

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD

M E T D E

VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.

VOORGESTELD IN EENIGE

S A M E N S P R A K E N,

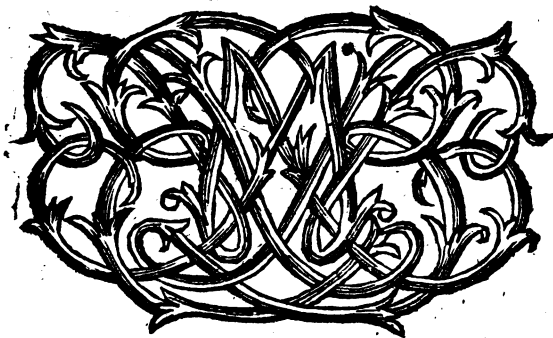
DOOR EEN GENOOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE FOR-
MULIEREN VAN EENIGHEID

GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE

LIEFHEBBERS DER WAARHEID,

Om door de vleijende naamen van *Liefde* en *Ver-
draagzaamheid* van de suiiverheid des Euangeliums
niet afgeleid te worden:

ACHTSTE SAMENSPRAAK.

T E A M S T E R D A M,

By NICOLAAS BYL, Boekverkooper op den
Nieuwendyk. 1757.

DE SAMENSPREKERS ZYN

ORTHODOXUS, *een Regtzinnige.*

PANTANECHOMENUS, *een Alverdragende.*

ADIAPHORUS, *een Onverschillige.*

PHILALETHES, *een Waarheidlievende.*

EURUODIUS, *een Breedenweghoudende.*

V O O R R E D E N

V A N D E

U I T G E V E R S.

BESCHEIDEN LEZER!

ALs men de Natuur zelve van den zondaar, en de natuurlyke wysheit deszelven, die dwaasheit by Godt is, moet tegenwerken, is het eeven als wanneer men tegen wind en stroom moet opvaaren, dat den arbeit moejelyk maakt en den voortgang vertraagt. Dit ondervonden onze *Examinatoren*, dewelke daar door verhindert zyn dien voortgang te maaken, welke wy van dezelve gewacht hadden. Hoe een of meer uit de Societeit der Remonstanten tegen hen zyn ingevaaren, is bekend, en dat die, niet vergenoegt met een onlochenbare Waarheit der Geschiedenis, die haar Geselschap tot groote schande strekt, te bestryden, de stoutheit gebruikt hebben, om de Leere der Hervormde Kerke te bespotten en te lasteren; en als wy tegen een zogenaamd *Betoog*, aan den Nederlanders in handen gaven het zeer wel geschreven Tractaat van den Grooten JOHAN OWEN genaamt *Openinge van de Arminianery*, met verwoedheit daar tegen zyn aangevallen, in een zo genaamt *Nader Betoog van der Examen Schryveren onbeschaamtheit, en de kwaade trouwe van hunnen beschermbeilig Dr. John Owen*, geschreven door *Cornelius Nozeman*, waar in die Schryver niet alleen alle zyne gal op ons uitgespogen heeft, maar ook den voortreffelyken OWEN, aan wiens naam alle Verstandige en Godvrugtige niet dan met eerbiedt gedenken, op zo vileinen wyze mishandelt heeft na zynen dood, als zyn Vader geen kaarssensnuit op de Comoedie zoude gedaan hebben, als was OWEN.

IV V O O R R E D E N

de oneerlykste guit, bedrieger, leugenaar en lasteraar die de aarde gedragen had: poogende met eenen slag dat kostelyk Tractaat van den grooten Engelsman den Menschen uit de handen te haan, door aanwyzing, zo hy vöorgaf, van menigvuldige *vervalschingen der Texten* uit de Arminiaanse Schryvers, uit welke hy de eigentlyke hoedanigheid van de gevoelens der Arminiaansche Secte betoogde.

Terwyl onze *Examen Schryver*en zig beraaden over een bekwaam middel om tegen dien verwoeden aanval te stellen, komt eenen derzelve een brief ter hand van den Ouden, maar nog arbeidzamen, Heere NICOLAAS HOLTIUS, Predikant te Koudekerk, waar uit zy zagen, dat dit werk alreede door zyn Wel. Eerw. verrigt was, en waar in niet alleen de goede trouwe van den zal. Dr. OWEN tegen *Nozemans* onhebbelyke beschuldigingen mannelyk verdedigt, maar oök de waarheit der betichtinge, dat de zo verdraagzame Arminianen den toelig op het Leven van PRINS MAURITS, gl. ged. gesmeed hadden, met wederlegging van de Sophisteryen, met welke die waarheit, voornamelyk in de laatste tyden, bestreden was, nader aangedrongen wierde: welken Brief de *Examinatoren* goedgevonden hebben in het licht te geven, onder den titul van de *Lasterzugt van Cornelius Nozeman tegen dooden en leevenden bestraft*: dog met dit gevolg, dat de Schryver wel zal voorzien hebben, volgens de bekende spreuk van Salomo, *wie den spotter ruchtigt behaalt zig schande, en die den Godloozen bestraft zyne schandvlekke*: alzoo het den bestrafte *Nozeman*, schoon deinzende, behaagt heeft zynen bestraffer agter na te bassen met een geschrift, tot opschrift voerende, *Is Nicolaus Holtius wel waardig wederlegd te worden? of proeve hoe Cornelius Nozeman zyn nader betoog der kwaade trouwe van Dr. John Owen bondig verdedigen kan tegens het Zwets- en Laster-Schrift van Nicolaas Holtius*: waar in die lofs

Een verwoede Schryver, in een kwaade zaak een goed gelaat neemende, uit de *vyfendertig* door den Heer *Holtius* wel verdedigde Citatiën, door *Dr. Owen* gedaan, *Seftien Passagien* geheel voorby gaat: (trouwens 't was maar eene proeve hoe hy antwoorden konde zo *Holtius* antwoord waardig was) voorts hier en daar, hoewel met eenige nieuwe bemantelingen, de verkeetheit zynere beschuldigingen tegen *Owen* vast maakt, gelyk op de 14. 29. en 31ste plaatsen: terwyl hy elders zyne vuile *Arminiaansche* dwaalingen, zonder schaamte, als zuivere *Euangelische* waarheden opgeeft, of ook de waare gevoelens van die van zyne Societeit door bedriegelyke drajeryen verbergt; zo verre, dat volgens zyne redeneringen over de vier eerste plaatsen (voornamelyk op pag. 24. 27. en 29.) het gevoelē der Remonstranten zoude behelzen, dat Godt van alle eeuwigheit te gelyk voorgeweten en bepaalt heeft welke byzondere Personen al of niet Geloven en Zalig worden zullen, dus 'er eene eeuwige Personele verkiezing is die vast staat by Godt; en welke, volgens 't geen hy over de vyfde plaats pag. 32, 33. bedriegelyk schynt te dryven, onwederroepelyk zyn zoude; hoedanige leeringen men weet dat de *Remonstrantsche Behydēnisse* tegen zyn. Om mede eens eene proeve te geven, hoe men op het zwets- en laster- Schrift van *Nozeman* bondig zoude kunnen antwoorden, zullen wy zyn beredeneerde over de vier eerste passagien eens in opmerking neemen: over welke *Nozeman* zyn werk maakt, om zynen Lezer te beduiden, dat alles, 't geen de daar door *Owen* aangehaalde Schryveren zeggen van den *volgenden wille Gods*, welke *Owen* zegt tegen de eeuwigheit te stryden, betreft de orde of rangschikking der besluiten in Godt: niet tegenstaande uit *Arminius* zelve blykt, gelyk door den Heer *Holtius* is aangewezen, dat dit een ander geschil is, het welk meest onze wyze van bevatting

raakt : of namelyk het besluit voortgaat van de middelen tot het einde , of van het einde tot de middelen , dog die te zamen met het einde , door een eenige enkelvoudige daad van Gods wil , bepaalt zyn in de volftrekte eeuwigheit van het wezen Gods : terwyl de Leere van *Arminius* en zyne volgers ropens den *Voorgaanden* en *Volgenden* Wille Gods waarlyk hier op uitkomt , dat Godt uit liefde tot zyne Schepfelen , de Menschen , besluit nemende in zynen raadt met opzicht tot derzelve uiterste einde , hare Zaligheid , dit besluit niet voltrekt , dan na dat hy eerst heeft in aanmerkinge genomen hoe zig elk van die Menschen zal schikken , en zyn besluit daar over neemt na dat die schepzelen in hare schikkinge onder de van hem beraamde middelen aan hem voorkomen. In dezer voegen : Godt ziende de elende , waar in het Menschelyke geslacht door den afval gedompelt was , en met een goedwillige neiging tot deze zyne elendige Schepzelen aangedaan , besluit om een wegh van verzoening en behoudenis door Christus voor die elendigen , zonder onderscheit , te openen , en die gene Zalig te maken die in hem Geloven en in dat Geloof tot den einde hares Levens volharden zouden , met uitsluiting van de ongelovigen en ongehoorzamen. Dit zoude Gods *Voorgaande wille* zyn , die nog onvoltrokken blyft staan , tot dat 'er eene nadere bepalinge bykomt door Gods *Volgende wille* , te weten , Godt zoude nu ook aanmerken wie 'er gelooft en wie 'er niet gelooft. Ziende nu , dat , by voorbeelt , Petrus gelooft , zoude hy door den *Volgende wille* den *Voorgaanden* voltrekken , en besluiten , Petrus Zalig te maken , en daar en tegen Judas , dien hy ziet dat ongelovig blyft , te verdooimen. Dus is het hier niet te doen om de orde of rangschikking , welke wy in ons verstand maken , van Gods Besluit ; maar om de *reden* en *oorzaak* , waar-

om Godt zoo besluit over Petrus en niet over Judas; welke zyn zoude eenige tydelyke gebeurlyke zaak of daad, welke Godt ziet ofte voorziet in Petrus, en niet in Judas, tot wien Godt anders dezelve goedwillige neiging had als tot Petrus. Dit is de Leere van die Remonstrantsche Schryveren, welke *Dr. Owen* heeft aangetrokken: en dit zegt *Dr. Owen*, en wy met hem, dat met de *Eeuwigheit* van Gods besluitenden Wille strydig is; om dat het geen ontstaat uit een gebeurlyk oorzaak, van de zyde des Schepfels, in den tyt voorvallende, niet eeuwig kan zyn. Nu zegt *Nozeman*, tot verdediging zynere Aucteuren, dat die oorzaken wel van eeuwigheit niet waren, maar van Godt in de eeuwigheit in de voorwerpen, de Menschen, voorzien zyn. Is dat zoo, dan moeten zy voorzien zyn in de voorwerpen zelve, en derzelver veroorzakende kracht, of zy moeten voorzien zyn in den wille van Godt zelve, die de eerste oorzaak aller oorzaken is. Maar de Remonstranten willen niet, dat Godt dit voorzien heeft in zynen eigen wille, als zig bepaalt hebbende om dit geloof met de volständigkeit in deze voorwerpen te werken, dat tegen de vryheit der Menschelyke wil stryden zoude, en voor dien vercierden *Volgenden wille* geen plaats overlaten: derhalven moet dit voorzien zyn in de voorwerpen zelve, en derzelver veroorzakende kracht, die zy in zig zelve, zonder de voorkomende bepalinge van den wille Gods, de oorzaak aller oorzaken, hebben, om te wege te brengen dat Godt, met zynen *Volgenden wille*, zyn besluit omtrent haar, als voren gezegt is, voltrekt. Nu kunnen zulke voorwerpen, die vry in hare wil zyn, zulk een oorzakelykheit niet hebben *voor hun aanwezen* in den tyt: waar uit volgt, dat door zulk een *Volgenden wille* Gods te stellen, die op den voorzienen, maar van Godt niet op eenigerley wyze veroorzaakten, daadt van het

VII V O O R R E D E N

het Schepfel volgen zoude, de Eeuwigheit van Gods voornemens wordt *ondermynd*. Welke de Remonstranten dan voorts geheel *verloobenen*, als zy in hunne *Apologie* zeggen, *dat het valsch is dat de verkiezinge van eeuwigheit geschiedt zy*. Elendige onderscheidinge van den Wille Gods, ten gevalle van de heerlyke Vryheit der menschelyke wil of gewillige daden verzonnen, waar door men Gode eenen *Voorgaanden wille* toeschryft die veranderlyk is, om dat Godt zig zelve niet *alstyt een einde voorstelt na zyne voorwetenheid*, zo dat hy, uit de aanmerkinge van de oorzakelyke kracht der Schepfelen als middelen, wel overwogen hebbe, of hy dat einde bereiken zal, 't geen hy zoo heftiglyk begeerde, wyl het zyne Gerechtigheit niet voegt, zyne Almacht, waar door hy het steenen harte uit 's menschen vleesch kan wegnemen en hem een vleeschen herte geeven, zo wel aan dezen als aan genen te werk te leggen. Hadden wy het gedult, om in den drek dezer ongerymtheden te vroeten, wy voegden hier wel iets by ten opzigt der *negentiende plaats van Owens* aanhalingen, door *Nozeman* op nieuws behandelt, met aantrekking van *Corvinus* woorden op pag. 55, daar hy deze onmiddelyk daar na volgende afaat: *maar als wy zeggen, dat die [begeerte] niet vervult wordt, dan merken wy die begeerte op zig zelve aan, namelyk voor zo verre dezelve enkel uit Gods goedheit is; verstan in zo verre dikwyls verdoemt worden die Godt wilde dat Zalig zouden zyn; en in dezen zin kan het ook een krachtelooze begeerte genaamt worden, ook is het wel eene zodanige door tusschen komste van de Menschelyke wil, en dat wederom niet om dat [de Zaligheid] wegens dezelve volstrekt niet konde worden uitgewerkt, maar om dat Godt [door zynen volgenden wille] die niet wil hebben uitgewerkt, namelyk om dat de gerechtigheit niet toelaat dat Hy dat wille. Daar uit dan blyken zoude het wettig gevolg, dat Owen uit deze en diergelyke woorden*

ge-

getrokken heeft, hoedanige *Nozeman*, die een Letterknecht wil zyn, niet verdragen kan, hoe duidelyk dezelve leggen. Waarom hy mede niet verdragen kan het gevolg uit *Grevinkhovens* woorden getrokken in de *vyfde betwiste plaats*, waar van den zin uit *Amesius* argument, en de toepassing van *Grevinkhovens* antwoord daar op, moet opgemaakt worden. Nu was dit *Amesius* argument; zoo de volhardinge in het geloof tot den einde des Levens toe in Gods voorweetenschap gaat voor de verkiezinge tot de heerlykheit des eeuwigen levens, dat 'er dan geen eigen vrucht van deze verkiefinge nog eenig gevoel daar van zal zyn, en dat de *Regtvaerdigmaking*, de *Heiligmaking*, de *Vreede des Gemoeds*, en de *blydfchap* door den *H. Geest* niet zullen zyn teekenen van eene byzondere *Liefde Gods*, nog aan den uitverkorenen eigen, maar al mede *voorvereifchten tot de verkiefinge tot heerlykheit*, die van Godt voor die verkiefinge in dezelve zyn voorzien geweest. Daar op *Grevinkhoven* antwoordt, dat alle deze dingen, uit de verkiefinge tot genade voortvloeyende, flechts veranderlyk zyn, en dat 'er geen vrucht van de verkiefinge tot de Heerlykheit is dan de heerlykheit van het toekomende leeven zelve, nog eenig gevoel van die verkiefinge in dit leeven dat van een volftrekte zekerheit is, maar dat alles aan *voorwaarden* hangt, gelyk de belofte des eeuwigen levens zelve voorwaardelyk is, en dat die deze voorwaardelykheit lochent, het *Euangelium* zelve moet verlochenen. Wat brengt dat nu anders mede, dan dat die uit de *Regtvaerdigmaking*, *Heiligmaking*, *Vrede des gemoeds* enz. het beginsel der eeuwige vreugde in zyn herte gevoelt, en daar uit besluit, dat hy na dit leeven volkomen *Zaligheit* bezitten zal, weetende uit deze blyken van Gods onberouwelyke genade zyne verkiezinge van Godt, daar mede het *Euangelium* zelve verlochent. Dit is recht den *Arminiaanfchen* smaak

x V O O R R E D E N

van het Euangelium , dat by dezelve in geen zuivere Beloften bestaat , maar een nieuw voorschrift van Plichten behelst , aan welker oprechte gehoorzaamheit onze Regtvaardigheit voor Godt en Zaligheit hangt. En dit komt juist over een met de Arminiaansche Leere betreffende de Verzoeninge des Zondaars met Godt door Christus , welke *Nozeman* , als of die Euangelisch was , met de Aucteurs , welke *Owen* deswegens gantsch getrouwelyk berispt heeft , in het openbaar verdedigt , over de 28 en 30 *plaatsen*. Over welke laatste hy zeer paratragoedieert , dog zoo , dat by hem staan blyft de Arminiaansche Hoofddwaling , dat Christus niet gestorven is om iemand zalig te maken , maar om een mogelykheit van zaligheit voor allen te wege te brengen , door wegruiming van het beletsel dat de Goddelyke Gerechtigheit daar aan stelde : maar het welke opgeruimt zynde door den doot van den Middelaar , Gods recht nog in zyn geheel gebleven zoude zyn ; om de verzoening , die verkregen was , na zyn goeddunken toe te passen of niet toe te passen , en op zulke voorwaarden toe te passen als hy zoude willen stellen ; en als niemand die voorwaarden opgebracht had , dat dan ook de verkregene verzoening aan niemand zoude zyn toegepast : gelyk *Grevinkhovens* ronde woorden leggen pag. 14. *Potuisse omnibus impetratam esse redemptionem , Et tamen nullis eam applicari , propter intervenientem omnium incredulitatem.* Het welke die lasterlyke Leere is , die *Owen* en ons doet gruwen , behelzende , dat het *mogelyk* was , dat de verkregene verzoeninge aan die genen voor welke zy verkregen was niet toegepast wierde , en dus het gelove , en de H. Geest die dat inwerkt , aan hen op zynen tyt niet gegeven wierde om de volwichtige verdienste van den Hoogepriester en deszels gehoorzaamheit en heilig Zoenoffer met de daar op rustende voorbiddinge deszels , en door de
kracht

kracht aan den verheerlykten Middelaar gegeven, om het Volk, dat hy door zynen doot gekocht had, als zyn dierbaar eigendom te aanvaarden en eeuwiglyk te bezitten. Wat belangt de eerstgemelde of 28ste plaats genomen uit *Arminius* tegen *Perkins*, en van dezelve klanken als die van *Grevinkhoven*, daar omtrent redeneert *Nozeman*, als of het eene welgevestigde waarheit was, dat door den doot van Christus alleen te wege gebragt was, dat Godt, behoudens zyne Regtvaardigheid, den Menschen de zonden kon vergeven, maar de *dadelyke* vergeeving daar van de *onmiddelyke vrucht* niet was; vermits Gods regt, om den Mensch daar toe de conditie van het geloof voor te schryven, niet was vermindert nog verandert. Maar dit zeggen, en beweerden wy met recht, dat eene der grove dwalingen van *Arminius* en zyne Volgers is, en houden tegen hem staande, dat Christus door zyn sterven onze zondenschult dadelyk weggenomen heeft, en alle de uitverkorene in de opstandinge van hun Hoofd en Borge dadelyk Geregtvaardigt zyn; en voorts dat de dadelyke wegneming van onze zondenschult ofte vergevinge in het oordeel Gods, ons Christus Borgverdiens ten persoonlyk toeëigenende, niet dan eerst geschiedt, wanneer wy eerst de conditie des Geloofs volbragt hebben, maar dat wy, het geen Christus door hem zelve zonder ons door zyne gehoorzaamheit lyden en sterven in onze plaats te wege gebragt heeft voor ons, en het geen Godt door zyne genade in den tyt ons dadelyk toereekent en schenkt, dat wy dit, zeggen wy, door het geloof, het welke Christus mede voor ons verdient heeft, en door zynen Geest in ons gewrocht wordt, tot onze Rechtvaardigheid voor Godt en vrede onzer Conscientien aanneemen. En de verwerping dezer Leere, met de verkeertheit der Arminiaanse, welke *Owen* uit de by bekorting aangehaalde woorden van hunnen

Mee-

XII V O O R R E D E N

Meester zeer wel bewyft, berispt en wederlegt Hy in dien zamenhang. Dat hier alleen dient om *Nozeman*, zo hy dit lezen mochte, te doen verstaan het gevoelen der Hervormden, dat hy niet kent, in tegenstelling van dat van zyne gezintheit, om zoo los niet meer te schryven van een recht, dat God, na de volbragte verzoening van Christus, volkomen behoudt, om de heilgoederen, te weten de vergeving der zonden en den Geest der Genade, mede te deelen aan die het Hem behaagt, en op die voorwaarden als Hy zal willen voorschryven: hoedanige stellingen van alle gezonde Theologie vreemd zyn, en nergens toe dienen, dan om den Mensch in *eenen ruimen zin zynen eigen Zaligmaker* te doen zyn; daar wy een afgryzen van hebben; maar de Arminianen niet; welker woorden *Nozeman* in de *eenendertigste plaats* vergeefs zoekt te bemantelen.

De verstandige Lezer merks lichtelyk aan deze proeven, dat het evenwel van deze zyde niet was, dat den *Examinatoren* de spaak in het wiel gesteecken wierde, waar door zy genootzaak wierden stille te houden.

Het valt verdrietiger, als men tegenloop ontmoet van eene zyde van welke men hulpe moest wachten, en als men door zynen arbeid, ondernomen ter liefde der Eere van Gods Vrye Genade en van de Waarheit des Euangeliums, uit een goede conscientie en volgens zyne roeping, smaadt en vyandschap voor dank behaalt by zyne mede dienstknechten, aan dezelve wetten des huizes door solemne banden verbonden; en als *Jeremia* een Priester, van *Pashur*, die mede een overste Priester was, geslagen en in gevangenis gestelt wort, is 't niet vreemd dat 'er in zyn herte opkomt, *ik en zal zyner niet gedenken, en niet meer in zynen name spreken.* „ Het „ was een zwaare en bittere beproevinge, als deze „ knecht Gods zag, dat een uit die zelve heilige „ orde „

20 orde, die van dezelve stam en zyn Amptgenoot
 21 was, vyandig tegen hem woede. Want de
 22 Priesters, die er toen waren, waten niet ligt-
 23 veerdig aangestelt; maar Godt had die zelfs ver-
 24 koren. Daar dan derzelve gezach gegrondt was
 25 in de Wet, en in het onschendbaar Besluit van
 26 Godt, konde Jeremia in het gemoedt nedergesla-
 27 gen worden. Want deze gedachten konden hem
 28 bekruipen: wat heeft Godt voorgehad, als Hy
 29 Priesteren uit het geslachte van Levi over zynen
 30 Tempel en het geheele Volk gestelt heeft?
 31 Waarom maakt Hy ze niet bekwaam tot het be-
 32 kleeden van het Ampt? Waarom gedooft hy dat
 33 zyn Tempel zoo verontreinigt werde, en het hei-
 34 lig Ampt, dat hy ons door zyne Wet zo hoog
 35 aanbeveelt? Ten minsten waarom biedt Hy my
 36 de hand niet, die ook een Priester ben, en in
 37 myne roeping met oprechtheid verkeere?
 38 Want wy weeten wat Godt gebiedt in de Wet,
 39 namelyk dat het hoogste oordeel by de Priesteren
 40 zy, en dat hy met den doot gestraft werde die
 41 ze niet gehoorzaamt. Zo Godt gewilt heeft, dat
 42 de Priesteren met zulk een recht zouden voorzien
 43 zyn, en met zo grooten macht, waarom heeft
 44 Hy ze niet te gelyk met zyne Genade bestuurt,
 45 op dat zy de bedieninge, die hen was aanbevolen,
 46 behoorlyk zouden verrichten?" zyn CALVINUS
 woorden over die gebeurtenis. Maar die in het ver-
 volg zyn *Commentarie* toont, hoe wy onze aanmer-
 kingen daar over moeten maken, overmits dit meer
 gebeurt; op dat wy, als ons dit overkomt, niet
 verslappen, noch onze stantvastigheit verliezen,
 maar onbevreesd mogen voortgaan, in't geen wy
 in de vrese Gods, overeenkomstig met ons Ampt,
 ten beste van Gods Volk, uit een goede overree-
 ding van ons gemoedt, begonnen hebben, al zien
 wy de vrucht niet, welken wy van onzen Arbeid
 wacht-

XIV VOORREDEN VAN DE UITGEVERS.

wachtten. Hoedanige aanmerkingen onze Schryver en eindelyk overreedt hebben, om in hun begonnen werk weder voort te gaan, en ons deze *Introductoire Samenspraak* (om zig van alle beschuldigingen omtrent deze stoffen in eens af te maken) toe te zenden, op welke dan terstont eene andere over *den staat van den rechtschapen Mensche*, die gereedt is, en een tiende over *het Verbondt der Werken*, welke onder handen is, staan te volgen.

EXA-

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRECHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

AGTSTE SAMENSPRAAK.

TER BETONINGE DAT DE SAMENSPREEKERS GEEN
LEUGENSCHAKEL OPGEEVEN, EN TOT NADERE
BEVESTIGING VAN DE NOODZAKELYKHEIT
DER FORMULIEREN VAN EENIGHEIT.

E U R U O D I U S.

IK heb zedert een geruimen tyt niet kon-
nen bewilligen in de veelvuldige verzoe-
ken, my tot verdrietig worden toe ge-
daan, om met de Heeren een Samen-
spraak te houden; verkiezende de een-
zaamheit en afzonderinge om alle disputatien te ver-
myden, op dat ik myne bittere droefheit mochte
den toom vieren, en een vloet van traanen storten,
over den jammerlyken staat der Kerke in het ge-
meen, daar in men, het *Bybelwoort* verwaarlozende,
de Leeringen niet aan dien onfeilbaren toetssteen al-
leen wil laten beproeven, maar na een feilbaren re-
gel van *Formulieren van Eenigheid* wil geschikt hebben,
schoon die Leeringen in Gods Woort niet duidelyk
VIII. Samenspraak. Δ geo-

geopenbaart zyn; en in het byzonder, over het mislukken van alle onze poogingen, om met een herte vol Liefde de Deuren onzer Kerke wyder open te zetten, op dat 'er meer tot hare Gemeenschap zouden mogen toevloeijen. In voorigen tyt hebben veele zig wel daar tegen gekant, die ons verdagt hielden van onregtzinnigheid, om dat wy de stukken van hunne gewaande regtzinnigheid ter toetze brachten, en duidelyk toonden, dat van die Leeringen, om welker locheninge zy anderen verketterden, nog jota nog tittel in Gods Woort te vinden zy. Nu komt *Orthodoxus* met *Philalethes* om die oude disputen op te haalen, op een wyze gelyk voortyds niet geschiedt is. Oordeelt nu, myne Heeren *Pantanechomenus* en *Adiaphorus*, of ik geen reeden hebbe om de tyden te beschreijen welke wy beleeven. Eertyds sloeg men zoo nauwen acht niet op ons, en ter oorzaak van andere Broeder verschillen droeg men ons oogluikende. Wy hadden Mannen van groot aanzien en vermaarthheit, die onze Leere, eerst heimelyker, daar na opentlyker, hanthaafden, met zulken geleertheit en welsprekentheit, dat de Rigide Vledermuizen, den glans van derzelve Licht niet konnende verdragen, in hunne holen bleven. Nu komen 'er eenige stoute Zeloten voor den dag, en helaas! onze goede zaak gaat achter uit. Hebben wy niet zulks aan ons zelve te wyten, myne Heeren? Men had mynen raadt moeten opvolgen, welke was *FESTINALENTE*, en zoo lange te wachten, tot dat onze aanhangers ongevoelig tot een eevenredig getal zouden zyn aangegroeit, om onze bestryders het hoofd te kunnen bieden, en ons by overstemminge van de Kerkbanden los te maaken; want zoo lange dit jok niet wordt opgelicht, zullen wy niet kunnen recht op gaan, nog tot die Eedele en Verhevene Vryheit van denken en spreken omtrent de Goddelyke Waarheden kunnen geraken, die wy be-

minnen.

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 3

minnen. Maar ach! de ontydige drift van onbezonnen jongelingen na die *Bandeloosheit* en heerlyke *Vrydenkerye* heeft alles bedorven, en in den Val van onzen Kampvechter, niet tegenstaande de vermogende patrocinie van schrandere en woordryke Doctoren, is onze zaake zoo te gronde geraakt, dat 'er geen hoope schynt tot herstellinge, zonder een Synode Nationaal, waar toe zig maar weinige apparentie opdoet: overmits onze *Rigidissimi* liever by de ongerymde rym van *Dathenus* zullen blyven, dan het minste gevaar loopen, dat 'er by eenig toeval iets van hunne heilige Kerkbanden mochte los gemaakt worden.

A D I A P H O R U S.

Myn Heer *Euruodius*! het treft my geweldig, en smert my, u zoo neerflagtig en bedroeft te vinden; te meer, daar ik bespeure dat gy zoo zyt aangedaan, dat gy by uwe Leevendigheid van Geest uwe welgemanierde Vriendelykheit schynt vergeeten te hebben, ons, nog *Orthodoxus* en *Philaetbes*, niet eens verwelkomende, nog verzoekende onze zitplaatzen te neemen.

E U R U O D I U S.

Als men wat aangedaan is, en veele verdrietelyke dingen, zoo van verre als van naby, in een te zamengevoegd denkbeeld aan ons voorkomen, kan het licht gebeuren, dat men iets vergeet 't welk daar op geen onmiddelyke betrekkinge heeft. Ik dank u myn byzondere Vriend, Heer *Adiaphore*, zoo voor uwe gevoeligheit over myne droefheit, als voor het erinneren van myn plichtverzuim. Myne Heeren, inzonderheit *Orthodoxus* en *Philaetbes*, ik verzoek deswegens uwe vriendelyke verschooning; ik hoope dat Gy na gewoonte uwe plaatzen zult gelieven te bezitten, om met elkanderen in nadere conferentie te treden.

EXAMEN VAN HET ORTHODOXUS.

Ik dacht, myn Heer, dat ons bezoek u thans niet behaagelyk was, en uwe aandoeningen over het mislukken van Uwlieder aanslagen, ter verkryging van *Bandeloosheit*, en invoeringe van *Vrydenkerye*, omtrent Goddelyke Waarheden, voorspellen my de behoorlyke aandacht niet omtrent het geen wy te verhandelen hebben: waarom ik in beraat was, om met myn Vrient *Philaethes* te vertrekken, te meer, omdat ik vermoede, of 'er ook onder de drie Heeren eenige *Secreteffen* te verhandelen waren; dog dewyl UEd. het zoo goedvindt, zullen wy ons nederzetten, hoopende dat onze conferentien ongestoort in een geschikte ordre zullen voortgang hebben.

ADIAPHORUS.

Myn Heer *Euruodius*, ik hoope gelegenheit te zullen geeven tot uwe overvloedige vertroostinge; overmits ik onzen Vrient *Pantanechomenus* gedisponeert heb, om beeter bereidt dan ooit tot deze conferentie te komen, in welke ik my verzekert houde, dat hy *Orthodoxus* en *Philaethes*, met de geheele bende der rigide zeloten, die jokken op de halzen hunner Broederen zoeken te leggen, eens voor goet muilbanden zal. Maar het schynt dat Gy, behalven het geen wy alle weten, eenig bericht ontfangen hebt, aangaande het niet wel gelukken der voortzettinge van Uw en *Pantanechomenus* Systema, het welk U eenigzins bedroeft en verlegen maakt, mogen wy daar ook eenige kennisse van hebben?

EURUODIUS.

Adiaphore, ik begin my myner zwakheit te schaamen, te meer om dat ik die eenigzins in tegenwoordigheit van *Orthodoxus* en *Philaethes* getoont heb, die ik vermoede dat hun gebruik daar van zullen maken.

ken. Evenwel zal ik U eenige meer bekende punten mededeelen, de min bekende zal ik nog voor my houden. Gy weet zeer wel, myn Heer, dat schoon de twee voorname Voorstanders van ons Systema, 't welk zy van een ander overgenomen en zig eigen gemaakt hadden, in het eerst in eenige punten zeer van elkander scheenen te verschillen, nochtans ten laatsten zoo vriendelyk over een droegen, dat alles geaccommodeert zynde hun Systema wonderbaarlyk veldt gewonnen heeft, en by Luiden van de beste soort en een Edel vernuft aangenaam geworden is. Maar zedert korten tyt heeft de onmaatige drift van eenigen, om met geweld door te dryven 't geen langzamerhand van zelfs zoude boven gestaan hebben, den dommen hoop der zoo genaamde Orthodoxen zoo gaande gemaakt, dat wy in den tyt van vyf Jaaren byna alles verlooren hebben, 't geen wy in meer als zestig Jaaren gewonnen hadden; en wie weet, als tweemaal zestig Jaaren zullen afgelopen zyn, of ons Systema zyn fleur en aanlokkende kracht wel weder zal verkreegen hebben.

Daar is iemant onzer Vrienden, met welken ik eerst beginne; die het gevoelen van PISCATOR, aangaande de *daadelyke geboorzaamheit van Christus*, uit de oudheit zeer breed te voorschyn gebragt heeft, op een wyze zoo nog niet gezien, en wegens geestryke invlechtingen van andere zaaken, met vernuftige redeneringen daar over, zeer aardig om te leezen: en schoon deze onze Vrient niet categorisch heeft durven zeggen, wat Hy zelve daar omtrent gevoelt, kan een verstandige wel raamen waar Hy heen wil. Nu, myne Heeren *Adiaphorus* en *Pantanechomenus*; hoe regtzinnig PISCATOR in den zin der Rigiden zyn mooge, heeft dit vertoog ons kwaad gedaan, omtrent onze gevoelens; van de voorwaardelykheit van het Genade Verbondt; en dat het ge-loove, in zig hebbende de zaaden van alle Deugd,

met het voornemen om heilig voor Godt te leeven, gelyk als de stoffelyke oirzaak is onzer Regtvaardigmakinge, dewyl Christus de Wet gehoorzamende dit voor zig zelve doen moeste, schoon Hy lydende in onze plaatze de vergevinge der Zonden voor ons verdient heeft; evenwel zoo, dat wy die niet verkrygen, voor dat de bedongene voorwaarde des Geloofs opgebracht is; als mede dat wy, schoon wy de vergevinge der Zonden in Christus wel hebben door het opbrengen der bedongene voorwaarde, van Geloove met de zaaden aller Deugd en Bekeeringe, daar door alleen geen besprek hebben op het Eeuwige Leeven, zonder bykomste onzer eigen dadyke gehoorzaamheit; en zoo wy die volkomen oprachten, den doot niet zouden zien, maar wgens de onvolmaaktheit onzer dadelyke gehoorzaamheit den doot, als een eigentlyke straffe der Zonde, onderworpen blyven, tot een verwyf van de onvolkomentheid onzer betrachttingen. Dit is, gelyk Gy lieden weet, de Ziel van ons Systema. Maar van dien tyt af, dat deze Heer zo breedt over dit stuk gehandelt heeft, zyn de Luiden zeer omzigtig en bekommert geworden, en beginnen de een den ander zwaarhoofdig te maaken met ik weet niet welken vreeze voor verandering in de Leere, en daarom zig nauwer aan elkander te verbinden. Waar uit ik besluite, dat die Schryver, hoe welmeenende Hy zyn moge, ons meer kwaat dan goet gedaen heeft.

Het tweede bericht dat ik bekomen heb is voor ons mede zeer nadeelig. Daar is zeker Oort, in het welke ons Systema grooten ingang vond en voortgang maakte by de voornaamsten, om zekere reeden by U genoeg bekend; en daarom niet noodig hier te detailleren; het welk de omstandigheit onzer Samensprekinge mede niet zoude willen dulden. Juist in dit Oort is onlangs gebeurt, dat een

een onzer Vrienden, meer stout dan geleert en voorzigtig, zig voor eene aanzienlyke Vergaderinge, deels door achterhouding, deels door zyne vertaling der beruchte plaats *Rom. V. 12.* met deze woorden *tot welken (dood) alle gezondigt hebben*, zoo ontdekt heeft, dat elk verstandige begreep, dat hy de *onmiddelyke toereekeninge* van Adams eerste Zonde, en daar mede het *Werkverbondt* verlochende; en daar over te reden gestelt en berispt, die gevoelens by een overgelevert *zedig Vertoog-Schrift* verdedigt heeft. Wat Hy deswegens van eenigen zynen heet gebakerde Medebroederen heeft moeten ondergaan, zal ik niet zeggen; maar dit, dat het my in de Ziele smert, dat men zoo onvoorzigtig aanloopt tegen Leerstukken welke het *Palladium* der Rigiden zyn; zoo als het *Werkverbondt*, en de *onmiddelyke Toereekening* van de *Schult* van het eerste Verbondshoofd Adam, en de Gerechtigheit van het tweede Verbondshoofd Christus: welke Leeringen, schoon regelrecht tegen ons Systema strydende, niet zoo plomp verlochent, maar, gelyk de verstandige onder ons gewoon zyn, op een subtyler wyze, die elk zoo niet in de oogen steekt, behoorden gemodereert te worden. Dus dan al mede deze jeugdige drieftheit ons veel nadeel toegebracht heeft.

Hier by komt nog een derde gebeurtenis, daar van ik naaukeurig bericht ontfangen heb; dog aan welke ik, om de gevolgen, welke zy na zig trekt, ongaarne denke, en niet dan met walge spreken kan.

A D I A P H O R U S.

Zoo schynt het myn Heer *Euruodius*, dat, het geen de oude Hoofden uwer Gezinhheit, met zoo veel wysheit en vertooninge van Godzaligheid, gebouwt hebben, door hunne driftige Leerlingen in gevaar gebracht word van in te storten, door het gebouw

tot een praalende hoogte op te trekken, eer het aangegede werk van onderen besturven is. De Heer *Pantanechomenus* had, in zyn eerste gesprek met *Orthodoxus*, een wonder groote hoope van den arbeid van die *charmante knaapen*, welke bezig waren aan het ondermynen van Zions Muuren en Bolwerken, en het wegruimen van de *Formulieren van Eenigheid* onzer Kerke; maar zoo doende zal de uitkomst niet voldoen aan zyne verwachtinge; en de *Orthodoxen* en *Philalethen*, door deze Samenspraken gesterkt, zullen zig meer en meer kanten tegen uw Systema en de dolle Voortplanters van het zelve.

Ondertusfchen heeft uwe achterhouding van het derde geval, dat u bekommert, myne nieuwsgierigheid om het te weeten meer opgewekt: waarom ik zeer verzoeke, dat Gy my daar omtrent voldoet, zoo Gy der zaake met volle zekerheit kundig zyt. Is 'er voor U iets verdrietelyks in, ik zal wel eenig *exhilarans* en *confortans* hebben, om U wederom te verkwikken en te verheugen.

E U R U O D I U S.

Om aan uw verzoek te voldoen, zoude ik de zaak al wat hooger moeten ophaalen, en U, myn Heer, eerst een korte opening van onze gevoelens geeven, en dan het geval zelve vertellen: en dat zoude ons al wat lange ophouden.

A D I A P H O R U S

Het zal my niet verveelen: en ik heb een middel bedacht, 't welk dienstig is om deze Samenspraak te bekorten, of wel geheel te doen eyndigen, 't geen ik daar na zal ter tafel brengen.

E U R U O D I U S.

Gelieft dan voor af te weeten, dat, schoon onze Hoofden van den beginne omtrent het wezendlyke van ons Systema zeer eens gezint waren, dezelve
noch.

nochtans in een point verschilden , het welke betref de Generatie des Zoons Gods van den Vader. Want de eene hield het gevoelen der Kerke daar omtrent staande met veel yver, schoon Hy daar na wat toegeevender wierd, en, gelyk men zegt, in laater tyt wel gewenscht had, dat de Schriften, over dit geschil gewisfelt, niet uitgekomen waren. De andere overwogen hebbende, dat men, staande het gevoelen der Kerke over dit Leerstuk, nooit in staat zoude zyn om de Socinianen te wederleggen, en dat 'er mede, in dat gemeene gevoelen der Kerke, zig opdedden veele zwarigheden en ongerymtheden, oordeelde dat de Leere omtrent dit Hoofdstuk, in better overeenkomst met onze Menschelyke begrippen, dus moest verstaan worden; dat 'er drie Goddelyke Perzonen zyn die een *coëxistentie*, of te zamen-aanwezigheit, met elkander hebben, en alzoo te zamen eeveneeuwig zyn: maar dat Vaderfchap en Zoonfchap willekeurig tusschen dezelve is, hebbende de eene Perzoon, zoo wel als de andere, Vader of Zoon of Geest kunnen zyn; het welke ahang van een raadt en onderlinge bewilliging van de drie te zamen aanwezige en mede bestaande Perzonen in dezelve zaake; waar van de openbaringe geschied zynde in de huishoudege na buiten, zoo zouden die Perzonen niet na hun natuurlyk bestaan in het Goddelyk Weezen Vader Zoon en Geest genaamt zyn, maar met opzigt op de Huyshoudege, in welke, volgens onderlinge bewilliginge der drie Perzonen in den Vrederaad, de eene Perzoon tot een Zoon gestelt zoude zyn, en in zyne wonderdadige Geboorte, Middelaars ampt, en opwekkinge uit den dood, als zulk een huishoudelyken Zoon zoude geopenbaart zyn, waar van Hy mede zynen naam van Zoon hebben zoude; gelyk ook de twee andere Perzonen hunnen naam van Vader en Geest; in welker natuurlyk mede bestaan, en *coëxistentie* met elkanderen, geen

grondt of reeden van die benamingen was.

Hoe aanneemelyk dit laatste gevoelen is, heeft de *Synode van Zwitbollant* het zelve veroordeelt, en de Leidfche Professoren hebben dat Synodale oordeel geprezen. Eenige andere Nederlandfche Synoden hebben het ook overgenomen: andere niet, dewelke dachten dat men, om de waare Godvrugt van den uitvinder van dit gevoelen, veel gematigtheit moefte gebruiken: waar door die Leeraar, en zyne Discipelen na hem, de hoope behielden, dat, schoon de balance wel iets meer tot het oude gevoelen der Kerke fcheen over te slaan, evenwel door den roem van Vroomheit, en de Kerke zoo veel mogelyk na te fpreeken, men de obstaculen nog eindelyk zoude te boven komen, en de heining van dat ergaane Kerkelyk oordeel of doemvonnis doorbreeken. Uit dit beginzel wrocht een van de voornaamfte Lichten welke ooit in Nederlands Kerke gefchenen heeft, als hy, het gevoelen van zynen Meefter houdende, aan de Kerke toegaf al wat zy had mogen begeeren, en zeide, dat *Christus is Gods Zoon, zyn eigen Zoon, en de Vader zyn eigen Vader*: en dat de *grondt dezer benaminge was, dat Hy van eeuwigheit van den Vader was gegeneert*. Het welk alles, zoo een oude twift-zieke *Rotterdammer Zeloot* zyne pen tegen dien Doctor niet gefcherpt had, van allen, en wederzyds, voor voldoende en regtzinnig zoude zyn aangenomen geweest. Door zyne Wysheyt behield hy alles wat hy behouden moefte, en door zyne infchikkelykheit gaf hy de Kerke 't geen die begeerde; wel toeftaande, dat de Zoone Gods zyn eigen Zoon is om dat hy van den Vader van Eeuwigheit is gegeneert: maar wel weetende dat deze Generatie is een Verborgentheit, ook daarom vasthoudende, dat ze niet beftaat in de mededeeling van het zelve Weezen, en dat de wyze van dit Genereren des Zoons van den Vader aan ons niet gecpenbaart is. Om deze nederigheit

heit van zyn gevoelen omtrent zoo aanbiddelyken Verborgentheit , als die van Godt den Vader en Christus is , wierd Hy van min geoeffende Godvrugtigen geprezen ; daar die de anderen aanzagen als Menschen , die met hun verstant wilden indringen in zaaken die hen te hoog waren. Ik voor my durve in nedrigheit zeggen , dat ik het gevoelen onzer Hoofden zoo wel als een van der zelve Discipulen verstaai ; maar weetende , wat ik zoo van den eenen als den anderen geleert heb , ben ik daar voor geweest , om ons gevoelen niet zoo opentlyk voor al de Werelt bekent te maaken , maar heb myne gedachten aan zommige *Lectissimi* in dezer voegen wel eens geopenbaart , dat 'er in het Weezen Gods zyn TRÈS SUBSTANTIAE , UNA INDEPENDENS , DUAE SUB-ORBINATAE ET DEPENDENTES.

Nu kome ik tot het geval zelve , hier in bestaande , dat zeecker Heer , die zyn Systema geleert heeft in een Provincie , in welke men den naam van eenen onzer Hoofden met betrekking tot deze Leere niet mag noemen , komende in eene Provincie in welke zyn gevoelen veroordeelt is , de onvoorzigtigheid gehad heeft , in de verklaringe der dertiende Zondag , zig in dezer voegen uit te laten : dat *Jezus Christus Gods Zoon genaamt wierd , en Eeniggeboren Zoon , eigen Zoon , en Godt zyn eigen Vader ; en dat de grondt dezzer benaminge was , dat Hy van den Vader van Eeuwicheit Gegenerceert was*. Dat zoo verre goed was , Maar verder in zyne redenvoerige voortgaande , en de verborgentheit van de Misse openende , voegde hy daar by ; *dat niemand hem kwalyk moest neemen , dat hy het woord NATUURLYKE , zo als dat van den Onderwyzer gebruikt wierd , in het woord Gods niet vond : en zoo men door dit woord verstond WEEZENDLYKE , by daar van growde en een afkeer had , wyl men dan voor de Grouwel-Leere der Ariemen deuren en vensters wagen wydt oponzette*. Voorts zeide hy , *dat men in de Kerke over dit*

dit Leerstuk verschil gehad hadde met een groot en uitmuntend Godgeleerde, die evenwel, om zyne Godvrugt, niet mocht genoemd worden in de Provincie, uit welke hy kwam. Dat deze Godgeleerde niet had kunnen begrypen, hoe Hand: XIII. 32, 33. van des Zoons geboorte van den Vader gesproken wierd, en was met zyne reede afgegaan tot het menschelyke: maar daar door had hy getoont dat dwaalen menschelyk was. Edog, vermits zyne stellingen geen gronden waren die het geloof om verre wierpen, dat hy niet wiste, hoe de Synodus van Zuit-Hollant dien Man had kunnen veroordeelen, en andere hem in hunne Schriften bejwaart hadden: dog dat waren HEET GEBAKERDE MENSCHEN, die over de Conscientie van een ander quamen te oordeelen, als het met hun gevoelen niet over een kwam, en dan de Godvrugtigsten zelfs verwierpen. Voortgaande zeide hy, dat schoon het waar was, dat de Zoon van Godt van den Vader Gegeneert was, nochtans de benaminge van Zoon zyn opzicht voornamelyk had op het Middelaarswerk waar toe Hy in de Werelt gezonden was.

A D I A P H O R U S.

Hoewel hier-zoo wat grofs mede doorloopt, kan ik niet zien, dat daar aan zoo veel miszegt is, dat Gy reeden hebt om uzelfen deswegens te ontruffen. Het staat by my vast, dat het uit de vrye en willekeurige schikking der drie Goddelyke Personen is voortgekomen, dat de Persoon des Zoons, en niet de Persoon des Vaders en des H. Geestes, Middelaar is geworden, en dus in der tyt als Zoone Gods geopenbaart is. Zoo moet het dan mede uit een willekeurige schikking zyn, en geenzins natuurlyk, of uit de natuur van het Goddelyke Weezen voortvloeyende, dat, onder drie eenweezige, eeyen eeuwige Goddelyke Personen, de eene meer dan de andere Vader is, of de eene meer dan de andere Zoon is. Want het is een vasten zetreegel, dat de wyze van werken volgt en geschikt is na de wyze

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 13

ze van bestaan : waar uit af te neemen is , dat de Personen in het Goddelyke Weezen zoo bestaan , als die in de werken na buiten geopenbaart worden ; en dus de Zoon Gods eeven zoo weinig natuurlyk Zoon is , als hy natuurlyk Middelaar is. Maar ik weet hoe het toegaat. Daar zal mogelyk een onverstantige Zeloot geweest zyn , die over dit gezegde wat gerucht gemaakt heeft.

E U R U O D I U S.

Zoo is 't myn Heer. Een Catechizant, een steiloor, sprak zynen Leeraar over deze dingen aan, en door dien wegh wierd de zaak Kerkelyk. Men Regtvaardigde wêl den Leeraar, die door zyne Ouderlingen regtzinnig verklaart wierd; en vermits de steiloor dit niet gelooven nog belyden wilde, wierd dezelve, met eenen zyner Getuigen, gecensureert en van het Nachmaal gesuspendeert, ja, niet tegenstaande hun beider ingeworpen Appel aan de Classis, zo onder suspensie gehouden, dat zy door dadelykheit van de Communie wierden geweert: maar dit maakte den Steiloor slechts heeter, en het gevaar van zynen Leeraar, onzen Vrient, grooter, om onder het ressort van die Synode, welke hy over haar oordeel getaxeert had; onder derzelver Censuure te vervallen, en van zynen Predikdienst te worden gesuspendeert, of ook wel, als een trouwloos overtreder zyner plechtigste verklaring en belofte, te worden geremoveert.

A D I A P H O R U S.

Dewyl ik niets hier van gehoord heb, denke ik, dat die zaak in stilte is afgedaan, en daarom ook geene gevolgen zal hebben over welke Gy U zelve hebt te onrusten.

E U R U O D I U S.

Ja, myn Heer, zy is afgedaan; maar met zo veel

EXAMEN VAN HET

veel gerucht, dat het my verwondert dat Gy daar van niets gehoord hebt, en op zulken wyze, die my wel meest ontrufft. Om dat het territoir niet bekwaam was om dezen Leeraar te rugsteunen, heeft men den zelve ter bescheidenheit van zynen Steiloorigen Catechizant moeten laten, die hem eerst onderrigt heeft omtrent het Leerstuk daar van hy gepredikt had, en vervolgens eenige Artikelen voorgescreven, by welcher onderteekening door den Leeraar hy denzelve zoude afsluuten, en de Steiloor neffens zynen Metgezel by opentlyke verkondiging voor de Gemeente van de Censuur, als abusif gedaan, zoude ontheven worden: gelyk geschiedt is. En dit komt my het ondraagelykste voor, en is, zoo veel ik weet, zonder voorbeeld. Ondertusschen word op deze wyze door den ontydigen drift der Jongen, die vliegen willen eer hunne vleugels zyn uytgewassen, afgebroken het geen de Ouden met zo veel beleyt gebouwt hadden. En dit is 't dat my verdrietig maakt, en wel doet wenschen, dat onze Samenpraeken nooit begonnen waren, door welke veele worden schouw gemaakt.

A D I A P H O R U S.

Wel, myn Heer! kwel u zelve dog over geen bagatellen, nog over de tegenkanting van een gemeen Litmaat of Catechizant, die van klein gewicht is in opzigt van de Leere van Hoogverlichte Mannen. Ik wilde het opstel van die Artikelen wel eens zien: want wat kundigheit kunnen zulke Menschen hebben omtrent de verhevenste stukken der Godgeleertheit, daar zy van der jeugd af tot de Studien niet opgelegd, nog in Scholen of Academien onderwezen zyn? zoo dat het geen zy weeten, memoriewerk is, zonder oordeel; en 't geen zy zeggen, bestaat in na te klappen het geen zy by anderen gehoord of gelezen hebben.

OR-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 15

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Adiaphorus*, ik ben beschaamt over uwe redeneringen. Ik gevoel nog zoo hoog van het Schoolse, nog zoo laag van het Kerkelyke onderwys, als Gy: maar klapte die Leeraar zynen Meester meede niet naa, zonder ooit de zaak in geschil onderzocht te hebben, en heeft hy dat zelve niet beleeden? Wat loopt het verre, wen men, onder voorgeeven van door beschaafder geleertheit meer licht in de Waarheden verkregen te hebben dan onze Voorzaaten, onbeschaamt genoeg wordt, om Leeringen te strooijen, die men niet in staat is staande te houden tegen ongeletterden! Gelyk dit een bewys is van het verval der Academische Studien, of van de onbestaanbaarheid der Lessen dewelke men daar hoort, waar over men zig bedroeven moet, is daar en tusschen hier in nog stoffe van blydschap, dat de Ledematen zig oeffenen, en dat Godt, om de wyzen te beschamen, uit den mondt der Kinderen en der zuigelingen sterkte grondvest om zyner tegenpartyen wille. Hem zy de dankzegging en de Eere deswegens toegebracht. Ik heb mede gehoord van het voorval 't geen de Heer *Eurnodius* vertelt heeft, en de Artikelen ontfangen, welke de nu better, dan eertyds door zynen Meester, onderregte Leeraar, ten gevalle van zynen Discipel, ondertee-kent heeft: en hoewel die door een ongestudeert Litmaat, zonder lang beraat, opgesteld zyn, kan niemant dezelve met reeden verachten, gelyk de Heeren hooren zullen; want ik hebse hier; en zal ze ter voldoening aan de nieuwsgierigheit van *Adiaphorus* wel eens voorlezen. Dus luidense.

1. Ik versta door de Generatie des Zoons van den Vader, die Eeuwige en voor ons onbegrypelyke mededeeling van het zelve Weezen des Vaders aan den Zoon. (Welke spreekwyze ik in den zelve zin dan versta als de uitdrukking die

die wy vinden *Job. V: 26.* om dat de woorden van de Schriftuur in dit teeder Godsgeheim de allerveiligste zyn.)

Dit zyn de eige woorden van den Prof. DRIESSEN, Ontw. p. 7.

- Ik erkenne dat die Generatie niet willekeurig, maar aan het Goddelyk Weezen eigen, natuurlyk en noodzakelyk is; nog de Eeuwigheid, nog de Onafhankelykheit des Zoons wegneemt. Door welke Generatie de Zoon dan is Gods eigen, natuurlyke, eeniggeboorne en eeuwige Zoon. Ik erkenne dat deze geboorte is de gront van bestaan en werken der eerste en tweede Persoon des eenigen Godlyken Weezens. Zo dat deze Generatie is, 1. Onbegrypelyk, *Spreuk. XXX: 4.* 2. Eeuwige, *Job. VIII: 58. Col. I: 17. Job. XVII: 5.* 3. Onafscheidentlyk *Job. I. 1: 4. Onveranderlyk, Jac. I: 18.*
2. Ik erkenne dat de Gereformeerde Kerke de Generatie des Zoons van den Vader na het Woort Gods leert.
 3. Ik erkenne dat de Generatie des Zoons een grondstuk des Geloofs is.
 4. Ik erkenne dat de Heer Roël in dit grondstuk des Geloofs gedwaalt heeft, en dat zyne stellingen de verborgenheit der H. Drieenheit en des Geloofs ondermynen.
 5. Ik erkenne dat het Synodus van Zuidhollant de stellingen van den Heer Roël omtrent de Generatie des Zoons met regt veroordeelt hebbe.
 6. Eindelyk ik erkenne dat de benaaminge van Zoon gegrondt is in de Generatie.

Wat dunkt 'er Ulieden van myne Heeren? Ik denk dat *Adiaphorus* begrypen zal, dat *Euruodius* over dit voorval zig met groote reeden bekommert: want dit zyn hartstooten voor zyn Systema, dat langs zulk een wegh wel haast geen Aanhangers meer vinden zal: en, zoo hy iets tot deszelfs verkwikking en hartsterking by de hand heeft, dat het nodig zy zulks aan den Heer *Euruodius* te appliceren.

A D I O P H O R U S.

Ja myn Heer, ik heb bedacht twee zaken in deze byeenkomste te opperen, die elk op zig zelve, en nog meer als die te zamen gevoegt worden, van kracht zullen zyn om in het thans benevelt gemoet van

van onzen Vriend *Euruodius* het licht der helderste blymoedigheyt te doen opgaan, en waar door Hy van de verdrietelykheyt dezer schadelyke famensprekingen, zoo 't hem belieft, in 't vervolg zal kunnen ontslagen worden.

Daar is my eerst iets aan de hand gegeven door een Ouden Doctor, een uitmuntend Man, die nu ook eene onzer Vrienden is, die reeds verscheide maalen gezegt heeft, dat het *Ontwerp van Tolerantie om onze Leere met de veroordeelde Leere der Remonstranten te vereenigen*, gelyk het zelve in de tweede *Samenspraak* is opgegeven, een *louter verdichtzel is*, een *herfenschim*, een *Leugenschakel*, door *Orthodoxus en Philalethes* verzonnen om 'er tegen te slyden, en in hun gewecht de swaarmoedige Menschen in het vermoeden te brengen, dat de Kerke in gevaar is, daar geen gevaar ter Werelt is.

Om dat ik wist dat de Heer *Euruodius*, wegens het opgegevene in de tweede *Samenspraak* dit stuk niet konde staande houden, heb ik den Heer *Pantanechomenus* verzogt zig daar op te prepareren: en ik vertrouwe nu, myn Heer, dat Gy dit eens zoo zult demonsteren, dat het aan allen blyke, en *Orthodoxus* met zyn Vriend zoo beschaamt gemaakt worden, dat zy ons na dezen met hunne herfenschimmen niet weder mogen lastig vallen.

PANTANECHOMENUS.

Ik heb veel verpligting aan U, myn Heer *Adiaphorus*, om dat gy my erinnert hebt 't geen my voot heen wel in gedachten gekomen was, maar waar van ik heb verzuimt het rechte gebruik te maaken, gelyk ik nu doen zal na myn vermogen, om de *Euruodianen* en *Pantanechomenen* nieuw leeven by te zetten, en de *Orthodoxen* en *Philalethes* den mond te snoeren. In vorige Samenspraken was ik, nu en dan, U aangaande in twyffel, of Gy niet te veel na

VIII. Samenspraak.

B

de

de zyde van onze Antagonisten overhelde; nu ben ik dit aangaande geruſt geſtelt.

Myn Heer *Philalthes* ik moet dit ſtuk nu eens met U behandelen. Gy lieden hebt de Kerke beroert, zaaden van tweedragt geſtrooit, en een herſenſchim en Leugenshinkel verzonnen, om den zwaarmoedigen in te boezemen, dat 'er een Complot is om zig met de Remonſtranten te vereenigen, en daar toe zekere Artikelen zyn geformeert, in de tweede Samenſpraak opgegeven, en dus de Kerke in groot gevaar is. Dit feyt zult gy heeden den regten genoeg bewyzen, wilt gy niet van ons gezelschap als een kwaadaardige Leugenaar en Laſteraar, een gevleesde Duivel en verklager der Broederen, die hen dag en nacht verklaagt, aangezien en met uwe calumnien verſchooit en weggeſchopt worden, met verbod om ooit of ooit uwe voeten weder in dit Huis te zetten.

P H I L A L E T H E S.

Al zagt, myn Heer, betoomt uwe hollende driftigheid, die niemand minder voegt dan U. Denkt wie gy zyt, en met wien gy ſpreekt, of gy zult onze toefstemminge hebben, om van hier te gaan en onze voeten nooit, wederom hier te zetten. Ik heb geen behagen in uwe Donderende ſtem en Blixemende oogen; maar belieft het U bedaart en *modo ſcholastico* met my te handelen over het geopperde ſtuk, ik zal u antwoorden, en mogelyk meer zeggen dan gy begeert.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Gy en ik hebben meer dan eens harde woorden gehad, maar, myn Heer *Philalthes*, ik meen het zo kwalyk niet. Ik wilde ook lieft niet, dat U lieden zig van ons vertrokken, om dat het ons geen eere zoude zyn, dat 'er door harde taal of dadelyk-

heden

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 19

heden een breuk tusschen ons kwame. Daarom zal ik my liever na uwen zin voegen, en, schoon gy weet dat ik anders liber en ingebonden redeneere, *modo scholastico* met u beginnen. Ik zegge dan, dat het Systema, het welke Gylieden bestrydt, een verzonnen Leugenschakel is. Waar uit ik dit Argument zal opmaaken: *die een Leugenschakel formeren, om de zwaarhoofdigen, tegen allen schyn van waarheit, in te boezemen, als of de Kerke in gevaar was, zyn Leugenblazers, en onwaardig dat men zig verder met hen inlaate. Maar dat hebt Gy en Orthodoxus gedaan. Derhalven, enz.*

PHILALETHES.

Myn Heer, ik hoore wel, dat Gy niet verstaat de wyze op welke men over subtile controverfien behoort te handelen: maar, om U te gemoet te komen, zeg ik, dat ik den gront uwer fluitreede volstrekt lochene: waar door het ydel en valsch is al wat gy daar op poogt te bouwen. Wie heeft dien Schakel opgegeven van welke gy spreekt? Heeft *Orthodoxus*, heb ik dit gedaan? Leest de *tweede Samenspraak* nog eens, en gy zult zien dat de Heer *Euruodius* deze dingen opgaf; en wel met woorden die aan dat Systema zo eigen zyn, dat het niet mogelyk was het zelve zoo natuurlyk te schetsen, zoo men van dat gevoelen niet was, ofte immers dat Systema niet zo grondig verstond om het te kunnen wederleggen; dat alle Mans werk niet is, en zelfs niet van alle Leeraars ofte Doctoren; zynde heel subtil verzonnen, en konnende met groote warschynlykheit van reedenen bekleedt worden; en daar benevens zoo wel gedresseert na den smaak van Menschen die uit en door de werken, is 't niet in 't geheel immers ten deele, zoeken geregtvaardigt te worden, dat *Orthodoxus* en ik, die men, schoon zonder bewys; voor twee elendige *Dorps-Priesters*

wil gehouden hebben, het niet uit onzen duim zouden hebben kunnen zuigen.

PANTANECHOMENUS.

Laat ons dan, volgens uwe toegeventheit, liber redeneeren. Ik ontkenne niet dat *Euruodius* in de tweede Samenspraak dit Systema opgaf: maar deze is een vercierde Perfoon, dien Gylieden na uwen zin doet spreekken. Zo dat Gy zelve de opgevers van dit geheel Systema zyt; waar uit ik dan besluite, dat Gylieden de Leugenblazers zyt, die, om de Kerke te beroeren, dezen Leugen-Schakel hebt opgegeven.

PHILALETHES.

Zo Gy op de natuur eener Samensprake gelet had, en PLATO, of anderen, gelezen had, zoudt Gy verstaan, dat in het opstellen eener Samenspraak twee dingen moeten behartigt en betracht worden; eerst de waare gevoelens van dezen en genen op te geven; en dan ook zulke namen uit te denken voor de samensprekende Personen, en dryvers der onderscheide Leerstellingen, als met derzelve inborst ofte gevoelens best over een stemmen; om dat het haatelyk zoude zyn, de Personen by hunne naamen en toenaamen bekent te maaken, en gelegentheit geeven zoude, om, met het doorstryken en overhalen van elkanderen over personaliteiten, van de stukken in geschil staande af te raaken. Dus is het waar dat *Euruodius* een vercierde Perfoon is, eeven als *Pantanechomenus*, *Adiaphorus*, *Orthodoxus* en *Philalethes*; naamen welke aanwyzen de gevoelens dewelke in die vercierde Personen heerschen. Maar zyn de Personen verciert, de gevoelens niet alzo; en dat van *Euruodius* en *Pantanechomenus* zyn lang genoeg met oogluiking verdragen, tot dat wy nodig gevonden hebben, in deze Samenspraken, ons zelve

ven

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 21

ven tegen den verderen voortgang derzelve te stellen. Wat reden hebt Gy dan om ons te schelden, en voor de geheele Kerke ten toon te stellen, als verlichters van een herffenschim om daar tegen te vechten, als Leugenaars, Lafteraars, aanklagers der Broederen, Brandklok-trekkers en al wat leelyk is, zoo Gy niet in staat zyt te betoonen, dat 'er niemand is, door wien deze en gene stukken, door den vercierden *Euruodius* voorgesteld, tot groot na-deel van de waarheit, gedreven ofte verdedigt worden.

PANTANECHOMENUS.

Hier wilde ik wel zyn, myn Heer; want die Doctor, welke onze Vriend geworden is, zegt volmondig, dat het opgegeven Systema van *Euruodius* een *Leugenschakel* is, en nergens dan in Uwliedier herffenen gevonden wordt. Nu is Hy zoo algemeen kundig en penetrant, dat Hy het weeten zoude, en zig niet moetwillens zoude ten toon stellen, zoo 'er waarlyk Menschen gevonden wierden, by welke zulk een Theologie geleert wierde.

PHILALETHES.

Die Doctor, als de verlorene Zoon van zynen Vader afgedwaalt, en hebbende nog al behagen in den draf, zonder lust om te zeggen ik zal opstaan en tot mynen Vader gaan, zegt zoo veel om zyne quade zaaken eenen glimp te geeven, dat wy, en niemant, dat van waarde houden mogen. Hy moest niet zeggen, maar bewyzen, dat 'er niemandt is in Kerk of School, die het Verbondt der Werken loochent, waar over wy in het vervolg te spreken hebben; niemant die loochent de onmiddelyke directe en voorafgaande toerekening, zoo van Adams schult, als van Christus genoegdoening; niemant die loochent dat de Daadelyke, zo wel als de

Lydelyke, gehoorzaamheit van Christus, door een overgaande daad Gods, aan ons toegereekent en geschonken moet worden, eer dat 'er eenige natuurlijke en inwendige veranderinge in ons geschieden kan; alzoo het eerste het fundament is waar op het andere gegrondt is; niemant die leert dat het geloove, als onze daad, in zig behelfende de zaaden, van alle deugd, jaa in heilige werkzaamheden levendig, vereischt word, eer Godt ons in zyn eigen vuurschaar in den Hemel buiten ons Regtvaerdigen wil of kan; niemant die van Gods Besluit, Predestinatie en Genade verkeerde Leeringen, en op zulke gronden eene verkeerde, Gods Genade in den grondt verlochenende, practyk, inscherpt; enz. enz. Zoo hy dit betoogt, zullen wy ons ongelijk bekennen. Maar dit heeft hy nooit gedaan, nog zal hy ooit kunnen doen. Ja leeft hy zyne vorige Scrijften, zullen die hem voor Godt doen zidderen; om dat hy nu de Kerke met zo openbare onwaarheden heeft gepoogt te misleiden, en ons te belasteren. Het schynt dat hy de verbeelding heeft, dat zyn grootspreken ons zal overstemmen: want, wanneer het op bewys aankomt, blyft hy in gebreken.

PANTANECHOMENUS.

Maar gestelt zynde, 't geen ik nochtans niet toestemme, dat die Doctoor in gebreeke bleef van te bewyzen het geen gy vordert; zo volgt daar uit geenzins, dat het Systema, door den vercierten *Euruodius* opgegeven, is ingericht om de Formulieren van Eenigheit en Leere der Hervormde Kerke te ondermynen, de veroordeelde Leere der Remonstranten daar mede over een te brengen, en den Vrede met die Vyanden te maaken, om dus gelyk als by trappen tot de dwalingen van het Pausdom weder te keeren. En dus zal het zeggen van den bedoelden Doctoor en het myne van kracht blyven, tot

tot dat Gy zult bewezen hebben, dat het Systema, door *Euruodius* opgegeven, zulk een nauw verbandt en overeenkomst met de Leere der Remonstranten heeft.

PHILALETHES

Dit hebben onze Voorzaten lange gezegt, en wordt in elke *Samenspraak* van ons met de stukken betoont, en van een ieder, die de moeite neemt de zaaken gezettelyk te onderzoeken, alzo bevonden. Voorts wordt het door het gedrag der *Remonstranten* en derzelve thans uitkomende Schriften bevestigd: want aan U lieder believentheit omtrent die Menschen en hunne Leere hebt gy toe te schryven de Loffspraken en Eerekranzen, met welke Gylieden door hen verciert wordt; die wy Ulieden niet benyden, alzo wy het voor Genade achten van de Vyanden der ware Genadeleer gelaftert te worden. Ondertusschen is de lof welke Ulieden, en den Doctor die uwe Vriend geworden is, door de bittersten onder de Remonstranten word toegeswaait, in tegen over stellinge van derzelve hoon en scheldingen tegen ons en onze Vrienden, zulk een duidelyk blyk uwer zamenheulinge, dat de gemeene Man het ziet, en zegt, dat Gylieden met die Menschen onder een deeken legt.

PANTANECHOMENUS.

Hoor, myn Heer, alle deze dingen doen niets uit. Nog ik, nog de Doctor onze vriend, moeten bewyzen dat het Systema, door *Euruodius* opgegeven, of, om eigentlyker te spreken, dat uw *verciersel* en *herffsenorugt* niet geleert word; maar het is uw taak, te toonen, dat dit waarlyk in Kerk of School geleert wordt. Dit kunt gy niet doen, ten zy gy de Personen noemt die deze dingen leeren. En zo lange gy zulks niet doet, moet men u met uwen *Orthodoxus*

voor Bedriegers en Leugenaars houden, die dezen *Leugen-schakel* in uwlieder brein gefmeedt hebt.

P H I L A L E T H E S.

Wat meent gy, myn Heer, dat ik de slang niet zie, die in het gras verborgen legt? Gy zyt 'er op uit, om my in een hinderlaag te lokken; en als ik omcingelt worde, hoopt gy na gewoonte in uwen vuist te lachen. Ik declineer dezen uwen eisch, en wyze u na den Doctor, uwen vriend. Dat die u toone, dat geen een van die Luiden, welke hy kent, en eertyds bestreden heeft; zulken Leere voorstaat, gelyk in de *tweede Samenspraak* is opgegeven. Al beminne ik de Waarheit; zoo weet ik, dat alle waarheit niet moet gezegt worden, om dat alle waarheit niet wil gehoort worden; waarom een verstandige zomtyds moet zwygen. Wat zoudt gy in uw schik zyn, wen gy ons geheele zwermen van Vyanden mocht op het lyf jaagen, daar wy geen behagen in vinden, nog in het drinken der wateren van *Marah*, ten zy een *Mofes*, of een meerdere dan Hy, daar in iets werpe om het bittere zoet te maaken.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Wat hebt gy my wel geraden, Heer *Adiaphore!* dat ik deze Menschen eens ernstig van dezen kant aantasten zoude. Hier zullen wy een einde krygen van in 't wilde te slaan, gelyk de *Andabatæ*, die geblind in het vechterperk gebragt wierden. Gy zult nu, met uw declinatoir antwoord, myne handen niet ontkomen *Philalethes*; maar *Naamen noemen* van Mannen in onze Kerk en Scholen, die het opgegeven Systema leeren, of ik weet raadt om u, na verdiensten, te constringeren tot het doen van *Amende*, en met een tytel of bordje op uw borst, waar op zal geschreven staan, LEUGENAAR EN KERKBEROORDER,
mits-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 25

mitsgaders een brandende waskaars in uwe handt, in het hembde, voor de groote Kerkdeur, zodanige schultbekenentissen en afbeddingen te doen, als ik u in het breede zal voorschryven.

PHILALETHES.

Loopt hier van uwe gekheit onder, of is het ernst? Val my niet te hard, myn Heer! Daar is zeker *jong Doctor*, wiens redeneringen, gedurende eene negen- of tien-maandige verrukking van zinnen in orden gebragt, als heete zandkorreltjes te zamen kleeven, die reeds Naamen genoemd heeft; en aan zekeren *Predikant* verweeten heeft, dat hy die bedoelde, schoon die Man, welke toen alles niet gelezen had, zulks ontkent heeft. Wilt gy dan weten, wie zy zyn, die het Systema, in de *tweede Samenpraak* opgegeven, tot ondermyninge onzer aangename en vastgestelde Leere, voorstaan, vervoeg u aan dien jongen Doctor, welke 'er u beeter bericht van geeven zal, dan ik.

PANTANECHOMENUS.

Ik heb met dien *jongen Doctor*, nog met het zegen en ontkennen van dien *Predikant* niets te doen, en ik wil nu met u aan den gang. Zoo gy my de Personen niet noemt, zult gy als een vuile Leugenaar uit ons gezelschap uitgeschopt worden.

PHILALETHES.

Gy tergt my, *Pantanechomene!* daar gy behoort te weeten, dat een flekke, als mensē drukt, de hoornen uitsteekt, hoe zagt die is. Zoo ik, door U gedwongen, tot myne verhalen kome, het zal U zoo aangenaam niet zyn als gy U zelve verbeelt: en daarom verzoek ik nogmaals dat gy my verschoont.

PANTANECHOMENUS.

Gy zult my met zulke kunsjes niet intimideren:

B 5

aan-

aangenaam of onaangenaam, voldoe maar aan mynen regtmatigen eifch : dog verhaal 't geen waarheit is.

E U R U O D I U S.

Myn Heer *Pantanechomenus*, gy hebt geen doorzigt genoeg. Ik wenschte wel, dat gy nooit tot ons behoort had: want hoe goed uwe gevoelens zyn, gy bederft alles door uw onvoorzigtig en ontydig gedrag. Ik vrees zeer, dat gy zult moeten hooren Historien die U nog my behagen zullen.

A D I A P H O R U S.

Ik hoore *Philalethes* zeer gaarne zyne Historien vertellen: daar is altyt iets in, dat my beide tot vermaak en leeringe verftrekt. Ik verzoek daarom vriendelyk, myn Heer *Philalethes*, dat gy ons gelieft te geeven een waarachtig verhaal van de toedragt der zaaken, zoo in haren oirfpronk als in der zelve voortgank, zonder iemant te ontzien.

P H I L A L E T H E S.

Dewyl ik door *Pantanechomenus* genootzaakt worden, zal ik dan opgeeven de Gefchiedenis der dwalingen, die wy bestryden, my bepaalende tot de Kerke in deze Landen, zonder van die in andere gewesten te spreken: en ik zal zo aanwyzen wie de Invoerders en Voortplanters dezer nieuwe en van de *Symbolifche Boeken* onzer Kerke verschillende leeringen geweeft zyn, dat het elk een blyken zal, dat wy geen *Leugen-Schakel* verzonnen hebben, om den eenvoudigen een kwaad vermoeden in te boezemen als of de Kerke in gevaar was. En hoe ongaren ik tot dit verhaal kome, zoo vind ik het te nodiger, om dat ik merke, dat de beschuldiging van *Pantanechomenus* en anderen, schoon zy in conscentie weeten, dat zy ons valschelyk van leugenen beschuldigen,

gen, by eenigen, in onze huiffelyke gefchiedeniffen min geoffenden, eenigen ingang begint te vinden.

Het is U allen bekend, myne Heeren, dat de goede Godt in deze Landen een Gemeinte vergaderende, op zulk een wyze waar in zyne handt en vinger te zien was, dezelve niet alleen van den beginne af aan zeer geflingert en ontruft is, zo door een zwaaren en langwyligen oorlog, dien men voeren moefte tegen den Machtigften der Koningen, ter verkryging van de vryheit van Tyrannie en Confcientie-dwang, als door den veelvuldigen tegenftant der Papiften en Jefuwieten, dagelyks met hunne Boeken en Gefchriften de waarheit tegenftaande; tegen welke Vyanden van buiten onze Vaderen van der jeugd af hebben moeten ftryden, en de zuivere Euangeli leere verdedigen: maar dat die zelfs meeft ontruft, gefchuddet, en tot by haren ondergang gebracht is, door middelen uit haren eigen boezem en fchoot voortgekomen.

De groote begeerte, die 'er alomme was na het hooren van de Euangelieleere, en het gering getal van bekwaame en wel onderleide Predikers, gaf gelegenheit, dat men zoo groote naukeurigheid niet konde gebruiken van geene anderen, dan dié van beproefde regtzinnigheid waren, daar toe te zenden: waar by kwam, dat eenige fubalterne Overheden, gebruikende het uit het Pausdom herkomstige Patronaatschap over de Kerken van haar diftrict, en die de Roomfche Religie bleven aankleven, zulke Dienaren des Woorts zogten en aanftelden, van welke de Paapfe Kerke de minfte nadeel te duchten had. Van deze gelegenheit bedienden zig eenige Pelagiaansgezinde Priefters en Monniken, die wel uiterlyk een afkeer van de Ceremonien der Roomfche Kerke be-toonden, en wegens dat fchoon gelaat in den Dienst der Kerke gehouden of tot denzelven toegelaten wier-

wierden , maar die het inwendige van de Paapfche Leere nooit hadden afgelegd , maar daar aan vastkleefden ; zoo verre , dat 'er wel voorbeelden zyn van Predikers uit het Pausdom gefproten , die , de hen toevertroude Gemeinten niet konnende aftrekken , eindelyk tot het Pausdom zyn wedergekeert .

Hoe Staat en Kerke door die *Voorlopers* van *Arminius* , en naderhant door dien Man zelve , beroert wierde , en die beide tot op den Oever van haren ondergang gebragt zyn ; en hoe de Kerke in het jaar 1619. op vaste gronden is bevestigd , en een bolwerk is opgericht , tegens allen , die om den Vryen Wille (gelyk zy dat noemen) wat toe te staan , de Genade Gods te niete doen , zal ik niet verhalen ; zynde dat alles zo bekend , dat ik de Heeren met de byzonderheden niet mag lastig vallen , nog mede niet met het geen , hier toe betrekkelijk , in andere oorden is voorgevallen .

De Kerke Gods , op hare eigene grondvesten vast gesteld zynde , door *Hoog Gezag* , en hare *eigene* , met ryp overleg gemaakte , *Besluiten* , door welke de *Heidelbergfche Catechismus* en de *Nederlandsche Belydenis* , mitsgaders zekere *Regels* , dienende tot nadere verklaringe van eenige stukken in de gemelde Catechismus en Confessie begrepen , en tot verwerpinge van de Dwalingen daar tegen ftrydende , en die men de *Regels der Dordsche Synode* noemt , gesteld wierden tot *Formulieren van Eenigheid* in de Leere , genoot ruste , en daar heerfchte een volkomene eenstemmigheid in die stukken , welke ons van de heele en halve Pelagianen onderscheiden . En al rees 'er daar na eenig verschil tuffchen de *Broederen* , welker zommige niet konden goetkeuren , het geen andere begrepen betreffende de Huishoudinge Gods onder het Oude Testament , in onderscheidinge van die onder het Nieuwe , mitsgaders omtrent de wyze van de verklaringe der Prophetien , met andere daar aan ver-

verknochte zaaken, waar omtrent het my niet toekomt, nog hier de plaats is, te besliffen wie de beste reedenen voor zig had; zoo mag met ruimte gezegd worden, dat beide Partyen, zoo verre zommige onder dezelve met *Cartesius* Philosophie niet bedorven waren, zeer wel met elkanderen over een droegen in het weezendlyke der Leere, in de Dordsche Kerkvergaderinge vastgesteld: en hadden beide Partyen gehad, 't geen beiden gebrek, de haatelykheden zouden geen post gevat hebben, nogte de een zoude den anderen veroordeelt hebben: zynde het een vaste waarheit, dat alle die in de Leere der Goddelyke Prædestinatie, met den aanleve van dien, zo als die onder ons, conform den Woorde Gods, is vastgesteld, over een stemmen, voor waare *regtzinnige Broeders* moeten gehouden worden; en zo iemand een openbaringe heeft, of een uitlegginge, waar van een ander de vastigheid niet ziet, en daarom ook niet verplicht is dezelve te omhelsen, dat men daar over geen opschuddinge mag maken, maar met Paulus denken en bidden, zo iemand iet andersins gevoelt, dat Godt het hem ook openbaren mag.

Even voor de zittingen der *Dordsche Synode* in den jaare 1618. is eenen van die voortreffelyke Vaders, in zyne afwezigheit en terwyl hy na Dordrecht reisde, te *Heidelberg* een Zoon geboren, die, na myne gedachten, in deze Landen de eerste Voortplanter is geweest van het Systema het welke wy bestryden. Ik meen *JACOBUS ALTING*, Zoon van *HENDRIK ALTING* een voortreffelyk Godgeleerde Professor te *Heidelberg*, en van wegensde Kerken der Keurvorstelyke Pälz tot de Nationale Synode van Dordrecht afgezonden geweest.

Van *Jacobs* Vader, *HENDRIK ALTING*, moet ik eerst nog zeggen, dat hy in 't jaar 1583. te *Emden* geboren zynde, van den Predikant *Menso Alting*, en van der jeugd af tot den Heiligen Dienst geschikt zyn-

zynde, in het jaar 1602, tot meerder volmakinge in de Wetenschappen, gezonden wierd na Duitschland, en te *Herborn* drie jaaren het onderwys genoot van den vermaarden *Joh: Piscator*; onder wiens opzicht hy zo voortreffelyke vorderingen deed, dat hy tot Leeraar in de Wysbegeerte en Godgeleertheit toegelaten wierd; en om van zyn Leeven en wederwaardigheden hier niets by te voegen, na het groot verloop der zaaken van de Ongelukkige Keurvorst van de Paltz en Koning van Bohemen, met deszelfs toestemminge, in het jaar 1627. geworden is Hoogleeraar der Godgeleertheit in de Universiteit van *Groningen*, welk Ampt hy tot zynen doot toe met grooten lof bekleedt heeft.

Zyn Zoon *Jacob*, zyn Leerling zynde, heeft van hem gehoord het gevoelen van *Piscator* van de niet toerekening van Christus dadelyke gerechtigheit aan ons tot regtvaardigmakinge, daar de Vader ook eenigzins mede geimbueert was, dog zonder daar uit eenige nadeelige gevolgen af te leiden, gelyk ook *Piscator* niet gedaan had.

Van dezen *Jacobus Altling* moet ik nu wat wydropiger spreken. Hy had lust tot nieuwe dingen, en bevlytende zig uitnemende: Hy maakte zig meester van het interieure van *Cartesius* Philosophie: maar voor al leide hy zig met een byzondere drift op de Taalen; en, om de Hebreuse in den grondt machtig te worden, reisde hy na *Embsen*, om daar te genieten het onderwys van *Rabbi Gumprecht Ben Abraham*. Naderhant na *Engelant* gereist, en daar eenigen tyt gebleven hebbende, is hy in de *Orde der Bisschoppelyke Kerke* van *Engelant* opgenomen, en in 't Jaar 1642. tot *Priester*, volgens de gewoonte van die Kerke, geïnstalleert door *Doctor Joh. Prideaux*, Bisschop van *Wigorn*. In dit Koninkryk meende hy te blyven, en zyn leeven te slyten; maar, na het overlyden van den grooten *Franciscus Gomarus*,
het

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 31

het Professoraat in de Oosterfche Taalen aan hem geoffereert zynde, en de zaken van *Engelant* in be-
 kommerlyke verwerringen staande, veranderde hy
 van besluit, en vaarde dat Ampt aan den 20 *January*
 1643. Kort daar aan den 21 *October* 1645. *Leereraar*
 in de *Philosophie* geworden zynde, leerde hy die van
Cartesius aan zyne Discipelen, met meer drift dan
 wysheit. Dog in 't *Jaar* 1667. geworden *Professor*
Theologie, begon hy zyne lessen te geeven over den
Cathechismus, eerst in zyn huis, maar daar na om
 den grooten toevloet van Leerlingen (om dat de weg
 van bevordering in die Provincie toen was aan zyne
 voeten gezeten te hebben) in het Academisch Audi-
 torium. Hy gaf voor, de Schoolgeleertheit verza-
 kende, de Godgeleertheit alleen te onderwyzen uit
 den Woorde Gods: het welk *MARESIUS* niet wei-
 nig mishagde, die de Godgeleertheit mede wel
 leeraarde uit en volgens den Woorde Gods, maar
 ook de Schoolgeleertheit en Overnatuurkundige on-
 derscheidingen gebruikte daar die te passe kwamen.
 Zynde nu in staat om het gevoelen van *PISCATOR*,
 't welk hy van zynen Vader, *Piscators* Discipel, in-
 gezogen had, uit te breiden, en met zyne schran-
 derheit toe te passen, anders en verder dan zyn *Va-*
der, en *Piscator* zelfs gedaan hadden, vormde hy zyn
 nieuw Systema, dat in den grondt der zaake het
 zelve is 't geen *Euruodius* in de *tweede Samenspraak*
 heeft voorgesteld, en 't geen wy bestryden in die
 gene, die dat Systema, met alle de yeranderingen
 die 'er by gekomen zyn, tot geen gering nadeel on-
 zer zuivere Leere willen doordryven. De voorname
 grondt van dat nieuwe Systema lag in het gevoelen
 van *Piscator*, het welk hy aangenomen had, dryven-
 de, dat *Christus* gehoorzaamheit, welke men de daadelyke
 noemt, ons niet toegereekent word nog toegereekent worden
 kan, om dat *Christus* voor zig zelven als *Mensch* schuldig
 was de *Wet* te gehoorzamen. Uit dit beginzel het ge-
 hee-

heele *Systema Theologiae* in een nieuwen vorm gegoteff hebbende, groeide het getal zyner Toehoorderen machtig aan, zynde het een gewoone fwakheit der Jongelingen, zoo doe geweest als nu nog, gaarne wat nieuws te hooren; en ALTINGS faam en glorie steeg hier door tot in den hoogsten top. Maar dit gaf ook de gelegenheit tot onaangenaamheden die hem bejegenden. Want MARESIUS zyne byzondere Leerstellingen machtig geworden zynde, beschuldigde hem van XXXI. Dwalingen in de Godgeleertheit, die juist niet alle van het zelve gewichte waren, en daarom onnodig hier op te tellen. Ik zal 'er dan maar eenigen van noemen, ter mondstoppinge onzer beschuldigders dat wy een *Leugenschakel* hebben opgegeven, en tot betooninge dat wy tegen geen herflenschim nog schaduwe vechten.

Hy loochende het Verbond der Werken.

Hy loochende, dat aan Adam van Godt eenige belofte zoude gedaan zyn van een heerlyker leeven dan hy had; en stelde, dat gelyk de inhoudt van Gods belofte was de geduurzaamheit van het leeven 't welk Adam bereids had, zo ook de bedreiging aan Adam gedaan maar een bedreiging der tydelyke Dood was.

Hy loochende de onmiddelyke toereekeninge van Adams Zonde aan allen, die door ordinaire voortteeling van hem afdaalen; en leerde dat die toerekening middelyk geschiedt.

Hy leerde, dat Christus lydelyke gehoorzaamheit alleen voldoende was aan de Goddelyke Gerechtigheit.

Hy besnoeide dit voor ons voldoende lyden zo veel mogelyk was, om iets voor ons over te laten, en daar de Kerke daar toe alles, van de kribbe af tot het graf toe, brachte, wilde hy, dat Christus lyden onder de drieurige duisternis alleen voldoende voor ons was: alles behalven dit, of voorbereidend,

deed, of gevolgen van het Middelaars lyden.

Hy stelde, dat Christus in en door dit lyden alleen de vergevinge der zonden verdient heeft, en dat een ieder aan die vergevinge, als door Christus lyden verdient, deel krygen kan zo hy geloof en zig bekeert.

Hy leerde, dat de natuur van het Genade Verbond hier in bestondt, dat Godt belooft de vergevinge der zonden om Christus verdienstens wille, en het eeuwige Leeven; eischende Geloof en Bekeering als de Voorwaarde van het eerste, en een dadelyke en Persoonlyke gehoorzaamheit, zo oprecht en volmaakt als in ons vermogen is, als de Voorwaarde van het eeuwige leeven.

Hy leerde dat de Regtvaardigmakinge, tot welke men de vergevinge der zonden en de sckenking van het recht ten eeuwigen leeven brengt, geschiet eensdeels uit genade, en andersdeels uit de werken.

Een menigte andere zyner afwykende Leerstukken zoude ik kunnen voortbrengen: maar die kundig is zal wel zien uit welke bronaders alles voortvloeit. Dus vraage ik myn Heer *Pantanebomenus*, zonder hier meer by te voegen, of gy zo stout zyt om deze dingen te ontkennen? Ja vraagt dien *grooten Doctor*, uwen nieuwen vriend, of deze dingen zo niet zyn? En hoe hy de onbeschaamtheit heeft durven neemen, om ons, deze en andere dwalingen in zynen *CLIENT* en anderen bestrydende, te zeggen, dat wy een *Leugenschakel* hebben opgegeven, om tegen een *herffenschim* te vechten, en de *Swaarmoedige Ledematen der Kerke* in vermoeden te brengen dat de Kerke in gevaar is. Ik zegge nog eens, consuleert eenen *Jongen Doctor*, dien Gy beeter kent dan ik, die U de waarheit van 't geen ik hier voorgesteld heb ten vollen bevestigen zal. Want hoe jong hy is, heeft hy zeer wel geweten, dat de *Ziel* van het *Systema der Euruodianen* is de *Loocheninge der toerekeninge van Christus dadelyke Geboor-*

boorzaamheit aan ons, welke wy daarom op zynen tydt zullen bevestigen: en dit weetende, heeft hy by voorbaat al zyn vermogen ingespannen, in een BOEK, dat hy genaamt heeft OMSTANDIGE BRIEF, aan den Heere NIKOLAAS HOLTJUS, Predikant te Koudekerk, om het gevoel van PISCATOR smaakelyk en aanneemelyk te maken: wel verstaande, schoon PISCATOR van zyne stellinge zulken kwaaden gebruik niet maakte, dat alles wat ons thans en in vorige tyden beroert heeft, hier uit, als uit zynen eersten oorsprong, door goede toepasfinge en gevolgtrekkingen is af te leiden geweest.

PANTANECHOMENUS.

Heer *Philalethes!* Uwe verwaantheit gaat verre. Door al te verhevenen denkbeelt van uwe eigen kundigheid, en uwe gezetheit op elk stipje dat gy meint tot de regtzinnigheid te behooren, mitsgaders om dat gy geen smaak hebt van *liber denken*, verftout gy u zeiven om de grootste Mannen der voorgaande Eeuwe, welker eene de grooté JACOB ALTING geweest is, aan te klampen. Schaamt u over uwe Arrogantie. Indien ik de verhuizinge der zielen geloofde, zoude ik denken dat de Geest van *Maresius* in u woonde: Het zal na zyn die zelve Lastergeest, die *Maresius* aandreef. Dat de opgehaalde Leeringen van ALTING een ruw en min volmaakt fundament zouden zyn van het *Euruodiaansch Systema*, zo als *Orthodoxus* hem dat heeft doen opgeeven, durve ik wel niet ontkennen: Maar wat hebt gy met dit uw verhaal gewonnen? *Jacob Alting* is lange doodt: En hoe zeer *Maresius* deszelfs Leeringen verkettert heeft, de *Theologifche Faculteit der vermaarde LEIDSCHEN ACADEMIE* heeft *Alting* van Ketterye vrygesproken, en geoordeelt dat zyne byzondere stellingen, behoudens de regtzinnigheid, zeer wel konden verdragen worden; gelyk zy de styfzinnigheid

heit en bitterheit van *Maresius* tegens zynen Amptgenoot zeer berispelyk geoordeelt heeft, toen de *Curatoren der Academie van Stad en Landen* in den Winter van 't Jaar 1668. de 31. gecontroverteerde Leerstukken van *Alting* aan deze *Leidsche Godgeleerden*, zonder voorweten der twistende Collegen, overzond, en derzelve oordeel vraagde. Hoe komen wyders deze oude dingen hier te passe? Onze Vrient heeft alleen gezegt, dat niemant der *thans leevende Doctoren* in onze Kerken en Scholen zulken Systema hebben, gelyk *Orthodoxus* door *Euriodius* heeft doen opgeeven. In dit bepaalde opzigt heeft Hy gezegt, dat Gylieden zyt *Leugenblazers* en *Kerkberoerders*, die den eenvoudigen tegen hunne Leraars, die juist van uwe capriciteit niet zyn, een kwaad gevoelen poogt in te boezemen, als of die een *Systema van Tolerantie* verzonnen hebben, om op een gemakkelijke wyze te verzoenen, en over een te brengen, de Leere in de *Dortsche Synode* 1619. vastgestelt, met de Leere der *Remonstranten* die daar veroordeelt is. Wildet gy u dan van deze regtvaardige opspraak vry maken, zoo moest gy niet ophaalen wat *Jacob Alting* gevoelde; maar gy moest bewyzen, dat 'er nu leeven, en in School of Kerke dienen, die zulk een Leere dryven: En kunt gy dit niet doen, zoo blyft de beschuldiging tot uwen laste in haar volle kracht.

P H I L A L E T H E S.

Het is droevig, myn Heer *Pantanechomenus*, dat Gy my steeds intertumpert in myne verhaalen. Gy weet immers, dat ik gewoon ben de zaaken uit haar begin op te haalen, en zoo te komen tot de gevolgen welke dezelve gehad hebben, daar ik my niet van zal laten afbrengen. Nu noodzaakt gy my, iets te antwoorden op 't geen gy my voorgeworpen hebt, eer ik myn verhaal vervolge.

Gy zegt, *Jacob Alting* is doodt, en daarom meint

gy dat men van zyne gevoelens niet behoort te spreken. Maar waren zyne byzondere Leeringen met hem gestorven en begraven, ik zoude daar van niet gerept hebben; doch dewyl die hare Beminnaars, Vermeerderaars en machtige Voortplanters, tot op dezen dag, in Kerk en Schole hebben, moest ik het tytperk der invoeringe van dit Systema van hem beginnen.

Gy denkt dat het *Leidsch Advys*, over de verschillen tusschen *Alting* en *Maresius*, alle nadenken over de byzondere Leerstukken van den eerstgemelden moeste doen ophouden, om dat de *Leidsche Doctoren* van dien tyt geoordeelt hebben, dat alle de byzondere Leeringen van *Alting* de regtzinnigheid niet benadeelden, maar als meer problematicq moesten worden aangezien. Maar dit *Doctoraal Advys* is geen *richtsnoer* voor de Kerke, zo min doe, als nu. Die Mannen zeggen maar hunne gedachten, en konnen, zo wel als andere Leeraren, kennelyk mistaften. Ook adviseeren die meermaals niet zo het, volgens den eisch der zaake, behoorde, maar volgens byzondere oogmerken welke zy bedoelen. Ik zie voorts niet, wat reeden Gy hebt om op dit Advys te pocchen, zo gy het bedáart gelezen hebt: Waar in zy zeggen, gewenscht te hebben, dat *Doctor Alting* eenige zynere gedachten wat langduuriger onderzocht, en daar over alvorens met zyne Vrienden raad gehouden had, enz.

Optassemus porro D. Altingium cogitata quaedam sua diutius examinasse, & de eis prius contulisse cum amicis suis.
 ——— *Optassemus etiam, ut animo sereniori fuisset coram Deputatis Synodi. Speramus autem, eum sua ETIAM ATQUE ETIAM EMENDATURUM.* zoo staat'er woordelyk in dat Advys; waar uit ons blykt, dat de *Leidsche Doctoren Alting* zeekerlyk aanzagen voor een invoerder van nieuwheden, en Leeraar van zulke gevoelens, welke schadelyke gevolgen hy nog niet penetreerde, en die daarom nodig had zyne Leeringen

ringen zeer te verbeteren: Terwyl zy in *Maresius* berispten de al te groote gezetheit op de oude beproefde Leer, en den al te heeten drift tegen de nieuwigheden van zynen Amptgenoot. Eindelyk, myn Heer *Pantanechomenus*, wie stelde dat Advys op? *Coccejus* voerde de pen, die in lange geen Vrient van *Maresius* was, zoo wegens het gebruik der Schoolgeleertheit, die *Maresius*, daar het te passe kwam, plaats gaf, als wegens de *Cartesiaansche Philosophie*, waar van *Maresius* een machtige bestryder was, en *Coccejus* een Begunstiger; zynde door zynen Collega *Heidanus* een *Cartesiaan* geworden; en overmits deze *Philosophie* ook de Liefhebbery van *Alting* was, had *Coccejus*, terstont met *Altings* roeping tot de *Theologische Professe*, zig zoo aan hem verklaart, als of hy was wachtende, dat *Alting* een medegenoot zynner verdrukkingen zoude zyn, en van *Maresius*, of zynner gelyken, vry wat te lyden zoude hebben. Schryvende daarom aan hem, dat by niet twyffelen moeste, of by zoude tot vervolgers hebben de Schoolgelcerden ofte de liefhebbers van woorden die de Menschelyke Wysheit leert, en die niet leeren willen: en wat verder (ziende op den *Professor Maresius* die in 't jaar 1651. het eerste, en 1662. het laatste deel zynner wederlegging der *Sociniaanse* boeken van *Volkelius* en *Crellius* had uitgegeven) zy schryven de *Socinianen* uit, en wederleggen die. My poogen zy nauwlyks te wederleggen, maar willen niet dat men my leese. Wacht gy dat zelve mede een allerzckerst bewys van den toorn des Duivels; dien ik niet te vriend wil hebben: en wat daar nog meer volgde, heeft men achter gehouden, Dat ik nu alleen zegge, ten einde gy zoud begrypen, dat *Coccejus* hier de Man niet was, om tusschen *Maresius* en *Alting* onpartydig te oordeelen, en door een vooroordeel van bitterheit bedorven, geen verstant genoeg gebruikt heeft, om voor uit te zien 't geen in til was; daar Hy anders de grondlegging van een Systema wederstaan zoude hebben.

ben, het welk met zyne zuivere grondbeginzelen ftrydig was, en dus voorgekomen de oprichting eener party, die de zyne in het vervolg meer kwaad gedaan heeft dan *Voetius* en *Maresius*. Want *Alting* is het hoofd geworden van een derde party, of factie, in onze Kerk; na het ryzen van welker Actien die van *Coccejus*; tot ons leedwezen, zeer gedaakt zyn. Had de Schryver van het bekende *Theologisch Advys* in de zaake van uwen *Client* dit wel overdacht, hy zou, denke ik, omzichtiger te werk gegaan zyn, en overleidt hebben, dat een zaak, die niet gebeurt is, maar *Coccejus* groot nadeel zoude toegebracht hebben, evenwel gebeuren kan. Want *Marefius* wierd in 't Jaar 1673. in zynen hoogen ouderdom, tot de *Theologische Professe* te *Leiden* beroepen, welk beroep hy aannam, maar de dood verhinderde zyne overkomst, dewelke anders den aanhang van *Coccejus* den doodsteek zoude toegebracht hebben. Wanneer de *Oude Doctor*, die nu uw *Vriend* en *Voorstander* geworden is, sterft, kan hy wel haast ten *Opvolger* krygen eenen uit die *Party*, welke Hy voorheen altyt, meer dan de navolgers van *Voetius*, bestreeden heeft, en dan gaat zyn aanhang te gronde, dat Godt verhoede!

A D I A P H O R U S.

Daar hebt gy nu, Heer *Pantanechomene*, het eerste begin. Kent nu den Leeuw uit zynen klauw! Ik maak staat, dat het vervolg dezer *Historie* u niet meer, ja minder dan 't begin, behagen zal. Gaat gy evenwel voort, *Philalethes*, met den draad uwer geschiedenis, en ontsiet niemant, dewyl men U hier toe gedwongen heeft. Ik hoore U gaarne.

P H I L A L E T H E S.

Als ik dan moet voortgaan, zal het noodig zyn om zulks ordentelyk te doen, dat ik U te binnen brenge,

brenge, dat 'er by de geboorte en voortzettinge van dat gedrochtelyk, of, gelyk *Coccejus* het genoemt heeft, *Nieuw Systema* hier in de Nederlanden veele dingen zamenliepen. Ik wil niet spreken van het geen te *Herborn*, *Bremen*, *Saumur*, enz. buiten onze Landen voorgevallen is; maar alleen van 't geen het t' onzent in het leven behield, sterkte, en tot een machtige hoogte deed wassen. Eene zaak deed 'er zeer veel toe. De verschillen tusschen de Luiden van de *Oude Studie*, en die van de *nieuwe* welke met *Coccejus* opgekomen was, nu hevigt brandende, en de zeedigste en stichtelykste Ledematen, die behagen hadden in de voorstellinge en grondige bevestiging der Zielvertroostende Geloofsteere, met aandrang der zelve tot de praectyk der Godzaligheid uit de rechte en echte beginzelen, en oplossinge van zwarigheden des gemoeds, konden geen smaak vinden in de twisten over de Goddelyke huyshoudinge, het leelyk afschilderen van den staat der Vaderen, het uytleggen van Prophetien en Voorbeelden na eigenzinnig gelegde gronden, het losmaken van de verbintenis van het vierde gebodt, en wat men van zulke nieuwe Schooldisputen meer van den kansel gestadig hoorde.

Hier by kwam, dat door de Vervolging der Protestanten in Vrankryk, onder andere Vluchtelingen, een groot aantal van zeer geleerde Luiden overkwam, die hunne Letteroeffeningen te *Sedan* en *Saumur* gedaan hebbende, die Leerwyze met zig herwaarts brachten; onder welke mede eenige *Rationalisten*, en met andere grove dwalingen besmet, die hier alle, als Broederen uit de Verdrukkinge komende, met opene Armen ontfangen wierden, en welker Geleerdste tot den dienst van Kerk en Scholen wierden gebruikt, zonder dat men zo nauwe acht gaf op de zuiverheit van derzelve gevoelens; want schoon, op de klachten van de *Walsche Syno-*

itis dezer Landen, LE MOYNE, Professor der Godgeleertheit te Leiden, wierde gevolmachtigt om op de zuiverheit der Godgeleerde Vluchtelingen onderzoek te doen, dit had geen voortgang, het zy hy zelve met de Saumurfche dwalingen befmet was; het zy hy zoo veel vuil ontdekte, dat hy best oordeelde, om den loop der Nederlandfche Liefdadigheid niet te ftrekken, dat broeyneft der onregtzinnigheden te bedekken. En dit heeft te zamen veel toegebragt tot voortplantinge van het Systema van *Eu-ruodius*.

Zoude dit vaste wortelen maken, en een *derde Party* zoo veel aanzien krygen, dat zy de twee partyen van de Oude en Nieuwe Studie te machtig wierd, men moefte die beiden wat toegeven, ofte wel van beiden ontleenen het welk in elk derzelve het behagelykfte was, om ze zoo, door den tyt beide te doen quynen en uitteeren, en de grootheid van de *derde Party* op de puinhoopen van de *eerfte* en *tweede* te vestigen.

Om dat de Aanzienlyke in het Landt in het ongewoone der Nieuwe Studie fmaak hadden, en dezelve begunftigden boven de anderen, moefte men zig voornamelyk aan derzelve onderscheidende punten houden. Dog om aan de Liefhebbers der Oude Studie te behagen, moefte men meer op de praktyk aandringen: maar zulk een praktyk, die zy nog onze Vaders nooit geleert hadden, en van *Marseille* herkomstig was. By welke men den Mefchen zulk een inductie gaf van allerley Voorwaarden, Voorbereidingen en daadelyke Werkzaamheden en Betrachtingen, als of die moeften aangezien en gehouden worden als voorwaarden ofte oorzaken om tot de Genade op te klimmen, welke Godt ons niet fchenken zoude, zoo onze plichtsbetrachtigen niet voorgingen. En welke nieuwerwetsche praktyk der Godzaligheid nochtans veel indruk maakte in die tyden;

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 41

den; zo, om dat de Leere der waare Godzaligheid, door het behandelen der ongelukkige Broeder-verschillen, al veel verwaarlooft wierd, en de *L'Abbadisten*, doe mede opkomende, door hunne nagezetheit al veele Leden onzer Kerke tot hunne gevoelens hadden overgehaalt; als, om dat de niet wel verlichte Mensch van natuure geneigt is om te denken, dat onze *plicht* voor *Gods Genade* gaan moet: schoon de Leere der Reformatie, de verplichtinge in haar geheel latende, een andere orde medebrengt, te weten, *eerst* GENADE, en *dan* Plicht. Met welke nieuwmodensche Praktyk men dan de Luiden van de *Oude Studie* moest den doodsteek toebrengen; gelyk aan die van de *Nieuwe Studie* met dezelve te vleien, en onder aanneminge van eenige van derzelver Leeringen zig als Mannen van die Broederschap voor te doen; die van dezelve niet verschilden, dan in een ernstiger aandringen der waarheden tot de oeffeninge der Godzaligheid: en ondertusschen al hun verstant en krachten in te spannen, om de Luiden wys te maken, dat de Broederen der *beide* Studien zoo veel niet verschilden, dat de *Oude* met de *Nieuwe* niet gemakkelyk zouden konnen vereenigt worden, door een nieuwe uitlegginge van eenige plaatsen van Gods woort; welke nochtans, zoo veel ik weete, van geene van beide partyen word goetgekeurt. Dit werk dus by der hand genomen zynde, hebben deze en gene, van die nieuwe *gewaande* volgers van *Coccejus*, ruim zoo veel gedaan om zyn Systema te ondermynen, als dat van *Voetius*. Ik noem die nu nog niet, en zal het hier by laten ten zy Gylieden begeert dat ik al verder voortgaa in myn verhaal.

A D I A P H O R U S.

Dat 'er in de Roomsche Kerke *Lojokisten* zyn, heb ik lange geweeten, maar dat 'er in de Hervormde

Kerke zyn, die, met zulke finistre oogmerken werkende, aan allen alles worden, om se te doen bukken onder de achtginge voor hunne verhevene wysheit en Godzaligheid, en had ik nog zoo niet verstaan. Ik moet nog meer licht in deze zaaken hebben, tot welker verhaal *Pantanechomenus* U genootzaakt heeft; op dat ik onderscheidentlyker mag weeten, wie de Luiden zyn, welker Systema Gylieden bestrydt: waarom ik verzoeke dat gy maar voortgaat.

PHILAEETHES.

Myne Heeren, in deze gesteltheit van zaken en tyden Leefden *drie Doctoren*, en nog een *Oude Leeraar* hunner allen intime Vrient. Elk van die Doctoren hadde iets byzonders, waar in zy van elkan deren verschilden: en het geen elk byzonder had, was hy wel genegen uit te venten en gemeen te maaken; maar wat het Systema zelfs aangaat, twee van hen en wilden daar mede niet voor het licht komen; oordeelende, dat het beeter was noch niets in het openbaar te zeggen, maar toe te zien hoe zig de zaaken zouden willen schikken, als de andere zouden zyn voor uit gegaan, en een *tensamen* zouden gedaan hebben. Dit zal ik nu wat omstandiger verhalen, om *Pantanechomenus*, zoo hy zig schamen kan, en dien *Ouden Doctor*, die ons verlaten heeft en als ontwerpers van een *Leugen-Schakel* en vegters tegen een *herffenschim* lastert en bespot, schaamroot te maken.

De *Oude Leeraar*, van wien ik hier kome te spreken, was wylen *de Heer JOHANNES VLAK*, Predikant te *Zutphen*. Een Man die zig in dien Ouderdom, in welken andere rust zoeken, tot Schryven begaf. En zynde 'er nu niets, waar door men zig zulk een naam en aanhang konde maaken, en mede andere oogmerken bereiken, als het Schryven over de
zwee-

zweevende verschillen, zo vondt hy, na zyn zeggen, goet, om de Broedergeschillen een einde te doen neemen, verscheide plaatsen uit Gods Woort, over welker waaren zin volgens verbandt en zamenhang groot verschil ontstaan was, nader licht by te zetten; om dus door het licht, hem in zynen Ouderdom opgegaan, de Broeders tot eenigheid te brengen: en zoo, indien die eenigheid niet konde gevonden worden, voor een derde party in de Kerk eenen wegh te baanen. Gelyk zulk een voornemen, om een wegh te openen ter bylegging en wegruiming der Broedergeschillen, plaufibet moet voorkomen, en met veel ophef door dezen Predikant *Vlak* aan verscheide Heeren Predikanten en Professoren door brieven, als anders, wierde gecommunicert, om derzelve gedachten te verneemen, ten eynde zig daar van te kunnen bedienen, en eenen grooten naam te maken, zoo lieten veele derzelve niet na, zyn oogmerk en yver te pryzen, niet wetende welk zyn verborgen toelag was: en *Vlak*, die, volgens zyne eigene belydenis, tot dien tyt toe, nog in 't Latyn of in 't Duitsch, iets geschreven had, kwam van dien tyt af met verscheidene Werkjens, in beide die taalen, voor het Licht. In 't jaar 1684. is zyn *Eeuwig Eudngelium* te Amsterdam gedrukt. Het volgende jaar zyn *Zegen en Vloek*. Daar na zyn *Trias Dissertationum*: om van zyn *Triumphus Veritatis*, en zyn geschrift over *den Sabbath* niet te spreken. Ik zal niets hier by voegen van des Mans veranderlykheit, onkunde, en duisterheit in het uitdrukken zynner gedachten: maar alleen zeggen, dat zyne byzonderste Leeringen, volgens een naukeurig uittreksel uit zyne werken, hier op uit kwamen.

Voor eerst, hy ontkende het Verbondt der Werken, van Godt met Adam, en met ons in hem als onze plaats vervangende, en onze personen verbeeldende hoofd, opgerecht.

Ten

Ten tweeden, hy lochende de onmiddelyke toerekening van Adams zonde, en wilde dat die middelyk geschiedt.

Ten derden, hy wilde dat de werken der Wet, welke Paulus uit de Regtvaardigmakinge uitfluit, alleen maar zyn de werken der Mofaïfche Wet, den Joden in 't byzonder opgelegd, waar van wy nu bevrydt zyn.

Ten vierden, hy keurde af de loffpreuke van *oneindige waardigheid*, die men pleeg te geeven aan Christus verdienfte, wegens de oneindigheid van de Perfoon, die in plaats van de uitverkorenen in Hem, als hun plaatsvervangend en verbeeldend Hoofd, de gehoorzaamheit der Wet vervult en den vloek derzelve ondergaan heeft; zeggende dat die oneindigheid van hem, een eindig Schepzel zynde, niet kan begrepen worden; ja dat 'er geen plaats uit de Heilige Schrift kan bygebragt worden welke zulks klaar bewyft.

Ten Vyften, Hy leerde dat niet Christus Daadelyke Gehoorzaamheit, maar alleen zyne Lydelyke Gehoorzaamheit, aan ons wordt toegereekent; zoo verre alleen, dat wy op en na de dadelykheit van ons geloove, door de Liefde werkzaam, en de zaaden van alle deugd in zig hebbende, de vergevinge der zonden ontfangen.

Ten Sesden, Dat de toerekening van Christus Gerechtigheit zelve, als de vormelyke oorzaak onzer Rechtvaardigmakinge, waar door wy zouden gerekent worden als of wy in eigen Perfoon volbracht hadden het geen Christus voor ons volbracht heeft, onmogelyk is.

Ten Zevenden, Hy stelde dat Christus voldoeninge die genen, voor welken hy voldaan heeft, van alle Rechterlyke straffe niet bevrydt.

Ten Agtsten, Hy wilde dat de Rechtvaardigmakinge is een Rechtvaardigmakinge van een Geloo-
vige

vige door het Geloove. NB. Dus niet van een Godloofse.

Ten Negenden, Dat het Geloove, dat is onze Geeloofsdaadt, tot Regtvaardigheid wordt toegerekent: het welk hy zegt te blyken uit alle die plaatsen, in welke Godt het Geloove pryft, Gerechtigheit noemt, en beloofst te beloonen ofte loon toeëigent.

Ten Tienden, dat de Gelovige, door het Geloove de vergevinge der zonden als een vrucht van Christus voldoeninge ontfangen hebbende, zig zelve een recht ten eeuwigen Leeven verkrygen moeten door eene oprechte daadelyke Gehoorzaamheit: welke, schoon niet in alle deelen en trappen volmaakt, (hoewel zulk een volmaaktheit niet onmogelyk zoude zyn) Godt om Christus wille voor volmaakt aanzien en aannemen zoude, door een genadige schattinge, den wille voor de daadt aannemende.

My lust niet meer staaltjens der dwalingen van dezen *Vlak* aan te haalen. De opgegevene zyn de ziel van dat Systema, het welk in de *tweede Samen-spraak* is voorgesteld: en de Broeders van de beide Studien, welker Theologie in den grondt dezelve is (zo men maar uitzondert het geen die van de nieuwe Studie doorgaans byzonder hebben betreffende de huishoudinge Gods, en het geen eenigen uit de Wysgeerte van *des Cartes* hebben overgenomen) hebben deze Nieuwigheden van *Vlak* gelykerhant verworpen. De Heer *Pantanebomenus* zal dat van de eene zyde weeten uit de Heeren *Leidekker*, *Koelman* en *Marck*; en van de andere zyde uit den beroemden Schoon Zoon van *Joh. Coccejus*, wylen den Heer **WILLEM ANSLAAR** in leeven zeer vermaard Predikant te Amsterdam, dewelke in zyne *Voorreden* voor het tweede deel der *Leere der Waarheit* van den seer geleerden Heer *G. Bodaan*, zonder nochtans *Vlak* te noemen, van zyne gevoelens deze regtzinnige en har-

hartige taal voert, in substantie: dat het lochenen dat Godt een Verbondt der Werken met Adam had opgerecht, en het stellen dat Christus Geboorzaamheit voor de Uitverkorenen het eeuwige leeven niet verdient nog verworven heeft: en het geen wy van Christus hebben alleen zyn lyden en sterven zy toe te schryven, en niet zyne daadelykē Geboorzaamheit, als waar door Christus alleen voor hemt zelve de Heerlykheit verdient heeft, is den wegh te baanen voor de Papisten, Socinianen en Remonstranten. Waar by men voegen kan het geen de doorgeleerde Heer CORNELIUS VROLIKHERT, laetst Predikant te Dordrecht, geschreven heeft in de eerste van zyne twee Godgeleerde Oeffeningen, te Dordrecht in den jaare 1732. gedrukt, pag. 36. Hoe D. Vlak in zyn tyd, ook in zyne gemeente te Zusphen, alwaar ik ruim dertien jaaren den dienst des Evangeliums mede heb waargenomen, niet weinig verdagt was van niet vry te zyn geweest van eenig Suurdeeg van het Pausdom, in het stuk van werken der begeradigden; en derzelver invloed in zyne begrepen Regtvaardigmaking, gae ik nu voorby. Om dat myn Broeder Ortbodoxus in de zevende Samenspraak pag. 321. reeds gewag gemaakt heeft van de waakzaamheit der Wel Eerw. Classis van Walcheren tegen de dwalingen van Vlak, zal ik dit niet weder ophaalen, maar alleen vraagē, of 'er zulk een Systema by Vlak te vinden zy? Zo ja, gelyk men dit niet kan ontkennen, hoe kan men dan onbeschaamt genoeg zyn, ons te beschuldigen als formeerders van een Leugenschakel, en inboezemers van een kwaad vermoeden, als of men den wegh baande om de veroordeelde Leere der Remonstranten met onze Hervormde Leere te vereenigen? zeide de goede ANSLAAR niet het zelve, ja meer? namelyk, dat dit was den wegh te baanen voor Papisten, Socinianen en Remonstranten. Waarom valt men ons dan met zulk een hevigkeit op 't lyf, die dat zelve zeggen, 't geen de Broeders van de nieuwe studis, al eer in de Kerke een derde party te voor-

voorschyn kwam, gezegt hebben. De *jonge Doctor*, die in zynen grooten brief over het gevoelen van PRISCATOR geredeneert heeft, zag dit wel; en om dat gevoelen, het welke de Ziel van *Eurwodius Systema* is, smakelyk te maaken, spande hy alle zyne vermogens in, om de overeenstemming onzer Godgeleerden, zelfs van de *opstellers onzer Catechismus*, daarmede te bewyzen; maar, zo veel ik uit een enkele lezing van dat geschrift onthouden heb, en maakt hy daar in geen meldinge van *Vlak*, nog van die Doctoren die het zelve met *Vlak* gevoelden en ons beroert hebben, schoon hy die in een veel grooter Boek menigmaal noemt, en niet gedoogen wil, dat er tegen gekikt worde. Maar hoe die *oude Doctor*, welke nu Ulieder vriend en voorvechter geworden is, heeft kunnen goetvinden ons te beschuldigen als formeerders van een leugenschakel en herffenschim, om daar tegen te schermen, is voor my onbegrypelyk; ten zy hy vergeeten hebbe, dat hy voor den laatsten druk van *Ursinus Schatboek over den Catechismus* eene groote *Voorreden* geschreven hebbe, juist strekkende om op zyne wyze dat Systema de hertader af te snyden, het geen wy nu bestryden. Waren 'er doe geen Menschen die zulken Systema hadden, zo zoude men immers moeten denken, dat die Doctor het zelve in zyne herffenen verducht heeft, om daar tegen te kunnen schermen, dat niemand van een Man van zulk een qualiteit geloven zal. Maar waren 'er doe Menschen die zulk een Systema hadden, waar tegen hy nodig vond de pen te voeren, hoe is 't geen doe geen herffenschim en was, nu een herffenschim en leugenschakel geworden? Buiten twyffel door dien hy de onvoorzigtigheid gehad heeft den *dolsten Voortplanter* van dat Systema te verdedigen. Maar mag men zo draaijen om zyne oogmerken te bereiken? Mag men de waarheit zo verlochenen om dat het in zyn kraam te pas komt?

Mag

Mag men zo tegen zyn licht en conscientie spreken, om zynen naasten of eerloos te maken als een Leugenaar en Lasteraar, of, zo hy zig van dien blaam poogt te zuiveren, aan de Vyandschap van een derde party bloot te stellen? Godt ziet dit, en Hy zal 't zoeken.

Ik zal nu den draad van myn verhaal wederom oppvatten. Alzo *Vlak* maar een werktuig van anderen was, zal ik u de Doctoren moeten noemen, welke *Vlak* animeerden, en krachtdadig tot het werk aansporden. Deze, voor zo veelik de Historie dezer zaak weet, waren twee of drie in getal; in het ontwerp, het zy door *Vlak* zelve, het zy door hun gemaakt, en den onderneemenden *Vlak* ter hand gestelt, en 't welk *Coccejus* braave Schoonzoon gezegt heeft den wegh te baanen voor *Papisten, Socinianen en Remonstranten*, ten vollen met elkanderen overeenstemmende; terwyl elk nochtans iets byzonders had, waar in zy verschilden, 't geen ik u by het noemen hunner namen ook zal erinneren.

De eerste was *Doctor B. BEKKER*, Discipel en Uitgever der werken van *Jacobus Alting*, in vyf deelen in Folio; die niet alleen *Altings* Systema wel verstond, maar, *Predikant te Franeker* zynde, dat reeds had voorgesteld in zyn Boek genaamt *Vaste Spyze*, het welk groote bewegingen veroorzaakt heeft. Deze *Bekker*, kennende *Vlak* als een Man die roem zogte, en hoopende dat het geen hy, met immenging van eenige andere zig eigene dingen, begonnen had, door hulp van *Vlak* gelukken zoude, moedigde den zelve door zyne Brieven en Verssen geweldig aan, om zyne schriften werelkundig te maaken. Even als zyn Meester, *Jacob Alting*, een Cartesiaansch Philosooph zynde, hadde hy eenige itellingen, uit die Wysbegeerte, hem eigen; gelyk dat de Ziele in een enkel denken bestaat, en dat weezens, die van natuure met elkanderen niets gemeen hebben, op elkan-

känder, door eenige overgaande invloeiing van den eenen op den anderen, niet werken kunnen, en beroerde de Kerke daar mede zeer, zo wel als met zyne Godgeleertheit, zo als men breed zien kan in den tweeden druk van zyn Boek genaamt *Vaste Spyzze*; by het welk mede blykt, dat zyn Systema, zo wel als dat van *Vlak*, in de *tweede Samenspraak* door *Euruodius* zeer wel is opgegeeven. Voorts weet gy, myn Heer, dat de Kerke zynen naam op de lyst der Ketteren gestelt heeft, voornamelyk wegens zyn Boek *de Betooverde Werelt*, daar op de meeste aandagt gevallen is, en dat niemant tot den Heiligen dienst onder ons wordt toegelaten, dan na alvorens op een plechtige wyze de dwalingen in dat Boek bevat verfoeit en verworpen te hebben.

De andere *Doctor* was de Heer H. A. ROËL, die, schoon Hy ook wat byzonders had, in het Systema, door *Doctor Bekker* en den *Predikant Vlak* in hunne Schriften opgegeeven, ten vollen overeenstemde; zoo *Vlaks* werkjens niet mede uit zyne koker waren voortgekomen, terwyl hy deszelfs Vrient en Nabuur, als *Predikant* in de gemeente van *Deventer* was, gelyk de Heer HENRICUS BRINK, door *Orthodoxus* aange trokken in de *Sevende Samenspraak*, pag. 319. ons reeds heeft te kennen gegeeven. Deze Heer *Roël*, een alderschranderst en diepzinnig redeneerder, had verscheide byzonderheden, van de volmaaktheit der reeden, waar van hy het Goddelyke gezach van Gods Woort afhankelyk maakte; van de niet volstreckte Eeuwigheit van Gods Besluit; van het niet natuurlyk maar huishoudelyk Zoonschap der tweede Persoon van het Goddelyke Weezen; van den doot der Gelovigen als een eigentlyke straf, die zy ter voldoeninge aan Gods gerechtigheit ondergaan moeten: maar daar benevens had hy dezelve gevoelens, met welke *Bekker* en *Vlak* besmet waren, omtrent de strafvorderende Gerechtigheit Gods, die hy uit zy-

VIII. Samenspraak.

D

nen

nen wille, en niet uit zyne natuur en deugden, afleide; aangaande de voldoeninge van Christus; mitsgaders de regtvaardigmakinge, niet van den Godloozen, maar van den gelovigen door 't gèloove, gelyk de gemelde H. BRINK en na hem VROLIKHERT op de bovengemelde plaats pag. 36. & seqq. reeds voor my opgegeeven hebben. Zyn naam is door onze Kerken mede op de lyst der Ketteren gestelt, en men weet van welke zyner veroordeelde gevoelens men zig, met detestatie derzelve, moet zuiveren, eer men tot den dienst onzer Kerken, of tot de openbare verkondinge des Woorts in dezelve, wordt toegelaten. Ook roemt men te vergeefs op de groote meriten van dien Man, om daar mede te verwerven, dat hy, zo lange na zynen doot, in de Synodale Acten niet meer als een Ketter moge geteekent blyven; want hoe groot iemands vermogens ook zyn, hy verdient zeer kwalyk by de Waarheit Gods, die zyne leerstellingen grondt op de verlocheninge van het werk Verbondt met Adam opgerecht, en van de toerekening van Christus dadelijke gehoorzaamheit aan ons; op welke verlochening alle dwaalingen en Ketteryen zo voegelyk kunnen worden ingeënt, dat ze wel haast eenen grooten wasdom bekomen. Doch nademaal ik my op den *Heer Vrolikbert* beroepen heb, zal ik U zyne eige woorden aangaande den *Heer Roël* doen hooren.

D. C. VROLIKHERT.

Zonder met myne gedachten nog zoo verre te gaan, moet ik hier nu iets aanmerken in opzigt tot wylen den wydvermaarden *Heer Professor Roël*, wiens verklaringe over de *Heidelbergfche Catechismus*, na defzelfs doot door zyn *Hoog Eerw.* Zoon uitgegeven, van my over eenige Sondagse Afdeelingen, ter verkryging van eenig meerder licht van zaaken, wel voor en na is ingezien, en ik bevond wel haast, dat ook zyn *Hoog Eerw.* van oordeel was, dat het ter *voldoening* aan *Gods gerechtigheit* voornamelyk maar aan kwam op het *Lyden* van den Middelaar, belydende zyn *Hoog Eerw.* ook duidelyk (gelyk

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 51

(gelyk ook meer anderen in onze gemeenschap dit gevoelen) dat hy niet volstrekt zou durven zeggen, dat God niet wel op een andere wyze *Genade* zou hebben kunnen *oeffenen*, dan hy gedaan en geopenbaart heeft, te weten, *zonder zoo een voldoening*, enz. Dog dewelke nu noodzaakelyk was, na dat God zynen *wil* in dezen geopenbaart heeft. *Sondag 5. Vrage 12. omtrent het einde pag. 110.* Dog daar het ons nu op aan komt, wy wierden 'er ook geleert, dat ter *verkryginge* van een *hoop* op *Leeven* en *Zaligheid* de tusschenkomende *werking* van den Heiligen Geest vervolgens maar noodzakelyk was, die den Menich tot *Gods Beeld* wederom *vernieuwt*, om *daaden* te doen, die God *bebagen*, als na dewelke God zal *oordeelen* en *vergelding* doen.

In zyn *Hoog Eerw.* verhandeling van het Leerstuk der *Rechtveerdigmaking*, zal de Lezer, dien het lust, ook genoegzaam gewaar worden, dat de voldoening van den *Borge* maart opsigtelyk gemaakt wórd op den *Wille* Gods, dat 'er voor de zonden moest geleden en betaalt worden, en dat Jesus hierom gezegt word van God *geworden te zyn tot Wysheit, Rechtveerdigheid, Heiligmakinge en Verlossinge*, wordende meest alle de plaatsen, ook *Rom. V: 19.* die onze Godgeleerden gewoon zyn voor een toegereekende *daadelyke Borggeboorzaamheit* by te brengen, alleen tot het *Lyden* van Christus en een *Verzoening* van God door dit *Lyden* t'huis gebragt; dog waar in zyn *Hoog Eerw.* ook opmerkt een *grondregt* om den Heiligen Geest tot vernieuwing van het uitverkoren verlost *Measchdom* uit te zenden.

Ik zag dan nu ook de rede, waarom deze Hooggeleerde Man over de woorden van de *Catechismus* in het antwoord op vrage twaalf: *God wil dat aan zyne Geregtigheid genoeg geschiede*, deze verklaring gaf, dat 'er moest verstaan worden een *genoeg geschieden* aan *Gods bedreiging door dragen van straffen*; schoon zyn *Hoog Eerw.* te vooren zoo veel deze woorden betreffen, zelfs bekende, *dat een doen van en na de Wet, ook een genoeg doen was aan Gods Geregtigheid.* Waarom word hier met de meeste en zeer geachte Uitleggers over de *Catechismus*, by voorbeeld de zeer beroemde Professor *H. van Alphen, D'Outrein*, enz. niet tweederley *genoegdoening* verstaan?

Over de woorden in het antwoord op *Vrage 17. op dat Hy ons de geregtigheid, en dat leven verwerven en wedergeven mocht*, schryft de Heer *Roël*, dat Christus *Godheit* ook de *grondoorzaak* is van de *Geregtigheid*, in zoo ver hy dus een eigen vermogen had om een onzondige Menschelyke Natuur aan te nemen, die 'er vereischt wíerd, om ze tot een *Zonden Zoenoffer* op te offeren, zonder eens te melden van een zoo noodige en dierbare *Verdienstelykheit* zyner onsondige *Heiligkeit*, als het ware *dwarswys* of *grondregt ten leven.*

D. a

Daar

Daar word ook van het *verwerven* van het *Leven* alleen beweezen, dat Jesus als de oorzaak des *levens* in de Schrift erkend word, als hebbende den Heiligen Geest door *Lyden* *verworven*, waar door hy kan *Wederbaren*, Heiligen, enz. Over Vrage 36. alwaar de vrugt van Jesus heilige ontfangenis en geboorte word aangewezen onder de woorden, dat hy door *zyne onnooselheit en volkomen Heiligheit, myne Zonden, waar in ik ontfangen ben, bedekke*, enz. schryft zyn *Hoog Eerw. bladz. 287. dat in de Schrift zoo een spreekwys nergens gelezen word, moeten we met de Remonstranten bekennen, zoo we op de letter zien; dog dit leert de Schrift wel degelyk, dat Christus Heilig is geweest, en zig onbesmet heeft opgeoffert, om onze Zonden te verzoenen, en dat by, daar by geen Zonde gekend heeft, voor ons tot Zonde gemaakt is, op dat wy zouden worden gerechtigheit in Hem, en met God wederom versoend worden, jaa dat alzoo in zyn bloed zy de vergeving der Zonden, en onze Zonden op die wyze bedekt en vergeven zyn, gelyk Paulus uit Psalm XXXII: 1, 2. ons leert Rom IV: 6. Als wy dan met de Schrift willen spreken, moeten wy dit, namentlyk het gezegde van de Catechismus, ook op een zelve wyze uitleggen: want dat de beilige ontfangenis en geboorte van Christus by manier van in plaats stelling en van Voldoenting, die verrigt word of verrigt moet worden in Christus de Middelaar en Borge, onze onreine ontfangenis en geboorte wegneemt, en dus tegen die ziekte een geneesmiddel zou zyn, gelyk sommigen spreken, leert de Schrift alzoo niet: waarom Piscator deze spreekwys zoo niet heeft aangenomen, enz.*

In 't vervolg word 'er aangewezen, hoe ver de uitdrukking van de *Catechismus* kan worden ingeschikt, namentlyk in zoo ver de *beilighheit* van Christus iets heeft toegebracht, op dat het offer van Christus Gode aangenaam en van een welriekende reuk mogt zyn.

Wy hebben den Heer *Lampe* bladz. 25. zig tegen het voornaamste zaakelykste van dit gevoelen hooren verklaren, die op de aantogte plaatse (*Genade Verbond 1ste Deel 1ode Hoofdstuk, §. 23 en 24.*) kan nagezien worden, alwaar agt redenen ter wederlegginge werden bygebracht.

Dat de zeer vermaarde Heer *Sebast. Cremer*, Professor te Harderwyk, hier van de Heer *Roël* verschild, is my tot een groote vergenoeging. In zyn *Hoog Eerw. Bovennatuurlyke Godgeleertheit*, tweede druk in 't Hoofdstuk van de *Regtvaardigmaking eenes Goddeloozen*, bladzyde 236. vind ik deze woorden. *Die van de gerechtigheit van Christus (te weten als de stoffe waarom men geregtveerdigt word) de doende geboorzaamheit van Christus weeren, sbynen my niet met de Schrift te spreken.* — De reets genoemde *Hieron. van Alphen* over de *Catechismus*, toont, voor zoo veel de woorden zelfs van de

36. Vrage belangt, dat en hoe verre dezelve Schriftuurlyk zyn, met afkeuring van de vitterye der Remonstranten, doch onder een gantsch andere taal, dan wy uit het aangehaalde Boek van den Heer *Roël* vernomen hebben.

Doch wy hebben de reden nu ook ontdekt, waarom zyn Hoog Eerw. eens den Heer *T. H. van den Honert* te gemeete voerde, dat de plaats *Rom. V: 19.* de eenigste plaats was, die wat voet gaf tot het begryp van een toegereekende *daadelyke geboorzaamheit* van de Christus, ziet dezen laatsten Heer *Waaragtige wegen* 6 Boek Hoofdst. 4. bladzyde 530. in de Aanteekeningen.

Zo verre hebt gy nu den Heer *Vrolikbert* gehoord, die nog verder aanleiding geeven zoude op pag. 48. om te voorschyn te brengen den naam van een *derden* Doctor, wel min subtil in redeneringen dan de tweede, maar wegens veele goede qualiteiten van Godvrugt en Geleertheit niet min vermaart, en nooit door eenig Kerkelyk oordeel geteekent, van wien de gemelde Heer Schryver met groote omzigtigheid spreekt, gelyk deze Docter zelfs met groote omzigtigheid te werk ging in zyn gevoelen te verklaren; dat nochtans in den grondt met dat van *Vlak* over een kwam, gelyk men uit vergelyking van *Vlaks ceuwig Euangelium* en den *Trias Dissertationum* met zyne Leerstellingen zien kan. Dog ik meen al genoeg gezegd te hebben, ten betooge dat 'er by zommige welbekende Predikanten en Doctoren waarlyk zulk een Systema is, gelyk 'er in de *tweede Samenspraak* is voorgesteld: ten zy de Heeren het vorderen, dat ik in de uitbreidinge van myn Historieel bewys al verder voortgaa

E U R U O D I U S.

Myn Heer *Philaethes*, ik heb nooit myn Systema, in die *Samenspraak* voorgedragen, als onecht, of als een van Ulieden verzonnen *Leugenschakel*, ontkennt: en zoo 'er iemand is die dit gezegt heeft, ik belyde dat het het myne is: hoewel myn oogmerk daar in niet was, om de *Leere der Remonstranten* onder ons in te voeren, maar alleen, om de Deure

tot onze Kerkgemeenschap zo wyd open te zetten, dat die, zoo zy wilden, met wat toe te geeven, en met wat achter te laten, gemakkelyk daar in mochten ontfangen worden. Hadde ik dit myn Systema willen verzaaken, was ik zelfs in staat geweest, zonder behulp van Oude of Jonge Doctoren, by openbaren gefchrifte, my zelve te verantwoorden; voor al na dat men my, en de mynen, die onbroederlyke stooten in de *Sesde* en *Sevende Samenspraak* heeft toegebracht. Ik heb beeter geacht alles met stilzwigen te bedekken, gelyk ik wenschte dat de andere Doctoren, en *Pantanechomenus* in den aanvang dezer Samenspraak, mede gedaan hadden; zoo zouden de dingen in het vergeetboek raaken, en wy de ruste bekomen hebben. Ik verzoeke daarom, myn Heer *Philalethes*, dat gy met u verhaal niet verder voortgaat, nog na het voorbeeld van die onvoorzigtige jonge Doctör de naamen noemt van my, en andere thans leevende Doctoren; en dat wy liever tot onze betwiste Leerstukken zelve mogen overgaan.

P H I L A L E T H E S.

Ik zal dan, uit respect voor U myn Heer *Eurodius*, de naamen van de latere en leevende spaaren; zynde het ons oogmerk ook nooit geweest, om naamkundig te maaken de Mannen welker dwalingen wy besfryden, gelyk gy weet, dat wy tot het noemen van eenige overledenen niet dan door *dwang* van *Pantanechomenus*, en dien *Ouden Doctör* zynen Vrient, gekomen zyn: hebbende het niet tegen de Personen van dooden of leevenden, maar tegenderzelve ondraagelyke gevoelens, die wy getrouw voorstellen, en na vermogen naakt ontkleeden, gelyk wy omtrent die van een nog leevend Doctör nog in het laatst der vorige *Samenspraak*, met verberging van zyn naam, gedaan hebben. Ondertuschen wachte ik dan niet weder te hooren die stoute
en

en lasterende taal, dat wy met een *Leugenschakel* te voorfchyn komen, om de menschen te brengen in het vermoeden dat de Kerk in gevaar is: en in die verwachting zal ik myne Historie eindigen met nog twee waarnemingen, waar van de eerste moet dienen tot meerder versterking, dat het Systema in kwestie, het welke wy tegenstaan, tot op den huidigen dag door zommigen voortgeplant en der Kerke aangeprefen wordt: 't geen niet alleen blykt uit de beruchte Predikatie over *1 Cor. I: 30.* en de verdediging van de regtzinnigheid derzelve door den befaamden Ouden Doctor, schoon het Systema van *Vlak* daar van de Ziel en Kern is, zodanig dat elk Idioot het zien kan; maar ook uit een Boekjen genaamt, **GRONDIG EN DUIDELYK ONDERWYS IN DE HEILIGE GODGELEERTHEIT**, enz. enz. zonder melding van 't jaar gedrukt te *Rotterdam by Hendrik Maronier*, en opgedragen aan alle de Leeraaren der *H. Godgeleertheit*, in de vyf hooge Scholen, en in alle de Kerken dezer Landen; ook aan de *Twistende Broederen te Zwol*, en de *Leden der Kalviniaanse (nieuwe) Maatschappij*, gelyk op den titel staat: van welk Boekje den Hoofdzakelyken inhoud uit *Vlaks Trias*, *Eeuwig Euangelium* en zyn *Vloek en Zeegen*, met weinig verstant en slechte orde, is te zamen geflanst, zoo als aan ider blyken zal, die *Vlaks* genoemde werkjens vergelykt met de Leeringen voorkomende in dit zo genaamt *Grondig en duidelyk onderwys in de heilige Godgeleertheit*: wiens Schryver eerder Predikant geweest zynde onder de Claffis van Zuid-Hollant, daar na in de eerste Stadt van Zeelant gestaan heeft en ontslapen is; en wiens uitgevers, driftige Voorstanders en Voortplanters van die zogenaamde *Godgeleertheit* binnen een andere Stadt derzelve Provincie, gemeent hebben met dat werkje de zaake van den by de Kerk veroordeelden Zwollenaar eenen grooten dienst te doen, het zy met denzelven te behouden, waar toe

zy wat te laat gekomen zyn, het zy met nochtans zyne gevoelens staande te houden, waar toe zy in hunne kleinwetentheit verwaand genoeg waren, eeven als *Vlak*, dit stukje aan alle de *Hoogleeraars* onzer vyf Nederlandse Academien, gelyk mede aan alle de *Predikanten* deser Landen op te dragen, mitsgaders nog aan die andere *Mannen* die zy noemen of desighneren; eeven of dezelve dit *Vlakkiaans* Systema niet kenden, of wel zig niet in staat bevinden zouden om het grondig te wederleggen, daar wy reeds mede bezig waren, hebbende het zelve Systema, dog getrouwer en beeter geschakelt, reeds in de *tweede Samenspraak* opgegeven, waar van wy de orde zullen volgen, schoon 't ons om 't eeven was, of wy het eene ontwerp of het andere wederleiden. Denkt onderwyl, myne Heeren, of wy geen reeden hebben Gods voorzienigheid te aanbidden, die ons door dit Boekje, in 't jaar 1755. in de maand Augustus uitgekomen, een onwedersprekelyk bewys ter hand gestelt heeft tot mondstopping der genen, die ons lasterlyk nazeggen, dat wy eene *Leugenschaakel* hebben verzonnen, en ter betooninge, dat het Systema, 't welke wy te keer gaan, thans nog ernstig onder ons voorgestaan en aangeprefen wordt.

Myne andere waarneming betreft den dienst welke men door dezen handel doet aan de *Remonstranten* en derzelve schadelyke Leeringen, met die van onze Kerk, zo veel mogelyk, daar mede te vereffen. In dit opzicht wil ik gaarne geloven, dat 'er wel veele zyn, die uit enkele onkunde niet begrypen, dat zy met hun nieuw Systema de Ketteryen van die Secte zo naby komen; waarom zy, op de berispingen hunner verklaringen van de allergewichtigste stukken onzer Leere, wel eens met groote exclamatiën zeggen, *is dat Remonstrants, dan zyn wy mede Remonstranten.* Doch ik moet van de andere zyde ook zeggen, dat de *verstandige* onder de *Remon-*

mon-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 57

monstranten zulks zeer wel weten, en hun gebruik daar van maken. Wilt gy een klein staaltjen daar van, dat niet haatelyk is, ziet het Boekje van den Heer *Johannes Hoogeveen*, in leeven Remonstrants Predikant te Berkel, en een der beste Luiden van zyne gezintheit, genaamt *Godgeleerde en andere Aantekeningen*; in het welke hy, uit verscheide Schriften der Hervormden eenige passagien aantrekkende tot bevestiging der Remonstrantsche dwalingen, altyt met lof gedenkt die Mannen uit ons, welker gevoelens wy bestryden. En wat aangaat de onbeschaafde en doldriftige onder die Secte, om dat wy deze dingen voor het licht brengen, tot nodige waarschouwinge, laten zy niet naa, ons en onze Vrienden met de uiterste verfmading en bitterheit tegen te gaan, terwyl zy de Voorstanders van het door ons bestredene Systema tot boven de wolken verheffen.

A D I A P H O R U S.

Houdt op, Heer *Philaethes*! Gy hebt meer dan genoeg gezegt om U zelve te doen verstaan. Ik zoude by den Heer *Pantanechomenus* wel kwaaden dank behaalen, met den verkeerden uitslag der afwendinge die ik ten zynen voordeele dachte te maaken, terwyl Gy deze Geschiedenis zo naakt voor oogen stelt; waarom ik verzoeke dat gy hier eindigt. Daar is een andere zyde, *Pantanechomene*, daar gy *Orthodoxus* en *Philaethes* zwakkér zult vinden. Ik raade u met uwe licht gewapende Ruiters daar op aan te vallen, houdende my verzeekert dat gy ze in wanorde brengen zult.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Neen, Heer *Adiaphore*, gy hebt my hier ter kwader uur gebragt. Dog waar meint gy dat myne Partyen zwakker zyn, om 'er myne schade op te verhaalen?

Is het u vergeeten, myn Heer, wat 'er in uwe eerste ontmoetinge met *Orthodoxus* is voorgevallen? Toen deze, uit bekommeringe wegens de nyvere woelingen van eenige Jonge Heeren, die hy dachte dat de fundamenten en vastigheden van ons Zion ondermynden, U vroeg, wie ze waren? waar op gy in uwe aangeborene gulheit en openhertigheid ook geantwoort hebt, met deze woorden die ik u erinneren zal, op dat gy begrypen moogt van welke zyde gy uwe partyen met beeter gevolg zult mogen aantasten. Deze waren toen uwe woorden.

Orthodoxe, ik zie u aan als een Man die zoo op uwe zoo genaande Rechtzinnigheid staat, dat 'er geen doen met u zal zyn te hebben. Gy zyt geloof ik van die *rigiden*, welke 'er eer in stellen, dat men van hun zegge gelyk van Athanasius, *maluit mutare sedem quam syllabam*, en daarom houde ik het vergeeffen arbeid, zulke hoofden te willen verzetten. Ik was ook in beraad u te groeten en heen te gaan, evenwel wil ik u eerst reeden geeven van myne vergenoeginge en blydschap, welke gy mogelyk gelezen hebt uit myn gelaat, gelyk ik uwe knyzerye uit het uwe. En hier mede zult gy tefens antwoord hebben op uwe vrage, betreffende die Heeren welke gy daar ginder ziet. Zo gy, *Orthodoxe*, dezelve in deze distantie kunt onderscheiden, ziet gy, dat ze in jaaren, en ook in houding en voordoening, verschillen. Die in jaaren meer geklommen zyn, verheugen zig, dat de jongere durven ondernemen, 't geen zy, hoewel met dezelve beginzelen geimbueert, geschroomt hadden te doen; en daar zyn, onder die, schrandere en geslepene geesten, die de jongen aanmoedigen; deels uit een zugt tot dat heilzaam oogmerk waar aan zy arbeiden, deels mede uit wederwraak dat zy, wel eer dit werk ter hand nemende, zig gefrusteert zagen en de smerten daar van nog dragen. De jongere zyn alle te zamen *Commilitones* geweest, en in die tyd zoo naauw aan elkander verbonden, als of ze maar eene ziel hadden. Zy zyn alle Helden, met een dapperen en edelmoedigen geest voorzien. Hun verstand is boven dat van alle hunne tydgenoten verheven, en hunne liefde zoo uitgestrekt, dat het bynaa geen palen heeft. Zy hebben zig met Systematische Godgeleertheit en Scholastike definitien en distinctien niet opgehouden, en zyn veel te edelmoedig geweest in hare studien dan

om

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 59

om zig met dien slyk te laten bevullen. Zy hebben nooit een jok op hunne halzen laten leggen, dan in de onvermydelyke noodzakelykheit; en toen zy zig gelieten dit te laten doen, was het maar om het zelve met des te meer eere af te schudden, en hare navolgers een schoon voorbeeld van edelmoedigheid te geeven. Daar hunne voorlopers zeer angstig en daarom achterhoudende waren, zyn zy, van een stouten en ondernemenden aardt, en zoo vigoreus en jeugdig, dat zy met hunne hoofden door een muur zouden kunnen loopen zonder zig te bezeeren. Alle zyn zy myne beste en intimste vrienden, en met my, zoo wel als onder malkanderen ten naauften verenigt, zo dat wy met elkanderen in de volmaakte harmonie leeven.

PANTANECHOMENUS.

Schey 'er maar af, Heer *Adiaphore*, ik herdenke myne gezegdens; en deze brengen in myne gedachten een menigte van de aller aangenaamste voorwerpen, in welker beschouwinge en goedkeuringe ik de aller leevendigste blydschap en voldoeninge genieete, welke een sterfeling ooit streelen kan. Droevig was ons lot in en na de Reformatie, hoe grooten zegen dezelve was; dewyl wy terstont uit de eene Tyrannie in de andere vervielen. De *Paus* en de *Concilien* leiden een ieder voor de Reformatie een jok der dienstbaarheid op, zoo dat niemant vry spreekken mogt, of hy wierd met den Vatikaansen Blixem geslagen, die tot het uiterste der aarde vloog, en tegen welke niemant veilig was, dan die zyne Geloofsbelijdenis met de Pausselyke Decreten en de Determinatien der Kerkvergaderingen punctueel vereffende. Nauwlyks is dat jok verbroken in de Reformatie, of men heeft op nieuw begonnen *Geloofs belijdenissen*, en Voorbeelden van Leere of *Catechismen* op te stellen, dezelve aan elk op te dringen en over den hals te werpen, als waren die van een Goddelyk gezach, en die daar aan niet wilden gebonden zyn, eeven gelyk men in het Pausdom gewoon was, ten vuure toe te vervolgen, en, gelyk *Servetus*, overgekomen is, te verbranden; ofte, om dat

dat men zig daar na zulker proceduren schaamde, welke men in anderen veroordeelde, uit de Kerkgemeenschap uit te werpen: waar van het alderdroevigste voorbeeld gesteld is in de beruchte Dortsche Kerkvergadering van 1618. en 1619, welke Character myn Meester gewoon was met die nadrukkelijke woorden uit te drukken, *CJUS INITIUM DOLUS, MEDIUM FALSITAS, FINIS CRUDELITAS FUIT*, beduidende, dat het begin daar van arglist, het midden valscheit, en het einde wreedheit was; en te regt, nadien men daar de maatregelen genomen heeft om wegens zommige Schoolverschillen, die de minste betrekking op de Godvrugt en goede Zeden niet hebben, maar de Prædestinatie met den aankleve daar van betreffen, een menigte van braave Leerars, en Vroome Christenen die dezelve gaerne hoorden, uit de Kerke te werpen, en een Tyrannieke macht te bevestigen, om alle Godgeleerden onder bedwang te houden, en van de vryheit van spreken en denken te berooven, door zekere bepaalingen en regelen, welke van dien tyt af het merk van regtzinnigheid geworden zyn, meer dan het Woort Gods, het welk het eenige Rigtsnoer van ons Geloove en Wandel zyn moest. Wensche-lyk ware het, dat die Edele vernuften, welke onze Kerke zedert dien tyt heeft uitgelevert, gelyk *Alting de Zoon, Vlak, Roël, Bystervelt* enz. ons dit jok hadden kwyt gemaakt, gelyk zy onder begunstiging hunner Patronen en Aanhangeren, hoewel schroomachtig, poogden te doen, en zouden te wege gebracht hebben, zo niet het gemeen, aangestookt door het geschreeuw van onverstandige Zeloten, tot nog toe alle hunne poogingen veriedelt, en het gezach der Dortsche Synode boven dat van Gods Woort in stant gehouden had. Maar buiten 's Lands hebben verhevene Geesten niet langer onder zulken dienstbaarheid willen gebukt gaan, en dit ondrage-

dragelyk jok van Bepalingen der Concilien, Catechismen, Confessien en Formulieren afgeschudt. Of wat onuitspreekelyke blydschap verrukt myn Hert, als ik hoore noemen die groote naamen van *Werenfels*, *Ostervalt*, *Turretin* de zoon, en meer anderen, die hun werk gemaakt hebben om die boejen onzer slavernye te breeken. Alzoo myne Correspondentie zeer uitgestrekt is, konde ik u zeggen met welken voorspoed hun arbeit alreede in *Groot-Brittannien*, *Duitschlant* en *Zwitserlant* bekroont is. Myne Jonge Helden, hier door aangemoedigt, trachten de styfgezette Nederlanders van deze Edele vryheit een smaak te geeven, en die al zachtkens daar toe te brengen, dat zy alle die Antiquiteiten vaaren laten, die banden verbreeken en zig enkel aan het Woort Gods houden, en hebben daar toe geperoreert met zulk een kracht en cierlykheit van taal, dat zulke stumperts, gelyk *Orthodoxus* en *Philaethes*, daar van niet vatbaar zyn. Ik erinnere my hare woorden, zoeter dan honing, en die als een regen op het nagras uit hunnen mond gevallen zyn. Na dat de eene deftig en veel gesproken had van de dingen die onze Goddelyke Wetenschap benadeelen, zegt hy, willende de hulpmiddelen daar tegen aanwyzen: *Denk alleen om Werenfels en Turretin, om van anderen zo dooden als leevenden te zwygen, die gepoogt hebben de wortelen zelfs van dit alledoodelykste vergif, dat zig wyd en breed verspreit en alle de voortreffelykste verstanden pleeg te besmetten, geheelyk uit te roeijen; en welker naamen en verdiensten, schoon by deze twistzleke eeuw geheet, de voorzigtiger en dankbaarder nakomelingschap buiten twyffel eerbieden en kussen zal. Maar evenwel hebben deze Herkulesen zelfs dien stal van Augias niet konnen reinigen, want de stervelingen zyn al te verliefd op hunne droomen, ende en laten zig niet licht afzetten van die afgebeelde en ingebeelde rykdommen; waarom ik my verbeelden zal mynen arbeit niet kwalyk nog vergeefs aangewend*

te hebben, zo ik, tredende op de voetstappen van zulke Mannen, met weinige aanwyze, hoe dit toenemend kwaad mag tegengegaan worden. Namelyk, na dat ik de ongemakken verhaalt heb welke deze allerdroevigste ziekte des gemoeds noodzakelyk veroorzaakt, willens voorbygaande de naspeuringe der oorsprongen, waar uit die zig door het Menschelyk geslacht verspreidt heeft, zo daalt myn gesprek van zelve af tot de hulpmiddelen, welke kunnen en moeten daar tegen gestelt worden; zullende alleenlyk die dingen voordragen en aanpryzen, welker uitvindinge niet beswaarlyk, en welker gebruik niet al te moeijelyk zal kunnen voorkomen aan hen die der zaken recht kundig zyn. En een weinig verder. Laaten zy zig dan van onze Heiligdommen wegpakken, welke de waarheit, gelyk den zes en zestiger Rhywyn, na de jaaren schatten, dien niet schoon is, dan 't geen door de oudheit rimpels heeft, niets zoet, dan dat uit den mond van een welsprekenden Gryzaart is voortgevoeit. Laaten zy zig ook wegpakken van onze Godgeleerde Scholen, die als dienstbaar Vee plegen te gaan niet daar de reeden wil, maar daar andere gaan, en welke de oude Rabbynen niet onvoeglyk vergeleken by Spongien, om dat die zuigende alles na zig trekken en indrinken, niet veel beeter dan die, welke zy gelyk stelden met de Zeeven, die het meel doorlaten en de zemelen behouden. Laaten wy liever alle Menschelyk gezach afzweeren, op dat wy eindelijk eens Leerlingen worden van Godt alleen. Zo zullen alleen de hemelsche en onbedrieglyke uitspraken van den hoogsten Godt door de geheele Kerke van Christus klinken, zo zullen dagelyks ontdekt worden welke valsche, welke twyfelachtige dingen wy eertyds aangenomen hebben; daar en tegen die dingen die zeeker en kennelyk zyn, zullen bondiger bevestigd worden, en die in den diepen put der waarheit nog verholen leggen zullen allengs voor het helderste licht gebracht worden, en aan de Nakomelingschap ten laatsten de wegh aangewezen en verzeekert worden om verder te geraaken.

Een ander, niet min cierlyk, maar wat schroomher-

hertiger, het vrydenken aanprijzende, zegt: Geloofst my, zeer beschaafde Toehoorders, de hemelsche Waarheit zal zuiverder bewaart worden en op onbeweeglyker grondslag staan, indien wy voor ons, met afsnydinge van 't geen de innige kern der zaaken en de Ziel der Leere niet betreft, een zamenvattinge van vaste Waarheden des Euangeliums, bewogen zynde door bewyzen welke naukeurig overwogen zynde de toestemminge van ons gemoed hebben uitgelokt, tot een regel uitkiezen van geloof en van 't geen wy te doen hebben, dan indien wy ons zelven aan de uitspraken der Kerke met bloote onderteekening onzer naam onderwerpende, en door een blinde liefde jegens de bepalingen van vermaarde Leeraaren vervoert, naauwlyks eene andere beschutting voor ons gevoelen hebben, dan onze overreding van onzer Voorzaten geleertheit, goede trouwe, aandacht en iever voor de waarheit in het aller aangelegenste onderzoek te doen; door welke gesterkt wy in derzelver vaststellingen veilig berusten; het welk waarlyk voor Edeler verstanden geheel schandelyk en onwaardig is. Maar hoe klein en gering is het getal der genen ('t welk veelen moet schaamte aanjaagen) die de Leere des Euangeliums zoo aan het herte legt, dat zy de beginzelen derzelver en verbeener eindens, tot volkomener overtuiging des gemoeds door het opmaaken van een vaster oordeel ter onderzoek brengen? Veele, met een ingewikkelt geloove vergenoegt, achten zich uitnemende bewaarders en verdedigers der waarheit, zo zy op de krukken van anderen steunende gelooven dat de Voorzaten geloofst hebben; in tusschen zy zelve hun leeven in leedigheid en schandelyke traagheit doorbrengen: en deeze heete Voorstanders van zaken welke zy niet verstaan, beweeren, dat zy de waarheit aan hunne zyde hebben, byna om geen andere reeden, dan om dat zy het daar voor houden, dat de gemeenschap, welker grondstellingen zy volgen, boven alle dwalingen en feil is, schoon zy nooit aan den toetssteen beproeft hebben wat in die verbeeldinge waar of valsch zy. En het geen het allersmertelykste valt, deze onwettig aangestelde Keurneesters van de naarstigheit en verdiensten

van

van anderen willen voor waardige Schatters van de Waarheit gehouden worden en daar over als Rechters zitten. O rampzalig nadeel voor de Christelyke zaak! ik vreeze voorwaar, dat by gebrek van een vry en wel beredeneert onderzoek op de onbeweegelyke vastigheit van de Hemelsche waarheden veele Voorgangers der Kerke door een luije onkunde, door vreeze voor de Kerkelyke straf, en door andere banden, welke de slegtste gemoederen plegen te knellen, meer bedwongen worden om de Formulieren van hare gemeenschap vast te houden, dan dat een Goddelyke kracht der Waarheit, gesproken uit een naaukeurige overweging, en doordringende tot het innigste merg, hare gemoederen in bezit neeme, om de gevoelens van deze zamening of gezintheit, meer dan die van eene andere, na te volgen en voort te planten. Onze Lieve en dierbare Vrient, die in het lyden geraakt is om dat hy onder Synode en Classis stond, de kracht dezer redeneringen kennende, heeft mede in een *Leerreede* het gezag der Dordsche Synode, dewelke hem in den wegh stond, mannelyk aangetaft, en schoon hy deswegens door een halfblinde Zeloot aangegrepen is, op een na de oudste Doctor onze Vriend heeft aan die *Leerreede* zyn zegel gehangen, waar door onze zaak veel ruimte heeft verkregen. En daar is voor ons niets nodiger: want waarlyk, myne Heeren, het zal niet goed gaan, zolang wy gekluistert blyven aan deze zo genaamde *Formulieren van Eenigheit*, uit welke niets dan Twist, Gekyf, Haat, Veroordeeling van elkanderen en beklagelyke Scheuringe spruit: daarom wil ik 'er myne benden tegen aanvoeren, en de Rigide Voorstanders derzelve zo bespringen, dat zy ons de hielen zien laten, en *Orthodoxus* met *Philalethes* hun behoudenis in de vlucht zoeken mogen.

E U R U O D I U S.

Schoon ik geen behagen gevonden heb in de onvoorzigtigheit van *Pantanechomenus*, allegerende de
woor-

woorden van zommigen onzer lieffte Vrienden , en die onze zaake zeer togedaan zyn , zo betuige ik nochtans genoeg te hebben in het voorstel van *Adiaphorus* ; en ik wenschte wel dat dit stuk eerst behandelt werde , voor dat wy iets anders beginnen ; hopende mede dat *Orthodoxus* en *Philalethes* daar toe zullen bewilligen. Want zyn de *Formulieren van Eenigheid* , gelyk men ze noemt, onnodig, onnuttig, jaa schadelyk , de voedsters van Luyheit, aanblafers van Twist en Krakkeel , die het gezach van Gods Woort verminderen, Instrumenten van Inquisitie en Tyrannie , dienende om die gene die met Gods Woort spreekken willen , zoo zy van de woorden en lettergreepen der Formulieren afwyken, te veroordeelen , uit de Kerkgemeenschap te werpen en te anathematizeren , zo konnen wy onze Samen-spraken eindigen, en van elkander affcheit neemen: maar zoo *Orthodoxus* en *Philalethes* op onze Argumenten voor dat gevoelen konnen antwoorden , welke als zo veele tegenwerpingen tegen hen zyn zullen, zo zullen wy verder in ons gesprek konnen voortgaan. Maar dewyl myn Broeder *Pantanechomenus* al te driftig en onvoorzigtig is, en *Philalethes* daar zyn voordeel mede weet te doen, zo begeere ik nu over dit stuk met *Orthodoxus* te zintwisten , daar ik alle myne kragten toe zal inspannen.

O R T H O D O X U S.

Zoo het u gelieft , ben ik bereidt om dit stuk be-daart met u te behandelen: en ik denke niet dat de Heeren dit kwalyk zullen neemen , die al lange gesproken hebbende wel eens zullen willen rusten.

E U R U O D I U S.

Ik zal u dan eerst bedaardelyk voordragen , wat ik in het gemeen tegen de verbindende en verdruk-kende kracht van Ulieder *Formulieren van Eenigheid VIII. Samenpraak.* E heb-

hebbe; en dan ook myne reedenen daar tegen aanvoeren. Myne Heeren, ik zal u eerst in het ruwe voorstellen myn gevoelen aangaande de Formulieren van Eenigheid, met de plechtige betuigingen onzer overeenstemminge daar in, en verwerpinge van het geen daar mede strydig is by Eede of onderteekeninge, en met verbintenis en belofte zig daar aan slijpt te zullen houden, zonder daar tegen iets te leeren ofte dryven, openbaar of heimelyk, en alle bedenkingen daar tegen, en zwaarigheden daar over, alvorens die openbaar te maaken, aan zyne Classis te zullen bekend maken, op straffe van suspensie en deportement van zyne bedieninge.

Het komt my voor in de *eerste plaats*, dat het opstellen en handhouden van zulke Formulieren en betuigingschriften, ten toetse en verzeekering van iemants regtzinnigheid, zynde niet anders dan zamenstellingen van feilbare menschen by een gebragt, grootelyks aanloopt tegen het alleredelste beginzel van de Leere der Reformatie, het welk is het Geloof van de Volmaaktheit en genoegzaamheit van Gods Woort om ons volkomen te onderrichten omtrent alles wat wy te gelooven en te betrachten hebben. Want zoo in het Heilige Bybelboek volmaaktelyk begrepen is alles wat tot de twee zuilen van den Godsdienst, namelyk Geloove en Liefde, behoort, gelyk geen Gereformeerde ontkennen kan, zo is het een ondraagelyke verwaantheit, door bepalingen die feilbare Menschen, volgens hunne bevattingen, gemaakt hebben, iemant te kluisteren, en een schandelyk verwyf aan Godt den Heiligen Geest, door wien alle de Schrift is ingegeven, als of dese die beide stukken van Geloove en Liefde niet recht bepaalt had, en dat men, wat het eerste betreft, nog nadere menschelyke bepalingen behoefde.

Ten anderen, het opdringen van zulke Formulieren schynt my toe een geweldigen aanslag te zyn op de

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 67

de Christelyke Vryheit met welke Christus ons heeft vrygemaakt, en een pooging om ons wederom te brengen onder een jok dat onze Vaders niet konden dragen; ja ik achte dat het boeien zyn, gesmeedt om ons onder een nieuwe Tyrannie, in plaats van de Oude, te brengen: dat is, om in de plaats van den *Paus* en de *Concilien* ons te stellen onder een *Confessie* en *Catechismus* en de *Regels der Dordsche Synode*, met het verheffen van het gezach van dat Concilie tot den grootsten trap van usurpatie over onze vryheit, welke ons dierbaarder dan ons leeven behoort te zyn. Want waar is myne vryheit, zo ik zeggen moet dat andere gezegt hebben, zo ik schryven moet gelyk andere schreven, ja niet anders denken mag dan 't geen met die Menschelyke bepalingen over een komt? Was het dat men ons dwingen wilde zo te denken, gelyk Godt spreekt in zyn Woort, dit was goedt. Maar ons te dwingen zoo te denken en te spreken, gelyk andere feilbare menschen ons voorgingen, is ons de vryheit te beneemen, en ons te vergen dat wy onze oogen uitsteeken, en door die van anderen zien.

Ten derden het gezach om zulke Formulieren op te stellen en aan anderen op te dringen komt uit den zelve grondt, waar uit de geheele Hierarchie en Tyrannike Macht, met de Heerschappye der Roomsche Kerke over de Conscientien der Menschen is opgeresen; namelyk de Pausselyke Decreten, Besluiten der Concilien en de Leeringen der Oudvaderen. Even zoo hebben een *Belydenis* van *Guy de Bres*, en een *Catechismus* van de *Paltz*, door het aanzien van derzelve Opstellers, een onbemerkt gezach verkregen, en zyn naderhant door de Nederlandsche Synodens in de verwerde tyden als toetssteenen der Rechtzinnigheid aangezien, tot dat die eindelyk in de *Dordsche Synode* tot regelen van de Leere der Hervormde Kerke gestelt zyn, niet anders dan

de *Besluiten* der *Trentische Kerkvergaderinge*. Om dat de Duivel wel weet, dat Tyrannye en Heerschappye over de Conscientien by alle Menschen, die eenig denkbeeld van vryheit hebben, haatelyk zyn, zoo voert hy die niet eensklaps in, maar allengs en by hairen breedt. Hierom maakte hy eerst eenigen wys, dat zy Belydenissen moesten opstellen, gelyk als om de Regtzinnigheid te bewaaren, schoon de bepalingen doorgaans de stukken niet behelsen die tot de Zaligheid noodig zyn, maar eenige min voorname dingen: dit nu uitgewerkt hebbende, gaat hy verder voort, en dryft de onderteekeninge derzelven, als tot een bandt van Vreede en eenigheid, het welk niet veel tegenstandt ontmoetende, zet hy daar naa de Menschen aan, om alle die ze weigeren te onderteekenen uit de Kerkgemeenschap uit te werpen, als Kettters te brandmerken, en de wreedste Vervolgingen tegen dezelve aan te rechten.

Ten Vierden, deze Formulieren zyn de middelen om de Luiheit, en daar door de dikste Duisternisse en onkunde met het by geloof, wederom tot den thron te verheffen. Want zo mag men niet verder gaan, nog netter denkbeelden van de Leere vormen, en geen jota of tittel veranderen; maar zweeren in de woorden der Voorzaten, en door hare oogen zien, wil men onder geen kwaad nadenken vallen, ja niet haastelyk van zyne Amptgelden en middelen van bestaan berooft werden. O! hoe droevige gevolgen hebben die *Confessien*, *Catechismen* en *Dordrechtse Regels* gehad in vorigen tyd, en onlangs nog, toen een Edeler Geest, die de Vooroordeelen der Theologische Studie die de Waarheit zo nadeelig zyn, afgelegd hebbende, zig aan een vrye trant van denken had overgegeven, van zyn Ampt in de Kerk en Levens onderhout is ontzet geworden. Daarom O Gy wakkere Helden; ik roepe u toe, spant uwe krachten

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 69

ten te zamen, laat ons die touwen verbreeken, welke ons te lange beknecht hebben, dit jok van onze halfen afschudden, Classen, Synodens, met derzelver menschelyke opstellingen en regels afwerpen, en ons enkel en alleen houden aan het Woord Gods!

ORTHODOXUS.

Is dit bedaardelyk een stuk van zulken aan gelegenheit beginnen, *Euruodie!* wat zal het dan zyn, als gy in het aandringen uwer argumenten, en het oplossen der onzen voor de noodzakelykheit en nuttigheit van de Formulieren van Eenigheit onzer Kerke, tot eenige meerder hitte komt? Ik vrees, dat uwe vervolgentheit dan in volle vlammen zal uitbarsten. Moest onze driftige *Pantanechomenus* dit stuk niet behandelen om dat hy te choleric is en te onvoorzigtig; en begint gy zo ten eersten al uwe galle op onze Formulieren van Eenigheit uit te spuwen? Ik meende over deze zaak te spreken met een gereformeerde Doctor, volgens de beginzelen der Leere onzer Hervormde Kerke: maar twyffele nu, of ik eenen Hervormden Leeraar voor my hebbe of niet. Zoo de de Toveresse van Endor nog leefde, zoude ik denken, dat die *Euruodius* op eene voor my onzichtbare wyze had doen nederdalen, en *Episcopus* doen opkomen, en voor een tyd op zynen stoel gezet had. Want het summier van alles wat ik daar gehoord heb, heb ik, zo myn geheugen my niet bedriegt, over lange in *Episcopus Apologie* voor de *Confessie der Remonstranten* geleezen. Maar ik weet mede, wat de *Leidse Professoren* in hunne *Censuure*, en wat *Trigland* in zyne *Antapologie* daar tegen, gezegt hebben, waarom het bynaa onnoodig is daar iets by te doen. Evenwel, op dat gy niet denken zoude, dat uwe bulderende taal my verschrikt heeft, zal ik u antwoorden, en eerst, na myne wyze van behan-

delinge, eenige dingen, gelyk als wallen en grachten, opwerpen, om my tegen uwen woedenden aanval en hevige vuur te bergen.

Myne Heeren, ik zal myne aanspraak in het gemeen, en niet tot den vergramden *Euruodius* in het byzonder, richten. Ik houde den Bybel, als den eenigen onfeilbaren regel waar aan alles moet getoetst worden, en waar na de uitspraak over Leere en Wandel moet gericht worden, zo vast als iemand, en zoude met alle vigeur tegenstaan alle die de Formulieren, de *Confessio*, de *Cathemismus* en de *Regels van Dort* of in eenigen voorrang boven, of in eenen gelyken graadt met Gods Woordt stellen zouden, en zoude den zulken de Broederschap opzeggen. Want van der jeugd af is my ingeprent deze klare onderscheidinge, die nooit uit myn geheugen is gegaan, en my altyt tot een richtsnoer myner gedachten in dezen gestrekt heeft: *Dat in den Bybel Godt zelve, door Mannen van zynen Geest gedreven en bestiert, zoo in de woorden als in de zaaken die daar in voorgesteld worden, op eene onfeilbare en onbedriegelyke wyze met ons spreekt: maar dat in de Belydenissen en Catechismen Godt niet tot ons spreekt, maar dat wy daar in met en tot elkander voor Gods ooge spreken van Godt en Goddelyke zaaken, welke wy volgens zyne openbaringe te gelooven hebben, en wegens Gods wyde genade als plichten van dankbaarheid voor de verlossinge, zonder ons toedoen aan ons toegebracht, te betrachten hebben; om ons aan elkander te openbaren, en als Leden van een en het zelve Geestelyk Lichaam van Christus, tot elkanders hulpe opbouw en onderlinge vertroostinge, in Vreede Liefde en verdraagzaamheit met elkanderen te leven, als die het daar voor houden mogen, dat wy alle door eenen Geest tot een Lichaam gedoopt zyn, en dat wy maar eenen Godt hebben, den Vader uit welken alle dingen zyn en wy tot hem, en maar eenen Heere Jesus Christus, door welken alle dingen zyn,*

zyn, en wy door hem, en gelyk 'er maar een Heere is, wy ook een Geloove en eenen Doop hebben, dezelve dingen spreken, in dezelve voetstappen wandelen, by het zelve voorbeeld der Leere blyven, en voor het zelve geloove den Heiligen eens voor al overgelevert met malkanderen willen sryden. Na deze gronden ben ik een ieverig Voorstander onzer Formulieren van Eenigheid, voor welke ik my in de bresse zal stellen, om dat de nood het vereischt, wegens het gesnater van ongestadige Menschen, en jonge Luiden die eerst komen kyken, en de dingen tegenspreken welke zy niet verstaan, schynende wel hunne glorie te zoeken uit het invoeren van de Libertinagie, en het verheffen van het Vrydenken op den Throon; en gelyk a's *Cartesius*, om zyne Wysgeerte boven de oude Schoolgeleertheit te verheffen, wilde, dat men eens aan alles moest twyffelen, en dat zelfs te twyffelen voor eenen tyt of 'er een Godt is, een goede en Godvrugtige zaak is, *omnino rem piam & honestam esse*; zoo mede, om hare Theologie te verheffen, willen, dat wy, om goede Theologanten te worden, alles dat wy uit onze Catechismen en Belydenissen geleert hebben moeten verwerpen, en door onze eige oogen moeten gaan zien. Goede Godt! hoe zal men dan de teedere jeugd opvoeden? moet men ze dan van Godt en Goddelyke zaaken niets leeren, op dat ze door vooroordeelen niet bedorven mogen worden, maar vatbaar blyven tot het bekomen van die nieuwe en zuiverder Theologie volgens den Bybel? moet men den dienst des Woords, met de Hooge en Laage Schoolen afschaffen, mitsgaders alle onderwys in Goddelyke Waarheden, latende alleen dit overig, dat zy leeren leezen, schryven en eenige taalen verstaan: op dat de jonkheit, met geen vooroordeelen besmet, uit den Heiligen Bybel, door haar eigen vernuft, een goede bevattinge en zuiver samenstel

van Goddelyke Waarheden zoude vormen? Dit zyn doch de natuurlyke gevolgen, welke men moet afleiden uit die onhebbelyke, stoute en vrygeestige redeneringen van die gene, welke van een goede Schoolgeleertheit niets weetende, denken, dat dit de beste wegh is om de schande hunner onkunde te verbergen.

Doch hier van aftappende, zal ik nader tot het stuk komen, en op myne wyze, tot stavinge van myn gevoelen betreffende onze Belydenis Catechismus en Regels, iets zeggen aan die verachters en ondermynders van de noodzakelykheit derzelven, en de Bestryders van het eischen der toestemminge van een ieder Lidt der Societeit, na den aardt van elks bedieninge daar in, met een stipte aankleevinge aan die Formulieren, na welke hunne gemeenschap aan die Societeit moet gerekent worden te staan of op te houden, niet wegens de styfzinnigheit van de Societeit, maar wegens de dertelheit, voorbarigheit en onbezonnen drift van die genen welke zig daar niet aan verbonden achten, en de grondconstitutie der Societeit poogen los te maaken. En ik hoope, dat elk onpartydig Mensch, die zyn verstand gebruikt en de reeden plaats geeft, zal overtuigt worden, dat zulke Formulieren, en de verbintenis van de Leden aan dezelve, noodige en reedelyke middelen zyn, om de Societeit in hare volkomentheit te bewaaren en veilig te stellen. Ik zal voor als nog op de redeneringen van *Euruodius* niet punctueel antwoorden, wyl ik denke, dat het geen die in het ruwe heeft opgegeven, de *Topica* behelst van't geen hy nader tegen ons zal aandringen; maar alleen iets te berde brengen, waar uit de noodigheit en nuttigheit van Belydenissen en Catechismen kan worden afgeleidt, en het welk alles op de onze in het byzonder kan worden toegepast.

Voor eerst denke ik, dat het de natuur der zaake
zelve

zelve mede brengt, dat de Christelyke Kerke wegens haar Geloove of wandel, waar door zy van de gemeenschap der onreine wereld afgescheiden is, onder de opspraak, haat en vervolgingen van hunne booze vyanden vervallende, daar door genootzaakt wordt zig tegen derzelver lasteringen te verdedigen, niet met vleeschelyke wapenen, die ze niet heeft, maar met openbaare en duidelyke belydenisse van hare gevoelens, als dewelke het licht verdragen kunnen, en by reedelyke Menschen niet verdienen den smaadt en de geweldenaryen, die tegen haar, op hare Leden, te werk gelegd worden. De Genade Gods, aan zyn geroepen volk door de openbaring des Evangeliums toegebracht, is van zulk een zielverblydenden aart, dat een die ze geloofd niet zwygen kan, en zig verplicht vindt, om door de belydenis der Deugden Gods, in het aangezicht van Jesus Christus ontdekt, zynen naam te verheerlyken onder de Menschen, en door het licht van woort en wandel de Zonden te bestraffen, waar door dan de Zondaren beschaamt gemaakt worden. Dit staat de werelt, die in 't booze legt, niet te verdragen: maar die heeft geen gereeder middel, nog dat van zulk een kracht is, om zig aan de belyders der waarheit te wreken, het zy met andere Menschen daar van afkeerig te maaken, het zy met dezelve daar tegen op te stoken, dan lasteren, en liegende allerlei kwaad te spreken, het zy van hare gevoelens, het zy van hare verkeering in de werelt; waar door de Kerke, van hare jeugd af, onder de bloedigste vervolgingen vervallen is. Gelyk het Hoofd Christus op dat aanzien geleden heeft van de lasterende Joden, zo hebben zyne Apostelen, en de Discipelen welke deze gemaakt hebben, op dat zelve aanzien moeten lyden van Joden en Heidenen, als Menschen die eene allergruwelykste Leere dreven; welke met zulke haatelyke verwen wierden afgemaakt, dat

men eindelyk, onder de Heidensche Heerschappye der Romeinen, de Christenen aanmerkte als vyanden van het Menschelyk geslacht en den Burgerstaat, als moniters van Godloosheit, om welker wille alle plagen en oordeelen van den Hemel op de Aarde kwamen, en die het niet oorbaar was te laten leven. Wat was daar tegen te doen, om te verhoeden dat de Christelyke naam niet wierd uitgedelgt van den Aardbodem? Dat, het geen de natuor elk een leert te doen, zelfs in gelegentheden van minder aanbelang, of wanneer wy voor onze Personen gevaar loopen om door valsche aanklacht of naspraak in verdriet of groote schade gedompelt te worden; namelyk, door een overtuigende openbaring der waarheit den laster en de schadelyke gevolgen derzelve van ons af te wenden, en de deugdelykheit onzer zaake aan het licht te brengen. Dit was het eenige waapen van het belasterde Christendom: en gelyk uit dit beginzel zyn voortgevloeit de verantwoordingen voor den Christelyken Godsdienst tegen de opspraak en kwaadaardige beschuldigingen der Heidenen en Heidensche Wysgeeren; door welke de Duivel, de verklager der Broederen eindelyk uit den Hemel op de Aarde nedergeworpen is, overwonnen zynde door het bloed des Lams en door het woort der getuigenisse van de gelasterde en t'onrecht beschuldigde Broederen; zo zyn daar uit mede tendeel voortgekomen de Geloofsblydenissen der Evangelische Christelyke Kerken, wanneer de Papisten, het licht der Hervorminge niet konnende verdragen, list en leugen te zamen voegden om die by al de werelt gehaat te maken, den voortgang der Reformatie te stremmen, en de Machten van Europa op te hitzen om ze te vuur en te zwaart van onder den Hemel uit te roeijen. Het was hier voor de gelasterde, en onder Romens vloek gedrukte Kerke, niet genoeg, zig te beroepen op het *Woort Gods,*

Gods, en te verklaren dat zy alles geloofde wat de Heilige Mannen *Gods*, door ingevinge van den Onfeilbaren Geest, in de Boeken van het Oud en Nieuw Verbond beschreven nagelaaten hadden, en dat zy dit voor de eenige regel van haar Leer en wandel hield; maar het kwam hier aan op het verstant of den zin der H. Schriften, en of de Protestanten de Zaligmakende Waarheden, in den Woorde *Gods* geopenbaart, tot smaadt van Godt en bespottinge van zyne Kerke, niet hier en daar verlochenden, ofte na hunne phantasien verdraiden en vervalschten? Dit wierden zy genootzaakt aan den dagh te leggen, met duidelyke Belydenissen, en ronde verklaringen van de stukken der Leere, waar van zy uit de H. Schriften ten vollen overreedt waren, en die by alle de Leden van hunne Gemeenschap voor vast en zeeker wierden gehouden: ten einde men de schriftmatigheit van hunne Leere ziende, de vervolgingen van de Roomsche Geestelykheit, en die zig van dezelve bestieren lieten, tegen haar gestremt wierden, en zy niet, als schuldig aan alles wat hen te last gelegd wierde, mochten veroordeelt en door de Wereldlyke Macht verdelgt worden, maar in de zamenwooninge verdragen, en de gemeene beschuttinge, benefens andere hunne medeburgers, genieten mochten. Hier toe zyn by het eerste opryzen van het Licht der Reformatie byna zo veel Confessien of Belydenissen voor den dagh gekomen, als 'er Mogentheden waren, onder welke dit licht zig nederzette: waar van ook zommige overgegeven zyn, of opgesteld om overgegeven te worden, aan de Vergaderinge der Hoogste Machten: gelyk de vermaarde *Augsburgsche Confessie*, met die van *Straatsburg*, en die van de *Kerkendienaren in Vrankryk*, aan den Koning van dat Ryk overgelevert: gelyk mede onze *Nederlandsche Belydenis*, meest na die der Kerke van Vrankryk gevolgt, daar toe gebruikt is, en niet alleen

aan

aan den Keizer Maximiliaan op den Ryksdag in 't Jaar 1566. gezonden en overgegeven, maar ook aan de Koninklyke Majesteit van Spanjen, blykende by den Brief daar by gevoegt, aan den onverwinnelyken Koning PHILIPPUS de II. Heere dezer Landen, uit naam der gelovigen die in de Nederlanden zyn, dewelke na de waarachtige Reformatie des Evangeliums onzes Heeren Jesu Christi begeeren te leeven, by den Professor JAC. TRIGLAND te vinden in zyne Kerkelyke Geschiedenissen pag. 146—148. waar in onze Vaderen dus met benaude klachten aanheften. *Waar het ons toegelaten, o genadichste Heere, ons voor uwe Majesteit te presenteren, om ons te onschuldigen van de bezwaringen daar mede men ons bezwaart, en de gerechtigheit van onze zaake te bewyzen, wy en zouden dit verborgen middel niet zoeken, om u het bitter zuchten van uwē volke, door een stomme requeste, of geschreven Belydenisse, te kennen te geeven. Maar nadien dat onze vyanden u de ooren met zoo veel valsche aanklachten en rapporten vervult hebben, dat ons niet alleenlyk verhindert en wordt voor u aangesicht te verschynen, maar ook verjaagt worden uit uwe landen, ja vermoort en verbrandt in wat plaatzen wy gevonden worden: zo verleent ons doch ten minsten, genadigste Heere, in den naame Gods, 't geene dat geen Menschē weigeren kan ook aan de beesten, namelyk, ons klaagelyk roepen, gelyk als van verren, te laten komen tot uwe ooren; op dat, zo uwe Majesteit ons behoort hebbende, ons schuldig oordeelt, de vuuren als dan vermeerdert, en de pyningen en tormenten vermenigvuldigt worden in uwē Koninkryke; en ter contrarie, zo onze onnoozelheit voor u openbaar wort, gy voor ons zyt een steunzel en toevlucht tegen het geweld onzer Vyanden. Want och lacen, o genadigste Heere, zo men anders niet en behoeft dan te beschuldigen, zoo alle wegh en middel der bescherminge den beschuldigden ontnomen wordt, wie zal gerechtich bevonden worden? van wien zal de onnoozelheit onder de Menschē kunnen verzeekert wezen? enz. Daar naa komende*

mende tot het stuk der *Belydenis* zeggen zy: *Want aangaande dat men ons vervolgt, niet alleen als vyanden uwer kroonen ende der gemeine welvaart, maar ook als vyanden Gods en zyner Kerke, wy bidden u ootmoedelyk dies te meer te willen oordeelen na de Belydenisse des Geloofs die wy u presenteeren, bereidt en vaardig, zoo het van nooden is, die met onzen eigen bloede te verzegelen. Door dezelve, als wy hoopen, zult gy bekennen, dat men ons ten onrecht noemt Schismatyke, ofte verscheurders van de eenigheid, ongehoorzame en ketters, dewyle wy toestaan en belyden, niet alleen de voornaamste punten des Christelyken Geloofs, begreepen in het Symbool en gemein geloove, maar de gantsche Leere door Jesus Christus geopenbaart tot ons leeven, rechtvaardigheid, en zaligheid, verkondigt door de Evangelisten en Apostelen, verzegelt door het bloed van zo veele Martelaren, bewaart zuiverlyk en gebelyk in de eerste Kerken, tot datse door onwetentheit, Gierigheid, en Eergierigheid der Predikanten, door Menschelyke vonden en instellingen, contrarie de reinigheid des Euangeliums, verdorven is geworden. Het welke onze Tegenpartyen onbeschaamdelyk lochenen te zyn de kracht Gods ter Zaligheid een iegelyken die daar aan gelooft, Rom. I. 16. als zy ons verdoemen en vermoorden, om dat wy niet en houden het gene in dat zelve niet gevonden en wordt, ende en kennen baar van lasteringe tegen den H. Geest niet ontschuldigen, als zy zeggen, dat de geheele schatten der wysheit Gods, en de middelen der Zaligheid, overvloediglyk en genoegzaamlyk in het Oude en Nieuwe Testament niet zyn vervattet; maar dat hare vonden ook daar toe noodig zyn; dat die vervloekt zy, en niet weerdig des menschelyken Gezelschaps, weerdig te niete gedaan te worden in zynen lyve, en na de Ziele verzonken te worden in den afgront der Helle, dieze niet en houdt in zulken, of hoogerengraed en waerde, als het Euangelium. De zwakheit onzes vleesches heeft voor deze woorden, verschrikt zynde van de dreygementen der gener die macht hebben het zelve tot*

*tot affchen te maaken : maar van de andere zyde hooren wy dat den Apostel zeyt , Al waare 't dat een Engel uit den Hemel ons iet anders dan dat Euangelium verkondigde , dat die ons vervloekt moet zyn en afgryffelyk . Wy hooren S. Jan , die zyne Prophetie met deze woorden fluit , Ik betuig eenen iegelyken , die daar hoort de woorden der Prophetie dezès boeks , zo iemant daar toe doet , zo zal Godt toe doen op hem de plagen die in dit Boek gefchreven staan . Kortelyk wy zien dat ons geboden wort het woort Gods alleenlyk te volgen , en niet dat ons goet dunkt , met verbodt van daar toe te doen of af te doen . Jefus Christus zeit ons , dat hy ons te kennen gegeven heeft al wat hy van zynen Vader gehoord heeft , en zo hy om de zwakheit der Apostelen wat verzwegen heeft , dat heeft hy haar beloofst door den H. Geest , dien hy haar zoude zenden , te openbaren , en wy zyn verzeekert , dat hy haar , dewyl hy de waarheit zelve is ; die belofte gebouden heeft ; waar door dan het is gefchiet , dat die verborgentheden vervat zyn in den Euangelio , ende in de Schriften der Apostelen , gemaakt na de voorzeide belofte ende ontfanginge des H. Geestes . enz . enz . Hier uit meine ik dan dat genoegzaam blykt de noodzakelykheit van Belydeniffen des Geloofs , als de bequaamfte Wapenen om de onfchult van het belasterde Chriftendom te befchermen , en de onrechtvaardige verdrukkingen daar van af te wenden ; jaa zelfs om de Verdrukkers machtigen afbreuk te doen ; door zulke , welke door de Vyandelyke Leugenen verleidt zyn , met zekerheit en klaarheit te doen weeten , welke dié Leere zy , die zoo zeer gehaat ende vervolgt wordt , het welke veeldyds het middel is geweest daar door de dwaalende van Geest tot verftand gekomen en de Kerke toegevoegd zyn geworden : en in dezen zin is te begrypen de waarheit der fpreuke van Tertullianus , *semen sanguis est Christianorum* , dat het bloed der Martelaars het Zaad der Kerke is .*

Hier

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 79

Hier by komt een *andere reede* van de noodzakelykheit zulker Belydeniffen, dewelke haar opzigt heeft op den innerlyken welstant en vreedde der Kerke Gods, die niet wel bestaan kan zonder innerlyke vereeniging van alle de Leden derzelve met elkanderen in de gronden van een en het zelve geloove, zo dat 'er geen scheuringen in het Lichaam zyn, waar tegen den Apostel de Gemeente zoo nadrukelyk gewaarschouwt heeft. Van deze eenigheit des Geestes is de Belydenis van een en het zelve Geloof het bequaamste getuygenis, en de overeenstemminge van alle de Leeden in de zelve voorname geloofswaarheden is daar toe het voornaamste behulp, en gelyk als het cement waar door de levendige steenen met elkanderen en met het fundament verbonden en te zamen vastgemaakt worden, om niet lichtelyk door de verzoekingen des Satans, of verleidende Geesten, afgetrokken te worden en uit te vallen van hare vastigheit. By de aanneming van welke Leere, met volle overreedinge des gemoeds dat dezelve waarachtig en in het onfeilbare Woort Gods gegrondt zy, die gene die de Kerke worden toegevoegt, in hoedanigen rang of ampt zy daar in staan of gestelt worden, zig zelve ook, gelyk als by een *Compromis*, of *Test* gelyk de Engelsen zeggen, of solemneel Verbond, aan malkanderen verbinden, om by die Leere te blyven, dezelve als te zamen het door Christus verlostte Volk te belyden, elk na hunnen stant, roepinge en vermogen te verdedigen, en, onder hunne Nakomelingen en anderen tot eeuwigen roem der Genade Gods voort te planten.

Dit is eene der eerste oogmerken, met welke onze Nederlandsche Belydenis opgesteld is, in een tydt, wanneer, wegens de ontdekking van de schandelykheit der Hoere van Babel door het licht der Reformatie, wel veele Menschen het Pausdom

vre-

verlieten, maar van welke ook zommige tot andere verkeerde, en niet min Zielverderffelyke, Leerlingen overfloegen, en hunne dwalingen, als den Woorde Gods gelykvormig vooritonden, tot geen kleinen afbreuk van het Koninkryk van Christus: en met dit oogmerk is deze Belydenis door genoegzaam de eerste of tweede byeenkomst van de Nederlandsche Gereformeerde Herders, toen nog om de binnenlandsche vervolgingen zwervende, in de Algemeene Kerkvergaderinge van *Emden* 1571. *Art.* 2. en 4. gestelt tot een Formulier van eenigheid in de Leere, het welk alle de Predikanten zouden onderschryven, om hunne eendragtigheid in de Leere te bewyzen: het welke daar na, toen de Kerke meer vryheit in deze Landen verkreeg, en de Hooge Overigheid de bescherminge derzelve aangenomen had, in de Synode van Holland en Zeeland, de twee eerst Gereformeerde Provincien, gehouden te *Dordrecht* Anno 1574. *Art.* 14. ook met uitbreidinge dezer verplichtinge tot de Ouderlingen en Diaconen *Art.* 32. vergeleken met het daar toe verordineerde *Art.* 1. en vervolgens in de Nationale Synode van *Dordrecht* 1578. *Art.* 53. met uitbreidinge van het verbandt tot de Professores Theologiæ, die van *Middeburg* 1581. *Art.* 37. van 's *Gravenhage* 1586. *Art.* 47. met uitbreidinge tot de Schoolmeesters, en laatstelyk uitvoeriger in de vermaarde Kerkvergadering van *Dordrecht* 1619. geduurig is bevestigt geworden. Ik kan niet zien, dat hier in de minste gedaante is van Tyrannie, of verbreekinge van de Christelyke vryheit door een dwingende macht, ten zy men de vryheit stelle in een ongebondene licentie, waar uit niets dan alle verwerringe spruiten kan; en die nog in den Burgerstaat, nog in de Kerke, daar alles eerlyk en met orde geschieden moet, te verdragen is: Als men de Kerke Gods aanmerkt als een Societeit, of Kerkelyk Lichaam, van Menschen tot

tot de hoope der Zaligheid door Christus te zamen-geroepen, komt die dan niet dat zelve recht toe, het welk men aan geen Burgerlyk Lichaam kan nog mag ontzeggen? Hebben de Leden van zulk een Burgerstaat, elk behoudende het geen hy zig zelve of den zynen volgens de natuur niet mag laten ont-nemen, geen vryheit nog inwendig vermogen, om tot bevordering van den gemeenen welstant, en beeter verzeekering, zig onderling aan elkanderen te verbinden, en ten dien einde by plechtige Verbonden, met Eede bezworen, zig zelve en elkanderen aan eenige byzondere plichten te onderwerpen? Hoe zyn dan de Wereldsche Staten door onoplosbare banden tot Republiken te zamen gevoegt? Neemt eens tot een voorbeeld de plechtig bezworene Unie onzer Nederlandse Provincien; met derzelve onderlinge verplichting tot handhoudinge van het geen, tot bevordering van den algemeenen welstant, onder dezelve vrywillig en eenstemmig verdragen is; waar in immers niemand een schaduwe vinden zal van de verbreking der Vryheit, welke elke der Seven Provincien, en alle de Leden derzelve, in 't byzonder toebehoort. En zal men de Kerke, of een menigte der Gelovigen hier of daar op de Aarde woonende, als een Societeit, in het Geestelyke opzigt onderscheiden van alle Burgerlyke Societeiten, waar toe zy anders in het Burgerlyke mede gerekent wordt, betwisten, of zy wel, behoudende het geen niemand hunner zig mag laten beneemen, dat is Christus Euangelium, zouden mogen zig verplichten en onder banden brengen laten, dewelke dienen zouden tot onderlinge verzeekering tegen de gevaarlyke desseinen van heimelyke of uiterlyke Vyanden, en tot bevestiging van den Vreede, het goede vertrouwen en den gemeenen welstand van binnen? Die zig tot deze Geestelyke Societeit reekenen, hebben de verbintenis vrywillig op zig

VIII Samenpraak.

F

ge-

genomen: en schoon niemant tot dezelve, en voornamelyk tot eenige Societeits-bedieninge, wordt toegelaten, dan die zig aan de Constitutie der Societeit onderwerpt, niemant wordt gedwongen tot de Societeit over te komen: en staan hem de Verbintenissen en Constitutien derzelve niet aan, hy kan, zonder de minste bekreuning, in zyne natuurlyke vryheit buiten deze Societeit en Kerkgemeenschap blyven. Ik mag hier nog wel byvoegen, dat onze Hooge Machten; de aanzienlykste Leden en Beschermers van die Kerke, die aan deze Belydenis en Formulieren verbonden is, en de handhavinge der Kerke volgens deze Belydenis en Formulieren bezworen hebben, in overeenkomst met hun Ampt (waar toe wel niet behoort te oordeelen en te bepaalen welke de waare Zaligmakende Leere zy, maar de Leere, door het Woordt Gods bepaalt, en door de Kerke alszodanig erkent aangenomen en vastgesteld, openlyk tot verheerlyking van Godt en het heil hunner onderdanen te doen verkondigen, dezelve te beschermen, de valsche Leere te weeren, en te verhoeden dat de Kerke Gods geen schade lyde) uitdrukkelyk belast hebben, *dat alle Leeraars, het zy Professore of Lectores Theologiae, ofte Predikanten der Gereformeerde Kerken in Holland ende Westvriesland, in hunne Schriften, Predikationen, Catechizationen, publicque en private Lessen en Disputen, zullen blyven by de gewoonlyke Formulieren der Gereformeerde Kerken, die in de Catechismus, Confessie en Canones Synodi Nationalis Dordracenae begrepen zyn, en zich zorgvuldig wachten iets te leeren of te Schryven dat daar tegens strydt: in het zeer bekende Reglement tot conservatie van de rust en Vreede in de Kerke dezer Provincie, van den 18. Dec. 1694. Uit al het welke ik zoude mogen besluiten, dat gylieden, die deze verplichtinge aan de Formulieren van Eenigheit, zo noodig om de Kerke tegen den ondergang te behoeden, zoekt los te maken,*

ken, en het onderschryven of bezweeren derzelve, tot eene genoegzame verzeekering en waarborg voor uwe oprechtheid goede trouwe en stantvastigheid voor het tegenwoordige en toekomstige, als een Tyrannye en verbreeking uwer natuurlyke vryheit lastert, verdient aangezien te worden als Menschen, die u zelve opstelt tegen de gezonde reede, tegen alle goede orde, tegen alle maximen van staat, tegen uwe Hooge Overigheid, welke het maintien van onze Kerke, in deze Geloofsbelijdenis met de nadere verklaringe daar van te-zamen vereenigt, zelve bezworen heeft, en tegen derzelve uitdrukkelyke Ordonnantie en zeer kennelyke bevelen; en dus voor zeer schadelyke Menschen voor Kerk en Burgerstaat, en stookebranden van een vuur, het welke in de Remonstrante tyden onze verwoestinge byna te wege gebragt zoude hebben.

Maar *ten derden* deze noodzakelykheit wordt grooter voor den welstant der Kerke by opkomende Ketteryen, welke door hare uitvinders en voorstanders, door verdraajinge der H. Schriften, met een schyn van waarheit en gelykvormigheit met het Woordt Gods bekleedt en verdedigt worden; waar van de Kerke wel het meeste nadeel lydt. Waarom het dan te noodiger is, dat de Kerke verklaare, wat haar en hunner voorzaten gevoelen over zulke stukken der Leere was, dezelve gevoelens uit Gods Woort nader bevestige, besluiten tegen de valsche Leere maake, de Leere der waarheit meerder opheldere, en zig tot stavinge daar van mitsgaders ter verwerpinge en weeringe der veroordeelde dwalingen, verbindt. Gelyk de Kerke van ouds uit zodanige opkomende dwalingen gelegentheit genomen heeft om Geloofs Belydenissen op te stellen of bepalingen te maken, waar in zy geen nieuwe Leerstukken vaststelde, maar getuigde hoe zy de waarheit van hare voorgangeren in overeenstemminge van

Gods Woort had ontfangen, en zig tot de standvastige aanklevinge derzelve nauwer verbond, waar van een voorbeeld te zien is de eerste Kerkvergadering van *Nicaea* tegen *Arius* Ketterrye gehouden, die daar ook veroordeelt is, met vaststellinge van eene Geloofsbelydenisse, waar in de Ariaanse Dwalingen verworpen wierden, en de Kerke zig in het Gelove der Waarheit nauwer tegen hem vereenigde, die waarschylyk de oudste van alle de Christelyke Geloofsbelydenissen is.

Schoon ik de Kerke geenzins de macht toestaan zoude, om nieuwe Leerstukken vast te stellen, en het Geloof van die tot hare gemeenschap behooren daar aan te verbinden, dat *Antichristisch* is, zo achte ik evenwel, dat in zulke gelegentheden, daar het de noodt vordert, de Kerke bevoegt en geregtigt is, om den zin van hare Leeringen, volgens den onfeilbaren regel van Gods Woort, nader te verklaren; gelyk in veele Christelyke Kerkvergaderingen, by voorbeeld, in die van *Ephesen*, en *Chalcedon*, omtrent de natuurvereeniging in de Persoon van Christus, geschiedt is, en door die verklaringen hare Geloofsbelydenissen meerder uit te breiden, om de inbreekende dwalingen en ketterryen tegen te gaan. Heeft dit in *Politicis* plaats, dat een Societeit, met onderlinge zamen stemminge op zekere grondvesten opgericht, de macht heeft, om by voorkomende gelegentheden, ter bewaringe en bevorderinge van den welstant van het burgerlyk Lichaam, door nieuwe besluiten, verklaringen en uitbreidingen van hare wetten, nadere bestellinge te maaken, evenwel zoo, dat de grond-Constitutie van de Societeit daar door niet gealtereert nog tegengegaan werde: zo zie ik geen reeden, waarom men eene Christelyke Gemeenschap, welker grondwetten, ten aanzien van haar geloof en wandel, het Woort Gods zyn, de macht zoude weigeren, om zee-

zeekere Belydeniffen, en nadere verklaringen daar van, te maaken, op dat elk weete, wat zy ten aanzien van de opgerezene dwalingen en Ketteryen gevoelt, en hoe zy die stukken der Leere, van alle die in hare gemeenschap begeeren te blyven, wil verftaan hebben; wel verftaande, dat zy in deze nadere verklaringen de grondwetten niet te buiten gaa, nog in de Constitutie veranderinge maak.

Die der zaaken kundig zyn, weeten, dat volgens deze *Maxime*, welke de gezonde reeden leert, en van alle Societeiten wordt opgevolgt, gehandelt is in alles wat te *Dordrecht* in de jaaren 1618. en 1619. gefchiedt is. Want daar de Remonstranten met hare bekende *Vyf Artikelen*, de Hervormde Kerk ontruffteden, en de zuivere Leere der vrye, byzondere, kragtddadige en onberouwelyke Genade Gods, welke de Ziel is van Euangelium, vervalschten, heeft de geheele Gereformeerde Kerk van Europa, zo verre dezelve heeft konnen te zamen komen in de Perfonen van hare Gemachtigde en plaatsverbeelders, onder het goedvinden van hare Voedsterheeren en volgens den wille onzer Hooge Machten, en elk van dezelve Gemachtigden voor zyn hoofd, de Leeringen der Remonstranten in de vreeze Gods bedaart en rypelyk onderzocht, de dwaalingen derzelve geteekent en uit het Woort Gods wederleyt; en daar tegen verklaart, wat, aangaande die stukken, in de Heilige Schrift, de eenige regel van ons Geloof, wierde geleert, en by de regtgevoelende Kerk van vroege tyden af, conform dien regel van Gods Woort, geloof en beleden was: en alzo eenstemmig omtrent de gecontroverteerde *Vyf Artikelen* bepalingen gemaakt, by welke geene nieuwe Leerstukken zyn ingevoert, nog de Constitutie der Kerke verandert, maar de Geloofsbelydenis en Leere der zelve bevestigt is, met eenige uitbreidinge en nadere verklaringe van het Geloof der Kerke, in

hare Belydenis en Catechismus beschreven, en met verwerpinge van de dwalingen, door welke alle de gronden van dat Geloof of ondermynt of om verre geworpen wierden: en vervolgens alle die genen, welke als leden van deze Kerkgemeenschap zouden begeeren gehouden te worden, en inzonderheit die tot eenige bedieninge in Kerk of School begeerden toegelaten te worden, onder verplichtinge zyn gebragt, om met verwerpinge van die dwalingen te blyven by de Leere, zo als die, volgens het Woort Gods, by alle regtzinnigen was begrepen, en in onze Geloofsbelijdenis en Catechismus beschreven was, welker waare zin en meininge in de gestelde *Regelen* uitvoeriger en met duidelyke woorden, regelrecht tegen de dwalingen gekant, verklaart wierden. Zo dat de *Dortfche Leerregels* geen nieuw verzonnene en de Kerke opgelegde Geloofsartikelen zyn, maar verklaringen en nadere ophelderingen der oude; en dus geen veranderinge van de *Nederlandsche Geloofsbelijdenis*, maar een breeder uitbreidinge van eenige Artikelen derzelve, en van de by de Kerke aangenomene *Catechismus*, zyn.

Legt nu de Kerke Gods onder de verplichting van haar geloove te belyden, en zoude zy geen macht hebben om den zin van hare Belydenis te verklaren? Moet zy agt geeven op de genen die tweedragt en ergenis tegen de Apostolische Leere aanrechten, en zoude zy niet mogen de waarheit en de Dwalingen articulaat tegen elkander te stellen? Moet zy Ketterfche Menschen verwerpen, en daar van afwyken, en zoude zy geen bewaarmiddelen tegen hunne Ketteryen mogen voorschryven, en zig onderling tot de onderhoudinge daar van verplichten? Wat roept men dan van Tyrannie en beroovinge van de Vryheit door zulke Synodale bepalingen! Daar hebben de Hooge Machten dezen handel niet voor aangezien, noch voor oprechting van een

een gebiedt in haar gebiedt. Maar deeze, *als de voornaamste Leden van de Kerke*, hebben, zo wel als andere Leden, begeert, dat de Kerke zelve door de kundigste en geoeffentste Mannen, als Gemachtigden der geheele Hervormde Kerke, de verschillen over de Leere, daar in opgerezen, beslechten zoude na den Woorde Gods; en nademaal de Geesten der Propheten zelfs aan de Propheten onderworpen zyn, hebben zy ook zelve zig aan het oordeel van zulk eene verlichte vergadering van Propheten onderworpen, met die vryheit evenwel, die elk Christen toebehoort, om het Synodale oordeel aan Gods Woort te mogen beproeven: *Dog als Beschermers der Kerke*, gelyk elke Christelyke Overigheit behoort te zyn, hebben dezelve niet alleen, volgens hunne macht en recht, de Gevolmachtigde der Kerke in eene Wettelyke Vergaderinge doen te zamen komen, en, onder hun oog, toezigt en uiterlyk bestier, alles met orde doen behandelen, maar ook de besluiten der Kerke met Hoog gezach bekrachtigt, aan Koningen en Vorsten aanprezen, en gewilt, dat de Kerke onder haar gebiedt, ter verhoedinge van haren ondergang, van het Synodaal besluit zoude gauderen, en men zig in de bedieninge des Woorts in de Gereformeerde Kerke na dat besluit punctueel zoude hebben te gedragen: gelyk zy zig zelve tot handhouding dezer Leere plechtig verbonden hebben, en gewilt dat Hunne Navolgers in de Regeringe, ter vermyding van het verderf der Kerke, waar uit de ruïne van den Staat te wachten was, op het krachtigste zouden verbonden blyven. Nadrukkelyk is de *Akte van Approbatie* van het Synodale oordeel over de vyf Artikelen der Remonstranten, verleent by de HOOG MOG: HEEREN STATEN GENERAAL DER VEREENIGDE NEDERLANDEN, van dato den 2 July 1619. Waar uit ik niet voorby

kan een gedeelte voor te lezen, waar by Haar Hoog Mog. aldus disponeren.

So IST, dat wy van de vruchten van dit groot ende heuchlick werk, diergelyken nooit voor dezen van den aanvanck der Reformatie is gezien, de Kerken dezzer Landen te doen genieten, ende niet meer ter herten nemende als de eere van Gods heiligen Naam, de behoudeniſſe en voortplantinge van de waare Gereformeerde Christelyke Religie (wezende het fundament van den welſtant, en den bandt van de eenigheit der Vereenigde Nederlanden) mitſgaders de eenigheit, ruſte, en Vreede der Kerken, als mede de behoudeniſſe van de eenigheit der Kerken dezzer Landen met alle de uitlandſche Gereformeerde Kerken, van de welke wy ons niet en hebben kunnen nochte mogen afzonderen: Het voorschreve oordeel, ende Sententie des Synode gezien, rype-lyk verſtaan, geëxamineert, ende overwogen hebbende, dezelve in alles volkomentlick hebben geapprobeert, gecon-ſirmeert, ende geratificeert, approberen, confirmeren, en ratificeren deſelve mitſ dezen, willende, ende ſtatue-rende, dat geene andere Leere, aangaande de voorschreve Leerpunten in de Kerken dezzer Landen zal werden geleert, ofte gedreven, als dewelke het voornoemde oordeel conform is. Ordonnerenden ende beveelende dien volgende alle Kerkelyke vergaderingen, Kerkendienaren, Professo-ren, ende Doctoren in de H. Theologie, Regenten van Collegien, ende voorts allen ende een iegelyke dien dit eenigzins concerneren ofte aangaan magh, haar in't exerce-ren van hare dienſten ende bedieningen getrouwelik ende opregtelik in alles hier na te reguleren ende gedragen.

Zo nu iemant nog de verbintenis aan dit Synodale oordeel, een ſtuk onzer Formulieren van eenigheit, durft uitkryten voor een tyranniſche inbreuk in zyne Vryheit, ik kan het gedoogen, als onze Hooge Machten zulke laſteraars en wederſtrevers hunner heylzame beveelen gelieven te dulden.

Ik moet hier nog byvoegen voor het vierde, dat de
ver-

verbintenis van de Leden der Gemeente, en die daar in leeren en dienen, aan de Geloofsbelydenis, welke haar onderscheidt van alle valschelyk genaamde Christenen, die zig mede met Gods Woort behelpen en daar op roemen, noodzakelyker wordt, wanneer Menschen, die nieuwigheden in het hoofd hebben, en spreken *van het oude te laten vaaren, en het geen beeter is te kiezen*, gelyk gylieden, en eertyds de *Remonstranten*, om de banden van eenigheid los te maken, de Geloofsbelydenis der Kerk en het voorbeeld van hare Leere hatelyk afmalen, als niet na waarheit gestelt, nogte den Woorde Gods, het eenige richtsnoer der Leere gelykvormig.

Het is natuurlyk, wanneer iemant ontrufft word, in zyne bezittinge, en beticht wordt dat hy geenzins door goed recht, maar by usurpatie en misbruik daar toe gekomen is, dat hy de gronden en bewyzen van zyn recht en titul rechtelyk doe onderzoeken, en zoo dezelve goet en wettig bevonden worden, zyn recht erkent, en hy daar in bevestigt en gehandhaaft werde, waar in geen Tyrannie maar de heiligste gerechtigheit hare bedieninge heeft. Dit mag ik overbrengen tot die geloofsbanden, door welke het Lichaam der Kerke zig zelve, volgens hare innerlyke macht als een Gceftelyke Societeit, (geelyk hier voor op de *tweede plaats* gezien is) in onderscheidinge van andere genaamde Christen Societeiten, tot eenigheid verbonden heeft, en van welke het in bezitting is. Wordt zy beschuldigt deze dingen door usurpatie en misbruik van den zin van Gods Woort verkregen te hebben, en dat daarom haar deze bezittinge moet worden ontnomen, en voor het toekomende verboden die gene, welke zig tot hare gemeenschap zouden willen begeven, of die zig daar toe geregtigt reekenen, daar aan te verbinden; zo moet de deugdelykheit dezer Geloofsbanden by 't ligt van Gods Woort naukeurig

onderzocht worden, en de wettigheid derzelve bewezen zynde, de Kerke haar goed recht genieten, en het zelve tot haar voordeel gebruiken. Dit is nu geschiedt in de groote *Dordrechtse Kerkvergadering* daar de deugdelykheit van de banden van eenigheid, die de Kerke gebruikt; erkent is, waarom zy met de uiterste billykheit, ter bewaringe van de zuiverheit der Leere tegen invoering van alle schadelyke nieuwigheden, met hare belydenis frydende, daar van gebruik maakt, en die hare gemeenschap willen toegevoegt worden genoodzaakt worden zig door die Geloofsbanden te laten verbinden.

De *Remonstranten*, welke hier door verhindert wierden hunne Dwalingen in de Gemeente in te voeren, alzo de *Nederlandsche Belydenis*, en de *Heidelbergfche Catechismus*, tot een voorbeeld der Leere door de Nederlandsche Kerke aangenomen, hunne gevoelens tegen weren, riefen hard tegen deze beide *Formulieren van Eenigheid*, als of die de Waarheit na Gods Woort niet getrouwelyk behelsden, en daarom zeer veel veranderinge en verbeeteringe noodig hadden: begeerende daarom, dat elk van de verbintenis derzelve zoude ontslagen worden, tot dat die Stukken in eene vrye Synode zouden zyn onderzocht en verbeetert. Hoe zeer nu zulks den regtzinnigen Leeraaren tegen den borst stiet, dewyl zy niet konden gedoogen, dat men de banden onzer Christelyke Societeit zoude los maaken, en met die ter toetse te brengen de Leere der Hervormers onder het nadenken van onzuiverheit of onzeekerheit doen vallen; waarom dan ook de zeer begeerde *Nationale Synode* zeer lange is agter gebleven: zoo is 't nogtans, dat dit onderzoek, eerst van onze *Belydenis*, daarna mede van den *Catechismus*, met groote naaukeurigheid, door de geheele Kerke der Hervormden, zo verre dezelve in de Personen van hare voornaamste Godgeleerden, hare Gemachtigden,

in

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 91

in een wettige Synode te Dordrecht heeft kunnen ofte mogen vergaderen, aan den onfeilbaaren Toetsteen van het Bybelboek geschiedt is; en daar na door deze Mannen (welke hoofd voor hoofd gezworen hadden, in het onderzoek der Leere geen Menschelyke Schriften, maar Godes Woort alleen, voor een zeekeeren en ongetwyffelden regel des Geloofs te zullen houden en gebruiken) met volle eenparigheid is verklaart, dat in de Nederlandsche Confessie geen *Leerstuk* begrepen was, het welk met de waarheit in de *Heilige Schriftuur* uitgedrukt was strydende: maar ter contrariën, dat alles met de zelve waarheit, en met de Confessien van andere Gereformeerde Kerken wel accordeerde: daar de Godgeleerden van Groot-Brittanniën hadden bygevoegt, dat zy de bedenkingen der Remonstranten met dezelve moeyte onderzocht hadden, en dat dezelve meestendeel zodanige waren, die op alle Confessien der Gereformeerde Kerken konden aangeteekent worden. Even als met eendrachtige en ooreenstemmende advyzen, zo der uitbeemsche als der nlandsche Theologanten, verklaart is, dat de Leere in de Catechismus van de Paltz begrepen, in alles met Godes Woort was accorderende, en dat in dezelve niet en was begrepen, 't welk zoude schynen, als daar mede niet over een komende, te moeten verandert ofte verbeterd worden, en dat deze Catechismus een zeer wel gesteldt kort begrip was der rechtzinnige Christelyke Leere, zeer wysselyk geaccommodeert, niet alleenlyk naar 't begrip der teedere jonkheit, maar ook tot bequame onderwyzinge der gener die tot hare jaaren waren gekomen. En dat dezelve derhalven met groote stichtinge in de Nederlandsche Kerken mochte geleert, en in alle manieren behoorde gehouden te worden. Welke laatste woorden niet min opmerkelyk zyn, dan die betreffende de Nederlandsche Belydenis; Daaren boven zyn de Inlandsche vermaant van de Uitbeemsche Theologen, in deze rechtzinnige, Godzalige ende eenvoudige Confessie des Geloofs, standvastelyk te willen volherden, dezelve

den

den nakomelingen onvervalscht te willen nalaten, en tot de komste onzes Heeren Jezus Christi onvervalscht te willen bewaaren. Welke woorden wel mogen worden aangemerkt als een *Stemme Gods*, door de geheele Hervormde Kerkè, die zedert dien tyt nooit alzo op Aarde vergadert geweest is, nog ligtelyk vergaderen zal, de Nederlandsche Kerk verplichtende, om ter bewaringe van de zuiverheit des Geloofs by hun gebruik van de *Confessie* en *Catechismus*, als formulieren en banden van eenigheit in de Leere, te blijven, en dát zoò veel meer, na mate men vuuriger arbeiden mochte om die banden los te maken. Gelyk de *Nederlanders*, dit ook zoo begrepen hebbende, na het vertrek der *uitheemsche Godgeleerden* ordregesteld hebben op het plechtigste verbandt van alle die in het woord en de Leere arbeyden zouden, mitsgaders van alle de behulpzels der Kerke, tot onveranderlyke aanklevinge aan de *Confessie* en *Catechismus*, te zamen met de in dat Synode beraamde *Regelen over de vyf Remonstranse Artikelen*, die een nadere verklaringe van eenige stukken van die *Confessie* en *Catechismus* zyn: en dit alles onder het opzicht en met goedvinden van de *Hooge Overheden*, als Beschermers van de Kerke, in deze vergaderinge door *hunne Hooge Gemachtigden* voorzittende, en de Besluiten der Synode, ook in dit opzicht, door hun gezach bevestigende: zo als blykt uit den *Brief* van de *Hoog Mog: Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden*, ter aanpryzinge dezer Synodale handelingen geschreven, en met de Affchriften daar van gezonden aan den Hoogsten ende Machtigsten Monarchen der Christenheit; den Doorluchtigsten Princen, Graven, Steden en Magistraten; waar in Hoogst dezelve, gesproken hebbende, van den oorsprong, voortgang en het eenstemmig oordeel dezer Kerkvergaderinge, waar in de zaake Gods de overhant behouden heeft door alle stemmen, na welke

het

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 93

het gemoveerde verschil uitgesproken was: *So dat in toekomende tyde ieder een te verwerpen is die met zynen Schepper twistet*; verder aldus vervolgen. *Voorts uit gelyke zorgvuldigheid, op dat in dit ons gebied niet en zoude ontbreken van dat tot ruste der Kerke dienen mochte, zo hebben wy ook de formulieren onzer eenigheid, namelyk de CONFESSIE en den CATECHISMUS tot nog toe hier gebruikelijk na den regel van Godes Woort naarstelyk by de zelve doen overzien, die welke de gantsche zake naarstelyk en in de vreeze des Heeren met vurige Gebeden tot God in de zelve eerwaardige Vergaderinge overwogen hebbende, hebben met een schier onuitspreekelyke blydschap van velen, die de goedheit des Gods Israëls in een zo lieffelyke en minnelyke overeenstemminge, in haar berte smaakten, geoordeelt; DAT DEZE LEERE, GELYKZE IN BEIDE VERKLAART WIERD, DEN WOORDE GODES GELYKMATIG WAS, EN DERHALVEN DEN NAKOMELINGEN ZONDER EENIGE VERANDERINGE MOESTE NAARGELATEN WORDEN. WELK OORDEEL WY OOK BEGEEREN DAT KRAGTIG ENDE BONDIG ZY.*

Wat is het dan niet een ondraagelyke stoutheit der genen, die zig tegen het goede recht der Kerke, van de geheele Gereformeerde Christenheit erkent, en van hare Hooge Overheit bevestigt, en tegen het geen zo nodig is om de eendragt onder de Leden, zonder welke zy niet kan staande blyven, te bewaaren, en verderffelyke dwalingen daar buiten te houden, stoutelyk durven opstellen, om, was 't hen mogelyk, het wel te zamengevoegde Zion in een Babel, daar men malkanders sprake niet verstaan zoude, te veranderen! En met wat slechten schyn bemantelt men deze stoute vrygeesterye; voorwendende, dat zulke verbintenissen aan Formulieren van Eenigheid de Luiheit begunstigen, en hinderpaalen zyn tegen de bevordering der kennissen: als of deze bestond in het uitvinden van nieuwe Leeringen, en niet in een netter begrip en grondiger

diger beveltiging van de Leere der H. Schrift, fummierlyk, en als in een kort begrip, in onze *Go-
loofsbelydenis* en *Catechismus* vervat, op dat het Ge-
loove der Heiligen meer verzeekert werde, en den
tegensprekers dezer eeuwige en onveranderlyke By-
belwaarheden de mond gestopt werde, waar toe al-
le nieuwe ontdekkingen, het zy in de Taalkunde,
het zy in de Geschiedenissen, het zy in de Wysbe-
geerte, het zy in de uitlegginge der H. Schriften,
moet dienen, maar geenzins om andere Leerstukken
uit te vinden, en die begrepen hebbende het oude
te laten vaaren.

E U R U O D I U S.

Ik heb 'er evenwel zeer veel tegen, *Orthodoxe*,
dat men vrye Christenen, en Leeraars derzelve, die
zig in Gods Woort oeffenen, zodanige Voorschrif-
ten opdringt, doet aannemen, bezweeren, en be-
loven zig zelve daar aan te houden, zonder daar
tegen het zy opentlyk, het zy heimelyk, directelyk
of indirectelyk te leeren of te schryven, enz. op poe-
ne van dat zy, hier tegen doende, metter daad van
hunne dienften zullen gefuspeneert zyn: en zal 'er
myne reedenen, hoewel niet na den Schooltrant,
maar by wege van gezonde en vrye redeneringe, te-
gen inbrengen.

O R T H O D O X U S.

Zoo het u belieft myn Heer, ik zal u met myne
gedachten poogen te volgen, en heeft uwe vrye re-
deneringe kracht, zal ik my aan de waarheit gevan-
gen geven; maar zo niet, zal ik u na myn vermo-
gen wederleggen.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, myne eerste aanval tegens de For-
mulieren van Eenigheid, gelyk *Belydenis*, *Catechis-
mus*

mus en *Synodale Regels* tot nadere bepaalinge, mitsgaders het opdringen derzelve, om die te bezweeren en onderteekenen, was maar los, en met eenige licht gewapende Jagers: nu zal ik myne Manschap met geslotene gelederen tegen u aanvoeren, met voornemen om u te verwinnen of te sterfen, want deze zaak gaat my ter herte.

Myne *eerste* tegenwerpinge tegen die *Formulieren van Eenigheid*, het zy Belydenissen, of Catechismen, of bepalingen van Concilien en Kerkvergaderingen, wie die zouden mogen zyn, ofte waar gehouden, mitsgaders de verbintenis aan dezelve met Eeden ofte onderteekeningen, voor en al eer men tot de Kerkgemeenschap wordt toegelaten, zal ik dus voorstellen. *Dat het opstellen en opdringen dezer dingen my voorkomt als een Tyrannische invasie tegen het natuurlyke recht van het menschelyk geslacht; het welk ongeschonden moet bewaart worden; en aan een iegelyk een absoluut recht en titul geeft, om, onafbankelyk van de voorbepalingen van anderen, het zy byzondere Personen het zy geheele vergaderingen van Menschen, voor zig zelven te oordeelen en vast te stellen, wat waarheit en wat leugen zy.* Dit natuurlyk recht is zo volstrekt en onbetwiftbaar, dat men alle opdringing van de bepalingen van anderen moet aanzien als geweldige usurpatien over de consciëntien van hunne Medemenschen, die alleen aan Godt en de kracht der bekende waarheit verbonden zyn; en alle, die hunne medemenschen onder zulke banden poogen te brengen, moet houden voor inbreekers, bestormers en verkrachters van dat gene, het welk ons dierbaarder dan het leeven is: want wat is ons leeven, zo wy de vryheit, ons grootste eigendom, moeten verliezen, en van heethoofdige Menschen gedwongen worden, om ons aan hunne bepalingen te onderwerpen? Als de Protestantsche Kerke hier toe komt, maakt zy zig dan den Papisten niet gelyk? Heeft die daar

toe

toe de macht en het gezach van den *Paus* en zyne *Concilien* wederstaan en afgeschafte, om die zelve macht tot hare eige *feilbare Leeraars* of *Kerkvergaderingen*, en Belydenissen door deze opgesteld, ofte bepalingen door deze gemaakt, over te brengen, en de menschen te dwingen, met een blind Geloove zig daar aan te onderwerpen, zo ze niet uit hare gemeenschap begeeren te worden geworpen? Gaat het niet zo verre als men ooit by de *Papisten* gedaan is, wanneer men de *Menschen* na die Belydenissen en Regels oordeelt en veroordeelt, dat immers niet is in te schikken met dien grondregel der *Protestanten*, dat geen *Leeraars*, geen overleveringen van de oudheit, geen besluiten van *Kerkvergaderingen*, maar alleen Gods onfeilbaar Woort, de *Rechter* der *Geloofsverschillen* is: ja wanneer men tegen deze *Menschelyke* besluiten opstaat, zulke, die hare *Vryheit* voorstaan, de hardste verdrukkingen doet proeven, en ze wel van de middelen van bestaan in de *Werelt* berooft, dat is, zoo veel als duizend dooden doet sterven.

Ik heb laatst met groot vermaak eenen *Spektator* gelezen, die dit stuk door zynen *Roomschen Pastoor*, by wyze van retorsie, zo wel behandelt, dat ik 'er in gesticht was, en dat ik denke, dat een ieder die myne redeneringe wel begrypt, en dat fraaje stukje leest, besluiten zal, dat het opdringen van de opinien van anderen, het zy byzondere *Personen* of *Kerkvergaderingen*, door het opstellen van Belydenissen, of nadere bepalingen van den zin derzelven, is een verkragtinge van de natuurlyke *vryheit* die een iegelyk heeft om voor zig zelve over de waarheit te oordeelen; en dat de *Zeloten* die het doen in den grondt *Papisten* zyn, van de gronden der *Reformatie* geheel afwykende, om hun eigen *Tyrannik* geweld, in plaatse van het *Roomsche*, weder op te rechten, en de *Menschen* in de boejen van een
blind

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 97

blind Geloof te kluisteren : en dienvolgende , dat wy met recht zulke Menschelyke *Formulieren van Eenigheid* vaaren laten , en wederkeeren tot onze natuurlyke vryheit , om voor ons zelve te oordeelen , welke wy ons van geen Mensch moeten laten ontzetten.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, ik Geloof dat ik uw argument of tegenwerpinge tegen de verplichting aan de Formulieren van Eenigheid in 't gemeen, en aan die van onze Kerke in 't byzonder, wel begrepen heb; en dat ik wel zal konnen onderscheiden tusschen uwe reden zelve, en de specieuse, en meer Rhetorique dan solide, deductie derzelve, die beeter voegde aan *pedante jongelingen*, dan aan een Man van uwe jaaren, ten zy gy mogelyk waande, om het gemeen, door uwe opgesmukte rhetoricatien beeter dan door een redenkundige behandeling van zaken, te zullen op uwe zyde trekken. Ik beken evenwel, dat de grondt en aanhef van uwe redeneringe zeer plaussibel voorkomen zal aan vrygevochte Nederlanders, dewelken gy met uwe woorden poogt een indruk te geeven, dat wy, die voor de *Formulieren van Eenigheid* zyn, en de verbintenis aan dezelve, met onderteekening, houden voor een getuigenis der eenstemmigheid van de gene die onze gemeenschap worden toegevoegt voor het tegenwoordige, en een waarborg hunner oprechte en gestadige aanklevinge aan ons voor het toekomstige, anderen de vryheit beneemen om voor zig zelve over de waarheit te oordeelen, en dus *mutatis mutandis*, of met de nodige veranderinge, dat zelve doen, dat de dwinglanden der Conscientie onder het Pausdom deden, dewelke wy nochtans daarom de gemeenschap opgezeggt hebben. Dit is dog het wezendlyke van uw argument, het welk gy veel

VIII. Samenspraak. G kor-

korter en klaarder had kunnen voorstellen: waar op ik ter volkomener wederlegginge eerst iets in het gemeen, en dan ook wat byzonderder, zal antwoorden.

Meer *in het gemeen* merk ik aan, *voor eerst*, dat Gylieden onze Kerke het grootste ongelijk aandoet, wen gy, door schyn van glimpige woorden, de werelt zoekt wys te maken, dat wy den Menschen *Catechismen*, *Geloofsbelydenissen* en nadere *bepalingen* ofte liever *uitbreidingen derzelve*n opdringen, om ze te noodzaaken die te gelooven, en door Eed of onderteekening hun zegel daar aan te hangen, als onfeilbare voorschriften van de stukken die wy van Godt geloven moeten, en van plichten welke hy wil dat wy betrachten. Zo gylieden, dié zo sterk pleit voor het *vrydenken*, *het twyffelen aan*, en *wegwerpen van alles*, dat wy ooit te voren geleert mochten hebben, om *eindelyk de naakte waarheit zelfs te vinden*, onze Leere en Praktyk in dezen regt wildet verstaan, zoudt gy u schamen zo openbaar te liegen, en ons zo over te halen, gelyk gy opentlyk of heimelyk gedaan hebt en nog doet. Daarom wil ik liever geloven, dat dit lasteren onzer Leere en constante Praktyk zynen oorspronk heeft uit Uwliedder onkunde van onze Leere, terwyl het voor uwe hoogvliegende geesten te laag is, onze *Belydenisse Catechismus* en *Dortsche Regelen* te leezen, en uwliedder delicien zyn, *J. A. Turrettin*, *Ostervalt*, *Werenfels*, *Spektators* en andere Vrygeestige Schriften. Daarom, op dat gy verstaan moogt welke in dezen onze Leere zy, mitsgaders onze praktyk volgens die Leere, zal ik u voorlezen wat de voornaamste Hervormde Kerken, met de onzen, in dit opzicht geloven, belyden en betrachten.

De *Belydenis der Kerke van Schotland*, eene der oudste die de Hervormde Kerke heeft, drukt derzelve gevoelen in deze woorden uit, Art: XX. *Gelyker-*
wys

woys wy niet ligvaardig verdoemen, het geen Godzalige Mannen, in een wettig te zamengeroepene algemeene Kerkvergaderinge verzamelt, ons voorgesteld hebben; also en nemen wy niet zonder behoorlyk onderzoek aan, al wat den Menschēn uit naam van eene algemeene Kerkvergaderinge word opgedrongen: want het is openbaar, dat gelyk zy Menschēn zyn geweest, also ook zommige onder haar kennelyk gedwaalt hebben, en dat in zaken van zeer groot gewicht en aanbelang. Voor zo verre dan de Kerkvergaderinge de uitspraak en het bevel dat ze geeft bewyft met het duidelyke Woort van Godt, eeven voor zo verre eerbieden en omhelzen wy dat zelve terstont. Doch by aldien eenige op naam van de Kerkvergadering zig zouden vermeeten ons nieuwe Artikelen van ons Geloof te sneedē, ofte vaststellingen tegen Gods Woort strydig te maken, zo moeten wy al het geen onze Zielen van onzes Gods stemme alleen afstekt, om leeringen en vaststellingen van Menschēn te volgen, als leeringen der Duivelen ten eenemaal verwerpen, enz.

Onze Nederlandsche Belydenis, na de Schotsche uitgekomen, handelēde Art. VIII. van de H. Schriftuur als de volmaakte en alles behelzende regel van ons Geloof, zegt daar by: Men en mag ook gener Menschēn Schriften, hoe heilig zy geweest zyn, gelyken by de Goddelyke Schrifturen, noch de gewoonte by de Waarheit Gods (want de waarheit is boven al) noch de groote menichte, noch de oudheit, noch de succeffie van tyden of Personen, noch de Concilien, Decreten ofte Besluiten. Want alle Menschēn zyn uit haar zelve leugenaars, en ydelder als de ydelheit zelve. enz.

De Westmunstersche, na deze beiden opgesteld, en by de Hervormde in de drie Koninkryken van Schotlandt, Engelandt en Yrlandt aangenomen, heeft dit, Cap. XXXI. Sect. IV. zint de tyden der Apostelen konnen alle Synoden en Concilien, zo algemeene als byzondere, dwaalen, en menige hebben gedwaalt. Daárom moeten zy niet voor een Regel des Geloofs of des Levens ge-

houden worden, maar als een hulpe in beiden gebruikt worden.

Myn Heer, zo uwe *pedante knaapen* zig verledigt hadden, om deze dingen behoorlyk te overwegen, zy, en gy mede, zouden niet ombeschaamt genoeg geweest zyn, om ons zo te belasteren, als of wy onze Confessie, en de nadere verklaringe door de Dordsche Vaderen gedaan, opdrongen aan de Leden onzer Kerke als een rigtsnoer van het geloove, waar aan alle zouden moeten onderworpen zyn, met berooyvinge van het natuurlyk recht, dat ieder toebehoort, om de waarheit voor zig zelfs te onderzoeken, en aan Gods Woort den eenigen regel te beproeven: vermits deze lasteringe zo wel door onze praktyk, als door onze Symbolische Schriften op het duidelykste wederlegt wordt. Om dat de nadrukkelyke woorden der Gedeputeerden van de Synode van Zuit-Holland, uit de Acten van den Jaare 1753. het gevoelen onzer Kerke, in tegenstellinge der lasteringen van uwen gedeporteerden Voorvechter; zeer duidelyk vertoonen, en die alreede in onze *eerste Samenspraak* zyn aangetrokken pag. 34 en 35. *aan den voet der bladzyden*, zal ik my nu aan dezelve refereren, en die hier voor ingelascht houden.

Ten anderen, gelyk de vryheit, van dat zonder dwang van eenig schepzel te gelooven of te verwerpen, waar van de waarheit of valsheit zig aan ons eigen gemoedt geopenbaart heeft, ons zonder het vernietigen van onze reedelykheit niet kan benomen worden, zoo is het de uiterste onbeschaamtheit, ons te beschuldigen, als of wy het voornemen hadden een inbreuk op die vryheit te doen. Want wy leeren duidelyk, *dat Godt alleen de Heere is van de Conscientie, en die heeft vry gelaten van de leeringen en geboden der Menschen welke zyn Woort in eenig ding tegen zyn; byzonderlyk zo het zy in het stuk des Geloofs of des Godsdienst: zo dat zulke leeringen te gelooven, of*
zulke

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 101

zulke geboden te gehoorzamen uit Conscientie, is te ver-
raaden de oprechte vryheit van de Conscientie; en een inge-
wikkelt geloof te vorderen en een absolute gehoorzaamheit,
is weg te neemen de vryheit der Conscientie, en ook de
Reeden: Gelyk onder anderen de *Westmunsterfche* God-
geleerden zeggen in hare *Belydenis* Cap. XX. Sect. II.
Leeren wy niet, dat uit kracht van dit natuurlyk
recht, aan elk even zeer toebehorende, een ieder
die Gods Woort heeft en lezen kan, voor zig zel-
ven, zonder dwang van anderen, zyne eige bevat-
tingen moet vormen van de dingen die te geloven
en betrachten zyn uit en volgens het woort Gods,
het welk alleen de onfeilbare regel van die beide din-
gen is? Ja dat hier op gegrondt is de reeden van alle
gemeenschap en zamenvoeginge der Menschen in
het stuk van Geloof en Godsdienst? namelyk, dat
een ieder het vermogen hebbende om uit Gods
Woort omtrent die beide dingen voor zig zelve
een oordeel te vellen, en anderen vindende, welke,
dat vermogen gebruikt hebbende, met hem in dat
oordeel over een stemmen, met dezelve eene ge-
meenschap en gemeenschappelyke Broederschap be-
hoort op te rechten, om die pointen, omtrent welke
zy te zamen hunne vryheit, om voor zig zelve te
oordeelen, gebruikt hebben, als pointen van hare
gemeenschappelyke Broederschap met vereenigde
macht vast te stellen en te houden, en alle die deze
vaststellinge tegenstaan van hare gemeenschap, voor
zo verre, uit te sluiten. Waar door niemant eenig
ongelyk geschiedt, om dat hy in zyne volkome vry-
heit gelaten wordt, om voor zig zelfs, na zyn be-
grip, over het Woort Gods te oordeelen; en het
in zyne keuze staat, om zig tot zulk een gemeen-
schap te voegen of niet te voegen. En gelyk een
ieder de vrye macht heeft, om te zeggen hoe hy
een stuk der Leere, uit en volgens het Woort Gods,
verstaat, zo heeft een geheele Societeit de vryheit,

om te zeggen wat daar omtrent het gevoelen van hare gemeenschap is, en welke de stukken en Artikelen zyn, die vereischt worden om tot hare Broederschap te worden toegelaten.

Wat dunkt u? Is 'er wel eenige Secte, by welke deze stelling niet aangenomen en gepractiseert is? waar in verkorten wy dan iemands natuurlyke vryheit, om voor zig zelve, uit Gods Woort, te oordeelen wat men gelooven en niet gelooven moet, als wy voor onze *Formulieren van Eenigheid* staan? Alles dat wy in dit opzicht doen, doen mede alle anderen: want wy zeggen alleen in onze Belydenissen, welk het gevoelen van onze Broederschap zy, en de conditie om daar in toegelaten en voor een Lidt derzelve gehouden te worden. Gy ziet, dat myne redeneringe op eene maxime der reeden gegrondt is, namelyk, dat het geen elk *separatim*, afzonderlyk, of op zig zelfs beschouwt, toebehoort, ook de geheele Broederschap *conjunctim*, of te zamen genomen, toebehoort, waar uit myne conclusie zo wettyg is afgeleidt, dat gy lieden u zelve over uwe lasteringe tegen ons behoord te schamen.

Het is, *in de derde plaats*, eeven schaamteloos, ons en onze Voorgangeren te infimuleren, als of wy de principien der Reformatie verlatende, volgens welke wy niets anders te geloven hebben, dan 't geen Godt in zyn Woort geopenbaart heeft, na welken regel ons gantsche geloof en wandel moet beoordeelt worden, onze *Belydenisse*, *Catechismus* en *Dortfche Regelen* met zoo veel geweld aan de Menschen opdringen, als de Roomfche hare Decreten en Concilien: want dit wilt Gy lieden de Menschen beduiden, om onze Kerkgemeenschap haatelyk te maaken. Maar, myn Heer, kunt gy wel een eenig voorbeeld aantoonen, daar by het blyken mag, dat onze Kerke ooit hare *Formulieren van Eenigheid* aan iemant, als een onfeilbaren Geloofsregel, opgedrongen heeft? Dit

is

is waar, dat onze *Belydenis* door onze Vaderen is opgesteld als een kort summier van het Geloof, na 't welke de Broederschap, in deze Landen uit de Roomsche Kerkgemeenschap uitgegaan, Godt na zyn Woort zuiverlyk begeerde te dienen, in onderscheidinge van andere valschelyk genaamde Christelyke gemeenschappen, waar in alle, die tot die Broederschap behoorden, na behoorlyke beproevinge van de Leere aan Gods Woort, te zamen stemden, en die zig tot hare gemeenschap zouden willen reekenen zouden moeten te zamen stemmen, in onderscheidinge van de Papisten, welker Leere zy verlaten hadden, en van andere dwaalgeesten, die te gelyk met de Reformatie voor den dag kwamen: daar in onze Vaderen niets misdreven hebben, ten zy eene gemeenschap niet meer zal mogen bepaalen, welke de fundamenteele pointen van hare gemeenschap zyn.

Maar wanneer 'er uit den schoot der Kerke Menschen te voorschyn kwamen, dien het luste hare *Belydenis* en *Catechismus* te betwisten, is nooit het geschil geweest, of die een onfeilbaar gezach hadden, beneffens het alleen onfeilbare Woort Gods, waar aan het Geloof van de Leden der Gemeenschap, als eenen onbedriegelyken regel, moest verbonden zyn; maar, of die *Belydenis* en *Catechismus* der genen, welke begeerden Godt na den eenigen Regel van zyn Woort te geloven en te dienen, volkomen en in alles met den onfeilbaren Regel van dat Woort overeenkomen, dan of daar in voorkwamen Leeringen buiten en tegen het Woort Gods, welke daarom, zoo men Godt na zyn Woordt zoude geloven en dienen, behoorden verandert te worden?

Dit was de staat des geschils tusschen de *Rechtgevoelenden*, die in de voetstappen van de Hervormers wandelden, en de *Remonstranten*, die de vryheit gehad en gebruikt hebben, om aan te wyzen, wat na

hunne bevatting daar in buiten of tegen den eenigen regel van Gods Woort geleert wierde; al het welke door de ervarenste Mannen in een Kerkelyke algemeene Vergaderinge onderzocht en ter toetse gebragt zynde, zoo is 'er bevonden en verklaart, dat alles, in de *Belydenis* en *Catechismus* vervat, op het naukeurigste met den eenigen regel van Gods onfeilbaar Woort overeen kwam, en over zulks in die fundamentele Leere en gronden van de gemeenschap der Hervormde Kerke, die Godt na de zuiverheit van zyn Woort begeerde te dienen, geene veranderinge behoorde te geschieden: zonder dat daar door de *Remonstranten* of anderen genootzaakt zyn, om dat zelve te gelooven en te belyden; dien de vryheit gelaten is, om zig van onze Broederschap af te scheiden, en op zig zelve te bestaan, buiten onze Kerkgemeenschap, tot welke zy verklaart zyn niet te behoren, indien zy by deze fundamentele punten van de gemeenschap niet begeerden te blyven, en voortgingen dezelve, als van Gods Woort afwykende, ja daar mede strydende, te lasteren. Dit is alles wat Kerkelyk geschiedt is: want wat de Politique Macht, derzelve oproerigheit ondervonden hebbende, gedaan heeft, is een zaak van geheel andere natuur.

Dringt dan onze Kerke, gelyk de Roomsche, hare *Belydenis*, *Catechismus* en *Synodale Regels* aan iemand op, met bedreiging of uitvoeringe van uiterlyke straffe, en kunt gy wel een eenig voorbeeld daar van aanwyzen? Men straft by ons niemant om dat hy niet gelooft het geen van onze Broederschap geloofd wort: maar men ontfangt binnen onze Kerkgemeenschap een iegelyk die het zelve geloove met ons belydt: en die daar in geen behagen heeft, maar meent dat hy wat beeters gevonden heeft, laten wy zyn gevoelen, dog buiten onze Kerkgemeenschap, vry.

Voor

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 105

Voor het vierde, gy beschuldigt hen, die de Menschen, voornamelyk de Leeraars, door Eeden en onderteekeningen, verbinden aan de *Formulieren van Eenigheid* onzer Hervormde Nederlandsche Kerke, als *verkrachters van het natuurlyk recht*, dat een ieder toebehoort, om voor zig zelve te oordeelen. Maar ik zal u daar op dienen by *retorsie*. Wy hebben nu alreede beredeneert, dat het geen elk toebehoort, ook aan de geheele gemeenschap toebehoort. Stel nu, dat een gemeenschap van Broeders en Sisters eenstemmig deze of gene Artikelen der Leere begrepen hebben aldernaast overeen te komen met Gods Woort, en zig gemeenschappelyk verbonden hebben, om na zulken voorbeeld der Leere Godt te dienen, en eenen Leeraar verkoren hebben, om haar voorganger daar in te zyn, maar dat die Leeraar, uit zyne beginzelen van vrydenkerye, die Artikelen der Leere veracht, verwerpt, daar van afwykt, en wat anders inscherpt, en dat hy nochtans in zyne bedieninge wil blyven: wordt dan niet het natuurlyk recht van de geheele gemeenschap, en van elk lid derzelve, verkracht? My dunkt dat, dit zonnenklaar zynde, daar uit mag besloten worden, dat de *Vrydenkers* de aller verwaandste *dwingelanden* zyn, die ten koste van de waare vryheit, welke ieder in het byzonder, en de gemeenschap te zamen, toebehoort, hare vryheit om te zeggen wat hen belieft, ook daar men het niet hooren wil, pogen op den throon te zetten, om binnen korten tyt den bovennatuurlyken waaren Evangelischen Godsdienst, aan welken de Hervormde Broederschap zig door hunne banden van eenigheid verbonden heeft, te doen plaats maaken voor eenen natuurlyken Godsdienst: gelyk het genoeg bekend is, dat onder dat specieuse prætext van *vrydenken*, geheele zwermen van *Atheïsten*, *Deïsten*, *Naturalisten*, *Libertynen*, *Onverschillige* en *Alverdragende* te voorschyn gekomen

zyn, in welken wy het merk hebben, dat de laatste tyden gekomen zyn.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, gy hebt het aller wezendlykste en byzonderste van myn argument niet aangeraakt. Daarom, hoe zeer gy u best doet, om ons een inductie te geven, als of gy voor zeker hield, dat ieders recht, om voor zig zelve na den Woorde Gods te oordeelen, ongeschonden moet bewaart worden, zo doet dat niets ter zaake; om dat gy, met alle de Voorstanders van de *Belydenis*, *Catechismus* en *Dortfche Regelen*, in de practyk verlochent, het geen gy in de theorie schynt vast te houden, het welk ik u bewyzen wil. Want wat U lieder practyk aangaat, wanneer gy oordeelt over iemants regtzinnigheid of onregtzinnigheid, doet gyliden dit alleen uit Gods Woort? Gewiffelyk neen, maar uit en volgens uwe gewaande *Formulieren van Eenigheid*: en de vraage wordt dan, niet of dit, of wat anders, in Gods Woort staat, maar of het over een komt met de *Belydenis*, *Catechismus* en *Dortfche Regelen*, dan of het daar mede strydig is? en in 't laatste geval jaagt gy de Menschen wegh, en werpt ze uit uwe Synagoge.

O R T H O D O X U S.

Had gy maar den tyd gewacht, ik zoude op het byzondere van uw argument geantwoort hebben, daar mede gy niets meer zult winnen, dan met het gemeene, hoe veel vertrouwen gy ook daar in stelt.

Want, houdende met u het Woort Gods alleen voor den onfeilbaren Regel van Geloof en wandel, waar na alle verschillen moeten beslist worden die de leer en de practyk aangaan, zoo moet ik u myn Heer, *eerst* vragen, of gy my een eenige waare, of valschelyk zo genaamde Christen Societeit op de Aarde

Aarde kunt aanwyzén, die een ieder tot hare gemeenschap, of het bekleeden van de ampten derzelve, en inzonderheit tot den dienst des Woords, zoude aanneemen op een bloote belydenis dat hy den Bybel voor Gods Woort houdt, en dus voor den onfeilbaren regel van ons Geloof en Wandel? Daarvoor houdt het een Remonstrant: maar zal die op die belydenis een Contra-Remonstrant tot een Lidmaat zyner Societeit aannemen, en hem tot het Leeraarampt daar in bevorderen, en zo gedoogen moeten, dat zyne byzondere gevoelens telkens in zyne Vergaderinge door den zelve uit het Woort Gods bestreden en wederlegt worden? Zouden wy een Sociniaan tot een Lidt van onze Kerkgemeenschap moeten aanneemen, om dat hy geloofst dat de Bybel Gods Woort is, en hem tot het Predik-ampt onder ons bevorderen, om dagelyks zyne Godslasterlyke Leeringen te hooren? Ik weet wat LOCKE, en ook BAXTER, gezegt hebben: maar dit weet ik mede, dat zulks door geene Societeit, hoe hard zy tegen de Belydenissen roepen, en hoe hoog zy de verdraagzaamheit verheffen, ooit aangenomen is; alsoo elk zyne byzondere eigenschappen en gevoelens heeft, waar door hy zig van anderen onderscheidt. Het geheugt my, te *Rhynsburg*, daar men meer dan by alle anderen voor het *vrydenken* is, in myne jonkheit te hebben opgemerkt, dat zy, na belydenis dat zy niet alle eens in gevoelen waren, alle die Gods Woort geloofden tot hun Avondmaal noodigende, alle de Afgodendienaars daar van duidelyk uitloten; en wanneer *H. Woutelaar* een Godloose redenvoeringe onder hen gedaan had, zeer verstoort op hem waren, en van dien tyt af zig menageerden, om aan een ieder zoo ruim de vryheit van spreken aan te bieden.

Ten tweeden, Gy maakt een ophef, als of wy niet na Gods Woort, maar na onze *Formulieren van Eenigheid*,

nigheid, het oordeel vellen over iemands onregtzigheid. Waar toe doet gy dit? dan om kleinweertende te bedriegen: aangezien dit volstrekt tegen de waarheit aanloopt; want niemant wordt by ons geoordeelt onregtzinnig te zyn, dan door overtuigende bewyzen van de strydigheid zyner Leere met Gods Woort, het zy dit uitdrukkelyk, het zy by wettige gevolgen, welke alle, behalven de Menisten en de Oude Doctoor, die nu uw lieder Vriend geworden is, plaats geeven, zyne Leere tegen is; aan welk Woort Gods wy alle de Leeringen willen getoetst hebben. En dewyl onze *Formulieren van Eenigheid* ook daar aan getoetst zyn, en de proef uitgestaan hebben, meenen wy, dat het ons vry staat de Leeringen daar mede ook te vergelyken: te meer, om dat men daar uit beknoptelyk kan zien, en zig erinneren, wat Gods Woort aangaande de voornaamste stukken van de Leere der Waarheit behelst, die zo in onze *Formulieren van Eenigheid*, byna woordelyk, uit den Bybel getrokken zyn, dat ieder stelling, ja byna uitdrukkinge, met Gods Woort ten vollen overeenkomt: waarom ook van ouds de texten daar zyn bygevoegt, op dat men met eenen opslag zoude kunnen zien de Harmonie onzer publike Schriften met Gods Woort, en waar het bewys voor onze Leerstellingen, het zy uitdrukkelyk, het zy by wettigen gevolge, te vinden zy: en het was wenschelyk, dat men in laater drukken die Schriftuurlyke bewyzen daar niet afgelaten had. Ik herinnere my, dat ik den uitmuntenden Leeraar D. HENR. VELZE in den Hage zyne Catechismus verklaringe hoorende beginnen, die verstandige Man klaagde, dat hy van dag tot dag de overhelinge van veelen tot de Remonstranten bespeurde, en dat men daar tegen niet behooryk op zyne huede was: dewyl de *Belydenisse*, met den inhoud der *Artikelen* boven elk derzelve, in de nieuwe drukken

niet

niet meer te vinden was ; en men de *Texten* welke onze Vaders tot betoog van de Goddelykheit hunner Leere zo wyffelyk by ieder *Artikel en Catechetifch Antwoort* gefteit hadden, niet meer daar by drukte: waar door het licht konde gebeuren, als men die in tyd en wyle nodig had, dat de jonge Luiden niet weten zouden waar men die zoude zoeken, en wemens hunne ongeoeffentheit in het woort, en wispeltuurigheit, buiten staat zouden zyn, daar van zulk een uitkiefinge te maken.

Ten derden. Is het niet de billykheit zelve, myn Heer, dat men van iemands regt- of onregt-zinnigheit, en van zyne bekwaamheit om eene Gemeinte te ftichten, oordeele en vonniffe volgens de voorwaarde zyner aanneming tot de gemeenfchap, of wel tot de bedieninge in dezelve? Zoude men niet in zaaken van minder gewicht, en in het Burgerlyke, dezen wegh inftaan, als 'er een befchreven Contract was, dat wy iemant na de Voorwaarden daar van oordeelen zouden? Welk is nu de Voorwaarde, waar op iemant tot een Lidt eeniger Kerkelyke Broederschap, ofte wel tot de bedieninge des Woords daar in, wordt aangenomen? Het is immers niet flechts, dat hy den Bybel voor Gods Woort en het rigtsnoer der Leere houdt: dat hebben alle waare of valsche Christene Societeiten gemeen: maar dat hy die Leere welke de Societeit, na haar begrip van het Woort Gods, gelooft en belydt, en in hare Symbolifche Schriften, in onderfcheidinge van die van andere Secten, bevat is, getrouw en onvervalscht, na de oorfpronkelyke meeninge van het genootfchap, tot overtuiging, vermaninge, vertroosting en wasdom in de genade en kenniffe van de byzondere Leden, zal voordragen. Blyft hy daar van in gebreke, is het niet de billykheit zelve, dat hem de Voorwaarden van zyne aanneming worden voor oogen gelegd, daar aan hy
 zig

zig vrywillig verbonden en onderworpen had, en dat hy na den inhoudt derzelve geoordeelt worde? En in zo verre geeft onze Kerk de *Formulieren van Eenigheid* plaats in het oordeel over onregtzinnigen, schoon zy de onrechtzinnigheid eigentlyk besluit en bewyft uit de ongelykformigheid der Leere met Gods Woort.

E U R U O D I U S.

Ey myn Heer! Hebben wy geen voorbeelden genoeg van Mannen, welke gy berooft hebt van hare Amptgelden, om dat zy niet stipt by uwe Formulieren van Eenigheid gebleven zyn, hoewel zy beuigden dat zy zig aan Gods Woort, als den eenigen regel van de Leere, vasthielden? en is dit ook al geen geweldadige krenkinge van het natuurlyk recht dat elk heeft, om voor zig zelve uit Gods Woort over de waarheit te oordeelen?

O R T H O D O X U S.

Dit zal een tweede instantie zyn; om uw argument in het byzonder aan te dringen, daar op ik niet nodig vinde veel meer te zeggen boven 't geen al gezegt is. Alleen moet ik u te gemoete voeren;

Voor eerst, dat wy eeven zeer een afkeer hebben van *Tyrannie*, *Anarchie* en *Onverschilligheid*. *Tyrannie* of Conscientie dwang laten wy voor de Papisten, die hunne dwalingen door het Woort Gods niet konden staande houden. *Anarchie*, daar nog regering nog order is, zien wy aan als een middel om alles te doen in duigen vallen. *Onverschilligheid* is by Godt zo abominabel, dat hy zulke, die kout nog heet, maar laauw zyn, bedreigt uit zynen mond te spouwen. Hierom trekken wy ons uwẽ kinderachtige voorwendzels niet aan.

Ten anderen, zoo gy iets wilde doen, moest gy bewyzen, dat onze Kerk iemant beroofde van 't geen

geen waar op hy een *natuurlyk recht* had, om dat hy onze *Belydenis* niet geloofde nog stipt daar aan vasthield, en daarom hem van zyn eigen goed beroofde, of aan den lyve strafte. Maar hier van kunt gy geen voorbeeld toonen: namelyk dat iemand, om zyne afwyking van de *Belydenis* of 't *Geloof* onzer Kerke, ooit aan goetd of lyf gestraft is. Het heeft een ander aanzien met openbare Lasteraars van Godt, daar *Goddelyke* en *Borgerlyke Wetten* tegen zyn, die, gelyk het de *Joden* uitdrukten, alle de *Kinderen* van *Noach* verbinden, het zy die, uiterlyke *Leden* der Kerke zyn of niet.

Ten derden, Gelyk niemand wegens het *natuurlyk* regt toebehoort een *Lid* van eene *Societeit* te zyn, want hy wordt met bewilliging van dezelve, op zyn verzoek, en op voorwaarde van zyne toestemminge in, en onderwerpinge aan de *grondwetten* van de *Societeit*, daar in opgenomen: zo heeft mede geen *Lid* der *Societeit* eenig besprek, of *natuurlyk* recht, op eenige *bedieninge* in dezelve, maar alle *bedieninge* daar in word door den wille der *Societeit*, onder *Voorwaarde* van de *getrouwe vervulling*ge dezer *bedieninge*, aan iemand opgedragen. Zyn'er nu aan deze *bedieninge* *emolumenten* vastgemaakt, die zullen zekerlyk de *natuur* der *bedieninge* volgen; dat is, daar zal niemand van *natuuren* meer regt toe hebben dan tot de *bedieninge* zelve. Wordt nu zulk een *bedienaar* aan zynen *dienst* ontrouw, en overtreedt hy de *voorwaarde*, zoo verliest hy het *verkrege*n recht om daar in langer te worden *gecontinueert*, en met de *bedieninge* het *tydelyke voordeel* of *emolument* dat daar aan vastgemaakt was, en waar toe hy zonder de *bedieninge* geen *natuurlyk recht* had. Wat *krenkinge* is hier dan van het *natuurlyk recht*, of welke *schyn* van *verdrukkinge*? Het zoude in tegendeel een *krenkinge* van het *natuurlyk recht* en *geweldige verdrukkinge*

kinge der Societeit zyn , als die genootzaakt wierd. eenen Minister, die opentlyk arbeide om de constitutie der Societeit om te keeren , en die in den grond te bederven, evenwel in haren dienst te houden, en nog voor zyne trouwloosheit den loon van een getrouw Minister te geeven. Maak dog onderscheit, myn Heer, tusschen 't geen iemant *uit het recht der nature*, en het geen hem *onder zEEKERE voorwaarde* toebehoort, om zo ongelukkig tegen ons niet meer te redeneren.

E U R U O D I U S.

Ik merke wel, dat gy met afgetrokkene redeningen, uit de maximen van het natuurlyk recht, eenen glimp aan uwe kwaade praktyk weet te geeven, en zal daar op nu niet antwoorden, maar onzen *Grotius* wederom gaan leezen. Dog ik heb iets uit de *Christelyke Zedenleer*, daar gy zo wel niet op zult kunnen antwoorden, en dat al mede dienen zal ten bewyfe, hoe onbetamelyk Gylieden ons het natuurlyk recht beneemt, om voor ons zelve aangaande den zin van Gods Woort te oordeelen; om ons daar en tegen aan *Belydenissen* en *Formulieren van Eenigheid* te verbinden. En dat bestaat hier in, dat gy ons onbescheiden en liefdeloos behandelt, haat, verkettert, en ons gruwelyk by anderen ten toon stelt, om geen andere reeden, dan dat wy ons uwe Belydenissen en de Regels uwer Concilien niet met geweld willen laten opdringen.

O R T H O D O X U S.

Turpe est Doctori cum culpa redarguit ipsum.

Ik geloove, dat ik meer staaltjens van vuile Laf-teringen der Vrydenkers tegen ons, dan van de onze tegen Ulieden kan te voorschyn brengen. Maar dewyl dat 'er niet toe doet, zal ik U nog zeggen,
ver-

verwondert te zyn , dat Gylieden , die zoo sterk spreekt van het *opdringen* van *Belydeniffen* , *Catechiffen* en *Synodale Regelen* , als eene verkrachting der natuurlyke vryheit , dat Gylieden , zegge ik , die nochtans voor Leden onzer Societeit wilt gehouden zyn , niet gedacht hebt , dat het opdringen uwer Vrydenkende beginzelen eene openbare invasie is op de geheele Societeit in het gemeen , en op ieder Lidt daar van in het byzonder : terwyl Gylieden wilt doordryven , dat het geen de Societeit , na voorgaande gebruik van elks natuurlyk recht om volgens Gods Woort voor zig zelve te oordeelen , met gemeene toestemminge voor zig zelve heeft vastgesteld , wyken moet voor de byzondere begrippen van uwe geliefde vrydenkerye , als of die dog het Alpha en de Omega was : en dan voorts , wat uwe *zedekunde* betreft , u nog twee woorden te gemoete voeren.

Voor eerst , wilt Gylieden uit die *Topica* van *Liefde* , *uitgestrekte Liefde* , *onbepaalde Liefde* , enz. redeneren , dit kunnen wy , wetende wat ons het Euan-gelium beveelt ; met meer roem doen dan Gylieden : overmits wy elke Persoon lief hebben , en na onze geringheit daar voor stryden zouden , dat zy bewaart wierden by de ongekreukte bezittinge en genietinge van al het geen een ieder *jure natura* toebehoort ; daar gylieden , betuigende eene wyd uitgestrekte Liefde tot allen te hebben , die liefde niet alleen niet uittrekt tot ons , maar ons stelt tot het doelwit van uwen haat en verbolgentheit , alleen daarom , om dat wy , u wel toestaande 't geen Ulieden , buiten ons gehoofschap aangemerkt , *jure natura* toebehoort , uwe vrydenkerye in onze Societeit niet verdragen kunnen , nog erkennen dat gy wettig bezit de bedieningen , met de emolumenten daar aangehegt , van die Societeit , welker constitutie gy poogt ten ondersten boven te keeren , en

welke Ulieden niet uit natuurlyk regt toebehoorden, maar onder voorwaarde opgedragen zyn, welke gy aangenomen hebt, maar die gy niet vervult, om dat ze uwe Vrydenkerye in den wegh staat.

Ten anderen, de reeden en de openbaringe beide, die ons de liefde, zagtmoedigheid, lankmoedigheid, enz. omtrent allen duidelyk infcherpen, onderwyzen ons ook, hoe deze deugden, om hare wezendlyke vorm te behouden, en als deugden te konnen erkent worden, binnen hare palen moeten blyven, en beftuurt moeten worden, het welk hier de plaats niet is om aan te wyzen. Dit zal ik U alleen erinneren, dat de *Apostel Paulus* ons recommendeert acht te nemen op de genen die Tweedragt en Ergeriffie aanrechten tegen de Leere die wy van hem geleert hebben, en van dezelve af te wyken, *Rom. XVI. 17.* En dat de *Apostel Johannes*, die meer dan iemand op de Liefde aandringt, zelfs dan, als hy die aandringt, daar by voegt, om ook de bewaringe van de zuiverheit der Leere van Christus door verkeerde Liefde niet te benadeelen, *Indien iemand tot U komt, en deze Leere niet en brengt, en ontfangt hem niet in huys, ende en zegt tot hem niet, zyt gegroet.*

E U R U O D I U S.

Myn Heer, ik heb nog meer Argumenten tegens Ulieder gevoelen en praktyk, omtrent het opstellen en opdringen uwer *Formulieren van Eenigheid*: maar om dat ik begin te vreezen, dat ik, uwe dwaling meer bestrydende, my in deze verkeerde Werelt te veel Vyanden maken zoude, zal ik nog maar dit eenige voorstellen. Namelyk; dat gy met het opdringen van de *Formulieren van Eenigheid*, in uwe *eige bewoordingen* beschreven, duidelyk betoont vast te stellen, dat *Gods Woort de dingen, die wy te gelooven en te betrachten hebben niet naukeurig genoeg bepaalt heeft, nog met zulke bewoordingen en uitdrukkingen, die*

de

de zaaken in haar eigen natuur, en aard omschryven. En dat gy uit dien hoofde uwe Menschelyke be-
 woordingen, bepalingen en omschryvingen, niet
 alleen noodzakelyk achtét, maar zelfs naukeuriger
 en bekwamer, dan de uitdrukkingen die de H.
 Geest gebruikt in het oneindig volmaakte Woort
 van Godt, blykt, overmits Gy lieden niemant op
 eene belydenisse, met het enkele Bybelwoort uit-
 drukkende wat hy van eenige Leerstukken geloofst,
 in uwe Broederschap zult aanneemen; maar daar
 benevens wilt, dat hy, met uitgedrukte woorden,
 van die stukken het zelve zegge, 't geen in uwe
Belydenis, Catechismus en Dordsche Regelen begrepen is.
 Al het welke, na myn oordeel, duidelyk bewyft,
 dat Gylieden Godt beschuldigt, dat hy, zig zelve
 en zynen raadt aan ons openbarende, zulks niet zo
 volmaakt gedaan heeft als het behoorde, en dat
 Gylieden, om dat gebrekkelyke van Gods bedryf
 te verhelpen, genootzaakt zyt, uwe Menschelyke
 Formulieren en Belydenissen op te stellen, en de
 Menschen' daar aan te verbinden. Zo lochent gy
 de volmaaktheit der Goddelyke openbaringe, be-
 schuldigt het Woort Gods van gebrekkelykheit in
 ons de Leere der Zaligheit behoorlyk te verklaren,
 jaa Godt zelve, als of die ons het geen wy nood-
 zakelyk tot ons geluk moeten weten met duistere
 en dubbelzinnige uitdrukkingen had doen beschry-
 ven, gy verheft u zelve, als waart gy wyzer en
 bekwamer om met uwe feilbare Menschelyke uit-
 drukkingen de Leere des Geloofs te bepaalen, dan
 de Heilige Geest gedaan heeft, en als of gy een ge-
 zag had, om het Geloove en de Belydenis uwer
 evenmensen aan uwe menschelyke uitdrukkingen
 en bepalingen te onderwerpen, met uitweeringe en
 uitwerpinge van hen uit de Kerkgemeinschap, die
 dat Menschelyk gezach van de woorden uwer For-
 mulieren niet willen aanbidden, maar zig begeeren

te houden aan de uitdrukkingen van Gods allervolmaakt en onfeilbaar woort.

ORTHODOXUS.

Hoe los ook uwe redeneeringen, en gevolgtrekkingen daar uit, aan elkander hangen, blykt my daar uit uwe Sophistische Argeliftigheid, zo om half blinden en eenvoudigen te verleiden, en de *Orthodoxen* by kleinwetenden en by kitteloorigen, welke de gezonde Leere niet verdragen kunnen, haatelyk te maaken, als om alle Liefhebbers van een bandeloofte vryheit, zo in als buiten onze gemeenschap, Arminianen, ja Arianen en Socinianen, te sterken, om zig op den ondergang van de zuivere Leere der Reformatie te verheffen.

Het is een droevige toefant wanneer zulk een slangengebroidfel in onzen eigen boezem gekoestert wordt. Om dat gy zegt, dat dit uw laatste Argument is, en gy het ook schynt voor uwen *Achilles* te houden, zal ik zoeken daar op pertinent te antwoorden.

Myn Heer, wy dienen voor alle dingen wel te weeten, wat hier den staat des verschils is tusschen Ulieden, die de *Formulieren van Eenigheid* bestormt, om een bandeloofte vryheit van denken te vestigen, en ons, die ze voorstaan, op dat wy blyven mogen by het Geloove den Heiligen eenmaal overgelevert, en het pandt, het welke ons toevertrouwt is, in zyn geheel, gelyk wy het ontfangen hebben, aan de posteriteit mogen overleeveren. En daarom, om niet in de lucht te scherpen met bedriegelyke woorden, die van ongeoeffende Menschen verkeerdelyk zouden kunnen verstaan worden, moeten wy eerst weeten waar over ons verschil niet gaat. Waarom ik hier moet zeggen;

Voor eerst, dat geen Protestanten onder elkanderen het minste verschil hebben over de Volmaakt-
heit

heit van het Woort Gods, alzo die alle, schoon hier of daar in mindere zaken verschillende, eenstemming Belyden en Gelooven, dat Gods Woort, ten aanzien van den inhoud en deelen deszelfs, zo volkomen is, dat het volmaaktelyk behelst al het geen wy te gelooven en te beleeven hebben, en dat niet alleen geen deel daar van, zo verre het ons tot een regel van Geloof en Wandel van Godt was toegeschikt, ooit is verloren gegaan, maar daar toe ook niets, het zy tot vergoeding van het verlorene, het zy tot onze volkomener onderrichtinge, mag by het zelve gevoegd worden. Dit stuk, het welke wy tegen de Papiſten ſtaande houden, en dat alle onze Tyrones weeten, zoude ik, die het Schoolſtof voor lange afgeſchudt heb, niet aanraaken, was het niet om aan de eene zyde te toonen, hoe ongegrondt uwe laſteringen zyn, als gy ons beſchuldigt, dat wy de Volmaaktheit van Gods Woort lochen, en aan onze *Formulieren van Eenigheit* een gezach toefchryven, dat met de erkentenis van deze Volmaaktheit ſtrydig is; en om aan de andere zyde U te gemoet te voeren, dat wy niet, gelyk zommige uwer Vrydenkers en Beftryders onzer Symboliſche Schriften, van gevoelen zyn, dat men nog by dat volmaakte Woort Gods behoort te voegen, het zy de *Apoſtoliſche Conſtitutien*, het zy de *Brieven van Ignatius* of van *Clemens Romanus*, als Goddelyke Schriften, en overzulks van een gewetens verbindend gezach, met zulke oogmerken, gelyk de Geleerde weeten, en die ik om reedenen niet noemen zal.

Maar ook *ten anderen*, dat wy ſpreekende van de Volmaaktheit der H. Schrift, zorge moeten dragen, dat wy het woordt van VOLMAAKT, ten aanzien van den zin en beteekenisse welke daar aan moet gegeven worden, in betrekkinge tot dat geene waar aan dit woort toegevoegt wordt, wel ter dege bepa-

len, om elkanderen door geen bedriegelyke woorden te misleiden. Want zo de *homonomie*, of gelyknamigheid, van dit woort niet regt bepaalt wordt, kunnen wy in der eeuwigheit redeneren zonder elkander te treffen, en Gylieden zoudt kunnen denken alles gewonnen te hebben tegen ons, die niet de absolute, maar betrekkelijke noodzakelykheit van *Belydenis*, *Catechismus* en *Regels* voorstaan, daar gy niets gedaan zoudt hebben, dan met hard spreken uw onverstand ten toon gestelt.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer *Euruodius*, hoe zeer gy van deze disputatie een einde zoudt maken, met alles in uw onder handen zynde laatste Argument te zamen te trekken, merk ik, dat wy het einde nog zo haast niet zullen hebben: want *Orthodoxus*, gevoelende de kracht der naakte Waarheit, welke gy tot beschaaminge en mondstoppinge van deze Voorvechters der *Formulieren van Eenigheid* hebt voorgesteld, begint schuilwinkels te zoeken by de *Metaphysick* en tusschen de overnatuurkundige Distinctien: zo het met u believeen was, wensche ik u te verpoozen, om dat gy lang genoeg gesproken hebt.

EURUDIUS.

Zo het u belieft, Heer *Pantanechomene*; dog onder beding, dat gy de punten van myn Argument door uwe voorbarigheit niet laat uit het oog gaan; gelyk lichtelyk gebeuren kan, wanneer men de wyze van redeneringe, van eene gemeenzame en verstaanbare, in eene meer afgetrokkene en *Metaphysische* verandert.

ADIAPHORUS.

Myn Heer *Euruodius*, ik heb voor heen in gemeene gesprekken U dit point meermalen hooren bere-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 119

beredeneren , en was zomtyds byna uwe Profelyth geworden : en heb nu weder bedaart gehoord , het geen gy en *Orthodoxus* tot dus verre hebben te berde gebracht , zonder dat het my nog verveelt. Maar wil *Pantanechomenus* voor een poos uwe plaats vervangen , *Orthodoxus* mag ook wel eens adem scheppen. Ik zoude u , myn Heer *Philaethes* , verzoeken , dat gy uwen Broeder aflost , en het Dispuut begint daar hy het heeft gelaten. Ik heb aanleiding gegeven , om dit stuk te doen verhandelen , om de volgende Samenspraken of te doen eindigen , of verder voort te zetten , na dat dit vallen zoude ; het welk nu door uwlieden wederzydschen yver zo verre voortgezet is , dat het dog nu te laat zal zyn om van *den Staat der Regtheit* te handelen.

PHILAEETHES.

Ik zal het dan zonder ceremonien opvatten daar myn Broeder het gelaten heeft , niet om den zelve te verbeteren , maar om hem eenigzins te verpozen. De *Euruodianen* , om ons haatelyk te maaken , leggen ons te laste , dat wy de *Formulieren van Ee-nigheid* voorstaande , en vorderende , by plechtige verklaringe en onderteekeninge derzelven , de overeenstemminge daar in van alle de Leden onze Kerkgemeenschap , en voornamelyk van de Leer-aars , welke wy tot slichting van ons genootschap aannemen , hier mede de Volmaaktheit van het Woort Gods verlochenen , Godt beschuldigen dat de Regel van Geloof en Leven , door zynen Heiligen Geest voorgesteld , niet volmaakt zoude zyn , zonder byvoeging van onze Menschelyke geschriften , in welke de Waarheden , in den Bybel *in vago* voorgesteld , nader zouden bepaalt worden , en dat wy ons verwaandelyk laten voorstaen , dat onze Menschelyke en feilbare woorden bekwaamer uitdrukkingen van , en waarborgen voor de Regtzinnig-

heit zouden zyn, als het eigen Woort Gods. Het welke, met alle de haatlyke gevolgen, die men daar uit trekt, hier op uit komt, *dat de Voorstanders van de Formulieren van Eenigheid, de Volmaaktheit van de H. Schrift, om voor ons een volkomen Regel van Geloof en Wandel te zyn, lochenen, op dat zy daar door plaats voor hunne Belydenis, Catechismus, en Dortsche Regelen zouden maken.* Myn Broeder *Orthodoxus*, om den staat des geschils te bepaalen, en onze redentwist buiten verwerringe te houden, heeft zyne aanmerkingen zeer wel gemaakt, en tot grond gelegd, dat wy geen verschil kunnen hebben over de Volmaaktheit der H. Schrift, ten zy dat 'er met het woort VOLMAAKT gespeelt worde, en de gelyknamigheid welke dat woordt heeft in het dispuut werde misbruikt.

Dit woort *Volmaakt*, is een bygevoegd woort, het welk in meer of min ruimte moet verstaan worden, na de natuur van het zelfstandige woort, daar het bygevoegd wordt, of de zake waar van het gezegt wordt. By voorbeelt, het is geheel anders te verstaan, wanneer men het gebruikt van Godt, en aan Hem toefchryft dat Hy *volmaakt* is, dan wanneer men het gebruikt van het Schepfel, het welke Godt door een vrye daad van zynen Wille buiten zig zelve gestelt heeft. Want van Godt gebruikt, geeft het te kennen, dat hy van zig zelfs en uit kracht zynere eigene natuure, onafhankelyk van alles buiten zig zelve, noodzakelyk alles is en heeft, 't geen Hy zyn en hebben kan, zonder dat iets tot zyn weezen of eigenschappen kan worden toegedaan. Terwyl het Schepzel gezegt wordt *volmaakt*, wanneer het zelve begaaft is met de genoegzame vermogens, om aan het einde te voldoen, waar toe het door de Scheppinge geschikt was; het welke niet belet, dat het niet eenige vermeerderinge van volmaaktheit zoude kunnen bekomen.

Ak

Als wy dan zeggen, dat het Woordt of de Openbaringe Gods *Volmaakt* is, duiden wy daar mede niet aan, dat het zelve eene absolute volmaaktheit heeft, by voorbeeld zo, dat 'er niets meer van Godt zelve zoude kunnen worden bygevoegd, om ons zynen raad van het geen tot onze Zaligheid behoort duidelyker bekent te maaken; want dat weeten wy, dat van tyt tot tyt, zedert de eerste Paradysbelofte, door nieuwe openbaringen aan de Eerstvaderen; aan Moses, aan de Propheten, en door deze aan Israëls Kerke geschiedt is, schoon de eerdere openbaringen al vereert zyn met den titul van volmaaktheit, behalven de merkelyke accessie, die met de komfte van Gods Zoon in het Vleesch, en de zalvinge der Apostelen met den Geest van Christus, daar nog bygekomen is: maar wy noemen de Goddelyke openbaringe in het Woort volmaakt, in zo verre dezelve bekwaam is, om het oogmerk, het welke Godt daar mede voor had, te bereiken; het welke was, om ons te dienen tot een middel, om ons den wegh der zaligheid daar door duidelyk genoeg bekent te maken, ten einde wy denzelven, onder de bykomende verlichtinge van den H. Geest, en als die de oogen van ons verduisterde verstant ontdekte, zouden kunnen vinden. In dit opzicht denke ik niet dat 'er eenig verschil is, nog zyn kan, onder Protestanten, over de Volmaaktheit van de H. Schrift, en ik denke, dat wy van wederzyden vast stellen, dat Godt daar in, hoewel by trappen, en na dat het de omstandigheden ofte de Huishoudege Gods in zyne Kerke vereischte, aan dezelve alles bekent gemaakt heeft, was zy, tot bestieringe van haar Geloof en Leeven, nodig had te weeten, en zo veel voorwerpelyk licht voor hare oogen gestelt heeft, dat het onderwerpelyk licht in de herten daar by komende, zy geene andere nog

verdere middelen , tot kennisse van de hoope en wegh des Hemels nodig had , om dat de zalvinge die zy van hem ontfangen heeft haar allès leert. Hoewel ik daar benevens mede geloove , dat Godt ons nog veele dingen byzondender had konnen openbaren , en andere dingen duidelyker had konnen voorstellen , zo dat 'er geen misbruik van zoude konnen gemaakt worden ; het geene Godt om wyze reedenen niet gedaan heeft , op dat de bedieninge des Woorts den eenen een reuke des doods ten doot , en den anderen een reuke des Levens ten Leven zyn zoude. Waarom de Zoone Gods , in het vleesch geopenbaart , de Leere der waarheit menigmaal onder zinnebeelden en gelykenissen aan den Joden voorgedragen heeft , op dat de verworpene , onder de bedieninge des Euangeliums leevende , ziende niet zien , en hoorende niet hooren nog ook verstaan zouden , *Matth. XIII. 13.* Gelyk mede Jesus Apostelen , schoon die , in vergelykinge met Mofes , klaarheit gebruiken in het spreekken , en geen dekzel op hun aangezicht leggen , zommige zaken zo duidelyk niet ophelderen , dat elk die met zyn eigen onderwerpelyk licht recht vatten kan : waarom Petrus zegt , dat 'er in de dingen , van welke Paulus en Hy zelve in hunne Brieven geschreven hadden , zommige waren zwaar om te verstaan , die de ongeleerde en onvaste Menschen verdraaiden , gelyk ook de andere Schriften , tot hun eigen verderf. Zo dat daar uit onbetwiftbaar is dat de Goddelyke openbaringe , schoon volmaakt tot het einde waar toe die geschikt is , niet zo volmaakt is , dat die niet door menigerley verdrayinge zoude konnen misbruikt worden.

Maar als wy zeggen , dat de H. Schrift een *volmaakten Regel* behelst van ons Geloof en Wandel , daar het eigentlyk in ons dispuut op aan komt , zo
gee-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 123

geeven wy te kennen, dat, hoedanigen misbruik de Satan, of de booze Menschen door hem verleidt, van de Goddelyke openbaringen zouden mogen maken, of hoedanige verkeerde Leeringen die zouden mogen voorstellen aangaande den wegh der Zaligheid, daar niets anders nodig is om dit te ontdekken, en aan te wyzen wat van de waarheit is, dan alleen Gods onbedriegelyk woort. Een Regel of Regelmate, welke men gebruikt in de *Architecture*, en het bouwen, is volmaakt, en kan niet verbeterd worden, wanneer die volkomen recht en stevig, en dus onbedriegelyk is, zo dat zy, behoorlyk tot de metinge en richtinge van het gebouw gebruikt, duidelyk aanwyft, wat daar in recht en effen, of wat in tegendeel krom, scheef, verdraait en wanstaltig is. Dit wordt overgebracht tot Gods Woort, om dat het zelve alleen door zig zelve zulk een waarheit, regtheit, inwendige zuiverheit, vastigheit en onfeilbaarheit heeft, dat het door zig zelve, zonder byvoeging van andere beginzelen, bequaam is; wanneer de Belydenis of den Wandel der Menschen daar mede vergeleken wordt, te ontdekken en bekent te maken, wat daar in wel geschikt, en na 't bestek van den opperften Bouwmeester der Kerke gestelt, of wat daar en tegen daar in afwykende, niet wel geplaatst, de regtheit of waarheit te buiten gaande, en dus na de eené of andere zyde overhellende en daarom af te keuren zy. En deze volmaaktheit van den Regel is zo veel grooter, wegens de merkelyke accessien, die van tyt tot tyt daar bygekomen zyn, na mate dat het licht der waarheit door ondeugende Menschen verborgen, verdonkert en bestreden wierde, en ter verzoeking van de Kerke verderffelyke Ketteryen, of meer bedekt of opentlyker, ingevoert wierden; welke de Mannen Gods gelegentheit gegeven en ge-

genootzaakt hebben, de waarheit nader te betoonen, en de dwalingen van Ketterfche Menfchen, de eene na de andere, te ontdekken en te wederleggen; zoo verre, dat de H. Schriften geworden zyn gelyk als een welgestoffeert Wapenhuis, waar uit alleen alles kan verfchaft worden, wat de Helden; die om Salomons bedde waaken, nodig hebben tot befcherming van het Geloof eenmaal den Heiligen overgelevert; overmits dog alle Nieuwe dwalingen en Ketteryen, die 'er ooit opgerezen zyn of opryzen zullen, eenige overeenkomst hebben met de Oude, die door de pennen van Christus Apostelen wederlegt zyn; en de Waarheit, in alle de H. Bybelboeken zuiver befchreven, door zig zelve aanwyft, zonder eenig ander behulp, wat Waarheit en wat Leugen zy. Daarom houden wy deze H. Schriften, en die alleen, voor den onfeilbaren Regel van Geloof en Leeven: en hoewel wy, volgens het Woords Gods, met grondt verwachten een aanzienlyke toevoeging, van veele, in Gods eeuwigen Raadt daar toe voorbereide, ftoffe, tot vergrooting van zyne Stadt en Heilgdom, geloven wy met volle verzeekeringe, dat die na geen anderen Regel, dan de Goddelyke openbaringe der Waarheit in de H. Bybelboeken, zullen nog mogen worden opgetrokken, alzo niemandt bevoegt is, na een andere Maat, of Rye, of Pasloot, of Winkelhaak, aan dit Geestelyk gebouw te werken, dan na dit Woort der Waarheit, het welke alles wat recht en waarachtig is, of daar en tegen valsch, verkeert en bedriegelyk, ten vollen aanwyft. Ik ben wel eens beducht, of Gylieden hier met ons in dezelve gronden ftaat, weetende dat 'er veele *Eurudianen* en *Pantanebomenen* zyn, die de Leere aan andere bedorvene en bedriegelyke Linialen meetten, en fteenen tot de Kerke Gods zoeken te brengen,

gen, welke na dezen Winkelhaak niet gehouwen zyn. Maar geloven de Heeren deze dingen zo volkomen als wy, zo zouden wy hier over geen verschil kunnen hebben, en Gylieden geen de minste reeden hebben, om ons te lasteren, dat wy, die wel de *Formulieren van Eenigheid* voorstaan, maar die tot geen Goddelyk Richtsnoer der Leere maken, de volmaaktheit der H. Schrift, om ons tot een eenigen Regel van Geloof en Wandel te zyn, ontkennen.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer *Philaethes*, gy hebt nu zo langdradig en scholastik eerst lochenenderwyze voorgesteld, waar in gy meint dat ons verschil niet bestaat; op dat gy dog de menschen moogt doen gelooven; dat gy de Volmaaktheit van Gods Woort, als den eenigen regel der Leere, aangaande 't geen wy tot Zaligheid te geloven en te doen hebben, erkent, en dat daar mede niet strydt het dryven van uwe nodige Verbintenis aan de *Formulieren van Eenigheid*; maar ik houde nog staande, dat uwe praktyk deze uwe goede betuigingen dadelyk om verre stoot, want is 't zo gelyk gy zegt, wat behoeven wy dan dese Menschelyke en feilbare *Formulieren*?

PHILAEETHES.

Dat zal haast blyken, myn Heer, als wy stellerder wyze den waaren staat van ons geschil bepalen, 't welk daar op uitkomt, of het opstellen, erkennen en onderteekenen van Geloofsbelydenissen, ofte Regels en Voorbeelden der Leere, getrokken uit, en ingericht na, den Volmaakten en Eenigen Regel van Gods Woort, schoon in andere bewoordingen uitgedrukt, en dienende om ons eigen Geloof te verklaren, ons van anderen, die na Gods
Woort

Woort niet gelooven of wandelen, te onderscheiden, en de Kerkgemeenschap, tot welke wy worden toegevoegt, of in welke wy tot het Leeraars ampt of eenige Bedieninge geroepen worden, gerust te stellen, dat wy met dezelve staan in de eenigheid des waaren Geloofs, en voornemens zyn, door de Genade Gods, daar in getrouwiglyk te volharden, en de Dwalingen der genen, die van den eenigen Regel van Gods Woort afwyken, verwerpen en willen tegengaan, strydig is met de erkenenis van de Volmaaktheit van Gods Woort, als de eenige en volkomene Regel van het gene wy te geloven en te beleven hebben: en dus of die gruwelyke gevolgen, met welke Gylieden ons bezwaart, wettelyk uit het voortaan der *Formulieren van Eenigheid* voortvloeyen? Hier houdt gy de affirmative; en ik zegge rondelyk *Neen!* Om dat de eenige Regel na welke die *Belydenissen* en *Voorbeelden der Leere* ingestelt zyn, en moeten worden, het alleen gezaggelyk richtsnoer van Gods beschreven Woort is.

Ik zal u zeggen, myn Heer, welke de geheele grondt zy van Ulieder valsch en hoonende besluit, en door wat wegh gy de ongeoeffenden in confusie en verwerring van gedachten helpt. Het komt hier van daan, dat gylieden geen onderscheit maakt *tusschen den Regel, en het geen daar na gereguleert is en moet worden.* Wanneer men ietwes na den goeden en onfeilbaren Regel gestelt heeft, en het geen also gestelt is aan de proeve van dien Regel onderwerpt, en te vreden is, jaa zelve begeert, dat het van alle kundigen, wie ze zyn, volgens dien Regel onderzocht en opgenomen worde, gelyk het is met onze *Formulieren van Eenigheid*, zal iemant dan nog zo onbeschaamt kunnen zyn, dat hy zegge, dat men dien allervolmaakften en van Godt zelve gegeven Regel

Regel verwerpt ofte verongelykt, en het door Menschen na dien Regel gestelde, en daar aan eerbiedig onderworpene en verblevene, een gezach, zo niet boven, evenwel neffens dien Goddelyken Regel toeschryft?

PANTANECHOMENUS.

Gy wilt my niet begrypen, myn Heer; want dit wil ik zeggen, is de Regel volmaakt, waar toe dan die opstellen in uwe eige menschelyke bewoordingen, en waarom blyft gy niet by de enkele woorden Gods, die volkomen onfeilbaar en onbedriegelyk zyn?

PHILALETHES.

Ik heb het u alreede gezegt, myn Heer: om dat 'er een onderscheit is, en blyven moet, tusschen den Regel, en het geen na dien Regel gestelt wordt; tusschen het Woordt, en de Belydenis der Waarheit volgens dat Woordt. Wilt gy dit onderscheit niet erkennen, nog in gebruik gebracht hebben, maar alleen in die zelve woorden en lettergrepen, welke in de Heilige Schriften voorkomen, de waarheden beleden en voorgestelt hebben, zo zult gy tot de uiterste ongerymtheden vervallen. Ik zal maar eenige zaaken hier toe behoorende optellen.

Voor eerst, hoe zult gy het maken met de vertalingen der H. Schriften? of zult gy die alle achter den bank werpen, om dat ze zyn gestelt in de woorden van feilbare Menschen, in welke de onfeilbare taale des H. Geestes is overgegoten: waarom ook by geene vertaalinge de *Authentie* of onfeilbare geloofswaardigheid is, die alleen aan den grondtext des Bybels toebehoort, die nooit zo volmaakt van ons kan of zal vertaalt worden, dat 'er niet veel onzée-

onzeektheit omtrent den eigenaardigen zin van eenige woorden en spreekwyzen overblyft; wegens de Idiotismen en byzondere eigenschappen van elke taal; wegens de nu niet meer bekende zeden, plegtheden en geschiedenissen der outheit, waar op de Schriftuurlyke uitdrukkingen slaan; wegens de kracht en zin van zommige woorden, welke men op 't geloof van anderen, die dat mede van Menschien geleert hadden, houdt van zulk een beteekenis te zyn, als men daar aan toeschryft; wegens de onvolmaakte hulp, welke het gebruik van dezelve woorden by Natien van een andere tongval geeft, om dat de beteekenis der woorden veeltys met de Lucht of Landaart, of door den tyt verandert; wegens de gelyknamigheid van een en het zelve woort in alle de bekende taalen der Werelt; enz. en hoe zeer gy U zelve moogt hebben uitgeslooft, om de eerste en eigentlykste beteekenis van een woort te vinden, en daar uit de ondergeschikte beteekenissen af te leiden, wat verzeekeringe, anders dan een Menschelyke, zal ik dan nog hebben, dat gy den eigen zin des H. Geestes recht gevat hebt, den welken gy dan met uwe Menschelyke spraake uitdrukt. Dit zoude ik u niet zeggen, was 't niet tot retorsie van uwe Cavillatien, dat wy, niet vergenoegt met Gods volmaakte Woort, den zin daar van in onze *Geloofsbelydenissen* met menschelyke woorden uitdrukken.

Maar *ten tweeden*, hoe zal het gaan met de bedieninge des Woorts, en het onderwys der Gemeinte, indien men zig aan de lettergrepen van Gods Woort zal moeten houden, en den zin der Goddelyke openbaringe niet zal mogen overbrengen in onze gebruikelyke en verstaanbare manier van spreken, nogte na de Regelmate des Geloofs bepaalen, hoe het gezegde des H. Geestes te verstaan zy in onze

ei-

eigene bewoordingen? Zal dat gebruik dan niet geheel moeten ophouden, daar het nochtans, wegens de wyze der Goddelyke openbaringe, nodig is. Zoude men de Gemeente het rechte verstant wel kunnen geven van de Paradysbelofte, *Gen. III: 15.* zoo men die niet verklaarde door eene manier van spreekē onder de Menschen in gebruik? Zouden de Predikers der Gerechtigheit in de eerste Werelt dat Euangelium niet met hunne eigene Menschelyke bewoordingen aan anderen verklaart hebben? Zoude Abraham de onderwezene zynes huiszes niet anders dan de Syllaben van dit Euangelium, en van de byzondere Beloften aan hem gedaan, geleert hebben, en zyne eige woorden niet gebruikt hebben om zyn huis en zyne Kinderen den zin van die Genadoleer te doen begrypen, om hen in de voetstappen van zyn geloof te leiden en den wegh des Heeren te doen houden? Hoe zeer Godt Israëls Kerke met een uitvoeriger onderwys, in alles wat Geloof en Zeden betrof, verwaardigde, maakte nogtans de manier daar van zulk eene verklaringe met eige bewoordingen noodzakelyk. Hoe zoude Israëls gemeente, zonder dat, het uitzigt der Ceremoniewetten, op Geloof en Zeden verstaan hebben? Hoe zouden ze begrepen hebben den zin der zinnebeeldisch voorgestelde wetten, by voorbeeld, eenen dorstenden offe zult gy niet muilbanden, wanneer hy dorst. Daar de Wetten behorende tot Israëls Burgerstaat maar in korte regelen, en weinige exempelen van 't Recht, vervat zyn, moesten de Wetgeleerden uit die beginselen het oordeel over alle byzondere gevallen met hun eigene woorden niet uitbrengen, het welke in zo verre het met de voorbeelden in den Regel van God gestelt overeenkwam, als Goddelyk moeste gerespecteert worden? *Deut. XVII: 8--13.* Hoe

VIII. Samenspraak.

I

ging

ging het in de Synagogen, daar men de Wet las voor de Gemeente? wierd daar ook de zin niet verklaart met de eige taal van de Leeraaren? *Neh. VIII: 9.* Het is niet nodig te zeggen, dat Christus en zyne Apostelen, in Israëls Synagogen mede zo gedaan hebben, en niemant, schoon niet weete dat deze door zig zelve of door de dryvinge des H. Geestes onfeilbaar waren, nam hen kwalyk, dat zy met andere bewoordingen de Leere der Zaligheid voorstelden, dan door de van Godt gedrevene Propheten geschiedt was, maar zy onderzochten het geen zy hoorden, en toetsten het aan den onfeilbaren regel van Gods beschreven Woort. *Hand. XVII: 11.* Wie twyffelt, dat die Christen Leeraars, die niet onmiddelyk van den H. Geest gedreven wierden, en aan het voorbeeld der Apostolische Leere verbonden waren, dezelve met hunne eige bewoordingen voorgestelt hebben? gelyk Timotheus en Titus, of zulke Propheten, welke van andere in de Gemeente geoordeelt wierden, en welker verklaringen aan het oordeel van andere Propheten onderworpen waren. *1 Cor. XIV: 29, 32.* Dit geheele gebruik van den dienst des Woorts neemt gy weg, wanneer gy ons betwisten wilt het verklaren van den zin van Godts openbaringe door onze eigene en Menschelyke bewoordingen.

Laat ik hier voor het derde byvoegen, dat gy ons dus de reeden zelve zoudt afhandig maken, en alle reedelyk gebruik van Gods Woort zoudt wegneemen, als gy onze Belydenissen bepaaldelyk binden zoudt binnen de Letteren en Syllaben van de H. Schrift, zonder van onze woorden daar iets by te voegen, tot verklaringe van den zin der Goddelyke openbaringe: want dan zullen wy uit het bekende, en in Gods Woort met zo veele letteren geschrevene,

ne, niet meer mogen besluiten omtrent het niet geschrevene, dog 't geen by wettigen gevolge daar uit voortvloeit; en omtrent waarheden des Geboofs en zullen geen gevolgtrekkingen meer plaats hebben: zo dat uwen eisch de reedelykheit tegen is.

Voorts *ten vierden*, hoe zal het dan gaan met de Kerke in tyden van vervolginge van wegens de waarheit des Euangeliums? wanneer wy bereidt moeten zyn, om verantwoordinge te doen van de hoope die in ons is, aan een iegelyk die ons daar van reekenschap afvordert: dat immers niet te doen is met enkel zeggen, dat men die waarheden geloovig aanneemt die in den Bybel beschreven zyn: het welke aan die vervolgers, die de H. Schrift niet verwerpen, by voorbeeld den Papiſten, niet voldoen zal, ten zy gy met uwe eige woorden verklaart, in welken zin gy die waarheden begrypt: gelyk gy aan Christus mede niet voldoen zult, met een getrouwe belydenis van zyn naam en Euangelium, als gy onder de woorden der H. Schrift, welke van de Vyanden anders dan van u begrepen worden, zonder verklaringe hoe gy dezelve bevat, zoudt zoeken u zelve te verbergen.

Al verder, hoe zult gy zelve in uw eigen verstand brengen een geheel Samenstel van het geen wy te geloven en te betrachten hebben, zoo gy niet met uwe eige Menschelyke gedachten te zamen voegt de denkbeelden, welke de regel van Gods Woort ons opgeeft? Of hoe zult gy daar van eene volledige Belydenis doen voor uwe mede Christenen, zo gy die zamengevoegde zaken met invlechtinge uwer eigene menschelyke bewoordingen niet uitdrukt? Aangezien de Bybel, vormelyk aangemerkt, niet is opgesteld by maniere van een Schets of voorbeeld der Leere, of Samenstel der Goddelyke

waarheden, welke daar in by stukken, en door de verscheidene Boeken derzelve over al gezaait, te voorschyn komen, ja in veelen der zelve de eerste beginzelen van de Leere der Waarheit meer onderstelt als voorgesteld en bewezen worden: zo dat het geheele Lichaam der Leere, onder de verlichtinge van den H. Geest, door behulp van onze Menschelyke reeden daar moet uitgetrokken worden, waar toe Paulus ook zegt dat de Schrift *nuttig* is als hy het gebruik derzelve aanwyft, 2 Tim. III: 16, 17. zynde het zelfs niet onwaarschynlyk, uit de benamingen van een *Voorbeeld der Leere en der gezonde woorden*, daar die Apostel van spreekt, dat 'er door hem, of anderen, zulke zamenstelsels uit de volumineuse Bybelschriften zyn uitgetrokken, na welke de Gemeinte onderwezen wierd, door die Leeraars welke voor dezelve wierden aangestelt.

: Eindelyk, om hier af te scheiden, daar Christus en de Apostelen voorzegt hebben dat 'er Verleiders zouden opstaan uit het midden der Kerke, gelyk die opgestaan zyn, en, zo de Werelt nog wat staat, al meer opstaan zullen, die zig al mede met Gods Woort behelpen, gelyk 'er geen Ketter is zonder Letter, hoe zult gy zulk een Geloofsbelydenis doen, waar door gy u zelve van die afgedwaalde onderscheidt, en de Kerkgemeenschap geruft stelt, indien gy uw gevoelens aangaande den zin van de Geloofswaarheden niet uitdrukt met zulke uwe eigene bewoordingen, die kennelyk zyn ingericht tegen die dwalingen, welke zedert de tyden der Apostelen opgekomen zyn? Die Mannen Gods hebben wel, van tyt tot tyt, wederlegt de dwalingen hunner eeuwe, en de waarheden verdedigt, die door de Kettters van den eersten tyt verlochent wierden: en dus genoegzame middelen aan de hand gegeven, om ook de Dwalingen der volgen-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 133

gende eeuwen te wederleggen; maar bepaaldelyk hebben zy tegen die latere Ketteryen niet geschreven; tegen welke wy dan, wel uit de gronden van Gods Woort, en na de Regelmate des Geloofs, dog in onze eige bewoordingen, gekant tegen de dwalingen van die menschen, die de Schriften tot hun eigen verderf verdraajen, de zuivere Geloofsleere voordragen, Belyden en verdedigen moeten: zo veel meer, als de vuilste Arianen en Socinianen raad weten, om, onder Belydenissen of Voorbeelden der Leere, geheel en al uit de woorden der H. Schrift te zamen gestelt, hare gruwelyke Ketteryen te verbergen, en daar mede wel eens geheele Kerkvergaderingen te bedriegen.

PANTANECHOMENUS.

Dan hoor ik wel by slot, dat de reekening daar op uit komt, dat Godt, na uw begrip, in de H. Schrift zig zo volmaakt niet geopenbaart heeft, als hy zig had moeten openbaren tot zaligheid van zyne Kerke.

PHILALETHES.

Myn Heer, ik denke dat het geen sterfeling voegt, meesterachtig te bepaalen, hoedanig de Goddelyke openbaringe behoort te zyn om volmaakt te zyn. Wy hebben alle, by onze eerste Scheppinge, in Adam als ons plaatsvervangend en verbeeldend verbondshoofd, eenmaal alle nodig licht en kennis ontfangen, van het geene wy van Godt geloven moesten, en van de plichten die Hy van ons eischte om in den staat der regtheit, in welchen wy geschapen waren, gelukkig te blyven, en uit de oprechting van zyn Verbondt met ons

tot eenen staat van onveranderlyke gelukzaligheid te komen, op de besprokene Voorwaarde van Gehoorzaamheit. Dit licht, door onze eige moetwillige ongehoorzaamheit, verbeurt en verloren hebbende, zo is 'er voor ons niet alleen de minste aanspraak niet overgebleven, om eenige bovennatuurlyke openbaringe te vorderen, ter aanwyzinge van een wegh van herftellinge; maar wy zyn ook geheel onbevoegt, om te klagen wegens eenige mindere klaarheit van zodanigen licht, als het Godt mochte goedvinden in zyne barmhertigheit aan het zondige Menschdom te verleenen: maar hebben onze uiterste naerftigheit aan te wenden, om die mate van voorwerpelyk licht, waar mede Godt ons geheel ongehouden beschynt, onder het zoeken van de genade des H. Geestes, die ons verstand moet verlichten, tot ons gebruik aan te leggen, tot dat de dagh aanlichte, en de morgensterre opgaa in onze herten; en dus te kennen, en onste benaarftigen om den Heere te kennen: om dat het ons voornamelyk hapert aan inwendig licht, het welke wy verloren hebbende, niet in staat zyn om het voorwerpelyk licht te begrypen, hoe klaar het ook schynen mochte, en alſchoon Godt het geen wy te geloven en te beleeven hebben in een Systematische of Catechetische orde had doen beschryven, gelyk hy niet gedaan heeft. En zo komt het hier niet te pas, te twiften over de volmaaktheit der Goddelyke Openbaringe, ten einde men bepaale, waar in de vereifchte volmaaktheit derzelve beftaa, en of die niet volmaakt zyn zoude, ten ware wy geen eigen woorden nodig hadden, om elkanderen daar door te doen begrypen, dat wy, zonder eenige dubbelzinnigheit of verkeerde bevattingen der zaak, de Zaligmakende waarheden zo bevatten en geloven, gelyk die waarlyk zyn. My dunkt dat
wy

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 135

wy hier van nu mogen aftappen, en voortgaan tot verhandeling van 't geen in de laatste *Samenspraak* is vastgesteld.

PANTANECHOMENUS.

Ik heb nog wel eenige exceptien, dog daar is zoo veel gezegt, dat ik alles in myne eenzaamheit diene te overwegen, en my te beraaden, of ik iets zal verzamelen, om uwe redeneringe kragteloos te maken.

ADIAPHORUS.

Ik zie, dat myn oogmerk, om van deze *Samenspraken* een einde te maken, mislukt is: want *Philaletbes* begeert van stonden aan voort te gaan tot de stoffe, welke in de *Sevende Samenspraak* bepaalt was. Dog ik ben nu voor een Disputatie niet meer vatbaar.

EURUODIUS.

Ik mede niet. Zoo wy moeten voort disputeren moet 'er tyt zyn tot verademinge, om het gezegde behoorlyk te overdenken, en ons tot de volgende stoffe te bereiden.

ORTHODOXUS.

Om dat de Heeren het zo verkiesen, zal ik het my laten welgevallen: onder beding, dat men ons zo lange niet vergeefs kloppen laate om met elkan- der te confereren, en dat wy, zonder zulke uit- weidingen, ten spoedigsten behandelen mogen het stuk in de *Sevende Samenspraak* tot de stoffe onzer
con-

136 **EXAMEN VAN HET**
conferentie vastgesteld, dat is van den STAAT DER
REGTHEIT.

In deze verwachtinge de Heeren bedankende,
maak ik van deze een *Einde*.

Einde van de Achtste Samenspraak.

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD

M E T D E

*VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.*

VOORGESTELD IN EENIGE

S A M E N S P R A K E N,

DOOR EEN GENOOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE FOR-
MULIEREN VAN EENIGHEID

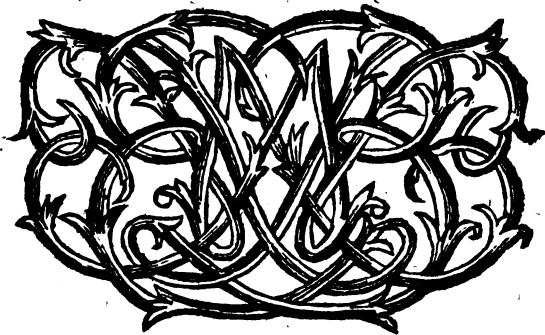
GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE

LIEFHEBBERS DER WAARHEID,

Om door de vleijende naamen van *Liefde* en *Ver-
draagzaamheid* van de suiiverheid des Euangélijums
niet afgeleid te worden.

NEGENDE SAMENSPRAAK.

OVER DEN STAAT DES RECHTSCHAPEN MENSCH.

T E A M S T E R D A M,

By NICOLAAS BYL, Boekverkoopër op den
Nieuwendyk. 1757.

DE SAMENSPREEKERS ZYN

ORTHODOXUS, *een Regtzinnige.*

PANTANECHOMENUS, *een Alycerdragende.*

ADIAPHORUS, *een Onverschillige.*

PHILALETHES, *een Waarbeidlievende.*

EURUODIUS, *een Breedeweghoudende.*

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRECHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

NEG ENDE SAMENSPRAAK.

OVER DEN STAAT DES RECHTSCHAPEN MEN-
SCHES, ALS STAANDE ONDER EEN WET VOOR
DE OPRECHTING VAN HET WERK-VER-
BONDT.

E U R U O D I U S.

Et is my zeer aangenaam dat de Heeren in welkandt hier tegenwoordig zyn. Ik heb dezelve zo kort na het eindigen onzer laatste onderhandelingen verzogt, om af te doen 't geen waar toe wy toen al gepræpareert waren, en het geen in onze *Sevende Samenspraak* bepaalt was, ten einde door langer uitstel de dingen niet uit ons geheugen gaan. Ik verzoeke de Heeren dat zy hunne plaatsen neemen. Ik vley my met de Heeren *Orthodoxus* en *Philalethes* nu wat beeter te regt te zullen komen dan voorheen; eensdeels om dat wy nu tot Artikelen komen in welke hare my zo stootende overnatuurkundige redeneringen hen niet meer te stade zullen komen; anderdeels om dat een

Negende Samenspraak. K 2 *Doc-*

Doctor Sublimis, of laat ik zeggen *Seraphicus*, die beide Heeren zo gekastydt heeft over hare grove ergerlyke ja deportabile Ketterryen, in de *Sevende Samenpraak* voorgesteld, dat wy van hen wat meer gemakkelykheit verwachten mogen.

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Euruodius*, en verdere Vrienden, Genade en Vreede zy u geschonken ofte vermenigvuldigt! Het behaagt u eene inleidinge tot dit gesprek te maken welke ons opmerkelyk moet voorkomen. Wy hebben lange geweeten, dat wy, voor de Waarheit spreekende, veel haat, en smaet, of verdrukkingen te wachten hadden: maar dewyl wy, ons tegen een *Middelwegh* tusschen de *Remonstranten* en *Contraremonstranten* stellende, daar uit geen eere nog gunste van Menschen zогten, konnen wy de schade hunner Vyandschap wel dragen. Het belieft myn Heer te spreken van zeekeren Doctor: maar wat zal het vat uitgeven, dan 't geen het in heeft. Wy zyn nog de eenige, nog de eerste, die zo door hem onthaalt zyn. Wy zien en hooren dat de Liefhebbers van Waarheit en Godzaligheid in onze Kerke verwondert en bekommert zyn, dat hy ons, die de Leere van zynen eigen Vader, over de *Regtvaardig-makinge* van den in zig zelve nog Godlozen Zondaar in Christus zyn Hoofd en Borge uit vrye Genade, bertelyk toegedaan zyn, voorstaan, en daar van in substantie niet anders leeren of schryven, dan die Doctor in zyn leeven gedaan heeft, zo woedende op het lyf valt; en, terwyl hy de Mannen van den *Middelwegh* en de *Remonstranten* zo liefkoost, dat hy schynt derzelve Apologift geworden te zyn, daar en tegen ons, die de zuivere Genadenleere tegen die beiden, na ons klein vermogen, pogen te gestadigen, Ketterryen van de ergste soort zoekt toe te dichten; daar wy niets leeren, dan overeenkomstig met

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 141

met Gods eeuwigblyvend Woort, de Natuur der zaaken, en de Formulieren van Eenigheid onzer Kerke. Ondertuffchen hebben de *Uitgevers* onzer *Samenspraken* in eene *Voorrede*, voor het onlangs in onze taale uitgekomen Werkje van den doorgeleerden en Godvrugtigen *Doctor* JOHAN OWEN, genaamt *Openinge van de Arminianery* (in dezen tyd van helling tot die dwalingen voor alle Huisgezinnen zo noodig, om de nakomelingschap eenen behoorlyken indruk van die gruwelleere te geeven) onze zaake zo wel tegen dien *Doctor* verdedigt, dat wy het overtollig zouden achten iets meer op zyne *Sophisteryen* te antwoorden. Voorts het geen achter is van geleden smaadt vergeetende, zyn wy bemoedigt om op nieuws met de Heeren in gesprek te treden, in vertrouwen op Hem die een *Zon* en *Schild* is, die zyn licht en waarheit zenden zal om ons te leiden; terwyl wy geen ander doel hebben, dan het herte der Kinderen weder te brengen tot hare Vaders.

A D I A P H O R U S.

Het schynt, myn Heer *Orthodoxus*, dat die eenvoudige verdediging uwer Leere door de *Uitgevers* uwer werkjens U zeer bemoedigt heeft; en dat gy op uwe zaak zelve een byzonder goed vertrouwen hebt. Maar hebt gy de *Replique* van uwen *Beschuldiger* in de *Boekzaal* van *April* 1756. wel gelezen?

O R T H O D O X U S.

Ja myn Heer, wy hebben het voor lange gelezen, en bevonden dat 'er niets wezendlyks in is, dat niet reeds beantwoort en wederlegd is, of zig zelve wederlegt. Een Man van Studie moet overwegen wat hy zegt eer hy het zegt, en hy moet overwegen wat hem te gemoet gevoert is om dat te wederleggen, niet met zyne gezegdens te herhaalen, maar met nieuwe argumenten en documenten aan te

voeren, daar de waarheit, zo hy die aan zyne zyde heeft, hem geduurig stoffe toe zal opleeveren. Zo gy dit in de *Korte aantekeningen van den 24 April 1756*. vinden kunt, zal ik my verwonderen, wyl niemant, van allen die ik gesproken heb, dit daar in gevonden heeft; en mer my zegt, dat hy al weder aan een hoepel gepraat heeft, daar het oude altyt wederkomt; en dat de Godinne der Wysheit het niet boven houden kan daar men zulke Doctoren heeft.

A D I A P H O R U S.

Ey myn Heer! gy verstaat de mysterieuse dispu-
teertraht van dezen Doctor niet, die de zaken niet
behandelt op een Scholastique wyze, gelyk gyliden,
nog versche benden pleeg aan te voeren in
plaats van de verflagenen; maar zyne Manschap,
welke dood ter aarden legt, of armen en beenen
verloren heeft, weder oprecht en in orde van bat-
taille stelt, als of hen geen leed geschiedt was. Hy
heeft groot behagen in zyne eigene woorden, en
schoon het niet meer dan woorden zyn, houdt hy
die voor scherpe pylen en tweesnydende zwaarden.
Zet men hem in 't naauw, dat passeert hy als of 't
niet gebeurt was, en rammelt al wederom zynen
Koekoeksang, die hem dunkt zo behagelyk te klin-
ken als de melodie van een Nachtegaal, of repeteert
zyne tot voddem gescheurde argumenten; zwygende
op 't geen hem raakt. Gy hebt daar een staaltje
van dat my in gedachten komt. Omtrent het mid-
den van 't jaar 1755. begon hy dezen en genen te
beschuldigen, dat zy aan een ANTINOMIAANSCH EN
MACHINNAL *Systema* vast waren. Veele kregen des-
wegens wonderlyke gedachten, om dat zy niet wis-
ten wat dit was, en de eene vroeg den anderen,
wat dit beduide? Een Man die zig noemde *Paulus
van Hasselt* gaf in een brief van den 3 *July 1755*. van
dit

dit *Machinale* openinge aan het Gemeen; leggende tot een grondt, dat men genootzaakt is de medewerkinge Gods in de dadelyke Voorzienigheit te verklaren, volgens een van de drie Systemata, welke men heeft, betreffende de vereeniging van Ziel en Lichaam, waar van hy den Doctor keuse gaf. Was hy een *Cartesiaan*, of had hy het gevoelen van *Leibnits* aangenomen; *van Hasselt* zeide hem, dat hy een *Machinalist* was. Was hy van gevoelen dat Ziel en Lichaam door een *influxus Phisicus* op elkander werken; zegt dezelve *van Hasselt*, dat de Doctor, doemende de Leere van Gods medewerkinge, zo als die van de by hem zo genaamde onregtzinnige Helpers van de bestryders van *van der Os* verklaart wort, en in de *Sesde Samenspraak* te zien, met de woorden van een *Doemwaardig MACHINAAL Systema*, noodwendig een *Molinist* moet zyn: alzo men in dit gevoelen staande, dat Ziel en Lichaam door een natuurlyken invloedt op elkander werken, tot nog toe geen ander Systema vindt, om de medewerkinge Gods met het redelyke Schepfel in de dadelyke Voorzienigheit te verklaren, dan dat der *Thomisten* (het welk in substantie dat der Hervormden is) en der *Molinisten*, het welk der heele en halve *Pelagianen* is. Ik ben in die pointen zo ervaren niet, maar heb begrepen dat deze Doctor, dus voor de gantsche Kerke beschuldigt zynde als een *Machinalist* of een *Molinist*, het zelve stillertjens by zig heeft laten nederzakken, en na eenig tytverloop maar in 't voorbygaan gezegt, dat zyne bezigheden niet hadden toegelaten dien brief te lezen, en hy 'er daar na niet weder aan zoude gedacht hebben, zo niet iemand het hem erinnert had. Voorts is deze Doctor in de verbeelding, dat hy altyt over zyne partye zegepraalt, als hy maar aan het laatste woort kan blyven, en antwoordt hy daar by niet op 't geen hy beantwoorden moest, hy zegt maar, ik heb het al beantwoort, en die of deze is

my schuldig gebleven. Ik trek my ulieder verschillen niet aan, maar ik zegge dit, om u te doen verstaan, dat gy met uwe wyze van redeneren met dien Doctor nooit zult te regt raaken, om dat gy hem het laatste woort niet zult ontnemen, zo gy hem niet overleeft.

ORTHODOXUS.

Zo de overwinninge hangt aan het laatste woort, zoude ik van begrip zyn, dat *Paulus van Hasselt*, en de *Uitgevers dezer Samenspraken* ruim zo veel reeden hebben om zig de triumph toe te eigenen; hebbende hem getoont, dat hy in de Leere van Gods medewerkende voorzienigheid een *Machinalist* of *Molinist* is, en in de Leere der Rechtvaardigmakinge en Prædestinatie een *Remonstrant*, zonder dat hy tot op dezen dag daar op iets geantwoort heeft dat den naam van antwoord dragen kan: waarom het wel best zoude zyn, hem met dit vuil te laten zitten, tot dat hy zig zal gezuivert hebben, en hem hier mede het *ultimum vale* te geeven.

PHILALETHES.

Wel aan dan, myne Heeren, laten wy ons niet langer met dien Doctor ophouden, maar tot het stuk komen waar toe deze conferentie belegt is. Zo ik my niet bedriege, daar zal genoeg stoffe in zyn, om in het vriendelyke over te redeneren: want van het regt of verkeert begrip van den eersten staat des Menschen, welke gemeenlyk *de staat der Regtheit* genaamt wordt, hangt zeer veel af, en het heeft invloedt op zeer veele voorname stukken der Godgeleertheit ten goede of ten kwade, zo als haast blyken zal.

ADIAPHORUS.

Zo haastig niet, Heer *Philalethes*! Besluit gylieden dat

dat *Pauhus van Hasselt* en uwe *Voorredenaers* getriumpheert hebben, op dat de Doctor op derzelver schriften tot op dezen dag niet geantwoort heeft: de Doctor heeft recht, het zelve besluit te trekken, om dat gylieden, ofte de uwe, hem onbeantwoort laten, of zelfs, in plaats van antwoorden, hem tot lang beantwoorde geschriften verzenden. Op de *vyfde ketterye* uit uwe *sevende samenspraak* antwoorden uwe *Voorredenaers* met een renvooy na 't geen de *Heer Holtius* tegen den Doctor, en deszelfs afwykingen van menige treffelyke Leeraars en zyn eigen Vader, geschreven had, waar tegen de Doctor in de *Boekzaal* van *April 1756.* aantekent, dat hy dat geschrevene voor lange beantwoort had in zynen *zweeden brief*, die toen reeds 16 maanden tot laste van *Do. Holtius* gelegen had, en nog ten zynen laste legt. Op de beschuldiging uwer *Voorredenaers* van *Spinofistery*, om dat zy gezegt hebben *dat al wat Godt besloten heeft van eeuwigheit tot eeuwigheit in Godt is, en dat alle de inblyvende daden Gods eeuwig zyn*, zwygen zy, en gy laat uwen Vriend den *Voorredenaar* der *sevende Samenspraak* zitten met zyne *Spinofistery*. Laat gylieden deze stukken onbeantwoort leggen, hy heeft reeden om te zeggen, dat gy het laat om dat gy het niet doen kunt.

PHILALETHES.

Hoe gaarne ik tot de bepaalde stoffe van ons gesprek wilde komen, noodzaakt gy my om dit nog te staaken, en eerst op dit u voorstel kortelyk te antwoorden, waar in gy my twee dingen voorlegt.

Op het *eerste* zoude ik kunnen volstaan met te zeggen, dat de *Voorredenaers* voor *DR. OWENS* *Openinge der Arminianery* ons ter bedoelde plaatse niet zo zeer zuiveren van eene door den Doctor vercierde *vyfde Kettery*; maar dat zy daar aanwyzyn, welke de reeden zy, waarom hy kwaadwilliglyk eene ket-

tery noemt het geen zuiver en gezont is: namelijk om dat hy *Do. Holtius*, en met hem een menigte van regtzinnige Leeraars, waar onder zyn eigen Vader was, al eertyts verkettert had, daar die hem zyne eigene afwykinge had bewezen. Maar dewyl het nu aankomt op myne eigen woorden, die ik gebruik heb tot slot van eene welgededuceerde redeneringe, beginnende van *pag. 338.* en lopende tot *pag. 342.* der *zevende Samenspraak*, verzoek ik, dat gy die nu naziet, en opmerkt op de wettigheid van myn Besluit op *pag. 342.* in deze woorden begrepen.

„ Waar uit ik dan eindelyk meine te mogen besluiten, dat gelyk het Weezen Gods, en het bestaan der Goddelyke Persoonen in het Weezen, zoo mede de Huishoudelyke Wyze van Werking van die Persoonen, niet gegrondt is in een vrye Wilsbepalinge der Goddelyke Prædestinatie, maar in het Goddelyke Weezen en Bestaan de drie onderscheide Persoonen in dat Weezen, mitsgaders de betrekkingen tot elkanderen, die daar uit voortvloeijen. Hier over strykt de Doctor met zyne graviteit en bekende bescheidenheit dit vonnis.

DOG DIT GEVOELEN IS VOLSLAGEN KETTERSCH, VERLOCHENENDE GODS VRYMAGHT IN DE PRÆDESTINATIE; VERLOCHENENDE DUS DE GANTSCHEN GODDELYKE PRÆDESTINATIE, WAAR VAN DE VRYMAGHT ONAFSCHEIDBAAR IS; EN STREKKENDE TOT INVOERING DER SPINOSISTERYE IN DE GODGELEERTHEID. Dit zyn woorden van een hoogen toon. Waren ze gesproken van een Man van doorzigt, ik kroop in myn schulp: maar nu trek ik my die hooge taal, zonder eenig bewys uitgegoten, van een Man die de grenscheidung tusschen licht en duisternis niet kent, niet zeer aan, en ik denke, dat het hier ruim zoo veilig is door hem verkettert dan regtzinnig verklaart te worden, om dat regtzinnigheit hier by hem ketterye is. Want de ketterye zoude hier moeten leggen

gen in myne præmissen, of in myn besluit. Nu legt die niet in myne præmissen, by welke ik beredene-
 re, dat Godt, noch wezendlyk aangemerkt, nog in
 de wyze van het bestaan der drie Goddelyke Per-
 sonen in dat weezen, nog de orde, nog de onder-
 linge betrekking van de eene Persoon tot de andere;
 nog de wyze van werkinge der Goddelyke Personen
 door en van elkander, het Voorwerp der Prædesti-
 natie niet kan of mag gestelt worden; om dat Godt
 van natuüre is al dat hy is, en de Goddelyke Perso-
 nen, door de natuurlyke wyze van hun bestaan in
 het Goddelyke Weezen, zyn dat die zyn; en daar-
 om niets van alle deze dingen valt onder eene vry-
 machtige Prædestinatie, dewelke alleen verkeert
 omtrent dat gene, het welk Godt besluit buiten zig
 zelve en onderscheiden van zig zelve te stellen.
 Dit kan niemant verketteren, dan die zelfs een Ket-
 ter is, en die het Willekeurig in het Goddelyke
 Weezen stelt, wie daar in Vader of Zoon of Geest
 is; dien ik dan by Gods Kerke als een *Rozelift* aan-
 klagen zoude, en wel zulk eenen; die de zuivere
 Leere der Kerke als een deportabile en ergste soort
 van Ketterye verkettert. Ook legt de Ketterye niet
 in myn Besluit, *dat de Huishoudelyke wyze van Wer-
 king van de Personen in het Goddelyke Weezen niet ge-
 gront is in een vrye Wilsbepalinge der Goddelyke Præde-
 stinatie, maar in het Goddelyke Weezen en Bestaan der
 drie onderscheide Personen in dat Weezen, mitsgaders de
 betrekkingen tot elkanderen, die daar uit voortvloeyen;*
 waar tegen hy het wel meest schynt geladen te heb-
 ben, zeggende hierom niet alleen, dat daar door *de
 vrymacht der Goddelyke Prædestinatie;* en dus *de gant-
 sche Prædestinatie verlochent wordt,* maar ook, dat dit
 is *streckende tot invoeringe der Spinosisterye in de Godge-
 leertheit.* Maar denkt de Man wel wat hy schryft als
 hy aan het lasteren is? Wist *Spinosaf* ook van Huis-
 houdelyke werkinge der Goddelyke Personen om-
 trent

trent dingen buiten Godt? *Spinoza*, die niet meer dan een eenig Weezen kende, met twee wezendlyke eigenschappen, denking en uitgebreidheit, hebbende hare verscheidene modificatien en wyzigheden, die noodzakelyk uit de natuur van dat weezen zelfs voortvloeiden, niet buiten, maar in dat eenige Weezen zelfs. Spreeke ik niet van *werkingen Gods*, *opzigtelyk op dingen buiten Godt?* pag. 341. van *zyne Huishoudinge omtrent de Menschen?* pag. 342. en daar op van *de Huishoudelyke wyze van werking van de Goddelyke Personen?* Hebben wy in onze *Samenspraken* niet uitvoerig getoont, dat, gelyk 'er maar een eenig noodzakelyk Weezen is, namelyk die oneindige Geest in drie Personen bestaande, en van de Werelt onderscheiden, wy alle andere Weezens als toevallig aanmerken, ten aanzien van hun Weezen, aanweezen, rang, orde, en betrekkingen op elkander; en zo 'er ooit iets uit den staat van mogelijkheid tot wordinge buiten Godt gebragt werdt, dat dit door de bepaalinge van Gods eeuwigen en vrymachtigen wille in hem zelve is vastgesteld? of heeft hy de geheele *zesde Samenspraak* niet geleezen, by welke dit stuk zo onderscheidentlyk behandelt is? Wat razernye is het dan, hier te rammelen van *Spinosisterye?* Ik beredeneer in deze plaats, dat Godt, zig in zyne Huishoudelyke werken openbarende, zig zo moet openbaren gelyk hy is, en dat het ongerymd zoude zyn, dat Godt, zig openbarende in de Huishoudinge omtrent de Menschen, in de *Wyze* van de huishoudelyke werkinge der onderscheide *Goddelyke Personen* zig anders zoude openbaren dan hy bestaat; en dienvolgende, dat zig te openbaren zo als hy is, of niet is, geen voorwerp van de *Prædestinatie* is, maar uit de *Natuur* en de *natuurlyke wyze* van bestaan der *Goddelyke Personen* in het Weezen voortvloeit. Ik geeve de *Vrymacht Gods* plaats daar die plaats kan hebben, maar loche

chene die mede daar zy niet te passe komt. Het stond Gode, in onze bevattinge voor het Besluit, onverschillig vry, zig te openbaren of niet te openbaren, of door zulke ofte wel andre werken buiten zig te openbaren: maar besloten hebbende zig te openbaren, konde Hy zig niet anders openbaren dan Hy is: want Hy kan zig, by voorbeeld, niet openbaren als het hoogste kwaad, om dat hy het hoogste goed is: en besloten hebben door huishoudelyke werken zig in onderscheide personen te openbaren, en konde Hy, in de wyze van derzelve werkinge, zig niet anders openbaren, dan gelyk die Personen natuurlyk in het Goddelyke Weezen bestaan: zo dat die Persoon, die in het Goddelyke Weezen de Vader is, in de Huishoudelyke wyze van werken zig niet konde openbaren als de Zoon, nog de Zoon als Vader. Want daar uit zoude volgen, dat de Goddelyke Personen niet van natuure maar willekeurig zyn die zy zyn, of dat Godt in zyne wyze van werking een valsche vertooning van zig-zelven zoude konnen maaken. Is het niet verwonderlyk, dat de Sublime Doctor hier uit de *Spinosiftery*e kan haalen? konde hy die Godloosheit met even zo veel recht niet haalen uit de *Nederl. Belyd.* Art. XVI. daar gezegt wordt, dat Godt omtrent het gevallen Menschelyk geslachte *Hemzelven zodanig bewezen heeft als Hy is!* zal het ook *Spinosiftery*e zyn, als men conform deze *Belydenis* stelt, dat Godt, door een vrymachtige daad van zynen Wille de Scheppinge en Val der Engelen en Menschen bepaalt hebbende, door zyne Natuure verbonden is den afval te straffen, en zig in zyne straffende gerechtigheit zo moet betoonen gelyk Hy is? 't welk in de *vyfde Samen-spraak* bewezen is. Wat zal ik zeggen, myn Heer, dan dat deze Doctor, onze stellinge verketterende, toont, of dat hy een *Roëllist* is, of dat hy niet verstaat wat hy zegt, en niet bekwaam is om anderen

te

te onderwyzen, of-zoo: hy het verstaat een vuile lasteraar is.

Het *tweede* dat gy geoppert hebt, nopens de *Spinosifsterye* onzer *Voorredenaars*, was niets waardig dat 'er op geantwoort wierde: want dommer, kwaadaardiger nog onbeschaamder Sophisterie heb ik nooit ontmoet. Hy zegt in het slot zyner *Memorie* pag. 156. *Maar het allervuilste vind men in de Voorreden* pag. 13. dat al wat God besloten heeft van eeuwigheid tot eeuwigheid in God is, en dat alle de inblyvende daden Gods eeuwig zyn. *Dat alle Gods inblyvende daden eeuwig zyn is zeker. Maar dat al wat God besloten heeft van eeuwigheid tot eeuwigheid in God is, kan, zonder het allervuilste, dat ooit of ooit gedagt en gezegt is, niet gedagt en gezegt worden. Want dan is het Geheel Al, met alles wat men daar in, niet alleen natuurlyk, maar ook zedelyk, goet en kwaad noemt, van eeuwigheid tot eeuwigheid in God.* EN DIE DIT GELOOFT, DIE GELOOFT DAT SPINOSAAS GOD DE WAARAGTIGE GOD IS. Welke taal hy nog met roem durft herhaalen in de *Boekzaal* van *April* 1756. pag. 510. Hy staat daar toe, en stelt *zeker*, dat *alle Gods inblyvende daden eeuwig zyn*. Wat is dan Spinosiftisch? Het eerste Lid der periode, het welke nader verklaart wierd in dat tweede Lid, 't welke de Doctor stelt *zeker* te zyn. Wat was nu dat eerste Spinosiftisch Lid der periode? *Dat al wat God besloten heeft van eeuwigheid tot eeuwigheid in God is.* Ziet hier zyne ondeugende Sophisticatie. Hy gelaat zig, als of 'er gezegt wierd, dat het geen by het Besluit of de eeuwige wilsbepalinge in God is, door de uitvoeringe van dat Besluit mede in, en niet buiten, God is: confunderende malicieuselyk het *beslotene* met het *Besluit*; het geen God in den tyt door de overgaande daad zyner Voorzienigheid buiten zig zelve stelt, het welk hier was onze Regtvaerdigmakinge in den tyt, met het geene inblyvende in God of Gods Besluit,

luit, het welk is de Besluitende God, van eeuwigheid was, dat is, zynen Wille om ons te regtvaardigen: welken Wille de Voorredenaars noemen een *inblyvende Regtvaardigmakinge, die eerst in God moet zyn, zal die van God tot ons overgaan.* En uit die confusie, van 't geen men by de leefinge van dat deel der *Voorreden* zo wel zal onderscheiden vinden, haalt hy nu zyne gruwelyke beschuldiging van Spinozisterye. Wil nu die Doctor zeggen, dat die eeuwige Wil, om ons in Christus te regtvaardigen, niet tot in alle eeuwigheid in God blyft, maar dat die verandert, na dat Hy ziet dat het de Menschen maken, zo dat Hy heden verdoemt dien hy gisteren geregtvaardigt had, wy zetten hem by de *Remonstranten* zyne Vrinden; en wilde hy zeggen, dat dit Spinozistisch is, en die gelooft 't geen de *Voorredenaars* en wy gelooven, ook gelooft dat *Spinozaas God de waarachtige God is,* wy zullen hem niet betalen met zyn eigen munte, geslagen op pag. 119. zynen *Memorie*, maar Hem aan het oordeel van God en zyne eige Conscientie overlaten. Zoo hy Spinozisterye wil zoeken, hy zal ze met minder Sophisterye nader by zig vinden, daar men van de Scheping sprekende, God zelve onder eene fatale noodzakelykheid brengt, en het zedelyk kwaad, zo wel als het zedelyk goet, ja alles dat 'er is, tot de schikking en beweging der bladeren van een boom toe, tot de geschiktheid van die beste Wereld brengt, welke Godt, uit het beginzel van de eigenschap zynner goedheit uit alle mogelyke Wereldstelsels willen en voorbrengen moeste. By zulke maats, die dit de Jeugd inscherpen, en hun beste doen om de Helle uit te blusschen, mag hy Spinozisterye zoeken, maar niet by ons, die zulke en soortgelyke Leeringen met ons gantsche hert verfoeijen, en zo veel in ons is bestryden. Maar laat ons van dezen Doctor afstappen, om tot onze bestemde stoffe te komen.

PAN-

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, de orde van zaken eischt, dat wy van de *Scheppinge in het gemeen* spreken, eer wy tot de Scheppinge van den Mensch komen, om den staat te behandelen waar in deze geschapen is. Eer dit geschiedt zy, zal ik my over des Menschen staat niet inlaten: want gy noodzaakt my, die een Alverdragende ben, met de laatste periode van uwe reden, welke ik niet verdragen kan, schoon gy de houding neemt van een ieveraar voor de Waarheid.

EURUODIUS.

Heer *Pantanechomene*, ik zoude u verzoeken van dezen eisch af te staan. Zo men zig met deze langwylige Heeren inlaat over de *Scheppinge in het gemeen*, zullen wy moeten zitten tot in de nacht, en, zo ik merken kan uit *Philalethes* laatste reeden, hooren moeten dingen die ons zeer onbehagelyk zullen voorkomen.

PANTANECHOMENUS.

Neen Myn Heer, ik ben 'er op gestelt, dat hier van voor alle dingen zal gehandelt worden. De orde eischt het, en het laatst gezegde door *Philalethes* heeft my zo gestomacheert, dat ik niet rusten zal, voor dat ik dezen kwaadsprekenden *Philalethes* den mond gesnoert heb, die zig eene onbeteugelde vryheit aanmatigt, om alle Doctoren, die in zyne gronden niet staan, te mishandelen.

PHILALETHES.

Myn Heer *Pantanechomenus*, myne laatste periode, die u zo gestoten heeft, legt my heel wel in de gedachten, en ik ben niet beschroomt om ze te herzeggen zo menigmaal dat alle man het verstaat. En ik ben des te gereeder om 'er over te spreken, om

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 153

om de Heeren te toonen onze afkeerigheid van alles wat na *Spinosifsterye* gelykt, gelyk ik ook gereed ben, als wy van de Schepping van Lichaam en Ziele en derzelve vereeniging zullen gesproken hebben, om te toonen, hoe verre wy van *Machinalisterye* zyn. Gy wilt dan dat wy eerst van de Scheppinge in het gemeen spreken, dat ook niet onnatuurlyk is: want de *Providentia aeterna*, of het Besluit van Godt, wordt in de *Providentia actualis* in de werkdadige Voorzienigheid, het welk is de Scheppinge met de onderhoudinge en regeeringe van het geschapene door overgaande daaden van Gods Almachtige en Alomtegenwoordige kracht, uitgevoerd. Daarom wil ik my gaarne na uwe zinnelykheit schikken, en gy behoeft my met zo veel aandrang hier toe niet te noodzaken.

PANTANECHOMENUS.

Als het u dan belieft, myn Heer! maar handelt dog discreet, matigt uwe gewoone vuurigheid, houdt de kwade naamen achter uwe lippen, en maakt het zo kort als het mogelyk is.

PHILALETHES.

Myne Heeren, schoon ik geloove, dat wy door het licht der natuure eenige donkere verbeelding kunnen hebben van de Scheppinge der Werelt met alles dat daar in is, en daar door weten kunnen, dat die van zig zelfs niet is, nochte in zig zelve behelst eene genoegzame reden van deszelfs weezen en aanweezen, nochtans houde ik my met **PAULUS** verzekert, dat wy alleen maar door *het geloove verstaan*, dat de *Werelt door het Woort Gods is toebereid*, alzo dat de dingen die men ziet niet geworden zyn uit dingen die gezien worden; vermits alle die de Goddelyke openbaringe niet gehad hebben, geene, of alleen zeer confuze denkbeelden van den oorspronk

Negende Samenspraak. L aller

aller dingen gehad hebben; gelyk ook zy, die meer eerbied voor hare natuurlyke wysheit dan voor Gods Openbaringe hadden, zulke misselyke bevattingen van den oorspronk der Werelt voor het licht gebragt hebben, dat het zich schaamen moet.

Die de Openbaringe van Gods Woort niet hadden, natuurlyker wyze redenerende uit een waarachtig beginzel, als het wel verklaart wort, dat uit niets niets word, en konden zig geen verbeeldinge van den oorspronk aller dingen uit niet, door een Scheppende daad, maken; om dat zy geen kennis hadden van een Algenoezzaam onstoffelyk Wezen, of een oneindig volmaakte Geest, die van eeuwigheit tot eeuwigheit in zig zelve gelukzalig is en blyft, en door een daad zyner Almacht, vrywillig, tot zyn eigen heerlykheit, het geschapen Heel Al buiten zig zelve, en onderscheiden van zig zelve, zynen oorspronk gegeven heeft, en in een geduurige opvolginge van geslachten, zaken en bedryven onderhoud en regeert, door zyne dadelyke Voorzienigheit uitvoerende, het geen Hy in zyne eeuwige Voorzienigheit vastgestelt heeft. Dus hebben zy alle gestelt, of dat de Stoffe eeuwig is, welke door veele revolutionen en evolutionen gekomen is de gestalte en gedaante welke die nu heeft: of, zo verre zy iets geestelyks gestelt hebben, begrepen zy, dat door de zamenvoeginge of vereeniginge daar van met de Stoffe, het Heel-Al, op de eene of andere wyze, zynen oorspronk gekregen heeft.

Die de Systemata van de Atheïsten begeert te weten, kan te regt komen by CUDWORTH *Systema Intellectuale Cap. III.* en *the Abridgment or improvement* daar van door THO. WISE *Cap. III.* als mede *Doctor STILLINGFLEET Orig. Sacr. Lib. III. Cap. II.* en zal bevinden, dat alles hier op uitgekomen is. *Eerstelyk*, dat 'er geweest zyn die den oorspronk van alles niet van een verstaande en willende Wezen,

zen, maar van *Atomi* ofte *Monades*, ondeelbare stoffkens ofte eenheden, hebben afgeleid, welke door de ruimte omgeslingert door toevallige, onbestierde en ongeregelde ontmoetingen, wederomstuitingen, zamenvattingen, of verhegtingen, tot de tegenwoordige vorm geraakt zyn, zonder dat daar in een oneindig verstandig Wezen eenige directie gehad zoude hebben. Dit word gemeenlyk het *Democritische Systema* genoemd, van DEMOCRITUS den Milesier. Het tweede Systema word het *Hylozoïke* of *Stratonische* genaamt, van STRATON van *Lapsacum*; en behelst, dat 'er een zeker leven en kragt in de Stoffe zelve zoude zyn, dog zonder eenige gevoeligheit of verstant of bewustheit, en dat alles zynen oirspronk daar uit noodzakelyk had. Het derde wordt genaamt het *Hylopatische* of *Anaximandrinse* van ANAXIMANDER, mede van *Mileten*, dewelke, zo wel als *Democritus*, stelde, dat gevoellooze Stof wel het beginzel van alles was; maar dat dit Geheel-Al oneindig en onveranderlyk was, terwyl alleen de deelen daar van veranderlyk waren die in verscheide vormen en hoedanigheden wel te voorschyn kwamen, maar ook weder vergingen. Het vierde wordt het *Cosmoplastike* genaamt, of het *Stoische*, behelzende dat een Natuur, van het Stof eenigzins onderscheiden, nochtans zonder gevoel of werkinge met bewustheit tot een zeker einde, aan het Geheel-Al zyne vorm en gedaante gaf, en nog in alle generatien en veranderingen geeft, zonder te weten waarom of waar toe, en dat deze natuur over al uitgespreid zynde in alles zo werkt, dat alles zo is gelyk het is; waarom zy dezelve de *natura plastica* of *cosmoplastica*, de Wereldvormende natuur, genaamt hebben, daár van alles vol zyn zoude.

Dat Heidenen, die geen Openbaringe van Gods Woort hadden, uit de beginzelen van een verduis-

tert verstant, of met veele beuzelingen omzwachtelde overleveringen, zulke gedachten van den oorspronk van het Heel-Al vormden, is nog eenigzins toe te geven: maar dat Menschen, door Gods Woord voorgeligt, zig hebben behaagt om de grondbeginzelen van een der vier voorgenoemde Systemata op te volgen, (*Cudworth* zegt ons dat 'er geen andere kunnen uitgedacht worden) en liever alles van de Stof en Beweging hebben afgeleid, dan dat zy de eeuwige Almacht van Godt, in de Scheppinge en Voorzienigheid doorschynende, zouden erkent hebben, is geheel onverschoonlyk, en een bewys van een Atheïstische verachting van Gods Woord. Dat *Cartesius*, schoon hy voorgaf beter dan andere te bewyzen dat 'er een God is, al zyn verstant heeft ingespannen, om aan te wyzen, hoe uit Stoffe en Beweging het gansche gestel der Werelt; ja zelve onze Lichamen, hunnen oorspronk kunnen gehad hebben, is zoo bekend, dat ik 'er niets meer van behoefte te zeggen.

Spinoza, een groot onderzoeker van *Descartes* Wysbegeerte, en een echt redeneerder uit zyne gronden, van *Joodsch* een *Christen* onder de *Mennoniten* te *Amsterdam* geworden zynde, bracht zyn Atheïstisch Systema te voorschyn; tot welk van de vier genoemde het behoort, laat ik daar: maar het komt eigentlyk hier op uit, dat hy stelde, *eerst*, dat 'er maar een eenig Wezen is, en dat het een contradictie zyn zoude 'er meer te stellen. *Ten tweeden*, dat dit eene eenige Wezen of Substantie Godt is. *Ten derden*, schoon dit eene eenige Wezen oneindige eigenschappen heeft, de twee wezendlyke eigenschappen daar van zyn *Denking* en *Uitbreiding*; en dat tot de *Denking* alle gedachten, en tot de *Uitbreiding* alle Lichamen behoren als byzondere *modi*, wyzen, of *modificationes*, wyzingen, van dat zelve eene eenige Wezen. *Ten vierden*, dat dit Wezen
niet

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 157

niet werkt buiten zig zelfs , maar dat alle de *Modificatien* in dat eene weezen zelfs geschieden. En dus *eindelyk* , dat dat eene weezen met die twee eigenschappen , het welke hy Godt noemt , niet werkt na een *vrye Willekeur* , maar uit door en volgens de *noodzakelykheit van deszelfs Natuur* , uit welke alle deszelfs werkingen binnen zig zelven voortvloejen , zo dat uit de eige natuur van Spinoza's God bepaalt is , wat die in zig zelfs zyn zal , zonder dat 'er in hem een vrye willekeurige bepalinge zy , wat hy al of niet , door een daad zyner uitwerkende kracht , buiten zig zelven , en onderscheiden van zig zelven , uitwerken zal. Dat dit alles uit de gronden van *Cartesius* en deszelfs beschryvinge van eene substantie is afgeleidt , is van anderen lange getoont ; en dat *Spinoza* niets nieuws heeft voortgebracht , kan men weeten uit *BUDDEUS* , in zyne *Spinosifismus ante Spinosam* , en voor al uit *BAYLS* Artikel over *Spinoza*.

PANTANECHOMENUS.

Waar toe zulk een lang verhaal van donkere en ongerymde gevoelens ? Terwyl onder ons niemant is in Kerk of School , die met zulke dwalingen of Ketteryen besmet is. Ik wenschte maar dat gy wat nader kwamt , om van de Scheppinge te spreken , wanneer ik u handen vol werks zal geeven.

PHILALETHES.

Myn Heer *Pansanechomenus* , ik heb dit u en het gezelschap maar in het ruwe verhaalt , met aanwyzinge waar men de dingen breeder zal kunnen vinden , ten einde men begrypen zoude , hoe veel 'er aan gelegen is , rechte bevattingen van de Scheppinge te maaken , om niet verstrikt te worden in het wargaren , waar mede men dit stuk der Leere , het welk een van de voornaamste banden onzer verplichtinge tot den Godsdienst is , verwarret heeft.

Om dan tot de Scheppinge zelve te komen , zegge ik , dat gelyk alle Christen Philosophen , en regtzinnige Theologanten , bewezen hebben de voltrekte onmogelykheit der eeuwigheit van eene stoffe , uit welke , by nadere schikkinge en opcieringe , de Werelt de vorm en gedaante gekregen heeft welke die nu heeft ; zy ook zo van achteren betoogt hebben , dat 'er een noodzakelyk oneindig volmaakt geestelyk Weezen is , van alle stoffelykheit en uitgebeidheit ten eenemaal onderscheiden , het welke , door een daad van zyne uitwerkende kracht , alles , dat 'er is behalven Hem , na de vrymachtige bepalinge van zynen Wille , uit het enkele niet , buiten zig gestelt heeft , in en met het eerste oogenblik des tyts , en volgens zyne eeuwige wysheit door die kracht tot zyne volmaaktheit gebragt heeft , waar in het zig zedert vertoont , en door zyne Voorzienigheit onderhouden wordt. Zo dat Godt ons door Moses *Genes. I.* daar van een allerwaarachtigste en , voor zo veel ons nodig is te weeten , allervolkomenste onderrichtinge gegeven heeft. Waar uit ons blykt , *eensdeels* , het onmeetelyk onderscheidt tuschen Godt en het Schepzel , met al dat stoffelyk is ; zynde Godt een eeuwig noodzakelyk Weezen , van uit en door zig zelfs zynde , en de eenige oorzaak van alles buiten zig ; het welk , door een overgaande daadt van Godt na buiten , zyn Weezen en aanweezen verkrygt , en maar een toevallig weezen is , het welke eeven zo wel geen weezen en aanweezen had kunnen hebben , als het nu door een daad van Gods Almacht , volgens zyne Souvereine wilsbepalinge , een weezen en aanweezen bekomen heeft : *anderdeels* , de eigentlyke kundigheit van het woordt SCHEPPEN , zo als het zegt *door een overgaande daad van Gods Almacht , volgens zyne souvereine en vrye wilsbepalinge , iets uit enkel niet , of een staat van niet , beide het weezen en het aanweezen te doen hebben* , NB. niet in

in Gods weezen, *maar buiten en onderscheiden van het zelve.*

De Scheppinge is dan een *tydelyke daad* van Godt, door welke hy uitvoert het geen hy vrymachtig in zig zelve van eeuwigheit door een onveranderlyk Besluit bepaalt had; en het is niet meer mogelyk, dat het Schepzel, het welk onder eene maate van zyn aanwezen geschapen is, en welks duuringe wy aan de hoe veelheit der geregelde bewegingen van andere Schepzelen meeten, van eeuwigheit zoude zyn, dan dat het geschapen zynde geen Schepzel zoude zyn. Zonder dat Godt door zo een tydelyke daad veranderinge ondergaat, of wordt dat hy niet was. Want de Macht, door welke Godt in de overgaande daden zyner Voorzienigheit, gelyk zyn de Schepping, Onderhouding en Regering, na buiten werkt, en zynen eeuwigen Raad in onze tyden uitvoert, is een Eigenschap, die inblyvende van eeuwigheit tot eeuwigheit onveranderlyk in Godt den Almagtigen is: in welk opzicht Godt van eeuwigheit af is de Schepper, en de Scheppinge, afgetrokken van het geen daar door voortgebracht wordt, de Scheppende Godt is: om dat dat Goddelyke Weezen, dat noodzakelyk is, geen *potentia perfectibilis*, geen vermogen heeft om te worden dat het niet was, maar alles wat het is van eeuwigheit tot eeuwigheit te gelyk is. - Zo als hy ook geen veranderinge ondergaat door de wordinge van het Schepfel, schoon dit daar door eene andere relatie tot Gods Weezen ontfangt, en nu door de wordinge daar voor tegenwoordig is, daar het eerder, of in de eeuwigheit, toekomstig voor Godt was.

De Scheppinge is een *daad van Gods Macht*, of van de Almachtige Godt, na onze wyze van bevattinge onderscheiden van zynen Wille: schoon het anders zeker is, dat in het enkelvoudig Weezen Gods deze eigenschappen niet verscheiden zyn.

Maar gelyk wy in alle Verftandige gefchapen Wezens drie werk beginfels aanmerken, namelyk het Verftant, het beftierende, den Wille, het beveelende, en de Macht, het uitvoerende beginfel van alle de daaden van het reedelyke Schepfel; zo begrypen wy mede, na onze wyze van denken van den onbegrypelyken Godt, dat hy, als een oneindig volmaakte Geest, deze eigenschappen op de allervolmaakfte wyze bezit. Dewyl wy in onze vorige *Samenspraken* van het *principium dirigens*, de kenniffe Gods, en het *principium imperans*, zyn Wil of Befluit, alreede gefproken hebben, moet ik hier alleen aanmerken, dat de naafte oorzaak van de Scheppinge, of het *principium exsequens*, het uitvoerende werkbeginsel der Scheppinge, niet is de Wille Gods op zig zelve aangemerkt, maar de Goddelyke Macht, *Potentia Dei*: 't welk daar tit 't blykt, dat de Wille Gods omtrent het Schepfel, dat hy tot weezen en aanweezen bepaalt, inblyvende en eeuwig in Godt is, daar de roepinge der Schepfelen, die niet waren, tot zyn, eerft plaats grypt in den tyt, wanneer Godt zynen eeuwigen raadt uitvoert.

De Scheppinge is een *overgaande daad van Gods Almacht*, waar door Godt werkt buiten zig (niet inblyvende in zig) op het niet, het welke tot het allerzaakelykfte Weezen niet behoorde, om daar uit, fchoon een onbekwaam en ftrydig beginfel, wezens voort te brengen, en die buiten zig hun bestaan te geeven; niet door uitvloeijinge van zyn Weezen in het *niet*, om dat te vervullen, maar door veroorzaaking van wezens daar niets was; niet als een teelende, maar als een uitwerkende oorzaak, die door het woort van zyn Almightig bevel de dingen tit den staat van *enkel niet* tot het weezen en aanwezigen doet overgaan.

De Scheppinge is een *geordende daad van Gods Almacht*, geftiert door Gods Wysheit, en gericht na
zyn

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 16E

zyn eeuwig en vrymachtig welbehagen, het welk hy door de Scheppinge naukeurig uitvoert. Want de Scheppinge, *Daadelyk* aangemerkt, is Gods Almacht, uitvoerende 't geen hy in zynen eeuwigen raad, aangaande de wordinge of niet wordinge der dingen, welke door zyne Algenoegzaamheit mogelijk waren, bepaalt had: en *Lydelyk* aangemerkt, is de Scheppinge de wordinge van dingen buiten Godt door die Almacht, zo als hy, overeenkomstig met zyne deugden, in zynen raad vrymachtig bepaalt had dat het zyn zoude; waar in de *goedheit* van het geschapene eigentlyk bestaat.

Het Schepfel, door deze geordende daad van Gods Almacht voortgebracht, is een *res mere contingens*, een *enkel* *gevallig* ding, het welke, uitwyzens zyn beginzel, in den tyt, en uit niet, geen noodzakelykheit van bestaan in zig zelve had; welke eigenschap dan alleen aan den Schepper toebehoort, die een Noodzakelyk weezen is, uit en door zig zelfs bestaande.

Het Schepfel is iets *buiten het noodzakelyk Weezen Gods* bestaande, en niet voortgebracht by uitvloeijing uit het Weezen Gods, maar door een tydelyk overgaande daad der Goddelyke Almacht, waar door Godt zyn Weezen niet verstellen nog veranderen, nog zyne Volmaaktheden vermeerderen of verminderen kan.

Het Schepfel is een *Willekeurig* ding, het welke zyn weezen, Volmaaktheden, Aanwezen en Duuringe heeft, zodanig als die zyn, enkel en alleen na Gods vrye welbehagen, 't welk hy door de Scheppinge in den tyt uitvoert: zo dat het zonder eenige kwetzinge van de wysheit en goedheit, of eenige andere Eigenschappen Gods, had konnen geschapen worden anders en anders dan het is, zoo dit Gode maar behaagt had.

Het Schepfel *brengh* *niets toe tot vermeerdering*

van Gods oneindige volmaaktheit, dewelke even dezelve is en blyft na de Scheppinge, gelyk die daar vorens was: en schoon redelyke Schepzels aanschouwers van Gods Heerlykheit gemaakt worden, zo wordt die daar door niet grooter: gelyk het Schepfel ook niets toebrengt tot vermeerdering van Gods Gelukzaligheit, die hy heeft in de Bron en Oorspronk der Scheppinge, welke is zyne eige Alge-noegzaamheit, die zig onmeetelyk buiten de paalen van het geschapene en alle deszelfs volmaaktheit uittrekt.

En zo was Godt *buiten alle noodzaak* om dit geschapene het weezen te geeven, (ja om iets te scheppen) en zo het hem behaagt had, hy had door den zelve wille, door den welken hy zommige dingen onder de onmogelykheit besloten heeft, alles dat 'er nu is onder dezelve onmogelykheit kunnen besluiten, zonder verminderinge van eenige zynere volmaakt-heden.

Zo verre, myn Heer, heb ik u myn gevoelen verklaart over *de Scheppinge in het gemeen*, en stappe daar nu van af, alzo ik niet genegen ben, my over intricate quaestien omtrent deze stoffe met u in te laten: zynde het voor ons genoeg, dat wy gelooven en belyden, dat 'er twee onderscheidene Weezens zyn, een ongeschapen en Noodzakelyk, welke onze Godt en Vader is, de Almachtige, die de Schep-per is van Hemel en Aarde met al haar heyr; het welk een toevallig weezen is, dat Godt, na zynen vrymachtigen Wille, door een overgaande daad van zyne eeuwige Kracht, buiten zig zelve, uit niet tot zyn heeft overgebracht.

PANTANECHOMENUS.

Nog zo haastig niet, myn Heer: ik wil eerst reeden weeten, waarom gy gezegt hebt, dat wy de *Spinosisterye* onder onze Vrienden zoeken moeten, en
meer

meer andere expreffien gebruikt hebt die my gestooten hebben? konnende niet gedoogen, dat iemand myner Vrienden onder eenen blaam zoude blyven leggen, dien gy zonder genoegzame reeden over hem gebragt hebt.

PHILALETHES.

Heer *Pantanechomene*, gy valt my zeer lastig. Zal ik u altyt op elke uwer invallende gedachten moeten antwoorden, als gy meent dat ik iemand uwer Vrienden bedoele die van de zuiverheit der waarheit afwykt, zo zullen wy nooit aan het einde komen. Een uwer Vrienden stelt, dat *Moses Gen. I.* niets heeft van de Scheppinge uit niet door het bevel van Gods Almacht, maar alleen van de opcieringe der dingen; daar alle regtzinnige Christenen altyt gelooft hebben, dat hy daar eerst van de Scheppinge uit niet gesproken hebbende, daar na tot de tweede Scheppinge, of opcieringe van alle dingen, door de Kracht van Gods Almachtig bevel, voortgaat. Om dat gy my perst, zal ik u zeggen, dat ik reeden had voor die periode, die u zo gestomacheert heeft; om dat ik in een *Capittel*, handelende van de *Scheppinge der Werelt*, niets vinde, 't geen de kundigheit van Scheppinge van iets uit niets, door een overgaande daad van Gods Almacht, volgens zyne souvereine en vrye wilsbepaalinge, iets buiten zig stellende, directelyk uitdrukt. En dit is het *eerste* dat my met reeden bekommert, dewyl ik in dat geheele Hoofdstuk van de Scheppinge der Werelt, nog in het vorige, niets vinde van eenige oorzaak buiten het Schepsel en onderscheiden van het geschapene, door wiens Almacht het Schepsel, onderscheiden van den Schepper, met zyn weezen, aanwezig, relatien van schikkingen en verbanden, is voortgebragt; ten zy men daar toe brengen moefte, dat 'er beweert wordt, dat de plaatse, die een

Lichaam

Lichaam beflaat, afhangt van een oorzaak van buiten, welke plaatfe dan ook door de fcheppende oorzaak kan verandert worden. Gelyk ook nergens in dat Hoofdstuk gerept word van de Scheppende daad, als een overgaande daad van Gods Almacht, of van zyne Almachtige Wille, tyt en Schepfelen in den tyt te gelyk, uit enkel *niet* tot *zyn*, buiten het weezen Gods ftellende, dan dat 'er een macht erkent wordt in Godts Weezen om uit zig zelve te fcheppen, die niet bepaalt is dan door het geen tegenftrydig is, 't welk Godt niet kan doen, en die voorts door Gods eigene volmaaktheden of eigenschappen bepaalt wordt: zo dat men bezwaarlyk kan raaden, of men de Scheppinge ftelt gefchiedt te zyn by uitvloeijingen uit het weezen Gods, dan door een na buiten uitgaande daad van Macht, om het geen niet was een weezen en bestaan te doen hebben. Men behoorde in zulk een delicaat ftuk, het welk van tyt tot tyt delicateser wordt, zo uit den borst te fpreken, dat men duidelyk zyne regtzinnigheid deed blyken, en alle aanleidinge te vermyden, om nadenken te verwekken dat men in de gronden van *Spinoza* ftaat.

Maar het floot my geweldig; *in de tweede plaatfe*, dat ik daar leeze, dat nademaal Godt goedt is, en het vermogen heeft om Wezens te fcheppen die vatbaar zyn voor de gelukzaligheid, *Hy zo veele zulke Wezens, als 'er kunnen gefteft worden, fcheppen moet, en die door den kortften weg tot de hoogfte gelukzaligheid opleiden voor welke die vatbaar zyn.* Waar door de geheele toevalligheid van het redelyk fchepfel buiten Godt wordt weggenomen, en Godt tot een noodzakelyk fcheppende oorzaak gemaakt wordt; niet door zyn eigen Befluit, maar in onze wyze van aanmerken voor zyn Befluit, door de benootzakinge zyner eigenschappen, zynde dit de vryheit welke men Hem laat, dat Hy de bepalingen
van

van niemandt krygt dan van zyne eigene volmaaktheden. Als of het Gode, aangemerkt zonder zyn Besluit waar door Hy zig bepaalt heeft, niet volkomen vry stond niets geschapen te hebben, en zyne goedheit, met alle andere wezendlyke eigenschappen Gods, niet dezelve zouden geweest en gebleven zyn, zo Godt, gelyk Hy van alle eeuwigheit in zig zelve bestond, zonder de bezitting van een geschapen weêrelt buiten zig gebleven ware. Waar zulke leeringen in de uiterste ontbindinge op uitkomen, geef ik u zelve te beoordeelen, en of men Godt onder een noodzakelykheit van schepping brengende, niet een eeuwige noodzakelyke orde invoert, welke Godt zelve niet ontleggen kan, daar het ook zeer wel heen wil, dat men hier en daar van de mogelyke wezens en derzelve relatien of opzichten op andere zo spreekt, als of die in derzelve inwendige natuur zo waren, zonder dat Godt dezelve door zyne vrye wilsbepalinge in zodanige relatie stelde.

Hier by komt voor *het derde*, het geen nog klaarder spreekt, dat men daar zegt, dat alle de *bepalingen van den Wille Gods*, omtrent het gene Hy uit alle mogelyke dingen scheppen zoude, *noodzakelyk zyn*, om dat zy uit zyne eigenschappen voortvloeijen; zo dat, wat Godt ook verkieft, *Hy dat wil om dat Hy niet anders willen kan*, en wat Godt ook wil, *Hy dat wil om dat het uyt het Weezen van het allerwyste Weezen voortvloeit dat Hy dat wille*: zo verre, dat by *aldien Hy uit kracht van dat Weezen in eenig geval onbepaalt was, by zig onmogelyk zoude konnen bepaalen zonder verandering onderworpen te zyn*. Waarom ook, na zulk een duidelyken uitdrukkinge, alleen om de Leuze schynt gesproken te worden van een *verkiezinge uit alle mogelyke Werelden die Godt zoude gedaan hebben*. En men denke niet, dat deze noodzakelykheit der bepalingen van Gods Wille enkel en al-

alleen gebragt wordt tot zulke gevallen, van welke het eene zoude overeenkomen met Gods volmaaktheden, tegen welke het andere geval stryden zoude: dewyl men deze noodzakelykheit, om zoo te willen en te werken, tot alle gevallen uitstrekt; mitsgaders tot alle de wetten aan de geschapene natuur gegeven; zo verre, dat de bladen van een boom niet anders zouden kunnen geschikt ofte beweegt worden dan dat geschiedt: en zo 'er Wonderen in de geschapene natuure buiten of tegen die wetten voorvallen, dat Godt al mede noodzakelyk is bepaalt geweest, en scheppende heeft moeten willen, dat zulke wonderen in vereischte omstandigheden geschieden zouden. Het is daarom dat ik gezegd heb, dat die Doctoor, welke ons beschuldigt van Spinofistery, daar wy Gode in het Besluit niet alleen een *Libertas Spontaneitatis*, maar zelfs een *Libertas indifferentiæ* toefchryven, en dus Gods Vrymacht uitgestrekter geloven dan ik meene dat hy die zelve leert, zo hy Spinofisterye zoeken wil, dezelve met minder moeite nader by zig vinden zal. De rechtzinnigen hebben altyt gelooft, dat Godt een Noodzakelyk Weezen is: dat Gods eigenschappen van Godt niet onderscheiden zyn, maar Godt zelve zyn: dat Godt altyt werkt overeenkomstig met zyne eigenschappen en volmaaktheden, op een wyze die Hem betamelyk is. Zy hebben altyt gelooft, dat Godt een verstaand en willend Weezen is, en dat die Wil van Godt, met opzicht op alles wat Hy door zyne Algenoegzame kracht doen kan, werkzaam is van alle eeuwigheit, met eene vrymachtige en willekeurige bepalinge, waar door Hy eenige dingen opsluit in een staat van onmogelykheit tot wordinge, schoon die, *antecedenter ante decretum*, en buiten aanmerkinge van Gods besluit, even mogelyk en even overeenkomstig met Gods eigenschappen en volmaaktheden

wa-

waren als andere; en waar door Hy andere bepaalt tot worden, niet daarom, dewyl zy in hunne wezens, rangschikkingen en betrekkingen op elkander, op het Geheel al en op Godt zelfs, meer innerlyke overeenkomst met Gods Volmaaktheden hadden dan de andere, maar om dat het Hem behaagt heeft, door een vrymachtige en onafhankelyke daad van zynen Wille, derzelver Weezen en aanweezen met de orde en betrekkingen waar in die in den tyt gestelt worden, te zamen alzo vast te stellen en te bepaalen. Zy hebben altyt geloofd, dat Gods Werken tweezins moeten onderscheiden worden, in *inblyvende* en *overgaande*: en de inblyvende wederom tweezins moeten aangemerkt worden, zo dat sommige van die inblyvende werken *geen strekkinge na buiten* hebben, welke zyn de Perfoonlyke werken in het Goddelyke Weezen, gelyk de generatie des Zoons, en de spiratie ofte ademing des Geestes, welke eeuwig, noodzakelyk, tot het Weezen Gods behoorende of daar aan natuurlyk, en daarom niet willekeurig zyn: maar dat andere inblyvende werken *een strekkinge na buiten*, of tot iets buiten het Goddelyke weezen, hebben, namelyk tot de dingen die mogelyk zyn door Gods eigen Algenoegzaamheit buiten zyn Weezen gestelt te worden, met derzelver wordinge of niet wordinge te bepaalen. Deze *inblyvende werken Gods na buiten* zyn mede wel eeuwig, en in zo verre noodzakelyk, dat Godt zonder deze inblyvende werken met een strekkinge na buiten, dat is zonder een eeuwig Besluit, niet konde zyn; maar ten aanzien van de bepaalinge der voorwerpen zo volstrekt vry, dat Godt zyn Besluit omtrent dezelve anders en anders had kunnen maken. En waarom zoude Hy niet? daar die Voorwerpen buiten Gods wille geen Weezen nog aanweezen hadden, zynde in beiden geheel toevallig, en hebbende in zig zelve, uit ha-

hare innerlyke natuur, ook geen orde, relatie of opzicht tot elkander of tot Godt, dan het geen Godt goedvondt na zyne oneindige Wysheit door het welbehagen van zynen wille daar tusschen al of niet te stellen.

Als men deze waarheden verlochent, gelyk door de voorverhaalde stellingen geschiedt, en geen volslagen Spinosist is, daar zulke stellingen van de noodzakelykheit van Gods wilsbepalingen omtrent zyne werken, zo dat *Hy niet anders willen konde dan Hy gewilt heeft*, in hare uiterste ontbindinge duidelyk genoeg op uit komen; zo zal men nochtans nooit *Spinosas* kunnen wederleggen, noch Godt van eene volstreckte noodzakelykheit in en tot alle zyne werken kunnen bevryden. Want hoewel men onder Gods eigenschappen noemt de onbepaalde *Vryheit* waar mede men voegt een vermogen, *Potestas*, dat Hy omtrent alles heeft: men onttrekt Hem wederom dit vermogen op een Godt bespotende wyze: stellende eerst wel na waarheit, dat dit vermogen zig tot geen tegenstrydige dingen uitstrekt die zig zelven omkeeren; overmits het vermogen van een reedelyk wezen, hoe magtig dat ook van nature zyn mochte, niet verder gaan kan: maar daar op vervolgens besluitende, dat Godt zo vry en onbepaalt in zyn vermogen blyft om alles te doen dat Hy als een vrywerkende oorzaak doen konde, als een reedelyk wezen zyn kan, schoon Hy in alles wat hy wil en werkt door zyne eigenschappen zo bepaalt is, dat hy geen de minste verkiezinge heeft om iets anders te willen of te doen, dan hy wil of doet; schoon Hy buiten zyne reedelykheit en de eigenschappen die daar uit voortvloeijen aangemerkt, een *potestas physica*, een *natuurlyk vermogen* had, om anders te willen en te werken! Waar door dat Godt het genoegen behoudt, wanneer Hy door de harde noodzakelykheit

ge-

geperft wordt om dus en niet anders te willen en te werken, en wanneer Hy belet wordt een andere verkiezinge te doen, van te verftaan, dat zyn *natuurlyk vermogen* hem niet te ftade komt, en geheel onnut is, om dat Hy, in alles wat hy wil of werkt, zo en niet anders vermag te willen en te werken, dan Hy nu wil en werkt. Wonderlyke diftinctie van een overnatuurkundige, daar hy de eerfte vin- der van zal zyn, om dat alle Christen Philofophen altyt begrepen hebben, dat Godt zelfs geen *natuurlyk vermogen* had tot het geen tegen zyne eigene vol- maaktheden ftrydig was. Maar daar zyn in dat kleine lapje meer merken, waar uit men van de bekwaamheit van zulk een Philofooph zoude kon- nen oordeelen, daar ik my niet over mag uitlaten.

Ik moet hier *ten vierden* nog byvoegen, dat het niet min aanftoetelyk is, dat men daar leert, dat zulk een wereld, van welker voortbrenging als een Schepfel, van Godt zelve ten eenemaal onderschei- den, en van een tydelyk begin, men daar niets vindt, de *Mundus Optimus*, de allerbeste werelt, was; dat is, dat Godt, wiens bepalingen daar omtrent, als voortvloeyende uit zyne wezendlyke Eigenschap- pen, noodzakelyk zyn, geen ander famenftefel van het Heelal heeft kunnen kiezen en willen, dan juist dit, in het welke alle de zonden en gruwelen even zo veel tot deszelfs volmaaktheit toebrengen, als de hoogfte trap van deugd, en even noodzakelyk tot de volmaking van deze *Beste Wereld* zyn. Of dit niet ftrekt, om alle onderscheidt tuffchen zonde en deugd weg te neemen, met een grond te leggen om te denken, dat alle zonde en elke derzelve, in om- ftandigheden, maate en trap, uit de noodzakelyke bepalinge van den Wille Gods door zyne wezend- lyke eigenschappen zo voortvloeyen, dat Godt, om de *beste Werelt* voort te brengen, niet anders heeft kunnen willen en bepaalen dan Hy gedaan heeft.

IX. Samenf.

M.

gee-

geve ik u en allen verstandigen in overweging; dewyl dan de zeedelyke ondeugden, even zeer als de deugd, overeenkomen met die wezendlyke Eigenschappen, door welke Godt in zyne wilsbepalingen zo bepaalt geworden is, dat hy geen andere Werelt heeft kunnen willen, dan deze *Beste* boose *Werelt* is.

Of nu zulke Leeringen niet dienen om de *Helle uit te blusschen*, gelyk ik gezegd heb, en, zo het nodig wierd, uit méer andere blyken, die dat Hoofdstuk oplevert, zoude kunnen vast maaken, laat ik u oordeelen: en wat'er van de Kerk en Republik staat te worden, als men de jeugd, dewelke toegerust wordt om deze beide te dienen en te bevestigen, zulke beginzelen laat inboezemen, moet elk apprehenderen. Ik voor my kan niet laten, om myne bekommering en innerlyk hertenwee deswegens te betuigen voor de Menschén, en voor Godt daar over te klagen. Hoewel ik hier ter plaatse van deze vuiligheden geen gewag zoude gemaakt hebben, was het niet om dien Doctor, die ons, en de onzen, als Spinosisten verkettert, gelegentheit te geeven om de Spinosisterye, tegen welke men denken moet dat hy zeer wel gewapent is, te ontdekken daar hy die behoorde te zoeken: en hem te gelyk te toonen zynen ongeschikten handel, met welke hy ons, die de oude en beproefde Leere der Waarheit na ons vermogen voorstaan en trachten staande te houden, tot zyne tegenpartyen stelt en heftiglyk aanvalt, terwyl hy zommigen der Vyanden, gelyk de *Remonstranten* helpt en voorstaat, en anderen, als *Libertynen* en *Spinosisten*, oogluikende verdraagt; het geen de verstandige Werelt, die bewust is van zyne vaardigheit om over al de eerste by te zyn, wonderlyke gedachten van hem geeft. In myne jeugd heb ik een andere *Natuurlyke Godgeleertheit* geleert, en nog onlangs een *Schets* daar van gezien, welke *A.* 1756. door een kundige hand, volgens vaste regels getrokken is.

EURUDIUS.

Myne Heeren, ik voorzag wel waar dit gesprek op zoude neder komen, en wenschte daarom, dat *Pantanechomenus* daar op niet mochte aandringen. Laat ons dog daar van aftappen, en tot het point komen dat wy te verhandelen hebben, volgens te geen in het slot der *Sevende Samenspraak* bepaalt was, namentlyk DEN STAAT VAN DEN RECHTSCHAPEN MENSCHEN: en dit wyft ons tot de *tweede Samenspraak* van pag. 72 tot 76. Op de vrage, my daar door *Orthodoxus* gedaan om my te verstrikken, heb ik geantwoort om zynen strik te ontgaan, *myn Heer, aangaande dien staat heb ik u veele excellente dingen te zeggen, zo van het Paradys, waar in onze eerste Voorouders Adam en Eva geplaatst wierden, als van de qualiteit der vrucht van die twee beruchte boomen.* En dus zal ik met de verhandeling van deze voortreffelyke dingen een begin van onze stoffe maaken.

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Euruddius*, ik verzoek op het vriendelykste, dat gy de verhandeling dezer excellente dingen bespaart tot derzelve rechte plaats en tyd, wanneer wy die zullen aanhoren; schoon wy vermoeden, dat uwe voortreffelyke dingen zullen uitloopen op losse gissingen en Joodsche verdichtfelen, bekwaamer om Kinderen te amuseren, dan een geselschap van bedaarde Luiden voor te dragen.

Ik geloove, dat de tyt leeren zal, dat myn vermoeden gegrondt is; want de Introducteur van uwe Leere in Nederlandt, en dus het Hoofd uwer Secte, vermaakte zig met deze dingen zo wonderlyk, dat veele van hem dachten, dat hy beeter Jood als Christen was, en het hem jammerde dat hy de Voorhuut had: 't geen ik op zyn plaats laate. Het behaagt my nu niet af te weiden! daarom vragen wy

volgens de tweede *Samenspraak*, pag. 72. *hoe Schiep Godt den Mensch?*

E U R U O D I U S.

Ik heb daar op reeds geantwoort, pag. 73. dat ik geen Sociniaan of Pelagiaan ben, dat ik denken zoude dat Godt den Mensch geschapen hebbe zonder zyn Beeld, gelovende vastelyk, dat Godt den Mensch, Man en Vrouw, begaafd met zyn Beeld, geschapen hebbe. Maar ik denke, dat de Heeren wel zullen willen, dat wy, om dit stuk in goede orde te behandelen, de zaak uit de eerste beginzelen afleiden.

De oorspronk van den eersten Mensch, die de Stamvader is van het geheele Geslacht 't welk natuurlyk van hem voortgekomen is, wordt ons door Mozes in twee plaatsen zeer kort opgegeven, die wy hier hebben aan te merken: te weten Gen. I: 26, 27. *Ende Godt zeide; laat ons Menschen maken, na onzen Beelde na onze Gelykenisse: en dat zy Heerschappye hebben over de Visschen der Zee, ende over het Gevogelte des Hemels, en over het Vee, en over de geheele Aarde, en over al het kruipende gedierte dat op de Aarde kruipt. En Godt schiep den Mensch na zynen Beelde, na den Beelde Gods schiep by hem: Man en Wyf schiep by hen.* en Gen. II: 7. *En de Heere Godt hadde den Mensch geformeert uit het stof der Aarde, en in zyne neusgaten geblasen den adem des Levens: also wert de Mensch tot eene levendige Ziele.* Als wy nu deze beide Texten, waar in de geheele zaak wordt opgegeven, by elkander vergelyken, zien wy dat 'er twee zaken in aanmerkinge komen: *eerst* een introductie tot het volgende verhaal van de Scheppinge des Menschen: *en Godt zeide; laat ons Menschen maken: daar na* eene nauwkeuriger aanwyzinge hoe Godt die gemaakt heeft, zo ten aanzien van de beide deelen waar uit de Mensch bestaat, als ten aanzien van de uitnemende voortreffelykheit, en het uitmuntend zeedelyk

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 173

lyk vercierfel, het welk Godt hem toeleide in de Scheppinge, daar in bestaande dat hy hem Schiep na zyn Beeldt en gelykenis.

ORTHODOXUS.

Dit alles schynt tot nog toe zeer regtzinnig, en zo de verklaring ons zo wel bevat als de orde, welke het u belijft te houden, zullen wy niet veel verschil hebben, en onzen tydt aan de behandeling van veele grondwaarheden heel wel kunnen besteden.

EURUDIUS.

Gelyk nu de *Introductie* ons inboezemt, dat 'er zeeckerlyk iets uitmuntendst voortgebragt worden zoude, als het laatste en de ondergeschikte eind oorzaak om welke Godt alles geschapen had; zo wyft ons dezelve mede aan, dat 'er drie personen, immers meer dan eene, in dat oneindig volmaakte Goddelyke Weezen zyn; en dat deze, als ware het uit eene diepe raadpleginge, hier voor komen als samenwerkende oorzaken, elkander opwekkende tot dit laatste, dog allerheerlykste, pronkstuk van alles wat Godt door zyne Almacht buiten zyn Weezen stellen zoude, tot eindens verschillende van die hy met andere Schepzelen voor had, om in de dadelyke Voorzienigheid de heerlykheit van eenige zynere deugden en volmaaktheden op eene allerbyzonderste wyze te openbaren.

ORTHODOXUS.

Wy zullen hier nog geen verschil hebben: en het behaagt my wonder wel, dat gy toont geen *Cartesiaan* te zyn, die van geene *eind oorzaaken* hooren wilden; even als of de *causa finalis* uit het getal der oorzaken moeste uitgemonstert worden; en voor al niet wilden gezegd hebben, dat alles om den Mensch, als een ondergeschikt einde, gemaakt wierde

eer Godt den Mensch schiep : gelyk het my mede behaagt , dat gy in Moses text een bewys van de meerderheit van Personen in een en het zelve oneindig volmaakte Goddelyke Weezen vindt. Gelieft dan maar voort te gaan.

E U R U O D I U S .

Dan komen wy tot de *zake zelfs*, de Scheppinge van den eersten Mensch. Daar omtrent brengt Moses ons onder het oog de *twee voornaame deelen* waar uit de Mensch bestaat; zeggende, dat *de Heere Gods den Mensch geformeert had uit het stof der Aarde, en in zyne neusgaten geblasen den adem des Levens*: en dan ook de zeer naauwe vereeniging van die twee voornaame deelen met elkander, waar door zy een Persoon zyn geworden, *alzo werdt de Mensch tot eene levendige Ziele.*

Wat nu het Lichaam van den eersten Mensch betreft, het is klaar, dat het uit aarde geschapen wierde. Ondertusschen verbeelde ik my, dat het eene zeer uitgelezene Aarde, en van eene ongemeene hoedanigheid, zal zyn geweest, daar Godt dat heerlyke en voortreffelyke kunststuk van het Menschelyke Lichaam in de eerste Scheppinge van maakte.

O R T H O D O X U S .

Mag ik u vragen, myn Heer, waar in gy begrypt dat de heerlykheit van 's Menschen Lichaam in de eerste Scheppinge bestaan heeft?

E U R U O D I U S .

Ik zal u zeggen, hoe de geleerde POIRET deze zaake begrepen heeft. Deze stelt vyf *beginzelen*, dewelke hier op uitkomen; dat men 1. vast moet stellen, dat dit Lichaam een verwonderlyk kort begrip van de geheele Natuur en alle de volmaaktheden derzelve behelsde. 2. Dat het zelve was het
Hoofd

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 175

Hoofd van de Werelt, en daarom ook grooter van volmaaktheit dan alle de volmaaktheden die daar in zyn. 3. Dat men ook moet denken, hoe dit Lichaam zyn zal, wanneer Godt alle dingen tot haren eersten staat herstellen zal: want dan zal het Menschelyk Lichaam wederkeeren tot dien staat waar in het eerst geschapen was. 4. Dat men ook moet aanmerken de eigenschappen van Godt en van Gods Lichamelijke werken, te weten de algemeene eigenschappen, welker grootsche merken, zo veel zulks geschieden konde, volmaaktelyk in het Menschelyke Lichaam moesten ten toon gestelt worden. 5. Eindelyk moest men ook aanmerken dat dit zelve Lichaam gestelt is tot Koning en Bestierder van het Geheelal. *Oeconom. Div. Lib. I. Cap. XXII. Sect. X.* waar na hy *Sect. XI.* in dezer voegen voortgaat. *Wy hebben eerst gezegt, dat het Menschelyk Lichaam was een kort begrip der geheele Natuure, gelyk alle de Verstandigste, ook onder de Heidenen zelve, erkent hebben: welke Lidt alleen zo veele en groote dingen begrypt, dat een of twee groote boekdeelen nauwlyks zouden toereiken om dit recht te ontvouwen. Doch hier uit kan worden opgemaakt, dat alle vermogens, alle kracht, schoonheit en grootfcheit, welke door de geheele natuure verspreidt waren, in het Menschelyke Lichaam alleen te zamen zyn vergadert geweest. Maar gy zult zeggen, welke waren die zo heerlyke en grootsche boedanigheden, door welke wy zeggen dat de Natuur der dingen in eenen bloejende staat was? Wy kunnen die voorwaar nu niet recht ontdekken, terwyl wy de gantsche Natuure geheel in het verderf gedompeld zien: maar laat ons evenwel die geringe overblyfselen aanmerken, die van dien ouden kuister nog zyn overgebleven. Nu zien wy in de Natuure der dingen, schoon die tegenwoordig geheel flauwd, en slechts niet geheel en al verloren gegaan is, onvergankelyke Lichamen, als daar zyn de eedele gesteenten, of wilt gy liever zulke die min vast zyn, zonnige essentien (gelyk water: natmt) die*

die uit eenige dingen zyn uitgetrokken, en tot de gedaante of van een poeder of van een liqueur gebracht zyn: wy zien ook vermogende en allermachtigste Lichamen, als Vuur, Lucht, en het Water zelve, om 'er van Vastere niets by te voegen, allerwelker krachten alle geloof te boven gaan. Daar zyn ook andere Lichtgevende en doorschynende: andere lichte, vlugge en zeer werkzame lichamen; en deze in het onmeetelyke uitgestrekt verre buiten deze dikke en duistere Aarde, dewelke, in vergelykinge met de Hemelen en ongemeetene Hemelsche Lichamen, nauwlyks een stip uitmaakt. Nu vrage ik, of het waarfchynlyk zy, dat het Menschelyke Lichaam, een kort begrip van het geheel al zynde geweest, nachtans ontbeert hebbe die voorreffelyke en ons nog voorkomende hoedanigheden? en dat Godt dit Lichaam zoude gemaakt hebben een kort begrip van alle verderf, zwakheit, duisterheit en lompe zwaarte? En wie meent, dat een allerheerlykst Koning, die befloten mocht hebben zynen beminden Zoon in een Koninglyk tooysel aan zyne Onderdanen te vertoonen, hem bedelaars lappen zoude hebben aangetogen, terwyl Hy zynen Onderdanen Koninklyke Kleedren schonk, met Gout en Edele Gesteenten bezet? Laat ons dan besluten, dat Godt, het gene het groffte in de Natuure en het meest onvolmaakte is daar laatende, al het beste en Kostelykste uit alle de dingen en hoedanigheden verkoren heeft, om daar uit het Menschelyk Lichaam, het kort begrip van het geheelal, te zamen te stellen. Zo was dan dit Lichaam onvergankelyk en onsterfelyk; het was met sterkte, macht en alle vermogens zonder einde voorzien; het was lichtgevend en doorschynend meer dan iets; het was onder alle de Schepselen het vlugste, het lichtste, en het werkzaamste: met een woort, het was van alle dingen, die in de geheele Natuure de allerfakelykste waren, de kostelykste en allervolmaaktste zamenvatting en hoofdsomme.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, toen ik u hoorde opgeeven *Poires*
Be.

Befchryvinge van Gods Besluit, verwachtte ik al, dat gy hem wel meer zoudt doen spreken: maar zo min ik my van een geleert Man, gelyk *Poiret* was, konde verbeelden, dat hy de fanatike Leeringen en herffenschimmen van *Antonetta Bourignon*, en den Schoenmaker *Jacob Bobmius*, zoude overgenomen hebben, zo weinig konde ik my verbeelden, dat gy zulke redeneringen als plaufibel zoudt voorstellen. Ik wil niet hopen, dat gy de dwase gedachten van dien fanatiken Schryver nopens de wyze van voortteeling ook zult te borde brengen, alzo die te obfceen zyn, dan datse, of door Godt aan *Antonetta* in een gezichte vertoont, of door eene Maagd zouden beschreven worden. Ik heb altyt begrepen, dat wy de heerlykheit van 's Menschen Lichaam niet moeten afleiden uit de hoedanigheit van de stoffe, waar uit Godt het schiep, maar alleen van de Macht en Wysheit van den grooten Schepper, die gelyk een Pottebakker, uit slecht Leem, op eene voor ons ondoorgrondelyke en vreeffelyke wyze, een bekwaam vat formeerde tot eene woonsteede voor de Ziele, om met dezelve op het aldernauwste vereenigt zynde, te zamen een Persoon uit te maken, welke geen van deze twee op zig zelve, zonder zulk eene vereeniging, kunnen zyn. En ik meen, als gy blyft by uwen text, *Gen. II: 7. de Heere Godt hadde den Mensche geformeert uit het stof der aarde*, dat *Moses* u zal doen zeggen, dat de Heerlykheit, welke het Lichaam van den eerstgeschapen Mensche gehad heeft, hoe groot dezelve ook geweest zy, niet afdaalde uit de stoffe zelfs, als zynde geheel slecht en verachtelyk, maar van de Macht des Scheppers, die uit zulke geringe vezeltjes en onbekwaame stoffkens zoo grooten konststuk heeft toebereidt; het welke dan dienen moeste, om den Mensch te verhinderen, dat hy zig op zyn stoffelyk Lichaam, ofte deszelfs herkomste, niet verhefte: waar toe de

woorden in den grondtext nog nadrukkelyker geschikt staan; *de Heere Godt hadde den Mensch geformeert, stof, uit de Aarde*; waar uit duidelyk blykt, dat de Heerlykheit, welke des Menschen Lichaam had, geenzins in de materie waar uit het genomen was, nog in het Lichaam zelve, oorspronkelyk resideerde. Hy was uit stof genomen: jaa hy was stof uit de Aarde, en daarom vatbaar voor veel heerlyker hoedanigheden, in eenen bovennatuurlyken staat, welke hem wierd voorgesteld, zo hy de proeve konde uitstaan; in welken hy niet alleen niet zoude moeten sterven, maar zelfs niet zoude kunnen sterven. Als wy nu ook wel opmerken, dat de Heere Godt in zyne werkzaamheit daar wordt voorgesteld als de Formeerder, zo moeten wy verachten de dwalinge van hen, die meinen, dat uit *stof* en *beweginge*, en de bewerkinge van het eene door het andere, zodanig Menschelyk Lichaam zoude kunnen gevormt worden, en alle de functien en bewegingen die het doet, als een *automa*, zoude kunnen verrichten, zonder een *influxus Physicus*, of natuurlyken invloedt, van de Ziele op het Lichaam, afhangende van de vereeniging der Ziele met het Lichaam, het welk maar tot een Instrument voor de Ziele geformeert was, en buiten dat maar stof uit de Aarde zynde, zyne uitmuntentste heerlykheit en volmaaktheit uit deze vereeniginge, met de Ziele, en de onderlinge bewerking der twee vereenigde deelen, heeft. Maar dewyl het zo zeer tot ons bestek niet behoort, te spreeken van de veelvuldige Wysheit en Macht Gods in het formeren van 's Menschen Lichaam, verzoeke ik, dat gy overgaar, om van het andere, meer voortreffelyke deel des Menschen, zyne Ziele, te spreeken.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, nademaal het Lichaam van den eersten

sten Mensch een onmiddelyk gewrocht was van Gods formeringe, zult gy my wel toestaan, dat 'er een groot onderscheit was tusschen de vorminge van het onze, en het zyne, het welke zo geschikt was, dat in deszelfs voortteelend zaat alle de stanzels van het geheele Menschelyk geslacht, dat uit hem voortkomen zoude, tot den laatsten Mensch toe, waren opgesloten, en dus, nog in zyne lendenen zynde, aan zynen staat, geluk en ongeluk deel hadden; en dat dus, behalven de zamentellinge van zyn Lichaam tot dat einde, en met het vermogen daar toe, het zelve moest begaafd worden met een werkzaam vermogen, om uit en door een inwendig beginzel zyne functien te verrichten; en daarom zegt Moses met zeer korte woorden, en de Heere Godt hadde *in zyne neusgaten geblasen den adem des Levens*: welk woort, door *leeven* vertaalt, in den grondtext in het meervout staande, ben ik van gedachten, dat dit moet verstaan worden niet alleen van een adem des Levens dien hy ontfing voor zig zels, maar ook van den adem des Levens dien hy ontfing als het hoofd en de stam, van wien het geheele geslacht der Menschen zoude afdaalen. Nu is het bekend, dat 'er een drierley leeven is, een groeiend leeven, als in de planten, een gevoelig leeven als in de dieren, en een reedelyk leeven als in de Geesten: waar van de twee eerste gelegd zyn in het voortteelend zaat, zo dat alles dat daar door voortkomen zoude eerst een groeiend, en daar na een gevoelig leeven hebben zoude; dog dan ook een reedelyk Leeven, onder de beheeringe van eenen Reedelyken Geest. Waar in deze, welken wy noemen *mens humana*, of *anima rationalis*, met opzigt op haar eigentlykste Weezen, bestaat, bekenne ik niet te zweeten; dan dat zy moet zyn iets dat onderscheiden is van een Lichaam, en mede van een groeiend en gevoelend Leeven, gelyk de planten en dieren hebben,

ben, wegens hare werkingen van eene andere en voortreffelyker natuure, dan in die groeijende en gevoelige levens worden waargenomen: maar of de eigentlyke Natuur van deze reedelyke Ziel bestaat in een enkel *denken*, of dadelykheit van denken met bewustheit, dan of het een *substantie* of zelfstandigheit is, met een vermogen en natuurlyke neiginge tot denken, dat is met verstant wil en bewustheit in zig zelve werkzaam te zyn, zo dat de substantie of het weezen dezer Ziele blyft, het zy die denkt of niet denkt, wil ik geenzins bepaalen, en late dit voor de Philosophen. Wy konnen elkander met alle de verscheidenheit van gedachten, welke onze oprechte Vrienden hier over maken, zeer gemakke-lyk verdragen,

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Euruodius*, ik heb u verhaal gehoord, aangaande een drierley leeven of Ziele, welke alle, die uit Adam door de gewoone voorttellinge zouden afdalen, in hem ontfangen hebben, en het is my bekend, hoe men uyt dat meervoudige woordt *leevens* een drierley leeven in aanmerkinge neemt. Zo gy niet te verre trekt, het geen gy gezegt hebt van de *groeijende* en *gevoelige* Leevens, welke in Adam als het Hoofd, en in het voortteelend zaat, voor alle zyne nakomelingen gelegd zyn, kan ik dat wel hooren, mits gy, in de plaatse van den Formerder van alles, niet invoert een zekere soort van Natuur, van de Stoffe onderscheiden, maar nochtans zonder bewustheit werkende, die men eene *Natura Plastica*, eene vormende natuur, of een Bouwmeester, noemt, die alles zo uit zig zelve doet, dat Godt zig in deszelfs werkinge niet mengt; het welke tegen Gods Woort stryden zoude, waar in de vorminge onzer Lichamen niet aan zulken Bouwmeester, of *Natura Plastica*, in ons zonder in-
ner-

nerlyke bewuftheit werkende, maar aan de onmiddelyke werkinge van Gods Voorzienigheit wordt toegeschreven.

- Het vergenoegt my ook, dat gy niet zyt voortgegaan, om de natuur dezer drierley Zielen te beschryven, gelyk zommige, die thans willen wyzer zyn dan andere, zeggen, dat deze zyn zekere *Monades*, ondeelbare eenheden, van elkanderen niet onderscheiden in hare enkelvoudige en ondeelbare natuur, maar alleen in opzicht van de meerdere of mindere klaarheit van hunne bevatting of denkbeelt van het Heelal: als of de *Anima Vegetativa* een vermogen had het Heelal zig maar donker te vertegenwoordigen, de *Anima Sensitiva* klaarder, de *Mens Rationalis* allerklaarft, en na mate van die min of meer klare bevattinge, met betrekkinge tot het geheel al, zyne werkingen te verrichten: het welk in den grondt de Atheisterye zelfs is, en nergens anders toe verzonnen, dan om Godt in de krachtadige werkinge zyner Voorzienigheit noodeloos en van geen het minste nut te maken.

Maar het komt my opmerkelyk voor, dat gy ze beschroomt zyt om te zeggen wat u gevoelen is, betreffende de natuur en het weezen van onze redelyke Ziele, ofte de *mens humana*; waar omtrent gy niet bepaalt, of dezelve een *Substantie*, een Weezen is, met vermogen om te denken; of dat het een enkele *dadelykheit van denken is*, als men het eigentlyke weezen daar van in het gemeen en op zig zelven aanmerkt, zo dat alle de byzondere gedachten maar zyn *modificatien*, wyzingen, van die denking in het gemeen niet onderscheiden, maar in verscheide opzigten anders en anders gewyzigd. Ik wil zo gaarne als gy dit geschil den Wysgeeren overlaten: en nochtans, zo verre wy Theologanten zyn, behoorden wy 'er wel iets van te zeggen, wegens den invloedt welke het recht of verkeert begrip aangaande het

het Weezen onzer redelyke Ziele op verscheidene stukken van onze Leere heeft. Daarom zal ik u kortelyk zeggen, wat myn gevoelen hier over zy; en dan zal ik u aanwyzen de gevaarlyke gevolgen van het gevoelen der genen, die stellen dat het Weezen der Ziele, of reedelyke Geest, in een enkele denkinge, of dadelykheit van denken, bestaat.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer *Euruodius*, gy benadeelt verscheiden uwer beste Vrienden, dat gy u niet positif voor derzelve gevoelen gedeclareert hebt. Ik zal het dan doen: en ik houde staande, dat het Weezen van de Ziele eene enkele denking of dadelykheit van denken is: het welk my zeer klaar blykt, om dat, wanneer ik alles in twyffel trekke, ik nochtans bevinde dat ik denke, dat is, met bewustheit dezer myner gedachte denke.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, om dat dit geschil oudt en gesleten is, zal ik my daar niet verder inlaaten dan ik dachte; en maar zeggen: *In het gemeen*, wat de Weezens of *Substantien* betreft, het zy Lichamelyke, het zy Geestelyke, dat die grootelyks voor ons verstant verholen zyn: Wat weten wy van iets in zyne allerbyzonderste natuur, in onderscheidinge van andere dingen die tot het zelve geslachte behooren? Daar zyn Tweederley Substantien. Eene ongeschapene, die vah door en in zig zelve bestaat; en ook geschapene, welke wel bestaan door een werkoorzaak buiten haar, maar nochtans gezegt worden op zich zelfs te bestaan; in zo verre zy van andere Weezens of Substantien onderscheiden zyn, in welke zy niet hangen als haar onderwerp, of *subjectum inhaesionis*, en in zo verre zy geen toevalligheden zyn, welker bestaanlykheit gelegen is in haar bestaan

staan in iets anders. Deze geschapene Substantien zyn tweederley, Lichamelyke en Geestelyke. Welke nu de wezendlyke eigenschap van iets Lichamelyks zy, en wat de Substantie van een Lichaam zy, is nog zo bekend niet of men twist daar nog over: de eene zegt de *extensio*, de uitgebreidheit, deelen buiten deelen te hebben; de andere de *impenetrabilitas*, de ondoorgankelykheit, of ondoordringbaarheid; en een ander stelt weder wat anders. En wie zal ons dan ten vollen kunnen zeggen, welke de eigentyke Substantie of het Weezen van de Geestelyke Ziele zy? En is het niet maar wonderig pocchen, als men zig vermeet, klaarder en wyskundiger te weeten welk het weezen van de Ziele zy, dan waar in het weezen van het Lichaam bestaat?

In het byzonder, zal ik u zeggen, dat het geen wy van de Ziele, in onderscheidinge van alle Lichamelyke Weezens, niet volkomene zekerheit weeten, en waar uit wy ons een denkbeeld, ten deelen *stellig*, ten deelen *by ontkenninge*, van de Ziel kunnen maaken, hier op uitkomt: *Voor eerst*, dewyl de Ziele denkt, en denken eene daadelykheit is, en, dewyl *doen* onderstelt zyn, *agere supponit esse* (volgens een zetregel by alle overnatuurkundigen aangenomen) de Ziele moet een *Substantie* zyn, dat is een Weezen 't welk op zig zelfs bestaat, (*Substantia est quod per se subsistit, & substat accidentibus*) en dus van hare werkingen onderscheiden zyn, hoe natuurlyk dezelve ook uit de substantie der Ziele voortvloeijen. Ik bekenne dat een *substantie* te zyn, iets zeer generaals is, om dat het woort *substantie*, zo wel zyne betrekkinge op het ongeschapene noodzakelyke eeuwige en allervolmaakste Weezen Gods heeft, als op de geschapene Weezens buiten Godt: gelyk 'er van een Lichaam zo wel als van een geschapen Geest kan gezegd worden dat het een substantie is, iets dat

dat op zig zelfs, en in geen ander onderwerp, bestaat: doch hoe generaal dat woort is, zo geeft het iets te kennen in het weezen onderscheiden van deszelfs *dadelykheit*, en niet alleen iets dat het beginsel is van de daadelykheit deszelven wezens, maar dat als de grondt is, uit welken men afleidt verscheide eigenschappen van zulk een weezen, welke men juist tot deszelfs dadelykheit niet brengen, nog daar uit afleiden kan. Het welk in Godt, die zeekerlyk een Substantie is, zeer duidelyk is te verstaan; nadeemaal zyne onafhankelykheit, eenvoudigheit, onveranderlykheit, onafmeetelykheit en eenwigheit, juist niet van zyne dadelykheit van denken kunnen worden afgeleidt, schoon alles wat in Godt is Godt zelve is, maar wel van zyn Weezen of Substantie zelfs. Dus blyve ik by de goede verdeeling der Ouden, die alles gebracht hebben tot *Substantia* en *Accidens*, dat is tot Weezen en Toevalligheit; en mede der Nieuwe Overnatuurkundigen, die in hunne verdeeling alle brengen tot *Res* en *Modus rei*, dat is, de zaak en de wyze derzelve. Het welk bewys genoeg leevert, dat de daadelykheit van denken de Substantie der Ziele zelfs niet is, om dat die maar een *Modus rei* een Wyze der zaake is, van de Substantie zelve *redenkundig* onderscheiden, hoe natuurlyk ook die daadelykheit uit de Substantie voortvloeit.

Ten anderen, de bevattinge welke wy van de beyde geschapene Substantien hebben (hoe zeer in het algemeen daar in overeenkomende dat zy bestaan) doet ons dezelve in hare *Nature* van elkander onderscheiden, wegens iets dat wy in de eene ontdekken, en niet in de andere. Wy ontdekken dat 'er iets in ons is, 't welk uit zig zelve werkzaam is, en dat wel met twee onderscheidene hoedanigheden, die ons te zamen inboezemen, dat deze Substantie *van nature* onderscheiden is van de Lichamelyke Substantie, hoe subtil deze ook begrepen werde. In
Licha-

Lichamelyke Substantien doet zig , behalven de uitgebreidheit, niets voor , dan eene neiging om te zakken na het middelpunt van hare zwaarte , en eene ruste in de plaats in welke zy zyn , zo lange zy door geen sterker kracht van een ander uit hare plaats bewogen worden , en dus dat zy nooit in zig zelve werken , maar alleen op anderen door aanraakinge , hebbende ook een dood , of onwerkelyk , vermogen , om de beweginge , van anderen in hen overgebracht , te ontfangen , en zig na mate van de ontfangene beweginge te beweegen , zo snel , en met die bestieringe , welke door de ontfangene beweginge in hen overgaat , zo lange die duurt , zonder eenig vermogen te hebben om uit en van zig zelve eenige de minste veranderinge in die beweginge te maaken. Maar als wy de Substantie der Ziele beschouwen , vinden wy , dat die niet alleen een vermogen heeft om de werkinge van een ander te ontfangen , en te werken als zy bevrocht wordt ; maar ook een *Activiteit* en Daadelykheit , om uit en van zig zelve te werken ; en dus niet slechts door van buiten aankomende beweginge werkzaam is , maar uit hare eige natuure : het welk deze Substantie van alle Lichamelyke Substantien ten duidelyksten onderscheidt. Voorts , als de Ziele werkt , zo werkt die niet altyt buiten zig zelve op een ander , maar ook wel in zig zelve , zynde dus , en de werkoorzaak harer werkinge , en het onderwerp waar in de werkinge geschiedt. Verder , dat de werkende Ziele zo niet bepaalt is in hare werkinge , dat uit de eerste werkinge de volgende werkingen noodzakelyk voortvloeyen , gelyk men in het *Machinale Systema* stelt , dat in de voorgaande gedachte zulk een *Ratio sufficiens* of genoegzame reeden is , dat de andere daar uit moet volgen : Neen ; de Ziele werkende , kan hare werkingen opschorten , en na de gelegentheden of omstandigheden veranderen , en anders of

Negende Samenspraak.

N

an-

anders bestieren. Wyders vinden wy, dat deze Substantie, werkende, niet alleen met gevoel van blydschap of droefheit, ofte iets anders aangedaan wordt, en eene redelyke bewustheit heeft van hare daden en werkingen, maar ook met eene meer dan wiskundige overtuiging van haar staat en bestaat onder een Regel of Wet, daar aan zo onderworpen is, dat zy zig van dezelve, als boven haar, niet kan ontslaan, nog dezelve veranderen ofte verdraajen; en dat, na maate van de gelykvormigheit, of ongelykvormigheit, van hare werkingen met dien Regel, beschuldigende of ontschuldigende gedachten in haar ontstaan. Deze eigenschappen nu, in haren wezendlyken aardt en nature geheel en al van alle de eigenschappen van eene Lichamelyke Substantie onderscheiden zynde, en regelrecht daar tegen strydig, als *opposita contradictoria*, die in eene en dezelve Substantie, zonder geheele omkeeringe en locheninge van derzelve nature, geen plaats kunnen hebben; zo denke ik, dat het klaar is, schoon *Substantie* in het generale begrip beteekent al 't geen een *bestaan* heeft, dat wegens de verschillentheit en directe tegenstrydigheit der opgemelde wezentlyke eigenschappen de geschapene Substantie moet verdeelt worden in eene Lichamelyke en eene Geestelyke Substantie: mitsgaders dat al het strydige met de wezendlyke eigenschappen van elke byzondere Substantie van dezelve moet ontkent en daar uit gesloten worden, en het tegengestelde by wettigen gevolge daar uit mag en moet worden afgeleid. Waar in het bewys legt voor de onsterffelykheit van de Ziele als een Geestelyke Substantie. Ik zegge van de *onsterffelykheit*: want wat hare *eeuwigduurentheit* aangaat, dit is eene andere zaak, en vermits de Ziele maar een gevallen weezen is in het zyn, is die ook gevallen in aanhoudende te zyn. Gy merkt, dat myne redeneringen, rusten op deze onwrikbare kundig-

digheden, *quod talia sunt prædicata, quæ permittuntur a suis subiectis; & vice versa: quod operationes sequuntur naturam: & quod in esse contingens est necessario ex se, contingens est in porro esse.*

Ten derden, deze Substantie, onze Ziele, hoe volmaakt in zig zelve, bekommt nochtans eene volmakinge door hare vereeniging met, en inwooninge in ons Lichaam, mitsgaders hare werkinge daar in, daar op en daar door: vermits deze vereeniging de twee onderscheidene Substantien van Geest en Lichaam tot een eenig ondeelbaar Persoon maakt, 't welk de eene zonder de andere, de Ziele zonder het Lichaam, niet zoude zyn, en dus hare volkomenheit niet hebben. Waar in *eensdeels* het onderscheid gelegen is tusschen het Geestelyke Weezen onzer Ziele, en dat der Engelen, dewelke Personen zyn en hare volkomenheit hebben zonder Lichamen: en waar uit *anderdeels* blykt, dat onze Ziele, uit hoofde der Scheppinge, in ons Lichaam niet woont als in een gevangenhuys, maar hare volmakinge zo heeft in de vereeniging met haar Lichaam, dat zy niet alleen hare afscheidinge van hetzelfde natuurlykerwyze niet begeert, maar zelfs een soort van reluctantie en afkeerigheit daar tegen heeft, uit aanmerkinge dat zy daar door in een buitennatuurlyken staat komt.

Sobere, wyze, en eerbiedige Menschen, zyn in hunne onderzoekinge aangaande het Weezen en de Natuure onzer Ziele nooit verder gegaan, als hebbende uit de drierley aanmerkingen, die ik uit de bevindinge hebbe opgegeven, genoeg om in te beruften; en de Ziele te bevatten met eene algemeene en stellige bevattinge; dan ook met eene byzondere en ontkennende bevattinge; en voorts met eene allerbyzonderste en opzigtelyke bevattinge: begrypende de Ziele als een Geestelyke Substantie, van al het Lichamelyke onderscheiden, met Verstant en

Wille begaaft, en in zig zelfs een vermogen hebbende om te denken, dat is met bewustheit van hare eige daden te werken, met eene overtuiging van hare verbintenis aan, en onderwerpinge onder eene Wet, onder welke zy staat, en als geschapen zynde om in hare vereeniging met het Lichaam hare volmakinge te hebben, en met het zelve een ondeelbaar en onderscheiden Persoon uit te maken. Die verder hebben willen gaan, zyn in zulke Labyrinthen verdooft, dat zy allen Nakomelingen tot baakens moesten verstrekken, en hen leeren wys te zyn tot matigheid. Ik voor my, beruiste in het opgegevene, en meine dat alle deze punten, betreffende het weezen onzer Ziele, en derzelver wezendlyke onderscheidinge van ons Lichaam, zo klaar voor ons zyn, als het klaar is waar in de Substantie van een Lichaam bestaat; ja zo klaar, dat een iegelyk, hoe ongeoeffent hy zy, indien hy maar niet *mente captus* is, hier van zo duidelyken bevattinge maken kan als de beste Filosooph, hoewel hy zyne bevattingen zo klaar aan anderen niet kan mededeelen.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Myn Heer, ik wilde wel eens hooren, welke bewyzen gy hebt voor u gevoelen, dat het weezen van de Ziele, in onderscheidinge van het Lichaam, in zyn algemeene en stellige begrip, niet bestaat in een daadelykheit van denken, maar een Substantie is, van die daadelykheit van denken onderscheiden: alzo het my en myne Vrienden toeschynt, dat men het Weezen der Ziele verlochent, als men ontkent dat Denken het Weezen van de Ziele is.

O R T H O D O X U S.

De goede bewyzen voor myn gevoelen, dat de Ziele geen enkel Denken of dadelykheit van denken is, maar een Substantie die denkt, en een vermogen

gen en natuurlyke geneigtheit van zig zelve heeft om te denken en zig daar in te vermaken, zal ik u mededeelen gelyk ik die in myne jeugd ontfangen heb, en in welke ik tot nog toe zoo beruſte, dat ik niet denke dat iemandt machtig is de kracht derzelve met alle zyne Sophisticatien te ontleggen. En ik wil dit zoo veel gereeder doen, om dat men thans een verſchil ventileert over *Geloove* en *Gelooven*, over de *Hebbelykheit* van het *Geloove*, en de *Daadelykheit* daar uit voortvloeyende, het welk zulk eene relatie tot de regte bevattinge van het Weezen der Ziele heeft, dat alle verwerringe uit het misverſtant omtrent het Weezen van de Ziele ontſtaat.

Die zig verbeelden, dat de Ziele geen Subſtantie is van de daad of dadelykheit van denken onderſcheyden, en welke, het zy die denkt of niet denkt, het vermogen heeft om te kunnen denken, maar dat de Ziele is een enkele denking of daadelykheit van denken, en konnen ook van het *Geloove* geen denkbeelt maken als van een *Habitus* of vermogen, waar uit als hun eerſte eigen beginſel de *Geloofs* daadelykheden, als *actus secundi*, & *elicivi*, uit de *habitus* of *potentia* als het *principium primum* voortkomen; maar ſtellen het geloove in een dadelykheit of dadelyke werkzaamheit van *Gelooven*: het welk van zeer nadeelige gevolgen is, zoo in de Leere der Rechtvaardigmakinge, als in die van de Volhardinge der Heiligen. Want zoo zal *eensdeels* moeten volgen een Rechtvaardigmakinge uit onze Zielsdadelykheit, en dus uit onze werken; *anderdeels* zal men ophouden een geloovige te zyn, zoo haaft deze *Geloofsdadelykheit* ophoudt. Onze vereeniging met Christus en de duurzame bevestiging van die vereeniging worden door een en het zelve Middel het *Geloove* te wege gebragt. Maar dat deze bevestiging en volhardinge in de vereeniging met Christus door de daadelykheit des *Geloofs* zoude geſchieden, ſpreekt

de ondervinding teegen : om dat, schoon de hebbelykheit des Geloofs blyft, de dadelykheit menigwerf ontbreekt. Even gelyk het is met de Ziele, een Weezen dat het vermogen of de Hebbelykheit heeft om te denken, schoon de dadelykheit van denken wel eens ophoudt.

Wat nu betreft onze bewyzen, dat de Ziele in geen enkel *denken* of denkende daadelykheit bestaat, gelyk eenige uit ulieden willen, deze zyn ;

Eerst, Dat alle Weezen, welk het ook zy, in deszelfs weezendlyken aardt en natuure begrepen wordt als iets dat zoo op zig zelfs bestaat, dat dat Weezen, of die natuur geen relatie tot iets anders heeft, en dus zonder iets anders bestaat. Maar *denken*, denkende dadelykheit, of dadelykheit van denken, hoe men dat denken algemeener of byzonderder begrypt, heeft zyne relatie als een daad of daadelykheit tot iets het welke denkt, dat is tot een denkende *Substantie*, wiens de daad van denken is, en wiens daad van het Weezen ; wiens daad het is, ten minsten redekundig moet onderscheiden zyn. Dit kan men niet ontkennen, ten zy men ontkenne de algemeene kundigheden der redenkunde, *quod Actiones sunt suppositorum: Actus supponit agendi Potentiam; Agere supponit Esse*: dat is, dat de Werkingen zyn van de Werkende : dat de Daadt onderstelt het Vermogen om te doen : dat Doen onderstelt Zyn. Het gezegde nu onloochenbaar zynde met opzicht op de Ziele, zo is het mede alzo omtrent alle de dadelykheden, dat dezelve een vermogen of hebbelykheit vooronderstellen, waar op zy hare relatie hebben ; het zy deze vermogens natuurlyk aangeboren of ingestort zyn ; en dat wederom deze vermogens of hebbelykheden een Substantie of weezen vooronderstellen, wiens vermogens of hebbelykheden dezelve zyn, van de dadelyke werkzaamheit van die vermogens onderscheiden ; gelyk het gezichtvermo-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 191

mogen niet is het dadelyk zien, en het vermogen van 't gehoor niet is het daadelyk hooren. Zoo gy dit behoorlyk appliceert, zult gy de kracht van myn bewys bevatten, en teffens ontdekken, met hoe veel recht men onderscheidt maakt tusschen *Gelooze* en *Gelooven*, tusschen de *Hebbelykheid* en de *Daadt*.

Ten tweeden, alle *Adjuncta*, ofte Toevoegzelen volgen de natuur van het Onderwerp wiens Toevoegzelen die zyn. Indien nu onze Ziele een enkel *Denken* was, zoo zouden wy niets in onze Ziele, het zy als eigenschap, het zy als toevoegzel, kunnen begrypen; het welk ongerymd is: alsoo 'er in onze Ziele verscheide vermogens en hebbelykheden, zoo natuuryk verkregene als ingestorte zyn, welke van de Ziele zelfs, ten minsten redekundig, onderscheiden zyn.

Ten derden, myne stelling blykt uit de vereeniging tusschen Ziel en Lichaam tot een Persoon, zoo dat de eene op de andere werkt, en de werkinge onderling van elkander bestiert wordt: het welk beide onmogelyk geschieden konde, zoo de Ziele in enkel *Denken* bestondt: om dat Denken een inblyvende daad is, niets buiten zig stellende, en dus onmogelyk op het Lichaam konnende overgaan, om de beweginge deszelfs te veroorzaaken. Uit dit beginzel heeft *Doctor B. Bekker* de werkinge der Geesten op de Lichamen gelochent; en andere zyn zoo verre gegaan, dat zy de overgaande werkingen van den oneindigen Geest op het Lichaam onmogelyk gestelt hebben.

Ten vierden, Indien *Denken* het Weezen van de Ziele was, zoude dit nooit van de Ziele kunnen gescheiden worden: doch dit strydt niet alleen tegen de ondervinding, maar ook tegen Gods Woort, het welk ons zegt, dat *Kinderen eer zy geboren waren, niets goeds of kwaads gedaan hadden*; 't welk onwaarsachtig zoude zyn, indien zy *dadelyk dachten*: om dat

alle dadelykheit van een reedelyk Schepzel opzichte heeft op een Wet, en goed of kwaad is na deszelfs gelykvormigheid of ongelykvormigheid met die Wet.

Om welke maar kortelyk genoemde reedenen ik besluite, dat onze Ziele in haar Weezen niet bestaat in enkel *Denken*, nog eene daadelykheit van denken is; maar dat de Ziele is een Geestelyke *Substantie* met een vermogen om te kunnen denken.

A D I A P H O R U S.

Het heeft my zeer behaagt dat de Heer *Euruodius* zig over het Weezen van de Ziele niet heeft uitgelaten; maar het heeft my gestooten, dat de Heer *Pantanechomenus* dit geschil op de tafel gebragt heeft ten gevalle van eenige weinige Doctoren, die in andere opzichten wel van onze Vrienden zyn, maar van welke wy in dit gevoelen verschillen: te meer, om dat ik geheuge, dat *Doctor de VRIES* my in myne jeugd getoont heeft de gevaarlyke gevolgen van die stelling, dat de Ziele eene *enkele denking* is, en het *Register* van ongerymtheden daar uit voortvloeyende, het welk ik de Heeren nog eens moet laten hooren uit zyne *Exerc. Rat.* pag. 435, 436.

Doctör G. DE VRIES.

Uit dit gevoelen moeten deze dingen volgen. I. Dat het Weezen Gods bestaat in een enkele Denking. II. Dat 'er eigentlyk gesproken maat twee inwendige Eigenschappen Gods zyn, Verstand en Wille. III. Dat Godt ten aanzien van zyn Weezen nergens is. IV. Dat Gods Alomtegenwoordigheid niets anders is dan eene van buiten aankomende benaming, voortgesproten uit zyne werkinge op Lichamelyke dingen. V. Ja dat de Goddelyke Natuur, in Christus den Middelaar niet anders met de Menschelyke Natuure heeft kunnen vereenigt worden dan door werkingen. VI. Dat de goede en kwaade Engelen ten aanzien van hun Weezen nergens zyn. VII. En dat zy geene plaatsveranderinge ondergaan. VIII. Dat nochtans een deszelfs in twee verscheide plaatsen meer werkingen na buiten te gelyk doen kan. IX. Nochtans zoo, dat de Engel niets in waarheit veroorzaakt, maar dat Godt iets uitwerke in de Schepfelen op den blooten wille van den Engel.

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 193

gel. X: Dat de Menschelyke Ziel de vorm des Menschen niet is. XI. Dat zy met het Lichaam vereenigt is, niet ten aanzien van haar Weezen, maar alleen ten aanzien van hare werkingen. XII. Zoo nochtans, dat zy geene overgaande daaden in het Lichaam als een eigentlyk genaamde oorzaak voortbrengt. XIII. Maar dat de beweging des Lichaams van den invloedt der Ziele niet af en hange. XIV. Ja dat het Lichaam leeven en zig beweegen kan zonder de tegenwoordigheid der Ziele. XV. Dat de reedelyke Ziele in des Menschen doot geen plaatsveranderinge ondergaat. XVI. Nog dat haar na den doot een plaats, waar zy zyn zoude in onderscheidinge van een andere plaats, kan toegekent worden. XVII. Maar dat Hemel en Hel alleen verschillen in verandering van denken. XVIII. Voorts, dat de daadelykheit der Ziele eerder is dan het vermogen, en het vermogen uit de dadelykheit spruit. XIX. Dat men geen Hebbelykheit van de Ziel begrypen kan zonder daadelyke werkzaamheit. XX. Nog dat 'er eenige Hebbelykheit is, zelfs geen ingestorte of ingeborene, dan die door daaden der Ziele verkregen wordt. XXI. Gevolgelyk dat zodanig ook is de hebbelykheit der aangeboorne verdorventheit; en dat dus de Mensch eerder een Zondaar is door de daad, dan door de hebbelykheit. XXII. Dat overzuiks een kind in de baarmoeder Daadelyk zondigt. XXIII. Daar en tegen dat een wedergeborene kind in de baarmoeder daadelyk gelooft. XXIV. Ja, dat de H. Geest in de Wedergeboorte geen goede neiginge in de Ziele kan inplanten zonder een daad van onzen Wille. XXV. Dat derhalven ook een Wedergeboorne eerder een gelovige is door de daadelykheit, dan hy de hebbelykheit verkrygt om te kunnen gelooven.

Zoo heb ik geleert uit *Doctor de VRIES*. Of nu de vooroordeelen myner opvoedinge my afkeerig gemaakt hebben van die stelling, dat het Weezen der Ziele bestaat in eene enkele daadelykheit van denken, zal ik daar laten; maar dit weet ik, hoe onverschillig ik geworden ben, dat my altyt een soort van verschrikkinge bevangt, wanneer ik my deze gevolgen te binnen bringe, ziende daar in eene aanleidinge tot omkeeringe van veele Leerstukken onzer Kerke, gelyk daar zyn, die betreffen onze oorspronkelyke Sonde, de Rechtvaardigmakinge des Sondaars, de onverliesbaarheid van het waare Geloove met de onmogelykheit van den Afval der Heiligen,

ligen, den Artikel van Hemel en Helle als plaatsen der Gelukzaligheid en Verdoemenisse; om niet te zeggen eene heimelyke aanleidinge tot Atheïsterye. Ik had daarom wel gewilt, Heer *Pantanechomenus*, dat gy, om eeniger uwer goede Vrienden Wille, dit geschil niet geoppert hadt, waar door gy my genootzaakt hebt myne gevoeligheit omtrent dit stuk te toonen.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, ik ben zeer geërgert over u, en zoo ik had kunnen verwachten, dat gy *Orthodosus* en *Philalethes* dus in de handen zoudt werken, had ik dit stuk zoo wel kunnen voorbygaan als de Heer *Eurrodius*.

PHILALETHES.

En ik verblyde my *Pantanechomene*, dat de Heer *Adiaphorus* gedaan heeft het geen ik anders zoude gedaan hebben: om dat gy my nu niet te verwyten hebt, dat ik doorgaans oude Doctoren laat spreken: en de Heer *Adiaphorus* ons, en allen die deze *Samenspraak* leesen zullen, hier mede heeft doen zien, uit welken bron veele dwaalingen zyn voortgevloeit van zeekeren ouden Doctor, die ons scheldt voor *Antinomianen*, *Macbinalisten* en *Spinosisten*, om zyne eige dwalingen aan het oog van Gods Kerke te on-trekken; namelyk, uit zyne *Cartesjaansche* stellinge, dat het Weezen der Ziele eene *enkele Denking* of denkende daadelykheit is, welke zoo veele onregtzinnige gevolgen na zig trekt. Hier uit vloeit zyne Leere, dat de toerekening van Adams eerste zonde aan alle zyne natuurlyke nakomelingen wel onmiddelyk is, maar de uitvoerig van deze toerekening middelyk is; gesterkt met dezen zynen zetting, dat de *onmiddelyke uitvoering geen rechtvaardige uitvoering zoude zyn*: waar mede hy de Leere onzer Ker-

Kerke, betreffende de Erffchult, aan de Socinianen en Remonstranten verraadt, stellende dat onze onderwerpinge onder de straffe en den Vloek van het verbroken Werk-Verbondt, en de daar uit voortgekome ne beroovinge der Ziele van het Beeldt Gods in hare Scheppinge, onrechtvaardig zoude zyn, ten zy 'er van onze zyde voor af gegaan was, *niet* onze onreine geboorte uit onreine Ouderen, want dan zoude de toereekeninge slechts *middelzyk* zyn, 't welk hy erkent dat *geen waare toereekening zoude zyn, maar* ten zy 'er voor af gegaan was van onze zyde eenige daad onzer Ziele die kwaad is; voor welke het onrechtvaardig, ja in den hoogsten en onbepaaldsten zin onmogelyk zoude zyn, dat Adams eerste zonde aan ons zoude toegereekent worden. Welke Ketterye vloeit uit zyne *Cartesiaansche Philosophie*, volgens welke de *daaden*, het zy goed het zy kwaad, niet zyn uit de *hebbelykheit*, maar de *hebbelykheit*, goed of kwaad, door de *daadelykheit* verkregen wordt. Daar is van iemandt onzer Vrienden over dit stuk gehandelt, en wy zullen het nader op zyne plaats doen. Hier uit vloeit zyne stellinge, dat wy door een daadelykheit des Geloofs, in zig alle zedelyke deugden vervattende, de vergevinge der zonden en het eeuwige leeven verkrygen: om dat wy, volgens zyne beginzelen, *geen hebbelykheit*, het zy verkregen of ingestort, kunnen ontfangen, dan op na en door een *daadelykheit*. Hier uit vloeit het, dat hy en de zynen, alle *habitus*, hebbelykheiten ofte vermogens die niet *daadelyk werkzaam* zyn, aanmerken als *dood* en Leeveloos; en als of onze Geloofsdadelykheit de Gerechtigheit des Geloofs was welke ons toegereekent wordt; spreekende van een dwaalinge der genen die door een dood geloove willen gerechtvaardigt worden. Hier uit moet medevloejen, zoo 'er een punct des tyds is, in het welke wy *niet daadelyk gelooven*, dat wy dan ook *niet Ge-*
regt-

regvaardigt zyn ; en 'er dus honderd maalen op eenen dag een *afval der Heiligen* voorvalt , met zoo veele herstellingen , wanneer de daadelykheit dezes Geloofs wederkomt : want zoo de *hebbelykheit* eerst verkregen wordt door de *daadelykheit* , zoo moet volgen , de oorzaak wegh , het gewrochte wegh : *sublata causa tollitur effectus*.

Het verwondert ons , dat veelen onzer Vrienden , die in hunne jeugd *Doctor de Vries* , immers in zyne Schriften , gekent hebben , deze dingen niet te binnen gekomen zyn ; in welk geval de verkeertheden van dien Doctor , die ons zoo geweldig aanvalt , hen zoo plausibel niet zouden voorgekomen zyn. Doch laat ons hier van aftappen , en tot onze verdere stukken overgaan. Het zal niet nodig zyn , denk ik , myn Heer *Euruodius* , dat wy spreken van de onsterffelykheit der Ziele , om dat Gy en Wy , elk uit onze eige gronden , die eeven vastelyk gelooven. Maar hebbende gesproken van de *twee* voornamen *deelen* uit welke de Mensch bestaat , dienen wy van de *vereeniginge* derzelve te spreken ; gelyk , volgens myn geheugen , deze goede schikkinge door U in het begin van dit gesprek gemaakt is.

E U R U O D I U S .

Het is zoo , myn Heer : ik heb gezegt , dat *Moses* , *Gen. II: 7*. ons de vereeniging van Ziel en Lichaam te kennen gegeven heeft , met die woorden , *alzo werd de Mensch tot eeno leevendige Ziele*. Welke woorden my altyt dezen indruk gegeven hebben , dat , hoe heerlyk het Lichaam zyn mochte , 't welk Godt uit het stof der Aarde vormde , het nochtans geen leeven of beweeginge , als een *Automa* , had ; waarom ik in dit stuk nooit met *Cartesius* heb opgehad : maar dat , door de inblazinge van den Geest der Leevens in deszelfs neusgaten , dit Lichaam zyn leeven en beweeginge verkregen heeft :
het

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 197

het welk in het *laatste Lid* van het *vers* zoo verklaart wordt, dat deze twee eene *Levendige Ziele* geworden zyn, door zamenvoeginge, vereeniginge met elkan- der, adfistentie en onderlinge werkinge van het ee- ne deel op en door het andere; strekkende het eene zoo tot volmakinge van het andere, dat het eene zonder het andere niet volmaakt is, nog als een *Per- soon* kan worden aangezien. Ondertuffchen is deze materie subtil; en ik hebbe mynen tyt tot andere studien besteedt: en nademaal veele onzer Vrienden hier omtrent anders gevoelen, wil ik lieft geëxcu- seert zyn van my hier over uit te laten. Moet het nochtans uitgeplofen worden; *Pantanechomenus* zal het, zoo niet voor zig zelve, voor onze Vrienden, met u behandelen.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer *Euruodius*, het gevoelen van uwe en myne Vrienden te willen verdedigen, is my zoo kwalyk gelukt, al mede door *Adiaphorus* onvoorzig- tigheid, dat ik hen meer nadeel dan voordeel heb toegebracht; en op dat dit niet wederom gebeure, en ik daar door geen kwaaden dank behaale, excu- seere ik my ook van de behandelinge van dit stuk, en mag wel lyden dat het niet verder aangeroert werde.

ORTHODOXUS.

Het behaagt my dat de Heer *Euruodius*, schoon verknocht aan andere bezigheden en studien, welke hem van der jeugd af behaachelyker waren dan de Philosophie en Theologie, zig in dezen zoo naby de gerecipieerde Leere verklaart heeft. Maar het komt my vreemt voor, dat de Heer *Pantanechomenus* zig de behandelinge van dit stuk onttrekt.

Hy heeft onze Samenpraak, tegen onzen zin, doen loopen over de *Scheppinge in het Gemten*; Hy vermeet
zig

zig bekwaamer, wyzer en doordringender van oordeel te zyn, dan anderen; Hy Schryft anderen uit der hoogte wetten en regels voor, na welke zy hunne handelingen te richten hebben: en excuseert hy zig nu van de behandeling dezer materie? Wy moeten daar van spreken, myn Heeren, en ik zal, om reedenen, mynen Broeder *Philaletbes* eens vervangen. Terwyl de Heeren zig onttrekken, verwacht ik door dezelve niet gestoort te worden. Ik moet eerst de Historie verhaalen, die voor ons noodzakelyk maakt, dat wy het stuk van de vereeniging van Ziel en Lichaam in een Persoon tot beïdet volmakinge verhandelen: daar na zal ik de verscheide gevoelens daar omtrent opgeeven en het onze duidelyk voorstellen en bevestigen; en zoo zal ik den Doctor, die ons verkettert, duidelyk toonen waar hy staat.

Wat de Historie betreft, het is de Heeren bekend, dat wy in de *Sesde Samenspraak* meer in het gemeen handelende over het *Besluit Gods*, het welke is de Besluitende Godt zelve, de Heer *Euruodius* tegen ons gevoelen, het welk in het weezen der zaak met dat der *Thomisten* overeenkomt, en in Gods Woort gegrondt is, eene tegenwerpinge opperde, welke ik beantwoordde volgens den Leydraadt van alle Hervormde Kerken en Doctoren, en inzonderheit van *Doctor de VRIES*, wiens post dit wel voornamelyk was; als behoorende eigentlyk tot de *Natuurlyke Godgeleertheit*, voegende daar nochtans by t geen my *Doctor a MARCK* geleert had: dat name-lyk Gods medewerkinge bestaat in *eenen onmiddelyken voorafgaanden voorbepaalenden en tot de werkinge opwekkenden invloedt in de tweede oorzaken zelve, zoo wel als in hunne werkingen*: gelyk alles breeder kan gezien worden in onze *Samenspraken*, tweede deel pag. 269 — 280. Om dat onze stellingen en redeneringen ten vollen overeenstemden met de altyt gerecipier-

pieerde Leere van onze regtzinnige Doctoren, konden wy niet vermoeden, dat ooit iemandt daar tegen zoude opkomen, dan een volstreckte *Pelagiaan*, dien wy niet zouden beantwoorden, om dat dit zoo overvloedig voor ons gedaan is. Doch wat gebeurt 'er? De bewuste Doctor, uwlieder nieuwe Vrient, woelende met alle kracht om zynen goeden naam by zyn leeven te begraven, vindt goed, als de eerste openbare Schryver uit den Schoot der Gereformeerde Kerke, onze zuivere Leere, met die van onze Vrienden, in een gemeen gemaakt geschrift voor *Antinomiaansch* en *Machinaal* te schelden, en te bestryden: ja zelfs aanzoek te doen by eene Kerkvergaderinge, om eene Synodus te vergen, dat die middelen beraamen mochte, om tegen onze Leere, en die van eenige onzer Vrienden, te waken. En om daar in beeter te slagen, brengt hy in zyne propositie, tot dit einde gedaan, alles tot de onderwerpen van het *Geloove* en de *Regtvaardigmakinge*; om veelen, welke die stukken, volgens de gronden van Gods Woort, en de beginzelen der Hervormde Leere, thans zoo nauwkenrig niet begrypen, en spreken van een werkzaamheit des Geloofs tot Regtvaardigmakinge in de vuurschare van Goud in den Hemel, tegen ons en onze Vrienden in het harnasch te jaagen; op dat hy niet voor een *Pelagiaan* of *Molinist* mogt worden aangezien, als hy zig tegen onze Leere, aangaande de medewerkende Voorzienigheit op zig zelve, aankante. Een onzer Vrienden, welke zig onder den naam van *Pauhus van Hasselt* verborgen heeft, om vervolgingen tegen Uitgevers van niet Kerkelyk geapprobeerde Theologische Schriften te ontgaan, dit rammelen over het *Antinomiaansch* en *Machinaal Systema* moede, vond goed, een klein geschrift, by forme van een *Brief* aan *Petrus van Zwoel* uit te geeven, en daar in te bewyzen, uit het beginzel der vereeniginge van de

Ziele

Ziele met het Lichaam, dat die Doctör, onze en onzer Vrienden leere bestrydende, noodwendig een *Quiërist*, dat is een *Machinalist* in den hoogsten graad, of anders een *Molinist* zyn moeste. De Heer *Adiaphorus* heeft in het eerste begin dezer *Samenspraak* eenige meldinge hier van gemaakt, en ons gezegt dat de Doctör dit stilletjes by zig heeft laten nederzakken. Vermits deze *Paulus* klein van Perfoon is, heeft de groote Doctör hem waarschyglyk over het hoofd gezien, tot dat hy omtrent het midden van *Slacbtmaand 1755.* zyn *Schriftje* gelesen heeft, als gebleken is by zekere *Voorrede*: maar nog onze regtzinnigheit omtrent de Goddelyke Medewerkinge, of *Concurfus*, erkent, nog zyne regtzinnigheit daar over aangetoont; die 'er niet zyn kan, 'al waar men omtrent de *vereeniging van Ziele en Lichaam* dwaalt.

Deze gebeurtenis nu aanleiding gegeven hebbende, om van de *vereeniging van Ziel en Lichaam* te moeten handelen, zouden wy daar over wel wat uitvoeriger kunnen spreken, dan in dat *kleine stukje* geschiedt is: dog dewyl de verscheidene gevoelens over deze stoffe, mitsgaders dat der Hervormde Kerke, het welk het onze is, daar in zoo wel en duidelyk zyn uitgedrukt, als wy zelve dit zouden kunnen doen, en men den Doctör daar in getoont heeft hoe hy staat, zonder dat hy zig zedert dien tyt verantwoord heeft, denke ik nu dezen *Paulus* voor my te laten spreken; alzoo dit voor eerst genoeg zal zyn, ter betooninge van ons regtzinnig gevoelen nopens de *vereeniging van Ziel en Lichaam*, en van de doemwaardige *Quietisterye* of *Pelagianerye* der genen die dit bestryden.

PAULUS VAN HASSELT.

Dog ik moest voornamelyk antwoorden op het geen Uwel Ed. my vraagt, betreffende het *Antinomiaans en Machinaal Systema*, waar over de Professor zulken becommering schynt op.

opgevat te hebben in de laatste dagen, en waar van zyn Hoog Eerw. bynaa in alle zyne Schriften, welke sedert den 5. May 1755. uitgegeven zyn, gesproken, en als van een Doemwaardig Systema gewaagt heeft, in zyn Antwoord van den 9. Juny 1755, pag. 25, 26. Dit Doemwaardige Systeem zegt Uwel Ed. dat de Professor toeschryft aan de onregtzinnige Helpers der Bestryderen van Do. van der Os, *die een nieuw Systema over het Geloof en de Regtvaerdigmaking in de Kerk zoeken te brengen, en daarom in de Leer van van der Os het beilig leven des Heiligen Geloofs doemen, om een dood en werkeloos geloof, onder den schyn van het regtzinnig geloof, ten Troone te verheffen: en die niet alleen den Ouden Mensch, maar den gebeelen Mensch uit den Mensch willen weggenomen hebben, op dat by niet in eenen nieuwen Mensch verschapen, maar tot een werkeloos Machine gemaakt worde: om dat men die werkzaamheid van Gods Voorzienigheid, die de Concurfus genoemd wordt, niet verstaat, en om dat men de onderscheide wyze, waarop redeloze en redelyke schepsels van Godt bewragt worden, en van hem afbankelyk zyn, niet kent.* Voorts doet Uwel Ed. my aanmerken, dat de Prof. dat Antinomiaansch en Machinaal Systema der ongenoemde Helpers van de Bestryders van Do. van der Os mede toeschryft aan de Aanhangeren van de Ziels Eensame Meditatien, en ook, zoo het schynt, aan de Aanhangers van Schortinghuis zyn Innig Christendom, en die alle met die Helpers voor Menschen van dezelve factie houdt, die zulk een Doemwaardig Systema in de Kerke zoeken in te voeren; en dat hy dit opgeeft als de groote reeden, waarom van der Os de Kerk uit moest, die zig ten sterksten tegen dat Doemwaardig Systema verzette. Eindelyk vraagt Uwel Ed. my, of ik begrypen kan, dat de Bestryderen van Do. van der Os, met derzelver Helperen, een Antinomiaans en Machinaal Systema in de Kerke zouden zoeken in te voeren? en of ook die Mannen, welke hy zulks te laste legt, Aanhangeren van de Ziels eensame Meditatien van J. Eswylers, ofte het Innig Christendom van Do. Schortinghuis, zoo als die Schriften daar leggen, zouden zyn? En by aldien neen, zoo vergt gy my, dat ik die Professorale Fabel met een gedrukt briefje zal verschoonen, volgens 't woord van den Prof. Schultens; en den Heer van den Honert beduiden, dat Hy met die schrikkelijke namen van dat Doemwaardige Antinomiaansche en Machinaal Systema (zyn nieuw popje) lang genoeg gespeelt heeft, en het eens tyd word om te bewyzen 't geen Hy nu zoo menigmaal gezegd heeft, of niet voortgaan moet met zyn lasteren.

Ik zal aan U Wel Ed. verzoek, zoo veel in my is, trachten te voldoen, en dewyl de Professor eerst spreekt van het Antinomiaansch Systema, daar van beginnen.

Negende Samenpraak.

U Wel Ed. weet zoo wel als ik, dat *Antinomos* zoo veel zegt als een *Wetbetryder*, die de verbintenis aan de Wet lo- chent, en een *Anomos*, een *Wetteloofe*, meint of zoekt te zyn: en dat 'er dus geen vuilder naam konde bedagt worden, om iemand hatelyk te maken by allen, by wien iets van het kennelyke Gods is overgebleven: om dat een Antinomiaan en een Atheïst in effekte het zelve is: wyl alle, die gelooven dat 'er een Godt is, ook gelooven, dat die Godt op zyn re- delyk en van Hem zeedelyk ahangend Schepzel een band van zeedelyke verplichtinge gelegd heeft.

Maar ik zal nader komen tot een bepaalder gebruik, welk het woordt Antinomiaan of Wetbetryder in de Schoolen der Godgeleerden heeft, om den onbetamelyken handel van de Profeffor in dezen te ontdekken.

Nomos beteekent een *Wet*, en in ons onderwerp een *God- delyke Wet*, welke in het afgetrokkene, en *buiten de relatie tot een Verbond*, aangemerkt zynde, in zig in zyne oorspronke- lyke en wezendlyke Natuur behelst een aanwyzinge van doen en laten, daar toe het reedelyke Schepfel, wegens deszelfs betrekkinge tot Godt, zoo volstrekt verplicht is, dat die ver- plichtinge zoo min ophouden en verbroken kan worden, als het Schepzel Godt kan worden, of God kan ophouden Godt te zyn, waarom die plichtwyzinge ook niet kan bestreden worden, ten zy men Godt betryde, en een Godtlochenaar worde. Laat nu de Profeffor voor Godt en de Gemeente zyner Gunstgenoten, waar op hy zig zoo dikwerf en licht- waerdig pleeg te beroepen, toonen, waar die ongenoemde *Helpers* der Betryderen van Do. van der Os de *Wet Gods* in zyne wezendlyke Natuur, als voorhoudende een voor- schrift van de plichten, die uit de onderlinge betrekkinge tusschen Godt en het reedelyke Schepfel noodwendig voort- vloeyen, ontkennen, verlochenen of betryden; of waar zy dryven, dat de *Wet der Zeden*, in deszelfs oirspronkelyke natuur, buiten deszelfs relatie tot een Verbond, niet zy een eeuwigduurende regel van ieder Menschens doen en laten. Want zoo de Profeffor die niet aantoot, zoo moet hy voor Godt, en de Gemeente zyner Gunstgenoten, te boek staan als een vuile Lasteraar, die het swaar zal te verantwoorden hebben, hun, die Gods *Wet* beminnen, en die houden als een afdrukfel van Gods volmaäktheden, voor en in zyne re- delyke Schepfelen, waar door die tot zyne Liefde en Vreese mogen opgeleidt worden, voor *Wetbetryderen* gefcholden, en zoo voor Godt en de Gemeente zyner Gunstgenoten voor Atheïsten uitgekreten te hebben.

Daar is ook een betrydinge van die *Wet* in deszelfs relatie tot een Verbondt, het welke de groote Godt, gelyk als zig vernederende, met zyn reedelyk Schepfel aangaat, en in het wel-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 203

welke die Wet, zonder de minste veranderinge van deszelfs oirpronkelyke natuur, als een toedienend middel, naa den aard des Verbonds, word ingelyft.

Deze bestrydinge zoude ten uiterften Godloos zyn, als men de Natuurlyke Menschē leeren zoude, dat de verplichtinge tot de Wet vernietigd is, zoo dat zy nog zelve meer aan de gehoorzaamheid van de Wet verbonden, nog in hun zelve, ofte in hun eerste Verbondshoofd Adam, in welken wy alle gezondigt hebben, onder de beschuldiging en veroordeeling der Wet leggen zouden; of dat die voor de Gelovigen, schoon daar van verloft, voor zoo verre die het Werkverbond was ingelyfd, niet zoude houden hare natuurlyke verbintenis als een regel des levens. In hoedanigen zin de Professor nooit toonen zal, dat die gene, die zig tegen de Leere van van der Os verzetten, en de Schryvers, die hy hunne loofe en onregtzinnige Helpers noemt, de Wet bestreden hebben: om dat zy die houden voor een onoplosbaren band van verplichting voor den Natuurling, en voor een eeuwigdurende regel van het leeven der gene die door het Geloof dadelyk in het Hoofd des Genadenverbonds Jesus Christus ingelyft zyn: bestrydende de Wet, zoo dat het Wetbestryden mag genaamt worden, met de verkondinge van het Euangelium, waar door de Wet, als een Wet der Werken, uit de Rechtvaardigmakinge word uitgesloten; als, wegens onze eige onmacht, en de volmaakte Gerechtigheid van onzen Borge en Verbonds-Hoofd, dat is, zyne lydelyke en dadelyke gehoorzaamheid, geen plaats hebbende; en welk Euangelium eene beroerde conscientie, welke door de Wet van het verbroken Werkverbondt geprangt wordt, vertrooft met vertooninge, dat zy niet heeft te volbrengen de Wet van het verbroken Werkverbond, om daar uit geregtvaardigt te worden, en niet te vreesen heeft voor den vloek der Wet, die over den Middelaar des Genade-Verbonds geheel is uitgegooten, en met de verseekeringe, dat van allen, daar van zy niet geregtvaardigt kon worden door de Wet van Moses, door Christus, een iegelyk die gelooft, geregtvaardigt word, op dat zy die weldaad, onder de bewerkinge van den Geest des Geloofs, die dezelve onder de bedieninge van het Woordt troostelyk aan Jesus Volk infinueert, met geloof aanneinen, en daar op met zekerheid beruften zouden, weeteude dat 'er geen verdoemenis meer is voor de gene die in Christus Jesus zyn, die niet na den Vleesche en wandelen maar na den Geest. Dog zoo de Professor dit wil noemen Wetbestryden, en de Bestryders der Leere van van der Os, met hunne loofe en onregtzinnige Helpers, gelyk hy ze noemt, Wetbestryders, Hy zie toe, dat hy niet Paulus zelve, met alle de Hervormers, op de Lyft der Wetbestryderen stellende,

het Euangelium van Christus en de geheele waare, na dat Euangelium Hervormde, Kerke, belyde. Behoorde zig de Professor, een Man van zulken aanzien in de Gereformeerde Kerke, niet te schamen, dat hy tegen deze gantsch zuivere en Apostolische Leer met zodanige lasteringen invaart, en die dezelve vasthouden, blaameert, als of zy een **DOEMWAARDIG Antinomiaansch Systema** hadden; daar zy de Wet niet te niete doen door het Geloof, maar die bevestigen, en ze aan den Natuurlijk niet alleen voorgehouden willen hebben in alle de uitgestrektheid van derzelve plichtvordering, maar ook als gewapent met den Vloek tegen den Overtreder, op dat die hem een Tuchtmeester tot Christus zyn moge: daar zy leeren, dat Godt van geen van beide eischen van zyn Wet kan afstaan, en daarom zynen Zoon gegeven heeft, die, als het Verbonds Hoofd en de Borge der Uitverkorenen, in derzelve plaats, aan die beide eischen voldaan heeft; en dat de ontwaakte Conscientie, als Godt daar in zyne Vuurschaar spant, tegen de klachten en vloeken der Wet niet kan worden gerust gestelt, tot dat de H. Geest die voldoening van den Borge daar aan toepasse, en het gemoedt, benaauwt door 't gevoel van doode werken, met het bloed Christi besprengt en reinigt, om, zoo gereinigt zynde, den levendigen Godt te dienen.

En wat voorwendzel heeft de Professor voor zulk een Lasteringe? Dit; dat de looze en onregtzinnige Helpers van van der Os *het dood en werkeloos Geloof, onder den naam van het regtzinnig Geloof, ten throone verheffen, om de Leer van het heilig leven des Geloofs, onder den naam van Regtvaardigmaking uit de werken, te verstoffen.* Antw. van den 9. Juny, pag. 9. en 26. Dit is dat zelve voorwendzel, dar alle Pelagiaans gezinde gebruikt hebben, om hare lasteringen tegen de suiwere genadeleer een glimp te geeven; zoo dat de Prof. zig hier behelpt met een kunsjen, dat hy onze bitterste vyanden heeft afgezien, maar dat geen kracht meer heeft om menschen te begoochelen; na dat onze Godgeleerden, goede onderscheidinge makende, wel en te recht getoont hebben, dat wy gerechtvaardigt worden door een levendig geloof, maar niet door het leeven des geloofs; of, gelyk men in de Scholen spreekt, *quod fides viva justificat, sed non qua viva.* Dog laat ons eens bezien, Wel Ed. Heer, of dat Rechtvaardigend Geloof, dat die looze en onregtzinnige Helpers der Belyderen van van der Os voor dat Geloof opgeven, waar door wy in Christus voor Godt regtvaardig zyn, zoo een dood en werkeloos geloove zy. De Leere van die Mannen is, dat het Geloof, waar door Godt, met een tot ons overgaende en in ons terminerende daed, in der tyd zyne uitverkorene en geroepene regtvaardigt, ofte waer door Godts Geest, de Trooster,

Trooster, de beroeringen van derzelver beklagende en knagende conscientie stilt, en die tot ruste brengt, dat dit geloof, zeg ik; niet *werkt tot Regtvaardigmakinge*, of door het geloovig werken de Regtvaardigmakinge in Christus verkrygt, maar dat dit Geloof-Christus *ontfangt tot Regtvaardigheid*, en de gave der gerechtigheid van den Borge Christus aanneemt, welke Godt den uitverkoren Zondaar, zonder eenige verdienste, uit loutere genade, schenkt en toereekent: en dat dit Geloof, de gave der gerechtigheid van Christus aangenomen hebbende, daar in tot Zaligheid beruſt op Christus eeuwige Borggerechtigheid, als de eenige gerechtigheid door welke wy arme Zondaren in Gods vierschaar kunnen bestaan, en dat dit *waaragtige Geloof* in den Menſche gewrocht zynde, door het gehoor des Woords Gods, en de werkinge des Heiligen Geestes, hem wederbaart ende maakt tot eenen nieuwen Menſche, en doet hem leeven een nieuw leeven, en maakt hem vry van de slaverny der Zonden. My dunkt, dit leeren die Helpers in overeenstemming met de Reformateurs. Dit leeren zy in overeenstemming met het woord Gods; daar in wel geleert word, dat de wegh, waar door wy de gerechtigheid van Christus deelagtig worden, is de wegh des Geloofs, en dat het de geloovige zyn, die de vergevinge der zonden verkrygen en geregtvaardigt worden; waarom ook de Heilige Menſchen Gods het Geloof inscherpen, om den uitverkoren Zondaar daar door, als door een reedelyk middel, waar in 't gezond verſtand moet toefstemmen, tot het aannemen van den Heere Christus, zoo als die den uitverkorenen van Godt geſchonken word, te bewerken: maar in welk woord Gods nergens geleert word, dat wy door ons *geloovig werken*, of door ons *geloven* (verſtaa de werkinge onzes Geloofs, waar door wy eenen ons ontdekten en aangeprefenen Christus zoeken) *geregtvaardigt worden*. Dit leeren zy ook in overeenstemming met de Formulieren van Eenigheid. Ik was voor weinige weken ter Kerke by *Leeraar Holtius*, die zeerkerlyk by den Professor gehouden word voor een van die loofe en onregtzinnige Helpers der Bestryders van van der Os, als hy predikte over de *XXIIIſte Zondag*; en ik hoorde toen, dat die Man onderscheidt maakte tuffchen *gerechtvaardigt worden*, en *rechtvaardig zyn*; en dat hy zyne toehoorders deed aanmerken, dat de Catechiſmus ons niet leert, dat wy *geregtvaardigt worden* door een oprecht Geloof in Christus, maar dat wy *rechtvaardig zyn* voor Godt door een oprecht Geloof in Christus: niet *gerechtvaardigt worden*, voor zoo verre wy de volkomene genoegdoening gerechtigheid en heilichheid van Christus met gelovige herten aannemen, maar *rechtvaardig zyn* voor Godt in Christus, voor zoo verre wy die gave der toegerekende gerechtigheid aannemen. Daar wy *gerechtvaardigt worden*

worden van Godt, wanneer ons die de volkomene genoegdoeninge gerechtigheid en heiligheid van Christus in der tyd schenkt en toereekent, en in die toerekeninge en schenking door den Heiligen Geest (welken Godt ons niet schenkt dan uit kracht van de verzoeninge van den Borge) het geloof van die genade kragtdadig, door middel van het gehoor, in de herten der uitverkorene voortbrengt; en dat in die ordre en rang, dat de H. Geest door de Wet eerst werkt de zaligmakende overtuiging, en daar naa de vertroosting door het Evangelium, beginnende met de verkondiging van de vergevinge der Zonden, en eindigende, in dit opzigt, met de byzondere bevestiging van het getuigenisse van Christus aan het herte: zoo dat Johannes voorgaat, om den weg voor den Heere te bereiden, met Gods volk kennisse der Zaligheid te geven, in vergevinge harer Zonden, en dan Jesus volgt, en tot de Ziele door zyn Geest zegt, zyt goeds moeds, uwe Zonden zyn u vergeven; waar door die dan in de rust komt, en hoe zeer hare Conscientie haar verklaagt, rechtvaardig is voor Godt, door dat oprecht Geloof, in Jesus Christus, dat door den H. Geest in haar is ingewrocht. Dit is de Leere van die Mannen, welke de Prof. lasterende 't geen hy niet verstaat, noemt een *Doemwaardig Sykama*; dewyl dit zoude zyn een *dood en werkeloos Geloof*. *O Tempora! o Mores!* waargaat dit heen? Noemt de Professor dit een werkeloos Geloof, in tegenstelling van een Geloof dat werkt om geregtvaardigt te worden, door die werkzaamheid, ofte ook door een heilig leven des Geloofs, gelyk hy daar van spreekt, hy heeft gelyk; want die Helpers willen met Paulus niet werken, maar geloven in hem die den Godlozen rechtvaardigt, en zoo de Professor anders gevoelt, behoort hy zoo min tot onze Kerk, als van der Os: maar noemt hy dat geloof werkeloos in zulken zin, dat het zyne natuurlyke werkinge niet doet, zoo heeft hy ongelyk; want de eigenaartige en natuurlyke werkinge van *Geloof is gelooven*, om dat dit zyn weerflag heeft op *getuigen en beloven*, want het geloof neemt aan dat gene 't welk getuigt ofte belooft is: en als het dat aanneemt, zao is het naa zynen eigen aard en natuure werkzaam: en by aldien het nu werkzaam is, hoe is het dan dood? en zoo het werkzaam is niet het aannemen van Jesus, en de gave der rechtvaardigheid in Jesus, hoe kan het dan dood zyn? of kan eene doode voet den mensche dragen daar hy word geroepen? kan een doode hand aannemen de gave die hem gegeven word? En komt dan de geroepene door die levendige werkzaamheid tot Jesus, en neemt hy hem aan tot regtvaardigheid, zoo word hy één met hem, en blyft in hem, en die in hem blyft, en in wien Jesus blyft, die draagt veel vrugt.

U Wel Ed. ziet dan wel, of ik begrypen kan, dat de Bestryderen

ftryderen van van der Os, met derzelver Helperen een Antinomiaans Systema hebben, en ik geloof voor my, dat, zoo hy in zyn lafteren volhardt, die Mannen hem zoo zullen ontfangen, dat hy 'er geheugen van zal dragen, en weeten zal, wat het te zeggen is, *in een gat gezet te worden, daar men niet weder uit kan.*

Nu kome ik tot het *Machinaal Systema*, daar de Professor van spreekt in vervoeginge met het Antinomiaansch Systema, of daar van onderscheiden, want dat is hier zoo klaar niet te merken; om dat de Professor dit verbandt voor ons oog nog heeft verborgen gehouden, en het misschien ook zoo wel zoude te vinden zyn als tusschen heete zandkorrels. Hy heeft zedert eenigen tyd daar van zeer gerammelt, en de eenvoudige vraagen my dikwils, wat dit woord beduiden wil? De Prof. geeft 'er eenig licht van in zyn *Antwoord van den 9 Juny pag. 26.* in deze woorden: *En men wil niet alleen den Ouden Mensch, maar den geheelen Mensch, uit den Mensch weggenomen hebben; op dat by niet in eenen Nieuwen Mensch bescapen; maar tot een werkloze Machine gemaakt worde: om dat men die werkzaamheid van Gods voorzienigheid, die de Concurfus genoemd wordt, niet verstaat; en om dat men de onderschelde wyze, waar op redelose en redelyke Schepzels van Godt bewrogd worden, en van hem afbankelyk zyn, niet kent. Hierom mag de Man, zonder voor een Pelagiaan gescholden te worden, niet zeggen, 't en zy gy u alvorens bekeert. Maar by moet zeggen, 't en zy gy alvorens bekeert wordt. En by mag 'er niet by doen, en werkzaam zyt in 't betragten van goede werken. Neen dit noemt men thans Pelagiaans. enz.*

Dit geeft zoo eenige openiage, en 't schynt daar uit, dat de Professor zeggen wil, dat men, in de Verklaringe van het Genadewerk, te veel aan den kragtadigen invloed van Gods Voorzienigheid toeschryft, en te weinig aan den reedelyken Mensch; die zeekerlyk een reedelyk werkende tweede oorzaak is, en nochtans door dit Systema zoo word uitgebeeld, als of hy een blok of steen was, welke niets geestelyks goeds denken, willen, beginnen of te uitwerken kon zonder Gods onmiddelyke voorafgaande voorafbepalende invloedinge, kragtadige medewerkinge met den Mensch en zyne werkinge, en de Almagtige bestieringe en bepalinge van die werkinge.

U Wel Ed. weet, wie op deze wyze tegen onze Leere plegen te redeneren, en dat het oogmerk van die Menschen was om den Afgod der vrye Wille te maintineren; welker Cavillatien de Professor dus overneemt, als of men door onze Leere de Menschen in Stokken of Blokken veranderde. Dat hy juist zoo vlak uit niet zeggen durft, op dat de Gemeente Gods zig aan hem, wegens zyne afwykinge, niet stoote: en

daarom verzint hy eenen anderen naam van een Machinaal Systema, gevende daar mede te kennen, dat door de Leer van de loofe en onregtzinnige Helpers der Bestryders van van der Os, de Menschen tot Machines, of *Automata*, gemaakt worden. En hy geeft voor reeden, waarom zy zulk een Doemwaerdig Systema invoeren; om dat zy die werkzaamheid van Gods Voorzienigheid, welke genoemd word de *Concurfus*, ofte *Medewerkinge* Gods, met het Schepfel en deszelfs werkingen, niet verstaan.

Hier outrent moet ik U Wel Ed. zeggen, voor eerst, dat ik vastelyk geloove, dat de Bestryders van van der Os, en derzelver Helpers, gaarne zullen belyden, dat zy de Medewerkinge van Gods dadelyke Voorzienigheid met het redelyke Schepfel en deszelfs Werkingen niet ten vollen begrypen. noch daar van een volmaakt denkbeeld of *idea* hebben. Want gelyk Godt onbegrypelyk is in zyn Weezen, zoo is hy het ook in alle zyne werkingen, zoo dat, hoe zeer wy ons afslooven om de onderzoekingen Gods te vinden, wy altoos moeten bekennen, dat 'er hoogtens en dieptens zyn, die wy nog in dit, nog in het toekomende leeven zullen kunnen uitvinden. Het komt 'er dan maar op aan, dat wy ons, in dit opzigt, by die gronden en binnen zulke paalen houden, waar door men tegen de verderffelyke dwalingen van de heele en halve Pelagianen ter eener zyde, en die der Quietisten en Spinozisten ter andere zyde, bewaart is. Het welke dan geschieden zal, als de voltrekte onafhankelykheid van Godt; en dienvolgende de geheele afhankelykheid des Schepzels van Godt, in hare Wezens, Vermogens en Werkingen, aan de eene zyde word staande gehouden, en aan de andere zyde erkent en beweert word, dat de reedelyke Schepzels zyn waare, en uit een inwendig beginzel met bewustheid van zig zelfs en hunne daaden werkende, tweede oorzaken, onder de bewerkinge en door de invloeyinge van Godt de eerste oorzaak werkende. *Ten anderen*, zoo de Professor die Leere van de *Concurfus* of Medewerkinge Gods verstaat, dat hy dezelve behoorde te verklaren, en daar by te vertoonen, dat de Leere van de Bestryderen van van der Os, en derzelver Helpers, met de waare en gezonde Leere van Gods Woord en de Formulieren van Eenigheid onzer Kerke strydt, en dat die Menschen een Machinaal Systema in de Kerke invoeren. 't geen ik verzeekert ben dat de Professor in eeuwigheid niet doen zal; willende hem ondertusschen wel aanleidinge geven hier toe; en te gelyk doen zien, wie het Machinaal Systema nader komt, de Professor, of die gene, welke hy hier van beschuldigt.

Want om de Leere van Gods Medewerkinge met ons reedelyke Schepzels en onze Werkingen, zoo veel het in dezen staat

staat onzer onvolmaaktheid aan ons gegeven is, wel te bevatten, en de Pelagianerye ter eener zyde, en de Quietisterye met de Spinofisterye ter andere zyde te vermyden; moeten wy eenige bevattinge hebben van de Systemata, welke men zig geformeert heet nopens de vereeniging tusschen onze Zielen en Lichamen, met de wyze hoe onze werkingen daar uit voortvloeijen; waar uit zig zien laat, hoe dat de medewerkinge Gods met zyne redelyke Schepfels volgens elk byzonder Systeem te pas komt, of geheel niet te pas komt; en wie eigentlyk uit hare beginselen voor het zoogenaamde Machinale Systeem staan.

Drie Systemata, aangaande de vereeniging van Ziel en Lichaam, zyn my bekend. Of 'er meer zyn, ofte uit de combinatie der drie my bekende Systemata, meer andere kunnen gemaakt worden, onderzoek ik niet, kantende dat over aan de Wysgeeren, en die meer tyd hebben daar toe, dan ik.

Het Systeem van *Leibnizius* en *Wolffius* zal U Wel Ed. bekend zyn. Deze stellen, dat om aan de kundigheid der vereeniging tusschen Ziel en Lichaam te voldoen, niets meer vereischt wordt, dan een naauwkeurige overeenkomst en beantwoording van de bewegingen des Lichaams met de gedachten van de Ziel; en zoo ook van de gedachten der Ziel met de bewegingen des Lichaams: en dus dat de Ziel een naauwkeurig bepaald getal van gedachten van Godt ontvangen heeft, en dat Godt mede een naauwkeurig bepaald getal van bewegingen aan het Lichaam gegeven heeft; om zoo met elkanderen naauwkeurig overeenkomende te werken, dat als 'er zoo eene gedachte in de Ziel is, daar ook teffens en te gelyk zulk eene beweginge in het Lichaam is; en dit zoo over en weder over, het welke is de zoogenaamde *Harmonia praestabilita*: volgens welke Godt het zoo nette getal van gedachten in de Ziel, en daar mede corresponderende en overeenkomende getal van bewegingen in het Lichaam vastgestelt en gegeven heeft, dat het een zonder het ander onmogelyk is; zoo dat, zoo daar dissensie of oneenigheid tusschen die beide gebeuren mochte, dit Systeem noodzakelyk zoude moeten in duigen vallen.

Het tweede Systeem houdt in, dat de bewegingen des Lichaams niet veroorzaakt worden door, nogte afhangen van de dadelyke invloeyinge van de Ziel op het Lichaam, en zoo mede de gedachten der Ziele niet veroorzaakt worden door, nogte afhangen van de dadelyke werkinge van het Lichaam op de Ziele: maar dat alle bewegingen des Lichaams alleen afhangen van, en veroorzaakt worden door Gods onmiddelyke werkinge; die, by gelegentheid dat in de Ziel zulk of zulk eene gedachte is, eene beweginge, daar mede overeenkomstig, in het Lichaam voortbrengt; en by gelegentheid dat 'er zulk een beweginge door Godt in het Lichaam voort-

gebragt is, zulk een bevattinge, gewaarwordinge of denkbeeld, in de Ziele voortbrengt, en verandert. Dit is het Systema van de *Cartesianen* en *Malebranche*; gelyk mede van *Sturmius*, schoon deze anders een *Ecclesiasticus* was; en het word gemeenlyk genoemd het *Systema Occasionale*, by het welke alle dadelyke vermogens zoo uit de Tweede Oorzaken weggenomen worden, dat zy niets doen, en Godt alles doet, volgens zekere wetten die hy gestelt heeft, en volgens welke hy, op zulke gedachten der Ziele, zulke bewegingen in het Lichaam, en op zulke bewegingen in het Lichaam, weder zulke gedachten, bevattingen ofte Ideën in de Ziele te wege brengt.

Het derde Systema, stelt dat de Ziele, schoon een geestelyke Zelfsständigkeit, door Gods Wysheid en Almacht, zoo naauw met het Lichaam wordt vereenigt, dat die, door deze vereeniging van beiden, niet alleen te zamen gevoegd worden tot een Persoon, maar ook door een dadelyke over en wedergaande invloeyinge op elkander werken, en gedurende dien staat der vereeniginge onverscheiden, dat is de eene niet zonder den ander, op elkander werken. Dit word het *Systema Infusus* genaamt.

Ik heb de openinge van deze drie Systemata, zonder enig oogmerk om het myne op het een en ander te zeggen, slechts *rudi Minerva* opgegeven, om dat het onmogelyk is zonder eenige kennisse van dese dingen te oordeelen, of de *Concursus*, de *Medewerkinge Gods* met zyne redelyke Schepzels en derzelver werkingen, wel of qualyk, regtzinnig of onregtzinnig verklaart wordt: want, naa dat men het Systema van de vereeniging van Ziel en Lichaam, en de werkinge uit die vereeniginge verkoren heeft, na dat Systema verklaart men de medewerkinge Gods met de reedelyke vry werkende tweede oorzaken.

Nu zal U Wel Ed. zien, dat in het eerste Systema wel te pas komt de *Conservatio*, waar door Ziel en Lichaam bewaart en onderhouden worden in derzelver Weefens en Vermogens; tot dat hun bepaalde getal van gedachten, en bewegingen overeenkomstig met die gedachten, door een innerlyke fatale noodzakelykheid afgesloten zyn; maar dat de *Concursus*, de *Medewerkinge*, geen plaats daar in heeft, en als overtollig uit dat Systeem moet uitgeworpen worden, *quia entia non sunt multiplicanda citra necessitatem*.

Ook zal U Wel Ed. zien, dat in het tweede Systeem de *Medewerkinge Gods* gantsch geen plaats heeft; want *medewerken*, zoo ik het woord versta, zegt, met een ander te werken, die uit een inwendig werkzaam beginzel werkt. Nu volgens dat tweede Systema word de tweede oorzaak alle werkinge uit een inwendig beginzel benomen; en alles wordt, volgens dat Systeem, zoo in de Ziel als in het Lichaam

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 211

chaam voortgebracht en uitgewrocht door Gods onmiddelyke Werkinge : en zoo concurreert God niet met de tweede oorzaken als die werken , maar is te houden voor de alleenwerkende oorzaak ; wyl hy alles doet , en het Schepzel niets doet , nog doen kan , hebbende geen inwendig beginzel om daar uit dadelyk te kunnen werken .

Kindelyk zal U Wel Ed. zien , dat de *Concurfus* , de *Medewerkinge* , eigentlyk alleen in het derde Systeem kan plaats gegeven worden , als volgens het welke men leert , dat de Redelyke Schepzelen , door vereeniging van Ziel en Lichaam met elkander , en dadelyke invloeyinge op elkander , uit een inwendig van Godt ontfangen Werkbeginzel , in afhankelijkheit van hem , en subordinatie ofte onderfchikkinge onder hem , als de eerste en opperste oorzaak , met bewultheid van hare daden werken . Terwyl die *Medewerkinge* Gods , met de uit een inwendig werkbeginzel vry werkende tweede oorzaken , in de andere Systemes geen plaats en vindt .

Nu heeft de Heer van den Honert te kiesen , en te zeggen , welk deser drie Systemes hy voor het zyne gekoozen hebbe , en zyne Leerlingen geleert ; daar veel aangelegen is , om dat de zaak een grooten invloedt op veele Hoofditukken van de Godgeleertheit heeft .

Zo hy in het eerst opgegeve Systema staat , ziet Gy , dat de Professor de *Bewaringe* erkent , maar de Medewerkinge geheel lochent , en een inwendige fatale noodzakelykheid invoert , welke alle vryheid , het zy der *onverschilligheit* , het zy der *welgevalligheit* , wegneemt . Dög mogelyk zal de Professor zeggen , Neen ! dat is myn Systema niet ; want in *Pbilosophicis* heb ik alleen de eere , onder alle de Nederlandse Professoren , om de helaas ! eertyds zoo bloeyende Cartesianische Wysbegeerte nog staande te houden ; maar dan zal ik hem vragen , hoe hy dan nog het hart heeft , van de zoo by hem genoemde loofe , en onregtzinnige Helpers der Bestryders van van der Os , te laste te leggen ; dat die een doemwaardig Machinaal Systema in de Kerke zoeken in te voeren ? daar dit juist het zyne , en niet hun Systema is , om dat volgens de gronden van dat Quietistisch en Machinaal Systema het Schepfel niets , maas Godt alles werkt . Waarom ik denke , dat de Professor liever zeggen zal , Neen ! ik staa mede in het derde Systema . Dat kan wel zyn . Maar die in dat derde Systema *influxus* staan , en dat aanneemen , verklären de Leere der *Medewerkinge* Gods in de dadelyke Voorfchikkinge niet op dezelve wyze . De heele en halve Pelagianen verklären die medewerkinge door een *onderhoudinge van de krachten om te werken* ; of door het geven van een algemeene wet ; of door het veroorzaken van een algemeene beweeging tot de werkinge , welke door het Schepzel naa deszelfs aard ofte beueven zoude

zoude bepaalt worden; of door een gelykrydige invloeyinge niet in het Schepzel zelfs, maar in het Werk, waar door het Schepzel geholpen wordt, wanneer het werkt. Hoe nu de Regtzinnige die verklaren is uit alle derzelve Systemata te zien. En zoo verklaren, het de by hem zoo genoemde loofse en onregtzinnige Helpers der Bestryderen van van der Os, gelyk blykt uit de *Sesde Samenspraak der Examinatores*, die de Professor ongetwyffelt onder die Helpers telt, en in welk stukje derzelve verklaringe over de Medewerkinge Gods, in over eenstemming met de vermaarde en by niemandt van onregtzinnigheid verdagte, laat staan beruchte, Doctoren de VRIES en à MARCK, word opgegeven, daar U Wel Ed. dat kan nazien. Zegt nu de Professor, na dat hy de twee eerste Systemes verworpen heeft, dat hy het derde verkiest, en noemt hy nog, na zulks gezegd te hebben, de regtzinnige verklaringe van de Medewerkinge een *Doemwaardig MACHINAAL Systema*, dan zal ik zeggen, en als U Wel Ed. het van my vordert bewyzen, by aldien hy zulk een MACHINALIST niet wil zyn, dat hy in dat geval moet gehouden worden voor een MOLINIST: want niemand, buiten de heele en halve Pelagianen ofte Molinisten, zal zig tegen de verklaringe der Goddelyke Medewerkinge, zoo als die door de *Examinatores* opgegeven is, verzetten. En hier vreeze ik dat het hem hapert: want jaaren lang is hy een bestryder geweest van het Innig Christendom; en het schynt, dat zyne bitterheid wast met zyne jaaren: want uit het geen hy bybrengt, blykt, dat hy 'er op uit is om de waare Leere onder den tytel van een *Machinael Systema* bespottelyk te maaken, Schryvende dat men volgens dat Systema tot den Mensch niet zeggen mag, *ten zy gy u alvorens bekeert, maar zeggen moet ten zy gy alvorens bekeert word*. Wat raast de Man! Wie heeft ooit eene van deze beide voorstellingen in derzelve rechten zin en betrekkinge verlochent of veronregtzinnigt? Volgens onzen plicht, moeten wy ons bekeeren; en hoe dood wy in Zonden en misdaden zyn, God behoud zyn recht om dit van ons te eischen. Volgens onze macht, zyn wy, als geheel en al doode, daar toe onvermogen, en moeten daarom bidden, *bekeert my zoo zal ik bekeert zyn*.

Gelieft nu de Doctor dit te beantwoorden hy houde zig verzeekert, dat ik hem niet zal schuldig blyven. En dewyl de Heeren op dit stuk niets hebben, zouden wy nu kunnen voortgaan; als de Heer *Exrudius* zoo goed wilde zyn ons te zeggen *in welken staat Godt den Mensche geschapen heeft*.

EU.

Myn Heer , ik heb u reeds voor lange gezegt, dat ik geen Sociniaan nog Papist ben ; om dat ik niet denke dat Godt den Mensche Schiep zonder zyn Beelt , in een staat van onnozelheit, maar dat hy hen Schiep met zyn Beeldt, in een zeer voortreffelyken staat, gelyk noodig was zoo hy aan de eindens zyner Scheppinge zoude beantwoorden : ook merke ik dat Beelt niet aan als een Breydel, aan den Mensch als een bovennatuurlyke gave van Godt geschonken, om de wederspanningheit van het Vleesch en de kwaade begeerlykheit, die hem zoude aangefchapen zyn, te beteugelen, hoedanigen kwaadt de Heilige en Rechtvaardige Schepper zelfs niet voortbrengen, en evenwel als zonde aan zyn Schepsel verbieden of te straffen konde. Ik heb ook reeds in deze Samenpraak aangetrokken Moses woorden *Gen. I: 26, 27.* ons getuigende, dat Godt den Mensche Schiep *na zyn Beelt en Gelykenisse* ; 't geen ik meen te kennen te geeven, dat de Mensch geschapen is in zulk eene volmaakte overeenkomst met Gods mededeelbare eigenschappen en deugden, voornamelyk met zyne Wysheit, Gerechtigheit en Heiligheit, en zyn Voorbeelt zoo gelyk, als de natuur der zaake toeliet, en in een Schepsel vallen kan ; waarom ik niet wachte, dat wy hier over verschiyl zullen hebben.

O R T H O D O X U S.

Myn Heer , ik kan zeer wel in uw gezegde berusten , te meer om dat gy de Geestelyke vermogens, van Kennisse , Gerechtigheit en Heiligheit, stelt als het voornaamste 't welk tot dit Beelt Gods behoort. Ik breng 'er anders nog drie zaaken by, die ik met het geen gy opgegeven hebt te zamen voege, als daar is het Geestelyk Weezen van de Ziele, als het onderwerp waar in die vermogens geleg

214 EXAMEN VAN HET

legt zyn , de Heerschappye over het Schepsel , en de onsterffelykheit van den geheelen Mensch. Dog dewyl wy in het voornaamste geen verschil hebben , is 't niet nodig over deze overal voorkomende zaaken te handelen , en wy mogen wel , zoo 't u gelieft , tot stukken overgaan die aan het Gemeen zoo zeer niet bekendt zyn.

PANTANECHOMENUS.

Nog zoo haastig niet , myn Heer. Want daar is een Doctor welke de zaake geheel anders begrypt , dan die door *Euruodius* voorgesteld is , wiens gevoelen ik verdedigen wil , zoo *Euruodius* het niet doet. Het komt daar op uit , dat de woorden by Moses behooren vertaalt te worden , *Laat ons Menschen maaken met ons Beelt , om onze gelykenisse* , en dat de zyn zoude zyn , dat Godt den Mensch geschapen heeft met een denkbeelt van den Verbonds-Godt , om door volhardinge in goedt doen te staan na de gelukzaligheid des Hemels , waar in de gelykheit met Godt plaats hebben zal , volgens 1 *Joh.* III: 2. Maar ik wil het liever met de eige woorden van den grooten Man voorstellen , of ik het eigentlyke van zyn gevoelen niet wel mochte uitgedrukt hebben , ten einde niemant denke , dat ik het verminkt opgeeve: daarom zal ik het in het Latyn voorlezen.

EURUDIUS.

Myn Heer , ik verzoeke dat gy deze nodelooze en onnutte moeite spaart , en ons aan geen vergeefse Disputatien helpt , daar gy zelden met voordeel af komt , en onze zittingen zoo lange door worden. Of meint Gy dat *Orthodoxus* en *Philaethes* dat gevoelen niet kennen , noch daar tegen genoeg op hun koker hebben ? Als zy u eens vroegen , door welk gezach gy de 3 van vergelykinge in *בריות* vertaalt van een eindoorzaak , om onze gelykenisse ? Als zy u
zei-

zeiden, dat Adam niet alleen geschaapen is בְּרֵמִיָּה, maar ook בְּרֵמִיָּה אֱלֹהִים Gen. V: 1. Wat zoud gy dan zeggen dat schaal houden konde? Of zoude men niet, als men de woorden צֶלֶם *Beelt*, en רֵמוֹת *Gelykenisse* wilde onderscheiden, met al zoo veel grondt kunnen stellen, dat het woordt צֶלֶם zyn opzigt heeft op het uitstek, dat de reedelyke Mensch, tot de Heerschappyye geschapen; boven alle andere Schepzelen heeft, als een Godt over dezelve, gelyk Moses zoude zyn over Aäron: en dat רֵמוֹת opzigt heeft op zyne vermogens, van Wysheit, Gerechtigheit en Heiligheit, die het voornaamste deel van het Beelt Gods in een rechtschapen Mensch zyn. Waarom een Zondaar, wegens zyne reedelyke Natuure en Heerschappyye, nog gezegd wordt na Gods *Beeldt* אֵלֶּם gemaakt te zyn Gen. IX: 6. en even-schoon Adam בְּרֵמִיָּה in de gelykenisse Gods gemaakt was Gen. V: 1. Zyne Kinderen, na zynen Val, niet gezegd worden in Gods Gelykenisse, maar in Adams Gelykenisse na zyn Beelt, of als zyn Beelt, gewonnen te zyn, בְּרֵמִיָּהוּ כְּצֶלֶם Gen. V: 3. 't geen Paulus noemt het Beelt des Aardschen te dragen, 1 Cor. XV: 49. Ik voor my denke, dat het niet noodig is op deze distinctien zoo pal te staan, daar de Apostel geen werk van gemaakt heeft, die dit eenvoudig verklaart *na Godt geschapen te zyn in waars Rechtvaardigheit en Heiligheit*, Eph. IV: 24. Laat ons dan liever tot andere stukken overgaan.

ORTHODOXUS.

Ik hoopte alreede, dat *Pantanechomenus* my het gevoelen van die Doctor echter zoude opgegeven hebben, dan ik of anderen het kennen; waar in gy my dus te leur stelt, myn Heer *Euruodius*. Uit achttinge voor U, wil ik my nochtans na uwen wille voegen, te meer om dat die Doctor ons in een ander opzicht vry veel in de hand gewerkt, en zig opent-

opentlyk tegen het Euruodiaansche Systema in het stuk van het *Werk-Verbondt* verzet heeft. Nochtans moet ik met een Woort zeggen, welk het beginzel zy, waar uit zyn gevoelen is voortgevloeit, te weeten, zyne Cartesiaansche stellingen omtrent het Weezen der Ziele. Want overmits de zeedelyke deugden, van Wysheit, Gerechtigheit en waare Heiligheit, het Weezen van de Ziele zelfs niet zyn, maar gaven en hoedanigheden, en konnen wy het niet wel anders begrypen, dan dat dezelve van Godt by de Scheppinge in de Ziele gelegd en als ingestort zyn, om de Ziele te vercierē, en bekwaam te maaken tot de eindens, tot welke de Mensch geschapen is. Nu is zyn gevoelen, dat het Weezen der Ziele in eene enkele denking, of daadelykheit van denken, bestaat: waar uit dan voortvloeit, dat zonder of voor een daadt van denken geen hebbelykheit, het zy natuurlyk het zy ingestort, plaats hebben kan: om dat, volgens zyne nieuwe *Logica en Metaphysica*, de *habitus* niet meer is *propter actum*, maar de *actus propter habitum*; dat is, de hebbelykheit of het vermogen niet meer voor de daadelykheit gaat, als het beginzel waar uit de daadelykheit voortkomt, maar de daadelykheit of daadt voor het vermogen of de hebbelykheit moet gaan, die door de daadelykheit verkregen zoude worden. Hierom verklaart hy het stuk zoo, dat Godt den Mensch Schiep met zyn Beelt, dat dan by hem is het Denkbeelt van Godt zynen Schepper, Wetgeever en Richter, het welk Godt als zodanig aan den Mensch verতোonde, op dat hy door dat denkbeelt eene volmaakte gelykenisse met Godt zoude bekomen. Ik denk niet dat iemandt die zyne reeden gebruikt zyne nieuwe *Logica* zal aanneemen, en stappe hier nu van af, om dat het my toefchynt dat *Philalethes* nog iets zeggen wil.

PHI.

Schoon de Heeren de korthheit behertigen, moet ik eenige aanmerkingen maaken op het gene gezegd is, om dat ik denke dat die van belang zyn.

Voor eerst moet ik aanmerken, dat die geestelyke Gaven, van Kennisse, Gerechtigheit en Heiligheit; wel het allervoornaamste stuk van Gods Beelt in den Rechtschapen Mensch, doch daarom het Weezen zyner Ziele zelfs niet waren, maar alleen Vermogens en Hoedanigheden, met welke Godt in de Scheppinge de Ziele vercierde, op dat die een overkomfte met Godt in deze zeedelyke Deugden hebben zoude, waar door de Mensch aan het einde zyner Scheppinge zoude kunnen beantwoorden, Het welk genoegzaam blykt, uit het voorbeeld der gevallen Engelen en Menschen, die, geheel en al van die gaaven berooft zynde, daarom niet ophouden geestelyke Weezens te zyn, met het vermogen en de neiginge om te denken, gelyk zy ook voor den Val geweest zyn. Waarom wy verwerpen de dwalinge der genen die zeggen, dat deze aangeschapene Reechtheit voor den Val de Natuur des Menschen was, en dat na den Val zyne Natuur geworden is de Sonde: terwyl ingestorte vermogens en Hoedanigheden eigentlyk het Weezen van de Ziele niet kunnen uitmaken. Gelyk wy mede verwerpen de dwaalinge der *Mystiken*, die meinen, dat onze Ziele een sprankje of uitvloeisfel uit Gods Weezen is: daar Gods Weezen buiten zig zelve onmededeelbaar is; en 'er een groot onderscheid is tusschen Gods Deugden en Volmaaktheden zelve te hebben, of daar mede eenige overeenkomste te hebben.

Ten tweede, denk ik, dat het Geestelyke Weezen van Adams Ziele, met deze Vermogens en Hoedanigheden van Wysheit, Gerechtigheit en Heiligheit

Negende Samenspraak

P

Ves

verciert, zoo volmaakten overeenkomfte en gelykenis met Godt; ten aanzien dezer mededeelbaare Eigenschappen en Deugden Gods, ontfangen heeft, als derzelve eindige en bepaalde Natuur ooit vattenkonde: gelyk ook noodig was, zoo Adam, als een Reedelyk Schepfel, aan het einde zyner Scheppinge zoude konnen beantwoorden. Dus begryp ik, wat Adams Kenniffe aangaat, dat de Kenniffe die hy hadde van Godt, in zyn Weezen, Volmaaktheden, Natuurlyke en Noodzakelyke Wyze van Bestaan in drie onderscheide Personen, mitsgaders van alle de Plichten, welke hy, wegens zyne betrekkinge tot Godt, als zynen Schepper, Onderhouder en Wetgeever, aan hem verschuldigt was, en die uit de Natuure Gods voortvloejen, zoo volkomen was, dat hy ter ontdekkinge van die plichten (in onderscheidinge van 't geen Godt hem willekeurig voorschryven mochte) geene andere openbaringe noodig had. Gelyk hy mede zoo volkomene Kenniffe had, van alle de verplichtingen onder welke hy leide ten opzicht van andere Schepfelen; gelyk als van de Vrouwe, dat uit zyne redeneringe over dezelve openbaar is; en van het geslachte dat hy uit die Vrouwe voortteelen zoude: mitsgaders van de Weezens, den Aart, en het gebruik, van de mindere Schepfelen, tot welker Beheeringe hy geschapen was, waar van in derzelve naamgevinge geen duister bewys legt. En wat aangaat Adams Gerechtigheit en Heiligkeit, dat die zoo volkomen was, dat 'er niet alleen niet het minste zaadtje van eenige ongeregeltheit of kwaade begeerlykheit in hem was, maar dat hy in dit opzigt met de Goddelyke Rechtvaardigheit en Heiligkeit zulk een overeenkomfte had, als in eenige geschapene reedelyke substantie zoude konnen vallen: Dus hy niet alleen, met eene innerlyke lust en vergenoeginge, Godt volmaaktyk Lief hebben, Gehoorzamen en met hem Wandelen

delen konde; maar dat dit zyn eigen reedelyke werkzaamheit en betrachtige was; en Adam geen *Machine*, maar een Persoon, uit een reedelyk beginzel, met blydschap en liefde, zyne plichten betrachtende. Ik kan daarom niet toestemmen het gevoelen van een Doctor, welke stelt, dat de eerste Mensch het Beelt Gods wel volmaakt en volmaaktelyk had, maar dat hy de Gelykenis met Godt in zulk een trap niet had, alzoo die moest verkregen worden: en ik zachte zelfs, dat men dus den Socinianen en Papisten te veel in de handen werkt; om dat men geen mogelykheit om volmaakter in zeedelyke deugden te worden stellen kan; ten zy men eene onvolmaaktheit daar in onderstelle. En het is frivoool hier te zeggen, dat Adam deze Gelykenisse immers *veranderlyk* had; want het is de vraage hier, *Wat Adam had*; en niet *Hoe by dat had*. Want de geduurzaamheit van de gaave, hoe groot die ook zy, en vloeit niet voort uit de natuur van de gave zelfs, maar uit de bepaalinge en vaststellinge van den geever, het zy die vast stelt dat de gave veranderlyk of onveranderlyk zal zyn. Dus zoude ik denken, dat in het Verbond der Werken aan Adam, en ons in hem, juist geen grooter gelykheit met Godt beloofd was in de zeedelyke deugden van Gerechtigheit en Heilighheit, welke in hem zoo groot was als een eindige natuur kan bevatten; maar wel een onveranderlyke besittinge van die volmaaktheden, welke hy nu in een plaats van beproevinge veranderlyk had, het welk de beroovinge daar van eenigzins bekommerlyk voor den Mensch maakte: waar van ik zoo terstont nog iets zeggen zal. Ik moet nu nog in het voorbygaan aanmerken, dat, uit het beredeneerde over Gods Beeldt en Gelykenisse in Adam, van zelve blykt de ongerymtheit van dat ongekoekte gevoelen, van een der Hoofden van de Euruodianen, dat de Sonde iets stelligs is; want zoo deze Gaven,

van Kennisse, Gerechtigheit en Heiligheit, in waarheit iets stelligs zyn, zoo moet het missen daar van eene *privatio* of ontbeering zyn. Doch hier over zullen wy op zyn eigen plaats handelen.

Ten derden, Ik begrype, dat Adam, met Gods Beelt en na zyne Gelykenisse geschapen zynde, een ingelegd vermogen had, om alles dat Godt van hem vorderde, volvaardig, blymoedig, en met de grootste Liefde tot Godt, en lust in zyn welbehagen, te gehoorzamen, of schoon het niet uit de Natuur van Godt zelve, nogte uit zyne Natuurlyke betrekking tot Godt, of tot andere Schepselen, voortvloeide, maar alleen uit Gods willekeurige en vrymachtige bepaalinge, welke op het reedelyke Schepsel een eevengelyke verplichtinge tot Gehoorzaamheit legt, zoo haast Godt zynen Wille daar omtrent bekend gemaakt heeft; zoo lange tot dat Godt door een nieuwe openbaringe dit verbandt vernietigt. Mitsgaders dat hy, wegens dit Beelt en deze Gelykenisse met Godt, een innerlyk vermogen had, om alles, dat Godt ooit of ooit openbaren ofte getuigen zoude, met de allervaerdigste toestemminge zynes Geboofs aan te neemen, de waarheit Gods te verzegelelen, en daar in met de volkomenste verzeekeringe, zonder de minste twyffeling, te berusten. Dat ik hier maar met een Woort aanroere, om 'er op zynen tyt gebruik van te maaken; zonder my nu in eene Disputatie met de Remonstranten, of die eene overhelling tot derzelver dwalingen hebben, in te laten.

Ten vierden, Deze den rechten Mensch ange-schapen Kennisse, Gerechtigheit en Heiligheit, welker volmaaktheit zoo groot was, als de eindige reedelyke natuur bevatten konde, was nochtans in allen opzichte zoo afhankelyk van den Schepper en Geever derzelven, dat Adam daar uit, en volgens dezelve, niet werken konde, zonder de onmiddely-
ke,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 121

ke, voorafgaande en den Mensch voorafbepalende medewerkinge, en krachtdadige invloëjinge in den Mensch en in zyne werkinge: welke Godt evenwel aan Adam nooit zoude onttrokken hebben, zonder zyn plichtverzuim.

Ten vyfde, Hoe volmaakt Adam, en wy in hem als ons Hoofd, Gods Beelt en Gelykenisse hadden, zoo hadden wy noch hy dit nochtans niet anders dan veranderlyk en verliesbaar, om dat Godt alleen, als een Noodzakelyk Weezen, onveranderlyk is; en Godt niet verbonden was aan Adam, als eene reedelyke en vry werkende tweede oorzaak, by de Scheppinge meer te geven, dan het geen hem noodig was om aan de eindens zyner Scheppinge te beantwoorden; waar toe niet noodig was de onveranderlykheit, maar wel de volkomentheit van de Gave, om zynen Schepper, in alles wat die hem voorstellen ofte beveelen mochte, met welgevallen en Liefde te Gehoorzamen als een reedelyke en vry werkende tweede oorzaak. Dewelke dan niet onveranderlyk geschapen zynde, maar zyne bevestiging in de bezittinge der gave afhangende van het gebruik, dat de Mensch als een vrywerkend Schepfel van het toevertroude maken zoude, zoo moest die in een geduurige bekommeringe leeven, om het gene hy bezat te behouden, en niet te verliezen. Het welke gelyk als oorzaak gaf tot eene onderhandeling tusschen Godt en Adam, om een plan te beramen van Voorwaarden, op welke hy tot een bestendig en onveranderlyk genot van de Gaven, die hy nu bezat, geraken zoude mogen in een staat van Heerlykheit, in welke geen veranderinge zoude te vreezen zyn; mitsgaders tot eene volvaerdige aanneming van die Voorwaarden, hoe hoog die hadden mogen gaan, op dat hy zoo mochte komen tot eene onveranderlyke bezittinge van een staat,

welke hem zoo bevallig, doch verliesbaar, moeste voorkomen.

Ik hoope dat de Heeren deze waarnemingen, gedurende onze geheele volgende Conferentie, zullen in het ooge houden, om dat die ons veel licht zullen kunnen byzetten; gelyk zy ons alreede doen zien, dat de staat van de hoogste Volmaaktheit des Menschen, volgens het bloote recht der Scheppinge, verliesbaar, en daarom bekommerlyk zynde; de staat der Geloovigen, die Gods maakfel zyn in Christus Jesus, tot goede werken geschapen, hoe onvolmaakt die ook zy in dit leeven, nochtans vertroostelyker is, dan die van Adam; om dat hunne volhardinge hier, en hunne volmaakinge na dezen, verzeekert is op gronden die vaster dan Hemel en Aarde zyn.

A D I A P H O R U S.

Wy naderen nu allengskens tot de groote punten. Godt Schiep den Mensch na zyn Beelt en Gelykenisse, goedt en oprecht. Maar dewyl Gods daadelyke Voorzienigheit, op eene byzondere wyze, omtrent den Mensch verkeerde, zoo wilde ik wel van u hooren, *welk doch het byzondere werk van de Voorzienigheit Gods omtrent hem geweest zy in den staat in welken hy geschapen was?* En ik wenschte wel, dat onder dit gehoor geen gelegenheit tot aftrek, door nutteloose inspraake, gegeven wierde: want, na dat ik deze Heeren kenne, zullen zy op dat point wel iets hebben onze opmerkinge waardig.

Het zal my evenveel zyn, of *Orthodoxus* dan of *Philaethes* het woort neeme, want 't geene de eene denkt, zegt de andere.

P H I L A L E T H E S.

Als wy onze aandacht vestigen op den heerlyken
staat

staat van den Mensch met Gods Beelt verciert, en op 't geen aan denzelven in die staat geschiedt is, komt ons dit laatste voor in tweederley aanzien. Aan de eene zyde ontmoeten wy het geene natuurlyk en wezendlyk, en daarom noodzakelyk, tot dien staat behoorde, als voortvloeyende uit de onderlinge betrekkinge tusschen Godt en den rechtschappen Mensche: op welke de geheele zeedelyke Regeeringe Gods in de daadelyke voorzienigheid, als op den waaren en eenigen grondt, zoodanig rustede, dat alle Gods werkingen omtrent hem hier mede overeenkomen moesten zoo lange die betrekkinge duurde. Aan de andere zyde vinden wy iets dat uit Gods enkele Willekeur, en dus, met opzicht op des Menschen wezendlyken staat en betrekkinge tot Godt, gantsch toevallig, daar by gekomen is: waar door wel het geen tot zynen wezendlyken staat behoorde in het minste niet vernietigt nochte verandert is, maar nochtans een fundament gelegd is tot een bykomende geheel andere betrekkinge tusschen Godt en den Rechtschappen Mensche, en tot eene byzondere en gantsch onderscheidene bestieringe van den zelve Mensch in de werken van Gods daadelyke voorzienigheid, gelyk mede tot een gantsch onderscheiden aart van des Menschen gehoorzaamheit en betrachtingen, overeenkomstig met deze nieuwe betrekkinge, welke wezendlyk wel niet behoorde tot den staat der Rechtheit, als zodanig aange-merkt, maar, willekeurig ingevoert zynde, een even noodzakelyk verbandt op den Mensche leide, als het welk uit zynen wezendlyken staat zelve ontstondt; en waar door Godt zig zelve, uit zyn vrye welbehagen, gebracht heeft onder eene noodzakelykheit om den Mensch in zyne daadelyke Voorzienigheid zoo te regeeren, dat alles omtrent hem overeenkomstig met die nieuwe onderlinge betrekkinge geschieden moeste zoo lange deze betrekkinge

duurde. Deze onderscheidinge , van het geen tot Gods Voorzienigheid omtrent den Mensch , in den staat der Rechtheit , op zig zelve en wezendlyk aangemerkt , behoorde , en het geen toevallig uit Gods vrye welbehagen daar is bygekomen , is zoo eenvoudig en natuurlyk , als men met eenige afgetrokkenheit de voorwerpen zyner beschouwinge gewoon is te confidereren , dat het te verwonderen is , dat men dezelve niet beeter in het oog gehouden heeft , waar uit alle verwerringen omtrent Leerstukken van de grootste aangelegentheit gesproten zyn. Maar zoo gaat het thans met onze Theologifche Studie. Die ze de Jeugd grondig zouden leeren , zetten zig zoo weinig tot afgetrokkene gedachten over de waarheden , volgende slechts 't geen zy van andere gehoord hebben en meenen te begrypen , dat zy voor redeneringen , die tot nader opschavinge van deze Weetenschap dienen , onvatbaar zynde , als zy die by anderen ontmoeten , terftont aan het kettermaaken vallen ; met deze bewyzen ; dat staat woordelyk in den Bybel niet , myne Aucteuren hebben het niet , of myne Meesters hebben het zoo niet geleert.

A D I A P H O R U S.

Uwe onderscheidinge , myn Heer , die gy eenvoudig en natuurlyk noemt , en van welker gebruik ik met een schemerlyk iets denke te zien , komt my voor , als zeer dienftig ter behandelinge der zaaken die nu moeten behandelt worden : en het hangt my by , daar van by den eenen of anderen ook iets gevonden te hebben. Maar ik denke niet , dat myne beide Vrienden by slot van reekening hun voordeel daar by zullen vinden. Dog dit trekke ik my niet zeer aan , en ben vast begeerig , om nader openinge van het gebruik dezer onderscheidinge te bekomen , verzoekende dat gy op uwe wyze voortgaat , en

uwe

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 225
twee zaaken uit de eerste beginselen afleidt.

PHILALETHES.

Myn Heer , het allereerste dat 'er valt onder onze consideratien van Gods daadelyke Voorzienigheid omtrent den Rechtshapen Mensch, in dien staat, wezendlyk, en op zich zelven aangemerkt, is, dat Godt hem terstont onder een Wet stelde, na welke de geheele cours van zyn Leeven moest ingericht worden, en in overeenstemming met welke Gods geheele zeedelyke Voorzienigheid omtrent dien Mensch werkzaam moest zyn, zoo lange die staat duuren zoude. Alzoo dit een stuk is van belang, wensche ik ongestoort in de verhandeling daar van te mogen voortgaan.

PANTANECHOMENUS.

Ik zal u niet stooren myn Heer ; en daar is in uw voorstel iets dat my zeer wel bevalt, en het welk dienen kan, om eenige domme ieveraars den mond te stoppen, welke van begrip zyn, dat de Mensch onder een *Verbondt der werken* geschapen was, en daarom van een *Fœdus naturale Operum*, een *natuurlyk Verbondt der Werken*, spreken: daar ik om lachen moet, als 'er de half blinde Zeloten, als of het de Leere der Kerke was, mede voor den dag komen; hoewel ik my ook bedroeve, als ik het by Mannen van meer oordeel vinde. Ik begin nu te hoopen, dat wy wel haast in eene schuit zullen komen, om dat gy met dat *schoone natuurlyke Werkoerbondt* niet ten eersten zyt voor den dag gekomen. Gy zyt mogelyk overreedt geworden door dat kostelyke Boekje, genaamt *Grondig en duidelyk onderwys in de Heilige Godgeleertheit* voor twee jaaren te Rotterdam gedrukt, door bezorginge myner intimste Vrienden, en mede aan Ulieden, zoo ik meine, opgedragen, in het welke, *Cap. VII. van Gods Wetten aan de Men-*

Menschen gegeven, over deze stoffe uitnemend wel geschreven is. Hebt gy dat niet gelezen?

PHILALETHES.

Myn Heer, ik heb u reeds in onze vorige *Agtste Samenspraak* pag. 55. te kennen gegeven, wat kennis ik aan dat Boekje heb; en kan 'er wel by voegen, dat het strekt om onze zuivere gereformeerde Leere te ondermynen, en volstrekt onrechtzinnig is. Gy zegt te meinen, dat het mede aan ons is opgedragen: dat wel zyn kan, maar uit een bitter gemoedt; om dat uwe intimste Vrienden zeer wel weten, dat wy ons tegen de dwalingen stellen die daar in begrepen zyn. Maar het is ook opgedragen aan de *Wyd-beroemde Professoren der vyf hooge Schoolen in de Vereenigde Nederlanden*; die zeer Vriendelyk verzogt zyn, het zelve met aandacht te doorleesen, en hunne consideratien, over 't geen de Schryver niet wel mocht gevat hebben, aan het Gemeen bekendt te maken, en het te verbeteren; 't geen wy ons verwonderen nog niet geschiedt te zyn van Mannen die regt staan, terwyl men ons, die na vermogen de dwalingen, in dat Boekje vervat, ontdekken en wederleggen, tracht in de boeien te zetten. Maar al genoeg hier van, ik wil nu by myn stuk blyven.

EURUDIUS.

Pantanechomene, het moeit my, dat gy en uwe intime Vrienden eeven onvoorzigtig zyt, en daar door onze zaake meer kwaad dan goed doet. Onze groote Patronen hebben zeer wel begrepen, dat wy onze zaaken in stilte moesten doen, en ons in geen luidruchtige disputen inlaaten. Maar uwe intime Vrienden maakten dit Boekje door den druk gemeen; in eenen tyt dat de Nederlandsche Gemeenten,

ten, door de styve Voorstanders der Rechtzinnige Oudheit opgewekt, op deze leeringen attent waren; daar zy hier mede nog een douzyf jaaren hadden moeten wachten, tot dat deze hevigheden in 't vergeetboek geraakt zouden zyn. Wanneer men een boekje uitgaf, genaamt *Adam en Christus*, in het welke wy gevoelig wierden aangetast, was myn raadt, om niets te doen, dat het beste middel was om het buiten de gedachten te brengen. Maar dit grondig onderwys nu uitgekomen zynde, brengt gy het op de taafel, om *Orthodoxus* en *Philalethes* daar tegen in het harnasch te jaagen. Ik wilde u wel wyzer hebben; en verzoeke dat gy hier van aftapt, en dat *Philalethes* voortga, om het geen hy heeft voorgesteld nader te openen.

PHILALETHES.

Ik heb gezegt, als wy den Rechtschappen Mensch als een redelyk Schepfel beschouwen, dat 'er zig in dit aanzien iets opdoet, het welk zoo wezendlyk en noodzakelyk tot zynen staat, als zoodanig, behoort, dat wy hem nooit zonder dat begrypen kunnen: het welk hier in bestaat, dat hy stond onder een Wet, aan welker Gehoorzaamheit hy in die staat noodzakelyk verbonden was, en, in conformiteit welker Wet, Gods geheel Regeeringe omtrent hem in de daadelyke Voorzienigheit moest worden ingericht. Daar loopen verscheide dingen te zamen, om zig een klaar denkbeeld van dit gewichtig point te kunnen formeren. Ik zal myne bevattingen daar van, zoo klaar het my doenlyk is, aan de Heeren mededeelen.

De beteekenisse der Woorden, zoo in de Hebreusch en Grieksch als in de Latynsch taale, korthaits halven niet aanroerende, als zynde aan zulke taalkundige Heeren, met welke ik spreek, genoeg bekend, schoon ik daar uit myne bevattin-

gen

gen zoude konnen staaven; gelyk ook wat de Wetgeleerde daar over gezegt hebben, als zynde buiten myne functie; *zoo zegge ik maar, in de EERSTE PLAATSE, dat de Wet, van welke wy spreekten, is de vastgestelde Regel, van Godt aan den reedelyken Mensch gegeven, tot zyne zeedelyke bestieringe in alle zyne innerlyke en uiterlyke werkzaamheden, overeenkomstig met het Recht, voortvloeyende uit den wille Gods, en uit de onderlinge betrekkingen, welke tusschen Godt en den Mensch, mitsgaders andere Schepselen, stand hadden, ofte in vervolg van tydt stand grypen zouden, van welken de Mensch nooit zoude mogen afwyken, zonder zig grootelyks tegen de Goddelyke Majesteit te bezondigen en onder zyne wraakvorderende Gerechtigheit te vervallen.

Gelyk een *Wet*, in zyne eigentlykste beteekenis, is een *Regel*, na welke iets geschieden moet, volgens het welbehagen des genen, die recht heeft om de werkingen van zulke onderwerpen, die onder zyne heerschappye staan, te reguleren en te bepaalen; en de Mensch, als Gods Schepsel, en in allen opzichte van Godt afhankelyk, een reedelyk en met bewustheit werkend onderwerp is; zoo konde die niet aan zig zelve gelaaten, dat is in zyne reedelyke werkingen onafhankelyk van Godt gestelt worden; maar moest een Regel, of Voorschrift van zyn doen en laten, van zynen Schepper en Souverein ontfangen, ter bestieringe van zyne reedelyke bedryven; zoo veel meer als de Leeveloofse of Leevende Schepselen, die maar een groeijend of gevoelig leeven hebben, aan wetten ofte ordinancien onderworpen zyn, na welke Godt dezelve doorgaans in zyne daadelyke Voorzienigheit bestiert ende regeert. In onderscheidinge van welke ordinancien, onder welke ook de natuurlyke beweegingen en werkingen van het Lichamelyke en dierlyke deel des Menschen staan, deze *Wet* de zeedelyke werkingen van den Mensch, en dus zyne Ziele, en het

Lichaam

Lichaam voor zoo verre het derzelve werktuig is , betreft , en een regel is van de zeedelyke plichten en daaden , den reedelyken Mensch verbindende tot het geene *Recht* is , het welke geen reedelyk Schepsel mag nog kan te buiten gaan , zonder zyne Natuure te bevlecken , ofte Godt , die de hoogste Gerechtigheit is , en dezelve lief heeft , te beledigen , en zig , door onttrekkinge zynet Gehoorzaamheit van zynen Schepper en Wetgever , aan zyne Richterlyke straffen schuldig te maaken.

Overmits nu de Wet verbindt tot *het geene Recht is* , zoo vloeit het van zelve , dat alle de plichten van het *Goddelyk Recht* in de verbintenisse dezer Wet begrepen leggen : *het zy* die van Godt door openbaring van zynen wille den Mensch tot een Recht gestelt zyn , gelyk Godt zynen wille betreffende de Huwelyks verbintenis , door de manier van de Scheppinge der Vrouwe , aan den Mensch in den staat der Regtheit , openbaarde ; om nu van de byzondere besteeding van den Sabbath tot verheerlykinge Gods , onder een ruste van allen anderen arbeid , als een zeedelyke plicht niet te spreken ; hoedanige plichten des Rechts , in de willekeurige bepaalinge van den Grooten Wetgever gefundeert , wy *stellig zeedelyke geboden* noemen : *het zy* die uit de natuure van Godt , en van den Mensch als een Schepsel na zyn Beelt gemaakt , ofte uit de betrekkingen in welke de Mensch tot Godt gestelt was , of tot andere Schepselen stond , of nog gestelt konde worden , door middel van de natuurlyke redeneringe ontdekt konden of moesten worden , welke bepaaldelyk *Natuurlyk Zeedelyke plichten* , ofte geboden , en het *Natuurlyk Recht* genaamt worden : het welke de Regtsgeleerden beschryven dat gene te zyn , *het welke de rechte reeden beveelt* : waarom CICE-RO deze beschryvinge van de Wet gaf , *Lex est recta ratio imperandi atque prohibendi.* de Leg. Lib. I. Cap. XIII.

XIHL. en Cap. XII. *Quibus ratio natura data est, etiam recta ratio. Ergo & Lex, quae est recta ratio in jubendo & vetando. Si Lex, Jus quaque.* dat is: Dien de reede door de natuur gegeven is, is ook de regte reede gegeven. By gevolge ook de Wet, dewelke is de rechte reede in het gebieden en verbieden. En zoo aan hen de Wet gegeven is, by gevolge ook het Recht En PHILo de Foode, by Grotius aangetrokken, *De onbedriegelyke Wet is de rechte reede, welke niet bederffelyk van dezen of geen en sterveling, niet leeveloos of leeveloos papier ofte columnen, maar onbederffelyk van de onsterffelyke Natuure in het onsterffelyk verstand is ingeprent.*

Ik denke niet, dat het hier de plaatse is, nog ook noodzakelyk, om aan te wyzen hoe verre deze plichten van het Natuurlyk en Goddelyk Recht, met betrekking tot den Rechtschappen Mensch, zyn uitgestrekt; en het wyft zig zelve, dat daar door niets van alle de plichten; welke tot den Natuurlyken Godsdienst en tot de Zeedeleer behooren, en welke omtrent Godt, omtrent zich zelve, den naasten, en andere Schepselen onder 's Menschens Heerschappye gestelt, te betrachten en te verrichten zyn, noch ook de wyze van die betrachtungen en verrichtingen, met het inwendig beginsel waar uit dezelve moeten verricht worden, is onbepaald gelaaten: zoo dat de Rechtschappen Mensch een volmaakt voorschrift had van alles; het geen hem, overeenkomstig zynen staat en Heerlykheit, te doen, en dienvolgende te laten, stond, uit een inwendig beginsel van *Liefde*, in welk eene Woort deze gehele Wet, als in eene Hoofdsomme begrepen was: waar uit by noodzakelyken gevolge moet worden afgeleid de vermydinge van alle de Zonden in de tien Woorden verboden, en de betragtinge van alle de plichten daar in geboden, als welke tien Woorden stoffelyk het wat uitvoeriger kort begrip van

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 231

van de plichten dezer Wet en van het Recht Gods zyn , en de Autentikste en Echtste Goddelyke Editie, ofte Uitgave, dewelke wy in Letterschrift daar van hebben.

Gelyk nu dezen geheelen Regel uit het Goddelyk Recht genomen , en daar na gericht is , en Gode onveranderlyk is, zoo moet daar uit volgen, dat deze Wet zoo onveranderlyk is als Godt zelve , en daarom heb ik die genoemd eenen *Vastgestelden Regel*, welke de Standaard is die altyt blyft, zelfs onder alle veranderingen die de Mensch ondergaan mach, zoo lange Godt zelve Godt is, en de Mensch een reedelyk Schepsel is. Het is waar, dat Godt, als Souverein, de Macht behoudt om het Reedelyke Schepsel, als van hem volstrekt afhange, onder meer andere verplichtingen te leggen; en dat hy door zyne Voorzienige Regeering den Mensch in andere betrekkingen kan stellen, dan die enkel in den staat waar in hy geschapen was gegrondt zyn, en dat daar door ook een natuurlyk verbandt tot andere en nieuwe plichten op den reedelyken Mensch komt, zoo lange, en voor zulk eenen tydt, als het Gode behaagen mag dien nieuwen betrekkelijken staat te doen duuren, waar in hy den Mensch stelt; dóg daar door kan nooit de oorspronkelyke Wet worden verandert, en het is niet mogelyk dat Godt willekeurig een Wet zoude geeven welke tegen deze Wet stryden zoude: om dat Godt zelve de hoogste reeden zynde, en de Gerechtigheit, na welke deze Wet ingericht is, niet tegen de reeden kan handelen, schoon hy boven onze reeden, die bepaalt is, iets kan doen, terwyl zyne gedachten hooger zyn dan onze gedachten, en zyne weegen hooger dan onze weegen. Ik mag dit ophelderen met het voorbeeld van Gods ordiancien omtrent de werkingen en bewegingen van de Lichaamelyke Schepselen,

zelen, dewelke gelyk als de Wetten zyn, na welke Godt die in zyne Voorzienigheit regeert ende beftiert; die altyt vast en eevenreedig dezelve blyven. En niet tegenftaande Godt, ter betooninge van zyne Souvereine Hoogheit en Almacht, in zyne onmiddelyke werkinge omtrent deze Schepselen wonderen doet; evenwel worden deze Wetten van de bewegingen en werkingen der Lichamelyke Schepselen niet vernietigt nog verandert, maar blyven in kracht, zonder dat 'er ooit andere vaststellingen daar omtrent gemaakt worden. Zoo is het ook met deze Wet, en wat Godt ook willekeurig daar by voegen moge, het welk, als zynde van denzelven Souvereinen Wetgever, dan van dezelve verbindende kracht is; en nooit daar tegen ftryden kan, zy blyft eeuwig het middel van Gods Zeedelyke heerschappy over den Reedelyken Mensch, en de Regel, naar welken alle zyne werkzaamheden uit een reedelyk beginzel moeten gericht worden, waar van geen jota noch tittel zal voorbygaan; tot dat Hemel en Aarde zullen voorby gegaan zyn. Zoo 'er derhalven *Antinomianen* zyn, dewelke, behoorlyk onderscheidende deze Wet, gelyk die in hare oitspronkelyke natuure is, een volkomen regel van alle deugd; en gelyk die in een Werkverbondt is ingelyft, om daar door tot eene hoogere gelukzaligheit te komen, dan den Mensch by zyne Scheppinge verleent was, niet in opzicht van dit laatste aanzien; maar in opzicht van het eerste, willen, dat dezelve zoude afgeschafft zyn, en voor ons geen Regel of Richtsnoer meer en zy; verfoejen wy zulk eene abominabele Ketterye: en daar zyn 'er geene; op welke dezen laster van onzen Vyand, dat wy *Antinomianen* zyn, minder hechten kan, dan op ons, die het Verbandt dezer Wet als een eeuwigduurend Voorfchrift onzer zeedelyke bedryven onoplosbaarder

achten

achten dan de ordinancien van den dagh en de nacht. Deze naam past beeter op hun, die beuſelen dat Godt, met aſſchaffinge van de oude Wet, een zagter Wet hebbe ingevoert, en aſttappende van zyn recht van volmaakte Gehoorzaamheit aan alle de geboden dezer Wet, nu alleen vordert Ge- loof en Bekeeringe; welke Ketterye mogelyk wel de grootſte *Antinomiftery* is, die men thans onder Chriſtenen vinden zoude.

Nu meine ik myn eerſte point geopent te hebben, en alles wat tot de natuur en het weezen dezer Wet behoort ſummierlyk te hebben voorgelſt, waarom ik voort zal gaan tot myne verdere ſtukken, ten zy de Heeren iets hebben op te merken.

E U R U O D I U S.

Myn Heer *Philalethes*, ik verwondere my, dat gy iets wezendlyks overſlaat, ofte tot de *Natuur van deze Wet* niet gebracht hebt, namentlyk de *Strafbedreiging* in gevalle de Menſch aan dezen Regel van verplichtinge niet volkomen beantwoordde, dat is, de *Sanctio Pœnalis*, dewelke, zoo my dunkt, tot de *Natuur der Wet* zoo eigentlyk behoort, dat een Wet der Zeeden zonder dezelve geen Wet en is, en geen verplichtende kracht heeft; om dat een iegelyk zig van de verplichtinge ontdoen konde, ten ware hy door de ſtrafbedreiging wederhouden wierde.

P H I L A L E T H E S.

Myn Heer, ik zoude zoo terſtont overgegaan hebben tot myn *tweede* ſtuk het welke de verbindende kracht van deze Wet op den Rechtschapen Menſch betreffen zal. Dog welke ik geenzins uit de ſtrafbedreiging zoude hebben afgeleidt, welker vreeze ook met eene hertelyke gehoorzaamheit uit Liefde niet beſtaan kan; om dat ik al in myne kinds-
Negende Samenspraak. Q *heit*

heit geleert heb , dat de zonde te laten uit vreeze voor de straffe het werk van ondeugende Menschen is, volgens het bekende Versje,

Ôderunt peccare mali formidine pœnæ.

En hoewel ik in myne beschryvinge hier vorens gezegt heb , dat de Mensch van den Regel dezer Wet nooit zoude mogen afwyken , zonder zig grootelyks tegen de Goddelyke Majesteit te bezondigen , en onder zyne Wraakvorderende Gerechtigheit te vervallen , om te kennen te geeven de onoplosbare vastigheit van hare verbintenis , en wat gevolg de ongehoorzaamheit aan dezelve wegens de Natuure Gods hebben moeste , heb ik nooit kunnen begrypen , dat de strafbedreiging eigentlyk tot de Natuure der Wet behoorde , of een weezendlyk deel daar van was ; dat ik ook niet weete by iemandt gevonden te hebben. Ten minsten PLATO was van geheel ander gevoelen , van wien Cicero zegt , de *Legibus* Lib. II. Cap. VI. *Plato putavit hoc quoque Legis esse , persuadere aliquid , non vi aut minis cogere* : dat de Wet overreedt , niet door geweld of bedreigingen dwingt.

ORTHODOXUS.

Ik denk niet , myn Heer *Euruodius* , dat gy *Philalthes* zoudt berispt hebben , zoo het niet was om uw Systema hier mede te begunstigen. Hier zyn *Philalthes* onderscheidene bevattingen tegen. Die merkt de Wet der Zeeden , aan den Rechtschapen Mensch gegeven , anders aan in hare oirspronkelyke Natuur , wanneer zy het instrument is van Gods zeedelyke bestieringe over hem , en een aanwyzinge van zyne verplichtinge , maar geen middel om hem tot eenen bovènnatuurlyken of beeteren staat , dan hy door de Scheppinge had , te brengen ; en anders in haar toevallig gebruik , en inlyvinge in een Verbodt,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 235

bondt, op het fundament van die Wet opgericht, om den Mensch tot eene grootere en onveranderlyke Gelukzaligheid te brengen, met tegen overstelling van eene uiterste rampzaligheid, indien hy de Conditien des Verbonds kwam te overtreden. Deze onderscheide bevattingen mengt gy, ter begunstiging uwer dwalinge, onder een; en wilt niet, dat deze bedreiging, *ten dage als gy daar van eet zult gy den dood sterven*, tot het Verbondt behoore, maar tot de natuurlyké Wet als Wet aangemerkt.

E U R U O D I U S.

Wel myn Heer, wat dwaalinge hebben wy dan? Is het zoo al genoeg ons eenen kwaaden naam te geeven?

O R T H O D O X U S.

Myn Heer, Gylieden hebt met groote omzichtigheit het Verbondt der Werken verworpen, schoon Gylieden daar zoms van spreekt, als of gy daar niets tegen haddet: voegende dan daar by, *dat in Moses geschiedenis niets voorkomt van zoo een Verbondt, maar veel eer dingen, die daar mede schynen te stryden*: waarom gy dezen staat liever noemt een staat van natuurlyke gehoorzaamheit, om dat Godt, by Moses, *vertoont wordt als een vrymachtig Heer en Wetgever des Menschen, die hem als zyn onderdaan, zyn Wet voorschryft onder bedreiging, en zyne Gehoorzaamheit wil toetsen*. Hierom brengt gy de bedreiging, die by Moses een kennelyk opzigt tot het Verbondt heeft, tot de Wet als Wet, in zyne oirspunkelyke Natuur aangemerkt: waar toe *Philaethes* wyffelyk geoordeelt heeft, dat de strafbedreiging niet behoorde: en daar toe zyn veele reedenen, waar van ik 'er eenige opgeeven zal, om mynen Broeder eens te verpoezen.

Voor eerst, dat de Penale Sanctie, ofte verpflich-

Q 2

tin-

tinge onder strafbedreiging, juist tot de natuur der Wet als Wet niet behoort, maar iets is dat by de Wet, behoudende hare oirspronkelyke natuure, by de oprechtinge van het Verbondt der Werken op die Wet, is bygevoegt, komt over een met de eenvoudige beschouwinge van 't geen Moses daar omtrent heeft te boek gestelt, die ons verhaal doende van des Menschen Scheppinge na Gods Beelt en Gelykemisse, en van het geene Godt hem na zyne Scheppinge gezegt heeft, niet een woordt heeft van eenige strafbedreiging: die wy juist vinden by de instellinge van dat Willekeurig, en nog uit Gods natuur, nog uit zyne werken, nog uit zyn voorbeeldt afgeleide, verbod, van het eeten van den Boom der Kennisse des goeds en des kwaads, het welke Godt, eenigen tydt na de Scheppinge, by de Wet van het Natuurlyk recht heeft bygevoegt, als hy de oirspronkelyke Wet der Zeeden, door hare inlyvinge in het Verbondt der Werken, dat ik nu onderstelle, een nieuwe gedaante gaf: in welke gedaante die Wet by alle volgende gelegentheden mede wordt voorgehouden, wanneer de belofte des Leevens, ofte de bedreiging des doods, daar by gevoegt wordt, als by herhalinge van 't geen, in de eerste oprechtinge van 't Werkverbond, in het Paradys bedreigt en beloofst was. Hoe men het neemt, men is, wegens dit verhaal van Moses, niet in staat om te ontkennen, dat de rechtschapen Mensch eenigen tyt onder de Zeedelyke Wet in hare eigene natuure, zonder de bedreiging, of *Pœnale Sanctie*, gewaest zy: waar uit evident is, dat die tot de natuur der Wet als Wet niet behoort.

E U R U O D I U S.

Maar myn Heer, de promulgatie en bekendmaking der strafbedreiging tegen den overtreders, behoort tot den zelve tyt, in welken de plichten gepro-

promulgeert en voorgeschreven worden. En gy hebt nog niet getoont, dat de Wet der Zeeden, eerder, dan dat Verbod van den Boom der Kennisse, gepromulgeert en aan Adam bekendt gemaakt was. Ja ik voeg 'er by, dat gy dit niet toonen kunt: om dat gy de Huwelykswetten mede brengt tot die Zeedewet, maar dezelve afleidt uit het geen Godt by de Scheppinge der Vrouwe uit den Man gedaan heeft: het welke geschiedt is, immers van Moses verhaalt wordt, achter zyn verhaal van de *Penale Sanctie*.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, gy werpt my daar iets byzonders voor, het welk my doet gedenken aan eenen myner Meesters, in zyn tyt een groot Liefhebber van de Schriften der Rabbynen, en die eenige fabelen van dezelve had overgenomen. Die pleeg my in te scherpen, dat Moses *Gen. II.* niet sprak van de *Scheppinge*, maar van de *Voorzienigheit* omtrent het geschapene; waar toe dan ook behoort had de verdeeling van Man en Vrouw, die in de zyde ofte den rugge te zamengevoegt geschapen waren; en daar naa, door een daad der Voorzienigheit van elkander wierden afgescheiden, en in plaats van achter elkander, tegen over elkander gestelt wierden: het welk hy bewees uyt de beteekenis van 't woort *צד*, een *zyde*, niet een *ribbe*, en uit de vlakke gedaante van de heupe of rugge, daar de doorsnydinge zoude geschiedt zyn. Ik voor my heb dit nooit veel hooger dan voor een sprookje geacht: denkende dat Moses juist in die plaats eerst verhaalt doet van de Scheppinge der Vrouwe, anders tot de werken van den Sesden dagh behorende, om aan te wyzen, dat de Mensch in de Verbonds-staat aan het bestier van zynen vryen wille gelaaten zynde, zoo onvermogen was om zyn waare geluk door

zich zelven te verkrygen, dat het geen hem tot hulpe gegeven was, hem wierd een oorzaak tot zyn bederf. Maar om nu uwe tegenweringe te beantwoorden; voor zoo verre iemand zoude willen zeggen, dat de *stellig zeedelyke* wetten niet gepromulgeert konnen zyn voor dat de gronden aan den Mensch bekendt wierden, waar uit de zedelyke plichten moeten worden afgeleid: denke ik, dat met de Scheppinge des Menschen naa Gods Beelt en Gelykenisse, bestaande voornamelyk in Wysheit Gerechtigheit en Heiligheit, de gronden van alle *stellig zeedelyke* verplichtingen, te gelyk met de *natuurlyk zeedelyke*, zoodanig in den rechten Mensch zyn gelegd, dat zoo haast de betrekkingen exsteerden, en kwamen te blyken, de verplichtingen mede door het vermogen van dat Beelt Gods aan hem wierden aangewezen; zoo dat 'er geen andere promulgatie van de Wet voor hem noodig was; om dat de gaave der Wysheit en Gerechtigheit, na de Gelykenisse Gods, hem zoo veel als een bekendmaking en promulgatie van de Zeedelyke Wet was. En hebben het zulke wel begrepen, die het Natuurlyk Recht houden te zyn *het geen de Rechte Reede beveelt*, zoo als *Philaletus* ons zoo eeven gezegt heeft, zoo moet volgen, dat de Natuurlyke Wet is een bestieringe volgens de rechte reede; waar uit wederom voortvloeit, dat 'er geen andere promulgatie van de Wet noodig is daar de Rechte Reeden is, met welker geschenk dan aan Adam de natuurlyke Wet op 't zelve oogenblik is bekend gemaakt, en in zyn herte geschreven.

Dus uwe bedenkinge opgelost hebbende, en verklaart wat 'er te houden zy van de promulgatie der Wet; zal ik voortgaan, om te toonen, dat de *strafbedreiging* van die Wet geen deel is, of tot de Natuur der Wet als Wet behoort. *Myne tweede reede* welke ik daar tegen heb is, dat de eige en oorspronkelyke

kelyke Natuur van de Wet is, aan te wyzen wat recht en zeedelyk goet is, en het reedelyke Schepfel zyne verplichtinge daar toe voor te stellen; ofte een vaste en altyt duurende Regel en standaart te zyn, waar door de natuur van de Deugd, en de tegenoverstaande zonde, mag gekent worden, mitsgaders hem met vermydinge van de laatste tot het eerste te verbinden; als bestaande dit eerste, de deugd, in een volmaakte overeenkomst van den uit- en in-wendigen Mensch, met alle deszelfs daden, gedachten, bewegingen en neigingen, met het geene de Wet voorschryft, in welk opzicht CICERO niet kwalyk gezegt heeft, *est enim Virtus perfecta Ratio.*

Schoon het nu waar is, dat de overtredinge van de Wet den Overtreder noodzakelyk onderwerpt aan de straffe van den Souvereinen en Rechtvaardigen Wetgever; zoo kan ik nochtans de strafbedreiging tot de eige en oirspronkelyke Natuur der Wet als Wet niet brengen: *eensdeels*, om dat straffen zynen oirspronk heeft uit de violatie ofte overtredinge der Wet; waarom dit natuurlyk onderscheiden is van de zaake welke overtreden wordt: *anderdeels* om dat wy eenen anderen grondt hebben, uit welken het straffen van de violatie der Wet moet worden afgeleidt, dan de Wet zelve; welke ook *stellig zeedelyke* geboden kan behelsen, en die maar voor eenen tydt gegeven worden, dog welker overtredinge nochtans iemand straffschuldig maakt, niet uit de natuur van die geboden, want dan moesten die eeuwig verplichten, maar uit de onveranderlyke Gerechtigheit van Godt. Want de Deugden Gods, waar van de straf vorderinge, in geval van schending zyner Wet, en de bestjeringe van de strafoeffeninge, moet worden afgeleidt, zyn, *eerst* zyne *Rechtvaardigheit*, waar door Hy de Eere zyner geschondene Majesteit moet handhaven teget-

den Overtreder, *dan mede* zyne *Wysheit*, welke haar opzicht heeft op de wyze der bestiering van de straffe ten aanzien van den tyt, maat, plaats, middelen, eyndens, als mede de overbrenging daar van op eenen Borge, en 't geen de Goddelyke wysheit verder gelieft te beraamen, zonder te kort te doer aan den natuurlyken eisch zyner Gerechtigheit. Uit de eerste dezer twee Goddelyke Deugden vloeit *de zaak*, de straoeffeninge, uit de tweede *de wyze* van die zaak; en nademaal uit de natuur der Wet, op zig zelven aangemerkt, althans de wyze der zaak, dat is de bestiering der straoeffeninge, niet voortvloeit, zoo denk ik, dat de strafbedreiging niet als een wezendlyk deel tot de Wet als Wet behoort, en *Philalethes* dezelve daarom niet als een wezendlyk deel der Wet heeft opgegeven, overmits die uit de Natuure van den Wetgever, wiens het is de eere en verbindende kracht zyner Wet te maintineren, en uit zyne Deugden, moet worden afgeleid.

Hier komt by, *ten derden*, dat het geen tot de wezendlyke natuur van een zaak behoort, waar door de zaak is dat zy is, daar van nimmermeer, voor een eenig oogenblik tyds, kan afgescheiden worden: Nu kan de Wet, als een Regel onzer zeedelyke plichten, met verbintenis daar onder, bestaan zonder strafbedreiging of *pœnale sanctie*: waar uit ik besluiten mag, dat de *pœnale sanctie*, of strafbedreiging, tot de wezendlyke Natuur van de Wet als Wet niet behoort, maar van elders moet worden afgeleid. Dat de Wet als een Regel onzer zeedelyke plichten, met verbintenis daar onder, bestaan kan zonder strafbedreiging, blykt uit het voorbeeld der Uitverkorene Engelen, die bevestigt zyn in hunnen rechten staat, in welke zy geschapen waren. Gelyk ik aan de eene zyde niet denke, dat iemand deze volmaakte Geesten in hunnen bevestigden

den staat zal aanzien als *Wettelooze*, zoo achte ik ook niet, dat zy in dien staat nog te zien hebben op eenige straf bedreiging, uit aanmerkinge van welke zy tot de Gehoorzaamheit aan Gods Wet en willekeuren zouden verbonden zyn. En dit voorbeeld meine ik dat wel gepast is, om dat deze Engelen ons in Gods Woort als het Voorbeeld onzer hertelyke vrijwillige en onbedwongene gehoorzaamheit aan Gods wille en beveelen worden voorgesteld. En daarom mag ik hier byvoegen het Voorbeeld van de Gelovigen zelfs in dit leeven, welke vry zyn van de kracht der *pœnale sanctie*, die by de Wet gevoegd wierdt, toen dezelve by de oprechtinge van een Verbond der Werken, en hare inlyvinge daar in, een nieuwe gedaante verkreeg; in welk opzigt zy nu daar van verlost zyn, zoo dat 'er nu *οὐδὲν κατάκριμα* geen enkel stip van verdoemnisse meer is voor den genen die in Christus Jesus zyn, dat is die dadelyk en persoonlyk Hem toegebracht en door het oprecht Geloove, van den H. Geest in hunne harten gewrocht, met Hem vereenigt zyn. Deze dus onder geen strafbedreiginge meer leggende, blyven immers onder de Wet der Zeden als eenen Regel, van den Wetgever, overeenkomstig hunnen staat, aan hen voorgeschreven, als het Instrument zyner zeedelyke Heerschappye over hun; en onder eene indispenfabele verplichtinge, om daar aan met liefde en blymoedigheit te gehoorzamen. Uit welke voorbeelden het dan klaar is, dat iemant onder de Wet kan zyn, zonder onder de bedreiging der straffe te zyn: en dienvolgende, dat de *Pœnale Sanctie*, of strafbedreiging, tot de oirfpronkelyke natuure der Wet als Wet niet behoort, maar by de inlyvinge van de Wet in een Verbondt daar by gevoegt is; en op zich zelve, zonder relatie tot een verbondt, bequaamer uit andere gronden, gelyk gezegt is, kan worden afgeleid.

By het gezegde zoude ik nog eenige *remarques* kunnen voegen, indien het de Heeren niet zal verveelen. En wel *eerst*, hoe meer ik overdenke den oorspronk van de eerste zoo genaamde *Antinomianen* by den aanvank der Hervorminge, en van de latere welke met dien naam genoemt worden; zoo veel meer zie ik, dat de eerstgemelde eenige redeneringen van den grooten LUTHER, voornamelyk in zyne Verklaringen over den *Brief aan de Galaten*, niet wel verstaande (als in welke hy vry sterke uitdrukkingen tegen de Wet gebruikt, nochtans niet als Wet op zich zelve aangemerkt, maar in hare Verbonds gedaante, en met de bedreiging gewapent) de Wet verworpen hebben in zich zelve, zonder dit onderscheit van hare inlyvinge in het Werkverbondt met de bygevoegde belofte en strafbedreiging in acht te neemen; en dat de laatstgenoemde, toen de Leere van *Saumur* het hoofd opstak buiten Vrankryk, en voornamelyk in *Engelandt* (daar men leerde dat de Wet als Wet, buiten opzicht op hare inlyvinge in een Verbondt, in zig bevattede een *Pœnale Sanctie*, als tot hare eigentlyke Natuur behoorende; en dat de nieuwe en zagter Wet, welke Godt, de oude vernietigende, als het instrument zyner Zeedelyke Regeeringe zoude ingevoert hebben, met een belofte gesterkt en met een *Pœnale Sanctie*, den Mensch onder bedreiging tot gehoorzaamheit verplichtende, gewapent was) uit verscheide gronden zich tegen deze *Neonomianen* aangekant hebben, die in der daad de grootste *Antinomianen* zyn, die niet de strafbedreiging, by de Wet ter gelegentheit van de oprechtinge van het Werkverbondt gevoegt, maar den eisch en verplichtinge der oude Wet zelfs, wilden afgeschafft hebben.

Voorts dat de Schryvers, die best tegen de *Antinomianen* geschreven hebben, en derzelve gevoelens in den grond kenden, de *Pœnale Sanctie* nooit tot

tot het Weezen van de Wet, als Wet, gebracht hebben, zeer wel begrypende, wat de *Antinomianen* daar op zouden geantwoort hebben: maar alleen de aanwyzinge der plichten, en de altoos duurende verplichtinge van den Mensch daar toe. Uit een onnoemelyk getal van Schryvers over deze stoffe zal ik maar twee aantrekken, is het niet van woord tot woord, nochtans in hunnen zin, gelyk een ieder, de Engelsche Taal machtig, zal kunnen nagaan. De eene is de oordeelkundige, doorziende en allergematigste Mr. DURHAM, in zyne *Verklaringe der tien Geboden*, daar hy, van de weezendlyke Natuur van de Wet der Zeeden als Wet spreekende, in onderscheidinge van de gedaante die dezelve heeft door hare inlyvinge in een Verbondt, zegt: *De Wet in zyne eigentlyke Natuur aangemerkt, behelst noodzakelyk in dit opzigt niet anders, dan, eerstelyk door zyn voorschrift onderrichtinge te geeven aangaande de plichten welke de Wetgever gebiedt; en in de tweede plaatze, door zyn gezach in het Gebodt tot de volbrenginge daar van te verplichten. Een verbondt daar en tegen behelst noodzakelyk, als tot deszelfs Natuur behoorende, Beloften op de volbrenging der besprokene of voor af bedongene Voorwaarden, en Bedreigingen van Straffe, zoo de Voorwaarde niet volbracht wordt. De Wet nu kunnen wy considereren zonder eenige betrekkinge tot een Verbondt, want het stond Gode vry, beloften of bedreigingen by zyn Wet te voegen of niet. De bedreigingen zouden ook nooit kunnen plaats gehad hebben, dan op eene vooronderstellinge, dat de Wet niet volmaakt onderhouden wierde, buiten het welke zy ook nooit eenige uitwerkinge gehad zouden hebben.* De andere is Mr. ANT. BURGESS, een Man, welken *Baxter* zelve, wegens verstandt, Godtzaligheit en diepe doorzicht in deze controersien, zeer roemt, en welken de *Londonsche Predikanten* verzochten in de Oeffeningen zyne Predikationen tegen de *Antinomianen* in te richten, 't geen hy met groote wysheit, wandelende in het midden

den van de paden des rechts, gedaan heeft in twee Traktaten, het eene over de *Rechtvaardigmakinge*, en het andere genaamt *Vindiciæ Legis*, te zamen vier Boekdeelen in Quarto uitmakende. Deze zegt in *Vind. Leg.* Daar zyn twee dingen, die tot de Natuur van een *Wet* behooren, eerstelyk onderrichtinge; waarom de *Wet* een *Regel* genoemd wordt, en by een *Licht* wordt vergeleken. Het andere is deszelfs verplichtende kracht; om dat hier in eigentlyk de *Natuur der Zonde* gelegen is, dewelke een quetzinge of overtredinge der *Wet* zynde, noodzakelyk deszelfs verplichtende kracht tot gelykformigheit met de *Wet* vooronderstellen moet. Ten anderen, zyn 'er twee byvoegzelen, die de *Wet* tot deszelfs welzyn vergezellen, op dat dezelve te beeter zoude gehoorzaamt worden: doch deze veranderen de *Wet* niet in deszelfs oirspronkelyke *Natuur*, maar brengen die te voorschyn in een *Verbonds gedaante*. Het eene is de belofte van het eeuwig leven, vast gemaakt aan de gehoorzaamheit, welke *Godt*, als hebbende de *Op- perheerschappye* over den *Mensche*, niet verplicht was te beloonen, nog eenige belofte van belooninge zyner gehoorzaamheit met een eeuwig leeven aan den *Mensche* toe te voegen. Het andere byvoegzel is de *Vloek* en bedreiginge van *Straffe*, het welk maar alleen toevällig was, en geenzins noodzakelyk tot de *Natuur* van een *Wet* als *Wet* behoorde, maar alleen berustende is op eene vooronderstellinge, dat de *Wet* konde overtreden worden. Een *Wet* is een *Wet*, noodzaakelyk tot gehoorzaamheit verbindende en verplichtende, schoon die niet daadelyk vervloekt, gelyk blykt uit het geval van de *Engelen* welke in hunnen staat bevestigd zyn, dewyl deze alleen onder het gebiedende en verplichtende gedeelte der *Wet* staan, zonder een vloek-spraak te hooren of te vreezen.

Hier by moet ik voegen eene tweede remarque, wegens iets dat my by gebleven is uit *Doctor OWEN*, zyne *Openlegginge der Arminianery*, daar hy ergens zegt, dat die *Dwaalgeesten* daar op uit zyn, dat zy op alle mogelyke wyze den gelukstaat van den
Mensch

Mensch voor den val verkleinen, en zynen staat naa den Val hemelhoog verheffen mogen: en my dunkt, dat ik dit gezegde op Ulieden, die meer dan ter halver weghe den *Arminianen* te gemoete gegaan zyt, wel toepassen mag. Hoe Gylieden den Mensch naa den Val in de hoogte verheft, zal op zyn plaats gezien worden. Maar Adams staat voor den Val, beschryft gy waarlyk zoo zober en in veelen opzichte zoo onaangenaam, dat men 'er weinig behaagelyks in vinden zoude. Gy staat hem geen belofte toe, om ooit eenig ander Leeven te verkrygen dan hy nu had, en dus was 'er, volgens u, voor hem geen bemoediging, om in den geheelen loop van zyn Leeven te volharden in een stipte en nooit feilende gehoorzaamheit aan alle de beveelen welke Godt hem opleide: en gy onderwerpt hem, van zyne Schepinge af aan, onder een strenge bedreiging, van het Leeven 't geen hy had te verliezen, zoo hy in de vervulling van eene zyner plichten quam te feilen: het welk zyne Ziele met eene geduurige bekommering, vreeze en verschrikkinge vervullen moeste, om dat hy, zonder eenige hoope van verbeteringe van zynen staat, elk oogenblik gevaar liep om dien staat te zien verlören gaan. Dit brengt Uwlieder gevoelen mede, want het Verbondt der Werken lochenende, noemt gy den staat, waar in Godt den rechten Mensch stelde, den staat van zyne *natuurlyke gehoorzaamheit*, om dat Godt by *Moses* vertoont wordt als een vrymachtig Heer en *Wetgever des Menschen*, die hem als zyn onderdaan, zyn *Wet* voorschryft onder bedreiging, en zyn gehoorzaamheit wil toetzen. Ik kan van een goeden Godt zulke gedachten niet maaken, dat Hy, zulk een heerlyk Schepzel gevormt hebbende, het zelve in zoo beklagelyken staat stellen zoude: maar brengende de belofte en de bedreiging, als principale deelen, beide tot een Verbondt, heb ik grootfche en hooge gedachten van Gods handelingen

ingen met den Rechtschappen Mensch, niet weetende, of ik my meer over zyne goedheit en Genade, dan over zyne wysheit en billykheit, in die handelingen doorstralende, moet verwonderen.

Myne *derde* remarque is, dat gy *Philaethes* voorstel van het wezendlyke der Zeede-Wet, waar toe hy alleen de bekendmakinge der plichten, met het verband daar toe, zonder byvoeging van de strafbedreiginge, gebracht heeft, niet zonder berispinge kondt laten doorgaan, om dat dit was gelyk de Byl aan den wortel van uw Systema; het welk mede brengt, dat, Christus de vergevinge der Zonden verdient hebbende, Godt, met affchaffinge van de oude Wet, een Verbondt der Genade met den Mensch oprecht, in het welke Hy een nieuwe en zachter Wet, van die hooge Voorwaarden en stiption eisch van gehoorzaamheit ontdaan, aan den Mensch voorstelt, eischende alleen geloove en bekeeringe, als de Voorwaarde van de vergevinge der vorens begaane Zonden, onder bedreiginge van deze weldaad aan niemant te schenken dan op en naa zyn Geloove, in het welke de zaaden van alle deugd zyn, en waar mede de bekeeringe vergezelt gaat; en dat Hy voorts den Mensch, met wien Hy dit Genade Verbondt wil oprichten, en zoo grooten weldaat, op het opbrengen van zoo kleine Voorwaarden, wil schenken, in staat stellende om, is het niet in trappen volmaakt, nochtans oprecht, zyne nieuwe Wet te gehoorzamen, den zelve hier toe verbindt, ten einde hy, door zyne Euangelische gehoorzaamheit aan deze Wet, voor zich zelve het recht ten eeuwigen leeven verkryge. Wy zullen deze zaak op zyn plaats nauwkeuriger behandelen, en toonen, wat vruchtelozen arbeidt zeeker jong Doctor gedaan heeft, om de niet toerekening van *Christus daadelyke gehoorzaamheit* plaufibel te maaken. Nu heb ik hier niets meer by te voegen, dan dat ik
meene,

meene, dat uit het beredenerende klaar is, dat het verschil tusschen ons niet is, of de overtredinge der Wet moet gestraft worden; maar of wy het straffen der overtredinge moeten afleiden uit de oorspronkelijke Natuur en het weezen der Wet, buiten eenige relatie derzelve tot een Verbondt de strafbedreiginge behelzende, dan uit de Natuurlyke Rechtvaardigheid van Godt. Ik verzoek dan Broeder *Philalethes*, dat gy in uwe explicatie voortgaat.

P H I L A L E T H E S.

Myn Heer *Orthodoxus*, gy hebt myn zin en oogmerk zeer wel bevat, en onze bewyzen, by welke ik nog meer andere voegen konde, zeer wel aangedrongen. Ik ben eensdeels van oordeel, dat het Systema der *Euriodianen* of *Neonomianen* den grondslag gelegd, ofte liever de gelegenheit gegeven heeft tot de wangevoelens der *Gnostiken* en *Antinomianen*; dewelke ziende, dat de werkheilige Joodsche Christenen Wet en Euangelium onder een mengden, en hunne Rechtvaardigheid ten deele uit het geloove, ten deele uit de werken zochten; *per ἀμετρίαν τῆς ἀποβολῆς*, in hunne Ketterye vervallen zyn, en de geheele onderwerpinge der Christenen aan de zeedelyke Wet verzaakt hebben, door verzuim van de behoorlyke onderscheidinge tusschen de Zeeden-Wet als een vasten en eeuwigduurenden Regel, en Instrument van Gods zeedelyke Heerschappye, en de Zeeden-Wet met beloften en bedreigingen in het Verbondt der werken ingelyft. Anderdeels, heb ik wel bevonden, dat men hen, die het Systema der *Neonomianen* bestryden uit deugdelyke gronden, met een kwaaden toeleg, met den vuilen naam van die oude Kerters, *Antinomianen* genoemd heeft, om ze by het gemeen haatelyk te maaken: daar men, de zaake wel ingezien zynde, moest overreedet zyn, dat zy wel de invoeringe van een nieuwe Wet en

voor-

voorwaardelyk Genade-Verbondt bestrydende, nochtans de eeuwigduurende verbintenis van de Oude Wet der Zeeden, of de Wet der Scheppinge, geenzins te niete deeden, maar bevestigden, en onze verplichtinge tot alle gehoorzaamheit daar uit afleidden; nochtans zoo, dat de Gelovigen wel onder de bestieringe van den Regel, maar niet onder den Vloek en strafbedreiging blyven, welke by dien Regel gekomen is uit hoofde van het Werk-Verbondt, in het welk die Wet is ingelyft. Ik wil hoopen, dat aller oogen zoo zullen open gedaan worden, dat zy het zien moogen, en de waare Voorstanders der vrye Genadenleere niet meer mogen gelastert worden; maar de *Neonomianen*, die op een nieuwe Wet een zagter Werk-Verbondt weder invoeren, mogen bekendt worden, in opzigt van de Wet der Scheppinge, de waare *Antinomianen* te zyn.

Ik zal dan nu weder opvatten myn discours daat het afgebroken was, namelyk by myn TWEEDE POINT betreffende *de verbindende kracht dezer Wet op den Rechtschapen Mensch*; ofte wel *het eigentlyke fundament, waar op zyne verplichtinge tot de gehoorzaamheit aan den voorgestelden Regel ruste, en zelfs nog naa den Val blyft gegrondvest.*

Ik vinde geen noodzaake, om my uit te laten over de gedachten van eenige sublyme *Virtuoso's*, welke den grondslag der verplichtinge, onder eenen schoonen schyn, hebben willen leggen in de natuur van de deugd zelve, die zulk eene innemende en ziel bekoorende schoonheit heeft, dat elk, die ze ziet, niet na kan laten die te beminnen en naa te jaagen; of in de billykheit en betaamelykheit der voorgeschreve plichten, welke men zoo min zoude kunnen in twyffel trekken, als men het in zyne macht zoude hebben, het wiskundig betoog der waarheit van eenige propositie van *Euclides* te loochenen. Deze gedachten latende in derzelve
waarde

waarde of onwaarde, ben ik van verstand, dat wy vastere gronden hebben, waar uit de verplichtende kracht der Wet, en de verplichtinge van de Mensch tot derzelver Gehoorzaamheit, zodanig opryft, dat deze onder alle veranderingen, die hy zoude mogen ondergaan, onveranderlyk onder het gezach van de Wet blyft; zonder dat deze door bykomende nieuwe omstandigheden ontbonden of ook vaster gemaakt wordt: terwyl nieuwe weldaden, aan den Mensch verleent, de beweegredenen tot zyne Gehoorzaamheit wel vermeerderen, maar de oirspronkelyke verbintenis tot Gehoorzaamheit niet veranderen; en de Mensch, hoewel hy zig tot de Gehoorzaamheit onbekwaam gemaakt heeft, daar door van zyne verbintenis niet kan ontslagen worden. Om dit stuk van de verbindende kracht der Wet wel te vatten, moet eerst in het gemeen worden aangemerkt, dat de macht, of het recht, om eenen anderen een Wet of Regel van zyn doen en laten voor te schryven, en het vermogen of gezach der Wet, om iemand tot Gehoorzaamheit te verplichten; zich eeven verre uitstrekken, en daarom, ten aanzien van het weezen der zaake, eeven onveranderlyk zyn. Dat een ieder de Wetgevende macht niet toebehoort, behoeft geen betoog; en daar uit moet volgen, dat de Wet, welke gegeven mochte zyn van eenen ongequalificeerden Wetgever, eenen anderen tot Gehoorzaamheit niet kan verbinden. Waar uit dan evident is, dat de verbindende kracht der Wet een gevolg is van de macht om aan anderen Wetten voor te schryven; en dat die volmaaktheden, uit kracht van welke Gode een wetgevende macht toebehoort, de eigentlykste grondt zyn van des Menschen verbintenis tot de Gehoorzaamheit der aan hem voorgeschreven Wet.

Dus is, *voor eerst*, een grondt van Gods Wetgevende Macht zyne superioriteit en hoogheit, die hy

Negende Samenpraak. R niet

niet *Amptsbalven*, maar door de *Goddelyke Natuure* zelfs heeft boven alle de Schepfelen, uit kracht van welke hy gerechtigd is aan dezelve Wetten voor te schryven; dewelke, uit kracht van zyne verheventheit, de Schepfelen, als beneden Godt gestelt, verbinden; het zy dezelve natuurlyk zyn voortvloeyende uit de natuurlyke betrekkingen tusschen Godt en Schepfel, of tusschen Schepfelen en Schepfelen, het zy dezelve willekeurig van Godt aan het Schepfel zyn opgelegd, die eene gelyke verbintenis op het Schepfel brengen, tot zoo lange Godt de verbindende kracht der laatstgemelde Wetten niet opschort, ofte de Wet door uitdrukkelijke bekendmaking komt in te trekken. Ik meen dat de zaak van zelve spreekt; want gelyken kunnen aan gelyken, als zoodanige, geene Wetten voorschryven, en de eenige wegh waar door deze elkanderen kunnen verbinden, is de wegh van accoort of verbondt, by welke de eene en de andere, een gedeelte hunner vryheit afleggende, zy onder zekere voorwaarden zig zelve aan den anderen verplichten: dus moet er noodwendig een Superioriteit en hoogheit zyn, daar een Wetgeevende Macht zal zyn, en daar deze is, heeft de Wet een verplichtende kracht. Ik zal dan, zonder dit stuk verder te beredeneren, alleen daar uit deze conclusie trekken: dat de Superioriteit en Hoogheit Gods altyt dezelve zynde, en het Schepfel, hoe hoog het zyn moge, altyt in Natuure beneden Godt staande, de verbindende kracht der Wet, gegrondt in de Natuurlyke hoogheit Gods boven het Schepfel, van wegens de Natuure Gods onoplosbaar is, en altyt dezelve moet blyven.

Een tweede grondt van Gods Wetgeevende Macht en van de eeuwigduurende verbintenis van het Schepzel ter gehoorzaamheit van zyne Wet, is het rechtmatige en volstrekte eigendom, het welke Gode als Schepper en Onderhouder over zyne Schep-

Schepzelen toebehoort; het welk zoodanig is, dat het by niemant anders, welken Ampts- of Hoogheids-halven een wetgevende Macht toekomt, zoo gevonden wordt, om dat die zulk een volstrekten Eigendom niet hebben aan hen dien zy hunne wetten voorschryven, gelyk Godt heeft aan het Schepzel, het welke al wat het is en heeft van Godt als zynen Schepper en Onderhouder heeft: welk eigendoms recht Godt niet afstaan kan, maar handhaven moet, mitsgaders de erkentenis van zyne rechtmatige Souvereiniteit vorderen, die Hem door de gehoorzaamheit zynere Schepzelen aan zyne Wetten toegebracht wordt. Als men nu het Reedelyke Schepzel in het byzonder beschouwt, bevindt men, dat, behalven deszelfs aanweezen en bewaaringe daar in, zig in het zelve voor doen tweederlei vermogens en krachten, om als waarlyk werkende tweede oirzaaken onder Godt met een bewuftheit zynere daaden te werken, die wy *Natuurlyke* en *Zeedelyke* kunnen noemen: alle welke aan dit Reedelyke Schepzel van Godt geschonken zynde door de Scheppinge en Onderhoudinge, en dus het Eigendom Gods zynde, zoo kan Godt niet nalaten de erkentenis daar van van dit Reedelyke Schepzel te vorderen, en de uitvoerende daden van deszelfs vermogens zoo te bepaalen, dat gelyk alles uit Hem en door Hem is, alles ook tot Hem, dat is zyne Eere en Heerlykheit, verricht werde; dat alleen dan geschiedt, wanneer alle de daaden van dit Schepzel naa het voorschrift van zyne Wet verricht worden, en in de eerste oorzaak van alles eindigen. Dus vloeit de verbindende kracht der Wet voort uit den Souvereinen Eigendom van Godt aan den Mensch, waar door op hem een verbintenis komt om zynen Souverein en Heere te geeven het geen denzelven toebehoort, namelyk de schuldige gehoorzaamheit: waarom de ongehoorzaamheit wel benaemt wordt met den naam van we-

derspanningheit, ofte rebellie, dat is afval van en opstandt tegen zynen wettigen Heere; gelyk elk genoeg bekendt is. Ik moet hier uit nu alleen nog dit besluit trekken, dat de verbindende kracht der Wet op den Mensch eeuwigduurend is, alzo de Mensch, die zonder de Scheppinge Gods niet was, en zonder zyne Onderhoudinge niet blyven zoude, daarom nooit ophouden kan Gods eigendom te zyn.

De derde grondt van Gods Wetgevende Macht, en van de onoplosbare verbintenis van den Mensch aan de gehoorzaamheit zynere gegeevene Wetten, is de volstreckte onafhankelykheit Gods; en de volstreckte-afhankelykheit van den Mensch van den alleen onafhankelyken Godt. De Scheppinge en Onderhoudinge zyn de Natuurlyke banden, met welke de Mensch aan Godt verbonden is, maar de Wet is de Zeedelyke bandt zynere onderwerpinge aan en onder Godt. Zoo deze zeedelyke bandt maar voor een oogenblik geen verbindende kracht had, zoo was Godt voor dat oogenblik niet volstreckt onafhankelyk, het welk niet alleen medebrenghet dat Hy van niemant, maar ook dat alles volstreckt van Hem afhangt; en het Schepsel, voor dat oogenblik van de zeedelyke verbintenisse los, was daar door onafhankelyk; en alzo Godt voor dat oogenblik geen Godt, en het reedelyke Schepsel geen Schepsel meer: want dat onafhankelyk te zyn, en Godt te zyn, op een uitkomt, en de onafhankelykheit, zoo niet de aller eerste, nochtans eene van de eerste onmededeelbare Eigenschappen van het Goddelyke Weezen is, staat by alle de gezonde Wysgeeren vast, alzo daar uit alle de andere Wezendlyke Eigenschappen Gods afgeleid en betoogt kunnen worden.

Dusdenke ik, myn Heer, te hebben aangewezen de gronden der verplichtinge van het reedelyke Schepsel tot de Gehoorzaamheit van Gods Wet; wel-

welke eeuwigduurende zyn, en leggen in de betrekkingen die de groote Godt heeft tot het Reedelyke Schepzel, en wederom het Schepzel heeft tot Godt, mitsgaders de onveranderlyke Natuur van die beiden. En ik twyffele niet, of gy zult met my hier uit *eensdeels* besluiten, dat zoo onveranderlyk deze wederzydsche Relatien tusschen Godt en den Reedelyken Mensche zyn, als in huane onderscheidene Natuuren gegrondt, de verplichtinge des Menschen tot onderwerpinge onder en gehoorzaamheit aan de Wet mede zoo onveranderlyk is, en voor geen enkel stip des tyds kan ophouden, zonder verlooche-ninge dat Godt Godt is, en de Mensch zyn Schepzel is. *Anderdeels*, dat de plichten van Godt aan zyn Schepzel voorgeschreven, die juist niet uit Gods Natuur, nog uit de Natuur des Schepzels noodzake-lyk moeten worden afgeleidt, maar door de wille-keure van den hoogen Souverein aan zyne Onderda-nen zyn voorgeschreven, al zoo verplichtende zyn als de andere Wetten, en van een onwederspreke-lyk verbandt, zoo lange het Gode behaagt de ge- hoorzaamheit derzelve van den Mensche te vordere- ren. *Derdendeels*, dat gy ziet de schreeuwende ver- ongelyking, ons door zekeren Doctör aangedaan, als of hy ons calumnieert, en by anderen zoekt ver- dacht te maaken als *Antinomianen*, Wetbestryders; daar wy de eeuwigduurende verbintenis van de Wet der Scheppinge, ofte Natuure, op zulke gronden stellen, dat hy met al zyne subtiliteit de eeuwigduu- rende verplichtinge dezer Wet niet grondiger betoo- nen nog sterker aandringen kan.

E U R U O D I U S.

Myn Heer *Philaethes*, ik heb wel bevat de drie gronden, uit welke, naa uw begrip, de Wet haar kracht heeft om den Mensch tot gehoorzaamheit te verbinden, te zamen uitloopende in dit eene middel-

punt van de Macht of het Recht Gods om den Mensch een Wet of Regel van zyn doen en laten voor te schryven: maar ik ben verwondert, dat gy of vergeeten, of voorbedachtelyk verzwegen hebt, eenē van de voornaamste gronden van des Menschē verbintenisse onder en tot gehoorzaamheit aan de Wet, welke is de *Macht des Wetgeevers om den Overtreder van zyne Wet te straffen*, die den Menschē brengt onder een noodzakelykheit om daar aan te gehoorzamen, en zonder welke het my toefchynt dat de verbintenisse der Wet niet bestaan kan.

PANTANECHOMENUS.

Gy hebt dit wel opgemerkt, myn Heer *Euruodius*, want hier legt een slang in het gras. Deze voornaame grondt van de verbintenisse der Wet wordt om geen andere reede verzwegen, dan om ons een sterkte afhandig te maaken, uit welke wy ons tegen de Leere van het Verbond der Werken verdedigen: waarom wy op onze hoede moeten zyn tegen de listigheid van deze Disputanten.

ORTHODOXUS.

Gy hebt geen reeden om ons arglistige oogmerken toe te dichten, *Pantanechomene*, die maar de waarheid als onze geleisterre volgen, zonder ons te bekommeren waar die ons zal doen belanden: maar gy dient uwe onderstellinge, gelyk gy hier voor ons reeds getoont hebt; brengende tot de Natuur van de Wet als Wet, boven en behalven het voorschrift der plichten, beloften en bedreigingen: met wat oogmerk, heeft men nu terstond uit uwen mond gehoort. Uit dit zelve beginzel wilt Gylieden, dat de voornaamste grondt onzer verbintenis onder de Wet, en onzer verplichtinge tot hare gehoorzaamheit, gelegen is in de Macht Gods om de overtredinge zynner Wet te kunnen straffen, ofte de gehoorzaamheit der

der zelve te kunnen beloonen, welke macht Gods ons zoude verbinden en noodzaken tot de gehoorzaamheit, om daar door de straffe te ontgaan. Ik verwondere my niet, dat Gylieden met zulke stellingen, hoe ongerymt die zyn, voor den dagh komt, om dat ik weete, dat die volstrekt noodig zyn om uw Systeme van het Euangelium, dat gy in een nieuwe Wet verandert, staande te houden: waarom ik, boven het geen ik al reeds op uwe vorige tegenwerpinge beredeneert heb, nog het volgende moet voegen, om uwe Leere de hertader af te snyden.

Ons verschil is hier niet, myn Heer *Euruodius*, over de noodzakelykheit die 'er by Godt is om de overtredinge van zyne Wet te straffen, die wy wederzyds vast stellen, doch dewelke wy niet uit de Natuur der Wet als Wet, maar uit de Natuur van Godt en zyne wraakvorderende Gerechtigheit afleiden. Ook is ons verschil niet over de Macht, welke den Almachtigen toebehoort om uit te voeren het geen zyne Gerechtigheit vereischt. Maar ons verschil is, *of de Macht Gods om de overtredinge zyner Wet te straffen, de grondslag is, op welke de verplichtinge des Menschē tot de Geboorzaamheit zyner Wet is berustende, en waar uit zyne verbintenis aan de Wet voortkomt?* Dit schynt Gylieden te stellen, en wy loochenen het. En zoo 't u belieft op de volgende stukken te letten, hoope ik dat gy begrypen zult dat wy dit met reeden doen.

Eerst, wy behooren altyt onderscheidt te maaken tusschen dat geene, het welke tot een voorwerp of onderwerp behoort, in deszelfs eigentlykste en byzondere aanmerkinge in het afgetrokkene, en dat geene, het welk behoort tot dat zelve onderwerp, ons in een ruimer denkbeelt, en niet in een, maar in alle zyne opzichten, voorkomende. Ik kan immers denken om Paulus op den wegh na Damascus, met het gezach dat hy had van hooger handt om zynen

haat tegen den naam van Christus uit te voeren, en wat hem daar overkomen is, zonder te denken wie hy te voren was, of wat hy daar naa gedaan heeft. Zoo kan ik in een afgetrokken denkbeeld aanmerken, welk de eigentlyke grondt zy waar op de Wetgeevende Macht is berustende, en waar uit de verplichtinge en altoosduurende verbintenis tot Gehoorzaamheit aan de Wet voortvloeit; en stellen dat het eene en het andere eigentlyk beruſt op de betrekkingen welke 'er zyn tuffchen Godt en het reedelyke Schepsel, en tuffchen dit Schepsel en Godt; zonder van Godt, als Godt van zig zelve, eeuwig, onveranderlyk, almachtig enz. iets stelligs te beredeneren. Dit doet *Philalethes*; en het was te wenschen, dat gylieden mede de dingen, welke in hare vormelyke bevattinge onderscheiden zyn, van elkanderen, en elk op haar zelve, houden mocht; by dat de Godgeleertheit zoo niet mochte verhandelt en verwerret worden, gelyk gy lieden gedaan hebt, om de invoeringe van uwe nieuwe Wet te begunstigen; waar in gy u zelve wel gelaat, als of uwe bedoelinge was de *Antinomianen* met beeter succes tegen te gaan; maar u zelve tot *Antinomianen* in den hoogsten graad stelt, leerende dat de verplichtinge van de oude Wet in hare oorspronkelyke Natuur kan verandert en vernietigt worden, om voor een Nieuwe Wet plaats te maaken; en zulks met dit slinkse oogmerk, om de Leere der Hervorminge te ondermynen, en de werken der Wet, zoodanig als die dan zyn, onder het Euangelium tot verkryginge van onze Zaligheit plaats te geeven, en die met een verootmoedigt herte niet geheel en alleen aan Christus schuldig te zyn; waar toe gylieden bynaa aan alle de stukken onzer Leere hebt moeten tornen, om die eenen anderen plooy te geeven, en zelfs de onveranderlyke natuur en verbindende kracht van Gods Wet niet gespaart hebt.

hebt. Elendig Systema! dat gylieden verzonnen hebt, in faueur van het welke zoo veele grondwaarheden moeten losgemaakt, en op andere stutten gezet worden, op dat de eenvoudige het niet merken zouden.

Maar *ten anderen*, om nader te komen, wat maakt gy van den Rechtschapen Mensch, als gy zyne verbintenis tot de Gehoorzaamheit aan de Wet van zynen Schepper grondvest in de Macht Gods, om hem wegens zyne ongehoorzaamheit te straffen? Het is u niet genoeg, dat Adam, schoon volmaakt, nochtans veranderlyk, geschapen was, en alzo in zyne volmaaktheit nog niet konde genieten een ongestoorde en van alle bekommering ontheven blydschap over zynen staat, van welken hy niet verzeekert was: dat hy dien niet zoude kunnen verliezen; ten zy gy hem nog daar en boven vernedert tot den slaaffchen staat der *Negers*, die alles doen uit vreeze voor de zweep. Voorwaar zoo de verplichtinge tot de Gehoorzaamheit gegrondt is op de Macht Gods om de overtredinge te straffen, zoo zal alle de Gehoorzaamheit van Adam ook participeren van dien grondt waar uit zy voortvloeit; en wat zal dit voor eene Gehoorzaamheit zyn? Een Gehoorzaamheit uit eigen belang, en uit vreeze: welke de Heidenen zelve zouden afkeuren, en zeggen, *zoo men de deugd meet aan zyn eigen voordeel, en niet om haars zelfs wille natracht, dat 'er dan maar eene deugd is, welke men de ondeugd noemen mag: en dat zulk een Mensch deugdzaam zoude zyn, die door de veeese voor de straf van de ondeugd wederhouden wierd.* En waar blyft men dan met de Leere van ons Hervormde Christendom, waar in des Menschen verplichtinge tot Gehoorzaamheit aan Godt, zoo voor als naa den Val, altoos is afgeleidt uit *de erkenenis van de onderlinge betrekkinge welke 'er is tusschen Godt en ons*, en het wezendlykste deel daar van gehouden is te zyn,

Kefde tot Godt en dankbaarheid wegens de weldaden die by ons, na dat onze staat was, of geworden is, geschonken heeft. Ik hoop dat de Gemeinte, verneemende wat gylieden in den Marsch hebt, niet zal gedoogen, dat gy dien in haar huis of voor hare deuren open doet, om dat 'er de pestilentie uit voortkomt, gelyk in veele Landen en Steeden gebleken is, die daar mede geïnfecteert zyn.

Ten derden, Uwe stelling, dat de voornaamste verplichtende grondt tot Gehoorzaamheit de Macht is van de Wetgever, waar door hy tot de Gehoorzaamheit noodtzaakt, is, na myne gedachten, het eigentlyke Systema van MACHIAVEL, van alle regtzinnige Wysgeeren, en alle Christenen, voor zoo verre zy Christenen zyn (verder strek ik dit niet uit, weetende dat het by zommigen in hunne Amptsbedieningen maar al te veel gevolgt wordt) met het grootste recht veroordeelt. Indien ik u tuitvoerig wederleggen wilde, konde ik u voorwerpen alles wat tegen dezen *Machiavel* geschreven is: maar gy weet waar gy het vinden kunt. Neen, myn Heer, *Philalethes* heeft zeer wel gestelt, gelyk het fundament van een Wetgevende Macht gegrondt is op de onderlinge betrekkinge tusschen den Wetgever en die de Wet ontfangt, dat de verbintenis tot Gehoorzaamheit der Wet uit die zelve betrekkingen voortvloeit, en dat deze verbintenis vast, geduurzaam en onveranderlyk is, zoo lange de betrekkinge, waar op dezelve rust, duurt en standt houdt. Ik hoop dat het u niet verveelen zal, dat ik de zaake in geschil met een voorbeeld opheldere. Ik denke, dat de Wetgevende Macht een gevolg is van de hoogste en vrye Heerschappye ofte Souvereiniteit, en dat tot deze wederom een rechtmatigen Titul behoort, uit kracht van welken hy beveelen magh geeven, die uit dien hoofde ook verplichtende zyn. Nu kan 't gebeuren,

ren, dat iemand eenen rechtmatigen Titul heeft, door welken het hem toekomt Wetten te geeven, die daarom ook een tot Gehoorzaamheit verbindende gezach hebben; en dat hy nochtans de Macht niet heeft om zyne Onderdanen tot de Gehoorzaamheit te noodzaken, als die zig onttrekken en tegen hem opstaan. Zal nu iemand zeggen, dat zulk eenen Souverein de Wetgevende Macht ontbreekt, om dat zyne Macht te kort schiet om de ongehoorzaamheit zynere rebellerende Onderdanen te straffen? Aan de andere zyde, daar kan een Usurpateur der Souvereiniteit, een Tyran zyn, die anderen door zyne dwingelandy noodzaakt om te doen het geene hy beveelt. Zoude nu iemand overreedt zyn, dat de overvloed van Macht hem Recht geeft om zyne bevelen te geeven, en dat dezelve van een verbindende kracht zyn, zoo dat men ze moet gehoorzamen? Ik denk in tegendeel, dat het billyk was, indien mogelyk, zulk een onrechtvaardig opgelegd jock af te schudden.

Ten vierden, Ik vertrouwe dat gy, myn Heer, geen *Antinomiaan* willende zyn, waar van gy de Rechtzinnigen ten onrege beschuldigt, erkent, dat de door Christus verlost, en door het oprecht Geloove in hem ingelyfd, tot de Gehoorzaamheit aan de Wet verbonden zyn en blyven. De Wet nu, tot welker Gehoorzaamheit zy verplicht zyn, is ten aanzien van hare Natuure en stoffelyken inhoudt dezelve, onder welke de Rechtschape Menfch stond; om dat omstandigheden de verplichtinge wel kunnen vermeederen, maar geen veranderinge in de Natuur der zaake zelfs maaken. Nu zal dat gene, het welk hen tot de Gehoorzaamheit verbindt, immers niet zyn Gods Macht om de ongehoorzaamheit te straffen, om dat het wegens de voldoeninge van Christus niet mogelyk is, dat Godt hare overtredingen met Rechterlyke straffen zoude straffen: maar
hunne

hunne verbintenisse tot Gehoorzaamheit zal gegrondt zyn op die goede en genoegzame gronden, welke *Philaethes* opgegeven heeft, en gelegen zyn in de onderlinge betrekkinge tusschen Godt en hen, gesterkt met de nadere betrekkinge, welke opryft uit de Verlossinge welke zy in Christus Jesus hebben. Deze dingen heb ik u willen zeggen, tot meerder ophelderinge van zaaken; om dat ulieder Leere de Natuur beide van de Wet en het Euangelium eeven zeer vernietigt, en voor den Zondaar een ladder oprecht, om in eigen kracht, en door eigen Gerechtigheit, onder begunstiging van eenige genadig verleende behulpfelen, zelve ten Hemel te klimmen.

Zoo gy nu iets verder hebt, Broeder *Philaethes*, aangaande den Staat van den Rechtschapen Mensch, als staande onder een Wet, en altoosduurende verplichtinge om daar aan te Gehoorzamen, verzoeken ik, dat gy uw stuk weder opvat, en ons de dingen volgens uwe eigen orde voordraagt.

P H I L A L E T H E S.

Ik zal dan, na de afhandelinghe myner twee eerste pointen, tot myn DERDE overgaan, het welke betreft: *de Natuur der Gehoorzaamheit van den Rechtschapen Mensch aan de Wet onder welke hy gestelt was, en wat hy by zyne volhardinge in die Gehoorzaamheit te wachten had.* Elk opmerkende zal haast zien, dat deze stukken van eene groote consequentie zyn; en zoo ik my niet bedriege, ryzen 'er vele wangevoelens op uit gebrek van naaukeurige onderscheidinge, en verwarde bevattingen welke men omtrent deze dingen heeft.

Wat het *eerste Lidt* betreft, schoon ik vast stel, dat de gehoorzaamheit van den rechtschapen Mensch, zoo lange hy in dien rechten staat volhardde, niet anders zyn konde dan volmaakt in deelen

deelen en trappen, 'en dat hy zynen geheelen plicht met de uiterste bereidwilligheid en vergenoeginge zoude betracht hebben, om dat zulks voortvloeyde uit zyne Natuur met Gods Beelt verciert, denke ik evenwel, hoe volmaakt deze gehoorzaamheit was, dat het nochtans maar knechtelyke gehoorzaamheit was, gelyk als van een getrouw knecht aan zynen goeden Heere, of van een geschikt Onderdaan aan zynen goedertiernen Vorst, gehoorzamende om dat hy weet dat hy zynen Heere of Vorst gehoorzaamheit schuldig is, zonder dat hy zig verbeelden konde, door zyne gehoorzaamheit eenig recht ofte aanspraak te zullen bekomen op eenen bovennatuurlyken staat, die heerlyker en vaster zoude zyn dan de staat der Rechtheit welke hy door de Scheppinge had, zoo 'er niet by kwam of eene volstrekte belofte, welke hy niet gehad heeft, want dan konde hy niet in den doot vervallen zyn, of eene voorwaardelyke belofte, welker vervulling van de voorgestelde voorwaarde afhangen zoude. Waarom het my onbegrypelyk voorkomt, hoe men lochenen kan de oprechting van een Verbond der werken, waar door Adam, de voorwaarde deszelve vervullende, recht zoude krygen tot een uitmuntender en vaster staat, dan waar in hy geschapen was. Ik weet wel, hoedanigen Argument zeeker Doctoor, tot ulieden behoorende, daar tegen formeert uit den naam van Zoon Gods, aan Adam gegeven *Luc. III: 38.* namelijk dat Adam, Gods Zoon zynde, daar door recht op de erffenisfe van het eeuwige Leeven had, en dat by dit recht hebbeude, het noodeloos was een Verbondt der Werken met hem op te rechten, om hem op het volbrengen van zekere voorwaarden recht te geeven tot dat geene, waar toe by alreede recht had. Maar indien in de aangehaalde plaats Adam, en niet Christus, Gods Zoon genaamt wordt, word hy zoo niet genaamt wegens de weldaad der aanneeminge tot Kinderen en Erffenis

nis

nis des eeuwigen Leevens, die wy in Christus hebben, maar wegens zyne Scheppinge naa Gods Beelt en Gelykenisse; welke staat, zonder byvoeging van een Verbond des Leevens, en vervulling van de Voorwaarden daar van, geen recht geeft tot een bovennatuurlyken staat, die niet uit de Scheppinge, maar uit de aanneeminge herkomstig is. Vermits nu Adam die weldaad der aanneming door de Scheppinge niet had, konde zyne Gehoorzaamheit ook niet meer dan Knechtelyk zyn, en vergezelt met eene bekommeringe, om door ongehoorzaamheit niet uit de gunste van zynen Heere, en uit zynen gelukkigen staat van Regtheit, te vervallen; en daarom zeer onderscheiden van de Gehoorzaamheit der aangenome Kinderen Gods, voor welke de erffenisse des eeuwigen Levens in Christus hun Hoofd vast en onwederroepelyk is, en die niet te gehoorzamen hebben om te leeven, schoon zy, levendig geworden zynde, in gehoorzaamheit werkzaam zyn.

Wat nu het tweede Lidt aangaat, het welke betreft het geen Adam, gehoorzamende, voor zig zelfs te wachten had, denke ik dat het zeer klaar is, *dat by niets meer voor zig zelfs beoogen noch verwachten konde, dan de volhardinge in dien staat, in welke by geschapen was: ja zelfs gehoorzamende, daar uit geen vasten staat op die volhardinge maken konde.* Eensdeels, om dat 'er niets in zyne Gehoorzaamheit was, 't welk Godt tot zynen schuldenaar konde maken om hem in dien staat te doen volharden. Anderdeels, om dat, gelyk zyn weezen en staat toevallig en volstrekt van Godt afhankelyk was, zoo mede de volhardinge in dat weezen en die staat volstrekt afhing van de wilsbepaalinge van den alleen onafhankelyken Godt. Waar by komt, dat hy deze gehoorzaamheit wegens de verbintenis der Wet, gelyk gezien is, aan Godt schuldig zynde, na dat hy

hy nu alles zoude gedaan hebben 't geen hem bevolen was, nóg zeggen moeste, ik ben maar een onnut dienstknecht, die maar gedaan heb 't geen ik schuldig was te doen. Waar uit nu blykt, dat Adam, staande onder de Wet in derzelver oorspronkelyke natuur, zonder betrekkinge tot een Verbondt, door zyne gehoorzaamheit niets ter wereldt beoogen, nóg op zyne gehoorzaamheit verwachten konde, boven het geen hy van Godt had: om dat al het geene door de vermogens en begaaftheden, den Rechtschappen Mensch door de Scheppinge gegeven, verricht konde worden, geenzins te wege brengen konde, dat hem iets dat boven dien staat was (gelyk de staat der eeuwige Heerlykheit, zoude geworden.

Ik heb opgemerkt dat gylieden, die de eigentlyke natuur van een Verbondt der Werken loochent, de kracht dezer redeneringe mede begrepen, maar zeer qualyk geappliceert hebt; stellende, en dat zondet een Verbondt der Werken te erkennen, *dat de dood, aan Adam bedreigt, de natuurlyke dood was; dat de belofte aan hem maar behelsde de volhardinge van zyn tydelike leeven in die staat waar in hy gesehapen was, om dat zyne natuurlyke gehoorzaamheit hem alleen recht en besprek gaf op natuurlyke zegeningen, overeenkomstig met den staat in welke hy die gehoorzaamheit opbracht; en méer andere dingen van zulken alloy, die ik niet noeme, schoon daar toe gelegentheit gegeven is door ulieder Kamproechter, die naa zyn verstant deze punten, tot zyn eigen verderf; gedreven heeft, om dat de Kerk, de gevaarlykheit van die stellingen ziende, hem, en die leeringen met hem, in zyne veroordeelinge veroordeelt heeft. Indien gylieden de behoorlyke onderscheidingen gemaakt hadt, tusschen een Wet op zich zelve aangemerkt, en die Wet in een Verbondt ingelyft, gy zoudt u zelve in die ongerymtheden niet ingedompelt hebben. Gy zoudt ook*

ook gezien hebben, zoo der geen Verbondt was opgerecht, in het welke de Wet overgebracht en in deszelfs natuur ingelyft is, dat 'er nooit voor den Mensch een staat te wachten was geweest boven dien staat, in welchen hy door de Scheppinge gestelt was. Gy zoudt begrepen hebben, schoon des Menschens gehoorzaamheit natuurlyk was, en daarom maar natuurlyke gevolgen hebben konde, dat dezelve, wanneer die zonder vermindering der natuurlyke verplichtinge gevordert wordt door hem, die het vermogen heeft om tusschen de geringste en grootste dingen eenen zamenhang in een Verbondt te stellen, hoe gering die gehoorzaamheit van waarde zy, nochtans recht en besprek geeft op de allernemendste goederen: terwyl daar en tegen de geringste ongehoorzaamheit den Mensch onder de zwaarste oordeelen besluit.

Dog ik scheide hier af, hoopende, zoo ik iets niet klaar genoeg gezegd heb, dat gy het zult verschoonen; en dat zy, die meer vermogen hebben dan ik, de zaak op deze gronden hoe langer hoe meer zullen aandringen, op dat de waarheit onder ons blyve, en geen ander Euangelium, in plaats van het ware, onder ons stand grype: het welk, onder Gods toelating, geschiedende, met de ruïne van Kerk en Staat zoude verzelt gaan.

A D I A P H O R U S.

Ik dacht waarlyk, dat wy de Subtile redeneringen achter den rugge hadden: dog bespeure nu, wat gylieden ook aanvat, dat gy het zoo fyn uitpluift; dat ik werk genoeg vinde in alles naa te gaan. Ik heb geleesen *Werenfels de Logomachiis Eru-ditorum*; maar het dunkt my, dat 'er wel iemand een Tractaat schryven mochte tegen het al te fyn distingueren der Geleerden, en het brengen van alles tot zyne oirpronkelyke zuiverheit.

PHI-

PHILALETHES.

Niemandt van verstant zal dit doen! maar zulke, die hunnen gewoonen tredt gaan, welker wetenschap binnen een klein formaatje bevat is; en die niets rechtzinnig houden, dan het geen daar mede overeenkomt, zullen dit mogelyk onderneemen, en dan zullen wy zien, wat wy naa ons vermogen doen zullen, om hen den mond te stoppen, die zig tegen den wafchdom in de genade en kenniffe onzes Heeren en Zaligmakers Jesu Christi willen aankanten.

PANTANECHOMENUS.

Ik heb Ulieder oogmerk van het begin af aan gemerkt; en ben reeds door uwe redeneringen afgemat. Zoo gy nog iets hebt voor te stellen, myn Heer *Philalethes*, doe het spoedig, op dat wy het einde dezer Conferentie krygen.

PHILALETHES.

Ik heb nog eene zaak, welke myne **VIERDE** is aangaande den staat des Menschens staande onder de Wet der Scheppinge: naamelyk, *dat wy hem in dit opzicht, als staande onder een Wet, en verbonden om daar aan te gehoorzaamen, hebben aan te merken op zig zelven, in zyn eigen persoon, zonder eenige relatie of verder uitzigt op en tot zyne nakomelingen.* Want de Wet der Scheppinge, of der Natuure, als zoodanig, verbindt elk Perfoon voor zig zelven tot gehoorzaamheit, om dat hy een reedelyk Schepzel is: en de grondt zyner Verbintenis tot de gehoorzaamheit der Wet is de relatie tusschen Godt als zynen Schepper en Wetgever, en tusschen hem; maar niet dat hy kinderen heeft: gelyk wy niet onder de verplichtinge leggen om de Wet te gehoorzaamen om dat wy zulk of zulk eenen Vader hebben gehad, maar om dat wy reedelyke

Negende Samenspraak. S Schep-

Schepzelen zyn, op welke de Wet als zoodanig, en in zyne oirspronkelyke natuur, een aanspraak heeft, om ons Personeel, voor ons eigen zelveu, te verplichten, en de gehoorzaamheit van ons te vorderen, Zoo verre dat Adams gehoorzaamheit, aan de Wet, in derzelveu oirspronkelyke natuure aangemerkt, ons, hoewel van hem afdaalende, niet had konnen baaten, noch zyne ongehoorzaamheit, in dat opzicht, ons niet had konnen schaaden. De natuurlyke voortteeling geeft ons wel een natuurlyk bestaan uit en door een ander, maar de reedelyke Natuur, onze Ziele, welke het beginzel is onzer reedelyke werkingen, en de grondt waar op onze naam van reedelyke Schepzelen, in onderscheidinge van de beesten, beruist, en ontfangen wy niet van Adam, nog onze Ouders, maar wordt onmiddelyk van Godt geschapen, en met dat Lichaam, dat wy middelyk van onze Ouders hebben, vereenigt: en deze reedelyke Natuur geeft ons een zeedelyk bestaan met betrekkinge tot de Wet, als het voorschrift onzer plichten, en verbindt ons tot derzelveu gehoorzaamheit.

Zoo wy nu, myn Heeren, op deze korte afteekeninge van den Mensch in den staat der Rechtheit, als staande onder een Wet, met behoortlyke aandacht gelet hebben, dunkt my dat het evident is, gelyk de hoogste gehoorzaamheit aan die Wet, buiten deszelfs inlyvinge in een Verbondt, den Rechtschapen Mensch nimmermeer tot eenen hooger staat konde gebracht hebben, dan hy door de Scheppinge verkregen had, dat ook buiten de aanmerkinge van een Verbondt, in het welke die Wet overgebragt en ingelyft is, alle Toereekeninge van de gehoorzaamheit ofte ongehoorzaamheit, het zy middelyke het zy onmiddelyke, ontbloot is van alle rechtmaatige reede en grondt, op welke die zoude konnen beruisten: en dat wy dus van zelfs geleidt worden tot de behandelinge van het *Verbondt der Werken*, thans van veelen be-

bestreeden, om dat zy de dingen niet recht begrypen; en zelfs van veele Voorstanders van het zelve verdonkert, als zy willen, by aldien Adam voor zynen Val kinderen geteelt had, dat deze van zyne vervulling der Verbonds-Voorwaarden geen ander voordeel zouden getrokken hebben, dan dat zy inkleevende rechtvaardig zouden zyn geweest; alzoo zy voor het overige zelfs Personeel, en ieder voor zig zelve, de Verbonds-Voorwaarden zouden hebben moeten volbrengen, om tot een staat van hooger gelukzaligheid te geraaken. Schoon het waar is, met opzigt op de Wet, zonder inlyvinge deszelfs in een Verbondt, dat elk voor hem zelve daar aan Schuldenaar der gehoorzaamheit is, is dit, in opzigt van het Verbondt, de ongerymtheit zelve, en eeven zoo erg, of men geen Verbond der Werken stelde, gelyk wy op zyn plaatze zullen toonen.

E U R U O D I U S.

Myne Heeren hier hebben wy den overgang tot een nieuwe stoffe; en ik ben zoo vermoeit door alle deze subtiliteiten, dat ik na ruste verlange. Laat ons dan de overweginge van het Verbond der Werken tot eene volgende Conferentie uitstellen.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Het is my lief, myn Heer *Euruodius*, dat gy dit voorstel gedaan hebt, het welk meer ingang zal vinden, dan zoo 't van my was voortgekomen; want ik merke, dat de Heeren u meer achtinge toedragen dan my; en ik ben meer afgemat dan iemand, om reedenen my bekendt.

O R T H O D O X U S.

Wy stemmen toe in het verzoek der Heeren, hoope ons, zoo ras mogelyk, op de waarschouwinge van den Heer *Euruodius*, wederom hier te laten vinden;

268 EXAMEN VAN HET ONTW. VAN TOLER.
den: zullende onze Verhandeling dan gaan over het
VERBONDT DER WERKEN, in welks oprechtinge
de Rechtschapen Mensch in staat gestelt wierde, wegens
de Relatie tusschen de Voorwaarde en de Weldaad gestelt,
niet alleen voor hem zelven, maar ook voor alle zyne Na-
komelingen; om tot een staat van Heerlykheit te geraaken.
Onder dit beding, en de Heeren voor hun gezelschap
bedankende, maake ik van deze Samenspraak een

E I N D E.

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD

M E T D E

*VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.*

VOORGESTELD IN EENIGE

S A M E N S P R A K E N,

DOOR EEN GENOOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE FOR-
MULIEREN VAN EENIGHEID

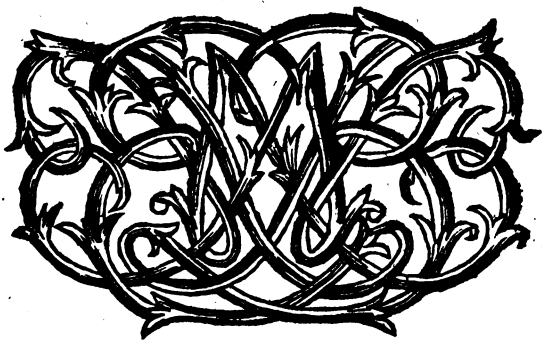
GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE

LIEFHEBBERS DER WAARHEIT,

Om door de vleijende naamen van *Liefde* en *Ver-
draagzaamheid* van de *surverheid* des *Euangeliums*
niet afgeleid te worden.

TIENDE SAMENSPRAAK.

OVER HET VERBOND DER WERKEN.

T E A M S T E R D A M,

By **NICOLAAS BYL**, Boekverkoper op den
Nieuwendyk, 1759.

DE SAMENSPREEKERS ZYN

ORTHODOXUS, *een Regtzinnige.*

PANTANECHOMENUS, *een Aloverdragende.*

ADIAPHORUS, *een Onverfchillige.*

PHILALETHES, *een Waarbeidlievende.*

EURUODIUS, *een Breedeweghoudende.*

V O O R R E D E N

V A N D E

U I T G E V E R S .

Godsrugt en Waarheit liefhebbende Leezer!

WY hadden op goede gronden beloofd , dat dese *Samenspraak* over HET VERBOND DER WERKEN ; welke de *tien*de is , zeer haast op de *negende* zoude volgen , om dat het Opstel reeds afgeschreven was , en 'er niets dan een nadere overzienig aan ontbrak. Ook verheugden wy ons in de hoope op den voortgang van dit Werk , waar in de Schryvers poogden den waarheid beminnenden een klein magazyn te openen , vervult met genoegzamen voortraadt en middelen , om niet alleen de Leere der Hervorminge grondiger te verstaan , maar ook te wederstaan de stoute machinatien van de Halve Pelagianen , zoo buiten de Kerke , als binnen dezelve , daar een geheele bende van onbeschaamde Jongelingen de vryheit neemt om de Oude beproefde Leere te ondermynen , de banden door onze Vaders wysselyk gelegd te verbreeken , en van hunne halsen te doen , en de over lange veroordeelde Leeringen van *Roël* , *Vlak* , enz. met alle list en macht door te zetten. Nochtans zyn 'er na de uitgave der *VIII.* en *IXde Samenspraken* , zaaken voorgevallen , die onze Schryvers een volstrekt besluit deden nemen , om wat te wachten , om uit den wegh van Gods daadelyke Voorzienigheit te ontwaaren , na welke maatregelen zy den voortgang van hun werk behoorden te richten. En wat moeite wy aanwendden , om die Schryvers te overreeden van de nuttigheit van hun werk , en de noodigheit daar

IV V O O R R E D E N

van in deze Naturalistische, Deïstische, Atheïstische en Indifferentistische' Reuwe, in welke men woelt om door eene inmoderate moderatie en wydgaapende tolerantie, de goede gronden des Geloofs, door onze Vaders uit en volgens Gods Woort gelegd, om te stooten; en hoe veele uittreksels van Brieven van zommigen Uwer, ons van verscheide plaatsen toegezonden, met allerlei reedenen van opspooringe, wy aan Dezelve mededeelden, wy hebben hen niet kunnen doen afzien van hun besluit, nogte iets meerder kunnen verwerven, dan een verzeekering, dat zy op den wachittooren zouden blyven, om na voorvallende gelegentheden hun werk te schikken; en dat, als zy het tydig oordeelden, aan ons, tot Ulieder nutte, te doen toekomen.

Ongetwyffelt zult Gy, zeer geëerde Leezer! begeerig zyn na eenige opening van de waare reede dezer werkeloosheit en vertraginge onzer Schryveren, waar aan wy zullen zoeken te voldoen, met u een hoofdzakelyk verhaal te geeven, is het niet volgens den tydorder, nochtans conform de waarheid, van het geen voorgevallen is, op dat Gy u zelve een waar denkbeeld dezer dingen zoudt kunnen vormen; in verwachtinge van een breeder verhaal van 't geen zedert den jaare 1748. in de Kerke gebeurt is, waar aan wy hooren dat gearbeidt wordt; op dat de nakömelingenschap moge hebben eene GEDACHTENISSE der merkwaardigste geschiedenis zedert de vaststellinge onzer Leere, en Gy uit de stoutheit der ongoddelyke jeugd moogt merken, hoe verre het met de Kerke Gods onder ons gekomen is, en welken gevaar dezelve loopt, om in de uiterste verwerringe gedompelt te worden.

Eene van de reedenen der vertraginge onzer Schryveren is geweest, dat eenige byzondere Voorbeelden van de stoute ondernemingen van jonge Luiden, om zig van alle banden los te maken, en om de dwaalingen

gen van *Vlak*, *Roël* en anderen, door onze Schryvers volgens de *agte Samenspraak* bedoelt, door te zetten, ter kennis en behandeling van Kerkelyke Vergaderingen gekomen zynde, zy gemeent hebben den uitslag van derzelve Verhandelingen te moeten afwachten. Zodanig een Voorbeeld heeft men ontmoet in het geval, door *Euruodius* geoppert in de *VIII. Samenspraak* bladz. 6. en 7. betreffende de *Leerrede* van een doorslepen, assurant en twistrokkenend Jongeling, die van zynen Académischen tydt af zig verstaan heeft op het zaaijen van twist, gelyk hy, wegens iets dat over het *vierde Gebod* in zekere Stad was voorgevallen, zynen Moderaten Meester en Wel-doender, die hem van het Koperfmeden tot het leeren van edeler Konsten en Wetenschappen bevorderd had, by eenen anderen heethoofdigen Doctor aangedragen, en dezen tegen zynen Amptgenoot opgehitst heeft. Gelyk elk van zyne bedaagde Patronen over dat in de *Samenspraak* gemelde voorval en gedrag eeven zoo dagt als *Euruodius*, die uit de berichten dezer Societeit aan hare Hoofden deze stoute onderneming met bedeestheit verstaan had, was men in verwachting, dat die Jongeling zelve, over zyne Predikatie te reede gestelt, zoude hebben ingebonden: maar de ervarentheit heeft geleert, dat hy, verzeekering van hulpe bekomen hebbende, de vryheit aan zig genomen heeft, om zig van zyne plechtigste verbintenissen te ontdoen, om voor hem zelve en die van zyne bende een deure te openen, om zonder schroom of beletfel hunne dwalingen voort te planten. Wy gaan deze geschiedenis voorby, in verwachtinge dat de eene of andere dezelve vollediger aan de Kerke zal mededeelen, het welk te noodiger is wegens de gevolgen die hier uit staan voort te komen.

Een ander Voorbeeld was 'er, gedacht in dezelve *VIII. Samenspraak* van pag. 8. tot 16. ingesloten, en het

VI V O O R R E D E N

het welke *Euruodius*, uit Zeeland in Holland aangekomen zynde, welke Provincie tot nog toe meer dan andere tegen de dwaalingen der *Roëllisten* en *Plakkenisten* door Gods goedheit was bewaart, daar terstont vernam, en onder verzuchtingen over de ontydige stoutheit der Jongelingen na waarheit verhaalde; doch ook met die voorzigtigheit, dat hy nog van de Persoon, nog van de plaats daar die Predikatie over de XIIIde *Zondag* gedaan was, eenige meldinge maakte; met oogmerk om dien Prediker zagtkens onder het oog te brengen, dat hy mocht leeren bedagtzaam in zyne Predikationen te werk te gaan, en geene zaaken, al hield hy dezelve voor waarachtig, in volgende tyden op den Stoel te brengen, waar uit zodanige opschuddingen en giftingen in de Kerke zouden kunnen ryzen, gelyk geschied was. Het viel nochtans tegen zyne en veeler verwachtinge geheel anders uit. De *achtste Samenspraak* viel in handen van de Persoon die dezen Prediker had bevordert, op zulk een wyze, dat ze verdiend hier met een woord geteekent te worden. Want om zeker te gaan in het oogmerk van eenen dezer bende aldaar te plaatsen, moest de Gemeinte het verdriet hebben, van verscheide Geleerde en Godzalige Leeraars, welke zy, den eenen na den anderen, tot haren Herder begeerde, te zien schrappen, en nog daar en boven een bevel te ontfangen, by het welke zy buiten mogelykheit gestelt wierd om iemand, die onder den Professor van den *Honert*, oft op de beurse van den Heer *Stwart* gestudeert had, tot haar Leeraar te krygen. Deze zelve Persoon reeds meer dan eene reede van naberouw hebbende, voornamelyk door de opschuddinge welke die Leerreede over de XIIIde *Zondag* gemaakt had, de gemelde Periode in de *agste Samenspraak* leesende, en beducht voor zwaarder gevolgen, vond goed, eenen Beamp- ten te belasten, den Leeraar de leezinge van dat Stuk aan te beveelen: waar uit verscheide gevolgen zyn ge-

VAN DE UITGEVERERS. VII

geboren, en wat 'er nog uit zal voortvloeijen, moet de tydt leeren.

Het eerste, 't welke daar uit is voor het licht gekomen, want de dieptens der raadslagen en Raadslieden laten wy aan Hem die het geen verborgen is zal aan het licht brengen, bestaat in twee *Bekendmakingen* geplaatst in de *Boekzaal voor de maand October 1757*. De eene was van den *Predikant*, en om dat die zyn naam en standplaats nu zelve bekend maakt heeft, zullen wy denzelven voortaan, al is 't tegen onze gewoonte, by zynen naam noemen. De andere was van den *Kerkenraad van Alphen*: die wy beide hier aan den voet van 't blad doen plaatzen, getrokken uit de *Boekzaal October 1757. van pag. 481. tot 485.* *

Zoo

* *Bekendmaking van D. TAKO SIBELIUS Predikant te ALPHEN.*

IK ondergeschreven hebbende gevonden in een naemloos Boekje, ten titel voerende, *Examen van het Ontwerp van Tolerantie*, in het 8ste deel van pag. 11. tot 16: zekere periode, naar alle waarschynelykheid, myn Perfoon rakende, vinde my verplicht daar ontrent, tot verdediging van myne Eere, by deze te verklaren, de gemelde periode (zoo in dezelve myn Perfoon bedoelt word) te zyn infame logens, zoo 't schynt alleen uitgedagt om myn dienst, die in myn Gemeente (God zy gelooft) gezegend is, verdagt te maken, en my by andere Gemeenten als onregtzinnig te brandmerken; en hoewel geen Mensch van Oordeel, en die my kent, my dwaas genoeg zal agten om my op den Predikstoel dus niet te drukken, en vervolgens, zo als daer geboekt staat, te handelen, ten zy hy tevens gelove, dat ik my zelve moedwillig van den Predikstoel wilde helpen; zoo diene egter, om zulk een blaam op my niet te laten rusten, by deze tot onderrigting van een iegelyk:

Ten eerste; dat ik nooit gezegt heb dat de spreekwyze van den Catechismus (Gods natuurlyken Zoon) deur en Vensters voor den Arianen open zettede, maer in tegendeel die spreekwyze van den Onderwyzer verdedigt en gezegt heb, dat hoewel ze dus letterlyk in de H. Schrift niet wierd ge-

VIII V O O R R E D E N

Zoo haast wy deze *Bekendmakingen* gelezen hadden, begrepen wy niet alleen, dat 'er zoo veele on-
waar-

vonden, egter dezelfde was als Gods eigen, Gods geboren Zoon, maar dat ik de uitdrukking van deur en vensters voor de Arianen open te zetten, heb gebruikt van menschelyke spreekwyzen, als een uitvloeying uit het wezen Gods, een mededeeling van het Goddelyke Wezen, NB. letterlyk verstaan zynde, en dan beschouwt in derzelve nadelige gevolgen.

Ten tweede, dat ik gezegt heb dat het gevoelen van den Professor Roëll, met reden op de Synodus veroordeelt is, maar datze heet gebakerde menschen zyn, die met zyn gevoelen zyn Persoon verdoemende, hem de Zaligheid ontzeggen, wyl men omzigtig moet zyn om te oordeelen of het gevoelen van iemand die dwaalt, hem juist rampzalig maakt. Dat dit het doen was der Synode, kwam nooit in myn herte op, die deed dit nooit: maar de nood hier toe wierd my opgelegd om my van myn pligt te kwyten in opzigt tot bittere menschen in de Gemeentens, die hier maar al te veel aan schuldig staan,

Ten derde, dat ik het verschil van de Kerk met den Heere Roëll, niet onder de broeder verschillen stelle, heb ik getoont door 't aanwyzen der gevolgen, die daar uit voortvloeyen, als by voorbeeld het natuurlyk en noodzakelyk verband, dat 'er tusschen de drie Persouen is, word weggenomen, dat 'er dan geen ander onderscheid overblyve, dan dat den een den ander niet en is, en dat dus zoo wel die Vader is den Zoon, en die Zoon is den Vader wezen konde.

Ten vierde, dat ik niet gezegt heb dat de benaming van Zoon voornamelyk ziet op het Middelaars Ampt, maar dat J. C. voornamelyk in het Middelaars Ampt geopenbaart is Zone Gods te zyn.

Ten vyfde, en eindelyk dat myn waaragtig gevoelen omtrent dit Leerstuk is uitgedrukt in die bygevoegde Artikulen, die ik onbedwongen na dat de zaak reeds was afgemaakt, uit enkele zugt tot gerust stelling van misdutdende heb onderschreven; met die verandering, die my dagt daar in gemaakt te moeten worden, en ik ben in gemoede overtuigt, ja zeer wel bewust, nooit iets geleert te hebben dat daar tegen strydt; en dezelve derhalven niet getekend te hebben; als waren dezelve een Instrument van eenig verdrag van verzoening.

Dit dagt my nodig te zyn te melden, gelyk ik thans doe, met zorgvuldige vermydinge van alle bitterheid, tot onderlegting van een legelyk, Van eenig complot, om de palen
on-

waarheden als sententien in gevonden wierden; maar ook dat het zoo raauw en lomp was opgesteld, dat de Heer *Sibeliuſ*, die 'er zig door zogte te zuiveren van de verdenking van *Roëliſtery*, door zyne *Bekendmaking* aan de geheele Kerke de duidelykſte blyken gaf, dat

onzer Allerheiligſte Geloofs-Leer ruimer uit te breiden, dan dezelve by de Formulieren van Eenigheid is bepaald, kenne ik my door Gods Genade vry. Wil men my, by woorden verdrayngen, dingen toedigten van myn oogmerk vervreemd, ik moet het my met Chriſtus mynen Heer getrooſten.

TAKO SIBELIUS,

den 23 October
1757.

Predikant te Alphen.

Bekendmaking van den KERKENRAAD van
ALPHEN.

DE Kerkenraad van Alphen, vernomen hebbende dat eenige duisterlingen in een naamloos Boekje, geintituleerd Examen van het Ontwerp van Tolerantie, onder anderen hebben kunnen goedvinden daar in te ſchryven, dat zekere Kerkenraad eenen ſteiloor met eenen zyner getuigen, die hun Predikant over onregtzinnigheid beſchuldigt hadden, hebbende gecensureerd, hen beiden, onaan gezien derzelve ingeworpen Appel onder ſuſpenſie gehouden, door dadelykheit van de Communie geweert, en vervolgens by openbare afkondiging voor de Gemeente van de Cenſure, als abuſive geſchied, ontheft heeft, en reden hebbende om dit op haer toepasselyk te maken: vinden zig verpligt by dezen, ter onderrigting van het misleid gemeen, bekend te maken, dat het een en ander leugenagtig is, hebbende zy alleen voornoemde Perſoonen, die men moet agten door de opſtellers van het Libel beoogt, uit vreeze voor opſchudding in de Gemeente, die tegen dezelve zeer geanimeert was, verzogt op dien tyd zig van het Avondmaal, dat hun proviſioneel ontzegt was, te onthouden. 't Is ook leugenachtig en valſch, dat de Kerkenraad ooit erkend, veel min in 't openbaar heeft laten aſlezen, dat die Cenſure abuſive was geſchied, maar heeft, tot geruſt ſtelling der Gemeente alleen laten afkondigen, dat het verſchil tuſſchen den Predikant, den Kerkenraad en die twee Perſoonen was bygelegd, en voorn. Perſoonen toen erkent voor ſtigelyke Ledematen der

x V O O R R E D E N

dat hy in den grond een *Roëliſt* is: en daarom, zyne eige belydenis alle andere getuigeniſſen overtollig makende, de Kerke hem daar na moeſte behandelen, en, zoo hy tot belydenis zyn^{er} dwaalinge kwam, hem moeſte noodzaaken om voortaan de taal van Gods Woordt, van het Concilie van Niceen en van de Kerke te ſpreken, om zig van alle Ketteren en Dwaalgeeſten te onderſcheiden, en de Gemeinte Gods hem aangaande geruſt te ſtellen. Wy wierden in ons begrip geſterkt, verneemendé dat de Verſtandigſte en Godvrugtigſte Leeraars door geheel Holland, met welker zommigen wy nu en dan ſpreken, als mede die uit een andere Provincie, die in navolginge der Hollandſche Synodens de Leere van *Roël* veroordeelt hadden, verbaast ſtonden zólk een Bekendmakinge te leezen; en dat die van oordeel waren, dat de Broeders, welke over Oeconomifche punten verdeelt waren, maar alle te zamen Bolwerken tegen de *Remonſtrantſe*, *Vlakkiaanſe* en *Roëliſtiſe* dwaalingen geweest zyn, de handen behoorden te zamen te ſlaan, en zig naatwer moeſten verbinden tegen valſche Leeraars, die in Schaapskleederen wandelen, of haire mantels aandoen om te liegen.

Elk kan denken, dat *Pieter de Windt*, de rol, welke de Heer *Tako Sibeliuſ* en zyn Kerkenraad ſpeelden met

der Gemeente, op grond van de by hun gegevene voldoening.

Was getekent,

Alphen den 27
October 1757.

SIMON JANSZ. PRINS,
JAN VAN DER WILT, EN
JAN VAN DER HART.

Ouderlingen,

JAN BURGHOORN, WILLEM VAN
LEEUVEN, CORNELIS VOORBY.

Diaconen.

met onverschillige oogen niet kondé aanzien; 't welke wege bragt een zaak, dewelke hy nooit zoude gedaan hebben, zoo niet een Vreedebreuk, tot welke hy geen oorzaak gegeven had, met de verkrachtin- ge der waarheit, en een reeks van opgeraapte leu- genen, hem genoodzaakt hadden om niet stille te zitten: waarom hy, tot kwytinge zyner consciencie, en ter bevestiginge van 't geen na waarheit in de VIII: *Samenspraak* geschreven was, goed vond, eene *Waarfchouwinge aan Nederlands Kerke* in het licht te geeven, die in alle handen ofte licht te bekomen is. Maar het was voor *D. Sibelius* niet genoeg, zig zel- ven door zyne *Bekendmakinge* reeds geprostitueert te hebben, zoo hy geen byval van anderen kreeg; waar toe hy een en ander onnoozel Man uit zyne Gemeinte overreedde, dat 'er iets moest gedaan wor- den tot zyne verdediging; door welke beide ook, kort na elkanderen, twee Stukjens zyn in de We- reld gebragt, welke voornaamste Inhoud niet wel uit een andere koker dan die van *D. Sibelius* kan gekomen zyn; en zoo de maare waar is, hebben kundige Mannen dit ook aan die beide halven ver- weeten, en deze het vóór dezelve beleden.

Wy verzenden de Leezers tot die beide Boekjens, zoo die leesenswaardig zyn; en merken hier maar aan de kunsjens, welke gebruikt worden om de waarheit te onderdrukken, ten einde de schadelyke Leere van *Roël*, *Vlak* en anderen te doet boven staan.

Voor zoo verre wy kunnen nagaan uit een gedruk- te *Memorie van Pieter de Windt* aan de *Hoog Eerw. Synodus van Zuid-Holland* in den voorledenen jaare te *Gorcum* gehouden, was het oogmerk van die Man wel niet om de afgedaane zaak met *D. Sibelius* we- derom op de baan te brengen, maar om satisfactie te hebben voor zynen dagelyksen Kerkelyken Rech- ter, wegens de lasterende beledigingen, door de
twee

XII V O O R R E D E N

twee gefuborneerde Schryvers , zyne Medelcdematen in dezelve Gemeinte van *Alphen* , hem aangedaan ; doch door het renvooi van den daaglykfen Rechter , die deze zaake na den tweeden Rechter , de Classis , verwees , is ook het geschil over de regtzinnigheid van *D. Sibelius* weder levendig geworden , en de Classis van dit district heeft , wegens het gewicht dezer zaake , eerst vier , en by nadere resolutie nog vier Gecommitteerden tot dezelve gestelt , om alles naaukeurig te onderzoeken , en de Classis van hun Wel. Eerw. præadvys te dienen. Hoe die zaake by deze Heeren Gecommitteerden is behandelt , is een stuk daar wy ons niet inlaaten.

Men kan 'er iets van zien in de opgamelde *Memoire* van *Pieter de Windt* , die in veele handen is , en de Sententie van de Classis staat daar op pag. 10. en 11. in deze bewoordinge.

Extract uit de Handelingen der E. Classis , te Woerden den 13. en 14. Juny 1758. Art. 4. „ Uit naam „ der E. Classis word *Pieter de Windt* aange- „ zegt , dat hy om de ongegronde beschuldiging „ tegen de Gecommitteerde , en volstandige „ weigering om dezelve te herroepen , gecensureert „ word , en verder gecondemneert word in het ongelyk , dewyl *D. Sibelius* uit het aangenomen præadvys regtzinnig bevonden is. ”

Het was wel te denken , dat *P. de Windt* in zodanigen besluit niet konde beruften , wyl hem niet alleen satisfactie van de geledene beledigingen van zyne twee mede Lidmaten was geweigert geworden , en hy in het ongelyk gestelt , maar ook de onregtzinnigheid zelve van *D. Sibelius* , welke hy eertyds geagnosceert , en , met erkentenis van zyne onkunde en de overneming zynere gezegdens van anderen , herroepen had , voor rechtzinnig doorgelaten wierd : 't geen hem dan noodzaakte om over deze Classicale uitspraak te doleren , en zig op de *Synode* te beroepen : het welk in dit

dit geval te billyker was, om dat zelve eenige van de Gecommitteerden tot deze zaak, door de Classis gestelt, tegen deze Classicale Resolutie en uitspraak geprotesteert, en zig met de reedenen van hun Protest aan de Christelyke Synodus van Gorcum vervoegt hebben, welke Hooge Kerkvergadering deze Protestanten met hun geschrift aan de Heeren tot die zaak Gecommitteert gezonden hebben; waar door dit stuk, als een openbaar geschrift, in veele handen gekomen is, en wy het ook machtig zyn geworden. Om dat wy niet vermoeden kunnen, dat de Wel Eerw. protesterende Leden het ons kwalyk zullen neemen, dat wy een geschrift waereldkundig maken, 't geen strekken zal tot een eeuwig gedenkteeken van hunnen roemwaardigen iever voor de Waarheid, en de Kerke daar uit nut kan trekken, laten wy het hier van woord tot woord volgen. Het zyn twee Protesten: het eerste gedaan door vier Heeren; het tweede door twee van dezelve, die boven en behalven de reedenen, in het eerste protest vermeldt, nog byzondere reedenen voor zig zelve hadden voor hunne protestatie.

Hoog Eerwaarde zeer geleerde Heeren, Mannen. Vaders en Broeders in Christus Jesus, uitmaakende de Christelyke Synode van Zuid-Holland, deezen Jaare vergaderd binnen de Stad Gorinchem, over dewelke allerlei wysheid, ligt en genade, ter bevordering van Waarheid, Vrede en Gerechtigheid nodig, van den Vader der ligten rykelyk en overvloediglyk werde uitgestort!

OP dat wy Ondergeschrevene niet mogen verdagt gehouden worden van ligtveerdig en zonder genoegzaame redenen te hebben geprotesteert tegens de Resolutie van de Classis van Woerden en Overrynland, in de zaak van Ds. T. Sibelius, en desfelvs Kerkenraad ter eener, en Pieter de Wind

XIV V O O R R E D E N

Wind ter andere zyde, genomen in de Classis continuata gehouden te Woerden den 14 Juny 1758. ofte ook tegenstrydig gehandeld in de voorafgaande Commissie door 2 onzer bygewoond en de Classicale vergadering zelve, zoo hebben wy nodig geagt op te stellen (waar toe de tyd by het slot der Classicale vergadering ontbrak) en in den schoot van deeze Hoog Eerwaarde vergadering, waar aan deeze zaak by Appel gebracht is, neer te leggen, of te doen nederleggen.

I.

Redenen, waarom wy tegen de opgemelde Classicale Resolutie hebben geprotesteerd, zynde deeze de navolgende.

I.

Om dat het finale vonnis van de Classis, voor zop ver het ons onder verbetering toefchynd, niet minder is dan een Responsum op de stukken door Partyen in de Classis ingeleverd.

De stukken door Partyen ingeleverd zyn zoo wy meenen betrekkelijk

a. Tot de mondelyke Predikatie van Ds. Sibelius, over de 13. Sondags afdeeling van den Heidelbergzen Catechismus gedaan te Alphen, den 31 October 1756. en het geen daaromtrent in den Kerkenraad van Alphen is voorgevallen.

b. Tot het afdoen van het verschil daaromtrent gereezen, eerst aan het huis van den Heer Sarvaas, en daar na in den Kerkenraad van Alphen.

c. Tot de uitgekomenene openbaare geschriften van weerskanten, de bekendmaking in de Boekzaal, door Ds. Sibelius, in de maand October 1757. de Boekjes van Pieter de Wind, Jan Verwoert, en Jan Meeze Weiman.

d. Tot de mondelyke Predikatie van Ds. Sibelius gedaan over de gemelde Sondags afdeeling den 27 Maart 1758.

Wy meenen dat het finale vonnis van de Classis in zig moest behelzen een Responsum op alle deeze stukken: maar niets minder dan dit hebben wy 'er in kunnen vinden, daarom hebben wy ook met geen mogelykheid daar in kunnen berusten.

Wy onderzoeken thans niet, of alle deeze stukken van die aart en natuur zyn, dat de Classis die alle had behooren te onderzoeken, maar dit meenen wy, onder verbetering, dat de Classis aan Pieter de Wind bepaaldelyk had moeten aanzeggen, wat stukken zy niet nodig geoordeeld had te onderzoeken, als ook wat stukken zy werkelyk onderzocht had, of dat de man, het geen, zoo het ons toefchynt, de billykheid vordert, bepaaldelyk had kunnen weten, waarin hy gecondeemneerd was.

Te

Te meer agten wy dit nodig, om dat het een **zeekere zaak** is, dat 'er onder deeze stukken verscheidehe zyn, die nog in de **Commiffie**, nog in de **Claffis** onderzocht zyn, waar in **egter Pieter de Wind** zeer veel gewigt steld, by voorbeeld de **censuur** door den **Kerkenraad van Alphen** op hem gelegd, het **afmaanen** om niet aan de **tafel des Heeren** te komen, niet tegenstaande zyn **Appel** aan de **Claffis**, de **bescbuldingen**, die **Jan Verwoert** en **Jan Meeze Weyman**, hem in openbaare **schriften** hebben te last gelegd, en wat **diergelyke dingen** meer zyn.

2.

Om dat de **Claffis Pieter de Wind** onbepaald en alleen in het **ongelyk steld**: daar het ons al wederom onder **verbetering** voorkomt, dat nu het op een **finaal vonnis** op aankomt, waar in geen **toegeventheid** mag plaats hebben, **Ds. Sibellius** ook moest in het **ongelyk gesteld** zyn, dewyl de **gezegdens**, waar van zyn **Wel Eerw.** zig in de **verklaaring** van de **gemelde Sondags afdeeling** bedient heeft, aller eerst **aanleiding** gegeven hebben tot het **gerezene verschil**, en wy voor ons zeer wel kunnen begrypen, dat een **lidmaat**, die de **leer van Gods Woord**, en van de **Gereformeerde Kerk** daar op **gebouwt**, in het **stuk van de generatie** grondig verstaat, zig daar aan, al zyn die geen andere geweest, dan **Ds. Sibellius** zelfs erkend, zoo in de **bekendmaking** in de **Boekzaal**, als in de **tweede predikatie** over de **gemelde Sondags afdeeling**, voor zoo ver een van ons die op den **predikstoel** heeft hooren uitspreken, en twee van ons die in de **Commiffie** hebben hooren voorlezen, **gestooten** heeft: te meer daar deeze zelve **gezegdens** juist gebruikt zyn van **menschen**, die waarlyk aan de **zuivere leer der Waarheid** in het **gewichtig leerstuk** van de **Generatie** geen **grooten dienst** gedaan hebben, gelyk dit zeer **klaar** en **duidelyk**, zoo het ons **toeschynd**, betoogd is door den **Wydberoemden** en **Hooggeleerden Heer J. van den Honert** in desselvs **uittuntende Voorreden** voor het **dierbaar Schatboek** van **Ursinus**, die onder anderen **pag. 112.** dus spreekt: „ **Men kant** zig ook tegens het **allereigenlykft** begrip „ **dier woorden**, dat de **Vader** het **Weezen** den **Zoon** heeft „ **medegedeeld**. Maar als men eens **gadeflaat**, dat het **leven** „ en het **wezen** in **God** een en het **zelvde** is, zal men wel „ **ras zien**, dat men deeze **spreekwys** niet **onfchriftmatig** noemen mag, maar datze het **zelve** zegt met **Job. V: 26.** **gelyk** de **Vader** het **leven** heeft in zig **zelven**, zoo heeft hy „ ook den **Zoone** gegeven het **leven** te hebben in zig **zelven**. Men meend evenwel, dat deeze **spreekwys** niet **bestaan** kan, om dat men dan zoude **stellen** ten minsten twee

wee-

„ weezens, namentlyk een ander Weezen, dat gegenerèerd
 „ heeft, en een ander Weezen dat gegenerèerd is, het welk
 „ men aanziet en verklaard, voor iets waar door men DEUR
 „ EN VENGSTERS VOOR DEN GROUWEL DER ARIAANSE LEER,
 „ die onze Kerk zoo iterk dreigd, WAGEN WYD OPEN ZET:
 „ *dog die zoo spreekt toont, dat by over dit stuk nog de Oudva-*
 „ *deren, nog de Kerkvergaderingen, der eerste en volgende ty-*
 „ *den, nog de latere Leeraaren onzer Kerke, nog de vier Leid-*
 „ *je Godsgeleerden, die deeze spreekwys in de goedkeuring van*
 „ *het Kerkelyk oordeel over dit gevoelen zoo bestendiglyk gebrui-*
 „ *ken, en op welke men in allen deezen voornamentlyk gebeeten is,*
 „ *soit of ooit met bedaarde zinnen en regte oogmerken geleezen*
 „ *heeft.* Want deeze alle spreekwys van eene mededeeling, nu
 „ steld de mededeeling niet een gifte van onderscheidene,
 „ maar de gemeenschap aan dezelve zaak: en of dit nog niet
 „ genoeg waare, zy voegen 'er dit uitdrukkelyk by, als zy
 „ alle zoo bestendiglyk zeggen, de mededeeling deszelfen
 „ Goddelyken Wezens, waar door zy duidelyk toonen, dat zy
 „ van de vermeerdering der Goddelyke Wezens eenen afkeer
 „ hebben.

„ T is waar, Ds. Sibelius heeft zig in desfelvs nadere ver-
 klaringen zoo verklaard, dat wy geen zwaarigheid gemaakt
 hebben, en ook nog niet maaken, om zyn Wel Eerw: daarop
 regtzinnig te verklaren. Zyn Wel Eerw. heeft gezegd,

a. Dat hy geen zwaarigheid maakt, om het woord mededee-
 len te gebruiken, in dien zin waar in het zelve van de
 Godsgeleerden onzer Kerk gebruikt word.

b. Dat hy met zyn Critique over deeze spreekwys geen Pre-
 dikanten, die zig van dezelve bedienen, heeft bedoeld,
 maar byzondere perfoonen die hem waren voorgekomen en
 deeze spreekwys zoo letterlyk verklaarden, dat daar door een
 minderheid in den Zoon wierd gesteld.

c. Dat het woord letterlyk by hem zoo veel zegt als lighame-
 lyk. Maar het is ook waar, dat zyn Wel Eerw. deeze din-
 gen nog op den predikstoel, nog in de bekendmaking in de
 Boekzaal, 'er heeft bygevoegd, en het dus niet mogelyk was,
 dat Pieter de Wind konde giften, dat zyn W. Eerw. niet an-
 ders dan dit bedoelde.

Daar en boven willen wy het zeer gaarn aan het verligt
 oordeel van deeze Hoog Eerw. Vergadering overgeeven, of
 een kwaade opvatting van particuliere perfoonen een genoeg-
 zaame reden is, om een diergelyke critique te maaken over
 een manier van uitdrukkingen, waar van zoo veele braave
 Godsgeleerden, van de vroegste tyden af, zig bedient hebben,
 en nog tot op den huydigen dag bedienen, en dat zonder de
 minste melding te maaken van deeze misduiding van parti-
 culie.

culiere perſoonen, Om deeze reden meenen wy, dat Ds. Sibelius ook moeft in het ongelijk geſteld zyn, maar hier toe heeft de Claſſis niet kunnen reſolveren, en daarom hebben wy ook in de finale reſolutie van dezelve niet kunnen beſuſten.

3.

Om dat indien Pieter de Wind onbepaald en alleen ongelijk heeft, de Claſſis hem als dan had moeten Censureeren: immers de beſchuldigen, door hem tegens zynen Leeraar ingebragt, ſchynen ons toe van die Natuur te zyn, dat indien dezelve geheel ongegrond zyn, dezelve als dan geen minder ſtraf, dan een Cenſuur verdienen. Maar de Claſſis heeft hem niet gecensureerd, niet tegenſtaande zy hem in het ongelijk geſteld heeft: alleen heeft dezelve hem gecondemneerd: deswegen hebben wy in de finale Reſolutie van de Claſſis niet kunnen beruſten, maar ons verpligt gevonden om tegens dezelve te proteſteeren.

Dit zyn H. Eerwaarde Heeren, de redenen van ons gehoudengedrag in deezen. wy leggen die eerbiedig in den ſchoot van uwe vergaderinge neder, om gewikt en gewogen te worden, hebbende die eigenhanding ondertekend.

J. E. KAMPMEYER *Pred. te Zevenboven.*

H. EVERAARS *Pred. te Aarlanderveen.*

THEOD. TEBOKKEL *Pred. te Bodegraven.*

PETRUS VAN KESSEL *Pet. fil. Pred. te Reeuwijk.*

II.

Redenen, waarom twee van ons, in het ontworpen Concept van Accommodement in de Commiſſie beruſtende, nogtans tegens de finale Concluſie van de Claſſis hebben geproteſteerd, zynde deeze de navolgende.

I.

Om dat 'er geen tegenſtrydigheid gevonden word, tuſſchen het Concept van Accommodement, waar in wy beruſt hebben, en ons boven opgegeeven proteſt.

Indien 'er eenige tegenſtrydigheid zoude gevonden worden tuſſchen beide deeze ſtukken, zoude het moeten zyn tuſſchen de 2 eerſte Artikelen van het Concept van Accommodement, en de tweede reden van ons proteſt: maar dat tuſſchen deeze twee ſtukken geen tegenſtrydigheid gevonden word, zal, zoo wy vertrouwen, aan deeze Hoog Eerw. Vergadering ten

X Samenſp.

klaar.

XVIII V O O R R E D E N

klarsten blyken, wanneer wy ons felvs, met alle bescheidenheid, maar een weinig nader verklaaren, omtrent het geen door ons in de Commissie is gedaan.

Wanneer de geschreeven Predikatie van Ds. Sibelius in de Commissie gelezen was, wierd 'er gevraagd, of de leden van dezelve daar nu onregtzinnigheid in vinden konden? Ses leden verklaarden dezelve regtzinnig, maar wy beiden weigerden dit te doen, wy hadden hier toe deeze twee redenen.

a. Om dat de geschrevene Predikatie, met de overige papieren, gelyk de afspraak was geweest, niet was rond gezonden, en wy ons niet in staat bevonden, om in een zaak van zoo veel aan belang op een enkel hooren leezen een oordeel te vellen.

b. Om dat ons in die geschrevene Predikatie, voor zoo ver ons geheugen strekt, zodanige manieren van uitdrukkinge voorkwamen, die wy, zoo als dezelve daar lagen, niet regtzinnig konden noemen, voor dat wy nadere verklaringen van Ds. Sibelius daaromtrent gehoord hadden.

Dit alles is voorgevallen, wanneer wy de eerstemaal by den anderen geweest zyn. Wanneer wy voor de tweedemaal by den anderen waaren, stelde Ds. Hoffius voor, of het niet best zoude zyn, dit verschil by wyze van Accommodement af te doen? Gelyk geen een der leden hier tegen had, zoo hebben wy voor ons, waarlyk geloovende, gelyk wy ook nog gelooven, dat het zeer goed zoude zyn en voor de Persoon van Ds. Sibelius, en voor Pieter de Wind, en voor de gantsche Gemeente van Alphen, indien de zaak op deeze wys konde gevonden worden, ook geen de minste zwaarigheid gemaakt, om het verstandig en liefderyk voorstel van zyn Wel Eerw. in te willigen, mits dat Accommodement konde gevonden worden, zonder de minste krenking van de zuivere waarheid, het geen de overige leden ook betuigden hun doelwit te zyn.

Wy hadden wel gewenst, dat de leeden van de Commissie aanstonds waaren voortgegaan, om D. Sibelius eenige nadere verklaringen, omtrent de stukken die in verschil waren, en waar omtrent wy zelvs verklaarden gegronde bedenkingen zoo wy meenden, te hebben af te vragen: maar de overige leden vonden goed alvorens getuigen te hooren.

Wy zeiden daar op, dat wy voor ons wel mogten lyden, dat de getuigen gehoord wierden, maar dat wy (wetende wat 'er al in de zaak van Ds. vander Os, omtrent het stuk der getuigen te doen is geweest, egter liever zouden zien, of dat 'er voor eerst geen getuigen gehoord wierden, of zoo 'er getuigen gehoord wierden, als dan geen andere getuigen gehoord wierden, dan die alvorens wettig, daar het behoord, beëdigd waaren: het geen men aan getuigen van weerskanten konde aanzeggen.

Deeze

VAN DE UITGEVERS. XIX

Deeze onze voorflag (die ons ook nu nog aanneemelyk voorkomt) vond by de overige leden van de Commiffie geen ingang. Dezelve vonden goed, om aanftonds tot het hooren onderzoeken en ondervraagen van getuigen voort te gaan : waarom wy ook dit gantsche stuk ter verdediging van hun Wel Eerw. overlaaten.

Getuigen gehoord zynde, stond Ds. Sibelius binnen, en wierd aan zyn Wel Eerw. gevraagd, of hy genegen was, om zig omtrent deeze en geene dingen, tot het verschil betrekelyk, nader te verklaren ?

Wy moeten, wy willen aan zyn Wel Eerw. dien lof geeven (gelyk wy altyd gedaan hebben en nog doen) dat zyn Wel Eerw. zig hier toe aanftonds op een zeer resolute en cordate wys gereed getoond, en omtrent de stukken die zyn Wel Eerw. wierden voorgelegd zoodanig verklaard heeft, dat ook wy beiden (of schoon van oordeel bleven, gelyk wy zelfs in de Classis meer dan eens verklaard hebben, dat de bekendmaking in de Boekzaal, en de tweede Predikatie, voor zoo ver die daar mede conform was, zoo als beide deeze stukken daar lagen, niet konden worden vrygesproken nog van *onvoorzigtigheid* nog van *onkunde*: niet van *onvoorzigtigheid*, want dit blykt genoegzaam, uit de woorden van den Heer van den Honert, boven opgegeeven; niet van *onkunde*, om dat een mededeeling van *het zelve* Goddelyke Wezen, hoedanig spreken niet alleen de Godsgeleerden, maar zelfs de Ledematen, die hun belydenis verstaan, met geen mogelijkheid, deuren en vensters kan open zetten voor de Atrriaanen geen de minste zwarigheid gemaakt hebben; om zyn Wel Eerw. daar op aanftonds regtzinnig te verklaren.

Hier op wierd geresolveerd, om aanftonds eenige Artikelen op te stellen, en die te leggen tot een grond van het Accommodement.

Het eerste Artikel luid dus, „ de regtzinnigheid van Ds. „ Sibelius is ons allen volkomentlyk gebleeken, uit zyn Predikatie, Kerkenraad, getuygen en *mondelyke verklaaringen* „ *daar omtrent*.

In deezen Artikel hebben wy bewilligt, om dat 'er in het slot van zelve staat, en *mondelyke verklaaringen daar omtrent*, en deeze de grond zyn, waar op wy voor ons de Predikatie voor regtzinnig verklaart hebben. Te minder zwarigheid hebben wy gemaakt, om in deezen Artikel melding te maken van de geschrevene Predikatie, om dat, uitgezonderd de maniere van uitdrukkinge, waar over het verschil is, en die wy op zig zelfs aangemerkt, en zoo als dezelve daar leggen zonder opzigt tot de nadere verklaringe, nooit hebben goedgekeurd, en ook nog niet goedkeuren, in deselve veele goede dingen gevonden wierden, waar in wy veel genoeg hebben genomen.

* * 2

Het

XX V O O R R E D E N

Het tweede Artikel luid dus, „ de bezwaaren gaan over „ drie stukken, eerst over de spreekwys van mededeeling, „ ten tweeden over het Zuid Hollandfche Synode, ten der- „ den over de openbaaring van Gods Zoon in het Middelaars „ Ampt, *omtrent deeze drie stukken heeft Ds. Sibelius zig „ volkomen tot genoegen van alle de leden verklaard.*

Ook in deezen Artikel hebben wy berust, om dat 'er in staat, *omtrent deeze drie stukken heeft Ds. Sibelius zig volkomen tot genoegen van alle de leden verklaard*, en dus de nadere verklaringen al wederom de grond zyn, waar op wy voor ons zyn Wel Eerw. regtzinnig hebben verklaard.

Wat word 'er nu Hoog Eerw. Heeren, in beide deeze Artikelen gevonden, dat strydig is tegen ons protest?

Nooit hebben wy gezegt, dat Ds. Sibelius geheel buiten schuld was, standvastig hebben wy gezegt dat wy de bewuste manieren van uitdrukken, zoo als dezelve daar lagen, niet konden goedkeuren.

Indien wy de bewuste manieren van uitdrukken, zoo als dezelve daar lagen, hadden kunnen goedkeuren, zouden wy het geheel onnodig geagt hebben, zyn Wel Eerw. daar omtrent eenige nadere verklaringen af te vragen. Nooit hebben wy geweigerd, wy weigeren ook nog niet, om Ds. Sibelius, op zyne mondelyke verklaringen regtzinnig te verklaren.

2.

Om dat wy van oordeel zyn, dat 'er een groot onderscheid is, tusschen het uitdenken van een weg van Accommodement, en het vellen van een finaal Vonnis.

In een weg van Accommodement meenen wy dat zoo veel toegeventheid mag gebruikt worden als de zacht en natuur van de zaak eenigzins toelaat.

Dit nu hebben wy in de Commissie gedaan, om dog, zoo veel kan en maggeschieden, den vrede, die wy beminnen en hoogschatten, te houden. Wy hebben, uit dien grond, wel mogen lyden, dat 'er in het Concept van Accommodement, geen byzondere melding gemaakt wierd van de schuld van Ds. Sibelius, om dat zyn Wel Eerw. zig dog in desfelvs mondelyke verklaringen regtzinnig verklaard had.

Uit dien zelve grond hebben Wy wel mogen lyden, dat 'er van de schuld van Pieter de Wind alleen uitdrukkelyk melding gemaakt wierd, om dat wy geloofden en ook nog gelooven, dat, de zaak in al desfelvs omslag van het begin tot het einde beschouwt zynde, Pieter de Wind, in zekere opzigten, niet geheel zonder schuld is, (hoewel wy niet geloofden, en ook nog niet gelooven, dat Pieter de Wind, de eerste en eenigste oorzaak is van de gerezene twist, waar-

om

om wy ook het laatste Artikel van het Concept van Accommodement niet anders hebben kunnen inwilligen, dan wanneer gesteld wierd, gelyk nu werkelyk gesteld staat, dat Pieter de Wind, *min of meer aanleiding had gegeven tot de gerezene twist*) en wy wel hadden mogen lyden, dat Pieter de Wind schuld bekend had, indien hy daar toe had kunnen overgaan. Maar in een finaal Vonnis, meenen wy dat geen toegevendheid kan of mag gebruikt worden, maar de zaken zoo moeten worden bloot gelegd als dezelve waarlyk zyn, waarom wy ook in het finaal vonnis van de Classis niet hebben kunnen inwilligen, om dat voor zoo ver wy, die erkennen feilbaare menschen te zyn, en niet hoogmoedig genoeg zyn, om onze meening aan anderen als een onfeilbaare waarheid op te dringen, onder verbetering van oordeel zyn, daar in de zaaken zoo niet te zyn bloot gelegd, als moest geschied zyn, gelyk wy meenen in de redenen van ons protest hier boven ten overvloede te hebben getoont.

Ziet daar Hoog Eerw. Heeren, ons gedrag en de redenen van dien, zoo klaar, bescheiden en opregt als ons mogelyk was, open gelegd. Of ons gedrag, en de redenen van dien al of niet wettig zyn, of wy mogelyk of aan de eene zyde al te veel toegeevenheid gebruikt, of aan de andere zyde de manieren van uitdrukkingen van Ds. Sibelius al te zwaar opgevat hebben, geven wy eerbiedig aan het oordeel van Uw Hoog Eerw. over.

Wy bidden en wenschen dat de Vader der ligten een ryke en overvloedige maate van den Geest der Wysheid, en der Voorzigtigheid, over Uw Hoog Eerw. uitstorte en Uw Hoog Eerw. bekwaam make, om in deeze netelige en wydloopige zaak na waarheit en gerechtigheit te oordeelen, terwyl wy ons met alle schuldige eerbied en onderdanigheid tekenen te zyn,

Hoog Eerw. Heeren,

Uw Hoog. Eerw. Ootmoedige Dienaren ,

J. E. KAMPMEYER, *Pred. te Zevenhoven.*

H. EVERAARS, *Pred. te Aarlanderveen.*

Deze geheele zaake, na welker uitslag onze Schryvers wachtende waren, is in de *Synodus van Gorcum* behandeld, en, na zeer ernstige besoignes, by provisie tot een Besluit gebragt, het welke wy moeten

xxii V O O R R E D E N

eeren , door onze Leezers daar van eene woordelyke *Copie* te geeven , om dat wy daar toe genoodzaak worden door de houdinge van *D. Sibelius* , die alomme zynen roem gedragen heeft , dat Hy door de Christ. Synodus was gejustificeert , en zyne party veroordeelt was : welk voorgeven oorzaak gegeven heeft tot zodanige buitensporigheden , dat het tot plunderen en slagen van *Pieter de Windt* en zyne Vrienden zoude zyn gekomen , waar van de eerste beginselen zyn gezien geworden , zoo de vigilantie van zyn Ed. Gestrenge den oproer niet had gestilt. Het besluit van die Hoog aanzienlyke Kerkvergadering is van dezen inhoud.

Waar over in de Synodo door den Hoog Eerw. Heer Praefes omvraege gedaan zynde , zoo waren Hun Ed: Mogende van oordeel , dat dit Praeadvys als een Conciliatoir moest aangemerkt worden , mogende wel lyden dat het in een Synodale resolutie verandert wierde.

D. D. Correspondentes waren van oordeel , dat men dit Praeadvys , eeven gelyk zyn Ed: Mogende gepraeadvizeert had , zeer wel konde overneemen , en bedankten de Heeren van de Commissie voor hunne-moeyte in dezen. Echter waren Hun Hoog Eerw. van oordeel , dat *D. Sibelius* , dien zy nu op zyne nadere Verklaring , met blydschap voor regtzinnig erkenden , zig zoo op den Predikstoel , als in de Boekzaal , zeer onvoorzigtig gedragen hadde , door zulke gezegdens te gebruiken omtrent die Spreekwys , *de mededeeling van het Weezen Gods* , die van de regtzinnige Godgeleerden in onze Kerke in dit gewichtig stuk gebruikt wordt , eeven als of *die lesterlyk verstaan zynde de deure voor de Arianen opende* , waar door hy veelen geërgert en regtvaardige reden tot suspicie van onregtzinnigheid gegeven hadde , dat hy daar over door Deputaten , zig *in loco* zullende laten vinden , wel ernstig en broederlyk moest vermaant worden , zich daar van ja het vervolg te wachten , en zig aan de taal , zoo wel als aan de Leer onzer Kerke te houden.

En dit was ook het besluit van zommige Heeren Deputaten , en van de meeste Leeden dezer Vergaderinge , die alle op zyne nadere verklaring *D. Sibelius* voor regtzinnig erkenden , doch een uitdrukkelyke en broederlyke vermaning tefens noodig oordeelden.

En wat *Pieter de Windt* aangaat , dat die van zyne Censure moest ontlagen worden , naar den inhoud van het Praeadvys ,

vys, gelyk hem door D. Praeses is aangezegd *coram facie Synodi*: terwyl aan Deputaten verzogt en gelaft is die zaak *in loco* tot volkomen besliffing van alle gefchil af te doen, op dat waarheid en vrede aldaar elkanderen kuffen.

Uit deze Synodale conclusie zult gy, Waarde Leezer! wel kunnen oordeelen, wie stof tot roemen heeft ofte niet: als mede, in welke termen de zaaken nu staan, en hoe alle de Classen reykhalven na het verflag, het welke door de Hoog Eerw. Heeren Deputaten Synodi zal gedaan worden, nopens het uitvoeren hunner Commissie, tot herstellinge van de rust in de Gemeinte, en wegnemen van de zwaare ergernisse aan de Kerke in en buiten ons Land, gegeven door de beruchte *Bekendmakinge* in de Boekzaal van October 1757. een aanstootelyk monument voor de Posteriteit, het welke vereifcht een serieuſe aanmerkinge van de geheele Kerke, inzonderheit in deze Provincie, die men verwachten magh, dat in hare Classen bequaame maatregels zal beraamen, om te zamen, door Synodaal gezach, toemeloofen te temmen, en die te noodzaaken de Leere der Kerke in dezen met de taal der Kerke uit te drukken. Het welk in dit geval zoo veel noodiger is, om dat wy onderregt zyn, zoo men menschen gelooven mag, dat *D. Sibelius* het tot nu toe niet beeter maakt; en niet alleen zoo halsstark het byleggen der verschillen, met hulde te doen aan de waarheit, weigert, dat hy gezegt heeft, nog in geen tien jaaren te zullen doen, 't geen hem daar toe voorgestelt is geworden, al zoude het hem tienduizend guldens kosten; maar ook in Belydenis-Predikationen het *Roëllismus* voortplant; gelyk hy, reden geevende waarom Christus na zyne opstandinge den Vader noemde *mynen Vader*, woordelyk gezegt heeft; *om dat die bem het leeven gegeven had in hem zelven te hebben, en dat Godt zyn Vader genoemd wordt, gelyk bekendt is, wegens het eeuwig contract met bem aangegaan om Zondaars te zaligen.* Waar by nog komt,

XXIV V O O R R E D E N

zoo ons gezegd word, dat hy niet alleen leert, dat het *vierde Gebod* ons niet verplicht om eenen byzonderen dagh uit zeeven onder het N. T. te vieren, en dat wy de Magiftraten, en niet Godt, daar voor te danken hebben, dat wy den Sabbath hebben als Christenen; maar zelfs in zyne verrukkingen zoo verre gaat, dat hy, dat Gebod verklarende, gezegt zoude hebben, niet te weten, hoe de Heidelbergse Godgeleerden het woord *Sabbath* daar in gebragt hadden, alzoohet 'er niet in te pas kwam. Voorts dat die reeden, by het *vierde Gebod* gevoegd, *Exod. XX. 11.* door Godt niet was uitgesproken van de puye van Sinaï, maar dat *Mofes*, by overziening van de *Wet*, die daar heeft bygevoegd, gelyk hy ook *Gen. II. 24.* heeft bygevoegd die woorden, daarom zal de Man zynen Vader en zyne Moeder verlaten, enz. Hoe verre dit gaat, om de Deiften voet te geeven, en de geheele Goddelykheit van het Bybelwoort te ondermynen, om dat alles, dat na *Mofes* geschreven is in de Boeken van het Oud en Nieuw Testament, op *Mofes* Schriften gegrondt is, kan elk lichtelyk nagaan; dewyl alle de *Spinofiften*, *Hobbesianen* en de geheele hoop van *Vrygeestten*, zig meest toeleggen, om *Mofes* schriften in verdenkinge te brengen, wel weetende dat het gezach van het overig gedeelte des H. Bybels na maate van dat van *Mofes* Boeken staat ofte valt. Dit is geen quaestie tusschen *Broederen* over het *Zeedelyke* ofte *Ceremonieele* van het vierde Gebod: dit betreft geen geschil tusschen de *Uitleggers* hoe men de woorden *Deut. V.* met die welke *Exod. XX.* voortkomen best zal overeenbrengen: maar de vraag is hier, of God die woorden *Exod: XX. 11.* van de puije van Sinaï gesproken heeft, of niet; of geheel Israëel dezelve van Godt gehoort heeft, of niet; of die reeden by het vierde Gebod gevoegt door den Vinger Gods in de steene Tafelen geschreven is, of niet; of *Mofes* de *Wet* vervalscht heeft, zeggende *God sprak alle deeze woorden*,
daar

daar hy, by *nader onverzieninge* der Wet, zyne eige Gloffen by de Wet Gods zoude gevoegd hebben, en of de geheele Vergaderinge Israëls in zyne vervalsching toegestemt hebbe, of niet? Wy meenen, dat, gelyk de ontkenninge der *mededeeling*e van het zelve geheele en onverdeelde Goddelyke Weezen van den Vader aan den Zoon in de eeuwige Generatie een capitaale dwalinge is, dit stuk nog veel verder loopt; om dat door deze stellinge de Goddelykheit van het Woord, waar uit het eerste beweezen wordt, geheel wordt ondermynt, en de deuren voor Athëisten, Deïsten, Naturalisten en Libertynen wagenwydt opengezet worden. In verwachtinge van een breedvoeriger Historische beschryving der gebeurtenissen, die in de Kerke zedert het Jaar 1748. tot nu toe geschiedt zyn, te zullen zien, stappen wy hier af, denkende genoeg gezegt te hebben nopensdit gedeelte der reedenen, waar door onze Schryvers de uitgave dezer tiende Samenspraak een wyle tyds vertraagt hebben. Nu kunnen wy tot een beknopt verhaal van andere gebeurtenissen, die hun gedrag in dezen nog meer billyken.

Gedurende den tyd, dien zy oordeelden te moeten wachten, om bericht te worden aangaande de Kerkelyke behandelingen omtrent het bovengemelde geval, zyn verscheide zaaken voorgevallen; waar door onze Schryvers in eene fluctuatie zyn gekomen, of zy moesten voortgaan, dan hunne werkjens achterhouden, ofte ook van battery veranderen?

Het eerste opmerkelyke voorval was de maare der ziekte van den *ouden Doctor*, tot welken deze *Samenspraken* mede eenige relatie hebben, om dat dezelve was geworden de *Patroon* van een *Clieënt*, eertyds Predikant te *Zwolle*, daar na om zyne Ketteryen van dat Ampt afgezet, en nu Sociniaans Mennist Prediker in de *Beverwyk*; uit wiens Patrocinie men doorgaans geloofde dat die Doctor zyne doodelyke kwaale, die hem ook heeft weggesleept, gezet had; dewyl hy zich

xxvi V O O R R E D E N

van zyne beste Vrienden zag verlaaten, over zyne regtzinnigheid by veelen verdacht, zomtyds in zyne disputatien *ad terminos non loqui* gebragt, en genoegzaam buiten staat gestelt om zyne verlorene achting weder te krygen; 't geen hem een verteerend chagryn en beginfelen van beroertens veroorzaakte, die meermalen wederkeerden, als hy van geschillen hoorde, in welke hy zich zelve onvoorzichtig ingewikkelt had. Met dezen zynen deplorabelen staat, welke een ieder met deernis hoorde, waren onze Schryveren ook zeer bemoeit, en zy meenden hem geen verdriet in zyne elende te moeten aandoen, wenschende zyne herstellinge, en dat zyn Hoog Eerw. nog lengte van dagen mochte genieten, om aan de Kerke, de Hooge Schoole, en aan hen, waare blyken te geven, dat de kracht der waarheit zoo veel vermogen gehad hadde op zyn gemoedt, dat hy, zynen Cliënt verlaatende en tot de gevoelens der waare Kerke wederkeerende, voortaan verblyden zoude die genen welke door zyne vorige houdinge zoo zeer bedroeft geworden waren.

Het heeft nochtans Gode in zyne Souvereiniteit anders behaagt: Die zyn Hoog Eerw. na het doorstaan van zeer smertelyke toevallen, op den 6 April des voorledenen jaars, van dit sterffelyke ontbonden en tot de eeuwigheit overgebragt heeft, waar van de tydinge, haast verspreidt zynde, onze Schryveren over de uitgave dezer *tiende Samenspraak* in nieuwe bedenkingen brachte; overmits de overleefde daar in niet was voorbygegaan, en zyne feilen in deze gewichtige stoffe, met die van anderen, waren aangeraakt; en zy wel te gemoete zagen, dat zy, die in het licht stellende, zouden moeten hooren dat bekende, *quod mortuo Leoni etiam Lepores insultant*. Het zoude dan mogelyk hier by voor eerst wel gebleven hebben, by aldien onze Schryveren niet waren wacker gemaakt door de *Lykreden* over zyn Hoog Eerw. den 19 Juny 1758. gedaan, welke in het Latyn en Nederduitsch

in

in alle handen is, met de bittere galle daar in over hun *Examen* uitgestort: mitsgaders door de stoutheit van zommigen, dien 't behaagt heeft met vernieuwe pogingen die dwaalingen voort te zetten, welke onze Schryvers naar waarheit beweerden, dat ze in een schandelyke vereeniging, en *syncretismus*, onzer zuivere hervormde Genade Leere met de veroordeelde gevoelens der Remonstranten uitloopen.

Wy hebben de gemelde *Lykreede* mede gelezen, in verwachting zynde dat de Hoogleeraar, door den Overledenen tot deze actie verzogt (waar in hy afweek van het voorbeeld van zynen Vader, die wel stiptelyk verboden had zulks over hem te doen) als een Geldersman van zyn Meester en Amptgenoot, zonder vleierye, zoude gesproken hebben: dog wy vonden 'er geheele andere trekken in, dan het origineel dezer schilderye vereischte: het geen ons noodzaakt, in veele opzichten, een beeter gelykende teekeninge van deeze overleefden Doctoor te maken.

Zonder ons op te houden met den *Geflachtboom*, in welke de Oude Doctoor zynen stam tot Keizers en Grootten gebragt heeft by zyn leeven, daar ons zyn *Lykreedenaar* zoo veel niet van gezegt heeft als Hy wel konde, zullen wy liever zyn eigen *character* vertoonen: waar toe *eerst* behoort, dat hy zeer *ambitieux* was om *wat groots te worden*, en zig door den tyd *een naam te maken*. Zyn Vader was waarlyk een GROOT MAN, en hoog geacht wegens zyne beproefde rechtzinnigheit, waar aan geen feil was, of 't-mogte in de verdediging van den onnoozelen *Watichius* zyn te vinden. Het zy dat die Groote Man de ambitie van zynen Jongeling niet gemerkt had, het zy dat die gepoogt heeft hem de hoogsteigerende verbeelding van zig zelve te benemen, met hem tot een staat op te trekken die daar toe weinig gelegenheit zoude geven, en denzelven daar toe eerst op een Comptoir van een Beamptschryver bestelde, en vervolgens eene bediening

ninge by de Oost-Indische Maatschappy bezorgde; deze drift na wat groots te worden brak door, en deed hem, na 's Vaders vordringte tot het Professoraat te Leiden, van denzelven de toestemminge verkrygen tot de Letteroeffeningen, waar in hy zoo vorderde, dat hy zoo grooten Rol in de Kerk en School gespeelt heeft tot zynen dood toe, als men niet veel in de geschiedenis vinden zal: waar toe mede hielp de achtinge van veele aanzienlyke Mannen voor zynen grooten Vader, waar door zy hem, zoo ras hy in de Kerke in het openbaar kwam, op hunne schouders namen, en zeer schieelyk van de eene naar de andere plaatse droegen, tot dat zy hem triumpherende op het hoog gestoelte nederzetterden.

Dat wylen de Oude Doctor *een zeer arbeidzaam, waerstig en allervaerdigst Man en Schryver zy geweest*, weet geheel Nederland, nog meer uit zyne menigvuldige Schriften na zyne verheffinge tot de Leidse Cathedraler uitgekomen; welke *een non plus ultra* aan zyne ambitie stelde; dan uit de vorigen. Waarom veele die den last en de besigheden der bedieninge, zoo in de Kerk als de hooge Schoole, wel kenden, en hoe veel 'er tot die beide posten nodig is, voornamelyk als men al bejaard zynde aan het werk komt, zyn Hoog Eerw. als een *wonder van de Waereld*, en weergaloos voorbeeld van Geleertheid en Vlugheit aanmerkten, wegens de menigte van Boeken, Tractaten, Brieven, Antwoorden, Advysen, Voorreedens voor werken van allerlei Schryvers, Berichten, enz. door denzelven uitgegeven, en veelyds, als by gebrek van Drukkers, in de maandelyke Boekzaalen geplaatst, waar van de *Catalogus* bezwaarlyk zoude zyn op te maken. Van alle welke het minste niet is zyne *Voorrede* voor het *Schatboek van Ursinus*, tegen de zogenaamde *Ernstigen*, dat is de begunstigers der dwalingen van *Roël* en *Vlak*, geschreven, dog zoo veel ons geheugt door zynen Lykreedenaar niet genoemt nog geroemt, waar toe dezelve wel eenige reede kan gehad hebben.

Gelyk

Gelyk het niet mogelyk is aan allen te behagen; is het wel te denken, dat elk over de innige waarde dezer Schriften na zynen smaak geoordeelt heeft. Maar, om dat nog by het leeven van dien grooten Doctor, toen het voornaamste magazyn zyner gedrukte werken en copyen openbaar verkocht wierd, de pryzen van zommigen niet veel hooger stonden dan het papier tot peperhuisjens, triumpheerde het gevoelen van hun, die staande gehouden hadden, dat zyn Hoog Eerw. te veel en te weinig gedaan had, en met minder omslag meer eere zou hebben kunnen verkrygen.

Tot zyn Character behoort *ten derde*, dat hy was een *woelziek Man*, die zig min tyd gaf om zyne beginnende Wetenschap tot eenen hoogen trap van volkomenheit te brengen, dan om met den degen in de vuist, om zoo te spreken, anderen aan te tasten, en, daar hy door het gezach zyner uitspraken geen besliffing maken konde, zig door zyne twistvoerende wapenen te doen vreezen: waar mede zyn Hoog Eerw. zig geduurende zyn Doctoraat wel meest heeft gedistingueert. De beste Doctoren hebben voortyds den grootsten roem voor zig zelve behaalt, en de geoeffendste Leerlingen gemaakt, door middel van *Academische Disputatien*, als het bekwaamste om Jongelingen tot kennis van veele zaken op te leiden, hun verstand te scherpen en hun oordeel te polysten: maar onze Doctor koos eenen anderen wegh, om zyne grote oogmerken *baut à la main* te bereiken, dan deze gewoone oeffeningen van het Schoolstof, in welke men zoo liber niet kan te werk gaan, en wat meer aan de regels van de *Ars Syllogistica* verbonden is, welke hy of niet genoeg verstond, of niet wel in acht nam. Toen hy nog als Leeraar in de Kerke diende, ving hy dus eenen openbaren Oorlog aan tegen de Remonstranten, over *Gods niet Algemeene maar Byzondere Genade*. Een loffelyk opzet voorwaar! en een stoffe die ten uiterste nuttig was eens weder levendig gemaakt

xxx V O O R R E D E N

gemaakt en mannelyk verdedigt te worden: maar in welker betwistinge zyne Leer, niet de onze, het kwaad kreeg; om dat hy niet kennende, of, door verbeelding van meer wysheit, niet willende gebruiken de wapenen, welke de *Rbeterforden*, *Amesfen*, *Triglanden* en andere onsterffelyke Helden tot nederweringe van de sterkten der Vyanden gebruikt hadden, liever met de montuur en het geweer van zyn eigen maakzel in het veld verschynen wilde: waarom dan dezen twist met weinig eer voor den aanvaller bygeleijt en geëindigt is. Maar tot de bedieninge der hooge Schole te Leiden bevordert zynde, en die waardigheit aanvaard hebbende met een Reedevoering over de *Wedergeboorte*, die in het Latyn en Nederduitsch in alle handen is, ontdekte hy aan de Voorstanderen van Waarheit en Godzaligheit zynen toeleg, om zyne wapenen van hen die buiten zyn om te wenden tegen het gezondste deel der Kerke zelve, en pylen, van de heele en halve Pelagianen ontleent, in het herte van het inwendige Christendom té steeken: waarom ook veele Godvrugtigen hem aanzagen als eenen grooten *Pneumatomachus*, en schroomlyke verbeeldingen hadden van de gevolgen, die uit zyne gelegde gronden natuurlyker wyze moesten voortkomen, om het waare inwendige Christendom haatelyk te maaken; dewyl de innige praktyk der Godzaligheit, uit de waare gronden der Hervormde Leere afgeleid, van zyn ongezond Systeem van Rechtvaardigmaking, Geloove, en Leven door Geloove, enz, gantsch en gaar verschillende was: en, hoe verre deze bekommeringe gegrond of ongegrond was, zal haast blyken.

Voor des Doctors komfte te Leiden, had een Roëllistich Man, voor eenige zyner gemeen gemaakte Predikationen, een breede Voorrede geschreven tegen het bekende Boekje van *Jan Eschwylers*, waar in hy uit de gronden van Pelagius daar tegen,
van

van het begin tot het einde, op een onverstandige en de Vroomen tot spot stellende wyze, redeneerde, zoo dat deze op wagens en in schuiten door vyandige Natuurlingen wierden gehoont, en weetende met onweetenden te zamen tegen dezelve in het harnasch gejaagt wierden, als of zy *Hebreeuwers*, *Hattemisten*, *Spinofisten* en aller ondeugendste menschen waren: het welk zodanigen opschuddinge in de Kerke veroorzaakte, dat daar uit een scheuringe, met alle de schrikkelijke gevolgen die daar aan kleeven, zoude veroorzaakt zyn geworden, zo daar tegen van Hooger hand niet wyffelyk gezorgt was; gelyk bekend is uit menigerlei Schriften, welketoen, zoo voor als tegen, uitgekomen zyn. Onder andere schriften kwam 'er een werkje uit over het *innig Christendom*, geschreven door Do. SCHORTINGHUIS, tegen het welke de Doctor, door welken Geest gedreven, kan ik niet zeggen, met alle bitterheid aanviel, en gelyk hy de Kerken door den klank van zyne groote stem byna deed bersten van de VYF NIETEN, zoo ook in zyn Boek genaamt *de Mensch in Christus* al zyne Galle tegen het inwendige Christendom uitbraakte, latende zig zoo verre voortdryven, dat hy schreef, dat 'er in het zaakelike geen weezendlyk onderscheid tusschen de kennisse der niet en al wedergeborenen is. Het geheugt ons mede nog, hoe wys en voorzigtig des Lands Vaderen niet wilden, dat wegens de toen in verschil staande pointen in de *Synode van Zuid-Holland* zoude gehandelt worden, en ten dien einde aan den eersten Heer Commissaris Politicq van Haar Ed: Groot Mogende, den wyzen Heer VAN HEES, President in den Hoogen Raade, expressen last gegeven hadden, geen behandelinge nogte beslissinge dezen aangaande te gedoogen; en dat de groote Doctor daar over zoo verbolgen was, dat hy, te *Woerden* zy-

ne

ne driften gebreidelt vindende; overstapte naar het nabuurig *Utrecht*, daar hy bevorens Professor geweest zynde een Predikbeurt verzocht en verkreeg, en genomen hebbende tot onderwerp zyner verhandeling de woorden uit *Openb. XXII. 17.* na dat hy lang gedebaceheert had tegen dezen en genen, in tegenwoordigheid van *zyn Ed: Mogende den Heer Præsident VAN HEES*, die onder zyn gehoor was, zynen te Leiden tot walgens toe opgedeunden koeckoeks-zang ophief, met zulk een stem dat de Domkerk 'er van dreunde, en zeide, *zoo zegt de Bruidt, zoo spreekt de Bruidegom; die dorst heeft come, en die wil, neem het water des levens om niet: MAAR NU ROEPT MEN, KOMT TOT DE VYF NIETEN; HET WELKE, HOE VERDERFFLYK HET IS, MEN IN EENE NABUURIGE PROVINCIE NIET AANTASTEN MAGH.* Of dit nu niet was de brandklok trekken tegen zyne eige Hooge Overigheid, en een teeken der innige bitterheit zyns gemoeds tegen het innige Christendom, laten wy aan het oordeel onzer Leezeren.

In het naaste jaar voor dat de opgemelde Synodus van Woerden gehouden wierd; gebeurde 'er te *Nieuwkerk* een zeer byzondere zaake, onder den naam van het *Beroeringswerk* daar na alomme bekend geworden. Een onvoorzigtig Leeraar van die plaats schreef daar over brieven, die niet zonder zyne kennisse, gelyk hy zelve voor onzen Doctor beleden heeft (hoewel hy dat eefft sterk gelochent had) met den druk gemeen gemaakt wierden. Een iegelyk, en meest de Serieuse Liederen, stond over de zeltzaamheit dezer gebeurtenisse verzet: eenige hadden 'er een goed gevoelen van, en beloofden zig, door een al te voorbarig oordeel, daar van schoone gevolgen; andere, niet min serieuse, dachten, dat Godt, zynen Geest zendende om onze Zielen te verbryzelen, onze Lichamen geen tormenten aandeed; en zoo de dingen waarachtig

rchtig waren, die men alomme verspreide van de stuipen en folteringen van der menschen Lichamen, dat zulks niet van Gods Geest afkomstig was; maar, dat het te wege gebragt wierd door verkeerde en lichamelyke verbeeldingen, die men zich van Geestelyke dingen maakte, en dat daar toe hielpen de onvoorzigtige en lichamelyke uitdrukkingen, waar mede men geduurig der menschen ooren vulde; of dat het een werk des Duivels was onder de Goddelyke toelatinge: terwyl nog andere best achtten, hun oordeel op te schorten, en den tyd af te wachten. Deze beroeringen des Lichaams, hoewel die geen de minste invloedt op eenige stellige ofte practicale Waarheit hadden, jaegden onzen ouden Doctor mede in het harnasch, om zyne overgeblevene Galle, die hy door bestrydinge van het innig Christendom niet geheel gelooft had, in hoope van beeter succes, met groote gulpen op de Vroomen uit te gieten. Aanmerkingen, Brieven, enz. by menigten, kwamen weekelyks van de persse: zyn Antagonist, een jong en zeer driftig Man, die by eenigen veele achting verkregen had, bleef hem niet schuldig: en een jong Doctor, die zich by de Serieusen poogde te doen gelden, en het hoofd van een nieuwe bende te worden, door zig in dit geschil in te laten, schreef een *Pleit-geding*, 't welk nochtans op den naam van dien jongen Doctor niet uitkwam. Eindelyk wierd de Geleerde Heer HUGO KENNEDY Predikant in de Schotse Kerke te Rotterdam, in het geschil eenig belang hebbende wegens eenige werkjens uit het Engelsch vertaalt, genoodzaakt zyn penne op te vatten, daar mede hy onzen Doctor zoo aantaste, dat hy den Heer *Kennedy* niets wiste te antwoorden, dan dat die *onze Nederlandsche taal niet verstond*. Uit deze staaltjens blykt het, dat wy des Doctors *Character* wel opgaven als een *woelziek Man*, die uit hooge verbeelding van zich zelve, als een rechte bemoeial, zich in alle twisten en verschillen mengde, in hoope van daar door groote eere te

X *Samenspr.*

be-

behaalen; hoewel hy 'er doorgaans met gefcheurde kleederen is afgekomen. Dit zal nog nader openbaar worden uit de laafte actie, welke hy voor zynen dood gehad heeft, en onder welke hy, zonder ze ten einde te brengen, gestorven is: van welke wy wat breeder moeten fpreeken, tot verdediginge van die Mannen, welke het zynen Lykreedenaar geluft heeft met zynen zwadder te bevullen, om geen andere reede, als om dat zy volgens Eedt en plicht de Waarheit, welke op onze ftraaten ftruikelede, en de Leere onzer Hervormde Kerke, hebben poogen te hulpe te komen en in hare oorspronkelyke zuiverheit te bewaren.

Wy wenschen van herten, en hoopen, dat *de Eerw. Kerkenraad van Zwol*, ofte *de Eerw. Classis* van dat diftrict, ofte wel de geweest zynde *Gecommitteerden van die Wel Eerw. Vergaderinge tot deeze zaak*, als van het interieure en veele gewichtige omftandigheden derzelve veel meer kennis hebbende dan wy, de Kerke een volledig verhaal daar van zullen gelieven te geeven; waarom wy hier maar kortelyk het begin en het einde zullen aanraaken van een verschil, waaria de ongelukkige Doctör zig, tot zyne eeuwige fchande, tegen zyne eige beginzelen gemengt heeft.

Eene *Antonie van der Os*, gedoopt te *Zierikzee* den 18 October 1722, in zyne jeugd zeer goede natuurlyke vermogens openbarende, wierd tot de studie gefchikt, niet van de Rechten of andere Wetenfchappen, tot welke meer kosten vereifcht worden, dan zyne Burgerlyke Ouders konden dragen, maar van de Theologie, om op zyn tyd cen Predikant te worden. Met dat oogmerk wierd hy toebetrouwt aan het beftier van den Rector der Latynfche Schole in zyne geboorte Stadt, zynde toen een beruchte *Vrygeest*, *Hattemift*, of erger; uit wien hy veel venyn ingezogen hebbende, eindelyk te *Leiden* arriveerde om zyne Studien voort te zetten. Hier koos hy tot zynen voornaamften Meester eenen Doctör, by het befte deel der Kerke, en by den ouden Doctör zelfs ver-
dacht

dacht van zekere gevoelens welke na de Arminianery hellen , zoo als uit een van de laatste werkjens van onzen ouden Doctor, genaamt *Adam en Christus* niet duister blykt. De Jongeling had aldaar verkeerling met de Ariaansche en Sociniaansche Mennisten; gelyk ook met Heeren die, om zig te vermaaken, verborgen *Comedie* hielden, waar by hy een der voornaamste Acteurs wierd; maakende daar van zoo veel werk, dat hy; reeds Predikant geworden zynde, zig niet kon onthouden van zig nu en dan met dit bedryf te komen verlustigen. Vrygeestig zynde, door zyne opvoedinge, en het fyne van het *Scepticismus* geleert hebbende; verkeerde hy zoo met zyne Medeleerlingen, dat deze niet wisten wat zy aan hem hadden, dewyl hy direct of indirect alles in twyffel trok, en tegen alle Waarheden met zoo veele tegenwerpen en uitvluchten wist te redeneren, dat zy hem meermaals voorspelden, dat hy een groot Theologant, of een groot Ketter zoude worden; eeven of 'er zoo veel verstand nodig was om te sceptizeren als om bondig te redeneren: nochtans was dit voedzel voor de hooge gedachten, welke hy van zig zelve maakte. Naauwlyks was hy in zyn eerste Standplaats bevestigd, of hy begon zyn kwaade zaat heimelyk te zaaijen, waar over kundige in die Gemeente ergwaanopvatteden, tot dat hy den draad wat grover spinnende, de zaak tot een volkomener zekerheit kwam; zoo verre dat, had zyne beroepinge na *Zwolle* het niet verhindert, hy wel haast als een *Remonstrant* of erget zoude zyn aangeklaagt aan de *Eerw. Classis van Amsterdam*, uit welke ook voornaame Leeden zwaarhoofdigh over hem geworden waren. Dit alles was den ouden Doctor bekendt, en door zyne uitgebreide correspondentie wist hy met zekerheit, hoe dese *Ant. van der Os*, te *Zwolle* gekomen, zyne Sociniaansche en Remonstrantsche dwaalingen van den Stoel der Waarheit verkondigde; voornamelyk na dat hy een *Amptgenoot* van denzelven smaak tot zyne hulpe ver-

kregen had, en in gemeenzaamheid geraakt was met eenen Doctor, wegens Socinianerye eertyds uit zyne bedieninge gezet, en in die Stad woonachtig. Hier over gaf zyn Hoog Eerw. zyne verontwaardiging en bekommering meermaalen aan anderen met sterke uitdrukkingen te kennen: en dit was ook de reede van de inactiviteit, in welke de Godgeleerden van Leiden lange gebleven zyn om een middel tot bevrediging der Gemeente van Zwolle, daar alles in vlamme stond, nochtans zonder verkorting van de Waarheid, te zamen te beraamen, na dat zyne zaak, met zulk een oogmerk, en om het Advys van wyze Mannen in te neemen, tot de genoemde Godgeleerden gebracht was: wyl zyn Hoog Eerw. in de vaste verbeelding was, dat de Leeringen van vander Os, in de Gereformeerde Kerke, hoe zeer men thans daar in de verdraagzaamheit voorspreekt, onmogelyk konden verdragen worden, zoo als zommigen, om voortaan eenen gebaanden wegh voor zig zelve te hebben, wel gaarne gezien hadden. Evenwel geraakten de raderen in beweginge, en, hoe verscheiden de gevoelens der byzondere Doctoren over de zaak van vander Os geweest mochten zyn, wierd daar omtrent iets met een soort van eenparigheit vast gestelt: het welke zeer studieuslyk wierd verborgen gehouden, en waarschylyk nog lange zoo zoude gebleven zyn, indien niet van der Os zelve, ofte een zyner driftige aanhangers, het *Advys der Theologische Faculteit* over zyne zaak had gemeen gemaakt, op dat zyne triumph bekend wierde, en zyne Vrienden zig verblyden mochten over de verkrege ruimte en vryheid om voortaan hunne dwalingen onverhindert alomme voort te planten.

Elk was verbaast over dit *Advys*, waar by weinige Doctoren zig een gezach hadden aangematigt, om over de Eenigheit der Bedienaars van de Kerke in de Leere te disponeren, na hun welgevallen; en zulks zonder dat hooge Kerkelyke Vergaderingen, welke in dien tusschentyd in meest alle de Provincien gehouden

den waren, daar van eenige de minste kennisse gehad, nochte hun oordeel daar over was gevraagd geworden: dog meest was men verwondert over het gedrag van den ouden Doctor, wiens invloed op zyne Amptgenooten wel bekend was, en van wiens haast blykende verandering men geen reede wist uit te denken; tot dat men daar na kundig wierd, dat een brief van een zeer aanzienlyk Persoon hier van de aandryvende oorzaak was geweest; welke brief onzes Doctors ambitie zeer gestreelt had, en hem de hoope doen opvatten, dat zyne glorie, door zyne voorgegaane Schriften over het *beroeringswerk* niet weinig bezwalkt, voortaan met meer glans door de wolken breeken zoude, en hem by allen zonder onderscheid den roem van een Man der Mannen doen verwerven. Dezen brief zagen wy nooit, maar hoorden daar van veel; en de ondervinding heeft geleert, dat ze van zulk een kracht geweest zy by den ouden Doctor, dat hy zedert dien tyd niet alleen van gedrag, maar ook van gevoelen is verandert, zoo dat hy heeft versmaad, bestreden en onderdrukt die Leere, welke hy eertyds getrouw verdedigde: gelyk de *Heeren Gecommitteerden der Eerw. Classis van Zwol*, en andere, zoo wel als onze Schryvers, de uitwerkzelen daar van met smerte gevoelt hebben.

Het leed niet lange na de gemeenmaking van het gemeld *Advys*, of 'er kwam een *Brief* te voorfchyn, te *Utrecht* gedrukt, of uit die Stad geschreven, en in nadrukkelyke bewoording, zoo 't ons toefchynt, door een zeer bekwaame hand opgesteld, waar in de dispositie, welke de Heeren Adviseurs, boven welvoegelykheit, hadden gemaakt over de Leere onzer Kerke, nadrukkelyk wierd afgekeurt, en de vergeldinge hen daar voor gegeven begroot wierd: maar welk leezenwaardig geschrift alleen tot kennisse van weinigen gekomen is, en dus geen gerucht van belang gemaakt heeft. Maar grooter waren de gevolgen van een ander stuk van de pen des *Wel Eerw. Heeren N. Holtius*, een ieverig voorstander van de Waarheit en goede orde in

de Kerke. Deze Man, een Exemplaar van dat Advys ontfangen hebbende, wierd door het leezen daar van zoo getroffen, dat hy daar over een *Brief* fchreef aan den Heer *Profeffor B. de Moor*, met wien hy in een zeer vertrouwde vriendschap leefde, met oogmerk om van zyn Hoog Eerw. eenig bericht te ontfangen, zoo nopens dit vreemd Advys, als het genoeg en ongenoegen van zynen Vriend in dat opstel, 't geen hy zig verzeekert hield tegen deszelfs vorigen smaak te ftryden. Hoe deze *Brief*, waar van het oogmerk niet was om deswegens in een gefchil te treden met de Advifeurs, door den druk gemeen geworden zy, lafen wy daar: zeggende alleen, dat het gevolg daar van was, dat die van *Zwolle* in hunnen druk daar door zeer zyn verkwikt geworden, en dat alle welmeenende in de Vereenigde Provinciën, die over het gemelde Advys zeer gealarmeert waren geworden, den inhoudt daar van met hunne goedkeurige onderfteunt hebben.

De oude Doctor, nog voller van zig zelve dan ooit, wegens de eere welke hy op nieuw by Hooge Perfonen en anderen meende verkregen te hebben, en niet konnende gedogen dat die door een gemeen Leraar zoude worden verdooft, vond goed den *Brief* van den Heer *Holtius* aan te klampen: waar op zoo gevoeligen repliek wierd gereed gemaakt, dat hy daar tegen nooit iets wezendlyks heeft konnen inbrengen. Hierom beproefde hy twee middelen om zyne eere te redden. Het eene was, dat hy, zyne Spions by de drukpersen hebbende, en elk der proefbladen eer dan de Aucteur machtig zynde, middelen aanwendde om door hooger Hand het werk van den Heer *Holtius* te fupprimeren: het welk te wege bracht, dat dat werk wierde opgepakt, en na elders zoude zyn verzonden, zoo zyne pogingen niet vruchteloos gemaakt waren. Het andere was, een nieuw verfchil, hoewel over eene oude ftoffe, op de baan te brengen, om den aandagt van het Gemeen te amuferen, en van het tegenwoordige gefchil, over het fchoone Advys van zy-

zyne vinding, tot een ander af te trekken. Het was twintig jaren geleden, dat zyn *Vader*, de *vermaarde Tako Hajo*, geen genoegen had genomen in een werkje door den Heer *Holtius* geschreven, ten tyde dat de *Arminiaansche* en *Roëllistische* gevoelens van den *Professor F. A. Lampe* begonnen door te breeken; gelyk de Heer *Holtius* niet meer vergenoegt was over dien *Vader*, wegens het *Advys* door denzelven, als *Deken der Theologische Faculteit*, over zyn werkje geschreven, en daar na, tegen de nadrukkelykste protestatie van den Heer *Professor J. Weselius* woordelyk in de *Boekzaal* geïntereert; zoo als hy mede misnoegt was over den *Zoon*, wegens een verslag van dat werkje in de *Acta Lipsiensis*, in het welke hy meende te weten dat deze de hand gehad had. Hier vond onze Doctor een bekwame stoffe, zoo hy meende, om den Heer *Holtius* de handen vol te geeven, en zoo eene afwendinge te maken, beschuldigende denzelven van *Ketterye*. Dog zoo ongelukkig onze Doctor geweest was in andere controyersien, was hy ook hier: om dat de aangevallene hem zoo verre bragte, dat hy zig verdagt maakte de *Roëllistische* dwalinge niet te kennen, ofte die te begunstigen, met te stellen, dat een ander Persoon, als die de eeuwige *Natuurlyke Zoone Gods* is, in het *Middelaarschap* in der tyd als *Zoone Gods* had konnen geopenbaart worden. Wy zeggen daar niets meer van, om dat de *Schriften* in alle handen zyn, keerende van dit ingeworpen incident tot de hoofdzaak weder.

De oude *Leeraars* en verstandige *Leden* der Kerke waren over des *Doctors* houdinge zeer te onvreede, en men begon in de *Kerkenraden* en *Ministerien* der aanzienlykste *Gemeinten* te raadplegen, om kragtige middelen tegen de dwalleer van *Ant. van der Os* te beraamen: het welk de *Oude Doctor* kundig wierd, en goeden raad by hem duur maakte. Nochtans wierd er iets uitgevonden en vastgesteld. Men vond raadzaam, van *der Os* aan te spooren om eenen text te ver-

kiezen en te verklaaren, in welke de voornaamste stukken, in welke zyne rechtzinnigheid gefuspecteert wierd, zouden zyn yervat, en het daar over door hem gefchrevene met *Kerkelyke Approbatie* uit te geeven. De zaak was subtiel overlegd, en men had de maatregels gestelt, volgens welke men voor had, naar bevindinge, te werk te gaan. *Van der Os* moest overkomen, en eer hy den ouden Doctor sprak, zich met zyne *Predikatie by den Professor de Moor* vervoegen. Uit de conferentie met zyn Hoog Eerw. konde hy niet veel hoope scheppen tot zyne reddinge. Daar op begaf hy zig by den ouden Doctor zynen Patroon, gaf zyne *Predikatie* over, en deed aan denzelven *Belydenis van zyn geloove*. O Hemel! hoe was deze Doctor verrukt over 's mans rechtzinnigheid. Maar eenige zwarigheid konde hy lichtelyk bevroeden, waar regen men diende te voorzien. Het *Advys* over des Mans zaak had alreede zoo veel beroerte en ongenoege tegen de Theologifche Faculteit van Leiden verwekt, dat men vreezen moest, dat van dezelve geen volkomene ofte eenftemmige *Approbatie* dezer *Belydenis-predikatie* zoude verkregen worden. Hier tegen wierd voorzien, met van der Os te raaden zyn werkje na *Harderwyk* te zenden, om daar van de *Faculteit* geaprobeert te worden, in verbeeldinge, uit welke beginzelen kunnen wy niet zeggen, dat zulks in behoorlyke forme zeekerlyk zoude gefchieden, en dus alle monden in een oogenblik zouden gestopt worden: hoewel deze reekening miste, en de *Predikatie* niet met *Approbatie* van die *Theologifche Faculteit*, maar slechts van eenen *Professor*, dat is zonder wettige goedkeuring, in het licht kwam.

Deze *Belydenis-Predikatie* (zoo noemen wy die uit echte verhalen van hen, die de eigenhandige aanradingsbrieven van den ouden Doctor aan zynen geliefden van der Os gezien en geleezen hebben) met zoo gebrekkigen goedkeuringe, die zoo ze volledig geweest was de regtzinnigheid aan van der Os niet geve

kon-

konde, aan het licht gekomen zynde, viel mede in handen van eenige Heeren die zich van de *oude Calvijniaansche Societey* noemden, niet wegens eenige byzondere gevoelens, nogte wegens afwykinge van de vastgestelde Leere onzer Kerke, gelyk de oude Doctor, geen eene Ketterye in hunne Schriften vindende, hen dien naam als een Ketterye en afwykinge toerekende; maar om hunne onwrikbare aankleevinge aan de primitive Leere der Hervorminge daar mede aan te wyzen; te meer, dewyl men, inzonderheit na de vervalſchinge der Leere te *Saumur*, over al gewoon is de rechte Gereformeerden met den naam van *Calvinisten* te onderscheiden.

Na dat deze waarlyk Godvrugtige *Aanspraak* aan *Ant. van der Os* was uitgekomen, is 'er zulk een menigte van zaaken, zoo in de Kerke, als tusschen den Doctor en deze Schryvers voorgevallen, dat het niet mogelyk is dezelve in een kort bestek te verhaalen. Het zy dan genoeg te zeggen, dat de Doctor twee dingen deed: waar van *het eerste* was, met allen spoed eenige onnossele *Aanmerkingen* op de *Aanspraak* in de Waereld te zenden, om den *Approbateur* der Belydenis-Predikatie van vander Os in het harnasch te jagen: *het andere*, deze Schryveren te ontdekken, niet met oogmerk om ze te wederleggen, 't geen hem niet mogelyk was, maar om die door gezach en straffe tot zwygen te brengen; waar toe hy ook Persoonen van aanzien gebruikte: en, nochtans in zyn oogmerk niet slaagende, de zaak by de Hooge Overigheit wist te brengen, gelyk ons uit het Request gebleken is, het welk in de Vroedschappen ter Deliberatie gebragt wierde. Waar uit zyne verlegenheit, om die Schryveren met kracht van reedenen te keer te gaan, ten duidelyksten gebleken is; en mede bewaarheid word, dat hy was een *Woolziek Man*; die nooit met eenige eere uit zynen stryd gekomen is.

Overmits 'er nu genoeg geschreven was, ter ontdekkinge der onbekwaamheit van zulk een *Belydenis-*

Predikatie, ofte *Uitbreiding* over 1 Cor: I. 30. om *A. van der Os* daar op voor een regtzinnigen te houden, en des Docters mond met een derde geschrift in dit opzicht gestopt was; en men nochtans bemerkte, dat de vervalsching van de oorspronkelyke Leere onzer Kerke zig wyd en zyd had uitgebreid, zoo dat daar uit, door den tyd, eene geheele omkeering van ons Geloove te duchten stond, wierd men van Oordeel, dat het noodig was de slang in zyn hol aan te grypen, waar toe dit zoo genaamt *Examen van het Ontwerp van Tolerantie* geschikt wierd. Een jong Doctor den toelag bemerkende, en de gevolgen begrypende, geraakte door vreeze byna buiten verstand. De oude Doctor, die in zyne *Voorrede* voor *Ursinus Schatboek* die zelve dwalingen bestreden had, welke nu door de *Examinatores* wierden aangetast, en 'er dus zig, in goeden gemoede, met gezonde reedenen niet konde tegenstellen, veel min hunne wel verbondene redeneringen ontzenuwen, ofte hunne aangetrokkene *Au-
theuren* wraken, nam zynen toevlucht tot schelden, gezonde stellingen te verdraaijen, wederlegde zaaken als wel beweezene Waarheden staande te houden, en als zodanige zonder nader betoog door menigmaal herhaalden druk voor het Gemeen uit te geven, Kerkeleyke Personen aan te porren om den voortgang van dit *Examen* te strekken, met de Schryvers en uitgevers daar van te ontdekken, waar toe hy ook in een zyner Werkjens de middelen aan de hand gaf, en de Classen te solliciteren en te bewegen, ten einde dit *Examen* onder den titul van het *Licentius Boekdrukken* in de Synodale Acten geplaatst en het drukken daar van geweert mochte worden. Dog Godt, die de Vroomen behoedt, heeft alle deze woelingen doen mislukken: gelyk ook nog eene allerlaatste pooginge tegen zommigen, welke, volgens zyne verbeeldinge, die nochtans van allen grond van zekerheit ontbloot was, onder het getal onzer Schryveren behooren zouden, of immers met dezelve eenige correspondentie zouden heb-

hebben. Het bestond hier in, dat hy, eenige aanleidinge daar toe gekregen hebbende door een Leek, een omgekeerden Arminiaan, die hem nochtans in vroeger tyd met de *Dordsche Canons* bestreden had, en daar door het voorwerp zyner indignatie geworden was, onze Schryvers, of derzelve Correspondenten, zonder die te noemen, by zyne Classis, wegens hun gevoelen over de *Rechtvaardigmakinge*, met schandelyke verdraaijinge hunner gezonde Leere, als *Antinonianen* en *Machinalisten* aanklaagde, ten einde hunne veroordeeling door Synodaal gezach te doen bewerken, en daar door zyns *Grooten Vaders* leere mede te doen doemen, die ook de zyne was geweest zoo lange hy uit de koker van dien regtzinnigen Godgeleerden geschreven had. Dit oogmerk is hem al mede gemist, en onder dit laatste gewoel is hy bezweeken. De Schriften over deze stoffe zyn menigvuldig onder het Gemeen, waarom wy daar van zouden kunnen aftsappen, ten ware na de aflyvigheit des ouden Docters *andere Acteurs* op het Toneel verschenen waren, om zyne Rol te speelen, waarom wy daar van terstond nog iets moeten laten volgen.

De verdere trekken van het afbeeldzel des ouden Docters, zo als zyn Lykredenaar die op het panneel gebragt heeft, zullen wy nu onbeoordeelt laten, schoon 'er nog vry wat op te zeggen was: en wy vergenoegen ons met een woord te melden, hoe dat, binnen weinige weeken na des Docters aftserven, en binnen weinige dagen na het houden van die Lykreede, *Antonius van der Os* met een sprong tot de *Sociniaanse Memnisten* of *Collegianten* is overgegaan, en zich heeft laten herdoopen, waar door bevestigt is het vermoeden onzer Schryvers, die hem, zo hy eenige Religie hadde, voor eenen *Sociniaansgezinden Remonstrant* aanzagen, zyne Patronen beschaamt gemaakt zyn, en Godt de zaake onzer Schryveren gerechtvaardigt heeft. Van deze Persoon zullen wy verder swygen, hem latende staan, zo als hy zig be-

bekend gemaakt heeft , dat is als een aartsbedrieger , een schande voor zyn Patroon , een Twistappel , eerst in onze Kerke , en thans onder de Mennoniten , en van wien de Regtzinnigen onder die Secte , zo wel als onder de Hervormden , een afgryzen hebben.

Wy keeren dan , na deze kleine uitstap , tot het geen even vooraf gegaan is , betreffende de *Leere der Rechthoofdigmakinge* , welke zeer verhansfelt was , na de groote Mannen *Luther , Beza , Calvin , Ursinus , Olevianus , Chamierus , Whitaker , Pembel , Twisse , Maccovius , Owen* , en veele anderen , onder welke de groote *Taco Hajo van den Honert , Hartman , Cremer* en van der *Keefel* niet mogen vergeten worden : waar door men genoodzaakt wierde , wilde men de zuiverheit onzer Hervormde Leere tegen alle Pelagianerys staande houden , te betoonen , dat gelyk de schuld , tot beroovinge van onze ziele van Gods Beeld , en tot verdoemenis , over allen gekomen is , door onmiddelyke , directe en voor onze geboorte gaande toereekeninge van de zonde Adams , als onze personen vervangende en verbeeldende Verbondshoofd , zo ook de gerechtigheit en genoegdoeninge van den tweeden Adam , als het Verbondshoofd der Uirverkorenen , onmiddelyk , direct en voorafgaande aander zynen wordt toegerekent tot rechtvaardiging , eer dat 'er eenige de minste inwendige Physische veranderinge in dezelve konde plaats hebben , wyl die voorgaande toerekening zodanig het fundament is van die volgende inwendige veranderinge , dat Godt , behoudens zyne rechtvaardigheit , ons nooit kan aanvaarden , om ons de Wedergeboorte en Vernieuwinge na zyn Beeld , met de inwerkinge des Geloofs in onze herten , te schenken , welke de vruchten zyn van Christus verzoeninge , ten zy Hy ons eerst in Christus aanschouwt , en ons zyne gerechtigheit toereekent . Als men deze orde van de toeëigening der Borggerechtigheit van Christus , met de verdienste derzelve , verzaakte , gelyk men door een nieuw aan-

ge-

genomen Leerwyze begonnen had, en het gewrochte voor de oorzaak plaatste, wierd het niet alleen onmogelyk, de dwalingen der *Papisten* en der *Sociniaansgezinde Remonstranten* te wederleggen, maar men zoude zig genoodzaakt zien, met veele *stellige Waarheden*, betreffende de Prædestinatie, de Genoegdoeninge van Christus, enz. de geheele *Practikale Godgeleertheit* te veranderen, en den dooden mensch langs den wegh van het Werk-Verbond, *doet dat 'en gy zult leeven*, uit de natuur door eigen poogingen tot de genade te doen opklimmen; zo hy ooit by Godt in Christus eenige genade vinden zoude. Hierom vonden onze Schryvers, in het behandelen hun verschils met den ouden Doctor, over de regtzinnigheid der Belydenis-Predikatie, ofte *Uitbreidinge van Ant. van der Os*, noodig, eerst meer van ter zyden, daar na klaarder en meer uitgewikkelt, het stuk der Leere, betreffende de Rechtvaardiging des Zondaars voor Godt, te behandelen, om het tot zyne oorspronkelyke zuiverheit te brengen. Dit behaagde veelen, die zig te voren nopens de schaakeling der zaaken in een Labyrinth zonder uitgang vonden, en nu duidelyk zagen de klare, eenvoudige en welgepaste betrekkinge Gods tot de Uitverkorenen, in het schenken, toepassen en mededeelen van de weldaden der verlossinge Christi aan hen, voor welken Christus dezelve reeds verdient en verworven had. Andere daar en tegen, doot de gewoonte aan hunne leertrant verkleeft, welke was eerst *officium* dan *beneficium*, eerst *plicht* dan *genade*, konden in de gedachten onzer Schryveren niet toestemmen, hoewel zy daar in niets onregtzinnigs vonden. Maar een *omgekeerde Arminiaan*, vatte eerst de pen daar tegen op, het welk van dat gevolg was, dat de *Professor van den Honert*, na een tyd lang van *Antonomiaansche* en *Machinale* dwaalingen gesproken en geschreven te hebben, zonder de Personen te benoemen die hy bedoelde, eindelyk *twee zyner Medebroederen*, eenen di-

rec-

rafter, den anderen indirecter, met naamen beschuldigde. Dit veroorzaakte die Broederen een langduurig en verdrietig werk, wyl zy vrugteloos aanhielden, om de pointen hunner beschuldiging, met de bewyzen tot verificatie daar van dienende, te mogen ontfangen, ten einde zig zelven te verdedigen, maar de Professor zig veele maanden achter hield: tot dat hy eindelyk, zwak zynde, eene gedrukte *Memorie* ofte *Missive* aan zyne Classis zond, geteekent den 7 Feb. 1757. en dienende om die Classis te verlichten, ten einde zy, na dat Licht, met die beschuldigde Broederen zoude handelen.

Dewyl wy die *Missive*, waar van geen geheim gemaakt wierd, wel hebben hooren leezen, konden wy den voornamen inhoud uit ons geheugen opgeeven. De Doctor bepaalt daar in; welke *de staat des geschils* al of niet zoude zyn; en beginnende met het lochene, zegt hy, 1. dat het geschil niet is over de regtvaardigmakinge van eeuwigheid: 2. ook niet over de regtvaardigmakinge in den dood en opstandinge van Christus, overmits wy daar in by repräsentatie in ons Verbondshoofd geregvaardigt zyn. Maar, tot het stellige komende, zegt hy, dat het verschil was *over de regtvaardiging in onze herten*; en dat hy stelde, dat ze daar niet geschiede *tot het geloove*, maar *uit en door het geloove*. Leggende zynen Medebroederen, die hy beschuldigt had, ten laste, dat zy het *eerste stelden*, en het *tweede verlochenden*: het welk zeerlyk tegen de getuichenissen van het eeuwigblyvend Woord Gods zeer groffelyk stooten zoude. Dezen Brief niet hebbende, konden wy zyne eige woorden niet opgeeven; maar zyn ten vollen verzeekert, dat de substantie daar op uitkomt. Dit stuk kwam allen Verstandigen wonderlyk voor, dien het tegendeel uit de Schriften deezer beschuldigde Medebroeders bekendt was: en deze, die zoo lange gewacht, en zoo veel moeite aangewendt hadden om de pointen en bewyzen hunner beschuldiging te bekomen, waren ver-

verbaast te zien, dat de Professor zodanigen *ignoratio elenchi* betoonde; nademaal zy de Leevendigmakinge, de Wedergeboorte, de inwerkinge des Geloofs in de herten der Uitverkorenen door den Heiligen Geest stelden voor de Rechtvaardigmakinge in onze Conscientien, en wel uitdrukkelyk leerden, dat wy in dezen opzigte niet tot maar uit en door het geloove gerechvaardigt worden. Wat konde men anders hier uit denken, dan of dat de Professor niet wiste waar over hy disputeerde; of zoo ja, dat hy den staat des verschils listiglyk poogde te verbergen, op dat men niet merken mochte, dat hy met *Placeus* en de *Remonstranten* heulde.

Het verschil komt hier op uit, of Godt de genoegdoeninge en Gerechtigheit van Christus aan de Uitverkorenen, als Zondaars in zig zelve, toereekent onmiddelyk, direct, en eer dat 'er eenige *Phyfsche veranderinge in dezelve is te wege gebragt*; dan of die toerekeninge geschiedt, *mediante fide*, door tusschenkomste van ons Geloove?

Het eerste houden onze *Schryvers* mede staande: het laatste was het gevoelen van de oude Doctoor, met een geheele bende van verscheide factien in onze Kerke.

Onze *Schryvers* hielden, let wel! niet die, welke zeggen, dat wy uit en door het Geloove in onze conscientien voor God gerechvaardigt worden, 't geen zy heilig gelooven; maar die, welke zeggen, dat Gods toerekeninge niet onmiddelyk direct, en alle onze *Phyfsche veranderinge* voorafgaande is, voor *Papisten* van de ergste soort; hebbende de Leere van het *Concilie van Trenten*, dezen aangaande, opgegeven; en voor *Remonstranten*; ja, dat meer is, voor *Socinianen*, hoe zy ook omspringen met hare *conditio sine qua non*, voor en al eer Godt ons de gerechtigheit van Christus toereekent tot vergeving der zonden en toekenning van een recht ten eeuwigen leeven. Deze beschuldiging is zwaar, nochtans licht om te bewyzen. Want, moet het Geloove voor de toerekening van Christus gerechtigheit gaan, zoo is de toe-

XLVIII V O O R R E E D E N

toekenning niet onmiddelyk : moet het Geloove voor de toerekening gaan , zoo moet de doode Zondaar eerst levendig gemaakt en aanvankelyk geheiligd worden , om dat het Geloove een daad is voortkomende van de nieuwe aanvankelyk geheiligde natuure , welke wy door de Wedergeboorte deelachtig gemaakt worden : moet het Geloove voor de toerekening gaan , zoo zyn Gods handen , om ons Christus gerechtigheit te schenken , gebonden , tot dat Hy dat in ons vindt : en hoe zal dat Geloove in ons gevonden worden , zoo ons niet eerst de gerechtigheit van Christus onmiddelyk van Godt toegereekent wordt , als de grondslag , en het waare fundament , van het geschenk van den Geest , die ons wederbaart , en het Geloove in onze herten inwerkt? Alle de uitvluchten hier tegen zyn frivoool ; gelyk wanneer men zeggen wil , Godt geeft het Geloove uit genade , en op dat Geloove reekent hy Christus gerechtigheit zo toe , dat wy uit en door het Geloove geregtvaardigt worden. Want , geeft Godt dan de vrucht zonder de oorzaak ? Wy denken , neen ! en zo Godt ons met Geloove kan begifigen , eer hy ons Christus gerechtigheit toereekent , dat hy ons dan de geheele zaligheid zonder die toerekening kan deelachtig maken , om dat een iegelyk die gelooft , zalig worden zal.

Zo de limiten van eene *Voorreede* , welke wy reeds overtreden hebben , het toelieten , en wy nog niet iets van den voortgang dezer *controversie* te zeggen hadden , zouden wy in *Columnen* voorstellen , de Leere van het *Concilië van Trenten* , van de *Remonstranten* , van de *Socinianen* , en van hen die de *onmiddelyke directe en voorafgaande toerekening* van Christus gerechtigheit met derzelve verdienst *lochenende* , een *middelyke toerekening* drijven , waar door Godt niemand Christus gerechtigheit toereekent , dan in wien hy het waare Geloove vindt : het welk op zyn tyd geschieden zal , tot beschaminge van onverstandige *Wedsprekers*. Wel verstaande , op dat niemand onze

woor-

woorden misduide, dat wy het oog niet hebben op de *Rechtvaardigmakinge in onze Conscientien* voor Godt, die uit en door 't geloove geschiedt, en dus 't Geloove als voorgaande vooronderstelt. Nochtan's kunnen wy niet af, om U, waarde Leezer! voor te stellen de overeenstemming van de Leere der eerstgemelden met de Socinianen in eenige *propositiën*, oordeelkundig uit dezer eige Schriften opgemaakt, met het bygevoegde betoog daar van: het welke wy schuldig zyn aan den *Grooten Doctor OWEN*, uit eene verhandeling van het geschil met zulken, die de toerekening na het Geloove stellende, het Geloove met alle zyne vruchten als eenvoorwaarde, en *conditio sine qua non*, tot de rechtvaardigmakinge Gods aanmerkten.

. I.

HET RECHTVAARDIGMAKEND GELOOVE, OF HET GELOOVE WAAR DOOR WY GERECHTVAARDIGT WORDEN, IS ONS AANNEEMEN VAN CHRISTUS ALS ONZE ZALIGMAKER, WAAR DOOR WY ONS VERTROUWEN OP HEM STELLEN, MET EEN OPRECHT VOORNEEMEN DES HERTEN OM HEM TE GEHOORZAAMEN.

Gelooven in Jesus Christus, is niets anders, dan op Jesus Christus zyn vertrouwen stellen, en daarom naar zyn voorschrift 't leeven richten. *Socin. Justif. Synop. 2. pag. 17.* 't Geloove is een vertrouwen door God op Christus, waar uit blykt, dat dit Geloove in Christus twee zaken in zig bevat: de eene, dat wy niet alleen op Godt, maar ook op Christus vertrouwen, de andere dat wy Gode gehoorzaam zyn, &c. *Catech. Racov. Cap. 9. de Fide. vide Volkel. de vera Rel. Lib. 4. Cap. 3. pag. 179. 180. Smalc. Refut. Tbes. Franzii, Disp. 4. pag. 103. & Disp. 6. pag. 184.* Geloven in Christus is niet anders, dan op hem vertrouwen, dat is hem, op hope der beloften, die van hem aan ons gedaan zyn, te gehoorzamen, &c. *Smal. Ref. Tbes. Franz. Disp. 7. pag. 209.* 't Geloove in Christus is, vertrouwen op hem stellen, en geloven dat hy voor allen die hem gehoorzaam zyn de oorzaak der eeuwige zaligheid is. Indien 't zelve eigentlyk en in een naauwen zin genomen word, zoo verschilt het van de gehoorzaamheit. Maar door een zamentrekkende overnaming [*per Metonymiam Synecdochicam*] word 't dikwils in zoo eenen wyden zin genomen, dat 't alle de werken der Godvrugtheit en der Gerechtigheit in zich bevat. *Schlichting. Comm. in Cap. 2. ad Hebr. pag. 519.* Wat is gelooven in den naame van Christus? Antw. Hem ontfangen [*excipere*] Geloove slaan aan zyne woorden, op hem vertrouwen, hem eindelyk gehoorzaam zyn. *Dial.*

X Samenfp.

Anon.

L V O O R R E D E N

Anon. de Justif. pag. 4. Uit deze dingen, welke tot dus verre gezegt zyn, kan genoeg verstaan worden, dat alhoewel 't waarachtig is, gelyk de Schriftuur uitdrukkeelyk getuigt, dat wy door den dood van Christus, en door de uitstorting van zyn bloed behouden zyn; en onze zonden uitgewischt geweest zyn, niet alleen dit zelve te gelooven dat geloove in Christus is, waar door wy, gelyk de H. Schriftuur leert, gerechtvaardigt worden; zynde dit, 't welke veele eertyds gedacht hebben, en nog tegenwoordig denken; en gevolge-lyk op gelyke wyze gelooven: want 't is geheel wat anders, dat te gelooven, en op hoope van 't eeuwige leeven van Christus te zullen verkrygen, hem gehoorzaam te zyn, 't welk van ons te voren bewezen is, noodzakelyk tot onze rechtvaardigmakinge vereifcht te worden.

II.

HET GELOOVE IN DE RECHTVAARDIGINGE MOET NIET GECONSIDEREERT WORDEN ALS EEN HAND, WAAR DOOR WY DE GERECHTIGHEIT VAN EEN ANDER AANGRYPEN, OF ALS EEN INSTRUMENT, EEVEN ALS OF DIE GERECHTIGHEIT VOOR ONS WAS WEGGELEGT, OM DE ONZE TE WORDEN: WANT DIT ZOUDE OM VERRE WERPEN DE NOODZAAKELYKHEIT VAN DE VOORAFGAANDE INKLEEVENDE GERECHTIGHEIT.

't Blykt, hoe dwaasfelyk *Meisnerus* 't Geloove noemt een werktuigelyke oorzaak, waar door wy de rechtvaardigmakinge (of de gerechtigheit) aangrypen. 't Blykt, eindelyk, hoe valschelyk hy ontkent, dat 't Geloove, 't welk een deugd of een werk is, rechtvaardigt. (welke dwaalinge uit de eerste voortvloeit) Wat kon 'er meer verkeert en meer strydende tegen de H. Schrift gezegd worden? 't Was voor ons te weinig, alle de overige deugden en Godvrugtige werken van de zaligheid, die voor ons moest verkregen worden, uit te sluiten, indien hy ook niet zelf het Geloof in Godt, de Moeder en Koninginne van alle deugden, van haren Throon gestooten zynde, zodanig een vuil schandaal had aangedaan. Gylieden verstaat het Geloove gantsch verkeert; want Gyl. beschouwt het zelve niet alleen als een Voorwaarde, om de Rechtvaardigmakinge te verkrygen, maar als een werktuig of hand, enz. *Fo. Schlicht. Disp. pro F. Socino ad Meisner. pag. 129. 130. 131.* Daar van, dat de Mensch de gerechtigheit aanneemt, word niets gelezen in de H. Schrift, en indien dat na de meininge der tegenpartydere uitgelegd word, zoo is 't een belachelijke vercieringe. 't Geloove doch is, om naaukeurig te spreken, geen werktuigelyke oorzaak, maar eene oorzaak die noodzakelyk vereifcht wordt [*causa sine qua non*] van onze Rechtvaardigmakinge. *Smalc. Refut. Tbes. Franz. Disp. 4. pag. 103.*

III.

ONDERTUSSCHEN MOET ZORGVULDIG IN ACHT GENOMEN
WOR-

WORDEN, DAT NOG HET GELOOVE, NOG DE BEKEERINGE EN EUANGELISCHE GEHOORZAAMHEIT, GEENZINS DE UITWERKENDE OFTE VERDIENENDE OORZAAKEN ZYN VAN ONZE RECHTVAARDIGMAKINGE.

Gelyk men zig nu wachten moet van te zeggen, gelyk tegenwoordig de meesten doen, dat de heiligheit en onschuld des leevens 't gewrochte is van onze Rechtvaardigmakinge voor Godt; zoo moeten wy ons naarstig wachten van te gelooven, dat de heiligheit en onschuld des levens zelve onze rechtvaardigmakinge voor Godt is, of te stellen, dat dezelve de uitwerkende oorzaak onzer rechtvaardigmakinge voor Godt, ofte de aandryvende oorzaak derzelve is; maar alleen, enz. *Socin. Justif. Synops. 2. pag. 14.* 't Geloove verdient de rechtvaardigmakinge niet, nochte is derzelve uitwerkende oorzaak. 't Is ons niet onbekent, dat ons Geloove geenzins die verdiensten heeft, aan dewelken de rechtvaardigmakinge, in welke de eeuwige gelukzaligheid bevat wordt, als een schuldige Loon moet toegeschreven worden. Hier uit volgt verder, dat dit Geloove, alhoewel het de gehoorzaamheit en de godvrucht in zich bevat, nochtans geenzins door zich zelve en voornamentlyk [*principaliter*] uitwerkt, dat wy de weldaad der Rechtvaardigmakinge verkrygen. *Volkel. de vera Rel. Lib. 4. Cap. 3. pag. 181. Smalc. Refut. Thef. Franz. Disp. 4. 5. 7.* Onze gehoorzaamheit, dewelke wy aan Christus bewyzen, is noch de uitwerkende, noch de verdienende oorzaak onzer Rechtvaardigmakinge. *Socin. Thef. de Justif. Vide Anonym. Dialog. de Justif. pag. 32.*

IV.

HET GELOOVE EN DE BEKEERINGE KOMEN NOCHTANS, MET BETREKING TOT ONZE RECHTVAARDIGMAKINGE VOOR GODT, NIET ANDERS IN AANMERKINGE DAN ALS EEN *causa sine qua non*, EEN OORZAAK ZONDER WELKE GODT VOLGENS ZYNE EIGENDE REPAALINGE NIEMAND RECHTVAARDIGT.

Wy moeten ons naarstig wachten, van te gelooven, dat de heiligheit en onschuld des levens onze rechtvaardigmakinge voor Godt is, of van te stellen dat dezelve de uitwerkende of aandryvende oorzaak van onze rechtvaardigmakinge voor Godt is, maar alleen de oorzaak, zonder dewelke Godt besloten heeft, dat die rechtvaardigmakinge ons niet zoude te beurte vallen. *Socin. Synop. Justif. 2. pag. 14.* Dat heeft hy in der daad van ons geëifcht, dat wy in Christus zouden gelooven, 't leeven beeteren, (welke voorwaarde hy behoudens zyne heiligheit en majestueusheit noodzaakelyk van ons moest afvorderen) *Crell. de Causis mortis Christi pag. 5.* Ondertusschen moet men 't nochtans hier voor houden, nadeemaal Godt niet dan aan die genen, dewelke 't gelove en de deugd na hun uiterste vermogen oeffenen, 't eeuwige leeven toegeschikt heeft, dat dat vertrouwen zelfs niet de verdien-

LE V O O R R E D E N

nende ; of voornamelyk uitwerkende oorzaak , gelyk men spreekt : maar de oorzaak , welke noodzakelyk vereifcht wordt [*causa sine qua non*] van onze rechtvaardigmakinge is. *Volk. de vera Relig. Lib. 4. cap. 3. pag. 181.* Wat nu ons betreft , wy worden niet anders in der daad rechtvaardige voor Godt gehouden , en verkygen van hem geen vergevinge van onze overtredinge , ten zy wy in Jesus Christus geloven. *Socin. Justif. Synop. 2. pag. 11.* Derhalven is 'er niemand voor Godt gerechtvaardigt , ten zy hy eerst op Christus vertrouwt en hem gehoorzaamt. Welke gehoorzaamheit die werken zyn , uit dewelke den Apostel Jacobus zegt , dat wy gerechtvaardigt worden. *Socin. Thes. de Justific. pag. 14.* Want 't zyn onze werken , dat is , gelyk gezegd is , de gehoorzaamheit , die wy Christus bewyzen , alhoewel nog de uitwerkende , nog verdienende , evenwel de oorzaak , (gelyk men ze noemt) dewelke noodzakelyk vereifcht wordt [*sine qua non*] van de rechtvaardigmakinge voor Godt , en van onze eeuwige zaligheit. *Idem ibid.* Ons wordt van Godt toegerekent dat gene 't welk in der waarheit in ons is , niet iets 't welk van ons afweezend is , of in eenen anderen is , namentlyk dat wy vast in onze zielen besloten hebben , niet twyffelende aan Gods beloften , en niet in overweging neemende onze eige swakheit , dat wy 't voorgestelde strydpark des Geloofs willen ten einde loopen. *Anon. Dial. de Justif. pag. 29.* (doch dit verbeetert *Fauf. Socin. Not. in Dial. pag. 64.* zeggende , dat de gelukzaligheit en de vergevinge der zonden ons wordt toegerekent). 't Is zeker uit de H. Schriften , dat hier toe vereifcht wordt , op dat iemand vergevinge der zonden erlange , en zoo voor Godt gerechtvaardigt worde , dat 'er met recht van hem kan gezegd worden , dat hy 't Verbond Gods bewaare. *Fragm. de Justif.* 't Blykt dat Paulus volstrekt verstaat werken , hoedanig die ook eindelyk zyn mogen. 't Welk nochtans niet die kracht heeft , dat hy van de oorzaak van onze rechtvaardigmakinge alle de werken , hoedanige zy ook zyn mogen , en op wat wyze ook beschouwt , wil uitsluiten. Maar zyne meininge is , dat 'er geene werken zyn , die zoo groot zyn , dat wy om derzelver verdienften konnen gerechtvaardigt worden. Terwyl 'er namelyk niemand is , die op het allervolmaaktste , en in zyn gantsche geheel , zyn gantsche leeven door , die werken doet , dewelke onder het O. ofte N. Testament voorgeschreven zyn , zynde dit 't geene dat nochtans zeekerlyk vereifcht word , of hier toe zoude vereifcht worden , op dat voor 't werk zelfs , als eeniger wyze die zaak verdienende , de rechtvaardigmakinge geschiede. Wy nu hebben gezegt , eenigerwyze verdienende , op dat wy niet alleen van de werken zelve zouden uitsluiten de volstreckte en eigentlykste verdienste , die 'er voorkomt uit de voortreffelykheit der werken zelve , op haar zelve beschouwt ,

ſchouwt; maar ook dat gene, 't welk minder oneigentlyk en betrekkelijk verdienende is, dat uit de belofte zelve van Godt voortkomt en oorspronkelyk is, zoo dat niemand, nochte door die, nochte door uze verdienste, de rechtvaardiginge van zyne werken, en de vryſprekinge van zyne zonden verkrygt, &c *vid. plur. Fragm. de Juſtif. Socin. pag. 110.* Wanneer Paulus ontkent, dat wy uit de werken gerechtvaardigt worden, zoo beſchouwt hy de werken als verdienende, en door haar eigen kracht den menſch rechtvaardigende, en by gevolg zodanige, waar aan, indien zy aan Gods gebod getoetſt worden, geheel en al niets ontbreekt. Maar Jacobus verſtaat onder den naam van werken die gehoorzaamheit, zonder welke Godt niet wil, dat de Menſch hem aangenaam is; of indien gy liever wilt, zodanige werken, zonder dewelke 'er niet kan gezegd worden, dat de Menſch op eenige wyze Gode gehoorzaamt. Uit deze vergelykinge van de twee plaatſen en meeningen zelve van Paulus en Jacobus is 't baarblykelyk, dat, gelyk 'er tot onze rechtvaardigmakinge niet noodzakelyk vereiſcht wordt eene volmaakte gehoorzaamheit aan de beveelen Gods, 'er ook zoo tot die zelve rechtvaardigmakinge noodzakelyk vereiſcht wordt, dat wy de beveelen Gods zoo bewaren, dat 'er te recht kan gezegd worden, dat wy Gode gehoorzaamende zyn. *Fragm. Faiſt. pag. 122.*

V.

ONZE RECHTVAARDIGMAKINGE IS NIET ANDERS DAN DE VERGEVINGE ONZER ZONDEN, EN HET TE NIETE DOEN VAN ONZE VERPLICHTINGE TOT STRAFFE. DE VOORWAARDE OM DIE BEIDEN TE BEKOMEN IS HET GELOOVE EN DE BEKERINGE.

De rechtvaardigmakinge is, wanneer Godt ons voor rechtvaardigen houdt, 't welk hy in dier voege doet, wanneer hy aan ons en de zonden kwyt ſcheldt, en het recht ten leeven geeft. *Catech. Racov. Cap. 11. de Juſtif.* De rechtvaardigmakinge is niets anders dan de vergevinge der zonden. *Schlicht. contra Trinit. pag. 147.* Onze rechtvaardigmakinge voor Godt, om het met een woord te zeggen, is niet anders dan van Godt voor rechtvaardigen gehouden te worden, dit nu geſchiedt door vryſprekinge van zonden. *Socin. Synop. Juſtif. 2, pag. 11.* De rechtvaardigmakinge is niets anders, dan voor rechtvaardig houden, en inſgelyks de zonden kwyt ſchelden en vergeeven. *Idem pag. 13. 14.* Ik vrage voor eerſt, wat rechtvaardigmakinge is? Antw. de vryſprekinge van zonden, *Anon. (indien ik my niet bedriege Oſtorod.) Dial. de Juſtif. pag. 2.* Hier in wordt ſtilſwygens dat gevoelen bevat, dat wy boven in het begin hebben aangeroert, en niet duifter wederlegd, dat namelyk de rechtvaardigmakinge benoemt wordt van rechtvaardig maken, en van de rechtvaardigheit en heiligheit, met welke iemand begaaft is; daar 't nochtans zeer

LIV V O O R R E D E N

zeeker is, dat de rechtvaardigmakinge in de H. Schriftuur niet anders beteekent dan rechtvaardig verklaaren, of als rechtvaardig behandelen, *Fauf. Socin. notae in Dial. de Justif. pag. 60.* Maar 't is baarblykelyk, dat Paulus ontkent, dat wy niet alleen uit de werken der Wet, maar eenvoudig uit de werken, geregtvaardigt worden; derhalven moet men gewisfelyk op eene andere wyze dezen knoop los maken, en zeggen, dat Paulus onder den naam van Werken, niet alle werken verlaaat, nochte opgenomen zynde, op wat wyze men wil; maar die genen, die door haar eige kracht den menschte voor Godt kunnen rechtvaardigt maken, daar hy ontkent, dat wy uit de werken gerechtvaardigt worden; hoedanige is eene geheel en al volmaakte, en geduurige door dengantsche levensloop heenen onderhoudinge van de Wet Gods. *Fauf. Socin. notae in Dial. de Justif. p. 74.* Onze gedaantelyke [*formalis*] rechtvaardigmakinge derhalven (op dat ik zoo spreek) voor Godt is geweest, en zal altyd zyn, wegens de swakheit onzes vleesches, de vergevinge van onze zonden, doch niet de vervulge der Goddelyke Wet, 't welk Paulus *Werken* noemt. Evenwel zoo word die vergevinge aan niemand in der daad geschonken, ten zy hy zyn vertrouwen op Godt gestelt, en zig aan hem, om geregeert en bestiert te worden, overgegeven heeft *Fauf. Socin. Epist. ad Virum Clariff. de Fide & Operibus.*

VI.

DE WEGH LANGS WELKE WY DE VERGEVINGE ONZER ZONDEN DEELACHTIG GEMAAKT WORDEN, IS, DAT JESUS CHRISTUS GODS EENIGE ZOON, IN DE WAERELD GEZONDEN ZYND OM GODS LIEFDE EN GENADE AAN DEN VERVALLEN ZONDAAR TE OPENBAREN, EN IN DAT WERK GODE GEHOORZAAMENDE TOT DEN DOOD TOE, TOT EEN BELOONINGE IS VERHOOGT GEWORDEN EN EEN GODDELYKE MACHT HEEFT ONTFANGEN, OM AAN ALLEN DIE DE VOORWAARDE HET GELOOVE OPBRENGEN ALLE HUNNE ZONDEN TE VERGEEVEN EN HEN ZALIG TE MAKEN.

Aan Jesus zelve heeft hy eene zoo groote macht gegeven in den Hemel en op de Aarde, als eene voortreffelyke belooninge, namelyk van zyne gehoorzaamheit tot den dood des Kruices, op dat hy hun, enz. *Socin. synop. Justif. I. pag. 4.* ondertuiffchen nochtans ontkennen wy gcenzins, dat de dood van Christus een zekere voorwaarde geweest is van de vergevinge der zonden die aan ons zoude geschieden: voor zoo verre die Voorwaarde Christus opgelegd is, zonder dewelke hy de macht niet konde ontfangen, volgens 't besluit Gods, om ons de Zonden te vergeven, en ons van 't eeuwige verderf te verlossen. *Crell. de Caus. Mori. Christ. pag. 8.* (Paulus weert die werken van 't geloove af, welke een geduurige en eene allervolmaaktste gehoorzaamheit, door den geheelen Levensloop heenen, in zig bevatten: Jacobus in tegendeel

be-

bedoelt dezelve. *Vide Volkel. de Ver. Relig. Lib. 4 Cap. 3. pag. 180.*) ziet nog meer plaatzen. Om dat Christus ons van den eeuwigen dood heeft vrygemaakt, en op dat hy ons verlossen zoude gestorven is, zoo wordt 'er te recht gezegd, dat hy voor ons en voor onze Zonde gestorven is, en dat zyn bloedt ons reinigt van Zonden. Want wy zeggen niet, dat Christus hierom of alleen of voornamelyk gehoorzaam geweest is, op dat hy ons zoude aansporen om hem na te volgen, maar wy zeggen standvastelyk, dat hy daarom zynen Vader gehoorzaamende geweest en voor ons gestorven is, op dat hy, eene Goddelyke macht door tusschenkomste van zynen dood verkregen hebbende, onze Zaligheid zoude kunnen toedienen, en eindelyk in der daad volmaakten. *Smalc. Refut. Thes. Franc. Dissp. 4. pag. 108.* Alhoewel het nu zeer zeker en zeer bevestigd is, dat Jesus Christus de Zoone Gods zyn bloed tot vergevinge van onze Zonden gestort heeft; zoo is nochtans de dood van Christus door zig zelve, zonder de opstandinge, enz. *Socin. Thes. de Justif. Thes. 13. vide Fragm. de Justif. pag 115.*

VII.

BELANGENDE DE GOEDE WERKEN, EN DE PLAATS DIE ZY IN ONZE RECHTVAARDIGMAKINGE HEBBEN. SPREEKT PAULUS VAN DE VOLMAARTE WERKINGE DER WET, EN DE MANIERE VAN DE WETTISCHE RECHTVAARDIGMAKINGE DAAR UIT ZOO TE VERKRYGEN, DAT NOCH GENADE, NOCH VERGEEVINGE PLAATS KAN HEBBEN: JACOBUS SPREEKT VAN EUANGELISCHE WERKEN EN NIEUWE GEHOORZAAMHEIT, WELKE PLAATS VOOR BEIDEN OVERLATEN.

Het geloove alleen rechtvaardigt, maar niet voor zo verre het alleen is, voornamelyk indien wy van een volle en voortduurende Rechtvaardigmakinge spreken, voor zo verre het gestelt word tegen over allerhande goede werken, Dat is, dat dat buitensluitend deelwoord *alleen* niet alleenig werken uitsluit, maar de werken waar van de Apostel spreekt, de werken der Wet, de volle werken, om welke de Rechtvaardigmakinge niet uit genade toegereekent wordt maar na schuld: doch hy sluit geenzins uit de werken die uit het geloove voortkomen; nademaal Jacobus zeer uitdrukkelyk leert, dat de mensch gerechtvaardigt wordt uit de werken, en niet uit het geloove alleen. *Schlichts. Dissp. pro Socin. ad. Meisn. pag. 290. 291.* In die plaatzen, in welke de Apostel 't geloove tegen de werken overstelt, handelt hy van zodanige werken, dewelke en eene volmaakte en eene geduurige gehoorzaamheid in zig bevatten, hoedanig eene Godt onder de Wet van de menschen eischte; maar niet van die werken; dewelke de gehoorzaamheit, die Godt van ons die in Christus gelooft hebben afvordert, in zig bevatten. *Catech. Racov. Cap. 9. de Fide.* Hier nit besluit ik nu eindelyk, dat niet de goede wer-

LVI. V O O R R E D E N

ken, dewelke Godt zelve voorbereid heeft, maar de werken der Wet buiten onze Rechtvaardigmakinge uitgesloten worden. *Anon. Dial. de Justif. pag. 47.*

VIII.

TE LOCHENEN DAT HET GELOOVE DE VOORWAARDE VAN DE RECHTVAARDIGMAKINGE IS, EN TE STELLEN DAT WY DOOR TOERREKENINGE VAN CHRISTUS GERECHTIGHEIT GERECHTVAARDIGT WORDEN, IS DE GERREDE WEGH OM ALLE GOEDE EUANGELISCHE WERKINGE VAN DE NIEUWE GEHOORZAAMHEIT DEN BODEM IN TE SLAAN EN ALLE HEILIGHEIT EN RECHTVAARDIGHEIT VOOR EEUWIG UIT DE WAERELD TE RANNEN.

Dat Christus ons geworden is van Gode tot Wysheid, enz. *I Cor. I. 30.* word geenzins in dien zin gezegd, als of hy in onze plaatze de Wet vervult heeft, zo dat ons daar na zyne rechtvaardigheid wordt toegerekent, enz. *Schlicht. ad Meijn. Disp. pro Socino pag. 277.* De derde dwaaling is, dat Godt toerekent aan de gelovenden de onschuld en de gerechtigheit van Christus. Niet de onschuld, niet de gerechtigheit van Christus reekent Godt de gelovenden toe, maar hy reekent hen haar geloove toe voor gerechtigheit. *Smalc. Refut. Tbes. Franz. Disp. 4. pag. 104.* Daar is een ander uiterste 't welk in 't gemeen aangenomen is, niet zonder het grootte zielverderf: namelyk, dat de goede werken onze Rechtvaardigmakinge in 't geheel niet raaken, dan voor zo verre ze de uitwerkzelen zyn van de Rechtvaardigmakinge zelve. Alwaar die zo gevoelen, enz. *Idem.*

IX.

GELYK HET AANBEGIN ONZER RECHTVAARDIGMAKINGE VAN HET GELOOVE, ALS DE VOORWAARDE DAAR VAN, AFHANGT, ZO HANGT OOK DE GEDUURZAAMHEIT DERZELVE VAN ONS GELOOVE EN NIEUWE GEHOORZAAMHEIT ALS VOORWAARDENS DERZELVE ZO AF, DATZE NIET ALS VRUCHTEN DAAR UIT VOORTVLOEIJENDE, MAAR ALS VOORAFGAANDE VOORVEREISCHTEN MOETEN GEHOUDEN WORDEN.

Zo blykt het eindelyk, dat onze naspeuringe moet gaan omtrént die dingen, die in ons gevonden worden wanneer wy gerechtvaardigt zyn. Weshalven wy eerst naarstig moeten navorschen, of die zaaken, of beide, of een van beiden, en welke (indien 't maar onderscheiden zaaken zyn) 'er behooren om ons te rechtvaardigen, en daar na wat zy zyn of hoedanige zy moeten zyn. op dat wy niet dwaalen, en wy ons zelve niet schynen die te hebben als wy nochtans van dezelve verre afzyn. Want wat aangaat de barmhertigheit Gods, en de Persoon van Christus, te gelyk met alle die dingen welke dezelve Christus voor ons gedaan heeft en doen zal, alhoewel deze zyn de waare en voornaamste oorzaken van onze Rechtvaardigmakinge, zo zyn wy nochtans nochte derzelve reeds deelachtig, nochte zullen derzelve deelachtig

tig worden, eer dat 'er binnen ons iets vast is: en zoo is 't overtollig aangaande die dingen te denken, voor zo verre wy door de zelve willen gerechtvaardigt worden: wy zyn derzelve dingen nog niet deelachtig, noch zullen derzelve deelachtig worden, ten zy 'er eerst iets zeeker in ons is; en zo moeten wy naaukeurig aangaande dit vragen. Dit nu is niet anders dan 't geloove en de werken. *Socin.*

X.

ONZE RECHTVAARDIGMAKINGE IN DE VERGEVINGE ONZER ZONDEN EN DE TOEWYZINGE VAN EEN RECHT TEN EEUWIGEN LEEVEN IS GEENZINS HET ONMIDDELYK GEWROCHTE OFTE GEVOLG VAN CHRISTUS DOOD.

Wanneer de H. Schrift zegt, dat Christus of voor onze Zonden of voor ons gestorven is, of dat zyn bloed gestort is tot vergevinge der Zonden, en wat diergelyke dingen meer zyn; zo is de zin van die woorden niet, dat zy beteekenen, dat waarlyk dat gewrochte, 't welk 'er aan den dood van Christus in deze spreekwyze word toegekent, voor 't naaste uit dezelve is voortgevloeit. *Crell. de Caus. Mort. Christ.* pag. 35.

Goedgunstige Leezer! deze moeite hebben wy genomen niet alleen tot uwen nutte, maar ook, zo het mogelijk is, om die Menschen, welke, de taal hunner Vaderen vergeten hebbende, het Paapsche, Remonstrantsche en Sociniaansche in hunne eige tongval hebben overgebracht, en dat zo veel zy kunnen na spreken, zulks af te leeren, op dat men voortaan in een Hervormde Kerke der Hervormden taale hooren, en de Leere der Hervormden in hunne Boeken leezen moge.

Nu moeten wy u nog tot een weinig gedult verzoeken omtrent ons verhaal van den voortgang der controverse over de Leere der Rechtvaardigmakinge van den in zig zelfs Godlobzen maar nochtans uitverkoren Zondaar, voor zo verre wy daar van tot nog toe kennisse hebben bekomen.

Wanneer over dit stuk te *Leiden* verschil gerezen was, konde zulks onmogelyk bedekt blyven: en terwyl men daar op het aambeeld het gloeiend yzer dapper sloeg, vlogen de spranken daar van over na 's *Hertogenbosch*, daar het geschil met grooten drift begonnen wierd, en groote combustie veroorzaakte: maar door Hooger Hand wysselyk en tydelyk wierd

LWII V O O R R E D E N

geflist: nochtans niet zo, dat de stookebranden, daar in hun oogmerk te leur gestelt, afgeschrikt zyn van dit vuur elders aan te steeken, gelyk wy, uit stukken waar op wy volkomen staat kunnen maken, by wege van verkorting u gaan mededeelen.

De Hoog Eerw. Heer *H. G. Klemens*, door zyne beroemde Schriften aan de Kerke bekendt voor een by uitnemenheit geleerd en zeer rechtzinnig Man, in zyne tourbeurte op *den 21 Novemb. 1757.* predikende over de *XXIII. Zondag* van onze *Catechismus*, verklaarde de Leere der Rechtvaardigmakinge, zonder eenig byzonder opzet, na zyne altoos gewoone wyze van denken en spreekken over dit gewichtig hoofdstuk, waar in zyn Hoog Eerws. gevoelen in substantie over een stemt met dat van *onze Schryvers*, en met dat van *die Heeren*, welke door wylen den Professor *Joan van den Honert* voor de Leidsehe Classis waren beschuldigt geworden, gelyk mede met dat van den vermaarden en diepzinnigen Godgeleerden Professor *Taco Hajo van den Honert*, wiens voetstappen, neffens die van onze Hervormers, zyn Hoog Eerw. en elk Leeraar denken zoude zonder opspraake te mogen volgen. Buiten en tegen zulke verwachtinge viel dit anders uit. Want de Predikant *D. Johannes van Alphen*, zonder zynen Amptgenoot hier over te spreekken, nam voor deszelfs Leere, dat Godt in de Rechtvaardigmakinge ons in ons zelve Godloozen de genoegdoeninge en gerechtigheit van Christus, als de eenige gerechtigheit waar in wy voor hem bestaan kunnen, onmiddelyk toereekent, te wederleggen, en als een groote dwalinge ten toon te stellen voor de Gemeinte; gelyk hy dit aan dezelve opentlyk op *den 18 Dec. 1757.* bekend maakte, en, zonder zig van dat voornemen te laten verzetten, op *den 21 Dec.* daar aan volgende des avonds in de groote Kerk, na vermogen te werk stelde, neemende tot zynen text *Rom. III. 28.* Zyne eerste aanspraak was bekwaam om elk een schrik aan te jagen. *Ik zal*, zeide Hy, *in dit avonduur eenen twist*

twist twisten. Daar zyn mannen onder ons opgestaan, spreekende verkeerde dingen, om zwakke zielen aan het wankelen te brengen, en af te trekken van het Orthodoxe gevoelen betreffende het leerstuk der Rechtvaardigmaking. De Inleidng was van het zelve stof. Elk was in verwachtinge van wat wonders te hooren, en dat op zulk een toefstel een Meesterstuk volgen zoude: maar het liep uit op het zeer bekende *parturiunt montes &c.* en het konde niet veel magerder nog onverstandiger worden uitgevoerd: want in de *Predikatie* maakte hy werk om aan te toonen, dat het gevoelen, 't welk hy bestreed, aanliep tegen *Gods Woord, de Formulieren van Eenigheid, en de bevindinge der Godorugtigen*; en hy bezwaarde het, met te zeggen, dat daar uit voortvloeyen zoude, dat Joden Heidenen en Turken konden zalig worden. Wat dunkt u Lezer van zoo een Man? Het geen wy van zyne gezegdens uit onbetwistelyke bewyzen voor oogen hebben, schaamt zig zelve. Wy moeten 'er u iets van mededeelen, op dat gy *ex ungue Leonem* zoudt kennen. Hy gaf deze beschryving van de Rechtvaardigmaking. *Wy verstaan 'er door dat Genadewerk Gods, waar door by den verdoemelyken Zondaar, die nu door de Wedergeboorte en inwendige Roepinge ligt ontfangen heeft om zynen verdoemelyken staat te zien, verder overtuigt &c.* (zoo staat in het instrument waar uit wy dit schryven, daar eenige woorden zyn uitgelaten, welke de Leezer uit zyn verstand kan invullen, by voorbeeld, *van de noodzakelykheit genoegzaamheit en bereidwilligheit van den Middelaar*) waar na by door veele worstelingen tot hem den toevlugt neemt; dan komt *Jesus als Middelaar, en verzoont zyne verdiensten aan den Vader, en eischt enz.* In de woordelyk opgegevene leden van welke beschryvinge (zy mag dan in het ons niet voor oogen gekomene gedeelte geweest zyn. zo men wil) eeyen zoo veel wysheit als regtzinnigheit doorstraalt, en over welke een iegelyk, die maar eenige kennisse heeft van de Leere der Hervormden, moet verstelt staan; alzoo men daar de kin-

de-

deren leert, dat de Rechtvaardigmakinge en Heiligmakinge onderscheiden zyn; dat de Rechtvaardigmakinge voorgaat, de Heiligmakinge als een onscheidbaar gevolg derzelve daar mede verbonden is; dat de Rechtvaardigmakinge buiten ons geschiedt, de Heiligmakinge in ons, enz. Al het welke dus wordt omgekeert, en de Leere van het Concilie van Trenten, ja der Socinianen van naby gevolgt; en dat in een openbaare Leerrede, in welke men een twist zoude twisten voor het Orthodoxe gevoelen der Kerke, het welke men uit de begrippen der Papisten en Socinianen na vermogen bestrydt. Zo dit dus voortgaat, mogen wy onze Leere wel voor altyd vaar wel zeggen, en de deuren onzer Kerke voor de Ketteren open zetten; en als de pylaar der staande Kerke zo wordt om verre geworpen, hebben wy niets te wachten dan de instorting van ons heerlyk gebouw. In de *Toepassing* tot de Godzaligen zeide hy, dat het daarom wel gezegt was van zeekeren Godgeleerde, *dat Godt Rechtvaardigt daar by het geloove vindt, en daar by het geloove niet vindt, zelfs de grootste van negen en tnegentig verdoemt.* Wy wete dat 'er in de Toepassing van onze Godgeleerden, voor al tot de onbekeerden, wel min naaukeurige uitdrukkingen gevonden worden, die zy in hunnen ernst gebruikten: maar van waar de Man deze heeft, is ons onbekend. Doch dit wete wy, dat ze van zulk alloy is, als die stelling welke voorkomt in de Belydenisse van den Sociniaanschen Remonstrant *Johannes Geysteranus*, te vinden in de 138 zittinge der Dordsche Synode, *dat het geloove zodanig is, dat Godt dat zelve in den mensche zien wil eer dat by hem rechtvaardigt: 't geen doe Ketterye was, maar nu, volgens dezen Twister, het Orthodoxe gevoelen der Kerke zal zyn.* Hoedanigen vuur door zulk een Leerrede in de Gemeinte ontstoken wierd, is wel te gissen; want schoon de *Professor Klemens* niet benoemt was, wist de Gemeinte dat zyn Hoog Eerw. bedoelt was. Wy verzwigen de maat-

re.

regels, die genomen wierden om dezen brand te bluschen, het welke door de *Ed. Mogende Heeren Gecommitteerden van den Raad van State der Vereenigde Nederlanden* wyffelyk is te wege gebracht, volgens de *Bekendmaking*, door Hun Ed. Mogende gearresteert, en op derzelve ordres, door de Heeren Predikanten *Noortberg* en *Mobachius*, van de Predikstoelen afgekondigt op *Zondag den 13 Aug. 1758.* zynde van dezen inhoud.

„ Dat door interventie van hun Ed. Mog. de Heeren Predikanten Klemens en van Alphen over de onder haar zwendende geschillen zig hadden geharmonieert, en de hand van Broederschap den anderen hadden toegeëigent. Voorts zig onderling voor Regtzinnige Leeraaren hadden verklaart, zodanig, dat zelfs de Heer Predikant van Alphen over het stuk van de Rechtvaardigmakinge zyn Collega en Broeder Klemens heeft gehouden en verklaart, ingevolge de Formulieren van Eenigheid, voor Regtzinnig en zyne Leere dien aangaande Conform.

„ Waar uit dan volgt, dat de gedaane Predikationen doorden Heer van Alphen over het stuk van de Rechtvaardigmaking, en de verkeerde Leeringen, die daar omtrent mochten geleert wezen, geen betrekking op den Heer Klemens konnen gehad hebben, of zyn Persoon of Leere daar mede bedoelt zyn.

„ Dat vervolgens alle de Differenten en Proceduures, die daar over en tusschen de Leeraaren en tusschen den Kerkenraad met relatie tot Ds. van Alphen waren gevallen, of nog zouden kunnen geënthameert worden, zouden zyn en blyven opgeheven, gemortificeert ende gecasseert, zodanig dat in eene volkomene vergetelheit gestelt, en of nooit gepasseert waren, zullen gehouden worden: met bede tot den Almachtigen, dat hy alle verdere oneenigheden, verdeeltheden en quade harmonie uit deeze Gemeente, de Leeraaren en Kerkenraad van dien gelieve te weeren: maar door den invloed van zyn Geest een Consonante vereeniging en liefde conform zyn Goddelyk Woordt in de Gemeente in het generaal en de Leeraaren in 't byzonder wil doen wonen en stand grypen.

Wie zoude nu niet geloofd hebben, dat het hier mede tot ruste gekomen was? Maar, gelyk wy gezegt hebben, het twistvuur door Hooger Hand gedempt zynde, zocht men middelen om het elders aan te steeken,

ken, daar het gezien stond, dat men in zyn oogmerk beeter dan te *Leiden* en in 's *Bosſche* zoude ſlagen, en den Heer *Profeſſor Klemens*, met anderen, die men bedoelt had, door de zyde van een derden, gewiſſer grieven zoude. Men vervaardigt dan een *Wolke van Getuigen*, en zorgvuldig verbergende van waar die opgeſtegen is, vertoont men ze aan de Kerke, en aan de talrykſte *Kerkvergadering van Zeeland*, in hoopede dat de *Lampiaanſe Party*, gelyk men ze daar noemt, daar te Lande voordeel hier mede zal doen; wyl men uit de correfpondentie van eenen der Amptgenoten met die Party bewuſt is, dat dezen Broederen het mannelyk, zeer geleerde en by alle Liefhebbers der Waarheid zeer hoog geſchatte Boek, van den Wel Eerw. Heere *Jan Jakob Brahé*, Predikant te *Vliſſingen*, over de *Vyf Walcherſe Artikelen tegen Roël Bekker en Vlak*, hunne Patriarchen, geſchreven, zeer hard in den krop ſteekt, welken Schryver men daarom ook als het voorwerp zynere bedoelinge in eene *Voorrede*, voor die *Wolke* vertoont. Hoedanige onweders deze *Wolke* veroorzaken zal, leert den tyd: en zal, wanneer de zaken tot rypheit gekomen zullen zyn, waarſchynlyk aan onze *Samenſprekers* ſtoffe tot onderzoek verſchaffen. Ondertuſſchen weten wy by voorraadt, zoo hier door eenige combuſtie mochte veroorzaakt worden, dat *Zeeland* zulks aan *Mannen uit 's Hertogenboſch* zal te wyten hebben, van waar de *Gorcumſe Schipper*, die het pakket met de *Wolke* na *Middelburg* heeft overgebracht, dat twiſtboek ter beſtellinge aan de *Claffis van Walcheren* heeft ontfangen: het welk de aanbiddelyke Voorzienigheit niet gewilt heeft dat verborgen zoude blyven. Wy weniſchen, aan dien Voorzienigen Godt de Wacht over zyne Kerke, en de beſchuttinge over al het Heerlyke, altyd gelovig aan te betrouwen; en eindigen hier mede deze lange *Voorrede*, die uwe gunſtige verſchooninge behoeft, over het ophouden van haren zeer geëerden Lezer, van te horen, wat *Orthodoxus* en *Philakthes* over het *Verbond der Werken* te zeggen hebben.

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRECHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

TIENDE SAMENSPRAAK.

OVER HET VERBOND T DER WERKEN.

E U R U O D I U S.

 Et is my seer aangenaam, de Heeren in zulk een welstandt wederom in deze Boekerye, onze Oeffenplaats, te mogen ontfangen, om onsen taak weder op te vatten daar wy dien voor eenigen tyd gelaaten hebben. Het heeft my wat verveelt, de Vrienden daar toe meer dan eens te moeten uitnoodigen; en ik heb 'er uit moeten opmaaken, dat Dezelve vry wat van hunne driftige verweeringe van een *problematisch leerstuk*, dat uit de gezonde reede niet kan bewezen worden, en geen grondt in het Woordt Godts heeft, hebben laten vallen, waarom ik my uit de Conferentie van dezen dagh veel goeds durf beloven, en dit vast stellen mag, zoo *Orthodoxus* en *Philalethes* niet geheel tot stilzwygen gebragt worden door de kracht onzer redenen, dat ten minsten onzen Vriend *Adiaphorus* in zyne onverschilligheit zal bevestigd worden. De Hee-
X. *Samensp.* T ren

ren gelieven zig dan te zetten, op dat wy terstont zonder omwegen een begin mogen maken.

P H I L A L E T H E S.

Myne drift tot verweeringe van de waarheit tegen Ulieder dwalingen is niet verkoelt, of schoon ik op uwe eerste nodiginge my hier niet vervoegt heb, door verscheide beletselen, tot myn leetwezen, verhindert, welke het hier niet voegen zoude te detaileren: voornamelyk indien het u niet behaagt dat wy omwegen maken, en zoo men terstont tot de zaak zal moeten komen. Dat gy zeer bemoeidigt zyt, mag ik lyden, maar die zig aangordt beroeme zig niet als die zig los maakt. Het kon wel zyn, dat myn Heer *Adiaphorus* ten einde dezer Samenspraak zyne onverschilligheit vaaren liet, en tot *Orthodoxus* en my overkwam: dog dit laat ik de Voorzienigheit aanbevelen. Ik neeme vast met vergenoeging, als een goed voor teeken, op, uw gezegde, dat het stuk 't geen wy te behandelen hebben uit de gezonde reeden niet kan beezen worden, waarom het zyn vastigheit moet hebben in het *Woort Gods*: en ik hoope dat wy U zullen doen zien, dat het daar in wel degelyk gegrond is: en dan zal blyken dat niet *problematisch* is, gelyk gy het hebt willen noemen. Want schoon eenige byzonderheden, in de bevattinge van een stuk voorkomende, voor en tegen konnen gedisputeert worden, zulks maakt het wezendlyke van dat stuk niet *problematisch*, indien anders dat wezendlyke in Gods Woordt, 't welk geen ja en neen is, geopenbaart is; en voor al niet, als van de aanneminge of verwerpinge van dat geopenbaarde stuk de aanneeminge of verwerpinge van allergewichtigste Leerstukken afhangt.

A D I A P H O R U S.

Myne Heeren, zoo zal het dan myn Persoon gelden, daarom wil ik nu zeer opmerkende zyn. Wat 'er van my worden zal, moet de tyd openbaren. Onder-

dertuffchen behaagt het my, dat wy zulke fcherpzinnige redeneeringen niet te wachten hebben als te voren, en dat de Heeren hun verſchil onderwerpen aan de uitspraake van *Gods Woordt*. En niets dunkt my betaamelyker; aangezien het verordineren van *een wegh* waar door de Menſch tot eene *eeuwige gelukzaligheid* zoude mogen komen, van welke hy als een reedelyk ſchepſel, zonder Goddelyke Openbaringe, zoo weinig kenniſſe had, als hy 'er toe gerechtigt was, afhankelyk was van een gantsch vrye en willekeurige *ſchikkinge* van Godt, welker hoedanigheit het natuurlyk verſtand daarom niet uitvorſchen kan, en alleen uit de Openbaringe Gods in zyn Woordt, en goede redeneringen daar uit, kan verſtaan worden. Gelieft dan op zulk een grond maar voort te gaen.

PH I L A L E T H E S.

Wel nu dan, myn Heer, om tot ons ſtuk te komen, moet ik voor alle andere dingen zeggen, dewyl Gods *Daadelyke Voorzienigheit* is de uitvoeringe van de *Eeuwige*, dat Godt, in de volſtrekte eeuwigheit een Beſluit gemaakt hebbende omtrent het uiterſte einde van de Menſchen, en daar in zommigen voorverordineert hebbende, tot een ſtaat van onveranderlyke gelukzaligheid en eeuwige Heerlykheit, in eene zeer naauwe en onaffcheidelyke Gemeinſchap met zig zelve door den Man Chriſtus Jeſus; door zyne *Daadelyke Voorzienigheit* in der tyd den geſchapen, en met zyn beeldt begaafden Menſch, in een wegh geleidt heeft, om hem tot dat hoogſte geluk te brengen, waar toe hy anders wegens zyne geſchapene natuure, zoo als die was, geen recht had. En nadermaal Gods Hooge einde was de openbaringe van de Heerlykheit zynere deugden aan reedelyke ſchepzelen, met verſtand begaaft om zynen wegh te kennen en daar over te redeneeren, heeft het Hem behaagt dien wegh zoo te leggen, dat aan de eene zyde zyne vrye genade, die hy met een volkome Souvereiniteit oef-

sent omtrent zodanige voorwerpen als het hem belieft, daar in op het allerheerlykste mocht uitblinken, en den begenadigden in den Geliefden daar door stoffe mochte gegeven worden van eeuwige verwondering en dankzeggingen aan Hem die op den thron zit en het Lam: dog dat ook aan de andere zyde, hoe hoog en onbegrypelyk Godts gedachten en wegen boven de onze zyn, niemand daar op iets zoude te berispen hebben: en dat zelfs die gene, welke nooit tot dien staat der Heerlykheit komen, maar in een eeuwig verderf verzinken zouden, met geen grond zouden kunnen klagen, dat hen nimmermeer eenige mogelykheit verleent geworden was om tot de verlorene gelukzaligheid te geraken. Tot dit einde heeft Hy *Alle Menschen in Eenen* die uitmuntende gelukzaligheid verkrygbaar en gemakkelyk gemaakt, door een wegh, langs welken, zy zelfs, die 'er niet toe komen, wegens hun Hoofd, daar toe hadden moeten komen, zoo dat Hoofd, met zoo voortreffelyke vermogens boven alle menschen begaast, de schikkingen, door Godt daar toe gemaakt, niet verworpen had; gelyk die gene, die door Gods vrye genade, na de eeuwige verkiezing, daar toe komen, niet door hen zelve, maar door hun Hoofd, daar toe gebragt worden.

PANTANECHOMENUS.

Gy draaft hard, myn Heer; het is noodig dat ik u wat ophoude, op dat gy ons niet voorby en praat. Gy poogt hier als eenen onbetwistelyken grond voor uwe redeneringen te doen doorgaan, dat God in zyne dadelyke voorzienigheid den Mensch in eenen *wegh* leide, om hem te brengen tot een *staat van gelukzaligheid hooger dan by* door de Scheppinge na Gods beelt bezat. Dit mag men u zoo gemakkelyk niet toestaan.

PHILALETHES.

Hoe, myn Heer! zal ik moeten disputeeren tegen een Sociniaan, die alle uitdrukkelyke belofte des eeu-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 273

eeuwigen Leevens in den Hemel, voor en alear Christus dezelve verkondigt heeft, ontkent? en daarom wil, dat aan Adam geen andere gelukzaligheid zoude zyn voorgesteld, dan die lichamelyke vergenoeginge, die hem de volheit en vermakelykheit van het Paradys konde geeven.

PANTANECHOMENUS.

Neen myn Heer, nog ik, nog myne Vrienden, zyn Socinianen! Wy gelooven, dat Adam *onsterffelyk* geschapen was, zoo hy niet gezondigt had; om dat de dood door de zonde in de werelt gekomen is. Maar waar hebt gy geleert, dat 'er aan den Mensch, in den staat der regtheit volhardende, een staat van *meerder Heerlykheit* beloofd was, dan dien hy in het Paradys bezat? Dit lochenen myne Vrienden doorgaans, en evenwel niet alle: want daar zyn 'er onder ons, die uitdrukkelyk vast stellen, dat de rechtschapen mensch uit een volmaakte gehoorsaamheit een recht zoude verkregen hebben tot een beeter leeven dan 't welk hy in het Paradys had. En, wel verre van met *Limburgh*, Lib. III. Cap. II. §. V. te stellen, dat Adam daar van geen belofte zoude gehad hebben, toestaan, dat in de bedreigde dood een ingewikkelde belofte van dit leeven legt opgesloten: dog andere, het gevolg ziende 't welk men daar uit tegen hun *Systema* trekken zoude, achten het naukeuriger, te stellen, dat de Mensch, in den Staat der rechtheit volhardende, geen ander goed te wachten had, dan dat hy zoude blyven by het vredig bezit van de gunsten die hy nu genoot. En dit gevoelen dunkt my onwederlegbaar te zyn.

PHILALETHES.

Zo zyn het dan uwe Vrienden zelve niet eens in een stuk van zoo veel belang, dat daar van de besliffinge van het geheele verschil over de Verbondstaat van Adam afhangt; die niet ontkent kan worden,

den, zoo 'er beleden wordt, dat aan Adams gehoorzaamheit een belofte des levens, hoedanig die geweest zy, zoo wel als een bedreiging der dood aan zyne overtreding, was vast gemaakt. Waarom ik my niet verwondere over de zo genaamde naauwkeurigheid van die vrienden, welker gevoelen gy verdedigen wilt, in het wegschuiven van die belofte, en het staande houden van het gevoelen hunner eerste Patronen, dat de Mensch met dien staat, waar in hy geschapen was, moest te vrede zyn, en na geen hooger gelukzaligheid staan: en dat al het leeven, dat hy hoopen konde, was de volhardinge van dat gelukkig Leeven na lichaam en ziele, het welke hy in het Paradys genoot. Overmits Gy nu dit gevoelen onwederlegbaar acht, zal het nodig zyn aan te wyzen, met hoedanige reedenen onze regtzinnige Vadersen deze grove dwalinge wederlegt hebben; en daar en teegen vast gemaakt, dat aan Adam in den staat der rechttheit *het eeuwige leeven* is bekend gemaakt en daar van belofte gedaan. Om niet te breed uit te weyden, zal ik maar eenige dingen uitkippen, om eerst te bewyzen, dat de rechtschapen Mensch *beloften* gehad heeft: daar na, dat die *beloften* behelsden *een volmaakter leeven*, dan 't geen hy in het Paradys bezat. Op het eerste moet ik zeggen, dat het my ten uitersten bevreemt, dat Menschen, welke erkennen de uitnemenheit van Adams gaven, welke hy ontvangen had door de Scheppinge na het beelt en de gelykenisse Godes, en de heerlykheit van zynen staat, daar zy niet lochenen konnen dat hy onder een *strafbedreiging*e gestelt is, nochtans ontkennen dat hem eenige *belofte* zoude zyn gedaan. Dat een Sociniaan zulks doet, die van den eerstgeschapen Adam eenen zeer onnozelen Man maakt, kan ik begrypen. Maar zoo gy geen Sociniaan zyt, hoe komt dit met uw *Systema* over een? Want was het niet een ongelukkig staat, gebracht te worden onder een geduurige vree-

ze des doods, zonder door eenige daar tegengestelde hoope des Leevens verquikt en bemoedigt te worden? Dit zal nog beeter klemmen, indien men aanmerkt, dat Gylieden den staat van den rechtschapen Mensch, met opzicht op Godt, houdt voor een *staat van vriendschap*, gelyk 'er waarlyk een vriendelyke en lieffelyke gemeenschap tusschen Godt en den rechten Adam plaats had. Nu wenschte ik wel, dat Gy my eens verklaarde, hoe met zulk een staat overeenkomt, onder een allersterkste bedreiging van een uiterste straffe gebragt te worden, zonder dat daar eenige belofte werde tegenovergesteld. Dit is by my geen staat van vriendschap, in welke een vriend zig tegen zynen vriend vriendelyk houdt, maar veel eer een *staat van slaefse dienstbaarheid tot vreesse*, onder een harde dwinglandy. Of zult gy de bedreiging veranderen in een vriendelyke en Vaderlyke waarschouwinge, om zig te hoeden van schade (want zoo verhansfelt Gylieden alles om uwe dwalingen goed te maken) hoe komt het dan, dat de bedreigde dood als een straffe der zonde, en met den vloek gewapent, over den overtreder van dezen vriendelyken raad gekomen is? En dat deze door geen tegengift, maar door den zoendood van den Borge, daar van heeft konnen verlost worden? Ik voege 'er ten derde by, een bedreiging te doen, en daar door den Mensch onder den *schrik* eener strengwreekende gerechtigheit te brengen, zonder eenige bygevoegde belofte, is niet in te schikken met de hoogste *goetheit Gods* over zyne schepzelen, en gelykt beeter na Tiranny, dan na een prysfelyke Heerichappy. Zulk een handel mag te pas komen onder rebelerende Onderdanen, ofte zulke, onder welke de overtredingen der Wet door de gewoonte de overhant genomen hebben, maar niet daar de Onderdanen zyn een rechtvaardig en gewillig volk, en het welgevallen van den Koning die ze gemaakt heeft, die zig daar in verlustigt en zynen Sabbath houdt.

Waarom de gelykenis, van een Koning die zynen Onderdaan, en een Vader die zynen Zoon iets wel verbiedt onder bedreiging van een zwaare straffe, zonder dat daar uit volgt, dat aan den gehoorzamen eenig groot goedt beloofd worde, hier zeer qualyk geplaatst is. Eindelyk *hoedanige gehoorzaamheit* zoude uit zulk een dreigenden handel volgen, zoo daar geen belofte tegen over gestelt was, dan een gehoorzaamheit *uit vrees?* maar die vrees is niet volmaakt in de liefde.

Nu moet ik nog een stap verder gaan, en bewyzen dat de *belofte*, aan den Mensch gedaan, een *groo-ter gelukzaligheid* behelsde, dan welke Adam in den staat der rechtheit bezat. Hier hoop ik dat gy niet zult lochenen, dat 'er een Heerlyker en volzaliger staat voor Gods gunstgenoten geschikt is, dan welke aan Adam in het Paradys in zynen rechten staat verleent was; anders zal het noodig zyn, dat ik u eerst pooge te overtuigen, dat 'er een *staat van volmaakter gelukzaligheid* is te wachten in den Hemel, dan Adam in het aardfche Paradys genoten heeft.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Wel wat zoude het zyn, zoo myne Vrienden dit ontkenden? Want wat konde een Mensch, tot volkomentheit zyner gelukzaligheid, meer hebben, dan Adam in zynen rechten staat gehad heeft in het Paradys? Waarom de Hemel ook met dien naam van het Paradys genoemt wordt. Schoon de *plaats* tot de gelukzaligheid niets doet, en de Hemel over al is daar Godt met zyne zalige invloeiingen by zyne gunstgenoten is, gelyk een onzer hooggeachte Vrienden, zoo in zyne beroemde verklaringen over *Job: III. 13*, als elders, genoeg bewezen heeft. Van den *staat* der gelukzaligheid weeten wy met zekerheit, dat die bestaat in een *gelykheit met Godt in beiligheit*; maar zoo was Adam door de Scheppinge: voorts in een *gemein-
schap*

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 277

Schap en vriendschap *met Godt*, diens aangezichte men zien zal, waar by versadinge van vreugde is; maar in zulk een staat stond Adam: dan ook in de *onsterffelykheit*; maar zoo was Adams staat, zoo lange hy niet zondigde: waar uit te zamen, als uit zyne beginzelen, voortvloeit een staat van glans en *Heerlykheit*. Wat konde 'er meer tot den staat van Adams gelukzaligheid worden toegevoegt?

PHILALETHES.

Myn Heer! alles wat 'er de Schrift nog toevoegt; behalven het geen ons daar in nog niet geopenbaart is in zyn eigen aardt, om dat het dog onze bevattinge zoude te boven gaan: want dat zegt ons dezelve Schrift, die ons leert, dat de staat van gelukzaligheid zal zyn een staat van volmaakte Heiligheit. 1 *Joh*: III. 2. Gelyk die Schrift ons verder aanwyst een onderscheit van het *geestelyke Lichaam* der Hemelsche menschen, van het *natuurlyke Lichaam* der Aardsche menschen, gelyk Adam uit de Aarde had; daar de spyzen voor den buik zyn, en de buik voor de spyzen, welke beiden Godt zal te niet doen; met een onderscheit van de *onsterffelykheit der Gelukzaligen*, die niet sterven kunnen, van de *onsterffelykheit Adams*, die sterven konde, gelyk hy gestorven is, om dat hy een zondaar geworden is, wegens de veranderlykheit van zyne rechtschapene natuure; daar de staat der volle gelukzaligheid zal zyn een *bevestigde staat* van onveranderlyke heiligheit; en daarom het goe'dt, dat daar in zal genoten worden, een onverderffelyke onbevlekkelyke en onverwelkelyke Erffenis; waarom 'er ook geen *vreesse* meer zal overblyven, gelyk Adam hebben moeste, als hy zig zelve als een veranderlyk Schepzel, en Godt als heilig en rechtvaardig in zyne natuur, en waarachtig in zyne bedreiging, aanmerkte. Waar uit middagklaar is, dat Godt een staat voor zyne gunstgenoten geschikt heeft, veel uitnemender en

begeerlyker, dan Adam in het Paradys genoten heeft. Waar toe ik ook nog brengen mag het verordineerde *Koninkryk* over alles, in de allernauwste vereeniging met Christus en door Hem met Godt, 't geen Adam, op de proef van gehoorzaamheit en in het *strydperk* tegen de verzoeking en aanvechtingen des Duivels gestelt, nog niet had; en de plaats van zyn verblyf den *Hemel* zelve, door het Paradys maar zinnebeeldich vertoont, het Huis des Vaders daar Christus de plaatse voor den zynen bereid; waar toe ik op zyn woordt geloove, dat hy de zynen, by zyne wederkomst, zal opnemen; my niet stoorende aan het geen een uwer lieve Vrienden daar van anders gedacht ofte geschreven heeft, alzoó geen menschelyke meeningen, zomtyds uit verkeerde gronden opryzende, maar het duidelyk en onfeilbaar getuygenis van den H. Geest, de regelmaat van myn geloof, inzonderheit in opzicht der verborgentheden van Gods Raad, moet zyn te blyven.

Zoo verre munt dan de staat der volmaakte gelukzaligheid uit, boven die begonne gelukzaligheid van Adam in het Aardsche Paradys, dat met Aardsche Rivieren, en niet met water des Levens voortkomende uit den Throon Gods en des Lams, bevogtigt wierd. Welke staat by de H. Schryveren onder de bewoordingen van *eeuwige Heerlykheit, Zaligheit, en Leeven*, pleeg voorgedragen te worden. Hoe wel nu deze volmaakte gelukzaligheid door my is opgegeven, uit de beschryvingen, die wy daar van vinden in de Boeken handelende van het *Genade-Verbond* en deszelfs beloften, zoo stel ik het in *de tweede plaats* een zekere waarheit te zyn, dat deze zelve goederen worden vast gemaakt aan de volmaakte gehoorzaamheit der geboden Gods, als een loon en een vrucht daar van. De plaatsen zyn u bekendt; en hoewel eenige uwer vrienden mochten dryven, dat Moses woorden *Lev: XVIII: 5.* deze hoogste gelukzaligheid des

des Hemels niet bedoelen, maar een gelukkig leeven in Canaan, zy mogen zien hoe zy dit met Paulus verklaringe vereffenen, die deze woorden tweemaal nadrukkelyk aanhaalt, als hy vertoont de twee onderscheidene wegen die 'er voorgesteld zyn tot *dezelve* zaligheid, in het Euangelium door het *geloof*, in de Wet, en, dat hier wel is aan te merken, die niet uit het geloof is, door de geboden te *doen*. *Gal: III: 11, 12.* Dit zyn beide wegen tot het zelve LEEVEN volgens den Apostel: nu is zekerlyk het Leeven van de rechtvaardige uit het geloove Christi: het gelukkig leeven in Canaan niet, maar het leeven der eeuwige Heerlykheit: zoo ook het Leeven dat Mozes Wet aan den daader belooft. En zoo Paulus *Rom: X: 5. 9.* gebruikt een onderscheiden uitdrukkinge van *Leeven* en *Zalig worden*, dat brengt niet mede, dat het *leeven*, by de Wet belooft aan den daader, niet *eeuwig* is; alzoo min als het woord *zalig* of *bebouden worden* de eeuwige levensvreugd uitsluit: maar Paulus spreekt zoo onderscheiden, om dat een zondaar, die door 't geloof het eeuwige Leeven zal hebben, *van den dood*, waar onder hy vervallen was, moet verlost en *bebouden* worden; dat geen plaats zoude hebben, indien door volkome gehoorzaamheit der wet het Leeven verkregen wierd. En welken uitvlucht zullen uwe Vrienden maken op Jesus woordt, als hy den Pharizeuschen jongeling dezen wegh des Levens aanwees, wilt gy in het leeven ingaan, onderhoudt de geboden. *Matth: XIX: 17.* daar niet gevraagd wierd na het middel om gelukkig in *Canaan* te leeven, maar na het goede dat men doen moet om het *eeuwige* Leeven te hebben. Want al behandelt de Heere Jesus dien Pharizeer na zyne beginselen, dit neemt niet wegh, dat die zaligheid, welke onder de benaminge van het eeuwige Leeven bekend is, een loon en vrucht zoude zyn van het doen der geboden, indien dat na ons natuurverderf mogelyk was, Zoo dat nu *nooit* mogelyk

lyk geweest ware, zoude het een slechte en spotachtige behandeling van Jesus, in een zeer ernstige zaak, zyn geweest: waarom deze wegh tot de eeuwige gelukzaligheid, die wy nu alleen door 't geloove hebben, door het doen der wet eenmaal moet mogelyk geweest zyn: was zy dat nu nooit na den val, zoo moet het voor den val, voor Adam, de wegh geweest zyn, om tot een staat van volmaakte Heerlykheit, ofte tot het eeuwige leeven, te komen. Ik moet hier by nog deze aanmerkinge maken; zoo den Mensch na den val een gelukzaligheid beloofd is, den staat der gelukzaligheid van Adam in het Aardsche Paradys te boven gaande, en welke Adam, volhardende in zyne rechtheit, nooit te wachten had, zoo is de staat des Menschen door zynen afval van Godt zoo verbeterd, dat hy reeden zoude hebben zeer vergenoegt te zyn, en Godt te danken dat hy gevallen is, om dat hy daar door den Hemel met al deszelfs heerlykheit verkregen heeft, daar hy, in zynen rechten staat gebleven zynde, zig met zynen staat in het Aardsche Paradys zoude hebben moeten vergenoegen, zonder iets meerder te begeeren: dat geen mensch van gezond verstand geloven zal.

Nu denk ik, dat ik uit het gestelde myn bewys zal kunnen opmaaken, om te betoonen dat aan den Mensch in den staat der regtheit het eeuwige leeven is bekend gemaakt, en daar van belofte aan hem gedaan zy. Want de rechtchapene Adam alleen maar onder een Wet staande, door welke het eeuwige leeven als een loon der gehoorzaamheit is verkryglyk geweest, het welke wy nu zonder onze werken, uit Christus, door Gods genade wachten, moet in 't geheel geen belofte gehad hebben, of hy moet gehad hebben de belofte van die zaligheid, welke aan de volmaakte gehoorzaamheit van Gods geboden als een loon verknocht is geworden. Dat Adam nu in 't geheel geen belofte zoude gehad hebben, vertrouw ik in de eerste

eerste plaats wederlegt te hebben. Daarom moet hy *die belofte* gehad hebben, welke aan de volmaakte gehoorzaamheit van Gods geboden verknocht is, welke is de belofte des eeuwige levens, ofte der Hemelsche gelukzaligheid.

Dit blykt ook daar uit, om dat het niet ontken kan worden, dat Adams getrouwheit door het verbod van den Boom *op de proef* gestelt wierde: waar uit moet volgen, *eerst*, de verwachtinge dat hy, de proef doorgestaan hebbende, tot een *bevestigden* staat, en dus tot een grooter gelukzaligheid, zoude worden bevordert, dan hy nog onder zyne beproevinge bezat. *Daar na ook*, zoo aan Adam geen grooter gelukzaligheid was voorgesteld dan welke hy reeds had, dat hy door dit proefgebodt zoude zyn *verneedert* tot eenen staat van *mindere gelukzaligheid*, dan welke hy door de Scheppinge ontfangen had, bykans gelyk of hy van een staat van *vryheit* van alle wetten, behalven de Liefdewet, tot een staat van *dienstbaarheid* onder arme eerste beginfelen was verlaagt. Gelieft het u nu, myn Heer nog verdere bewyzen te hooren, zoo zal ik u uit de *Loci Communes* van onze beste Godgeleerden al vry wat konnen voorlezen, 't geen tot wederlegginge van de *Socinianen*, *Remonstranten*, en uwe voorgangeren *Camero*, *Amyraldus*, *Bekker*, *Vlak* enz. geschreven is.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Dit zal niet nodig zyn, want ik ken die Schryvers; onder welke ook eenige, om hunne rigiditeit, niet hoog by my te boek staan; hoewel ik met droefheit verneem, dat derzelve schriften in alle mans handen zyn, dat onze Vrienden onder de bevooroordeelde Gemeente veel quaat doet. Maar Heer *Philaetbes*, ik had uit uwe eerste woorden hoope geschept, dat gy met geen Leeringen zoudt voor den dagh komen, dan die gegrondt zyn in het woordt *Gods*. Nu houdt
Moses,

Moses, in het geschiedverhaal van den eersten Mensch, een diep stilzwygen van zulk een belofte des eeuwigen leevens aan den Mensch in den staat der regtheit gedaan; daar zoo aanmerkelyke belofte, geschied zynde, zeer gepast zoude zyn geweest tot verheerlyking van Gods goedheit, en vergrooting van de Menschelyke schuldte; die zoo grooten zaligheid om een beuzeling zoude verstootten hebben.

O R T H O D O X U S.

Heer *Pantanechomene*, wy erkennen het voor eenen byzonderen zegen voor Nederlands Kerke, dat zy de schriften van hare oude Voorgangeren, die haar het zuivere woord Gods gesproken hebben, nog in eeren houdt, en derzelve geloove navolgt, schoon gy u daar over bedroeft. Door dit middel is de Waarheit nog by het beste deel der Gemeinte bekend en gelieft; terwijl de jeukerigheid na wat nieuws de menschen elders zeer wyd vervoert heeft, dat ons ook te wachten staat, als gy met uwe Vrienden uwliedder wensch verkrijgt. Myn Broeder *Philalthes* verdient uwe berispinge niet, hebbende alleen uit het *Woord Gods* geredeneert, en 't geen Hy te betoogen hadde met goede gevolgtrekkingen daar uit afgeleid. En wat uwe tegenwerpinge aangaat, uit het stilzwygen van *Moses* van een belofte des Levens aan Adam gedaan, wanneer die Man-Gods zyne geschiedenis verhaalt, moet ik u *eerst* zeggen, dat gy in uwe disputatie te verre voor uit loopt; want om te bewyzen dat Godt aan den Mensch een *hooger gelukzaligheid* had voorgestelt, volgens zyne eeuwige schikkinge, en den *wegh daar toe* aangewezen, en was niet eens nodig om van *Adam* byzonder te spreken, en het uit zyne geschiedenis te bewyzen, zoo het anders maar uit Godts Huishouding met Adams geslachte konde bewezen worden. Nu heeft *Philalthes* betoont, dat 'er aan Adams geslacht, ofte veel van zyne nakomelingen;

uit

nit welke 't Godt behaagde eenige tot de Heerlykheit te leiden, zulk een belofte van een eeuwig leeven is gedaan, met aanwyzing van een wegh daar toe: en dat bewys is op zig zelve genog, om vast te maaken 't geen gy lieden lochent, dat een mensch in den staat der rechtheit, waar in God hem schiep, geen uitzicht op, nog belofte van, een beeter staat had, dan waar hy in was geschapen. Nochtans, dewyl de uitkomst ons van achteren heeft doen zien, dat wel de belofte des eeuwigen leevens en de verknochtinge daar van aan den eerstgelegden wegh vast blyvende, het voor alle de Natuurlyke Nakomelingen Adams ondoenlyk is geworden, door zig zelve deze belofte deelachtig te worden, is het niet geheel buiten reeden, dat wy in dit geschil, of 'er een hooger gelukzaligheid, dan den Mensch door de Scheppinge na Gods beelt verleent was, aan hem voorgestelt en te hopen was gegeven, tot een *onderwerp* neemen de *Perfoon van Adam*. Dog dan ziet gy wel, dat uw *Argument* niet deugt, dat hier op uit komt; zoo van Adam niet uitdrukkelyk gezegt wordt, dat hem een staat der Heerlykheit beloofd is, meer dan hy door de Scheppinge had, en daar toe aan hem een wegh voorgestelt die daar een vast verband mede had; zoo is aan geenen Mensche zulk een staat voorgestelt, nog een wegh om daar toe te komen. Ziet gy niet, dat dit bewys tweemaal stoot? Zoude ik dit niet konnen omkeeren, en met meer fundament zeggen; zoo aan Adams zondig zaad een staat der Heerlykheit, meer dan Adam bezeten heeft in 't Paradys, wordt voorgestelt, met een wegh welke een vast verband daar mede heeft, zoo veel meer is het een en ander aan Adam in den staat der regtheit voorgestelt geworden. Welk bewys gy moet wederleggen, of erkennen dat *Philaethes* zyn stuk wel bewezen heeft.

Maar om liberaal met u te handelen, wil ik uwe tegenwerpinge wel eens in de schaale leggen. Gy zegt

zegt dat *Mofes* in zyn gefchiedverhaal een *diep stilzwygen* houdt van zulk een belofte des eeuwigen Levens, aan den Mensch in den staat der Regtheit gedaan. Zoo dit zoo zyn mochte, moet men in aanmerking neemen, of het oogmerk, dat *Mofes*, door den H. Geest beftiert, in dit fchryven had, een uitdrukkelyke meldinge van die belofte vorderde? Dit zoude dan plaats hebben, zoo *Mofes* doel was geweest voor de weetgierigen een *hiftoire* te fchryven van *Adams tyd*, en het geen daar in al is voorgevallen. Maar daar aan ziet gy dat zyn klein beftek gantsch niet zoude voldoen; in het welke daarom ook geen meldinge gemaakt wordt van der Engelen val, nog van Adams Dochteren, uit welke de eerfte Wereld door zyne Zoonen bevolkt is, enz. Waarom hy een ander' oogmerk gehad moet hebben, waar aan zyn fchryven voldeed, het welke geweest zal zyn, om aan *Israël*, en door dat Volk aan de geheele wereld, te vertoon den bron, uit welke de elende en doot over het Menschelyke geflachte was overgevloeit en tot allen doorgedaan; ten einde men leeren mochte, het leeven en de gelukzaligheid niet uit de werken der Wet door eige vermogens te zoeken, die daar toe in den staat der regtheit niet toedragende geweest waren, en dus veel minder na den Val. En vermits het hier meest aanquam op een heilzame vernederinge van ons zelve, was het de plaats niet, om *Adams* genoeg in den dag fttaande fchult juist, door uitdrukkelyke melding van het verfmaden der belofte van het eeuwige Leeven, nog meer te vergrooten. Maar ik staa u niet toe, dat *Mofes* zulken *diep stilzwygen* houdt van de belofte des E. Levens aan *Adam* voorgestelt: want, na de kortheit van *Mofes* verhaal, komt er al vry wat van het Eeuwige Leeven in het verfchiet der gefchiedenis van den oifprong onzer Elende en Dood. Immers loopt hier *eerft* in 't oog het

het *opschrift* van dit deel van Mofes Boek, het welk begint *Gen. II: 4.* en eindigt *Gen IV: 26.* waar in de *Voorzienigheid* Gods omtrent den gefchapen mensch met opzicht op zynen ingestelden staat *Cap. II: 4.* tot *Cap. III: 21.* en met opzicht tot zynen vervallen staat *Cap. III: 22.* tot *Cap. IV: 26,* zoo verre het tot Mofes oogmerk diende, vertoont wordt. Dit opschrift belooft, *de gefchiedenis des Hemels ende der Aarde als die gefchapen waren:* en zoude dar in dit boekdeel niets van den Hemel, en de gelukzaligheid, den Menschen voorgestelt; gefproken worden? Maar waar zal dat te leezen zyn, dan in de *fhikkinge van een wegh,* om den Mensch tot den Hemel te brengen, dien hy gemist heeft. Voeg hier nu *ten anderen* eens by, dat Mofes in zyn verhaal van die Voorzienigheid *eerst* vertoont, dat Godt wel alles gefchapen had op de aarde, 't geen diende tot des Menschen tydelyk bestaan, en om, na gerade van zynen staat van fchepinge, zyne natuurlyke verplichting omtrent zynen Scheppet te leeren kennen, die zig aan hem niet onbetuigt gelaten had, *Cap. II: 4--7.* maar *daar op* terftont laat volgen, hoe God, ter betooning dat hy wat beeters met den Mensch voor had, een *Paradys* geplant, en den Mensch, uit de plaats waar in hy was gefchapen, *daar in overgezet* had; voor een verlicht fchepsel een klaar vertoog, dat Godt wat goeds voor hem had, om zyn geluk verder te bevorderen; want anders zoude hy hem *in,* en niet *buiten* het *Paradys,* geformeert, en niet eerst *na* zyne vorminge daar in gebracht hebben. En voorwaar alles wat van deze Voorzienigheid Gods verhaalt wordt in dit ftuk, dient om te betoonen, dat Godt den rechtschapen Mensch rykelyk voorzien heeft van het geen strekken konde om hem tot een grooter gelukzaligheid te brengen: gelyk als I. zyne invoeringe in het *Paradys,* vs. 8--15. II. De toevoeginge van middelen, α om zyn verval te verhoeden, vs. 16, 17. en β om hem in zyn

X. *Samenspr.*

V

ge-

geluk bevorderlyk te zyn, waar toe hem een eeven heilige en kuifche Vrouwe gegeven is, welker fcheping, *eerst*, en *daar naa* Adams heilige echtvereeninge met dezelve, verhaalt wordt. Voeg hier nu *ten derden* nog by, dat Adam ook na de verbeurte van dat voorgestelde leeven nog in de verbeeldinge was, van dat te kunnen wederkrygen langs den eerst voorgestelden wegh; waarom Godt hem den toegang tot den boom des Leevens belette, toen hy gedachten maakte, om door het gebruik van het geen hem tot een teeken van dat Leeven gegeven was het verlorene weder te krygen. Wat zegt gy dan van het *diep stilzwygen van Moses* aangaande de belofte des *Eeuwigen Leevens*?

PANTANECHOMENUS.

Ik heb nog andere reedenen, die van zoo veel gewichte zyn, dat ik vast mag stellen, dat het zelfs *niet wel voeglyk* was, dat in 't verhaal van Moses van een belofte des eeuwigen Levens gewaagt wierde: want hoe zoude dit voegen by de beschryvinge van den *natuurlyken staat* van den Rechten Mensch? En wat evenredigheit had zulk een belofte met de voorwaarde waar aan die zoude zyn vastgemaakt, die niets meer behelste, dan een uiterlyke gehoorzaamheit omtrent een spyswet.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, uwe reedenen leiden het water met een vollen stroom op myne molen; want daar wil ik heen, dat Moses niet verkeert in de beschryvinge van Gods Voorzienigheit omtrent den *natuurlyken staat* van Adam, maar omtrent eenen *bovennatuurlyken staat*, waar toe de Mensch van Godt verordineert was: anders paste zulk een *loon* niet op zoo geringen *voorwaarde*, en, mag ik 'er byvoegen, zulk een uitgebreide straf niet op zulk een misdryf.

EU-

E U R U O D I U S.

Myne Heeren, gylieden hebt gelyk, en de Heer *Pantanechomenns* is daar van overreedet, hoewel hy de gevoelens en argumenten van eenige onzer Vrienden heeft opgegeven, om dat hy voor de Verdraagzaamheit geporteert is, gelyk ik. Ik verzoeke dan alleen, dat gylieden ons en onze Vrienden voor geen *Socinianen* of *Remonstranten* aanziet. Het is 'er zoo verre van daan, dat wy lochenen zouden, dat de Mensch in den staat der Rechtheit een verwachtinge des Eeuwigen Levens zoude gehad hebben, dat wy ter contrarie van gevoelen zyn, dat die verwachtinge aan de kennisse van de goedheit en rechtvaardigheit Gods onfscheidbaar verknocht is; zoo dat, gelyk de dood een *natuurlyke loon* is van de *zonde* tegen Godt, zoo ook de volhardinge in het leeven, of zoo gy het zoo noemen wilt, het eeuwige leeven, een *natuurlyken loon* is van de *gehoorzaamheit* aan Godt, die niet toelaten kan dat zyn heilige de verdervinge zie.

O R T H O D O X U S.

Dat Gylieden *in terminis* geen *Socinianen* nog *Remonstranten* zyt, weeten wy, maar, gelyk in onze Gesprekken menigmaal getoont is, hoe verre Gylieden tot die partyen genadert zyt, zal in dit Gesprek hier of daar mede nog wel eens worden aangewezen. Ondertuffchen voldoet my u gezegde niet; want om niet te staan op de dubbelzinnigheit van uwe woorden van *dood* en *eeuwig leeven*, en niet uit te vorschen hoedanigen *dood* of *leven* gy begrypt, en of gy het niet wel eens moogt zyn met *Episcopius*, zoo dunkt het my absurd, dat gy de verwachtinge des eeuwigen levens als een *natuurlyken loon* van de gehoorzaamheit aan Godt uit zyne goedheit en rechtvaardigheit afleidt, even als gy den dood afleidt uit de gerechtigkeit Gods, als een *natuurlyke straffe* van de zonde.

Schoon Godt Natuurshalven, wegens zyne onverzaak-
bare Gerechtigheit, de zonde straffen moet, zoude
ik niet durven zeggen, dat Godt de zonde van den
mensch zoude moeten straffen met den tydelyken of
lichemelyken dood, dien gy waarfchynlyk beoogt:
want waarom zoude Godt, eeven rechtvaardig bly-
vende, den zondaar niet hebben kunnen besluiten in
een onsterffelyk Lichaam, onder banden der duister-
nisse, en eeuwige wroegingen, met wanhoop aande
herstellinge in zyne Vriendschap, gelyk hy met de
Duivelen gehandeld heeft, en den godloofen na hun-
ne Opstandinge ter verdoemenisse doen zal. Maar dit
durf ik zeggen, dat Godt aan den Mensch, wegens
deszelfs allervolmaakfte gehoorzaamheit aan zyne Wet,
niets het minste, als een *natuurlyke wedervergeldinge*,
verschuldigt is, hoe oneindig ook zyne goedheit is;
veel min om zynen middelbaren staat van gelukzalig-
heit met de hoogste heerlykheit des eeuwigen levens
te veranderen. Dit meen ik dat in onze *vorige Samen-
spraak* u reeds is aangewezen, en gy hebt het niet
kunnen wederleggen. Komt gy nu weder op met
uwe opgewarmde dwaling? Maar ik wil u hier over
nu niet hard vallen, om dat die mogelyk kan gespro-
ten zyn uit een onhebbelyke distinctie van de gerech-
tigheit Gods, welke men in de Scholen heeft inge-
voert; als men die onderscheidt, in het gemeen aan-
gemerkt, in een wraakvorderende en beloonende
gerechtigheit, *vindicativa* & *remunerativa*; daar noch-
tans de rechtvaardigheit Gods op zig zelve aan-
gemerkt, en *buiten gedaane belofte* aan het schepsel,
niet *beloonende* is, want wie heeft Godt voorgeko-
men dat hy het hem zoude vergelden? Zulk een
distinctie dient in de kraam van *halve Pelagianen* en
derzelve navolgers, maar komt niet wel overeen met
de standvastige Leere der *Hervormden*, die, zedert
de Papisten met haar *meritum*, verdienste, voor den
dag gekomen zyn, en de distinctie daar van in *me-
ritum*

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 289

ritum ex congruo, verdienste uit welvoeglykheit, en *ex condigno*, uit eevenreedigheid of waardigheid, zoo veel ik weet, altyd hebben staande gehouden, dat'er tusschen het schepzel en Godt geen *meritum nisi ex pacto*, dan uit een verbondsbeding, of belofte, zyn kan. Zoo deze Leere schriftmatig is, gelyk ik vertrouwe, zoo vervalt u gevoelen, dat het eeuwige Leeven den rechten Mensch, wegens de kennisse van Gods goedheit en gerechtigheit, te wachten was als een *natuurlyke loon* zynere gehoorzaamheit. Waar uit dan volgen moet, dat de rechte Mensch dat Leeven niet wachten konde, ten zy Godt hem daar van een *belofte* deed, en zig' zelve gelyk als tot hem aflatende, daar toe een *wegh* voorstelde, onderscheiden van den *wegh* van natuurlyke gehoorzaamheit, welke hy, zonder uitzigt op eenige belooning, aan Godt zynen Heere als een onnutte dienstknecht verschuldigt was.

E U R U O D I U S.

Wel myn Heer! durft gy den Goddelyken Schryver aan de *Hebreen* zoo tegenspreken? die ons zegt dat die tot Godt komt moet gelooven dat Hy is, en een belooner is der genen die hem zoeken, *Hebr. XI: 6.*

O R T H O D O X U S.

Neen, ik spreek *Paulus* niet tegen: maar ik moet u eens vraagen, of die tot Godt komt dit gelooven moet zonder eenige belofte? Dit zoude hier ons verschil zyn, of hy het moet gelooven *wegens de natuur van Godt*? dan of hy het moet gelooven *wegens zyn werk* in het zoeken van Godt? dan of hy het moet gelooven *wegens beloften* die Godt gedaan heeft? Ik hoor dezen text al menigmaal misbruiken: ik kan nu merken, dat de Jongelingen dit van zulke Meesters leeren. Maar, myn Heer, gy moest letten wat het

V 3 zeg-

zeggen wil *dat Hy is*: het welk een verklaringe is van den naam JEHOVAH, die in zyn Weezen onveranderlyk, en in zyne beloften getrouw en onwankelbaar is; en die dus de genen die hem zoeken beloont volgens zyne eige en vrye beloften, na welker vervulling zy ook zoeken als zy gelovig zoeken; om dat geloven zyn weerflag heeft op beloven.

A D I A P H O R U S.

Myne Heeren *Orthodoxus* en *Philalethes*, ik betuige dat ulieder redeneeringen de schaale van myn oordeel zoo verre overgehaalt hebben, dat ik in dit verhandelde niet meer onverschillig ben: en dat ik begryp, dat de Mensch, hoe volmaakten gehoorzaamheit hy aan de Wet van zynen Schepper bewyft, daar door geen recht krygt tot verbeteringe van zynen natuurlyken staat, om dat de Schepper natuurlyker wyze aan zyn schepsel niet verschuldigt kan worden: gelyk ik mede begryp, dat Godt den Mensche tot een hooger en heerlyker staat geschikt heeft, dan hy in het aardfch Paradys bezat, 't geen ook een reden was waarom hy hem met zyn beelt begaafde, op dat hy bequaam mochte zyn om met Godt in de eeuwige gelukzaligheit te leven. Dus zal het nu tyd zyn, dat een der Heeren ons zegge, *welken wegh* Godt aan den rechtschapien Mensch heeft voorgestelt, door welken hy tot zulk een gelukzaligheit zoude mogen komen, die zynen staat, waar in hy geschapen was, te boven ging?

P H I L A L E T H E S.

Zoo het u belieft, myn Heer: dit is het stuk daar over wy thans te spreken hadden, niet waar? Door een VERBOND, 't welk hy heeft opgerecht om den Mensch, met zoo heerlyke vermogens tot de vervulling der Verbondsplicht begaafd, tot een staat der hoogste en onveranderlyke gelukzaligheit te brengen.

Waar

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 291

Waar in Godt den rechten Mensch onder een verband stelde, om zyn beginfel te bewaaren, en door volhardinge in goed doen heerlykheit en eere en onverderffelykheit te zoeken, onder belofte van het eeuwige leeven; met een tegenovergestelde bedreiginge van zeekerlyk te sterven, indien hy door ongehoorzaemheit zynen plicht mocht te buiten gaan.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Ik hoor wel, dat dit zal zyn dat *schoone* en *nieuw-overzonne Verbond der Werken*, daar de Godgeleerden van den laateren tyd zoo veel van gerammelt hebben, en het welk by de Rigiden, gelyk Gylieden en uwe Vrienden, mitsgaders by de kleinwetende Gemeente, aan welke dit met mond en pen geduurig wordt ingescherpt, als het *Schibboleth* en deuse der Regtzinnigheit gehouden wordt; zoo dat gy alle, die geen belydenis doen van een Verbond der Werken, wel gaarne zoudt uit de Kerkgemeenschap uitboenen, zoo het maar in uw lieder macht stond; en, daar in de *Formulieren van Eenigheit* geen meldinge van zoo een Verbond der Werken wordt gemaakt, na een Algemeene of Nationale Synode haakt, om het in de Formulieren te brengen, en alle Leeraars tot voorstandt van zulk een schoonen Werkverbondt te verplichten.

P H I L A L E T H E S.

Myn Heer, gy laat uwen geest al rykelyk uit, en noodzaakt my daar door, om u op veele dingen te antwoorden 't geen ik liever verzwegen had. Ik hoop myne driften den teugel zoo niet te vieren als gy gedaan hebt, en zoo veel ik kan my der korthheit te bevlytigen.

Het is my *eerst* tot ergernisse, dat Gy u behelpt met spotternye, om een stuk der Leere, betreffende den wegh der zaligheit van Godt aan het rechtgeschapen Menschdom aangewezen, te verguisen en verachtelyk

telyk te maaken: daar men over zulke dingen niet dan met de hoogste eerbiedigheid behoorde te spreken. Als ik hoore noemen dat *schoone* en *nieuwverzonnen* *Verbond der Werken*, komt my in gedachte de spotgeest van eenen die zig genoemt heeft *Aletophilus Orthodoxus*, en, na men my bericht heeft, een Amptgenoot van den Dortschen Predikant en heftigen Bestryder van het Werkverbond *Do. van Bysterveldt* geweest is, die met deze smadelyke bywoorden van *het schoone en nieuwverzonnen Werkverbond* pleegde te spreken, en in eenen brief over het Boekje van *Johannes van Breda*, te *Rotterdam* voor den Autheur gedrukt, geschreven heeft; wiens naam ik verzwylge, maar wiens geest in u schynt verhuift te zyn, om dat gy met een *mysterismus*, en dat bywoort *schoon* door uwen neus haalende even gelyk die gewaande *Aletophilus*, van Gods aanbiddelyken wegh met den Mensch spreekt, waar in de grond van alle Gods handelingen, zoo omtrent die genen die verloren gaan, als omtrent hen die zalig worden, en omtrent Christus hun Borge en Hoofd, gelegd is. Het zyn geen bagatellen, met welke een Adams-kindt, die onder de toegerekende schuld van dit Werkverbond tot den dood verbonden legt, zoude mogen spotten, daar Israël aan Sinai, toen de Heere hen de gedachtenis van dezen onmogelyk geworden wegh vernieuwde, en Moses zelve, van beelden. Daarom verzoek ik u, met eerbiedigheid van deze dingen te spreken, of ik zal opstaan en heen gaan.

Maar *ten anderen*, ik bedroefte my, dat Gy nog durft staande houden dat dit Leerstuk *nieuw verzonnen* is, en de uitvindinge daar van aan Godgeleerden van den laateren tyd durft toeschryven, daar u zoo menigmaal getoont is, dat wel in laateren tyd daar over twistinge in de Kerke is opgerezzen, zedert dat *Episcopus*, uit zyne Pelagiaanse beginfelen, dit Werkverbond verlochent heeft, en *Amyraldus* met *Placæus* hem

hem daarin gevolgt zyn; en wel meest sedert dat ulieder eerste voorgangers hier te Lande ons dit Leerstuk hebben zoeken afhandig te maken: maar dat het geloof van dit Leerstuk niet minder dan nieuw is, maar van een ouden tyd af van de regtzinnigen is beleeden. En de oude Doctor, die eertyds onze Vriend was, dog daar na de uwe geworden is, heeft dit in zyn Boekje genaamt *Adam en Christus*, zoo wel betoogt, dat gy nog niemand na dezen meer behoort te zeggen, dat de Doctoren CLOPPENBURG en COCCEJUS, omtrent het midden van de vorige eeuw, het Leerstuk in de Theologie gebracht hebben. Zoo zyn gemelde Boekje niet in alle handen was, zoude ik hem doen hooren *Cap. IV. §. XLII. tot XLVIII.* en een lyst van *Aucteurs*, die dit Werkverbond voor de tyden van *Coccejus* stelden, door dien ouden Doctor gestelt aan den voet van *pag. 367, 368.* daar by voegen, welke nog zeer zoude kunnen vergroot worden door het geen een jonge en zeer arbeidzaame Leeraar van een Zeeuwfche stad, in zyne doorwrochte *Aanmerkingen over de Walcherse Artikelen §. C.* mitsgaders in een aantekening onder bladzide 184. hier toe heeft opgeteekent. Behalven *Rob. Rollocus*, Professor te Edenburg, in zyn Tractaat *van de kragtadige Roeping*, Anno 1597. aan *Koning Jacobus* opgedragen *pag. 6--13.* en *Joh. Piscator* zelve, in *Thef. Theol. Vol. II. Loco IV. §. 3. 5. Vol. III. Loco XII. Quæst. IV.* en *Vol. IV. Disp. XVI. §. VIII.* om niet te noemen *Paulus Testard, de natura & gratia §. XII.* die zelfs dat Verbond gestelt heeft, zoo het noodig was hier oude naamen aan te teekenen, en men niet wiste, dat de meeste oude Godgeleerden in hunne schriften dit stuk, als daar *geen twist* met iemand over *uitstaande* was, voor onderstelden, en daar het te pas quam slechts met een woord noemden; om dat het van vroege tyden af in de Scholen was aangenomen, gelyk dat bekendt is

uit de half Pelagiaanse dwalingen van *Durandus*, *Occam*, en andere Scholaftike Leeraars, gevolgt door *Albertus Pigbius* en *Ambrosius Catharinus*; welke stelden, dat het uit Adams *Bondbreuk* was, dat wy zondig en onrechtveerdig *gereekent* worden, maar (hier leide hun dwaling) lochenden, dat wy daar uit zondig geboren worden: want *Adam had beloofd de ontfangene gaven voor zig en zyne nakomelingen te bewaaren, en hy had die niet bewaart, daarom worden wy zondaars gestelt en waardig den haat van Godt*. Men kan daar van meer zien by *Paulus Sarpus*, daar hy de beraadslaginge der *Trentische Vaders* over de stoffe der *vyfde Sittinge* van dat *Concilie*, gehouden den 17 *Juny* des jaars 1546, verhaalt. En hebben die *Schoolsche Leeraars* dit *Leerstuk*, van het *Verbondt der Werken* met *Adam*, niet zoo *Methodisch* uitgewerkt, nog van den *Naam* daar van gewaagt, wy vindenze eeven *flordig omtrent eene Methodische verhandeling* van het *Verbond der Genade*, zoo dat ik zelfs niet weete, dat *Petrus Lombardus* den naam daar van ergens gebruikt: daar hy nochtans het wezendlyke denkbeeld van het *Werkverbond* met *Adam* opgeeft, **SENT: Lib. II. Dist. XX. K. schryvende; van dezen staat zoude DE MENSCH MET ZYNE GANTSCHEN NAKOMELINGSCHAP overgebracht zyn tot een beeter en waardiger staat, daar in hy het Hemelsch en eeuwig goeds, hem in den Hemel bereidt, genieten zoude. Want gelyk de Mensch uit tweederlei natuur is zamengesteld, zoo heeft de Schepper van den beginne twee goederen voor hem bereidt, het eene tydelyk, het andere eeuwig; het eene zichtbaar, het andere onzichtbaar; het eene voor het vleesch, het andere voor den Geest. En dewyl het natuurlyke eerst is, daar na het Geestelyke, heeft by hem het tydelyke en zichtbare eerst gegeven, maar het ONZIGTBARE EN EEUWIGE HEEFT HY HEM BELOOFT EN VOORGESTELT OM DOOR VERDIENSTEN**

TE

TE ZOEKEN. *Doch tot bewaaring van het geen Hy hem gegeven had, en om te verdienen 't geen hy hem beloofd had, heeft hy* BY DE NATUURLYKE REEDE, die by door de *Scheppinge in de ziele des menschen gelegd had, waar door hy tusschen het goede en quade kon onderscheiden, EEN GEBOD DER GEHOORZAAMHEIT GEVOEGT, DOOR WELKS ONDERHOUDINGE HY HET GEGEVENE NIET VERLIEZEN EN HET BELOOFDE VERKRYGEN MOCHTE, op dat by door verdienste mochte komen tot den prys.* Zoo schreef die Verzamelaar van de gevoelens en uitspraken der Vaders en oude Godgeleerden, voor meer dan zes honderd jaaren; terwyl gy de onbesczaamtheit hebt, van dit Leerstuk te noemen een *nieuwvoorzonnen Werkverbondt*: het welk CORN. JANSENIUS de befaamde *Bisschop van Yperen* niet heeft durven doen, toen hy het, in den zelve tyd met PLACÆUS, onwaardiglyk verschopte, om de halve Pelagianen een pas af te snyden, die de inklevende Erfzonde lochenden, en geen andere Erfzonde erkenden dan de schuld der overtredinge Adams, toegereekent aan alle zyne nakomelingen die in hem gezondigt hebben: als of deze twee dingen niet konden te zamen gefchikt worden, gelyk ze de Roomsche op hunne wyze zamen voegden, als te zien is by *Bellarminus zelve de Statu Peccati Lib. IV. Cap. XVII. pag. 345.* *Jansenius* zeide wel, dat AUGUSTINUS, nogte iemand der ouden voor de tyden der *Scholastiken*, van zulk een Werkverbond geweten hebben, *de Statu Naturæ Lapsæ, Lib. I. Cap. XII.* maar hy noemt het niet *nieuw uitgevonden*, gelyk gy, in tegendeel hy haalt het van de *Scholastiken* af. En nochtans denk ik niet, dat *Jansenius* hier de waarheit zegt; om dat de plaats van AUGUSTINUS uit zyn XVI. *Boek van de stad Gods, Cap. XXVII.* al te duidelyk spreekt, dan dat men hem de ontkenning van een Werkverbond zoude aanvryven. Die Oudvader verklaart daar, welken Verbondt Gods zulk een Kindt zoude verbroken hebben, wiens voor-

huit

huit ten agtften dage niet befmeden zoude zyn geworden, volgens *Gen: XVII. 14.* het welk niet zyn konde het Verbond der Befnydenis, aan welks verwaarloofing zulk een Kind geen fchuld had: waar uit hy dan befluit, dat het was het Verbond met Adam, en zegt, dat ook de *Kinderkens* — alle in dien eenen het *Verbond Gods* (*Testamentum Dei*) verbroken hebben, in welken alle gezondigt hebben. En dat het eerste Verbond, dat met den eerften *Menfche* gemaakt is, doorzeker dit is: ten dage als gy daar van eet zult gy den dood fterven.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Myn Heer, Gy gaat al zoo voort zonder omzien. Weet gy wel, dat veele van die Aucteurs, welke gy met uwe Vrienden aantrekt, dit ftuk van het Werkverbond geheel anders verftaan als gy? houdende het daar voor, dat Adam in een *Werkverbond gefchapen was*, en als de *Stamvader* van het *Menfchdom* zyne *Natuur* zoo zoude voortplanten, gelyk hy die bewaarde door gehoorzaamheit, of door ongehoorzaamheit kwam te verderven. En dat dit het gevoelen is het welk *Jansenius*, in het boek door u aangehaalt, zoo wydloopig beweert. Gelyk zyn Voorganger *Augustinus* ook zekerlyk geen Verbond der *Natuure* in *terminis* ftelt, en door *Testamentum* of *Fœdus primum* in die plaats niet anders verftaat, dan de *Wet* of het *Gebod*, 't welk Adam in het *Paradys* was gegeven. Want *Augustinus* leide de *Erfzonde* niet af uit de *fchuld* Adams, maar uit de *bevelekking* zynere *Natuure*.

P H I L A L E T H E S.

Ik weet zeer wel wat ik beredeneere: en dewyl ik voor uit zie, zal ik niet omzien. Het is my ook zeer wel bekend, wat een *jonge Doctor* over deze dingen gezegt heeft, die met zyne reedenrykheit niet veel heeft uitgevoert; om dat kundige voor langen tyd geweten hebben, dat dit Verbond der werken tweeder-

derlei wyze is beschouwt, en van den eenen met meer naauwkeurigheid als van den anderen, daar wy hier na nog wel iets van zullen hebben; daar nochtans die gene, die het zoo begrypen gelyk gy het opgegeven hebt, nooit in hun gedachte genomen hebben, om het geheele Verbond der Werken te bestryden of te verschoppen, 't geen de *oude Doctor* al bewesen heeft dat door den jongen aan *PARÆUS* valschelyk is te laste gelegd. Dit heeft niemand gedaan, tot dat *Jansenius*, en, ik mag niet zeggen uwe *Voorzaaten*, die bescheidener daar van spraken, maar uwe *Vrienden*, tot die stoutheit gekomen zyn, en 'er, om de maat vol te maken, hebben gelieven by te voegen, 't is een *nieuw verzonnen* Werkverbondt. Maar wat wilt gy daar mede zeggen, dat *Augustinus* ter aangetogener plaats *zeekerlyk geen fœdus naturæ in terminis stelt*, om dat hy verstaat door zyn woord *Testamentum* of Verbond niet anders dan de *Wet* of 't *Gebod* in 't *Paradys* gegeven. Want wy meenen ook, dat dit die *VERBONDSWET* is, welker overtredinge, door het Verbondshoofd en den Stamvader Adam, alle de Kinderkens tot Bondbreekigen gestelt heeft. En wat aangaat *Augustinus* twistgeding met *Julianus*, dit betrof eigentlyk niet de *oorzaak* van onze natuurquaal, die wat meer *verborgen* is, maar de *openbaare Erffmet* onzer gevallene natuure. *Julianus* kende, volgens de gronden van *Pelagius*, geene *Erfzonde*, dan die wy betrekken door de opvoeding, en het navolgen van kwaade voorbeelden; en hield staande, dat de natuur des menschen, zedert Adams val, nog *in baar geheel* is. Vader *Augustinus* beweerde tegen hem te recht, dat de geheele menschelyke natuur door den val Adams bedorven is. Deze verdorvenheit stelde hy in de *begeerlykheit*, waar in zy openbaar wordt, welke den *Mensch* voor Godt *schuldig* maakt, *concupiscentiam cum reatu* noemde hy ze; en de overbrenging vandie verdorve gestalte leidde hy af uit de ongeregeltheit der

der begeerlykheit, die nu heerscht in de Vleeschelyke vereeniging van Man en Vrouw, waar door hare kinderen onrein zyn van den baarmoeder af. Dit was wel goed tegen *Julianus*, maar tot verklaringe der Erfzonde niet *volledig*: en al stelde hy niet geheel kwaalyk 't geen *openbaar* is, nochtans, om dat hy het *meer verborgene* verwaarloosde, bragt hy zichzelve in engten; zoo dat hy, zyn leeven lang, met deregtvaerdigheid Gods niet heeft kunnen vereffenen, dat Die eene onbevleete ziele, (hoedanige Godt alleen kan scheppen zal Hy geen onmiddelyke oorzaak van de zonde zyn) zoude zenden in een Lichaam uit zondig zaadt, om daar door verontreinigt en alzoo aan de straffe onderworpen te worden: waarom hy tot die gedachten verviel, dat de ziele, zoo wel als het lichaam, door de ouders wordt voortgeplant: daar hy niet toe zoude gekomen zyn, zoo hy het Verbond met Adam, 't geen hy beleeden had, ook recht verstaan had; waar op de Godgeleerden van den volgenden tyd wat meer gelet hebben, en gelyk zy met *Augustinus* de *Erfzmet* afleidden uit de verdorve natuur der eerste Ouders, de *schuld*, waarom wy onder zulk een verderf in de wereld komen, gestelt hebben in derzelve eerste overtredinge. Uit alles wat ik gezegt heb, denk ik dat duidelyk blykt, dat dit Werkverbondt, wat het weezen deszelfs betreft, van de *Ouden* is erkent, van het begin der twaalfde Eeuwe af in de Scholen geleert, in de Reformatie onder ons behouden, van meest alle onze Doctoren aangeroert, van anderen uitvoeriger verklaart, van *Cloppenburg* en *Coccejus* tegen *Placcæus* verdedigt, en in deze Landen maar eerst door *Jac. Alting*, daar na door *Joh. Vlak* en die van deszelfs *bende* waren, bestreden is, welker nieuwigheit in dit stuk thans by U de oudheit, en het oude dat schoone en nieuwverzonne Werkverbondt is.

PAN-

Wel nu dan, Mynheer, ik zal voortaan met meer eerbiedigheid spreken van dat schoone en nieuwverzonnen Werkverbondt, waar van geen schaduw te vinden is in onze *Confessie* en *Catechismus* ofte *Symbolische schriften*; waarom ik niet gedoogen kan, dat het als voor de *Leuze der regtzinnigheid* gehouden werde, als zynde niet meer dan een *Problematisch* stuk, en *Schoolgeschil*, daar elk na zyn licht over mag oordeelen; te meer, alzoo alle de waarheden, welke gylieden aan dit Leerstuk poogt te verbinden, eeven zuiver begrepen, en eeven wel verdedigt kunnen worden, het zy men een Werkverbondt met den rechte Menschestele, of dat ontkenne: en waarom dan zoo veel beweginge daar over in de Kerke gemaakt?

PHILALETHES.

Ik zal u daar wel op antwoorden, want ik had nog niet gedaan. Het behaagde u, myn Heer, te zeggen, dat wy de Leere van een Werkverbondt houden voor een *Leuze van regtzinnigheid*. Daar hebben wy groote reede toe. *Job. Piscator* heeft in zynen tyd al aangemerkt, dat uit het regte begrip van Gods Verbond met den Menschestele, alle ketterrijen, die den grondt der zaligheid bestryden, wederlegt kunnen worden: en het is om die reeden, dat onze Godtgeleerden hunne stelsels der Godgeleertheit, zedert een eeuwe, meest op een Verbondsmatigen leeft geschoeid hebben. In 't byzonder kunnen wy nog de Leere onzer Elende, zoo veel aangaat den oorspronk onzer Verdorvenheit, nog de Leere onzer Verlossinge door Christus, ooit recht verklaren, ofte tegen de Dwalingen der genen die buiten ons zyn bondig verdedigen, zonder het stellen van zulke een Werkverbondt. Want dewyl de straffe der overtredinge, volgens het

na-

natuurlyk recht, alleen valt op den overtreder zelve, zoo daar willekeurig geen andere schikkinge gemaakt zy, en 'er geen dadelyke overtredinge kan begaan worden door een schepsel dat nog geen gebruik van zyne reedelyke vermogens heeft; en dewyl wy nochtans dagelyks ondervinden, dat onze kinderkens wel voor, by, of niet lange naa de geboorte, voor alle gebruik hunner redelyke vermogens, elendig zyn en sterven, en dus zonder dat zy gezondigt hebben in de gelykheit der overtredinge Adams: zoo moet volgen, indien men zulk een Verbond der Werken, met Adam in den beginne opgerecht, verloochent, of dat die dood maar een gevolg van de Scheppinge en geen befoldinge der zonde is, tegen Gods Woort; of dat die Kinderkens onschuldig sterven, tegen Gods gerechtigheid, want Paulus zegt van zulke dat ze nog goed nog kwaad gedaan hebben; of dat de Zonde, een zeedelyk ding, en afwykinge van onzen zeedelyken plicht, in de stoffe van hunne Lichamen legt, en dat de onschuldige ziele daar om lyden moet, die zelve dat werktuig der zonde tot hare woonstede niet verkoren heeft, dat ongerymd is; of dat de Ziele, van Godt, den Vader der Geesten, recht en met alle de vereifchte hoedanigheden geschapen, enkel door de vereeniging met het Lichaam, en eer zy nog gebruik van de zinnetuigen des Lichaams maaken kan, om daar door op eenige voorwerpen werkzaam te zyn, of door dezelve bewrocht te worden, kan bevekt worden, zoo verre, dat zy daardoor waardig wordt voor eeuwig van Godt te worden afgescheiden, het welk onmogelyk is: en zoo zullen wy dan gedreven worden na de Pelagiaansche grensen, om, met verlochening van de aangeborene Erfzonde, het geheele Natuurverderf aan de navolging van kwaade voorbeelden toe te schryven, daar wy, uit eerbied voor Gods Woord, een schrik van hebben; te meer dewyl wy weten, wat 'er verder aan die Pelagiaansche stel-

stellingen aanhankelyk is. En nademaal Godt in zyn Woort, den Zondaar eenen wegh van Zaligheid door Christus voordragende, daar benevens aan denzelfven een Wet der Werken, met beloften des Leevens aan den Daader, voorhoudt, zoo moet, naa ons begrip, een van tweeen waarachtig zyn, of dat het Leeven, dat nu alleen in Jesus Christus is, eenmaal verkrygbaar zy geweest door den wegh van een Werkverbondt, met welks plichten Godt de bediening van Christus Euangelium eenigermaate omkleedde by het Volk Israëls, en die Hy nog doet aandringen by alle zondaars, om de Uitverkorenen daar door tot den Verlosser te dryven: of, indien zulks verzaakt wordt, dat dan de genade van het Euangelium geen zuivere Genade en is, maar het Verbond, waar door wy nu moeten zalig worden, een *half Werkverbond* is, (en wilt gylieden daar heen, hoe kunt gy dan een Werkverbond in den staat der regtheit verlochenen) en Christus, de Zaligmaker van gantsch onmagtige zondaaren, maar een halve Zaligmaker is, wiens lyden en sterven ons alleen ten nutte komen zoude als wy ons eerst onder onzen plicht stelden, en ons aan die Wet der Werken onderwierpen, om ten deele door Christus, ten deele door onze gehoorzaamheit, zonder welke Christus sterven voor ons onnut zoude zyn, gerechtvaardigt te worden, en om langs den wegh van een nieuw Werkverbondt het Eeuwige Leven door onze gehoorzaamheit, hoewel door genade in ons gewrocht, te verkrygen. Het welk wy houden voor een omkeering van het Euangelium, een onbeschaamde tegenspreeking van Paulus, een veroordeeling der gezegende Reformatie, en de opening eener wyde deure om tot de Papisten weder te keeren, of immers tot de half Pelagiaansche Remonstranten over te gaan. Het welk de reden is, waarom wy, volgens plicht, de Gemeinte waarfchouwen; verblydende ons, dat Godt over onzen dienst, en

X. *Samenspr.*

X

die

die van onze getrouwe Amptgenooten, zoo veel zeggen geeft, dat zy het Werkverbond, waar door nu niemand kan zalig worden, van het Genadeverbond behoorlyk weeten te onderscheiden, en zig niet licht door uwlieder schoon spreken zullen laten verleiden, om Wet en Euangelium weder zoo te vermengen, gelyk by het Pausdom voor de tyden der Reformatie geschiede. Ik zoude by het gezegde nog voegen mogen, dat uit het recht begrip van de schuld, door de overtredinge van het Werkverbond gemaakt, de natuur van de Borgtocht, welke Christus voor de Uitverkorenen op zig genomen heeft, eerst recht bekendt wordt, daar Gylieden geheel andere gedachten over maakt, dan wy, die het niet genoeg achten dat Christus iets opracht ter betooninge van Gods rechtvaardigheid; maar dat Hy aan den *tweeledigen eisch* van het overtreden Werkverbond moest genoeg doen door lyden en volmaakte gehoorzaamheit, zoo wy door hem zouden verlost worden, en het verbeurde leeven weder verkrygen. Als mede, dat wy nooit begrypen zullen, hoe, behoudens Gods regtvaardigheid, aan de uitverkoornen kan worden toegerekent; 't geen Christus, als hun Hoofd en Plaatsbekleeder, gedaan en geleden heeft, met dat gevolg, dat zy daar door van den dood verlost en wederom in het verlorene Levens-recht en bezit herstelt worden, zoo wy lochenen, dat de zonde van Adam, als het Hoofd en de Plaatsbekleeder van alle zyne Natuurlyke Nakomelingen, door een rechtvaardig oordeel Gods aan dezelve onmiddelyk, regtstreeks, en voor dat zy in eigen Persoon Zondaars geworden zyn, wordt toegerekent. En terwyl onze Godgeleerden uit de Leere van het Verbond der Werken deze grondwaarheden van ons Geloof gelukkig verklaart en deftig verdedigt hebben, mitsgaders de vorens gemelde dwaalingen grondig uit het zelve beginzel hebben wederlegt, zoo moet ik daar uit besluiten, dat Gylieden om-

omtrent deeze dingen wat nieuws in den mars hebt: want niemand zal zig tegen een onschuldig Leerstuk, gelyk gy zelve het voor een *Schoolgeschil* houdt, en het welke in het gemeen by die van zyne gezintheit aangenomen is; gelyk ik getoont heb, met zulk een hoofdige aenhoudentheit verzetten, ten zy hy daar toe pragnante reedenen hebbe.

Ten vierde, ergert my uw gezegde, dat wy alle, die geen belydenis van het Werkverbondt doen, gaarne uit de Kerkgemeenschap zouden uitboenen. Eeven of wy zulk oproerig Volkje waren, gelyk gylieden u voor omtrent dertig jaaren betoont hebt in de eerste Stad van Holland, toen *Johannes van Breda* dit Leerstuk tegen *Bystervelt*, en die van zynen aanhang, poogde te verdedigen: wanneer ulieder kunstnaryen, kuiperyen, omkoopingen en opstookingen zoo verre gegaan zyn, dat het byna tot een bloetbad zoude uitgelopen hebben; het welk nog in versch geheugen is; en een wonderlyk denkbeeld van ulieden moet verwekken, als men zoms by uwe voornaamste Hoofden hoort, of leeft, dat sy 'er niets tegen hebben, dat Adams staat een *Verbondsstaat* werde genaamt; en dan wederom bevindt, dat Gylieden alles zoudt ten ondersten boven keeren, om de Leere van het Verbondt der Werken uit de Kerke te verbannen. Zoo bestaan wy niet, die geen Mensch zullen schuldig maaken om dat woordt *Werkverbond*, zoo de zaaken, welker denkbeeldt gewoonlyk aan dit woordt verbonden worden, behoorlyk worden erkent, en door het verzaaken daar van geen grondt gelegd wordt om andere voorname waarheden onzes Geloofs te ondermynen. Wy kennen 'er onder de regtzinnigste Leeraars, welke den naam van *Werkverbond*, lieft niet gebruiken, en zig liever in dezer voegen uitdrukken, dat de rechtschape Mensch van Godt gestelt is onder een *Wet der Werken*, om door de volmaakte gehoorzaamheit derzelve de eeuwige gelokzaligheid te verkrygen,

met bedreiginge van de uiterste rampzaligheid, zoo hy zynen plicht te buiten ging: meinende dat zy dus Schriftmatig spreken met Paulus Rom: III: 27. en poogende uwliedier Cavillatien af te snyden; terwyl zy nochtans in allen deele dezelve Waarheden vast houden en verdedigen, om welke het ons te doen is, en die zy, nog wy, ons nooit zullen laten afhandig maken.

Eindelyk heeft het u belieft te zeggen, dat 'er van dit *Verbond der Werken* in onze *Formulierren van Eenigheid* geen meldinge gemaakt wordt. Maar wat trekt gy daar uit, myn Heer? Dat men geen *Werkverbondt* behoeft toe te staan? Dan behoeft men ook geen *Genade Verbonds* toe te staan, en mag het geruist verwerpen, om dat 'er in de *Nederlandsche Belydenis* niets van te vinden is, en de *Catechismus* mede dat woordt niet is gebruikt, schoon in de *Verhandeling van de Sacramenten* en derzelve gebruik *Vrage 74* en *82.* tweemaal het enkele woord *Verbond* voorkomt.

Niet te min is 'er de *zaak* in, begreepen in andere woorden, welke een *Verbond* met Adam medebrengen. Onze *Belydenis* noemt de bekende *Verbondswet Gen: II: 17.* HET GEBOD DES LEVENS dat by (de mensche) *ontfangen had.* *Art: XIV.* Die zoo spreekt, geeft ons ten eersten een denkbeeld van een verbond, waar door Godt zig verplicht heeft zyn Schepzel, aan 't welke hy door geen verdiensten *natuurlyker wyze* konde verschuldigt worden, op zekere *voorwaarde* een gelukzaliger Leeven te geeven dan het had: want verdiensten het zy *ex congruo*, het zy *ex condigno*, zyn by de *Protestanten* geabrogeert, zoo als uit *Art. XXIV.* onzer *Belydenis* openbaar is. Onze *Catechismus* stelt *vrage 6.* dat het einde, niet dat Godt in zyn besluit beraamt had, maar waar toe Hy den mensch bequaam gemaakt en de vermogens by de *Scheppinge* na zyn beelt gegeven had, was, *op dat hy met hem (Godt) in de eeuwige zaligheid* leeven zoude. Daar van moest hy

hy openbaring hebben, en hy konde tot geen hooger staat, dan waar in hy geschapen was, door verdienstelykheit zyner werken, nog door gehoorzaamheit der ingeschapen Wet, opklimmen, zonder dat Godt zig in een Verbondshandel tot hem affiet, en aan het opbrengen van een zeer geringe voorwaarde eenen allerheerlyksten loon beloofde.

Ik zal hier eens byvoegen uit de *Dordsche Regels* over den III. & IV. Artikel der Remonstranten den II. Canon: in welken de Vaderen zeggen: *Alzo dat de Verdorventheit, na Gods rechtvaardig Oordeel, van Adam op alle zyne Nakomelingen — gekomen is, niet door navolginge — maar door voortplantinge der verdorve natuur.* De verdorventheit komt dan van Adam op alle zyne Nakomelingen, zoo dat de verdorve Vader verdorve kinderen voortbragt. Hier hebben wy geen verschil over. Maar dit is de zaak, dat dit geschied niet uit de wet der natuur, waar door gelyk zyns gelyken voortbrengt, maar DOOR GODS RECHTVEERDIG OORDEEL. Zegt my nu, zoo gy kunt, waar door dit oordeel Gods gerechtveerdigt wordt, zoo 't niet is uit een *vrywillig ingevoerde Wet*, ofte uit een *Verbond*. Wilt gy meer hebben uit de *Regels der Dordsche Vaderen*? zoo let eens met verstand op de benaming van het NIEUWE *Verbond der Genade dat met Christus bloed bevestigd is*. Cap. II. Can. VII. en verwerp, der *Dwal. Art. II.* daar immers een OUD verbond moet tegen over staan in de gedachten der genen die zoo spreken. Daar ik u by moet doen aanmerken, dat als NIEUW en OUD *Verbond* by de Godgeleerden tegen elkander gestelt worden, het *Oud Verbond* tweezins verstaan word: zomtyds van het *Wettisch* of *Werkverbond*, zomtyds van de vorige en *oude bedeeeling* van het eene en eeuwige *Genadeverbond*. Maar dat deze *Canon* hier in den eersten zin spreekt van het *Genadeverbond*, en dat *nieuw* noemt, niet in tegenstelling van de oude bedeeeling, maar van het

Westifch of Werkverbondt; om dat dit blykt uit *Art. II.* van de verwerping der dwalingen, daar *VERBOND DER GENADE, EN DER WERKEN* met zoo veel letteren tegen elkanderen gestelt worden. En zult gy dan nog durven zeggen, dat 'er in onze *Symbolifche Boeken* geen gewag van gemaakt wordt? Wy hebben daarom geen *Nationale Synode* noodig, om dezen Artikel in de Formulieren van Eenigheid in te laffen, en wy verlangen 'er niet na, dat wy overlatten aan *Appellerende Predikanten*, met die van hunne bende, die zig vleien, dat hunne Meesters, van welke zy met de verlocheninge van het Werkverbondt meer andere, daar uit vloegende, of daar aan verknochte dwaalingen ingezogen hebben, fmitsgaders hunne Patronen, in zulk een vergaderinge den boven stem zullen hebben.

E U R U O D I U S.

Myn Heeren, waar toe deze lange introductie? Ik wenschte wel dat *Pantanechomenus* met zyne hooge taal daar toe geen aanleidinge gegeven had, en dat ik dit stuk eens bedaard met de Heeren had mogen behandelen. Ik wil wel bekennen dat ik voor het Verbond der Werken niet ben, om dat het ons de paalen in zommige plaatzen wat te enge zet, evenwel en ben ik 'er zoo sterk niet tegen, dat ik hier omtrent niet een betaamelyke vryheit aan de Broederen zoude laaten, inzonderheit wanneer het stuk wel verklaart wordt. En dewyl ik weet, dat die gene, die een Verbond der Werken stellen, daar in zelve van elkanderen verschillen, en uit het gehoorde tot hier toe nog niet wel kan giffen, waar op het eigentlyke gevoelen van de Heeren zal uitkomen, zoude ik u, Heer *Philaethes*, verzoeken, om wat nader openinge, wat gy door dit Verbond der Werken verstaat.

PHI-

Myn Heer, om dan niet te spreken van Verbonden in het gemeen, die ook gemaakt worden onder de Menschen, het zy tusschen gelyke, het zy tusschen meerdere met hunne minderen, gelyk Godt, die niemand zynes gelyk heeft en boven allen is, verbonden maakt met Menschen, in zyne onbegrypelyke afluatinge tot deze nietige Schepzelen, en verscheide verbonden gemaakt heeft, gelyk met Abraham en David, zoo zal ik van dit Verbond nu maar deze korte beschryvinge geeven; dat het is, *die vrye en vaste beschikkinge Gods, waar door Hy met den Mensch handelende om hem tot de hoogste gelukzaligheid te brengen, Adam, als het plaats bekleedend Verbonds hoofd van het geheele Menschelyke Geslachte, dat in hem als den wortel en Stamvader begrepen was, verbonden heeft tot den plicht van volmaakte gehoorzaamheit aan alle zyne bevelen, en op een proef daar van gestelt heeft, als een voorwaarde om tot dien voorgestelden staat te komen, onder bedreiging van den dood indien hy Gods gebod mocht overtreden, door Gods goedheid aan Adam bekend gemaakt, door zyn hoog gezach bevestigd, en door teekenen des Verbonds versegelt.*

Indien gy, myn Heer *Eurupdius*, niet ontkent, dat Godt aan Adam in het Paradys een *betere hoop* heeft voorgestelt, gelyk ik meene dat bevorens ontgezeggelyk is valt gemaakt, en dat Hy hem een *weg* heeft aangewezen, door welke hy tot de besittinge van het gehoopte komen mochte, kan ik ook niet denken, dat deze *beschryvinge* van het Verbond der Werken u zal mishaaen.

EURUDIUS.

Daar is zeker iets in dat my wel behaagt: *namelyk, dat het Werkverbond een beschikkinge Gods is, waar door by den Mensch verbonden heeft tot een plicht.*

Dit gevalt my beeter, dat het begrip van die genen, welke van dit Verbond spreekten gelyk van eenen handel van twee *van beider zyden vrye partyen*, die over de verkryginge van eenig voorgesteld goed onder elkanderen te loof en te bodt komen; het welk my altyd gestooten heeft; om dat het van Godt zulke gedachten inboezemt, die met zyne hooge Majesteit, en de Menschelyke geringheit en volstrekte afhankelijkheit, niet zyn in te schikken. Godt heeft maar te *gebieden*, als hy den Mensch brengen wil onder den bandt des Verbonds. Hier van daan die uitdrukkinge van zyn Verbondt dat hy Israël geboden had. *Jos: VII. 11. XXIII. 16. Jud: II. 20. Ps: CXI 9.* Daarom mag ik wel lyden, dat men gebruike het woord *Verbond*, mits men daar door versta de *Wet*, het *Gebod*; 't welk God aan Adam gegeven had, en dus een *eenzydig* Verbond stelle, maar geen *tweezydig*: gelyk het woord *Verbond*, in de aangehaalde plaatsen, juist geen tweezydig Verbond medebrengt, en wel enkel voor een *Gebod* of *Wet* genomen wordt, by voorbeeld, *Deut: IV. 13. Doe verkondigde Hy u zyn Verbond, dat Hy u gebod te doen, de tien woorden.* Dus behaagt my zoo verre uwe *beschryving*. Maar ik vermoede dat dezelve aan de meesten uwer zoo genaamde *Orthodoxen* niet behaagen zal, om dat ze derzelve verkeerde bevattinge van het Verbond der Werken ondermynt.

O R T H O D O X U S.

Zoo de beschryvinge van myn Broeder *Philalthes* maar gelykmatig is aan de zaak, in Gods Woordt geopenbaart, zal dezelve my en alle *Orthodoxen* behaagen: welker geene, zoo veel ik 'er kenne, gedacht heeft, dat de van Godt afhankelijkte Mensch *vry was* het van Godt voorgestelde Verbond, ofte de *Wet* en *Voorwaarde* deszelfs, aan te neemen, of te verwerpen. In dit opzicht erkent niemand onzer, dat het

het Verbond *διαλευρω* of tweezydig was; maar alleen tot hier toe, dat de Rechtschäpen Mensch in dat Verbond des Leevens, en in de Wet of Voorwaarde om tot dat voorgestelde Leeven te komen, vrywillig en met een volkomen welbehagen toestemde, daar in al zyn heil en lust vond, en zig zoo aan de pönaliteit tegen de overtredinge onderwierp, dat hy zig verblydde in den wedereifch, welke hy zig voorstelde te zullen hebben by den Godt zynes Verbonds, na dat hy de geëifchte voorwaarde zoude volbragt hebben. Wat zoud gy ons te laste leggen, myn Heer, als of wy stelden een onderhandeling tusschen God en den Mensch, waar in partyen te loof en te bodt kwamen, en de Mensch vry was het Verbond met de Voorwaarden, door zynen Schepper aan hem voorgestelt, aan te neemen of te verwerpen? Dit zoude eerder in uwlieder Systema, of in dat van uwe Vrienden leggen; want daar Gylieden stelt, dat Godt het *Verbond der Genade* met elk uitverkooren Zondaar maakt op de *Voorwaarde* van de *Wet des Geloofs*, heeft eene uwer vrienden beweert, dat alle menschen in het gemeen niet verplicht zyn tot het geloof. Hoe accorderen deze snaaren? Wat nu betreft uwe aanmerkinge, dat de woorden *Verbond* en *Wet* van eene beduidenis zouden zyn, dit is door u met de bygebragte plaatzen in het geheel niet bewezen. Want het Woord *Verbond* word mede wel gebruikt voor een *belofte*, gelyk *Jof: IX. 23. Jof: LIX. 21*. Wie zal nu daar uit opmaaken dat *Verbond* en *Belofte* woorden van eene beduidenis zyn? Waarom worden dan *Gebod* en *Belofte* beide benoemt, met den naam *Verbond*? Om dat het weezendlyke deelen zyn, die beide tot een Verbond behooren en daar van niet kunnen gescheiden worden: want in een Verbondt worden *plichten* gestelt, als *Voorwaarden* tot de verkryging of genieting van de goederen en voorrechten des Verbonds, en dienvolgende een *Wet*, waar door die plichten be-

paalt worden: gelyk mede *Beloften* van goederen of voorrechten om welke het Verbond word aangegaan; en daarom worden deze beide zaaken by overnaaming (*Metonymia*, ten zy gy liever een *Synecdoche* stelt) het *Verbond* genoemd. 't Geen anders meer is dan een *Wet*: om dat de Wetgever aan zynen Onderdaan zig niet verbindt ter belooninge van zyne gehoorzaamheit, gelyk in een Verbondt, al zyn de partyen ongelyk, de meerdere zig ter bevoordeeling der mindere verbindt, dog onder zekere *Voorwaarde*, 't geen ons de waare kundigheit van een Verbondt oplevert; het welke het woord *Gebod*, of *Wet*, zoo 'er niets meer onder verstaan wordt, ons niet en levert, Ik geloof nochtans, dat 'er weinig aan gelegen legt, of gy deze beschikkinge van Godt omtrent den Mensch *Wet* noemt, of *Verbond*: als gy maar in het laatste geval met ons erkent, dat het geen Verbond was in *zuivere beloften* bestaande, maar dat het voordeel daar van afhing van een *plicht*, welke den Mensch wierd voor oogen gestelt door de *Wet*, welke genoemd wordt *mo*, om dat ze de *aanhysing* van een *wegh* is om tot het voorgestelde geluk te komen; waarom Paulus zegt dat *het Gebod ten Leven was*. *Rom: VII. 10.* Waarom ik dit Verbond met onze *Nederl. Belyd.* gaarne het *Gebod des Levens* noemen wil: te meer om dat Mozes zelve 'er zoo van spreekt. *Gen: II. 16.* *Godt gebood den Mensch.* *Philaesthes* heeft het, myns oordeels, niet kwaalyk beschreven, als hy het *Genus* stelde te zyn een *vrye en vaste beschikkinge Gods*. Dit heeft generaal alles in wat 'er toe behoort, want en gebod, en wyze oogmerk daar van, en vrucht, en orde waar door de plicht gaat voor de vrucht, brengt ons deze *beschikkinge Gods* voor het verstand: welke ook *vry* was en ongehouden; overmits Godt niets aan zyn Schepzel verschuld was; en *vast* is, zoo dat de Heere Jesus na vierduizend jaaren nog op die gemaakte schikkinge wees, als hy eenen, die hem na den *wegh* vraagde, dit ant-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 311

antwoordt gaf, zoo gy in het leeven wilt ingaan, onderhoudt de geboden. *Philaetbes* heeft zeer wel uitgedrukt de kracht van het woordt בריה, waar mede ook de ordinantien in de natuur ten goede der Schepzelen van God gestelt, welke niet zyn los te maaken zoo lange de aarde staat, genaamt worden *Gods verbond van den dagh en van den nacht Jer: XXXIII. 20. 21.* Welke anders Gods orde, ordeninge, ordinantien, פה, חקים, טעמים, genaamt worden. *Pf: CXIX. 91. CXLVIII. 6. enz.* Behalven dat de *wyheit* van deze Goddelyke *beschikkinge* of *verordineeringe*, welke hy opgemerkt heeft, mede in het woordt בריה legt opgesloten, ziende op een *willekeurige* daad van Godt, gelyk de beste Taalkenners dat woord van ברה, *verkiezen*, plegen af te leiden. En even zeer komt dit deel zyners beschryvinge over een met den aardt en kracht van het Grieksche διαβιον, het welke, gezegt van διαβιον, beteekent een *ordinantie* of *beschikkinge*, gelyk men maakt tot iemands nutte, het zy over zyne nalatenschap, wanneer het genaamt wordt *Testament*, *Hebr: IX. 15. enz.* het zy over eenige andere goederen, in welken zin het werkwoordt gebruikt wordt, *Luc: XXII. 29.* Ik heb gevonden dat A. POLANUS, die ook onder de ouden het Werkverbond gestelt heeft, *Synt. Lib. I. C. XXXII.* de woorden בריה, *diabion* en *foedus* eeven zoo aangemerkt heeft, als beteekenende een *beschikkinge*, *instellinge*, of *verklaringe van zyn wil*, *raad*, of *beloften*: zeggende, dat *Tertullianus* het woordt zoo doorgaans heeft verklaart, en brengende ook uit de Latynsche Schryvers voor dien zin van 't woordt *foedus* by, deze Verzen van *Virgilius*, *Georg. I.*

Continuo has leges aeternaque foedera certis

Imposuit natura locis.

En *Aeneid. I.*

Regemque dedit, qui foedere certo

Et premere et laxas sciret dare jussus habenas.

Onder-

Ondertuffchen is het my om 't eeven, hoe gy het *Genus* in uwe befchryving van 't Werkverbond be-
 lieft te noemen, als gy maar erkent, dat het is een
fhikking, *ordinantie*, of van Godt willekeurig *vaftge-
 ftele wet*, waar door de verkryging van de hoogfte
 Gelukzaligheid aan een *Voorwaarde*, door den Mensch
 te vervullen, is vaftgemaakt. Want daar de verkry-
 ging van eenig voorgesteld goetd, 't welk Godt aan
 den Mensch niet fchuldig was, afhankelyk gemaakt
 wordt van een *plicht* of *voorewaarde*, welker vervulling
 eerft het recht geeft tot den wedereifch, daar hebt
 gy zekerlyk een Verbondt.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, zoo ik u toestondt dat in den naam van
 een Verbond Gods de *vaftigheit* deszelfs begrepen was,
 zoo zou zulks met u geftele Verbondt, daar geen
 bestendigheit in geweest is, meer ftryden dan over-
 eenkomen; maar wy zyn nog zoo verre niet, dat ik
 u in dit opzigt een *Verbondsbandel* Gods met Adam
 zoude toefaan, welke ik nergens vinden kan dan in
 het Verbond der Genade.

Daarom heb ik zeer veel tegen 't geen gy gezegt hebt:
 want ik vind in Mozes verhaal van Gods handel met A-
 dam geen woord van een *belofte des Leevens*, het welke
 hem niet ontftaan konde in zynen ftat, met het lee-
 ven verknocht, zoo hy 'er niet uitviel: ik vind 'er
 ook geen woord van een geftele *Voorwaarde* om tot
 dat leeven te komen: alles wat ik 'er vinden kan is
 enkel en alleen een daad van *gebied* en *heerfchappye*,
 welke Godt oeffent omtrent zyn Schepzel, waar aan
 hy willekeurig, boven de wet der natuure, een by-
 zonder Gebod geeft, het zy om hem onder het oog
 te brengen, dat hy geen onafhankelyk recht had
 op de Schepzelen beneden zig, maar als een *Vasfal*
 de opperheerfchappye van zynen *Leenbeer* altyt zou-
 de hebben te erkennen en te eerbieden, op straffe
 van

van te vervallen van het leeven 't geen hy had; het zy als een *proefgebod*, om te strekken tot een openbaar teeken van zyne gehoorzaamheit of ongehoorzaamheit aan die wetten, waar uit hy eigentlyk de volhardinge in dat leeven te wachten had; en het geen niet zoo zeer hing aan de gehoorzaamheit van dit willekeurig gebod, maar aan de gehoorzaamheit van die zeedelyke wetten, welke hem met het beeld Gods waren ingefchapen, en waar toe hy als Schepzel zoo sterk verplicht was, dat hy op geenerley wyze, laat staan by een Verbondshandel, sterker daar toe verplicht konde worden. Daarom beschouwe ik liefft Godt in zynen handel met Adam als eenen volltrekten en *natuurlyken Heere*, die zynen *Onderdaan* een proefwet zynen gehoorzaamheit geeft.

ORTHODOXUS.

Al heeft de Mensch van zynen kant het Verbond verbroken, door het Gebod des Levens te overtreden, de vastigheit daar van is zoo onwrikbaar, dat 'er geen jota of tittel van zal voorby gaan, tot dat Hemel en Aarde zullen voorbygaan; waarom de Verlosser der uitverkorenen zelve onder dit Verbond heeft moeten komen, zoude hy het verbeurde Leeven, waar toe de eenige en *eeuwige wegh* by dit Verbondt beraamt is, voor dezelve wederom verwerven. En ik verwachtte niet, dat Gy wederom zoudt gelochent hebben de *belofte* van een *beeter Leeven* dan Adam door de Scheppinge had ontfangen, na dat deze waarheit hier voor is vast gemaakt, welke gy niet hebt kunnen wederleggen. Ik meen dat ik hier uit ontdekke de oorzaak van uw misverstand, welke is, dat gy geen onderscheidinge kunt ofte wilt maaken tusschen zynen *natuurlyken* ofte *absoluten*, en *relativen* of *betrekkelyken staat*, welke by ons grootelyks onderscheiden worden. Want schoon Adam wegens zynen *natuurlyken staat*, als Schepzel, zoo sterk verbonden was als mogelyk is tot

tot de gehoorzaamheit van alles wat Godt hem voorschryven wilde, hy wierd door de vervulling daar van niet gerechtigd tot eenige gelukzaligheid boven het geen hy door de Scheppinge had; welk recht uit zyne overzettinge in eenen anderen staat moeste opryzen; en hoewel 'er in dien relativen staat geen grooter gehoorzaamheit kan gevordert nog bewezen worden, dan zyne verplichtinge als Schepzel aan zynen Heere vorderde, zoo kan die zelve gehoorzaamheit eene *andere betrekking* krygen in welke ze geëischt en volbragt wordt; en daar kan een *dubbele reeden* van verbintenis zyn aan *dezelve Wet*: even als het was met de Wet des Sabbaths, waar aan Israëel verbonden was uit hoofde van de Scheppinge, volgens *Exod: XX. 11.* maar by dat verband voegde Godt nog eene andere reede van Verbintenis tot dezelve Wet, uit hoofde van Israëls verlosfinge uit Egyptenland tot zynen dienst *Deut: V. 15.* Even zoo was Adams Verbintenis tot de zedelyke Wet die hem was ingeschapen, en alles wat het Gode behagen mochte vrywillig aan hem voor te schryven, ten deele natuurlyk wegens zyne zeedelyke afhankelykheit van zynen Schepper, ten deele uit een nieuwe Verbonds betrekking om door deze gehoorzaamheit, als voorgeschreven wegh, tot de voorgestelde gelukzaligheid des Hemels op te gaan.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, uw misverstant ontstaat uit een vooroordeel, dat gy mogelyk van der jeugd af uit de lessen van uwe Meesters hebt ingezogen, aangaande een *eigentlyke Verbondsstaat*, waar in Adam zoude zyn gestelt geworden: welke nochtans niet anders is geweest, dan een staat van *natuurlyke afhankelykheit*; waar door de Mensch, als Schepzel, onderworpen was aan zulke beschikkingen, als het zynen Schepper Heer en Wetgever over hem beliefte te maaken. Belieft het u nu deze beschikkinge een *Verbondt* te noemen,

men, wegens de vastigheid en onveranderlykheit van die Wet, ik heb daar niet tegen; en meen ook, dat wy de vereeniging van ons geschil wel haast zouden kunnen vinden, als wy tot de gevoelens der oude Godgeleerden wederkeeren, die den *natuurstaat* metter tyd genoemd hebben *natuurverbondt*: en onder dezen titel denk ik dat wy elkander wel zouden kunnen vinden: zoo de wegh daar toe niet alreede door een grooten Doctor, gebaant is. Die naam van het *Verbondt der Natuure* schynt my de zaak zeer eigenaardig uit te drukken, en zy is door veele van de Schryveren, welke gy en uwe Vrienden als Voorstanders daar van hebt aangetrokken, gebruikt geworden, waarom ik niet vermoede, dat Gy daar iets tegen hebt: gelyk wy van onze zyde gaarne erkennen, dat Adam geschapen was in een staat van zeedelyke afhankelijkheit van zynen Schepper, met een duidelyke bewustheit zynere verplichtinge om Denzelve in alle zyne bevelen te gehoorzamen, en zyne eere te zoeken, onder een indruk van de Goddelyke goedheit, om hem in zulken gedrag in zyne gunste en vriendschap te bewaaren en eeuwig te doen leeven, mitsgaders van zyne gerechtigheit, die, in geval van overtredinge van zynen plicht, niet kon nalaaten hem te straffen en van al het geen hy door Gods goedheit bezat te berooven. Zulk een Verbond der Natuure stemme wy volvaardig toe, en belyden dat Adam daar in geschapen is: en zulk een Verbond hebben de Beroemdste en Braafste Godgeleerden van den ouden tydt geleert, gelyk onlangs door een onzer Vrienden bewezen is in zyn *zeedig vertoog* aan eene seer groote en aanzienlyke Kerkvergaderinge, welke daar mede zoo veelgenoegen schynt genomen te hebben, dat zy geen nadere overeenstemminge met Hare vastgestelde *Artikelen van Leere* van Hem heeft begeert. Hy beriep zig op den voortreffelyken Professor FRANCISCUS GOMARUS, die als de voornaamste tegenstander van *Ja-*

cobus Arminius by niemand van ulieden verdacht kan zyn. Deze Godgeleerde heeft, in een korte redenvoering ofte introductoire Lesse tot de Professie des Nieuwen Testaments, gehouden te Leiden den 8. Juny 1594, getoont, dat 'er *twee Verbonden* waren, een *natuurlyk*, en een *bovennatuurlyk*; en het eerste dus beschreven. „ Het *natuurlyke*, is het Verbond Gods „ het welk van natuure bekendt is, waar door Godt „ het eeuwige leeven alleen belooft, en de Voorwaarde van een volmaakte gehoorzaamheit van de Menschen vordert. En daarom word het te recht het *Natuurlyke* genaamt, om dat het in der Menschen herten van natuure ingeprent is, *Rom: II. 14, 15.* „ En dit is mer 'er daad maar een, dog het verandert „ in byvoegzelen, in welker opzigt het niet verdeelt, „ maar onderscheiden wordt. Want het is eerst en „ onmiddelyk van Godt met de eerste Ouders en het „ Menschelyke geslachte van de Scheppinge afin het „ Paradys aangegaan, als de natuur nog volkomen en met Godt in vriendschap was, en daarom toen „ aan de Menschen volkomen bekendt, en mogelyk: „ en daar is bygevoegd eene byzondere beproevinge der gehoorzaamheit, namelyk de onthoudinge van den verboden boom, *Gen: II. 17.* met een pand der „ Goddelyke belofte, den boom des leevens. Daar „ na is het onder het Middelaarschap van Moses den „ Israëlitien herhaalt, en in de twee tafelen der tien woorden wet (welke een uitdrukkelijke gedaante behelzen van het Natuur verbond) gestelt: en zulks „ toen de natuure nu verdorven en tegen Godt vyandig was, en daarom den Menschen onvolkomen bekendt en onmogelyk. *Rom: VIII. 3.* En daar is „ mede bygevoegt eene byzondere beproevinge der gehoorzaamheit en Handschrift, namelyk het jok der dienstplechtigheden en de statieuse lasten, „ gelyk *Tertullianus* het noemt. Meent gy niet, „ myn Heer, dat deze gedachten vry naukeurig zyn, „ en

en dat wy het met zulk een Verbond der Natuure zouden kunnen stellen?

ORTHODOXUS.

Myn Heet Euruodius, uw voorstel noodzaakt my tot een vry wydloopig antwoordt. Voor eerst wy hebben het geenzins tegen den Naam van *Natuurlyk Verbond*, of *Verbond der Natuure*; maar gebruiken denzelven in zulken zin, gelyk die door de rechtzinnige Oudheit gebruikt is; van wegens de navolgende redenen.

1. Om dat de voornaamste plichten, welke by dit Verbond, als Voorwaarden tot het bereiken van een volmaakten staat van Heerlykheit, van den Mensche gevordert wierden, door de instellinge der Menschelyke Natuur, na het Beeld Gods geschapen, zonder nadere openbaringē, aan hem bekendt waren; en dit Verbondt in zoo verre *op de Wet der Natuure was opgebouwt*: anders dan het is met het Verbond der Genade, waar van de Voorwaarde, ofte wel de voornaame plichten, uit de Natuur niet bekendt zyn.

2. Om dat dit Verbondt een Natuurlyke proportie en *overeenkomst* had met den staat der Menschelyke *Natuure*, met Gods beeld begaaft, dat is met een waare rechtvaardigheid en onbevlekte heiligheit, die den Mensche waren aangeschapen, en waar door hy in staat gestelt was, om, onder de gewoone medewerkinge der Goddelyke Voorzienigheit, door zyne *vige vermogens*, zonder een bovennatuurlyken bystandt van kwaadschuttende genade, de Voorwaarde van dit Verbondt te volbrengen.

3. Om dat de overtredinge der plichten van dit Verbond te gelyk is de verwerpinge der *Natuurlyke gehoorzaamheit*, welke de Mensch aan Godt en deszelfs ingeschapen Wet verschuldigt was: waar uit dan *natuurlyker wyze* moest voortkomen de kwaade conscientie, met den schrik en afkeer van Godt, die

X. Samensp.

Y

zig

zig in het ontwaakte geweten van alle zondaren openbaart; met de pooginge om door eenige uitgedachte weegen en middelen de wraake van Gods Gerechtigheit te ontkomen, welke zig in de valsche Godsdiensten der Heidenen zelve ten allen tyde geopenbaart heeft.

4. En eindelyk een Verbond der Natuure, wegens deszelfs *uitgestrektheit* tot de *gebeele Menschelyke Natuure*, in Adam als den *Wortel* en *Stamvader* van het Menschdom begrepen, en in hem als het *Verbonds-hoofd* door de overtreding, welker schuld alle zyne Nakomelingen drukt tot dat zy 'er van verlost worden, elendig geworden: geheel anders als het *Verbond der Genade*, het welke niet met de *gebeele Menschelyke Natuure*, maar in Christus met *eenige byzondere* door den Vader aan zynen Zoone volgens de eeuwige verkiezinge vrywillig gegevene Menschen gemaakt is.

In zoo verre noemen wy dit Verbond ook wel het *Verbond der Natuure*: maar niet in zulken zin, in welken gy lieden 'er thans dezen naam aan geeven wilt, als of het uit de *Natuure van Godt*, als Schepper en Heere, en *van den Mensch*, als een reedelyk en in zynen zeedelyken staat van Godt afhankelyk Schepzel, *van zelve* zoo voortvloeyde, dat de Mensch geschapen zynde eeven daar door, *natuursbalven*, in de banden van zulk een Verbond stond, en, gelyk de Wet in zyn herte was ingeschreven, de Mensch het eeuwige leeven, als een *natuurlyk vruchtgevolg zyner geboorzaamheit* aan die wet, te verwachten, en den dood als een *natuurlyk vruchtgevolg zyner ongeboorzaamheit* te vreezen had. Zulk een Verbond, als Gy wilt toestaan, vloeit nog uit de *Natuure Gods*, nog uit de *Natuure des Menschen* voort. Niet uit de *Natuure Gods*, als Schepper des Menschen aangemerkt; want of wel daar uit zoude mogen worden afgeleidt, dat Hy, den reedelyken Mensch Scheppende, hem niet anders dan goedt, wys, rechtvaardig en heilig Scheppen konde; en dat Hy,
door

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 319

door de Scheppinge een Souverain recht en eigendom over en aan hem hebbende, hem in zynen zeedelyken staat tot een onoplosbare gehoorzaamheit verbinden, en, na den eisch zyner Rechtvaardigheid, hem wegens de minste ongehoorzaamheit straffen moeste; zoo is daar in nog niets te vinden dat *de gedaante* heeft van een *Verbondt*, om den Mensch tot een staat van volmaakter gelukzaligheid te bevorderen; waar toe Godt doot geene zyner volmaaktheden aan zyn Schepzel kan verschuldigt worden, gelyk *Philalthes* reeds heeft aangewezen. Eeven weinig vloeit zulk een *Verbondt* voort uit de *Natuur van den Mensch*, in zyne Scheppinge met alle goede hoedanigheden en vermogens begaafd, en in de heerschappye boven andere Schepzelen gestelt, met een indruk van een eeuwigheit in zyn herte; 't geen nog niet mede brengt, dat hy tot een *hooger staat* geschikt was; en voor al niet, dat hy dien staat door het goed gebruik van zyne vermogens, die hem gegeven waren, by Godt *verdiene*n konde. Zoude dan zulk een *Verbond* ook voortvloeijen uit de *onderlinge betrekkinge* tusschen Godt en den rechtschapen Mensch, tusschen welke een onderlinge neiginge van *Vriendschap* bestond? Hier dunkt my, dat Gyliden heen wilt. Om dat Godt, die heilig is, behagen scheidt in alles wat met zyne deugden en volmaaktheden overeenkomstig is, en daarom noodzakelyk den rechtschapen Mensche, die zyn beginzel bewaarde, beminnen moeste als zyn beeldt; en dit heilig Schepzel behagen moeste hebben in Gods heilige gemeenschap, en alzoo met een zuivere begeerte gedreven worden om Gods deugden in een eindelooze eeuwigheit te beschouwen en 'zig daar in te verlustigen; zoo konde God, wegens zyne Goedheit, dit verlangen van zyn beminde Schepzel niet te leur stellen, zoo min als hy de zondige begeerte van het zelve, om Godt in hoogheit gelyk te worden, behoudens zyne rechtvaardigheid, ongestraft konde laten. Hier op

komt uwe redenering voor uw *natuurlyk Verbondt* uit ; indien ik dezelve verftaa. Maar daar uit vloeit, na myne gedachten, nog niets anders voort, dan dat Godt den Mensch noodzakelyk straffen moefte, indien hy door ongehoorzaamheit Gods goedheit kwetste, en zyne Vriendschap en liefde verfsmaadde; en dat hy, in zynen rechten staat volhardende, verwachten mochte in Gods liefde te blyven, en dat hy nooit zoude ophouden zig *in het Paradys* in de deugden Gods te verlustigen: waar mede rykelyk zoude zyn voldaar aan alles wat het gehoorzaam Schepzel van Gods goedheit kon verwachten, zonder dat het grond had, om te vertrouwen, dat het tot een *hooger staat van Heerlykheit en Heerschappye* boven de Engelen zoude verheven worden. Hierom is het dat ik het Verbondt der Nature, in zulk een zin als Gylieden het begrypt, volstrekt ontkenne, en met *Paræus* woorden instemme, uit zyne *Voorreden* voor de *Verklaring van den brief aan de Romeinen*, „ dat 'er van een Natuurlyk „ Verbond geen gewag in de H. Schrift is, en dat 'er „ geen Natuurlyk Verbond kan zyn, dewyl 'er geen Na- „ tuurlyke Verbintenis van den Schepper tot zyn „ Schepzel is, maar alle Verbintenis is door genade „ en uit genade. Waarom alle Verbond Gods is der „ genade, dat is een onverschulde overeenkomst van „ Godt met den Mensch wegens goederen van Godt „ te geeven, van den Mensch te ontfangen.

Voorts moet ik my over u verwonderen, dat gylieden, geen ander Verbond willende toestaan, dan het welke uit de Nature van Godt, of van den Mensch, of uit de onderlinge betrekkinge van dezelve tot elkander, *Natuurlyker wyze en van zelve* voortvloeit, wilt, dat de Mensch in dit Verbondt *geschapen is*; als of 'er na des Menschen Scheppinge geen Verbondshandel tusschen Godt en den Mensch gevonden wierde. Behoort dan de *willekeurige proefswet* der Menschelyke gehoorzaamheit niet tot dit Verbondt?

bondt? Immers zult gy dat niet lochenen. Hoe is dan de Mensch in dit *Verbond geschapen*, daar Godt na dé Schepping den Mensch eerst in het Paradys gebragt, en hem onder een willekeurige Wet, waaraan leeven en dood hing, gestelt heeft? Waar uit zeker is, dat hoewel de Wet der Zeeden in de Scheppinge in 's Menschen herte door den vinger Gods was ingeschreven, de eigentlyke *Verbondsbandel*, op die Wet, en 's Menschen vermogen daar toe, gebouwt, eerst na zyne *Scheppinge* gevolgt is. Dus vindt gy lieden een *Verbond* daar het niet te zien is, daar gy het niet zien wilt, ter plaatze alwaar het zig duidelyk vertoont.

Ik merke ook, dat gy lieden u beroept op eenige van de *Oude Godgeleerden*, die het in gelyken zin als gy een *Natuurlyk Verbond* zouden genaamt hebben, dat ik niet volstrekt wil tegenspreken, om dat ik zeer wel weet, dat over de *hoedanigheid van Gods Verbond* met Adam zoo zeer geen verschil gerezen zynde, als wel over de *gevolgen van zyne Bondbreuk* en ongehoorzaamheit met opzigt tot zyne *Nakomelingen*, zominge der *Ouden* wel dit geheele *Verbond* hebben overgeslagen, schoon zy over de gevolgen van Adams overtreddinge zoo geredeneert hebben, dat zy noodzakelyk een *Verbond* moesten onderstellen, gelyk wanneer *Paræus* staande houdt, dat de Mensch *eerst* geschapen is, en *daar na* een *Wet* ontfangen heeft, vermits de *Scheppinge* behoort tot het *zyn*, de *Wet* tot het *welzyn* van den Mensch; in zyn *Verklaringe* over *Gen: II 16. pag. 70.* Terwyl andere over de *hoedanigheid van dezen Verbondshandel* niet zeer naukeurig geschreven hebben, gelyk zy wel zouden gedaan hebben indien daar over twist gerezen was.

Maar of de beroemde FRANCISCUS GOMARUS, een Man voor wiens Geleertheit en Verdiensten aan Gods Kerke wy met reeden de grootste achting hebben, mede onder deze laatste behoort, en komt my nog zoo klaar niet voor: om dat ik weet in wat gevoelen

deszelfs allergetrouwste Leerling SAMUEL MARESIUS gestaan heeft, die onder Gomarus studeerde te Saumur, eer Camero met zyn drierley Verbond daar quam, en uit wiens iever tegen JACOBUS ALTING, die eerst hier te Lande het Verbond der Werken verlochende, schoon hy de Natuurlyke afhankelijkheit Adams van zynen Schepper met opzigt op de zeedelyke plichten erkende, men niet vermoeden kan, dat hy een Meester gehad heeft die geen ander Verbond, dan de *natuurlyke verplichtinge* Adams tot de gehoorzaamheit aan de *ingeschapen Wet* erkende. Het is waar, Gomarus noemde dit Verbond *Natuurlyk*, in tegenstelling van *bovennatuurlyk*, gelyk het Verbond der Genade is: om dat de plicht van volmaakte gehoorzaamheit den Mensch van Natuure bekend was, daar 't Genade Verbond door de bovennatuurlyke genade des Geestes aan ons moet geopenbaart worden; en om dat de volbrenging van de plicht aan den Mensch zelve door de vermogens zyner rechtschapene natuure mogelyk was, daar die van het Genadeverbond door gelyke bovennatuurlyke genade volbragt wordt. Maar hy heeft ook geleert, dat een Verbond Gods eigentlyk is een onderlinge Verbintenis tusschen Godt en de Menschen, om aan dezen het eeuwige leeven *onder zekere Voorwaarden* te geeven. Hy heeft gestelt, dat de *Voorwaarde* van dit Verbond was de volkomene gehoorzaamheit door den Mensch zelve te volbrengen. Hy heeft niet gezegd dat de Mensch in dit Verbond *geschapen* is, maar dat het *na de Scheppinge* opgerecht is, want hy zegt, dat *het eerst en onmiddelyk van Godt met de eerste Ouderen on het Menschelyke geslacht*, inde a creatione (zedert de Scheppinge) *in het Paradys ingegaen is, doe de Natuur nog in haer geheel was*. Hy heeft meer geleert, dat gyliden, dat Petrus Baro, dat Johannes Vlák, uit hunne verkeerde beginzelen, niet leeren kunnen; name-lyk, dat dit Verbond der Natuure *berhaalt is onder den*

den Dienst van Mozes by Israël, en doe in Steenen Tafelen geschreven. Daarom dunkt het my, dat gylieden verstandiger zoudt handelen, als gy tot staaving van uwe dwalingen geen stukken en brokken te berde bracht uit zulke Schryveren, welke uwlieder gevoelens dwars tegen loopen. Als ik de weinige woorden, welke *Gomarus* van dit Verbond heeft, vergelyke met de uitvoerige Verhandeling daar over van *Joh. Coccejus* in zyne *Summa de Foed. Cap. II. §. 22-25.* vind ik, dat de gedachten dezer mannen over dezelve schyven loopen; want deze zegt mede, dat het Verbond der Werken, in zoo verre het bestaat in een Wet, voornamelyk dewelke gebiedt God: lief te hebben, en een verbintenis tot gehoorzaamheit, *natuurlyk* is: en ook *natuurlyk* kan genaamt worden in opzicht van het goede, het welk den gehoorzamenden te wachten was: hoewel hy daar by staande houdt, dat het grooter en *boven natuurlyk goedt*, van het onsterffelyke leeven, niet uit de *waardigheit* van des Menschens gehoorzaamheit, nochte uit de *Goddelyke goedheit* ofte rechtvaardigheit, maar uit de *belofte* Gods te wachten was. Daarom trekt gylieden het gezach van dien grooten Godgeleerden al mede niet by, tot staaving van uwe bevatting van het *natuurlyk Werkverbond*? Daarom zegt gy niet, dat hy daar door niets anders, dan een *staat van Natuurlyke afbankelykheit* des rechtschapenen mensches, van zynen Schepper Wetgever en Richter, verstaan heeft, daar hy maar den *naam* van een Verbond der Werken of *Natuurlyk Verbond* aangaf, zonder in de zaak van *Josua Placcæus* of van *Jacobus Altius* te verschillen?

E U R U O D I U S.

En waarom zoude ik dit niet mogen zeggen? daar *Coccejus* het zelfs gezegd heeft, in het befaamde *Leidsch Advys* van den 17. *Janiuarii* 1669. over de

XXXI. Artikelen, in welke de *Prof. Maresius* zynen Amptgenoot, *Jac. Alting*, verkettert had, het welke van *Coccejus* pen is, en waar in hy schreef, dat 'er maar eenige twyffeling over de *benaming* was, terwyl de zaak geen last leedt, *de vocabulo dubitatur, re salva.*

PHILALETHES.

Het is dan wel meer gebeurt, dat 'er niet veelstaat mochte gemaakt worden op de *Theologische Advyzen* van *Leydsche Professoren*, en van de zulke die men voor wat groots houdt. Ik wil die geschiedenis niet te naaukeurig uitpluizen. Ik kan niet zeggen, dat *Coccejus* het verschil tusschen *Maresius* en *Alting* niet verstaan heeft; 't geen in geen woordentwist bestond, maar in een stelling of ontkenning van eene van Godt willekeurig ingevoerde Verbondsbetrekking; want over de *natuurlyke* betrekking tusschen den Schepper en zyn Schepzel en konde geen verschil vallen. *Coccejus* had daar toe te veel ervarentheit in de leere der Verbonden, en zyn *Boek* daar over was alreede meer dan twintig jaaren in het licht geweest. En ik wil niet zeggen, dat hy in zyn *Advys* niet oprecht is te werk gegaan, gelyk *Maresius* hem verweten heeft. Ik zal deze dooden laten rusten.

PANTANECHOMENUS.

Ik acht dit een Vriendelyken en recht Christelyken handel geweest te zyn van *Coccejus*, voor de *Verdragzaamheit* te zorgen; schoon hy zelve in een ander gevoelen mocht gestaan hebben, en daarom de verschillen zoo veel mogelyk te verminderen, waar in ik dien grooten Man gaarne wil navolgen: waarom ik my heet kan maken, als ik Menschen ontmoete, die met zulk een drift voor het Verbond der Werken pleiten: hoewel ik, om de waarheid te zeggen, daar niet zeer tegen ben, en dit Leer-
stuk

stuk my in myne Jeugd wel naerstig is ingeprent. Wat is 'er aan gelegen, of men een Werkverbond stelt het welk uit de *natuur*, en uit de betrekkinge des Menschen tot Godt, *noodzakelyk* voortvloeit; dan een, benevens en boven die natuurlyke betrekkinge, van Godt *vrywillig ingevoert* Verbond? Ik heb ondervonden, dat zy, die het, sterkste daar voor geïevert hebben, de *Natuurlyke betrekking* tot het voornaamste fundament neemen, om daar op hun Verbond te bouwen, om dat de *Schriftuurlyke* bewyzen niet hecht genoeg zyn om 'er hun Verbondsmatig gestel op neder te zetten. De oude *Doctor*, onze nieuwe Vriend, die meer dan iemand thans dit Verbond verdedigt heeft, begint daarom op deze wyze zynen grondslag te leggen, in zyne *Voorrede* voor het *Schatboek der Verklaringen over den Catechismus*, bladz. 112. 113. *Maar om dat de Mensch een reedelyk Schepzel is, tot welkers aart de Conscientie, of Bewustheit en het Medeweeten, behoort, moet by dit, boven het Redenloos en Levenloos Schepzel, hebben, dat hy van de betrekking, die hy op Godt heeft, eene bewustheit hebbe, die hem doet leeren onder eene verplichting, om niet door eene onbewuste beweging, gelyk de Reedenlooze Dieren, die de natuur volgen, maar met eene reedelyke overtuiging en bewustheit, aan deze betrekking te beantwoorden. Dus maakt de vaste band dezer natuurlyke betrekking, dat de Mensch, met een zekere overtuiging zyner Conscientie, de Wet Gods kennen, erkennen, goedkeuren, op zig nemen, en onderhouden moet: soo dat Godt, ten opzigt van de Mensch, niet alleen Schepper, Onderhouder, en Bestuurder, maar ook Koning, Wetgever, en Rigter is; van wien de Mensch, in alle omstandigheden van plaatsen, tyden en zaaken, niet alleen natuurlyker wyze, als een Schepzel, maar ook zeedelyker wyze, als een Reedelyk Schepzel, moet afhankelijk zyn. 't Welk zoo verre gaat, dat men van deze, zoo wel, als van eeni-*

ge andere *Wet*, kan, mag, en moet zeggen: die de geheele *Wet* zal houden, en in eenen zal struikelen, is schuldig geworden aan allen. Dat nu deze *Wet*, en derzelve geweten verbindend gezag den *Mensch* zoo natuurlyk is, bevestigt *Paulus*, als by *Rom. II. 14, 15.* zegt: Wanneer de Heidenen, die de *Wet* [welke *God* door *Mozes* gegeven had] van nature de dingen, doen die der *Wet* zyn, enz. En geen wonder! want zoo dra men het reedelyke Schepzel begrypt, moest men begrypen, dat deze band, tusschen *God* en dat Schepzel, niet wilskeurig, maar noodzakelyk is: alzoo *God*, zoo het Reedelyk Schepzel, op deze wys, aan hem niet verplicht was, geen *God*, en het Reedelyk Schepzel, zoo het buiten die verplichting was, geen Reedelyk Schepzel zyn zoude. Hier uit nu volgt, dat de eisch dezer *Wet* aan alle de deelen van een *Verbonds* eisch ten vollen beantwoordt, en dat daarom deze *Wet* voor een *Verbondswet* moet gehouden worden, om dat de *Voorwaarden* des *Verbonds*, namelyk de beloften des *Eeuwigen Levens*, en de bedreiging des *Eeuwigen Doods*, in dezelve zyn opgesloten, en uit dezelve van zelfs voortvloeyen. In de ondertwyzinge zyner *Leerlingen* noemt *Hy* daarom dit *Verbond* *Fædus naturale operum*, en geeft deze reede van die benaaminge, *quia ea relatio inter Deum & Hominem non arbitrio, sed ipsa natura nititur.* My dunkt, dat dit *Voorbeeld* van allen behoefde nagevolgt te worden, om dat het den wegh tot vereeniging der verschillende gevoelens zoude kunnen bannen; aangezien het meerder deel der *Godgeleerden*, welke tegen uw *Verbond* der *Werken* zyn, zulk een natuurlyken staat van zeedelyke afhankelijkheit, buiten welken *Godt* geen reedelyk Schepzel konde voortbrengen, en welken de *Mensch* verplicht was te erkennen.

nen.

men, en dienvolgende aan Gods Wet te gehoorzaamen, gaerne toestemmen.

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Pantanebomenus*, gy doet wederom uwen inborst kennen, die loffelyker en Christelyker zyn zoude, zoo de geschillen, welker vermindering gy wilt schynen te zoeken, uw persoon, goederen, ofte rechten betroffen. Nu is het zeker, dat zy betreffen de Waarheid, die Godes is, en daarom wil ik geen medegenoot uwer gevoelens zyn. Ik kan ook niet denken, dat de *Oude Doctor* uit zulke beginselen geschreven heeft, als gy by gevolgtrekkinge uit zyne aangehaalde woorden afleidt; maar ik oordeele daar niet over. Dit weet ik, dat hy met zyn schryven onze zaak geen grooten dienst gedaan, en zyne Wederparty geen groot nadeel toegebracht heeft; het welk ook de reede was, dat Deze niet noodig vond om hem te beantwoorden; dewyl zy, hoe zy ook het stuk begrypen mochten; deszelfs gelegden grond gemakkelyk konden toestaan, en evenwel in hun gevoelen blyven, dao is, *het geheele Werkverbond verloochenen*: om dat het zeker is, dat alle besluiten voor dit Verbond, uit zulke eerste gronden afgeleid, Lam en Lendeloos zyn. Daarom is het wel degelyk aan gelegen, dat men stelle, dat het Verbond der Werken, (waar by Godt aan den rechtschapen Mensch, die van natuure tot de gehoorzaamheit der in zyn herte geschreven Wet verbonden was, een staat van hooger gelukzaligheid beloofde zoo hy, aan zynen plicht getrouw bleef) *willekeurig* is ingevoert, en niet uit de Nature, of uit de natuurlyke betrekking tuschen Godt en zyn Schepsel, *by noodzakelyken gevolge* voortvloeide. Want voor eerst, overmits door een natuurlyke gehoorzaamheit geen bovennatuurlyke goederen komen verkregen worden; zoo moet uit de ontkenning van een vrywillig ingevoert

voert Verbond der Werken volgen; dat Adam in den staat der Regtheit geen kennis nocht be-
 lofte van eenen bovennatuurlyken staat der eeuwi-
 ge heerlijkheit gehad heeft; daar gylieden ook wel
 heen wilt; schoon deeze dwaalinge door *Philaletbes*
 hier vooren alreede, zoo veel nodig was, wederlegt
 is. Ja, *ten anderen*, zoo moet volgen, dat het schep-
 sel door zyne van nature verschulde gehoorzaamheit
 oetdienonkonde, dat Godt het zelve by het leeven, dat
 liet had, bewaarde, op dat ik niet zegge, het zelve
 tot een staat van hooger gelukzaligheid in het eeuwi-
 ge leeven brachte. Het welk zoo Paapsch is; dat
 weinige Papisten zulks volmondig hebben durven zeg-
 gen; en dat *Paus Pius de Vyfde* in zekere *Bulle* ver-
 oordeelt heeft de stelling van een *Louvenschen Doctor*,
 welke wilde, dat een goed werk uit zyne natuur het eeu-
 wige looon verdiende; en dat zulks aan de natuurlyke
 ordonantie Gods, tefstont met het begin der Schep-
 ping vastgestelt door Gods regtvaardig oordeel, ei-
 gentlyk was toe te schryven; gelyk ik vinde by *Bel-
 tarminus de Justificatione* Lib. V. Cap. XIV. Welke
 Schryver zelfs bescheidenet is, ofte wil schynen te
 syn, en zulk een dwaaling met verscheide redenen
 wederlegt; zoo als hy ook op de *uitvlugt*, dat er wel
 een conventie ofte overeenkomst tot deze verdienste-
 lykheit der Werken noodig is, maar geen andere dan
 die in de Schepplinge zelve door de Wet der Natu-
 re gemaakt is, op zyne wyze eene replique geeft;
 namelyk, dat Godt dan zulk een conventie of over-
 eenkomst, noodzakelyk heeft moeten maaken; en
 het geen genadige maar verschuldigde overeenkomst
 is; om dat de Wet der Nature onveranderlyk is.
 Ik weet wel, dat Gylieden hier mog een verzet op
 hebt, en voorgeeft, dat Adam de verwachting des
 eeuwigen belevens had als een kind Gods, by wege van
Erffensse. Dog ik vrees dat gylieden dit uit de Pa-
 pisten hebt overgenomen, die hier mede hunne half

Pelagianische dwalingen hebben zoeken te bewimpelen; zeggende, dat 'er tot het verdienen des eeuwigen leevens niet alleen na den Val, maar ook in den staat der Reütheit, eerst noodig was, dat de Mensch tot een *Kind Gods* aangenomen en tot een bovennatuurlyken staat verheven wierde, *Bellarmin. l. c. Cap. XII.* Nochtans waren zy niet stout genoeg, om te stellen, dat deszelfs goede werken, *zonder Verbond* ofte verdrach, het eeuwige leeven verdienden: waarom de *Kardinaal Bellarmin* voor zyn gevoelen gezegt heeft, dat de goede Werken, *te zamen*, uit een overeenkomste ofte *Verbond*, en uit het *werk zelve*, verdiende zyn. Gy moogt, zoo het u gelieft, zyn geheele *Vyfde Boek, over de Regtvaardigmakinge*, hier op eens naleezen. Maer wat my betreft, ik moet u vraagen, hoe gy die *Kinderlyke Erffeniſſe* verſtaat? Het moest, om aan uw *Natuurlyk Verbond* der Werken te voldoen, een *Natuurlyke Erffeniſſe*, en de Mensch een *Natuurlyke Erfgenaam* zyn. Maar ik kenne 'er geen en anderen, dan *eenen eenigen*, die dit is. Zoo konde dan de Mensch door de natuur, ofte *Natuurlyk*, geen *Erfgenaam Gods* zyn, zoo hy het niet door een vrywillige aanneeminge en conventie ofte verdrach, mitsgaders verklaringe, gemaakt wierde. Nog moet ik voor *bet derde* aanmerken, dat in de *H. Schrift* verſcheide deelen van een *vrye Verbondsbandel* Gods met den eerſten Menſche zyn aangeteekent: waar door gy geen vryheid hebt, om een van *Godt vrywillig ingevoert* Verbondt met *Adam* te lochenen, en een *natuurlyk* Verbond, het welk niet vry, maar noodzakelyk was, in de plaats te ſtellen.

En vraagt Gy dan nog, wat 'er aan gelegen is, of men een *Natuurlyk*, dan of men een *Vry en Willekeurig ingevoerd* Verbond der Werken ſtelle? Myn Heer! eeven zoo veel 'er ons aan gelegen is, dat wy niet lochenen de belofte des *Eeuwigen Leevens* by *Gods* Verbondt vaſt gemaakt aan zyne volmaakte Ge-

hoor-

hoorzaamheit, aan welke locheninge. Gy wel begrypt dat groote gevolgen vast zyn. Eeven zoo veel als 'er ons aan gelegen is, dat niet wederom de *verdienstelykheit der werken*, voornamelyk zonder Verdrag of Verbondt Gods, in onze Hervormde Kerke werde ingevoerd, en deze wederom in den Artikel der Regtvaardigmakinge met de Roomsche vereenigt worde. En eeven zoo veel, als 'er ons aan gelegen is, dat 'er zorge gedragen werde, dat het hoog ontzag voor Godt den H. Geest, in de H. Schrift spreekende, onder de Menschen bewaart werde, zonder toe te laten dat men in Gods Kerke, met verwerpinge ofte verdraaijinge daar van, de natuurlyke reede verheffe boven, of gelyk stelle met het Geloof, en dat dus een *Natuurlyke Godsdienst* in plaats van een geopenbaarde werde ingevoerd. Ik vertrouwe ondertuffchen, dat door ons bewesen is, dat Godt met den Mensch gehandelt hebbe over een wegh, om hem te brengen tot een staat van *uittuimender gelukzaligheid* dan welke hy door de Schepping had: en hoewel hy van Nature verplicht was tot de volmaakte gehoorzaamheit aan de Wet van zynen Schepper in zyn harte geschreven, dat hy nochtans door de allernaukeurigste vervulling derzelve geen recht nogte aanspraak op die heerlykheit verkrygen konde, buiten een *overeenkomst* ofte *Verbond*, het welke Godt, in de afluating zynere ongehoudene goedheit, daar over met den Mensch mochte aangaan: waar door ik als voldongen houde; dat Godt *vrywillig* met den Mensch dat Verbond heeft opgerecht; waar van myn Broeder *Philaletas* hier vorens pag. 307. de beschryvinge gegeven heeft.

E U R U O D I U S.

Ik houde dit Verbond nog op verre naa niet bewesen, ten zy het my klaarder uit de H. Schriften getoont worde, dan gy nog gedaan hebt, en, zoo ik vertrouwe, ooit zult kunnen doen. Want is dit nu

zoogenaamde Werkverbond door Godt willekeurig ingevoert boven de Natuure, en niet noodzakelyk uit de Natuurlyke betrekkinge tusschen Godt en den Mensch voortvloeyende, zoo moet het ons bekend worden uit de Goddelyke Openbaringe, voor welke wy, als *raisonnable Biblijanen*, alle betamelyke hoogachtinge hebben.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, dan hadt Gy geen reede om 'er langer tegen in te leggen, omdat de Goddelyke Openbaring ons dit Verbond niet min duidelyk voor oogen stelt dan het Verbond der Genade. Onze rechtzinnige Godgeleerden hebben dit uitvoerig genbeg bewezen, en my de moeite gespaart, om de *Schriftuurlyke Bewysreedenen* hier wederom voor te stellen: waarom ik nu maar twee derzelven zal te berde brengen, ten be- tooge dat Godt zodanigen Verbond heeft opgerecht met Adam.

Eerst beroep ik my hier op *Moses*, die ons den oir- sprong der menschelyke elende duidelyk voor oogen willende stellen, na dat hy heeft gezegt, dat de Mensch na Gods Beeld en Gelykenis geschapen was, en alzoo de plichten van de Wet der Zeeden in zyn herte ingeschapen, en de vermogens om die te vol- brengen in hem gelegd waren, verhaalt, dat Godt, in de handeling zynere *Voorzienigheid* met Adam, daar nog iets bygevoegd heeft, het welk nog uit de Natuure Gods, nog uit de Natuure des Menschen na Gods Beeld geschapen, nog uit de natuurlyke Betrek- kinge tusschen deze beiden, by noodzakelyken gevol- ge voortvloeyde; en daarom aan ons een *vrywillige overeenkomst* van Godt met den Mensch, en dus een *Verbondt*, over des Menschen eeuwige gelukzaligheid, vertoont. Want

I. Eerst blykt het, dat Godt aan hem voorstelde den prys der hoogste gelukzaligheid, zynen staat; waar

waar in hy geschapen was, onmeetelyk te boven gaafde. Het is waar, *Moses* spreekt met zoo veele woorden niet van de *belofte des eeuwigen levens*, als wel van de *bedreiging des doods*; om dat dit eerste zoo zeer niet te pas kwam, als het laatste, in de korte beschryvinge van den oorsprong der menschelyke elende, welke hy bedoelde aan Gods Kerke te geeven: nochtans hy zegt 'er genoeg van waar uit wy dit mogen afneemen. 1. Als hy zegt, dat de Mensch van de Aarde, uit welke hy geschapen was, genomen en door God gestelt is in het Parady: het welk voor den mensch een leerzaam betoog was, dat Godt Algenoegzaam en Bereidwillig was om zynen staat te verbeteren. Indien Godt door dezen handel zynen Voorzienigheid zulks aan den Mensch niet had willen leeren, waar toe zoude hy zoo met den Mensch gehandelt hebben? Waar toe zoude hy denzelven niet in, maar buiten het Parady, geschapen hebben, daar hy hem doch in het zelve stellen wilde? Ja waar toe zoude Godt dit Parady geplant hebben, 't welk binnen korten tyd is verwoest, ofte immers voor de Menschen ongenaakbaar gemaakt, zoo Godt Adam daar door geen hooger hoope, van de onveranderlyke gelukzaligheid des Hemels, had willen onder het oog brengen? Waar van daan het ook is, dat de Hemel, als de beteekende zaak, met den naam van het teeken, het Parady genaamt wordt. *Luc. XXIII: 43.* *2 Cor. XII: 4.* *Openb. II: 7.* Welke reeden te meer klemmen zal, zoo men aanmerkt dat Adam buiten het Parady, op de Aarde, inzonderheit wanneer die om de zonde nog niet vervloekt was, na zynen natuurlyken staat gelukkig genoeg had kunnen leeven, nademaal dezelve, hoewel door geen Mensch bebouwt, ofte door geen reegen vruchtbaar gemaakt, door de Scheppinge en Voorzienigheid Gods zoo was voorzien, dat zy alles had voor des menschen behoefte en verlustinge, en tot zyne opleidinge tot betrachtinge

tinge zyner Zeedelyke plichten jegens zynen Schep-
per, die in deze werken zyner Wysheid, Macht en
Goedheid van zig zelveu getuigenisse gaf; gelyk *Mo-
ses* ook heeft aangeteekent *Gen. II: 5, 6.* 2. Daar
naa, wanneer hy als de reede van Adams uitdryvin-
ge uit het Paradys voorstelt de mogelyke opvattinge
van den Mensch, die nu door zyne ongehoorzaam-
heit den dood al had betrokken, dat hy nog door het
gebruik van een uiterlyk middel in eeuwigheid zoude
kunnen leeven, *Gen. III: 22.* welke verbeeldinge
Adam zig nooit zoude hebben kunnen maaken, zoo
God hem geen belofte van dat eeuwig Leeven had
voorgestelt. En nademaal zulk een belofte een goed
beheft is welk bovennatuurlyk is, geeft *Moses* ons
hier grond, om te denken aan een Verbondshandel
van Godt met den Mensche, om denzelven tot een
staat van bovennatuurlyke gelukzaligheid te brengen.

II. Hier komt by, dat Godt, die den Mensch by
zyne Scheppinge een Wet had ingeprent, die ge-
noegzaam was om denzelven in alle zyne bedryven
en bedoelingen, overeenkomstig met zynen staat en
einde, als reedelyk scheapzel, te bestieren; nog een
Gebod daar toe voegde, dat geen verband met de
Natuur van Godt, ofte den Mensch, ofte eenig
ander scheapfel had, waar uit het natuurshalven nood-
zakelyk kon worden: namelyk het Gebod der ont-
houdinge van den Boom der Kennisse, onder be-
dreiginge des doods. Het welk een *dispositie* ofte be-
stellinge was, uit het gezach van den Verbonds-Godt
voortkomende; waar uit deze handel van Godt met
den Mensche over eeuwig geluk- of rampzaligheid
het aanzien krygt van een *διαιτική περυσία*, eene
door Gods hoog en Souverein gezach ingevoerde beschik-
kinge, zoo wel als die gezachvoerende beschikkinge;
waar door Godt den Uitverkorenen de verkryging
van de belofte der zaligheid door Christus heeft be-
stelt, welke *Paulus*, met opzigt op de namaals ge-
volgde Verbondsmaking met Israëel aan Sinai, me-

X. Samenspr.

Z

de

de *διεθίμην προκεκυρωμένην* genaamt heeft *Gal. III: 17*. Want dit is de aard en eigenschap van het Verbond eenes *meerderen* met zynen *minderen*, dat de meerdere de Wetten en Voorwaarden, op welke het beloofde Verbonds-goed verkrygbaar gestelt wordt, aan den *minderen* voorschryft: gelyk Godt, die boven allen is, mede doet, *gebiedende zyn Verbond tot in eeuwigheit, Psalm CXI: 9*.

III. En nademaal een Verbond, al is het tusschen *ongelyke partyen*, evenwel in zoo verre *tweezydig* is, dat de *toestemming* van de mindere partye daar toe vereischt wordt, waar door deze in de gemaakte schikkinge beruſt, en zig daar aan onderwerpt; zoo laat *Mofes* niet naa, van deze toestemminge melding te maaken, in het verhaal van het antwoordt der *Vrouwe* aan den *Verzoeker Gen. III: 3*. waar door dezen handel, in 't verhaal van *Mofes*, de gedaante ontfangt van een *gehomologeert* en toegestemt Verbond, en Gods Gebod niet meer enkel en alleen als een *ſchikking van de Souvereiniteit* Gods kan worden aangezien, gelyk de *Verzoeker*, wiens leugens door die van uwe party in dit opzigt onderſteunt worden, het zelve zegt afte maalen, en uit dit beginsel God verdagt te maaken, dat Hy met zyne *willekeurige* bevelen den *Mensche*, die daar van vry konde en behoorde te zyn, te zwaar drukte. Want de eerste Verzoeking des *Duivels* loopt over dit point, of de *Mensch* Gods *Souvereiniteit* zoo onderworpen zy, dat hy alle Gods *willekeurige* bevelen moet onderdanig zyn? Het welk hy voordraagt als een *laſt*, van welken de *Mensch* zig zoude behooren te ontfiaan. Immers dit wyſt de *Grondtaal* by *Mofes* aan, zoo men die na de authentique zinsnydinge overzet, *zult gy ook, om dat Godt het gezeit heeft, niet eeten van alle geboomte dezès hofs? Gen. III: 1*. Daar de *Vrouwe* doe nog zeer wel op antwoordde, dat God haar met geen zwaren laſt zyner geboden drukte, en den *Mensche* de ruimte gelaten had, om van alle geboomte des hofs

hofs vryelyk te eeten: maar dat het tot 's Menschen eigen heil strekte, dat Godt door zyn *stellig gebod* dit geboomte had uitgezondert. In deze voege nu krygt het *Gebod* van eenen Meerderen aan eene minderen, de gedaante van een *Verbond*, waar op een wedereifch kan worden gegrondt, als het Gebod gehomologeert en aangenomen wordt. *Salomo* gaf *Simei* den vloeker een gebod, en *Simei* homologeerde dat, zeggende, *dit woord is goed, gelyk als myn Heere de Koning gesproken heeft, alzoo zal uw Knechts doen.* 1 Kon. II: 38. Dus wierd Salomons Gebod een *Contract*, en overeenkomste, waar uit *Simei* eifch op het leeven had kunnen maken, zoo hy het gebod niet overtreden had.

IV. Ook meldt *Mofes* van een of meer *teekenen*, waar mede de Heere dit *Verdrag*, gelyk 't nu aan ons voorkomt, bevestigt en verzegelt heeft. Immers daar voor mag men den *Boom des Leevens* houden, welke den Mensch verzegelde het Leeven en de onveranderlyke Heerlykheit in de allernaauwste vereeniging met God door den Zoone Gods, den Man *Jefus Christus*, die daarom onder den naam van het teeken verbeeld wordt. *Openb.* II: 7. indien de Mensch aan den eifch van zynen Verbonds-Godt met volftandige gehoorzaamheit beantwoordde. Nu behooren zulke *teekenen* gewiffelyk niet tot een staat van *natuurlyke afhankelijkheit* van een Onderdaan aan zynen Souverein, die maar eenvoudig zyn bevel geeft, en, fchoon hy daar by beloften voegde, op zyn woord moet geloofd worden.

V. Eindelyk tekent *Mofes* aan de verftooting van den Mensch, na dat hy van den voorgestelden wegh des Leevens afgeweken was, niet alleen van het *leeven* zelve, waar toe Godt hem een ander middel voor oogen droeg, maar, daar het hier op aankomt, van den boom, het *teeken* des levens; daar evenwel door de zonde de boom en vrucht derzelve niet onnut, en de beteekende zaak daar van *veel meer noodig* geworden

den was; om dat 'er voor een armzalig Mensch geen ander middel ten leeven overig is. Wat verklaarde Godt, en Moses, die dezen handel Gods beschryft, dan anders daar mede, dan dat deze Boom niet hare vrugt, die Natuurlykerwyze voor den Mensch na zynen Val veel noodzakelyker was geworden, *in dat beteekenende opzicht*, waar toe zy den Mensch in zynen betrekkelijken staat tot het Verbond vergunt was, *onnut* was geworden; overmits het beloofde Leeven langs dezen wegh nooit te bekomen, en daarom langs den wegh van een ander Verbond te zoeken was.

Kunt gy nu alle deze dingen by *Moses*, in zyn kort verhaal van den oorsprong onzer Elende, leesen; myn Heer, en nog zeggen, dat 'er in de H. Schrift geen Verbondt met den rechtschapen Mensch bekend staat? Of moet het u met zoo veele letteren gespellet worden, *Verbondt der Werken*, eer gy het vinden kunt? Ik denk immers niet, dat gy lieden den naam zoekt van *Letterknechten*.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, daar is zeet veel op dit uw *hoofdberwys* te zeggen, want my dunkt, hoewel *alle deze dingen* hier duidelyk te vinden waren, dat echter het *gevolg* nog niet vast zoude gaan; zoo min als dat men een *Huis*, een *Kleed*, een *Vat*, of iets anders, kan vinden overal, daar men de *verscheide stoffen* vind, waar uit het kan gemaakt worden. Ik zou daar nog meer kunnen byvoegen. Dog ik zal nu maar in het gemeen antwoorden, zoo veel *Moses* verhaal betreft, dat het zelve, met een onbevooroordeeld oog beschouwt, nog niets van een Verbond opleevert. Waarom zoude men niet by het aanzien van een staat van Regtheit, Kindschap en Vriendschap, ten opzigt van Adams *natuurlyken staat*, en van beproeving ten opzigt van zynen *toevalligen staat* beruften kunnen; en zeggen, dat *Moses* verhaalt, hoe Godt de gehoorzaamheit van zyn schepsel aan een uitwendig teken heeft willen beproeven?

ven? Hierom zult gy my beeter bewys moeten leveren voor uwen gewaanden Verbondshandel Gods met Adam, eer ik daar van zal overtuigt worden, al zoude ik dan een *Letterknecht* genaamt worden.

ORTHODOXUS.

Gy konde uwe verlegenheit niet klaarder aan den dag leggen, dan met zulk een uitvlucht, dat 'er nog geen Verbond te vinden is, daar men alle de deelen van een Verbond vindt, gelyk 'er nog geen huis is daar alle de stoffen gevonden worden waar uit het konde gemaakt worden: daar gy hier niet alleen de stoffe, maar het geheele Verbondsgebouw ordentelyk en in welgeschikte historishe orde by elkanderen voor uwe oogen hebt. De Partyen, schoon ongelyk; de Oprechting des Verbonds tusschen dezelve; den Eisch; de Toestemming; de Teekens; het Oogmerk, des Menschens geluk; met een tegenovergestelde bedreiging, die zoo min met dit Verbond streed, dan met Gods Verbond met Israël: voorts de beproevinge van des Menschens trouwe in dit Verbond; met de aanleidende oorzaak van zyn gevolgde Bondbreuk; en de elende waar in de Mensch, volgens de bedreiginge des Verbonds, vervallen is, enz. enz. welke dingen, alle te zamen, by *Moses*, in een aan een geschakelt en onafgebroken verhaal, voor onze zinnen komen. Hebt gy dan alle schaamte afgelegd, myn Heer, dat gy hier in vergelykinge brengt de stoffe van een Huis, welke nog geen Huis en is? daar hier beide, de *ophouwinge* van dit Verbond, en de *afbrekkinge* daar van, voor onze oogen liggen. Ik dage u uit, zoo gy kunt, dat gy my een eenige plaats uit Gods Woord vertoont, in welke, niet de *stoffe*, maar het *gebouw* van het *Verbond der Genade*, in alledszelfs leeden en deelen, volkomener, op dat ik niet zegge zoo volkomen, aan ons wordt voorgedragen. En waar zou dit dan heen willen?

Z 3

Voorts

Voorts wat betreft uwe zoogenaamde onbevooroordeelde beschouwing van *Moses* verhaal, en de Vrage welke gy my deswegen doet; zal ik tot uwe beantwoordinge moeten herhaalen 't geen alreede gezegt is, of u toonen moeten, dat de staat van een *Kind Gods* geen *natuurlyke* maar een *bovennatuurlyke* staat van een schepzel zy? Of dat een staat van regtheit en van Vriendschap met een Verbond niet strydt, het welke gemaakt wordt om den rechten, en by Godt in Vriendschap staanden, Mensch, tot een *booger gelukzaligheid* te brengen. Op een stuk moet ik nog myne reflexie maaken. Gy spreekt van Adams *toevalligen staat* als van een staat van *beproevinge*, die gy van een *Verbondshandeling*e onderscheidt: maar om dat gy dien *mede* van Adams *natuurlyken staat* onderscheidt, zoo zie ik, dat gy uw zelve geweld aandoet, om dog door *Moses* verhaal niet overtuigt te worden: terwyl gy nochtans zoo verre niet gaan durft, van te zeggen, dat 'er by des Menschen *natuurlyken* staat geen andere en *betrekkelyke* staat is bygekomen. Maar wilt gy weeten, waarom die erkenenis van een staat van *beproevinge*, welke u afgedwongen is, zonder een Verbondshandel daar in te vinden, niet genoeg is? De reede is deeze; om dat de Mensch den proef eener *natuurlyke geboorzaamheit* uitstaande, daar door niet konde gerechtigd worden tot een *bovennatuurlyke gelukzaligheid*, tot welken men u ontegenzeggelyk bewesen heeft dat Godt, door zynen geheelen handel met Adam, een wegh voor hem opende. Om dit alles is en blyft het bewys voor Gods Verbond met Adam, uit het geschiedverhaal van *Moses*, zoo bondig, dat gy met alle uwe uitvlachten en chicanes het onzen Godgeleerden niet zult kunnen uit de handen neemen. Ondertusschen zal ik tot myn *tweele bewys* voor Gods Verbond met Adam overgaan, en dewyl gy dan, als een *Letterknecht*, de uitgedrukte Letter begeert, u slechts afzetten met de

be-

befaaude plaats *Hof. VI: 7.* daar Israël beschuldigt wordt *het Verbondt overtreden te hebben gelyk Adam*, het welke, hoe men het neemt, niet konde gezegt worden, zoo Adam geen Verbond overtreden had; en hy konde het niet overtreden, zoo hy nooit in een Verbondsstaat was gestelt geweest.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, de zwakheit van dit bewys is immers te zeer bekendt, dan dat zulk een gebouw, als het Verbond der Werken is, daar op zoude konnengevestigd worden. Want *voor eerst* is het zeker, dat het woord *נִית* meermaalen een *Gebod* ofte *Wet* beteekent, zonder opzicht op eenig Verbond. Een myner Vrienden heeft zulks onwederlegbaar getoont uit de plaats *Jof. VII: 11.* daar men leest, *Israël heeft gezondigt, ende hebben ook myn Verbondt, het welk ik haar geboden hadde, overtreden: ende ook hebben zy van het verbannene genomen, ende ook gestolen, ende ook gelogen, ende hebben het ook onder hare geredfchap geleyt:* met alle welke woorden alleen bedoelt wordt die eene misdaad van *Achan*, welke, by de inneming van Jericho, genomen had van het verbannene; tegen het *Gebod* of de *Willekeurige Wet*, welke Godt gegeven had, en te zien is *Jof. VI. 18, 19.* Nu moest gy niet maar bewyzen dat Adam een *Wet* overtreden had, maar dat hy een *Verbond* had overtreden. En zoo men u al toestaan mochte, dat Israël en Juda een Verbond overtreden hadden, volgt daar uit nog niet, dat Adam insgelyks een *Verbond* overtreden heeft: want de *vergelykinge* des eenen en der anderen betreft maar de *overtredinge*, daar aan beide schuldig stonden: Adam aan de overtredinge van een *Wet*: Israël en Juda aan de overtredinge van een *Verbond*. Maar *ten anderen*, die verklaringe van 't Hebreuwsche woord *אָדָם*, als of dat hier beteekende Adam *den eersten Mensch*, is zoo zeker niet: want gelyk dit woord

honderdmalen als een *nomen appellativum* gebruikt word van een *Mensch* in 't gemeen, zonder bepaalinge van de Perfoon, zoo is 't van lange tyden aangemerkt, en onze Nederlandfche Kanteekenaars zullen het u zeggen, dat deze text van *Hofea* gevoeglyk vertaalt kan worden, zy hebben het Verbond overtreden *gelyk een Mensch*; dat is, zoo als een gemeen en iedel Mensch een Verbond overtreed. Ofte, *gelyk eenes Menschen*; dat is, als of het maar was eens Menschen, en niet Gods Verbond. Daarom kunt gy met dit Bewys niets uitwerken.

ORTHODOXUS.

Deze uitvluchten op ons bewys zyn oud en verfleuten, om dat de onhebbelykheit derzelve door onze regtzinnige Schryvers menigmaal is aangewefen: gelyk Ulieder Vriend, die eertyds de onze was, in zyne *Voorrede* voor *Urfinus Schatboek* mede overtuigende genoeg gedaan heeft: waarom ik my met dezelve niet lange zal ophouden. Op uwe eerfte uitvlucht, over de beteekenis van het woord *ברית*, moet ik zeggen; dat gy nog nooit bewefen hebt, dat het ergens een *Gebod* beteekent zonder opzicht op een *Verbond* of 't geen de gedaante van een Verbond heeft. En dat het vooral zulk een afgetrokke beteekenis niet heeft in de plaats *Jof. VII: 11.* welke gy my, uit de aanmerkinge van eenen uwer Vrienden, voorwerpt. Want beteekende het woord *ברית* daar niet anders dan een Gebod, zoo waren die woorden, *en hebben ook myn Verbondt, 't welk ik haar geboden had, overtreden,* niet meer dan een overtollige herhaalinge van 't geen alreeds gezegd was *Israël heeft gezondigt*, om dat zondigen niets anders is dan een Gebod, ofte Wet, te overtreden, volgens *1 Job. III: 4.* daar Godt in dit *Vers* geeft een *ophoepende* beschryvinge van Israëls zonde; die in het eerfte lidt generaelder, en in het tweede lidt van het *vers* in hare byzonderheden vertoont

wordt.

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 341

wordt. Generaalder, het was 1. een *zonde*, waar door Gods uitdrukkelyk gebod, *Jof. VI: 18, 19.* door den Historie-Schryver uitdrukkelyk opgegeven, overtreden was. 2. Het was een *overtredinge van het Verbond*, 't welk Godt haar geboden had, waar door hunne zonde verzwaart wierd. Nu zult gy waarfchynlyk vraagen, welk Verbond hier dan bedoelt wierd, behalven 't gebod, 't welk *Jof VI: 18, 19.* te vinden is? Daar ik op zegge, het was dat Verbond, 't welk Godt gemaakt had om Israël en hun zaadt het Landt Canaans te geeven, als een teeken, dat hy hun Godt was, en een beter goed voor hen geschikt had, mits zy Hem als hunnen Koning gehoorzamen en in alles hou en getrouw zyn zouden. Dit Verbond was met Abraham opgerecht, en door de Befnydeniffe verzegelt. Dit Verbond was met grooten luister aan Sinai op de plechtigste wyze bevestigd. Dit Verbond was haastig door de Vaderen van dit volk in de Woestyne verbroken, toen die ongehoorzaam wierden, en spraken van zig een Hoofd op te werpen, om weder te keeren na Egypten, *Nyn. XIV:* waar door de Kinderen van die Bondbrekers, zoo lange die omzworven en stierven in de Woestyne, ook niet wierden aangemerkt als Kinderen van Abrahams geslacht, maar als Kinderen der Egyptenaars, en daarom geduurende alle dien tyd *onbefneden*, en onder den smaad van Egypten, bleven. Maar dit Verbond was nu plechtig vernieuwt te *Gilgal*, daar Godt *dezen smaad van Egypten van Israël had afgewentelt*, en het onbefneden volk doen befnyden, en zoo, als Kinderen Abrahams, de Erffeniffe Canaäns, met de verdere beloften van het Verbond met Abraham, had verzegelt, onder een Verbintenis van volstreckte gehoorzaamheit aan alle de Geboden van hun God en Koning: dewelke daar op, terstont in de inleidinge van het volk tot de verkryginge der beloften, een *proefgebod* stelde, ter toetse van hunne getrouwheit aan dit verze-

gelde Verbond (eeven gelyk God handelde met Adam in het Paradys) en hun verbood niets te neemen van het Verbannene van Jericho, maar den schat dezer stad hem den Heere te heiligen, *Jos. VI: 18, 19.* welk Gebod Gods overtreden zynde, door Achans zonde, zoo wierd ook het Verbond Gods, door de Besnydenis bevestigd (welke Israël tot de gehoorzaamheit van alle Gods beveelen verplichte, volgens *Gal. V: 3.*) daar mede overtreden; en zoo was 'er niet alleen *gezondigt* tegen God, maar ook het wederom herstelde en op nieuw bevestigde *Verbond*, van de zyde Israëls, *door overtredinge van het proefgebod, vernietigt*, waar door dat Volk van 't recht tot de beloften verfteken, en onder den regtvaardigen toorn Gods, die zig in hunne nederlage voor Aï openbaarde, vervalten was: eeven gelyk hunne Vaders, die in de Woestyne nedergeslagen waren: het welk God, in die *vergrootende en ophoepende* beschryving van Israëls zonde, eigentlyk aan Josua vertoonde.

Uwe tweede uitvlucht wil zeggen, dat Israël en Adam niet verder vergeleken worden, dan in een *overtredinge*: maar dat Israël eën *Verbond*, maar Adam alleen een *Gebod* overtreden had. Durft gy zoo omfpringen met Gods Woord, myn Heer! Word de overtredinge van het Verbond aan Ephraim en Juda hier niet te last gelegd als een *verzwaaring* hunner zonde? En diend de bygebragte gelykenis niet, om de *zwaarheit* daar van nader aan te dringen, overmits de overtredinge van een Verbond een allergrootste zonde is? Maar zal men, om die verzwaarde zonde in den dag te stellen, een gelykenis neemen van iemand die geen Bondbreuk begaan, nogte valschelyk gehandelt heeft tegen Gods Verbond? Was 'er dan geen voorbeeld van een voorgevalle *waare Bondbreuk*, daar de tegenwoordige, of wel de toekomstige, die Ephraim en Juda word te laste gelegd, bequaamlyk by konde vergeleken worden? Of konde de Propheet niet

niet zeggen, *Zy hebben het Verbond overtreden gelyk bunne Vaders*; of met Afaph, *Zy weeken te rugge, en handelden trouwlooslyk gelyk hare Vaders: zy zyn omgekeert als een bedrieglijke boeg.* Ps. LXXVIII. 57.

Hierom hoop ik, dat gy van deze uitvluchten zult afzien, gelyk mede van die gy maakt op 't woord אָדָם, welke niet bondiger zyn, alſchoon gy de Kantteekenaars op onze Nederlandſche Overzettinge daar toe by trekt; die ons wel zeggen, dat 'er waren welke het zoo begrepen, maar niet dat het zoo begrepen moet worden, anders zouden zy ons geen andere Vertaalinge geleverd hebben, en voor אָדָם niet gezet hebben als *Adam*: het welk hier ook de zin van de H. Geeft is, en niet de onbepaalde beteekenis van 't woord *Mensch*: gelyk gy, אָדָם als een *appellativum* aanziende, zegt, dat de zin zal zyn, zy hebben het Verbond overtreden als een *Mensch*, dat is, gelyk een gemeen en iedel Mensch een Verbond overtreedt, 't welk een zeer laffe uitdrukking zyn zoude, om dat het zeekerlyk ook maar *Menschen* waren, die hier van overtredinge des Verbonds beſchuldigt worden: en als *Menschen* doen als *Menschen*, dient het eenigzins tot *verſchooning*; daar nochtans de gelykenis hier word bygebragt tot *verzwaaring* van *Israëls* ſchult: waar door dan deze uwe vertaling moet vervallen. ♣

En het geen gy in de laaſte plaats gezegt hebt, dat de zin zoude konnen zyn, dat *Israël* het Verbond Gods heeft overtreden, als of het ſlechts *eens Menschen Verbond* geweest ware, is zoo ſtrydig, beide tegen den *Grondtext*, en tegen de *zinsſnydingen* daar in voorkomende, dat 'er geen ongerymder verklaringe van dezen text van *Hofea* kan bedacht worden. De *zinsſnydinge* ſcheidt het woord אָדָם als *Adam* (of gelyk gy 't wilt hebben, als *eens Menschen*) van het gemeene *prædicatum*, of gezegde, het *overtreden des Verbonds* af, in dezer voegen, *Doch zy, gelyk Adam, hebben zy overtreden het Verbond.* Hoe durft gy dan hier

hier in zamenvoeginge leefen, zy hebben overtreden als eens menschen Verbond. Maar om dat gy, wegens uwe Arabifche drogeryen, niet veel werks van de Hebreuwsche zinsnyders maakt, zal ik daar op by u niet blijven staan, maar liever zeggen, dat wanneer het woord אדם als een *adjectivum*, bygevoegd naamwoord, ofte in plaats daar van, gelyk het volgens uwe uitvlugt zoude moeten zyn, by een *substantivum*, zelfftandig naamwoord, gevoegt word, het dan altyd na het *substantivum*, zynde hier het Verbond, volgt, en nooit daar voor staat: Vergelyk maar תורת האדם 2 Sam. VII: 19. of כבוד האדם 2 Chron. XVII. 17. en toon my, zoo gy kunt, een eenig voorbeeld van het contrarie. Daar naa, dat de כ *similitudinis*, de letter van vergelykinge, altyd voor het voorbeeld der vergelykinge gestelt wordt, en daarom zoo uwe verklaring van eens Menschen Verbond plaats zoude kunnen grypen, Hofea moest geschreven hebben והמה עברי זרמה כאדם עברי כבית. daar men nu leeft. כבית האדם het welke dan, naa den aard der Hebreuwsche Spraake, geen anderen zin kan hebben, dat dan Israëel en Juda, gelyk als Adam, het Verbond overtreden hebben. Waar door dan myn argument tegen alle uwe uitvluchten vast blyft, en ik voor betoogt mag houden 't geen ik betoogen wilde, dat Gods Woord ons duidelyk leert, dat Adam door God in een Verbond is gebragt geweest.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, dit is nog zoo vast niet betoogt, als gy u wel verbeeldt. Want een onzer lieve Vrienden heeft, zeer onlangs, een nieuw licht in deze donkere plaats van Hofea gebragt, zoo groot, dat hy zig nauylyks genoeg heeft kunnen verwonderen, dat hy, en zoo veele wyze Mannen met hem, de hier alleén beoogde beteekenis van het woord Adam zoo lang heeft over het hoofd gezien. Hy verstaat door Adam een stad beoosten de Jordaan, genoemt Jos. III: 16,

ge-

gelegen in het Land dat daar na, ruim genomen, *Gilead* genaamt is, en tegen over *Gilgal*. Gelyk nu veelyds de Inwoonders verstaan worden als derzelver stad word genoemd, oordeelt hy, dat de *Lieden van en te Adam*, door die naam Adam bedoelt worden. En overmits *Hosea* hier spreekt van derzelver *Verbondsovertreding*, dat de Godsprake het oog heeft op die befaamde geschiedenis van het bondbreukig *Israël*, het welke, te *Sittim* gelegert, zig koppelde aan *Baal-Peor*, met de Dochteren der *Moabiten* hoereerde en zig voor derzelver Afgoden nederboog; naar alle schyn op een *Kermis*, of *Afgodsfeest*, gehouden in de stad *Adam* en hare onderhoorige Dorpen: by welke zonden en bondbreuk *Hosea*, met reeden, de bondbreuk, afgoderye en ontucht van *Ephraim* en *Juda* zoude vergelyken. *Moses* verhaalt de Zaak *Num XXV*: maar *Hosea* de Plaats of Landstreek, daar die zaak, dit overtreden des Verbonds, eerstmaal zoo openbaar geschied is. En deze verklaring steunt op 't volgende Lidt van dit vers van *Hosea*, in het welke gezegd word, *DAAR hebben zy trouwlooslyk tegen my gebandelt*: zoo als ze nog versterkt word door het volgende *agtste vers*, in het welke de Godsprake zegt, *Gilead* is een stad van werkers der ongerechtigheit. Daar legt nu uw geheele bewys voor het Verbond Gods met *Adam* overhoop; of iemand moest toonen, dat *Adam* en *Daar* by *Hosea* in onzen Text geen plaats aanduiden.

ORTHODOXUS.

Ik heb van deze klucht al gehoord, en ook gezien hoe daar op met bescheidenheit geantwoort is door twee zeer Geleerde en wakkere *Leeraars in Zeeland*, behalven nog 't geen door eenen voortreffelyken *Nazireër*, nu mede al met Lof in Gods Kerke dienende, tot wederlegging dezer vindinge geschreven is: en ik wensche dat dezer Mannen onderrichtinge tot verbee-

beetering der zeer onvolmaakte kennis van uwen verwaanden Vriend strekken moge. Hoe dit ook vallen zal, vermoede ik niet, dat een verftandig Menfche zulk een gedwonge verklaring van Hofea zal overnemen, welke nog met de Geographie overeen te brengen is, volgens welke Sittim, daar Ifraël gelegert was, doe het met de Dochteren der Moabitent begoft te hoereren, veel lager en Zuidelyker leide, dan Adam de stad die ter zyden Zartan is: nog met den Spraakkundigen regel, op welken uw Vriend zyne verklaringe gebouwt heeft; volgens welken wel menigmaal de *Inwoonders* gemeent worden, maar hun *stadt* genoemt, door een overnaming of *metonymia*. Want na dien regel moesten hier geen Ifraëlitent, maar Amoritent, de waarfchynlyke Inwoonders der stad Adam, gemeent worden; dog deze hebben zeeker in geen Verbond geftaen, wiens verbreekinge tot een voorbeeld dienen konde om Ifraëls bondbreuk by te vergelyken. Of zoo de gemelde Verbondsovertredinge niet aan de *Lieden der stad Adam*, maar aan de *Ifraëlitifche Kermisgaften* word toegefchreven, zoo komt die *metonymia* hier niet te pas, tot dat uw Vriend zulk een foort van *metonymia*, ofte overnaming, by de *Rhetorici* vind: door welke *Vreemdelingen* benaamt worden met den naam van de *stad daar zy ter Kermis gekomen zyn*. Als men tot zulke geweldige verdraajingen van het Woord Gods moet komen, om het de waarheid niet gewonnen te geeven, geeft men door zyne dwaasheit getuigenis aan de kracht van die waarheit. Daarom befluit ik, dat myn bewys uit *Hof. VI: 7*. onwrikbaar, en uwlieder lochening van het Werk-Verbond met Adam, *wanhopig* ftaat. Daar ik het voor houden zal, tot dat uwe Vriend de *Wel Eerw. Heeren STOKMANS* en *BRAHE* wederlegt zal hebben. Iets is 'er evenwel, 't geen eenig antwoord waardig is: te weten; dat het woordje *DAAR*, in *het tweede lid* van *Hof. VI: 7*, ons op een *Plaats*e wyft, in

in welke de Overtredinge des Verbonds, en de trouwloose handel tegen God, zoude geschied zyn; en dat 'er nochtans in den voorafgaanden samenhang geen een woord te vinden is, het welk een *plaats* bepaalt, op welke dit betrekkelijke *o*v, *daar*, slaan zoude, of het moest dit *Adam* zyn, 't geen zoo wel de naam van een stad als van de eerste Mensch was. Doch dit antwoord is gereed, en by de Uitleggers van oude tyden af te vinden; die wel aanmerkten, dat *o*v, *daar*, ook gebruikt word van *een staat waar in men is*, ofte *iets geschiedt*, en de beteekenis heeft van *zoo*, of *daar in*, gelyk de Oude Nederl. Overzetting heeft, *daar inne verachten, zy my*: welke beteekenis mede voorkomt in de bekende Texten, *Pf. XIV. 5. XXXVI. 13. LIII: 6.* en *Job XXXVI: 12.* over welke laatste plaats de groote Taalkenner ALBERTUS SCHULTENS aangeteekent heeft, dat *o*v, *daar*, de beteekenis heeft van *zoo gezint* en *inwendig in bun gemoed gestelt*. Welke beteekenis dan tot den Text van Hosea overgebracht zynde, zal die zeggen, *zoo gestelt*, en gelyk Adam het Verbond overtredende, hebben zy trouwlooslyk tegen my gehandelt, en die schoone beloften niet gehouden, welke zy deden, dat zy my kennen zouden, en daar in vervolgen en volharden, gelyk *vers 3* gezegt was.

E U R U O D I U S.

Toen ik eerst de beschryvinge van *Philaethes* hoorde, verbeeldde ik my, dat Gylieden dit Verbond zoudt voordragen als een *Wet*, door den Hoogen God uit zyn *Souverein gezach* aan zyn schepsel gegeven, volgens welke het zig had te gedragen, om tot een hooger staat van Heerlykheit te komen. Maar by den voortgang uwer behandeling zie ik, dat Gylieden van die bevattinge aftapt, en ons brengt tot de *termen* van een *Verbondsonderhandeling* tusſchen Partyen: spreekende van de *Wet* als van een *Verbondswet*,

wet, mitsgaders van de toestemminge der mindere partye in de beschikkinge van God. Maar zulk een *eigentlyken Verbondsbandel* tusschen God en zyn Schepsel kan ik niet toestaan, om dat God te oneindig zeer verheven is boven zyn Schepsel, dan dat het hem voegen zoude daar mede te komen in een Verbondsbandel, die eigentlyk tusschen gelyken met hun gelyken plaats heeft: en daarom en voldoen my Uwe bygebragte bewysen niet voor een *Verbond*, schoon ze voldoende zyn voor een *Gebod*.

ORTHODOXUS.

Neen myn Heer! wy zyn van onze bevattingen niet afgestapt, en beweerden nog, dat voor zóo verre God, uit zyne *vrye beweginge*, een *schikkinge* maakt, om den Mensch tot de hoogste gelukzaligheid te brengen; de Mensch *geen vryheit* heeft; dezelve van de hand te wyfen: het welk zyn zoude Gods Woord verstooten, en zig zelven des eeuwigen Leevens onwaardig oordeelen. Maar hoewel Gods Verbond met Adam voor zoo verre *eenzydig* was, dat God na zyn Souverein welbehagen de *schikkinge* gemaakt, en *met gezach* aan Adam *voorgedragen* heeft, is het nochtans, door de onderwerping van Adam aan die schikking, *tweezydig* geworden, zoo dat hy, Gode en zig zelven getrouw gebleven zynde, daar uit een wedereisch op de belofte des eeuwigen Leevens zoude gehad hebben. Nu beken ik, dat dit een *grootte verhooging* was voor Adam, waar over men verwondert zeggen mag, wat is de Mensch dat gy hem kent! dog waar door God zig niet meer verlaagt, dan door zynen weg met den afgevallen Zondaar, met welken gy wel stelt dat God een Verbond der Genade sluit. En is deze van Gods Beeld ontblootte Zondaar ook gelyk met God? die gy zegt dat te hoog is om met Menschen Verbonden te maaken, het welk eigentlyk maar plaats heeft tusschen gelyken: ontken dan maar in eens alle Verbon-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 349

bonden Gods, met de H. Schriften, de boeken der Verbonden, en recht een *Natuurlyken Godsdienst* op, om daar door uwe zaligheid te zoeken! Ondertusschen toonen beide myne Bewyzen een *gebomologeert* en toegestemd Verbond van Adams zyde; by *Moses* uit de woorden der Vrouwe nopens dit Verbond zelve; by *Hosea* uit het tegenbeeld Israëls, welk volk, gelyk uit *vers 3.* gezien is, Gods Verbond aangenomen en trouw daar aan beloofd had; eer het, gelyk Adam, het Verbond overtrad, en trouwloos tegen God handelde;

A D I A P H O R U S.

Myn Heer *Orthodoxus*, gy zoudt nog meer andere bewyzen voor dit Verbond Gods met Adam konnen bybrengen, gelyk ik 'er nog wel eenige zoude konnen melden uit de geheugenis van 't geen ik geleesen heb: doch ik denke, dat gy uwe reeden hebt om het hier by te laten berusten, om dat de twee ter tafel gebragte het stuk, 't welk gy te betoogen had, volkomen beslissen; en waar toe dan meer over hoop gehaalt? Althans ik voor my betuige hier mede voldaan te zyn; te meer dewyl ik my levendig erinnere 't geen ik in myn jeugd overal te Leiden gehoort heb, 't welk zoo diepe wortelen in my geschoten heeft, dat ik in dit stuk van Gods Verbond met Adam niet onverschillig zoude konnen zyn. Maar ik vermoede, dat de voornaamste zwarigheden nu volgen zullen; en dat het dan tusschen de Heeren wat ernstiger zal worden. Want daar diend, volgens de gegevene beschryving nu verklaart te worden, *in welke qualiteit* Adam door God in dat Verbond gestelt en ontfangen is: het geen ik nu zoude verfoeken van *Philalethes* te mogen hooren, op dat gy wat moogt rusten.

P H I L A L E T H E S.

Daar is al een groot stuk van onze taak afgedaan; en is 'er *waarlyk* zulk een Verbond met Adam in den

X. *Samenspr.* A a staat

staat der rechttheit opgerecht, zoo zal men niet kunnen zeggen, dat 'er *geen ander* Verbond Gods met den Mensch bekend is dan dat *der Genade*, en dat alle de eischen van plichten, met alle beloften en bedreigingen die daar zyn bygevoegd, en in Gods Woord voorkomen, tot dat Verbond der Genade, ofte tot eene van deszelfs byzondere bedeeelingen behooren, gelyk *Johan Vlak* stoutelyk gedaan, en daar door de Leere van de *Rechtvaardigmakinge* des Zondaars door de toegereekende gerechtigheit van Christus, welke door het geloove aan ons toegeschonken en toegeëigent word, onbeschaamdelyk in een leere van rechtvaardigheit uit onze Werken, in het geloof gedaan, verandert heeft. Nochtanszyn wy nog niet aan het einde: en men moet bekennen, dat zig onder de genen, die anders een Verbond der Werken toestaan, een groote verscheidenheit van gedachten opdoet omtrent *Adams qualiteit in dit Verbond*, welke van sommigen zoo gestelt word, dat daar door het wezendlykste deel van hetzelfde weggenomen word, gelyk ik met aanhalinge der Schriften van Leevenden en Dooden zoude kunnen betoonen. Dog dat zal ik nalaaten, om dat hier dog alleen het gezach van Gods Woord moet gelden: en ik zal maar poogen te verklaren, en vast te maken, dat Adam, in het nu beweesene Verbond over den weg tot de eeuwige heerlykheit, door God is gestelt als het **PLAATSBEKLEEDEND VERBONDSHOOFD**, van het geheele Menschelyke Geslachte, 't welk in hem, als de *Wortel* en *Stamvader* daar van, begrepen was; en dat het alzoo *met eenen voor allen*, en *met alle Menschen in dien eenen* is gemaakt; eeven gelyk het Verbond der Genade *met alle de uitverkorenen in den eenen Christus*, en *met dien eenen voor allen*, gemaakt is. Wy zullen geen geschil hebben daar over, dat het gantsché geslachte der Menschen, het welke God uit eenen bloede maken wilde, ten dage van Adams Scheppinge, in zyne Lendenen is begrepen ge-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 351

geweest, zoo dat alle Menschen door den vruchtbaar makenden zegen Gods, aan den eersten Mensche by de Scheppinge gegeven, volgens eene vastgestelde orde van God, onder de krachtadige medewerkinge zynner Voorzienigheid, uit Adams zaad en het zaad zyns zaads, in gelykheit van het zelve menschelyke wezen voortgeeft worden. En zonder deeze ofte diergelyke ordinantie en vaststellinge Gods en konde Adam de genen die nog niet aanwezig waren, en zelve geen Persoon hadden, in de Verbonds oprechtinge niet vervangen; nogte het Verbond voor dezelve ontfangen; gelyk hy het onder zulk een onderstellinge voor zyne Nakomelingen, zoo wel als voor zig zelve, aannemen, en Godt het met hem als de Stamvader, uit wien alle Menschen natuurlyker wyze zouden spruiten, oprechten konde, zoo wel als met Abrahams afkomelingen in hunnen Vader, en door Moses met geheel Israëel, toen Hy zyn Verbond maakte met de geenen die voor het aangezichte des Heeren haves Gods stonden, en met den genen die daar toen niet by haar was. *Deut: XXIIX. 14, 15.* Waarom die Stamvaderschap van Adam in het minste niet stryde met het worden van een Hoofd en Plaatsbekleeder van alle zyne Nakomelingen in het Verbond, maar veel eer een *voorvereifchte* en een grond daar toe is; want zoo met allen in eenen een Verbond zoude gemaakt worden, zoo moesten alle op eenigerley wyze in dien eenen begrepen zyn. Nochtans moeten wy deze twee dingen, *Stamvader* en *Wortel van het Menschelyk geslacht* te zyn, het welk Noach mede geweest is; en *Hoofd der Verbonds*, die de plaats van het geheele natuurlyke Menschdom bekleed heeft, te zyn, niet elkanderen niet vermengen, maar behoorlyk uit elkanderen houden; om dat het eerste behoort tot den *Natuurlyken* staat, het andere tot den *Overnatuurlyken*, en der Natuure bygevoegden Verbondsstaat van het Menschdom.

Schoon ik erkennē, dat 'er een onderscheit kan gemaakt worden tusschen een *Stamvader* en een *Verbondshoofd*, twyffele ik zeer, of het noodig zy deze tweederlei betrekking van Adam tot zyne Nakomelingen zoo angstvallig te onderscheiden. Het zy wy Adam aanmerken als de *Stamvader*, het zy als het *Hoofd des Verbonds* met het geslachte der Menschē, wy begrypen, dat hy de *Wet des Verbonds*, met de belofte, zoo 'er eenige aan vastgemaakt was, zoo ontfangen heeft voor zig en zyne Nakomelingen, eeven gelyk hy de *Wetten* en Voorregten der *Menschelyke Natuur* van Godt voor zig zelve en zyn Nakomelingen ontfangen heeft. Adam heeft het voorregt der Heerschappye over de mindere Schepzelen, met de *Wetten* nopens het gebruik derzelve, den Echtstaan en de zamenleevinge, ten deele in zyn herte geschreven, ten deele aan hem door Goddelyke Openbaringe bekend gemaakt, ontfangen voor zig en alle zyne natuurlyke Nakomelingen, als de *Stamvader* en het *Hoofd van het Menschelyke Geslacht*, het welk met hem onder dezelve verplichtinge gebragt is, en elk voor zig zelve daar onder ten eeuwigen dage blyft, zoo wel als Adam zelve. Eeven zoo heeft hy, als de *Stamvader* en het *Hoofd van het Menschdom*, voor zig zelve en voor alle zyne Nakomelingen, met het beeld van Godt, ontfangen alle de *Wetten* nopens de zeedelyke plichten, in zyn herte ingeschreven, met het byzonder geopenbaart bevel dat hy had te gehoorzaamen, en zyne Nakomelingen met hem. Zoo dat Adam de *Natuurwetten*, zoo wel als de *Zeedewetten*, voor zig en zyne Nakomelingen van Godt ontfangen hebbende, beide het *Natuurlyke* en het *Zeedelyke Verbondshoofd* is; dog daarom, om dat hy de *Wortel en Stamvader* van het *Menschelyke Geslacht* is. Daarom weet ik niet, wat gy bedoelt met die angstvallige onder-

onderscheidinge, tusschen *Stamvader* en *Verbondshoofd*, het welke op het zelve uitkomt: om dat Adam als *Stamvader* van het Menschelyk geslacht *natuurlyker wyze* en *zeedelyker wyze* het Hoofd van dit Verbond was.

PHILALETHES.

Ik verwondere my over uwe listigheid in het verduistern der waare kundigheid van Gods Verbond met het Menschdom in Adam, het welke gy plat uit niet durvende ontkennen, zyt gy 'er maar op uit, om 'er verkeerde denkbeelden van in te boezemen. Gy formeert ons hier nu wederom een *Natuurlyk Verbond*, het welk wy alreede weggeruimt hebben, een Verbond daar de Stamvader het Hoofd van was, in zoo verre de geheele Menschelyke Natuur, alle Adams Nakomelingen, met hem gebracht was onder dezelve Wetten die hem ingeschapen of voorgeschreven waren: en voor zoo veel zomnige dezêr Wetten de Menschelyke zeden met betrekkinge tot Godt en zynen naasten betroffen, is Adam by u geweest het *zeedelyke Verbondshoofd* van het Menschelyk Geslacht, 't welk onder dezelve Wet der zeeden en dezelve verplichtinge tot gehoorzaamheit, mitsgaders by overtredinge onder dezelve straffen, legt. Dit verstaat gy door het *Zeedelyke Verbondshoofdschap* van Adam, zoo dit woord een zin heeft met de beteekenis en kracht daar van overeenkomende; en daar uit begryp ik, hoe gy, den naam van *Verbondshoofd* behoudende, nochtans het geheele Verbond verlochenen kunt, en in een Staat van *Natuurlyke en Zeedelyke afhankelijkheit*, welke uit de Scheppinge en de natuur des Menschen voortvloeide, veranderen. Maar om dat 'er reeds getoont is, dat uit zulk een Staat, met de volhardinge daar in, geen recht tot een *beter staat*, natuurlyker wyze, konde opryzen; en dewyl dezêr zeedelyke afhankelijkheit nog blyft, en altyd blyven zal, zoo

lang de Mensch een Mensch is, daar het Verbond door de zonde kragteloos ten leeven geworden is, zoek ik my met zulke bedriegelyke benaamingen, schoon die by dezen of geen in eenen goeden zin mogten gebruikt zyn, van u niet te laten paaijen. Ik heb daarom in myne beschryvinge Adam aangemerkt als het *plaatsbeksleedend Verbonds* hoofd van het Menschelyk Geslachte: en daar door versta ik niet zulk eenen, die de Wet voor de Leeden des Verbonds *ontfangt*, gelyk Moses voor Israël, maar die zig zelve, tot de vervulling van den Verbonds eisch, ofte Voorwaarde, om het beloofde Verbondsgoedt te verkrygen, *voor zig en voor alle de zynen verbindt*. Ik en lochene niet, dat de Wet des Verbonds alle de genen die Natuurlyker wyze in Adam waren verbindt: want de waarheid hier van vernemen wy uit Eva, die er nog niet was toen Godt het Verbond met Adam maakte, en die zig niet te min verplicht kende tot de gehoorzaamheit van de Wet der Verbonds. *Gen: III: 3.* gelyk zy ook, verleidt zynde, in *overtreding* geweest is. *1 Tim: II: 14.* Maar ik ontkenne dat derzelve gehoorzaamheit of ongehoorzaamheit die gevolgen zoude gehad hebben, welke Adams gehoorzaamheit zoude gehad hebben, en zyne ongehoorzaamheit gehad heeft, op hem zelve en het geheele Menschelyk geslachte; het welk, met den Stamvader, ook daarom in de straffen van het overtreden Verbond niet is vervallen, dan na dat Adam, op het voorbeeld van Eva, mede gezondigt had, volgens Moses aantekening *Gen: III. 7.* Hierom is het mede, dat ik niet *Eva*, maar *Adam alleen*, aanmerke als het plaatsbeksleedend Hoofd van dit Verbond. Maar nademaal gy u gelaat niet te wecten, wat ik met de onderscheiding van Adam als *Stamvader* en *Verbondshoofd* bedoele, zoo zal ik u zeggen, myn Heer, dat het niet noodig is, dat in een Verbond alle de byzondere Persoonen, aan welke de voordeelen deszels besproken worden, onder de verplichting

ting van de geeſichte Voorwaarde gebragt worden; en dat wel het Voorwaardelyk gedeelte des Verbonds het *Hoofd alleen* aangaat, het welk, uit het volbrengen van die Voorwaarde, voor *alle* de genen, welker Perſonen hy in het Verbond verbeeldt, het recht verkrygt ofte verliest op de goederen des Verbonds; het welk uit de Menſchelyke Verbonden, welke Overhieden met anderen voor zig en huane Onderdanen maken, kennelyk is. En hier in wykt een Verbond af van den *Natuurlyken Staat*, waar door niemand voordeel eifchen mag, nog ſchade lyden moet, uit eens anderen bedryf. En ſchoon het waar is, dat wy, volgens onzen *Natuurlyken Staat*, leggen onder alle de verplichtingen en Wetten van de Menſchelyke *Natuure*, zoo wel die haar opzigt op Godt als op het Schepzel hebben, onder welke onze Stamvader Adam geſtelt is, en die van onze Menſchelyke *Natuure*, welke wy van hem hebben, onſcheidbaar is; hebben wy volgens onzen *Verbonds-Staat* in Adam nooit gelegen onder die verplichting, onder welke Adam gebracht was, om uit het volbrengen van de Voorwaarde, met Adam beſproken, dat goet te verkrygen dat ons door Adams gehoorzaamheit moeſte toekomen, ofte dat kwaad te verhoeden, dat aan hem bedreigt en ons door zyn plichtverzuim overgekomen is. Daarom zyn het *Natuurlyk Stamvaderſchap* van Adam, en het *bygevoegde Verbondshoofdſchap*, niet alleen onderſcheidde zaaken, maar zy moeten wel naaukeurig onderſcheiden worden; het welk daar uit blykt, om dat Chriſtus zyn konde, en in het Genade Verbond geworden is, het Hoofd van alle die zällig worden, ſchoon Hy derzelve Stamvader niet en is, maar uit een ander en bovennatuurlyk beginſel, niet als Vader met zyne Kinderen, maar als de Man met zyne Vrouw, uit de vrye verkiezinge zynere Liefde, met dezelve vereenigt is. En nademaat Chriſtus als het Verbonds-

hoofd wel de Voorwaarde volbrengt, waar door zy die uit Godt in Hem zyn het recht tot de Zaligheid verkrygen, en deze nochtans niet gehouden zyn na zyn voorbeeld die zelve voorwaarde tot dat zelve einde, dat is om daar door recht te verkrygen tot de zaligheid, te vervullen; zoo blykt het, dat gy geen reeden hebt om te stellen dat uit het Verbondhoofdschap van Adam voortvloeit, dat alle zyne natuurlyke Nakomelingen eeven zoo onder het Verbond met alle deszelfs Wetten en Voorwaarde staan, gelyk het Hoofd Adam daar onder gestaan heeft.

PANTANECHOMENUS.

Gy stelt ons hier waarlyk een vreemde gedaante van dit Verbond der Werken voor oogen, waar in het *Verbondshoofd*, met wien het wordt opgerecht, voor alle de Leden staat, op zulk een wyze, dat dit Hoofd alleen onder de *verplichtinge der Voorwaarde* gestelt wordt, daar in Gods Verbonden alle de Bondtgenoten onder dezelve verplichtingen met de Hoofden komen. Immers zoo was het met Gods Verbond met Israël aan Sinai: de Wetten daar van behoorden tot het geheele Volk, en tot alle derzelve Afkomelingen, zoo lange die huishoudeinge duuren zoudé: en Gylieden wilt, dat dit Sinaitisch Verbond of in de gedaante van het Verbond met Adam gemaakt zy, of dat de beloften daar van met de gedaante van het Verbond der Werken bekleedt geweest zyn. Daar nu die Wetten en Voorwaarden elk Israëlyt voor zyn eigen hoofd verplichten, zal na uw begrip de geheele verplichtinge van het oorspronkelyke Werkverbond op het *Verbondshoofd* Adam alleen, in plaats van alle de Bondgenoten, gekomen zyn.

PHILALETHES.

Ik heb u reeds met het voorbeeld van het Verbond der Genade getoont, dat de *geheele Voorwaarde*, wel-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 357

ke behelsde een volkome voldoening aan de Goddelyke gerechtigheit voor de schult van het overgetreden Werkverbond, en een vervulling van die volmaakte gehoorzaamheit, welke dat zelve Verbondt vorderde, ter verwerving van een recht ten eeuwigen leeven, voor alle de Bondgenoten, *alleen en geheel* ten laste van het plaatsverbeeldende *Verbonds*hoofd Christus gebracht is: en waarom zoude het dan met het Werkverbond mede zoo niet konnen zyn? Is het zoo niet met het Verbond van Sinaï, het welk de plichten tot laste van alle de Israëlitzen brengt, men merke, dat dit Verbond (met welken gedaante van een Werkverbond het ook omhangen geweest zy) zeer veel verschilt van het *eigentlyke Verbond der Werken*, het welke met den Mensch na den Val nooit weder heeft konnen opgerecht worden: maar dat het geweest zy een Verbond over Gods Koninkryk onder het verlostte Israël, van welks natuur, en het tweederley gebruik van de Koninglyke Wet, die der Onderdanen plichten reegelt, in onze *Catechismus Vr. CXV.* voorgesteld, het hier nu de plaats niet is om te spreken.

PANTANECHOMENUS.

Zoo de Voorwaarde van gehoorzaamheit tot laste komt van het plaatsbekleedend *Verbonds*hoofd *alleen*, in de plaats van alle de Bondgenooten, zoo zullen dan, in dit Werkverbond, door de gehoorzaamheit van het Verbondshoofd Adam, alle zyne Nakomelingen van de plicht van gehoorzaamheit aan de Wet ontslagen zyn, en eevenwel in hun Verbondshoofd Adam tot het eeuwige leeven gerechtig zyn; het welke ongerymd is.

PHILALETHES.

Zy zullen daar eeven zoo min ontslagen zyn, als de byzondere Leden in het Genade Verbond van de plicht der gehoorzaamheit aan Godt ontslagen zyn.

om dat hun Verbondshoofd de gehoorzaamheit ter verwervingē van het recht ten eeuwigen leeven door zig *zelven en alleen* voor hen allen vervult heeft: 't geen niemand' zeggen zal; schoon wy zeggen, dat een Mensch, die onder het Genade Verbond het recht ten leeven door zyne eige gehoorzaamheit aan de Wet nog zoekt, van de Genade vervallen is, en dat Christus hem ydel geworden is, volgens *Gal. V. 4*,

PANTANECHOMENUS.

Zoo zal dan Adam, na uw begrip, een *Sponsor* of *Borge* voor het geheele Geslachte der Menschen geweest zyn, het welk gy, na ik merke, met den naam van een *Plaatsbekleedend Verbondshoofd* zeggen wilt. Maar ziet gy niet, myn Heer, waar heen de liefde tot uw Verbond der Werken u wegsleept?

PHILALETHES.

Neen! ik houde Adam voor geen *Sponsor* of *Borge*, volgens het begrip 't welk gy 'er mogelyk van maakt, en 't welk ongerymdheit na zig trekken zoude: want daar geen *schuld* is, komt geen *Borge* te pas, die voor de schuld voldoe. Maar zoo gy *Borge* wilt noemen zulk eenen, die in de plaats van anderen staat, en zig tot nut van anderen verbindt, zoo kan deze bevattinge geen ongerymdheit na zig trekken. Men noemt wel *Sponsors*, of *Borgen*, zulke die voor anderen, die nog geen Perfoon hebben, beloven, het geen die andere nog niet beloven ofte doen kunnen; gelyk die, welke het Genade Verbond aannemen voor onze Kinderkens, by derzelver inlyvinge in Christus Kerke door den Doop; daar zoo een zweem van zulk een *plaatsbekleedinge* van anderen in legt. Doch dewyl het woordt *Borge* te veelzinnig en te ruim is, gebruik ik het niet, te meer dewyl het in Gods Woord van Adam niet gebruikt wordt: want ik zoude uit de benaaminge van *Borge* des *betteren* Verbonds

Hebr:

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 359

Hebr. VII. 22. niet durven aandringen, dat het *mindere* Verbond mede eenen *Borge* moet gehad hebben.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, of gy Adam *Borge* noemt of niet, gy schryft aan hem een vermogen toe, om niet alleen voor hem zelve, maar ook voor alle zyne Nakomelingen, een recht tot het eeuwige leven te verkrijgen door zyne gehoorzaamheit; aan welke gy zulk een *verdiensfeltykheit* toeschryft, dat gy werk zult hebben om de *verdiensfelen der Heiligen*, geen gering deel der Roomsche afgoderyen, te wederleggen, ten zy gy de eene dwaling by de andere wilt voegen, en u inbeelden, dat Adam eenē *Godt Mensch* en geen bloot schepzel was.

PHILALETHES.

Neen, myn Heer, Adam was en bleef een bloot Schepzel, die in den Staat der Regtheit, buiten een Verbond; het vermogen niet had om iets het allerminste by Godt te verdienen voor zig zelve, en daarom veel minder voor zyne Nakomelingen. Nochtan durf ik wel zeggen, dat Adam in het Verbondt, door de volmaakte vervulling van deszelfs Voorwaarden, het recht tot het eeuwige leven zoude *verdient hebben* voor zig zelve en zyne Nakomelingen, niet door de *Waardigheit* van die gehoorzaamheit, nogte om dat het wel *voegelyk* was dat Godt zig niet vergeefs liet zoeken, maar *ex pacto & promissione Dei*, uit kracht van het *Verbond* en de *belofte* Gods, die aan zulk een geringen Voorwaarde, en een werk waat uit Hy niet het minste voordeel trekken konde, uit vrye goedheit, in zyn Verbondt zulken grooten *Loon* heeft willen hechten. En zoo lang wy niet behoeven te wachten, dat 'er, na den *eersten* en *tweeden*, een *derde* Adam zal opstaan, begaaft met het Beeld Gods in deszelfs volkome zuiverheit, en dat Godt met den-
zelve

zelve een Verbond maake, om de eeuwige heerlijkheit te verdienen voor zig zelve en voor anderen, is het niet noodig dat gy u bekommert, dat wy de Afgoderye der Roomfche Kerke in het ftuk van de *Verdienften der Heiligen* voet zullen geeven. Terwyl gy lieden met de verhoochening van het Verbond der Werken, en het brengen van den *Eijfch der Werken tot het Genadeverbondt*, den Roomfchen zoo veel voet geeft, als zy begeren kunnen, om in het Hoofdstuk der Rechtvaardigmakinge, de *Zicht van de Reformatie*, over onze Reformatours te zagepraalen.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, wy hebben reeds genoeg gehoord, om te verftaan in welken zin gy Adam als het plaatsbekleedend Verbondshoofd van zyne Natuurlyke Nakomelingen in dit Verbond Gods befchouwt. Maar zulk een herften verdigtzel, Schoolfch begrip, en vinding van het menfchelyke vernuft, zal ik zoo lang verwerpen, tot dat gy my uit Gods Woord deze vreedende ftellinge zult bewezen hebben, waar toe gy, zoo ik vertrouwe, nooit in ftaat zult zyn.

PHILALETHES.

Moet ik u dan nog bewyzen, dat Adam in het Verbond, 't geen nu al onwederfprekelyk bewezen is, geftaan heeft als het *Caput federale*, het Verbondshoofd, die de *beloften* met den *eijfch* des Verbonds voor zig zelven niet alleen, maan ook voor zyne Nakomelingen ontfangen heeft? Heeft Godt dit Verbond wel met een ander dan met Adam gemaakt, en zyn nogtans alle dezelfs Natuurlyke Nakomelingen niet onder de ftraffen der bondbreuk, die zelve ftraffen die Adam bedreigt waren, en na den Val over hem uitgefproken zyn, en vervolgens ter uitvoer gebragt, vervallen? Hoe kunt gy dit be-

begrypen; zonder Adam aan te merken als het Verbonds-Hoofd van het Menschdom, 't welk hy hiet in zyne geheele uitgestrektheit, voort zoo verre het uit zyn zaadt voortkomen zoude, verbeelde? En is dit u niet genoeg, zie dan maar hoe Paulus, 1 Cor. XV. Adam en Christus tegen elkanderen overfelt; niet maar als twee zeer illustre Perfoonen; maar als twee Hoofden van het Menschdom; waarom hyze beide met den naam van *Adam* noemt, *de eerste Mensch Adam* en *de laatste Adam*. vs. 45. tot eenen van welke twee alle andere Menschen behooren, *in welken die gene zyn, welke tot elk dezer Hoofden behooren, en welker beeld zy dragen en zullen dragen, de aardfche het beeld van den aardfchen Adam, de hemelsche menschen het beeld van den Hemelschen, in welker eenen alle sterven, gelyk alle in den anderen levendig gemaakt worden: 't welk niet konde gezegt worden, zoo die eerste en tweede Adam geen Hoofden waren, in welke de andere Bondgenoten, als de Leden begrepen zyn. Zullen wy nu Levendig gemaakt worden in Christus, zoo moeten wy zyn in Christus; maar wy zyn niet in Christus, dan met opzigt op het Genade Verbondt, 't welk Godt met alle de uitverkorenen in Christus, die het Hoofd van dat Verbond is, gemaakt heeft: en even zoo is het met ons sterven in Adam, in wien wy niet sterven kunnen ten zy wy in hem zyn, en hoe zyn wy in hem geweest, dat uit dit zyn in hem vloeit het sterven in hem, indien niet als leeden van het Bondgenootfchap in het Hoofd? Gy moet niet zeggen, wy zyn in hem geweest als in het Natuurlyk Hoofd van alle Menschen; het welk door zyne zonde van het Leeven vervallen zynde, volgens de *Natuurwet*, aan zyne Kinderen niet konde mededeelen een onfferfelyk leven dat hy niet had, gelyk deze mede niet aan hunne Kinderen, en zoo ook niet onze Vaders aan ons, waar toe Adam de allereerste Vader den grond gelegd heeft,*

en dat wy daarom gezegd worden alle in hem te sterven. Want ik zoude daarop antwoorden, dat uit zulk een bevattinge een van tweeën moet volgen, of dat de dood voor ons in de Natuur staat, geen straf is; of zoo die een straf is; dat die niet regtvaardig is, zoo lange wy, ons natuurlyk beginzel involgende, niet dadelijk gezondigt hebben; overmits wy geen andere natuur, geen andere vermogens, geen meet volmaaktheit kunnen hebben, dan wy van den Stamvader aller Menschen, onder de medewerkinge der Goddelyke Voorzienigheit, na de Wet der Natuure, ontfangen hebben. Kiest gy van deze twee het geen gy wilt, gy zult u van *Pelagius* niet ontslaan.

PANTANECHOMENUS.

Neen myn Heer, dit is onze meining niet. Wy houden den dood niet voor een gevolg der rechtschapene Natuur, maar voor een straffe der zonde, zoo voor ons als voor Adam; en de regtvaardigheit van Godt vloeit hier uit voort; om dat Godt, die aan Adam, het Hoofd van het Menschelyk geslacht, den dood in cas van overtredinge bedreigde, die straffe tegelyk aan Adams natuurlyke Nakomelingen bedreigde, zoo dat Adam door de zonde in den dood vallende, alle die zyne Natuure deelachtig wierden mede sterven zouden.

PHILALETHES.

Ik weet zeer wel, waar men zulke Wartaal lezen kan, en zal 'er dit alleen op antwoorden, dat men zulks, als gy daar zegt, niet zeggen kan zonder een Verbond te erkennen, waarin Adam als het Hoofd van het Menschelyke geslachte voor alle zyne Nakomelingen staan ofte vallen zoude, dat ik nu alleen, volgens uwe begeerte, bewyzen wilde. En zoo is uwe uitvlucht, welke ik hier boven opgaf, gesloten, en myn bewys blyft staande, of gy zult de Pelagiaansche

sche en Sociniaansche dwalingen niet ontwyken. Dog ik zal myn bewys uit 1 Kor: XV. 21, 22. nog nader aandringen, ten betooge dat Adam zoo gestelt zy geweest tot het Hoofd dezès Verbonds, dat zyne zedelyke bedryven, op de Wetten dezès Verbonds opzichtig, voor de bedryven van hem, en van alle zyne natuurlyke Nakomelingen in hem, zyn gerekent en gehouden geworden. Paulus bewyft in die plaats de hooper uitverkorenen in Christus die uit den doot opgewekt is, namentlyk de *opstandinge onzer Lichamen*; om dat de banden onzes doods zoo kunnen losgemaakt worden, gelyk die vastgebonden zyn: nu zyn die vast gemaakt door een eenig Mensch; eeven zoo worden zy opgelost door een eenig Mensch. vs. 21. Ik zegge door *een eenig Mensch*, want het woord in den grondtext staat beiderzyds in *'t enkelstal*, waar mede Paulus aanwyft, dat een eenig Mensch de doodsbanden van allen zoo wel kan losmaaken, als die door een enkel Mensch vastgebonden zyn op allen. Dit verklaart hy nader vs. 22. met aanwyzinge wie die Mensch is, door wien onze doodsbanden gelegd en gebonden zyn; en wie die Mensch is, door welken die worden opgelost. De eerste is Adam, in welken *eenen* alle sterven: de tweede is Christus, in welken *eenen* alle, te weten die Christi zyn, zullen levendig gemaakt worden. Nu komt het 'er maar op aan, hoe dit sterven van allen in den eenen Mensch Adam moet verstaan worden. Gy zult zeggen, Adam de Stamvader van het Menschdom, door zynen Val sterffelyk geworden zynde, heeft de Menschelyke Nature sterffelyk voortgeplant, gelyk hy die had. Maar dit gaat niet aan in deze redeneeringe van Paulus, welke aller verbintenis tot den doot *eeven zoo* afleidt van een Mensch, Adam, als de verlossinge daar van en de opstandinge van een Mensch, Christus, en een *gelykwyzigheit* van het eenē en het andere vast stelt. Nu hebben wy de opstandinge uit den dooden niet door de

de mededeeling van een nieuwe en onverderffelyke Natuur, die de *Mensche* Christus in den zynen verwekken zoude, want dit hangt van de *Goddeelyke kracht* af: en door deze aanmerkinge op Paulus bewysreden te maaken, moest zyne redeneering terstont vervallen; maar wy hebben de opstanding door den eenen *Mensche* Christus, wegens het verwerven van een *recht* ten leeven, door het voldoende Borglyden en de gehoorzaamheit van de *Menschelyke Natuur* des *Zoons* Gods. Waar uit volgen moet, zal hier een *gelykheit* blyven tot Paulus redeneringe genoegzaam, dat de *Verbintenis* van allen tot den dood voortvloeit uit de *Schuld* van eenen Adam, en dat het *door die schuld is* dat alle sterven, en niet *door de voortplantinge der sterffelyke Natuure*, gelyk die van Adam door den *Val* geworden was. Nu kunnen wy in dien eenen Adam geen *Schuld* betrokken hebben, waar door wy tot den dood verbonden zyn, eer wy geboren worden, zood Adam onzer aller Perzonen zood niet had vervangen, dat hy, zöndigende, niet alleen *zig zelven*, maar ook *ons*, voor Gods *rechtvaardig oordeel* doodschuldig ge-
maakt had.

Hier mede van dit bewys aftappende, gaa ik over tot de redeneering van den *zelfen* Apoftel *Rom: V. 12-19.* daar hy de wyze van de rechtvaardigmakinge des Zondaars door de gerechtigheit van Christus alleen, zonder byvoeginge van eenige gerechtigheit welke wy zelve zouden hebben uit de *Werken der Wet*, volgens 't geen hy int het voorgaande bewezen had, opheldert en wettigt, uit de manier oft wyze van onzer aller Schuldigstelling in Adam, welken hy in dit stuk ons doet aanmerken als *een Voorbeeld van Christus die komen zoude*. Waar uit volgen moet, dat, gelyk wy Zondaars en Godlooze, die tot in onze inwendige gestalte toe door de *Wet* veroordeelt worden, in ons Hoofd Christus, door zyne gerechtigheit, zonder toebrenging van de minste schaduwe van Per-

heeft, en de geheele Menschelyke Natuur *bedorven* en *zondig* geworden is *in hem*, en vervolgens zoo, als ze geworden was in hem, *voortgeplant is door hem*, zoo hebben ook alle gezondigt, en daarom sterven zy, gelyk Adam gestorven is om dat hy gezondigt had. En meer leert Paulus niet in die plaats, die u daarom tot geen bewys voor het plaatsverbeeldend Verbonds-Hoofdschap van Adam, zoo als gy dat verklaart hebt, dienen kan. Gy weet immers, dat de beste Taalkenners de woordjens ἐφ' ὧν vs. 12. niet overzetten *in welken* alle gezondigt hebben, maar *in* derzelve natuurlykste beteekenis voor zoo verre, of *om dat* alle gezondigt hebben: of *tot welken* (dood) alle gezondigt hebben: welke vertaaling vast staande, gelyk zy met de Griekze taale bestaan kan, zoo vervalt uw geheele bewys: het geen nergens anders op rust, dan hier op, dat gy, met een ongewoone vertaalinge van deze woordjens ἐφ' ὧν , den Apostel doet zeggen, dat *alle* Menschen *in dien cenere* Mensche, door wien de zonde in de Waereld gekomen is, *gezondigt hebben*.

P H I L A L E T H E S.

Ik weet niet wie gy al telt onder die beste uitleggers, daar onder dan de Sociniaan *Volkelius* mede behoort, als hy schryft, „ dat buiten die vercierde toerekening van Adams zonde, de zaak zelve ons een veel waarachtiger oorzaak van het zeggen van den Apostel verschafft; namelyk, dat alle om Adams misdaad Zondaars gestelt worden, dat is, aan den eeuwigen dood onderworpen, om dat zy uit hem geboren zyn, en daarom in den zelve staat met hem gestelt zyn: niet anders dan die geene, welke geboren zyn uit een Vader die om eenig schelmstuk ter slavernye gedoemd is, het zelve lot moeten ondergaan, niet om dat hun Vaders schelmstuk hen werdt toegerekent, maar om dat de kracht „ en

en aard der voortteelinge zelve zulks medebrenge". Maar ik behoef u niet te zeggen, dat de regtzinnigste Uitleggers, Godgeleerden en Taalkundigen in dit stuk met ons staan: of zoo 'er onder dezelve zyn, die $\epsilon\phi\ \delta$ overzetten om dat alle gezondigt hebben, dat deze dan nochtans staande houden, dat dit niet gezegt wordt van een in eigen Perzoon begaane misdaad, nog van een aangeboren Natuur-smette, maar van een daadelyke overtredinge, welke zy niet bedreven hebben dan in Adam hun Verbonds-Hoofd, om dat 'er veele zyn, volgens Paulus redeneeringe, die onder de straffe van Adams zonde vervallen zyn, schoon zy in eigen Persoon geen daadelyke zonde in de gelykheid der overtredinge Adams begaan hadden. Dit gevoelen wil ik niet hardnekkig betwisten, maar houde het voor een draagelyke en zeer regtzinnige uitlegging van Paulus woorden. Maar ik wil nu voornamelyk reflecteren op twee van uwe gezegdens: te weten, *eerst* dat ons geheele bewys rust op die vertaaling van de woordjens $\epsilon\phi\ \delta$ door in welken alle gezondigt hebben: en *ten anderen*, dat Paulus van de toerekeninge van Adams schuld aan zyne Nakomelingen niets gemeld heeft, maar wel van de toerekeninge van elks eigen schuld, enz. Ik oordeel dat niemand den Apostel en den H. Geest onbeschaamder kan wederspreken, dan met zulk een taal, die ten eenemaal tegen derzelve oogmerk aanloopt, en om verre werpt het geen de Apostel bouwde. Want dan zoude, uit Paulus redeneering, juist het contrarie moeten besloten worden van het geen de Apostel, in de vorige hoofdstukken van dezen brief, beweert had: en, volgens Adams voorbeeld, zouden wy dan niet gerechtvaardigt worden door Christus gerechtigheit, maar door onze eige gerechtigheit, ofte de werken en deugden onzer vernieuwde Natuur, welke wy door onze wedergeboorte uit Christus deelachtig geworden zyn; het welke in zig vervat de gronden van die Pharizeeufche

en Natuurlyke, doch dwars tegen het Eoangelium strydende, hoofdwaling, die Paulus in het voorgaande van zynen Brief wederlegt heeft. En dit is het voornaamste fundament daar ons bewys op rust, het welk gy met alle uwe Vrienden, hoe veel moeite dezelve zig geeven, niet zult om verre werpen, zoo lang Gods woordt zal blyven. Wat nu byzonderder betreft de *toerekening* van Adams schuld tot verdoemenis van alle zyne Nakomelingen (waar uit alleen voldongen wordt dat Adam in dit Verbondt alle zyne Nakomelingen vervangen heeft) dezelve wordt in dezen befaamden Text niet alleen *zaakelyk* geleert, daar Paulus zegt, dat door de misdaad van eenen veele gestorven zyn, *vs. 15.* dat de schuld, of het oordeel, uit eene misdaad is tot verdoemenis, *vs. 16.* dat de dood door de misdaad van dien eenen geheerscht heeft door dien eenen, *vs. 17.* dat door eene misdaad [de schuld] over allen (is) ter verdoemenis, *vs. 18.* en dat door de ongehoorzaamheit van dien eenen Mensch veele tot zondaars zyn gestelt geworden, *vs. 19.* alle welke uitdrukkingen dog in dien alombekenden zin moeten verstaan worden, in welken men uit Gods Wet gehoord had van *het bezoeken der ongerechtigheit der Vaders aan de Kinderen*, om dat deze in Gods Kerke toen alleen bekend was, en Paulus geen anderen zin daar van duidelyk bepaalt heeft: maar die *toerekening* word ook *woordelyk* uitgedrukt met het woord *ἐλλογῆται*, *vs. 13.* het welk daar niet beteekenen kan *iemand schuldig achten om zyn eigen zonde*; want zoo wordt de zonde zeekerlyk elk zondaar voor zyn eigen Persoon toegerekent, schoon 'er geen beschreven Wet en is, om dat 'er een ingeschapen Wet, ten minsten een overblyfzel daar van, in de herten van alle Menschen is, welke ook weeten dat die zulke of zulke dingen doen des doods weerdig zyn: gelyk het werk der Wet ook in hunne herten ingeschreven is, waar uit de beschuldigende gedachten in een Zondaar voortkomen:

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 369

komen; waarom die zonder de Wet gezondigt hebben ook zonder de Wet zullen verloren gaan. Daarom dat woordt *toerekenen* in deze plaats betekenen moet iemand *schuldig achten*, en als schuldig behandelen, *om eens anders misdaad*, waar van ook dat woord *ἁλλογεῖν* alleen gebruikt wordt, komende nergens anders voor dan hier, en nog eens in den *Brief aan Philemon*, vs. 18. daar de Apostel wil, dat die Medebroeder de schuld, welken Onesimus door misdryf of verkorting tegen zynen Heere mochte gemaakt hebben, op hem Paulus overdrage, en *hem toereekene*: daar in alle andere plaatzen, welke spreken van *iemand toe te rekenen* het geen *hem* persoonlyk *eigen is*, ofte voor iets geacht, gehouden, gerekent te worden, het enkele woord *λογίζομαι*. en eens het woord *ἵσχυς*, gebruikt wordt. Daarom ik my ten uitersten moet verwonderen, dat een oude Doctor uit uwe Vrienden de stoutheit gehad heeft van te zeggen, dat de Apostel het woord van *toerekenen* nog hier nog elders gebruikt. Nademaal nu dit *toerekenen*, of niet *toerekenen* daar geen Wet en is, kennelyk ziet op het geen vs. 12. gezegd was van het doorgaan van den dood door Adam tot alle Menschen, zoo moet volgen, dat, volgens Paulus, alle in Adam schuldig geworden zyn; om dat Godt geene straffen over geheel onschuldigen kan brengen: waar uit dan by wettig besluit wordt vast gemaakt, dat alle Menschen in Adam als hun plaatsbekleedend en persoons vervangend Verbonds Hoofd zoo moeten zyn begrepen geweest, dat zyn *bedryf*, als van de *repräsentant* van het geheele Menschdom, voor *aller bedryf* is gerekent geworden. En dit achte ik dat Paulus heeft willen zeggen, en uit kracht zynar redeneeringe vs. 13. 14. heeft moeten zeggen vs. 12. met de woorden *ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον*: en gy weet zeer wel, schoon gy u anders gelaat, dat de vertaalinge van *ἐφ' ᾧ*, door *in welken* niet zonder voorbeelden is, en dat die *propositien*

ἐπὶ ende ἐν menigmaal verwisselt worden, zelfs by Paulus, die dan eens zegt ἐπὶ τῷ δμοιώματι, *Rom: V: 14.*, dan ἐν δμοιώματι, *Rom: VIII. 3.* gelyk wy ook verwisselt vinden ἐπὶ τῶν νεφελῶν, *Matth: XXIV. 13.* met ἐν νεφέλαις, *Luc: XXI. 27.* Voorts wil ik u wel in bedenkinge geeven, of Paulus niet wel reedenkonde gehad hebben, om niet te zeggen ἐν ᾧ, gelyk hy spreekt van ons sterven ἐν τῷ Ἀδάμ *I Cor. XV. 22.* maar ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον, daar hy hier sprak van het doorgaan, doortrekken, doorreizen, van den dood tot allen, door Adam als het middel, het voertuig, waar door de dood tot allen kwam, welk voertuig met de præpositie ἐπὶ aan het werkwoord pleeg verbonden te worden, gelyk ἔρχεται καθήμενος ἐπὶ πᾶσι σου, *Job. XII. 15.* Paulus verbeeld den dood als een Persoon, en een verdervenden Tyran. Hoe komt die Koning der verschrikkinge tot ons, een geslachte dat na Gods beeld geschapen is, in welken staat de doot geen macht en heeft? Adam, die met het beeld Gods het Leeven tot ons moest overvoeren, is het middel, het instrument, ofte *vehiculum* geworden, waar door, ofte waat op, de dood tot ons overgekomen, in onze vensteren en palèizen geklommen en de geheele Wereld vol Menschen doorgetogen is, alles voor zyn geweld doende buigen. Dit wordt van Paulus na den aard der Griekse taal zeer wel gezegt, ὁ θάνατος διήλθεν ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον: want zoo gebruiken de Griekse Schryvers de præpositie ἐπὶ met den *Dativus* van het voertuig. *Xenophon Κυρουικ. E. 4.* ἐπαρέοντο πρὸς τὸν Γαβριάν, Κύρος μὲν ἐφ' ἵππων. *Oi ὁ Neb. II. 12.* τὸ κτήνος ἔφυγεν ἐπιβαίνον ἐπ' αὐτῷ. en dus mede περιφερὲν ἐπὶ τοῖς κράσβατοῖς. *Marc. VI. 55.* τὸν κράσβατον ἐφ' ᾧ ὁ παραλυτικὸς κατέκειτο. *Marc. II. 4.* ἐφ' ᾧ κατέκειτο. *Luc. V. 25.* ἐπὶ σάνισιν, *Hand. XXVII. 44.* καθήμενος ἐπ' αὐτῷ, sc. ἵππων. *Openb. VI. 2, 4, 6.* En dan zoude, na 't my voorkomt, het *pronomem relativum* hier vervatten het *demonstrativum*, ofte zyn *Antecedens*, dat daar in meer-

ma-

malen word opgesloten: gelyk, om niet verre te gaan, in het volgende *Cap. VI. 21.* τὴν οὐ καρπὸν ἔχετε τὸτε ἐφ' οὗ νῦν ἐπαισχύνεσθε, 't geen vollediger zoude gezegd worden ἔχετε τὸτε ἐν τούτῳ ἐφ' οὗ, κ τ. α. zoo als het onze Nederlandsche overzettinge heeft, *van die dingen*, 't geen onze Bybeltoiken niet eens tusschen *baakjens* gestelt hebben, om dat het, na de eigenschap der Grieksche spraake, in dat ἐφ' οὗ leide opgesloten. En eeven zoo zoude hier vollediger gezegd worden, ὁ θάνατος διήλθεν ἐν' αὐτῷ ἐν ᾧ πάντες ἤμαρτον, en dus de volle zin van Paulus zyn, dat de dood tot alle Menschen, zoo verre zy op de Aarde wöonen, *doorgetogen is met zyn verderf op ofte door dien eenen Mensche in welken alle gezondigt hebben*, 't geen zeer wel overeenkomt met de heerschappye aan den dood toegeschreven *vs. 14.* en 't geen Paulus willende zeggen, in 't Grieks, na de eigenschap van die taale, niet cierslyker konde zeggen, dan het ons hier voorkomt.

PANTANECHOMENUS.

Philatthes ik mag met u in geen twist treden over deze uwe *Glosse*, om dat ik u voor geen Taalkundige houde, 't welk tot myne professie behoort. Maar ik loochene alles wat gy vertelt hebt rakende het oogmerk van Paulus, en rakende de toereeking van Adams misdaad aan myne Nakomelingen, om dat gy geene dezer dingen uit het reedenbeleydt en den samenhang van den Apöstel kunt goed maaken, en zöo lange gy dit niet doet, zeg ik dat uw bewys niet en deugt.

PHILALETHES.

Myn Heer ik hoorde onlangs in de Vasten een Man, die zig voor taalkundig uitgeeft, den bynaam van Judas den Verrader, *Iskariotb*, verklaren van zulk eenen die van de *קריאת* de *Leezingen* der Bybelschriften verstand had. Was deze dan van uwe Vrienden? Maar houdt gy my voor geen Taalkundige, ik houd

u onbekwaam om verftandig over het reedenbeleid van Paulus te oordeelen, ofte te toonen hoe de leeden van zyn beredeneerde te zamen hangen. Nochtans wil ik wel eens bezoeken, of ik u de oogen verlichten kan, met u eene *Analytische* opening van het geheele reedenbeleid des Apoftels in deze plaats te geeven; op dat uwe Vrienden mogen ophouden *Paulus* zoo deerlyk te ledebreeken, en myn Bewys daar uit voor het plaatsbekleedende Verbondshoofdschap van Adam, uit de onmiddelyke toerekening van zyn misdryf aan alle zyne vleeschelyke Nakomelingen, onwrikbaar mag bestaan.

A D I A P H O R U S.

Philalæthes, dit zoude my zeer aangenaam zyn; om dat ik meen, dat het gefchil over het Perfoons vervangend Verbondshoofdschap van Adam, door het regt verftand van deze Redeneering van Paulus alleen ten vollen kan beflagt worden: waarom elke Party met die woorden des Apoftels omspringt na dat hy omtrent dit Verbondshoofdschap van Adam gezint is. En daar heeft men eenige gelegenheit toe, wegens de duifterheit welke zig in het beloop van Paulus redeneeringe voordoet, en de ongelykheit welke de Apoftel zelve te kennen geeft dat 'er in zyne vergelykinge is. Waarom ik altoos in het overwegen van deze woorden des Apoftels eenige zwaarigheit heb overgehouden, die ik wel wenschte dat weggenomen wierde. Ik wil dan wel eens hooren, of gy dit ftuk tot liquiditeit zult konnen brengen. Maar doe het kort, of het zal nachtwerk met ons worden.

P H I L A L E T H E S.

Myne Heeren, laat ons dan tot bekortinge onderstellen, dat Paulus de dwalingen der Natuure en der vleesselyke Israëlitén omtrent de regtvaardigheit des Zondaars voor Godt uit zyne Werken wederlegt, en daar

daar en tegen de Leere des Euangeliums aangaande de regtvaardigheid en Zaligheid des uitverkoren Zondars zonder zyne werken, uit de Genade Gods; door de Borggerechtigheit van den eenigen Heiland Christus alleen, die niet door werken, maar door geloovig aanneemen aan ons toegeëigent wordt, bewezen hebbende in het derde en vierde Capittel dezès briefs; en vervolgens de kracht van dit Geloove, waar door wy, die niet werken maar gelooven, de beloften van regtvaardigheid en Zaligheid in Christus omhelzen, vertoont hebbende, *Cap. V. vs. I--II.* dit beweerde tegen zyne Partyen gaat ophelderen met een Voorbeeld, het welke dienen konde ter betooning dat het niet vreemd moest voorkomen, te gelooven dat men door de gerechtigheit van den eenen Christus, zonder byvoëging van zyne eige gerechtigheit, geregtvaardigt en gezaligt wordt; nademaal het bekendt en zeeker was, dat alle Menschen door de zonde van eenen Mensche onder de schuld, en de straffe des doods, vervallen waren; en de wegh Gods eeven zoo regtmatig is, in het brengen van de schuldvergeevende Genade en het eenwige leeven door de gerechtigheit van eenen over allen, als zy is in het brengen van de schuld en straffe des doods door de overtredinge van eenen over allen. En laat ons dan nu verder stellen, dat Paulus, die in het stuk van de Leere der Zaligheid niets leert buiten Moses en de Propheten, uit derzelve schriftten

A. Eerst het Voorbeeld der overgang van de schuld en van de dood van den eenen Adam op alle zynne Nakomelingen voorstelt. *vs. 12--14.*

B. En daar na dit voorbeeld op de regtvaardiging des uitverkorene Zondars door den eenen Heere Christus overbrengt; in die voëge, dat hy

L. Beweert dat er zoo weinig ongerymdheit is in de overdragt der gerechtigheit van eenen Christus tot regtvaardigheid en leeven van veelen die zalig worden;

als in de overdragt van de misdaad van eenen Adam tot schuld en straffe van veelen die sterven vs. 15-17.

II. En vervolgens dit beweerde tot een wettig besluit brengt; namelyk, dat wy door de eene gerechtigheit van Christus alleen, zonder byvoeging van onze eige gerechtigheit geregtvaardigt worden.

1. Welk besluit opgemaakt en geltaaft wordt, vs. 18, 19.

2. En tegens een tegenwerping, der genen die hunne eige gehoorzaamheit aan de Wet by de gerechtigheit van Christus tot hunne regtvaardiging zouden willen, voegen, verzeekert word. vs. 20, 21.

Nu zal ik eerst myne reedenen geeven, waarom ik de geheele redenering van Paulus in dezer voegen snyde: en daar toe laten voorafgaan nopens het Verband daar van met het voorens beredeneerde door het woordje *daarom*, of *διὰ τοῦτο*, dat dit opzicht heeft op 't geen te voren gezegt is, en juist met altyd diens om reeden van het gezegde te geeven, maar ook wel om, tot een besluit, het geen gezegt is met eene gelykenisse op te helderen: eeven als *Matth. XIII. 52* en *XVIII. 23*. Zoo als Paulus hier ook, het geen hy in 't breede beredeneert had, nopens de regtvaardiging uit genade door de verlossinge die in Christus is, zonder byvoeging van eige gerechtigheit na den eisch der Wet, tot een besluit, met een gelykenisse opheldert: eeven of hy zeide, dewyl deze dingen alzo zyn, is het met deze zaak aldus gelegen, *gelyk door eenen Mensche* enz. Een gemeene wyze van spreken, daar het woord *ἵνα* onder verstaan wordt. Hierom is het vergeeffche moeite, die gedaan wordt om in het vervolg een stotstelling, ofte *Apodafis*, te vinden, dewelke op de voorafstelling of *Protafis*, met het woordje *gelyk*, of *ὡς*, aangeheven, slaan zoude: nademaal die *Apodafis* alreede in het voorens beredeneerde begrepen is; en bestaat in de overbrenging van de gerechtig-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 375

figheit en het leeven van en door Christus tot alle de Geloovigen; welke nu te voren van *Cap. III. 22.* af bewezen was. Dit blykt duidelyk uit het Besluit van de gantsche vergelyking *vs. 18. 19.* Want dat daar het besluit van den Apostel begint, is onwederspreekelyk uit de besluitmakende woordjens *zoo dan, kpa ovv*, met welke Paulus *vs. 18.* zyne reede aanheft, gelyk hy in het maaken van zyne Besluiten gewoon is. Zie maar *Rom. VII. 3. 26. Cap. IX. 16. 18. Cap. XIV. 12. 19. Eph. II. 19.* Voorts blykt het, dat dit Besluit afgeleid wordt uit zyn beredeneerde, om dat het zoo in zyne beredeneering *vs. 15-17.* als in zyn besluit *vs. 18, 19.* wederzyds uitkomt op *eene misdaad, eene regtvaardigheid; de misdaad van eenen, de regtvaardigheid door eenen; de misdaad van eenen overgaande ter verdoemenis van veelen, en de genadegifte tot regtvaardigmakinge des levens van eenen overvloeiende tot veelen ofte tot allen.* Eindelyk, dat het geen *vs. 15-17.* beredeneert wordt, dan niet dient, om de ongelykheit tusschen het Voorbeeld en het Tegenbeeld, Adam en Christus, aan te toonen. Want, *voor eerst,* zoo zoude Paulus een zaak beredeneeren welke met zyne propositie niet over een kwam. Welke behelst niet de ongelykheit maar de gelykheit van Adam en Christus in het stuk van de overdragt der schuld en gerechtigheit met de gevolgen daar van: welk stuk hy dan zoude laten vaaren, en maar redeneren over de ongelykheit tusschen deze beide Hoofden; en, daar over geredeneert hebbende, evenwel zyn Besluit uit het beredeneerde, met een *zoo dan,* maaken tot staavinge van de eerst alleen met een *wonap* aangewezen; en niet beredeneerde, gelykheit: 't geen men van de Wysheit van Paulus, en den H. Geest die hem beftierde, niet mag wachten. Daar ik ten anderen mag byvoegen, hoewel 'er altyd eenige ongelykheit tusschen vergelekenen zaaken is, dat daar geen reeden was, om welke Paulus zig op de vertooninge van die onge-

ongelykheit zoo wyd, vs. 15, 16, 17, zoude uitbreiden, terwyl zyn oogmerk alleen was, om de hoofdzaak, van Cap. III. 22. af beredeneert, betreffende onze regtvaardigmakinge uit de Genade Gods door de Borggerechtigheit van Christus alleen, zonder de werken der Wet, te bevestigen door het aangehaalde voorbeeld van onze schuldigtellinge in Adam, uitwyzens dat daarom, *duo rursus*, vs. 12. met den zin daar van welken ik tenstont aangewezen heb. Waar by komt ten derde, dat Paulus hier byna geen schaduwe van ongelykheit tusschen den overgang van Adams zonde en Christus gerechtigkeit met de uitwerkzelen der zelve opgeeft, dan eens by die Occupatie in het tweede deel van vs. 16. waar van straks nader. Want aan beide zyden is het Eene van wien het toegerekende voortkomt, en Veele op welken het overgaat, van de eene zyde de schuld van de andere zyde de Genadegifte der regtvaardigheit. En het onderscheid en legt niet in het overvloedig zyn, om dat de schuld, zoo wel als de Genade, mede tot alle Menschen, tot den dood is overgevoelt: ofte immers, om dat de grooter overvloed der Genade geen verscheidentheit in de zaak zelve maakt, dat is in de gelykenis die Paulus stelt, maar in den trap of graad, welke de zaak niet verandert, volgens het bekende *Axioma*, *gradus non variant speciem*. Zoo nu Paulus in de zaak geen onderscheid aanwyst, maar de eene zaak met de andere gelykzoortig stelt; gelyk het zyn moeste, zoo hy Adam in het stuk dat hy beredeneerde een Voorbeeld van Christus stellen zoude; waarom begrypt en vertaalt men dan zyne woorden zoo, als of hy een onderscheid tusschen deze beide personen Adam en Christus aanwyzen wilde? Dit vloekt immers niet uit het woordje *Maar*, waar mede hy vs. 15. begint: het welke altyd geen woordje van tegenstellinge is; maar wel enkelyk een woordje van overgang van het geen gezegd is, tot het gee-

geene men verder zeggen wil: zoo als te zien is *Rom. X: 18, 19. 1. Cor. XV: 35. Gal. IV. 20, 30. enz.* Nochtans schynt dit woordje meest alle Uitleggers en Overzetters misleid te hebben; welke daarom in een lochenenden zin vertaalt hebben, *Maar niet gelyk de misdaad alzo is de genadegifte. En niet gelyk [de schuld was] door den eenen die gezondigt heeft [alzo is] de gifte*: daar immers Paulus die lochenende voorstellingen, met de daar aan geknoopte bewyzen, die elk met een *γάρ, want*, aan het voorstel waarop zy zien gehecht worden, gantsch niet goed maken zoude. Zullen die bewyzen, met welke de Apostel vast maakt, zoo dat de gave der regtvaardigheid ten leeven van den *Eenen Christus* wel kan overvloejen tot *Veelen*, *vs. 15. als dat ze door Christus Alleen*, zonder byvoeging van eenige onzer eigene geregtigheid, tot eeuwige zaligheid van veelen kan overgaan, *vs 16, 17.* zullen die Bewyzen, zeg ik, overeenkomen met de Voorstellingen daar zy aan gehecht worden, zoo moeten die beide voorstellingen Vraagswyze gelezen worden, in dezer voegen; *Maar [is] niet, gelyk de misdaad, alzo ook de genadegifte? vs. 15. Ende [is], niet, gelyk door eenen die gezondigt heeft, de gifte? vs. 16.* Wanneer deze Vrage zal zyn een allersterkste verzeekering, dog welke Paulus van de toestemminge zyner Partyen zelve verwacht, durvende het stuk wel aan hun eigen oordeel verblyven: eeven gelyk *Rom. III: 29. 1. Cor. X: 15, 16. enz.* Dit heb ik moeten laten vooraf gaan; om dat het eene en het andere dienen zal om ons tot het rechte verstand dezer plaats te leiden.

A D I A P H O R U S.

Het is wat stout, myn Heer! dat gy onze Overzettinge, en die van zoo veelé Geleerde en Taalkundige Mannen van ouderen en lateren tyd, maar uytveegt, en de uwe in de plaats stelt. Nochtans hebben

ben uwe gezegdens eenigen schyn, die my niet onbehaagelyk voorkomt, waarom ik ze wel eens naader wil overweegen; naa dat ik zal gehoord hebben, hoe gy nu de deelen welke gy ons opgegeeven hebt, zult ontleeden in een goede overeenkomst met Paulus oogmerk: 't geen ik verzoekte dat gy, met alle mogelyke verkorting van genoeg bekende zaaken, gelieft te doen.

PHILALETHES.

Myn Heer, ik gebruik geen meer stoutheit dan andere Mannen van onze Orde, die het erger maaken; en ik zoude Gods Woord, volgens mynen plicht, niet naa deszelfs eigen zin kunnen uitleggen, zoo 't my niet vrystond van alle Menschelyke Overzettingen, hoe oud die ook zyn, met zeedigheit te verschillen, wanneer die aan den alleen gezag hebbenden Grondtext niet voldoen. Voorts kunnen de Heeren myne verklaringe beproeven, en my onderregten indien zy het beeter weten, daar ik altyd dankbaar voor zal zyn. Ik zal nu myne ontleedinge van de voorgestelde hoofd-deelen van den text des Apostels maaken.

Het eerste stuk, geteekent A, bevatte het Voorbeeld van den overgang der Schuld en des Doods van den eenen Adam op alle deszelfs Nakomelingen.

I. Dit stuk word hoofdzakelyk opgegeeven vs. 12. waar uit blykt

a. De *oorsprong* van de Elende des Menschen, die by zyne Scheppinge van Godt gestelt was in een gelukkigen staat welke hy nu ontbeert. Waar toe behoort.

1. De *Zonde*, welke hier by Paulus, die uit de H. Schriften spreekt, is die eerste *daadelyke Zonde*, Gen. III. beschreven, welke door *eenen Mensch*, Adam, in de *Wereld* ingekomen is.

2. En de straffe der zonde, *de dood*, welke door die zonde van Adam mede in de waereld ingekomen is.

b. En de *overgang* dezer Elende tot alle de natuurlyke

A.I.2.b.

ke Nakomelingen Adams; beschreven ten opzigt van derzelve

1. Vorm en *hoedanigheid*, na welke alle deze Nakomelingen, *alzo*, eeven gelyk Adam; onder het geweld des doods vervallen zyn, en *de dood tot alle Menschen is doorgetrokken*.

2. Het *middel*, door 't welke deze alle zoo ongelukkig geworden zyn, *op*, of door middel van Adam, *in wien alle gezondigt hebben*, trok de dood tot hen door. Van welke woorden ik nu alreeds den zin geopent heb.

II. Dit opgegeven stuk behandelt Paulus nu wat uitvoeriger;

a. *Bewyzende* eerst dit zyn gestelde, *vs. 13. en 14. eerste deel*. Dat Paulus hier bewyft, 't geen hy *vs. 12.* had gestelt, zien wy aan het reedegevende *want*, waar mede hy aanheft. Maar wat bewyft hy? Dat door eenen Mensch de zonde, en door de zonde de dood in de Wereld ingekomen is? Neen! Dit wisten en geloofden alle uit Moses verhaal. Maar hy bewyft, dat *de dood door dien eenen Mensch, in welken alle gezondigt hebben, tot allen doorgegaan is*. Dit bewyft hy zoo, dat hy wel geenzins ontveinst het geen daar tegen konde worden ingebracht; maar evenwel, dit niet tegenstaande, zyne stelling onwrikbaar bevestigt.

1. Het geen Paulus niet ontveinst, nog ontkent, is, dat 'er van de eerste tyden af meer zonde in de Werelt geweest is, welke den dood verdiende, behalven de zonde Adams: van welke zonde Adams in dit lid *vs. 13.* niet gesproken wordt; want dan zoude Paulus, met den *Articulus Demonstrativus*, vingerwyzende gezegt hebben *ἡ ἀμαρτία*: daar hy nu, zonder dien *Articulus*, gezegt heeft, *ἀμαρτία ἣν ἐν τῷ κόσμῳ*, *daar was zonde in de Wereld*.

a. Hy bepaalt hier *centyd*, welke voornamelyk in de

de redeneringe voor en tegen zal te pas komen. *Tot de Wet toe.* Namelyk den tyd, die zedert Adam tot aan de Wetgevinge door dienst van Mofes is doorgevloeit, wanneer de Wet in eene andere gedaante, dan zy door de overblyfzelen van het natuurlyk recht in Adams Kinderen had, aan Israëel, waar onder Godt doe zyne Kerke stichte, is voorgestelt.

β. En hy *staat toe*, dat 'er door dien geheelen tyd *zonde in de wereld was* bedreven, tegen de overblyfzelen van de Wet, der Natuure ingefchapen. Zoo iemand mogelyk hem deze tegenwerping maaken wilde; indien 'er meer zonden door anderen bedreven zyn, waar uit de dood als een straf over de Zondaars en derzelver Afkomelingen is voortgevloeit, zoo is 't niet uit de zonde van den eenen Adam dat de dood tot alle Menschen is doorgetrokken.

2. Hierom toont Paulus, dat deze bekende waarheit, dat 'er tot de Wet van Mofes toe zonde in de Wereld was, niet tegen, maar veel meer voor zyne stelling diende: te weten voor die stelling, dat de dood door den eenen Adam, in wien alle gezondigt hebben, tot alle Menschen is doorgegaan: maakende tegen dit geopperde een tegenstelling, die twee ledig is, en waar van het ingewikkelde besluit behelst, dat de dood van de Zondaars tot derzelver Nakomelingen niet is overgegaan wegens de zonden door de Vaderen tusschen de tyden van Adam en Mofes bedreven, en daarom uit en wegens de zonde van Adam, in welke alle zyne Nakomelingen zyn ingewikkelt, op dezelve moet gekomen zyn.

a. De stelling van Paulus, zeg ik, is *tweeledig*, en maakt beide de *voorstellen* uit van een reedenmatige *sluitreede*.

α. De *eerste voorstelling*, met een *maar* van tegenstelling tegen den grond der voorgestelde *verkeerde sluitreede aangevoert*, is genomen van
het

A. II. a. 2. n. n.

het *Recht*: het welk geen toerekening van iemands zonde aan Nakomelingen, ofte anderen dan die de zonde in persoon bedreven hebben, toestaat, ten zy daar van een uitdrukkelijke Wet zy. vs. 13. tweede deel. *De zonde wordt niet toegerekent als 'er geen Wet is.*

§. Wat dit toerekenen der Zonde hier beduit, namelyk iemand schuldig houden aan den misdaad eens anderen, heb ik te voren gezegd.

§. En dit zegt Paulus dat geen plaats heeft daar geen *Wet is*, om dat het uit het natuurlijke *Recht* niet voortvloeit, het welk elk Zondaar straft in eigen Persoon, waarom het door een statutaire wet moet zyn ingevoerd daar 't plaats zal hebben.

De tweede ofte mindere voorstelling van Paulus sluitreden is in die eerste woorden van vs. 14. *Maar, oft liever, nochtans heeft de dood geheerscht, van Adam af tot Moses toe, ook over de genen die niet gezondigt hadden in de gelykheit der overtredinge Adams.* En dit is een *res facti*, een gebeurde zaak, welke men niet kan locheren. In dit voorstel ontmoeten wy de zaak, en den tyd binnen welke die zaak gebeurt is.

§. De zaak behelst de toerekening van de zonde aan anderen dan die dezelve in eigen persoon bedreven hadden: welke kennelyk wordt uit de vergelykinge

*. Van de kracht en uitgestrektheit van de straffe der zonde, de *Dood*, die haar verderf wyden zyd heeft overgebracht en *geheerscht heeft.*

** En van de Voorwerpen omtrent welken zy dit gedaan heeft; zynde niet alleen zulke die in eigen Personen gezondigt hadden zedert Adam, in de eerste en tweede Wereld, tot op de Wetgevinge, maar ook, *zal*, over de genen die niet gezondigt hadden in de gelykheit der overtredinge Adams. Welke hier geen andere kunnen zyn, dan die in eigen Per-

X. Samen spr.

Cc

foon

foon, uit een eigen werkelyk beginzel, in het tydvak dat hier bepaalt wordt, geen daadelyke zonde tegen eenig natuurlyk of willekeurig Gebod Gods bedreven hebben; dat is zulke Kinderkens, in welke het kennelyke Gods met het Recht der Natuure door het gebruik der reede nog niet openbaar geworden was: die, zoo wel als zy die na Adam in eigen Personen gezondigt hebben, ook onder des doods heerschappye gevallen, en gelyk onrype vruchten van den geslachtsboom afgeschudt en verdorven zyn geworden.

§§. Den Tyd, tusschen welken dit gebeurt is, noemt Paulus, *van Adam af tot Moses toe.*

Nu gebeurt dit nog dagelyks. Waarom noemt de Apostel dan juist dit tydvak, *van Adam af tot Moses toe*? Dan tot verklaringe van het geen hy gezegt had in de eerste *propositie*, van het *niet toerekenen der zonde daar geen Wet en is*. Nu is 'er zedert Adams tyd tot op dien van Moses toe, geen Wet bekend, in welke een toerekeninge van de misdaad der Vaderen aan de Kinderen is bepaalt, hoedanige Wet, zedert Adams tyd, eerst onder Moses bedieninge gegeven is. En evenwel heeft de dood, door dat geheele tydvak heen, geheerscht over de Kinderkens, en Kinderkens gelyken, die in eigen Personen door eige willekeure niet gezondigt hadden.

§. Uit deze twee *voorstellingen* moet nu volgen het *Besluit*, dat Paulus hier maaken wilde, en niet noodig was met zoo veele woorden uit te drukken, na dat hy zyne *stellinge vs. 12.* had opgegeven, gelyk hy ook in zulke *redenkingen* doorgaans niet doet. Die *stellinge* welke als een wettig besluit uit zyne twee *voorstellingen* natuurlyker wyze moest worden afgeleid, was, dat de dood door dien eenen Mensch Adam, in welken alle gezondigt hebben, tot alle Menschen is doorgetogen. Want nadien het vast stond, dat 'er geen dood was, zoo 'er geen zonde was, door welke

A.II.a.2.β.

welke de dood in de Wereld ingekomen is volgens vs. 12. eerste deel; en niet min vast stond, dat zulke onnoozele Kinderkens, die in eigen Personen niet gezondigt hadden, gestorven waren, zoo wel als andere Menschen die daadelyk gezondigt hadden; zoo moest volgen, dat de dood door *toerekening der zonde* van eenige hunner Voorouderen tot hen was doorgegaan, gelyk de Wet van Moses zulk een toerekening van de misdaad der Vaderen aan de Kinderen bepaalt. Maar nademaal deze Wet eerst onder Moses bedieninge gegeven was, en zulke Kinderken ook gestorven waren in het tydvak tusschen Adam en Moses, wanneer die Wet van toerekening nog niet gegeven was, zoo konden de gemelde Kinderkens van dien tyd niet omgekomen zyn door een *toegereekende schuld der Zonde* van hunne naaderé of *naaste Ouders*: derhalven moesten die door *toerekening van Adams zonde* onder des doods geweld vervallen zyn. En sterft er niemand dan wegens zonden schuld, zoo moesten die Kinderkens in Adam gezondigt hebben.

b. Hebbende nu zyn Gesteldé dus beweezen, zoo *brenge* Paulus zyne bewezene stellingé *over* tot de stoffe welke hy onder handen had; maakende dezen Adam, tot *een Voorbeeld des geenen die komen zoude*, ofte *die zyn zoude*, dat is van Christus, die אהיה אשר אהיה *Exod: III. 14.* die Moses tot Israël gezonden had, en het altoosblyvend Verbonds-Hoofd tot Zaligheid van de zynen is, gelyk Adam niet was: in welken men évenwel éen duidelyke schetsé en uitbeelding had van den geheelen handel der Génade Gods met zyne uitverkorenen in Christus, in de toerekeningé der gerechtigheit van dat eeuwig blyvende Verbonds-Hoofd aan alle deszelfs Ledematen, die zelve in Persoon geen gerechtigheit, na den eisch der Wet, tot regtvaardigheit des Levens hebben; maar om niet, uit Gods Génade, door toerekeningé der Gerechtigheit van hun

Hoofd Christus, geregtvaardigt en tot het eeuwige leeven gebragt worden. Welke handel Gods, in de toerekening van Christus gerechtigheit aan den zynen ten leeven, ook uit het Voorbeeld der toerekening van Adams zonde ter dood gebillykt en gerechtveerdigt wordt.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, deze toerekening vloeit niet onmiddelyk voort uit de Gerechtigheit van Christus; maar die geschiedt door middel van onze vernieuwde natuure, welke wy van Christus hebben door de Wedergeboorte. En eeven alzoo is de toerekening van Adams zonde gegrondt in, en vloeit voort uit de zondige Natuur, welke wy door de geboorte uit onzen gemeenen Stamvader Adam hebben.

PHILALETHES.

Om dat ik zeer wel weet, dat dit Ulieder gewoone echapatoir en uitvlugt is, daar mede gy my op elk oogenblik zult lastig vallen, en u zelve tegen alle overtuigingen door Gods Woord zult in een harnasch stellen, zal ik 'er eens voor al op antwoorden. *Voor eerst*, dan behoefde 'er geen *Wet* te zyn, om zulk een toerekening te doen plaats grypen: om dat zulk een toerekening als gy stelt, waar door Godt een verdorve natuure, die dat beeld Gods ontbeert naa het welke de Mensch geschapen was, als een verdorvene handelt, *natuurlyk* uit Gods heiligheit en rechtvaardigheit voortvloeit. En nochtans zegt de Apostel, dat een zonde, gelyk deze waar door de dood van den Vader tot de Nakomelingen, welke in eigen Personen niet gezondigt hebben, is doorgedaan, niet toegerekent wordt *als 'er geen Wet en is*. Antwoord my hier op, zoo gy kunt, of beken dat gy ongelyk hebt. Ik voeg 'er *ten anderen* by, wilde Paulus dit maar zeggen, dat

dat de toerekening van Adams zonde aan zyne Nakomelingen uit dezen gronde voortvloeyde; dat zy door aftamminge van den Zondaar Adam een zondige natuur hebben van de ontfangenis en geboorte af; zoo zoude Paulus tegen zyne eige voorgaande Leere en voor zyne Parteyen pleiten; en 't besluit tegen Paulus zoude terstont aldus zyn: gelyk de dood van Adam tot ons niet overgegaan is dan middelende de schuld van ons natuur verderf, zoo komt het leeven van Christus niet tot ons dan middelende de rechtvaardigheid van onze natuur vernieuwinge en verbeeteringe, waar toe de Wet van Godt aan den Zondaar gegeven is, daar de kracht van Christus Geest by komt, om ons uit den dood en onmacht, onder welken wy leggen, levendig te maken. Daarom hebt gy, Paulus, tegen alle gronden van waarheit besloten. Kap. III. 28. *dat de Mensch door het geloove gerechvaardigt wordt zond' de werken der Wet.* Ziet gy wel, myn Heer, dat gy met uwe Glosfen Paulus tegen zig zelven doet stryden? Die nog daar en hoven, ten derden, in het vervolg uitvoerig beweert, dat het toegerekende, in beide de toerekeningen van eenen, en wel van eenen alleen over veelen komt; en volgens uwe Glosse zoude elk zyne eige zonde, de ongeschiktheid van zyne eige verdorve nature, worden toegerekent; en dat meest geleert worden in een plaats, in welke Paulus uitdrukkelijk van de toerekening van Adams zonde handelt, gelyk ik aangewezen heb. Eindelyk, had Paulus niets anders willen zeggen, dan gy hem toeschryft, zoo was die geheele omflag van zyn bewys voor de toerekening hier onnodig geweest: en hy had konnen volstaan met te zeggen, dat wy, uit den zondigen Adam gesproten zynde, daarom ook zondaars zyn, en als zulke van de geboorte af met hem onder den Scepter des doods leggen. Maar hoe dit zoude gediend hebben tot eene ophelderinge van de Leere onzer Regtvaardigmakinge door toerekeninge van de gerechtigheit van Chris-

tus, weet ik niet. Nu zegt hy niet, dat wy in Adam zondaars geworden zyt, maar gezondigt hebben: 't geen uit hoofde van Paulus redeneeringe, nu van ons opgeheldert, niet anders kan verstaan worden, dan dat dit geschiedt is in ons Verbonds-hoofd Adam, wiens bedryf voor dat van alle de Ledematen gehouden wordt, gelyk ook eenigzins in Mozes Wet, die eenige overeenkomst heeft met de Wet van het Werkverbondt Gods met Adam, bepaalt was.

ADIAPHORUS.

Heer *Philalethes*, ik heb reedelyk gevoegen in uwe verklaringe van dit stuk van Paulus woorden. Nochtans dunkt my, dat gy uw Bewys sterker zoudt kunnen aandringen, zoo gy met eenen ouden Doctor by het gezegde gevoegt had, dat Godt dezen handel met Adam en zyne Nakomelingen zoo ingericht had, op dat de gantfche Kerke en wy daar in een Voorbeeld en Voorbeduidenis zouden hebben van den wegh der Verlossinge door Christus, welken Hy in zynen eewigen raadt eeven zoo beraamt had, en waar van Hy, door den overgang van de schuld en dood uit den Val van ons natuurlyk Verbonds-Hoofd Adam tot ons, een Voorbeeld voor onze oogen stellen wilde, en gestelt heeft toen hy opentlyk verklaarde, ziet de Mensch is geworden als onzer een. *Gen. III. 22.*

PHILALETHES.

Myn Heer *Adiaphorus*, ik heb niets tegen deze verklaring van Paulus woorden, die aangenaam moet voorkomen aan allen die zodanige gedachten van de Voorbeelden, in het Woort Gods voorkomende, hebben, gelyk die oude Doctor heeft. Nochtans heb ik dezelve niet willen aandringen, nogte ook de myne gemaakt, om dat ik weet, dat Ier. God geleerden zyn, die de zaken en geschichten in Gods Woort beschreven, met hoe veel gepastheit die tot andere

vol-

volgende zaaken en geschichten zouden kunnen overgebracht worden, voor geen voorbeduidende Voorbeelden van volgende dingen houden, voor dat zy door den Geest Gods, spreekende door Mannen van Hem gedreven, tot voorbeduidende Voorbeelden van andere bepaalde dingen gemaakt zyn: en die dus Adams geschiedenis, en de toerekening van zyne zonde tot schuld en den dood zynér Nakomelingen, mede niet houden voor een voorbeduidend Voorbeeld van Christus en de toerekening zynér gehoorzaamheit tot regtvaardigheid ten leeven van zyn Volk, dan in zoo verre, en na dat de H. Geest, door Paulus hand, hem als een Voorbeeld heeft voorgesteld, op dat wy daar uit duidelyker zouden begrypen den wegh ter regtvaardiging ten leeven, welken Godt van alle eeuwen gehouden heeft en houden zal met zyne uitverkorenen; en de harmonie van dezen wegh met den wegh onzer schuldigstellinge in Adam ziende, van de betamelykheit daar van overtedet worden, en niet meer, gelyk de Wettische en eigenwerkelyke Menschen, na eene andere gerechtigheit ten leeven, dan die uit Christus alleen is; zouden omzien. Het is hier niet genoeg dat het Gods eeuwige raad geweest is, den wegh onzer verlossinge eeven zoo te verordineren als den wegh onzer verdoemenisse, en de toerekeningen van Adams zonde en Christus gehoorzaamheit op eene eeven gelyke wyze uit te voeren, 't geen waarachtig is, zoo Godt zelve niet den wegh in het eene geval, als een Voorbeeld van den wegh in het andere geval tot onze onderwyzinge in het geloove voorstelde, dat ik niet weete dat van Gods wegen eerder dan door Paulus dienft geschiedt is. Immers ik zoude zoo vast niet durven stellen, dat zulks reeds geschiedt is door die woorden Gods by Mozes Gen: III. 22. door u aangehaalt, om dat daar in veel eerder Christus voorkomen zoude als het Voorbeeld van Adam, aan wien Adam was gelyk geworden, gelyk Melchizedek

aan den Zoone Gods, *Hebr: VII. 3.* daar Paulus in deze plaats nochtans *Adam een Voorbeeld van Christus* maakt; en ook niet zegt, gelyk ik dit menigmaal by onze Schryvers ontmoete, welke een Voorbeeld was, *de ty*, maar *de est*, welke is een Voorbeeld des geenens die komen zoudé. Hierom heb ik myn bewys op den voet van dien ouden Doctor niet aangedrongen; maar mag zeer wel lyden, dat een ander zulks doe, en Paulus woorden dan een bewys op den man aan leeveren tegen de genen die gelyke gedachten met dien ouden Doctor over den aardt der Voorbeelden hebben.

Maar ik moet nu komen tot het tweede deel van des Apóstels redeneeringe, in de generale ontleding geteekent.

B. Waar in Paulus Adams Voorbeeld tot de regtvaardiging van alle de uitverkorenen, door toerekening der gerechtigheit van den eenen Christus aan alle dezelve, overbrengende, eerst dit stuk beredeneert, en dan tot een wettig besluit brengt.

I. Het beredeneerde door den Apostel is, tweeledig,

a. Eerst dat het niet ongerymd is dat de regtvaardigheid van iemand over meer anderen komt vs. 15. daar Paulus

1. Zyne stellinge vraagswyze maakt. Maar is niet gelyk de misdaad, alzoa ook de genadegifte? zoo als vorens gezegd is: en dus zynen Lezer rechter maakt over de Waarheid zynere stellinge; dewelke behelst, dat het met den overgang der genadegifte (welke is de gave der regtvaardigheid in Christus ten leeven) even zoo is, als met den overgang der misdaad; en dus reciprokelyk met den overgang der misdaad even zoo, als met den overgang der genadegifte. Daar wel mag worden aangemerkt, dat Paulus niet zegt, gelyk het met den dood is, zoo is het met de Genadegifte des Levens: maar gelyk de misdaad, enz. waar mede aangewezen wordt, dat niet het gevolg van Adams zonde, maar zyne zonde zelve, door toerekening,

B.I.a.1.

ninge, volgens vs. 13. 14, op zyne Nakomelingen is overgegaan.

2. Bewys brengt van deze stelling, uit het aange-
getrokke Voorbeeld van Adam; daar in wy vinden

a. Den grond van het bewys, of de voorstellinge, van Adam ontleent. Door de misdaad van dien eenen zyn veele gestorven: het welk boven vs. 12-14. was vastgemaakt.

β. De Redeneeringe daar uit, behelzende

n. Paulus slotstellinge, de overvloeiingse der Genade Gods, en der gave door de Genade die daar is eenes Menschens Jesu Christi over veele. Daar over men nog zoude kunnen aanmerken, dat

§. Paulus hier noemt de beide oorzaken der Regtvaardigmakinge die buiten ons zyn, en niets het minste rept van het geen binnen in ons is.

*. Eerst noemt hy de bewegende oorzaak, de Genade Gods die alles wat van onze zyde komen zoude buiten sluit.

** Daar na de verdienende oorzaak, de gerechtigheit van Christus; dewelke genoemd wordt

1. De gave, om dat ze van buiten ons herkomstig is, en zoo in geenen opzigte uit ons is. En dit is die gifte welke is tot een grond van gerechtigheit, volgens vs. 16. ofte de gave der regtvaardigheit, vs. 17.

En de gave door de genade welke is eenes Menschens Jesu Christi: om dat Jesus Christus, een tweede Adam door zyne Genade en Liede tot het uitverkoren Volk deze regtvaardigheit voor ons verworven heeft. Want in dien zin gebruikt Paulus de spreekwyze van de Genade onzes Heeren Jesu Christi, 2 Cor: VIII. 9.

1100. 21

Cc 5

SS. En

§§. En dat de overbloeiſinge dezer Genade en Regtvaardigheid van *eenen* over *veelen*. Hier ſtaat tegen over den overgang van de miſdaad, waar door veel geſtorven zyn, van *eenen* tot *veelen*.

a. Daar by komt nu de *zamenbindinge* dezer *ſtoffellinge* met de voorſtellinge of den grond van het Bewys, door de woordjens *indien*, en *zoo veel meer*: waar door het laaſte uit het eerſte, gelyk het meerdere uit het mindere, ontegenzeggelyk wordt afgeleid. Want zoo de ſtrengere Gerechtigheit Gods de miſdaad van *eenen* aan *veele* anderen ter dood had konnen toerekenen; waarom zoude de Genade, die liberaal handelt, de gerechtigheit van *eenen* aan *veele* anderen ten leeven niet konnen toerekenen? En waarom zoude het *regt* ten leeven zoo niet konnen verkregen worden; gelyk de *ſchuld* des doods betrokken was? namelyk van *eenen* voor *veele* anderen.

b. Het *twede* dat de Apoftel beredeneert, en met een *ende* van *zamenbinding* aan het vorige knoopt, is, dat het niet ongerymd is, dat de gave der rechtvaardigheid ten leeven door *Chriſtus* alleen op de zynen komt: op welk ſtuk het hier voornamelyk aankwam, van wegens de wederpartyders van Paulus in dezen, welke de rechtvaardigheid uit de Wet, naa een vleefcheſtyke wyze van werken, wilden gevoegt hebben by de gerechtigheit van Chriſtus: tegen welke Paulus beweert, dat het niet ongerymd is, dat wy door *Chriſtus* gerechtigheit *alſien* volkomen en ten eewigen leeven gerechtvaardigt worden. In dezer voegen, dat hy

1. Eerſt wederom zyne ſtellinge vraagswyze maakt. [*is*] niet, gelyk door *eenen* die gezondigt heeft de gifte? vs. 16: *eerſte deel*: meer ſtaat hier in den text niet: het andere is 'er ingevult. En daar behoefde niets meer te ſtaan om Paulus zin te begrypen; ſchoon

B.I.b.1.

Schoon men een *ellipsis* of uitslatinge van een of te meer woorden plaats geeft. Maar dat uitgelatene is niet dat gene 't welk direct beredenbert wordt. Daarom mag ik wel lyden, dat men hier met onze Overzettezs invulle [de schuld]; mits dat men op dit ingevulde niet zie als op het eigentlyke onderwerp, dat hier in 't ooge moet gehouden worden; gelyk de meeste uitleggers hier doelen op een tegenstellinge tusschen de *Schuld*, van Paulus niet genoemt, en de *Gifte*, welke hy noemt; wordende zoo uitleggers van hunne eige Glossen, en niet van Paulus; die onze aandagt, door deze voorbedagtelyke uitslatinge, vestigt niet op de *schuld* en *gifte* zelve, maar op den *oorsprong* van de *schuld* en *gifte*, welke in beide opzigten *door eenen* is. Het welke dan uitsluit de zamenvoeging van iets, dat in ofte van ons is, met Adams zonde in de toerekening derzelve, en uitsluit de zamenvoeging van iets, dat in of van ons is, met Christus gerechtigheit in de toerekening van dezelve; zonder welke uitslatinge Paulus niet konde zeggen, dat het *door eenen* is dat wy de gave der rechtvaardigheit hebben, gelyk *door eenen* die gezondigt heeft. Want dit is Paulus standvastige Leere, volgens *Rom: III. 28. Gal: II. 16. Phil: III. 9.*

2. Deze stellinge beweert Hy *vs. 16. tweeds deel*, en *17*: op zulk een wyze, dat hy

a. Zyne Partyen wel toestaat dat 'er eenige ongelykheit is, niet in de *zaak* zelve nochtans, maar in den *trap* en uitgestrektheit der beide toerekeningen: overmits 't in de toerekeninge der Genade *gifte* gaat boven de strengheit van het recht. Althans dat hier een *toestemminge* is, eer den Apostel *vs. 17.* (even als *vs. 15.*) met die woordjens *is yap*, tot het betwys van zyne stellinge overgaat, blykt ons uit dat woordje *na*, *wel*, met *yap* gevoegt *vs. 16.* waar mede Paulus toegeeft: dat geen niet kan of mag gelochent wor-

worden, als *Rom. II. 25. 1 Cor. XIV. 17. Hebr. VII. 20.* enz. En de Apostel had reeds om toe te staan 't geen hy toestaan zal, op dat niemand mocht denken, dat wy wel alleen door Christus gerechtigheit van de schuld van Adams Zonde gerechtvaardigt worden, maar dat 'er, tot onze rechtvaardiging van onze eige menigvuldige zonden, iets van onze eige gerechtigheit by die van Christus moet gevoegt worden; welke bedenking Paulus hier occupeert, en afsnydt, met aanwyzinge dat de *Genadegifte het Oordeel te boven gaat.*

α. Dies zegt hy eerst, in opzicht van het recht, dat wy voor het Goddelyk Oordeel uit eene misdaad onder het doemvonniss leggen. *Kατα* betekent eigentlyk het *oordeel*, 't welk hier het oordeel Gods is. En het woord *misdaad* moet hier uit het volgende lid, daar uitdrukkellyk *veele misdaden* genoemd worden, noodzakelyk worden ingevult; dat wy hier aanmerken tegen de genen die dat, *εξ ἑδω: uit eene* tot Adam zouden willen brengen; dat hier niet past, om dat in dit deel der vergelykinge *zaak en zaak* te weten *misdaden*, en niet *persoon en zaak*, tegen elkander gestelt worden. Dit nu toegestaan zynde

β. Zoo geeft Paulus ten anderen *deze ongelykheit* op, dat de *Genadegifte* verder gaat, die ons dient tot een *δικαιωμα*, een grond van Gerechtigheit, niet uit *eene misdaad*, maar uit *veele misdaden*, aan welke wy, behalven onze schuld aan de eene misdaad Adams, mede schuldig zyn, maar tot welker ontslag dat geschenk der Genade Gods en de gave der gerechtigheit van Christus, van welker overvloedige gesproken was, dienen moet.

γ. Na welke occupatie Paulus nu met volkomen recht beweeren mag, dat het wederzyds maar is door eenen alleen, zonder dat het noodig is, dat 'er van onze zyde, om gerechtvaardigt te worden, iets

B.I.b.2.β.

gevoegd worde by de gave der gerechtigheit van Christus, als tot een equivalent van de menigte van zonden die wy boven de toegerekende zonde van Adam bedreven hebben: gelyk hy doet vs. 17: daar hy

*. Eerst den grond van zyn Bewys legt, uit het Voorbeeld van Adam: door de misdaad van dien eenen (en dus niet door byvoeging van iets van onze zyde, het zy ons aangeboren natuur verderf, het zy onze dadelyke zonden) heeft de dood geheerscht (en wyden zyd al haar macht gebruikt welke zy gebruiken kan, hoe veele zonden iemand ook mochte bedreven hebben) door dien eenen, die de zonde, en door de zonde den dood, in de Wereld gebragt had, gelyk vs. 12-14. betoont was, en nu buiten geschil moest staan.

2. Daar na zyne redeneringe daar uit maakt, tot betoog dat zyne leere, van de regtvaardigheit door de gerechtigheit van Christus alleen, niet ongerymd is. Daar weder voorkomt,

§. Paulus slotstellings, * Bepalende eerst de Onderwerpen, hier genaamt die den overvloet der genade en der gave der regtvaardigheit ontfangen, welke zyn de geloovende, welke het geen aan hen van de zyde Gods en Christi eerst gegeven en om niet geschonken wordt, met geloovige herten aanneemen, aan zig toeëigenen en daar in ter zaligheit beruften, zonder iets anders daar benevens, als een mede oorzaak hunner gerechtigheit en Zaligheit, te stellen of te zoeken. Welker geloof verkeert omtrent dien overvloet der Genade Gods en Christi, en der gave door de Genade, waar van vs. 15. gesproken was, en hier nu door gave der regtvaardigheit verklaart wordt.

** En vertoonende daar na dezzer geluk. † Weezendlyk bestaande in 't heerschen in het leeven, en zoo niet alleen bevrydt

vrydt te zyn van de heerschappye des doods, en by gevolg van de schuld, door welke zy onder de heerschappye des doods vervallen waren; maar zelfs met en in hun Hoofd Christus-Koningen te zyn. Welk *heerschen in het leeven* uit Ps: VIII. daar Adams heerschappye als een exempel van deze heerschappye in het leeven bedoelt werdt, vergeleken met *Hebr. II.* daar Paulus ons leert, dat de Kerke die groote zaligheid reeds in haar hoofd Christus verkregen heeft, schoon wy het nog niet zien; zoude kunnen verklaart worden.

†. En opzigtig op de oorzaak, daarom afgeleidd van dien eenen *Jezus Christus*, door wien het alleen is dat zy als Koningen heerschen zullen tot in alle eeuwigheit.

§§. De *zamenbindinge* dezer slotstellinge met den grond van het Bewys, door de woordjens *indien* en *zoo veel meer*. De grond van het Bewys was vast gemaakt vs. 12-14. en het was Adam alleen; door wien de dood de heerschappye over ons verkregen had: wat reeden was 'er dan, om de *slotstellinge* te lochenen, of te denken, dat 'er tot compensatie ofte vereffening onzer menigvuldige zonden, behalven Adams zonde, van welke wy moeten geregtvaardigt worden, nog eenige grond van gerechtigheit uit ons eigen zelve, by de gave der regtvaardigheit, moet worden bygevoegd, of dat 'er nog iets anders te werken of te doen valt, dan de Genade Gods, en de gave der regtvaardigheit, die door den overvloed der Genade voor ons verworven is, en aan ons geschonken wordt, geloovig aan te neemen? Daar men niets behoefde gedaan te hebben om te sterven in Adam, die wel den dood over ons heeft kunnen brengen door zyn misdryf, zonder ons Persoonlyk toedoen; en waarom zoude dan Jezus Christus het eeuwige leeven over ons niet

B.I.b.2.β.2. §§.

niet kunnen doen komen, zonder ons toedoen of eigen werk, het welk ook by *den overvloedt der genade geen plaats vind*; die geen genade was zoo zy geen zuivere genade, met uitsluiting van alle schaduwe van verdienste was.

Dus heeft Paulus beredeneert, dat het eeven zoo min ongerymd is, dat de Gerechtigheid van Christus, welke Hy in zyne Menschenliefde en Genade verworven heeft, door de Genade Gods op anderen worde overgedragen tot zaligheid, dan dat de Misdad Adams door Gods oordeel op anderen is overgedragen tot verdoemenis; en schoon eene zonde Adams genoeg was tot een oordeel der verdoemenisse, en wy niet alleen van Adams zonde, maar ook van veele eige misdaden door de Genade Gods geregtvaardigt worden, dat het zop min ongerymd is, dat zulks door de eene Gerechtigheit van den eenen Christus alleen, zonder byvoeging van onze eigen gerechtigheit, geschieden zoude, dan dat door de enkele misdad van den eenen Adam alleen, zonder dat onze eige persoonlyke zonden daar by kwamen, de heerschappye en kracht des doods zoo verre is uitgebreid, als die zig uitstrekken konde, hoe zeer onze zonden mochten vermenigvuldigt zyn.

II. Welk beredeneerde de Apostel nu tot *Besluit* brengt, namelyk, *dat wy eeven zoo zalig worden als wy zyn verloren gegaan*, en het dus met onze Regtvaardigmakinge ten Leeven door Christus niet anders is gelegen, dan met onze schuldigstellinge ten doode door Adam; en dat hy daarom het eene geval met het andere *te regt* vergeleken, en Adam het eene Verbondshoofd met *reedan als een Voorbeeld van Christus gestelt heeft*.

n. Dit wordt opgemaakt vs. 18, 19. daar ons voorkomt het *Besluit* zelve, met eene andere verklaringe daar van.

a. Het

B.II.N.

a. Het *Besluit* zelf beheft, dat alle door Christus zoo zalig worden, gelyk zy in Adam zyn verdoemd geworden, en alzo niet door medewerkinge van eenige hunne eige gerechtigheit, gelyk Paulus wederstreyers wilden, maar door *de eene gerechtigheit van Christus alleen* zalig worden, vs. 18. daar hy

1. Eerst wederom erinnert hoe wy zyn verloren gegaan, het geen nu te voren was bewezen. Door een misdaad [is de schuld gekomen] over alle Menschen tot verdoemenis; zoo dat alle ter dood gedoemd zyn, of schoon zy in eigen Perfoonen niet gezondigt hadden, om de eene overtredinge Adams. Gy ziet de ingevulde woorden tusschen de haakjens. Het komt op dezelve hier niet aan: want dit is hier de zaak; dat eene Misdaad over alle Menschen is tot Verdoemenis: zoo dat het in den zin niet verschillen zal, of men invulle de schuld, of het oordeel, uit vs. 16. daar ik *κῆρα* van het oordeel der Goddelyke gerechtigheit verstaan heb; en hier wil ik liever heen, als ik de invulling zal doen; om dat Paulus eerst vs. 19. hier volgende, in de nadere verklaring van zyn Besluit, van die schuld gewacht maakt waar uit het oordeel der Verdoemenis is voortgekomen, namelyk de ongehoorzaamheit van eenen Mensch.

2. Hier op laat hy nu volgen, dat wy op dezelve wyze behouden worden, volgens 't geen hy daar van uit Moses en de Propheten geleert hadde: en nu weder

a. Beknoptelyk voordraagt, door eene rechtvaardigheit (eigentlyk grond van gerechtigheit, *δικαιοσύνη*, welke is de borggerechtigheit van Christus) over alle Menschen tot Regtvaardigmakinge des Levens. Meer staat hier niet: het andere, komt de Genade, is ingevult; en wel ingevult, zoo *κῆρα*, het

B. II. n. a. 2. a.

het oordeel volgens myne vertalinge, wel is ingevult in het vorige Lid van dit vers uit vs. 16. daar *χαρισμα* de Genadegifte, of het geschenk der gerechtigheit, dijs door de genade eenes Menschen Jesu Christi verworven is, en door de Genade Gods tot een grond van gerechtigheit geschonken wordt, tegen over dit *υβρις* gestelt was geworden, en door den Apostel wichtig gehouden was, hoewel wy veele misdaden hebben, tot een volmaakten grond van gerechtigheit; waarom hy 'er hier een *Rechtvaardigmakinge des Leevens* van afleidt; om dat deze ons niet alleen van het *oordeel des doods* ontheft, maar ook het *eeuwige leeven* toewyft. Zoo ik dachte, dat gy neiging had, voor de *Algemeene Genade*, zoude ik u nog wat ophouden omtrent die uitdrukkinge van *alle Menschen*, over welke het geschonkene door eene rechtvaardigheit komt. Nu zal ik maar met een woord zeggen, dat dit *alle Menschen*, diende, om te zamen te voegen die genen, die zelve aan veele eigen misdaden schuldig waren, met die genen die niet gezondigt hebben in de gelykheit der overtredinge Adams: welker eerste, om die veelheit hunner eige misdaden, geen en anderen grond van gerechtigheit hebben, nog behoeven, tot compensatie en vergeldinge van de menigvuldige eigen zonden, gelyk het Paulus partyen, die de werken der wet by de genade voegden, gaarne begrypen zouden, dan de *eene rechtvaardigheit van Christus*.

β. En teffens vergelykt met het geen hy beredeneert en bewezen had nopens onze verdoemenis in Adam, al schoon wy geen andere schuld en hadden, dan uit *zyne misdaad alleen*: waar mede deze rechtvaardigmakinge, door de *gerechtigheit van Christus alleen*, ten vollen overeenkwam: waarom hy zyne Leere ten rechte met het voorbeeld van Adam vs. 12-14. gestaafd had.

b. De *nadere verklaringe* van dit besluit vs. 19. dient,
 X. *Samenspr.* D d om

om aan te toonen, hoe dit zyn kan, dat door de eene gerechtigheit van Christus de genade ovet alle de gemelde Zondaren komt tot regtvaardigmakinge des levens: waar van de reeden, met een *want* aan de vorige stellinge verbonden, hier in gelegen is; om dat in de *regtvaardigmakinge* des leevens door de *Genade*, zoo wel als in de *verdoemenis door het Oordeel*; een *toereekeninge* plaats heeft: 't geen vs. 15. getoont was dat in het eene geval niet meer ongerymtheit had dan in het andere.

I. Nu had die *toereekeninge* plaats in het geval van Adams overtredinge, die zynen Nakomelingen *tot schuld gerekent* was, zoo dat zy 'er om onder de macht des doods vervallen waren, gelyk de Apostel vs. 13, 14. had bewezen: waarom hy hier, als voldongen, mocht ter nederstellen, *dat door de ongehoorzaamheit van dien eenen Mensch tot Zondaars zyn gestelt* geworden die veele, welke zelve in eigene personen niet gezondigt hadden, van welke vs. 14. meldinge gemaakt was. Welke hy niet maar zegt dat door die ongehoorzaamheit *gestorven zyn*, nog ook dat zy *zondig* geworden zyn, en om de zondige Natuur, die zy van Adam hebben, sterven, maar *zondaars*, *καταρωτοί* gestelt zyn, 't geen uit de straffe des doods aan hen te werk gelegd bewezen was; waarom dit *stellen* van hen *tot Zondaars* niet anders kan verstaan worden, dat van die *toereekeninge*, waar van uitdrukelyk gewach gemaakt was vs. 13. en die haar opzigt heeft op het *oordeel* Gods, het welke volgens vs. 16. tot verdoemenis is uit *eene misdaad* Adams, in wien Paulus daarom zeide dat *alle gezondigt hebben*, als in hun Persoons vervangend en plaatsbekledend Verbondshoofd. Hier legt hun schuld, welke van het Verbondshoofd gemaakt zynde, aan de leeden in Gods oordeel word toegerekent, na Paulus begrip, zonder welk begrip geen reedelyk Mensch zyne rede-
neeringe verstaan kan.

2. Met

B.II.^a.b.1.

2. Met dit voorbeeld *vergelijkt* nu Paulus de toerekening van Christus gerechtigheit.

3. Welke hy voorstelt met die woorden, dat *door de gehoorzaamheit van dien eenen* (en dus niet door bydragt van eigene goede werken of hoedanigheden) *die voele* (welke in het leeven zullen heerschen) *tot regtvaardige zullen gestelt worden*. Het welke niet anders begrepen kan worden, dan dat het geschiedt *by toerekening* van de Gerechtigheit van Christus door de Genade Gods, welke onveranderlyk tot in het eeuwige leeven doorgaat: waarom hier het woordt van den *toekomenden tyd* gebruikt wordt, medebrengende dat alle instrument 't welk tegen haar bereidt wordt niet zal gelukken, en dat zy alle tonge, die tegen haar in het gerichte opstaat, zullen verdoemen, enz. *Jes: LIV. 17*. Ik zeg dit kan niet anders begrepen worden, ten zy men het geen Paulus beredeneert over onze *regtvaardigmakinge* van de schuld, in tegenoverstelling van de *Verdoemenis*, vs. 18. met geweld verdraaije op de verlossing van ons natuut verderf welke geschied door de *beiligmaking*: maar hoe komt hier dan een *toerekening* te pas?

4. Waar in Paulus de *gelykheit* van het tegenbeeld met zyn Voorbeeld stelt. Want eerst bewezen hebbende dat in het *voorbeeld* van Adam en zyne Nakomelingen zulk een *toerekening* der misdaad plaats gehad heeft, zoo moet in het *tegenbeeld* Christus en zyn Volk mede zulk een *toerekening* plaats hebben, indien hier een *gelykheit* zal te vinden zyn, welke Paulus vast stelt met de woordjens *gelyk en alzoo*, na dat hy te voren beredeneert heeft, dat in de toerekening der gerechtigheit van Christus, ofte der gave door de Genade, zoo min ongerymtheit is, als in de toerekening der misdaad van Adam. Indien 'er nu zulk een toerekening van de gehoorzaamheit Christi plaats had, zoo konde men door die *esna-recht-*

vaardigheid van Christi volmaakte gehoorzaamheit zoo wel gerechtvaardigt worden, schoon zelfs geent eigen gerechtigheid hebbende, als men door de *eene misdaad* Adams heeft kunnen verdoemd worden, hoewel zelfs in eigen Perfoon niets misdreven hebbende.

Wat zegt gy nu, myne Heeren, kunt gylieden, deze redeneering van Paulus, in de vreeze Gods, aandagtig overweegende, met een goede en niet twyffelende Conscientie nog langer lochenen, dat Adam in het Verbondt met Godt, daar aan hy ongehoorzaam geweest is, alle zyne Natuurlyke Nakomelingen vervangen, en hun plaats bekleedt heeft; daar door zyne *eene* overtredinge een doemschult over alle Menschen gekomen is, en veele door de ongehoorzaamheit van *dien eenen* tot Zondaars gestelt geworden zyn?

P A N T A N E C H O M E N U S.

Philalethes, ik heb u met lydzaamheit gehoord, en opgemerkt, dat gy uw werk gemaakt hebt, om Paulus voor ons zoo te laten spreken, als meest tot uw oogmerk kan dienen, en daarom onze *Nederlandsche Overzetting* na uw welgevallen verhanffelt hebt. Ondertuffchen gaat gy ter quader trouwe voorby zulke plaatzen, daar dezelve *Overzetting* een wezendlyke Verbeetering vereifcht, om dat dit in uwe kraam niet dienen zoud. Ik doel nu inzonderheit op het geen onze, met meest alle andere Overzettingen, heeft vs. 18. zoo dan gelyk door *eene misdaad* [de schuld gekomen is] over alle Menschen tot Verdoemenisse: al-zoo ook door *eene rechtvaardigheid* enz. daar men die woorden behoorde te vertaalen, *door de misdaad van eenen*, maar niet door *eene misdaad*, en ook zoo *door de rechtvaardigheid van eenen*: wanneer uw geheele Bewys zyn kracht verliezen zal; en Paulus niet zeggen zal, dat de *misdaad* van Adam *zeloe* ons wordt

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 401
wordt toegerekent, maar dat het de misdaad van den
eenen Adam is, waar door wy onder de verdoemenisse
vervallen zyn *middelende onze zondige natuure* die wy
uit hem hebben, en door welke wy zondaars zyn ge-
stelt geworden, die niet anders kunnen doen dan zon-
digen, waar door wy in de verdoemenisse vervallen.

PHILALETHES.

Myn Heer ik en heb onze overzettig niet verhan-
selt om Paulus te laten spreken zoo als meest tot myn
oogmerk dienen konde, gelyk gy zegt, maar alleen
om het geheele redenbeleid van Paulus verstaanbaar-
der te maken. Heb ik dit doel niet getroffen, ver-
beeter het. Nochtans houd ik my verzeekert, dat,
blyvende onze *Nederlandsche vertalinge vs. 15. en 16.*
Gy in de zaak zelve nog niets zult gewinnen: om dat
Paulus besluit *vs. 18, 19.* vergeleken met zyne stelling-
ge *vs. 12--14.* waar uit het afgeleid wordt, en waar
op het slaat, en met zyn geheele redeneeringe over
onze regtvaardigmakinge om niet, uit de genade
Gods, door de verlossing die in Christus Jesus is, en
alzo door het geloove zonder de werken der Wet,
welke hy in dit deel van zynen brief beweert, al zyn
kracht tegen uwe dwaaling behoudt. En overmits ik
u eens voor al op uw elendig echapatoir, en eenige
uitvlucht, hier boven geantwoord hebbe, zal ik dat
nu niet herhaalen: maar alleen met een woordt aan-
merken, dat gy onbeschaamdelyk Paulus verkracht,
die, volgens zyn voorgestelde voorbeeld *vs. 12--14.*
t geen hy tot Christus en zyn Volk overbrengt als
zyn tegenbeeld *vs. 18, 19.* spreekt van *zonde toereeke-
nen*, dat gy opentlyk lochent, en zegt dat de *zonde*
van Adam *zelve* ons niet word toegerekent: en die
dit *toereekenen* verklaart door de Kinderen schuldig te
houden aan de misdaad hunner Vaders, gelyk in *Mo-
ses Wet* bepaalt was; daar gy dit *toereekenen* verhan-
selt, in den zin van iemand om zyne eige zonden, of

kwaaden aart, zoo te handelen gelyk zyn Vader gehandelt is: een *wartaal*, waar van ik de weerga vinde in zekere verdediging van eenen ouden Doctor; by wien de *schuld* en de *straffe* van Adams zonde een en het zelve is: en laatstelyk, dat gy uwe verkrachtinge van Paulus woorden vergeefs zoekt goed te maken met een nieuwe vertaalinge van vs. 18. Want zoo men u dezelve toestond, en daar niet las door *eene misdaad*, en door *eene regtvaardigheid*, maar volgens de *Syrische Overzettinge*, door de *misdaad van eenen*, door de *rechtvaardigheid van eenen*, zoo blyft het. Perfoons vervangend Verbondshoofdschap van Adam en Christus nog eeven duidelyk staan, in de vergelykinge die Paulus tusschen deze beiden maakt, welke hiet in gestelt wordt, dat alle die zalig worden niet in hunne eige gerechtigheit, maar door de gerechtigheit van Christus alleen, volkomentlyk gerechtvaardigt worden, gelyk alle Menschen niet in hunne eige misdaad, maar in de misdaad van Adam alleen, onder 'het oordeel der verdoemenis gekomen zyn: en zulks om dat 'er in beide gevallen een *toerekening* plaats heeft, en men door de gehoorzaamheit van dien eenen *alzo* tot rechtvaardige gestelt wordt, *gelyk* men door de ongehoorzaamheit van dien eenen tot zondaars gestelt is, het welke Paulus leerde, in het voorstel van zyn Voorbeeld, dat door *toerekening* geschied is; vs. 13. Nochtans kan u die nieuwe vertalinge niet worden toegestaan, zoo lange gy niet getoont hebt, dat de Grieken, van een bepaalde Persoon spreekende, daar van spreken zonder den vingerwyzenden Artikel welke hier moest zyn τοῦ, die voor ἐνός niet en staat; en dat ter vermydinge van de dubbelzinnigheit, die de woorden ἐνός παραπτώματος of ἐνός δικαιομάτος hebben zouden, als dat ἐνός niet tot de zaak, παραπτώματος en δικαιομάτος, maar tot de Persoon, wiens die zaak is, behoort, niet zeggen δικαιομάτος of παραπτώματος τοῦ

ἐνός, gelyk hier niet en staat, dat gy tot nog toe niet gedaan hebt: waarom ik deze uwe verhandeling van den Grondtext als een onbeschaamde stoutheit aanzie: te meer om dat ἐν παράπτωμα, een misdaad hier komt in tegenstellinge van πολλά παραπτώματα *veele misdaden*, vs. 16. en Paulus in het voorstel van zyn Voorbeeld beweert heeft, dat door *Adams zonde* die gene, die geen andere zonden misdreven hadden, gestorven waren: zoo dat het hier niet alleen aankomt op een *Perfoon* wederzyds van wien de verdoemenis en regtvaardigheid is, maar op de *eenheit van de scult* ofte *gerechtigheit* van dien eenen Perfoon, in een verband daar Paulus zig stelt tegen de *byvoeging van een andere grond van Gerechtigheit*; namelyk onzer eigen werken, welke partyen wilden dat by Christus gerechtigheit moesten gevoegt worden; tegen welke Paulus beweert, dat 'er maar *eene gerechtigheit*, welke de borggerechtigheit van den tweeden Adam is, nodig was tot onze regtvaardigmakinge, gelyk maar de *eene misdaad* van den eersten Adam tot onze verdoemenisse.

A D I A P H O R U S.

Hier *Philalethes*, uwe oplettenheit op alle deze kleinigheden en dwaaze uitvlugten, welke ik aan Discipelen van de vyfde of zesde Clasfe ter beantwoordinge zoude laten, gaat al te ver. Ik wilde liever hooren het overige van uwen taak, waar aan de ontknoppinge van vs. 20. en 21. van dit Capittel van Paulus nog ontbreekt.

P H I L A L E T H E S.

Gy hebt gelyk, myn Heer: maar ter behoedinge der eenvoudigen tegen de *slingfche strecken* van deze Menschen, is het nodig dat men 'er op lette. Ik ben ondertusschen ook volvaardig om aan uwen eisch te

voldoen, en kortelyk te ontleden het laatste stuk van dat Capittel, begrepen vs. 20, 21. en hier voren gebracht onder de letter

2. Waar in Paulus zyn *besluit*, dat hy vs. 18, 19. gemaakt had, *verzeekert* tegens een *tegenwerping* welke hem gedaan was, of konde worden, van de genen, die hunne gehoorzaamheit aan de Wet zouden willen voegen by de verlossinge van Christus, om ook daar uit ten deelen hunne rechtvaardigheit te zoeken.

a. Van welke tegenwerping hier vs. 21. alleen

1. De *grond* word opgegeven, *de Wet* (welke 'er niet was van Adam tot op Moses) *is boven dien ingekomen*, ofte wel byzyden, beneffens de zonde en den dood, die alreede in de Weereld ingekomen waren. 't Welk een historische Waarheid is:

2. Doch uit welken grond de partye mogelyk aandringen zoude, dat zulks geschiedt was, om een van deze twee reedenen; *het zy* om den Mensch schuldig te stellen, zoo hy daar aan niet gehoorzaamde, *het zy* om hem regtvaardig te stellen, zoo hy daar aan gehoorzaamde. Nu konde het niet zyn om hem schuldig te stellen zoo hy ongehoorzaam was, om dat dit wegens zyne onderwerping aan de Heerschappye des doods wegens de misdaad van Adam volgens Paulus begrip onnoodig zoude geweest zyn. Zoo moest de *Wet* dan zyn *ingekomen om den Mensch door zyne gehoorzaamheit aan de Wet rechtvaardig te stellen*: en zoo was dan de regtvaardigmakinge des levens niet door *eenen* grond van toegereekende gerechtigheit, gelyk Paulus besloten had.

b. De *oplossing* dezer ingewikkelde tegenwerping geschied

1. Door een *betere verklaringe* van de *reede*, *waaram de Wet nog ingekomen was*, na dat de Mensch wegens Adams toegereekende zonde reeds onder de heerschappye des doods leide: welke niet was, op dat 'er meer recht ten leeven zoude opryzen voor

B.2.b.1.

voor hem uit de gehoorzaamheit derzelve, terwyl men ook door een volgende gehoorzaamheit, al was de Mensch in zyn doodstaat daar toe bekwaam, niet kan ontslagen worden van de straffe der voorgaande ongehoorzaamheit; maar op dat 'er meer schuld des doods uit opryze, en minder verschooning overblyve; op dat de misdaad te meerder worde: en zulks tot een Euangelisch einde, van Paulus aangewezen

2. Door een verklaringe van het gevolg, 't welk dit uitwerkzel der Wetgevinge hebben moeste.

a. Het welke voorgestelt wordt: en daar de zonde, of liever na den letter, *en diens zonde meerder geworden is*, diens genade (beteekenende hier niet de geevende maar de gegevene genade) is meer dan overloedig geweest; in vergelykinge van die genade van welke vs. 15. terwyl niet alleen veele daar door gerechtvaardigt en gezaligt wierden, gelyk door Adams zonde veele onder schuld en dood vervallen waren; maar zelfs een oneindige menigte van zonden, van de grootste zondaars, tegen meerder licht, in eigen persoonen, uit vrye willekeur bedreven, daar door vergeven, en een recht ten eeuwigen leeven geschonken wierde, niet tegenstaande de ingekomene Wet een iegelyk die niet blyft in al wat daar in geschreven is om dat te doen, onder den Vloek en eeuwige Verdoemenscheen te besluiten.

β. En nader opgebeldert wordt vs. 21. daar de Heerlykheid der zaligmakende Genade, als het groote oogmerk van dezen wegh Gods met den in Adam gestorvenen zondaar, uit vergelykinge van de zonde in haar kracht; en van de genade in haar kracht, wordt in den dagh gestelt; en daar wy dus ontmoeten,

§. De vergelekene zaaken, welke zyn

*. Aan de eene zyde de kracht der zonde,

D d 5

wel-

welke hier is de vermeerderde *zonde*, welke tot den dood, (staat hier) dog volgens den Grondtext in den dood, dat is in die *doodsstaat*, in welken alle door toerekening van Adams misdaad vervallen waren (welke dan niet alleen den *lichamelyken*, maar ook den *geestelyken* dood behelst) *geheerscht heeft*, en den rampzaligen Mensch nog rampzaliger gemaakt, door hare wyduitgestrekte, dwingende, onwederstandelyke en onverwinnelyke macht, waar door de Mensch, van alle vryheit tot het zeedelyk goede berooft, niet anders doen kan dan zondigen, als zynde geheel aan de zonde verkocht en verlaaft in zynen staat onder de ingekomen wet.

** Aan de andere zyde *de kracht der genade*, welke is die meer dan overvloedige geschonkene genade, welke niet in het eeuwige leeyen, gelyk de zonde in onzen dood staat, maar tot het eeuwige leeven, om ons uit onzen doodstaat daar in te brengen, *heerschen zoude*, met een onwederstandelyke en alles overwinnende kracht, waar door een zondaar, die wegens zyne vermeerderde zonde verdiend had duizendmaalen te sterven, van de doodshanden, onder welke hy, zoo door Adams als zyne eige zonden, gehouden was, verlost en zonder eenige verdienste ten eeuwigen leeven, eerst aanvankelyk, tegen eigen zin en wil, daar na volmaaktelyk zonde gebracht worden; niet met verzakinge, maar met betooninge, en door *rechtvaardigheid* Gods, die dan op geenen anderen grond, dan van eenē toegereekende gerechtigheit, welke *alleen* van oonen is, zulken genade aan ons schenken kan: waarom ook deze heerschappye der genade tot ons tweede Verbondshoofd, als de *middeloorzaak* daar van, gebragt wordt met die laatste woorden, *door Jesus Christus onzen Heere*.

§. Welke vergelykinge nu diende, om te

B.3.b.2.β.66.

toonen, hoe de genade veel meer overvloedig wierd aan hem wiens zonde meerder geworden was door de Wet. Waar door dan het einde van de Wetgeving na de zonde, dienende niet om 'er zyne gerechtigheit uit te zoeken, maar om de Menschelyke schuld te verzwaaeren, op dat de rykdom der heerschappy voerende Genade, gevestigd op de Borggerechtigheit van Jesus Christus, te meer zoude uitblinken, gantsch *Gods betaamelyk*, en tot het hoogste einde van alle dingen, de openbaringē der Heerlykheit Gods, volmaaktelyk ingericht was.

Zoo ik nu het reedenbeleidt des Apostels in deze myne ontleding uit alle zyne woorden en verbindzelen na waarheit aangewezen heb, gelyk ik vertrouwe, durf ik vast stellen, dat alle de uitvluchten, welke ik gevonden heb dat door dezen en genen gemaakt zyn om de kracht van dit ons groot bewys te ontleggen, gefloten zyn; en dat men niet meer zal kunnen zeggen, dat Adams bedryf niet *eigentlyk* en *vormelyk*, maar oneigentlyk, by overnaminge en uitwerkelyk, *metonymice* en *effectroe* (gelyk *Vorsbius* en de *Remonstranten* spreken) aan zyne Nakomelingen is toegerekent; en dus niet zoo, dat Adam de oorzaak van de oorzaak zyn zoude van onzen dood, om dat hy, zyne natuur verdorven hebbende, ons, na de natuurwet, geen andere dan een verdorve natuur konde mededeelen, 't welk nu van de *Eurrodianen* genoemd wordt een middelyke toerekening; maar dat men zal moeten belyden, dat Adams zedelyk bedryf, zyne eene misdaad, in Gods oordeel, voor dat van alle zyne Nakomelingen gehouden wordt, die daarom ook gestorven zyn, om dat zyne zonde haar toegereekent is, en niet die van Eva, van welke, als Moeder van alle Menschen, wy alle niet minder dan van Vader Adam onze verdorve natuur hebben, gelyk Israël uit de Wet der Knaamvrouwen

lee-

leeren moeste. Gelyk men ook niet meer zal konnen zeggen, dat Paulus de *zaak* zelfs, namelyk dat de dood komt van den eenen Adam en zyne zonde, en het leeven van den eenen Christus en zyne gerechtigheit, wel vergelykt, maar niet de *wyze* op welke de dood van Adam en het leeven van Christus komt; overmits het voornaamste stuk van Paulus redeneeringe die *wyze van de zaak*, de *modus rei*, betreft; want hy beredeneert en besluit, dat het in beide de opzigten geschiedt door toerekening, van Adams zonde alleen, en van Christus gerechtigheit alleen; zonder ander onderscheid, dan dat die nog geen andere zonde bedreven hebben. sterven door toerekening van Adams zonde alleen, maar die nog veele andere zonden bedreven hebben evenwel ten leeven gerechtvaardigt worden door Christus gerechtigheit alleen, zonder byvoeging hunner eige werken na den eisch der Wet, welke niet tot onze rechtvaardiging daar uit, maar tot meerder verheerlyking van de schuldvergevende en zaligmakende genade in Christus, gegeven is. Waar door dan ook vervallen moeten de by ons ondraagelyke gevoelens van *Job. Vlak* en die van zyne bende, die uit die werken der Wet in geloove gedaan onder het Oude, en uit het geloove in goede werken vrugbaar onder het Nieuwe Testament, de rechtvaardigheit des Menschen voor Godt afleiden en zoeken.

En nademaal zulk een eigentyke en vormelyke toerekening van de eene daadelyke zonde Adams aan alle zyne Nakomelingen, waar door zy in Gods oordeel gehouden worden zelve gezondigt te hebben, niet voortkomen kan uit den Natuurlyken staat van Nakomelingen met betrekkinge tot hunnen Vader, en die alleen, zonder inzicht op de Moeder, zoo volgt onwederspreekelyk; dat zy niet dan in een vryelyk en willekeurig door Godt ingevoerden Verbondsstaat uit Adams eene zonde zondaars zyn gestelt geworden; en dus dat Adam in dat Verbond onmiddelyk

lyk alle die uit zyne Lendenen zouden voortkomen zoo vervangen, en hare plaats zoo bekleed heeft, dat zyn bedryf gehouden is voor hun bedryf, en zyn misdryf aan alle zyne Nakomelingen zoo is toegerekent, als of zy in eige personen de Wet des Verbonds overtreden hadden: het geen ik nu voor voldongen zal houden.

EURUDIUS.

Myn Heer Philalethes, ik moet in myne eenzaamheit overwegen 't geen gy zoo uitvoerig van Paulus reden-beleidt gezegt hebt; en dan zal ik kunnen oordeelen of uwe conclusien goed zyn.

Maar, myn Heer, hoe is het mogelijk te denken, dat Godt met Adam als een Perfoonsvervangend en plaatsbekleedend Verbondshoofd van alle zyne Nakomelingen zulk een Verbond, waar in hy voor alle zyne Kinderen staan moeste, zoude maken, daar Adam nog geen Eva had doe het Verbond gemaakt wierd, en dus geen uitzigt op Kinderen konde hebben, voor welke hy in het Verbond zoude komen? En hoe heeft Adam het persoonvervangend en plaatsbekleedend Hoofd kunnen zyn van een Verbond, 't welk lange opghouden heeft in weezen te zyn eer hy iemand teelde; en waar onder zyne Nakomelingen nooit konnen geweest zyn, dan op het eene oogenblik wanneer hun Vader zondigde?

ORTHODOXUS.

Ik mag mynen tyd niet spillen met op zulke tegenwerpingen te antwoorden. Doe Godt met Abraham zyn Verbond maakte, als met eenen Vader van veele Volkeren, had hy mede nog geen zaad, nogte ook eene Vrouwe die natuurlyker wyze bekwaam was om hem kinderen tebaaren; schoon hy op Gods belofte verzeekert was, gelyk Adam uit den zegen zynr Schepinge, dat zyn Zaad zoude zyn gelyk de sterren. En het

210 EXAMEN VAN HET

het is 'er zoo verre van daan , dat dit Verbond doot Adams overtreddinge vernietigd is, dat in tegendeel alle zyne Natuurlyke Nakomelingen onder de straffe daar van besloten leggen, tot dat zy daar van, door den wegh van een Borgvoldoeninge, verlost worden: en dat de wegh tot de eeuwige gelukzaligheid dezelve blyft, welke by dit Verbond gestelt was, zoo dat het tweede Verbondshoofd in de verbintenissen van dit Verbond heeft moeten intreeden, en de straffe der Bondbreuk van de Uitverkorenen heeft moeten overnemen en dragen, mitsgaders de Voorwaarde van volmaakte gehoorzaamheit heeft moeten vervullen, om hen te verlossen, en het voor hen verordineerde Koninkryk te verkrygen.

E U R U O D I U S.

Ik ontken niet, dat Adam kan aangemerkt worden als het Verbondshoofd van het Menschelyk Geslacht, die de Wet voor zig zelve en alle zyne Nakomelingen ontfangen heeft: maar ik kan niet begrypen, dat hy door zyne gehoorzaamheit aan die Wet iets voor zyne Nakomelingen verdienen, of door zyne ongehoorzaamheit eenige schuld of straf over dezelve behaalen konde; om dat elk der Bondgenooten voor zyn hoofd tot de gehoorzaamheit der Verbondswetten gehouden is: want zoo was het met alle de Israëlitien in het Verbond; ja zoo was het in het Verbond met Adam ook, daar Eva zig tot de gehoorzaamheit van het Proef-gebodt mede verplicht kende, gelyk zy verleidt zynde in overtredinge geweest is, schoon Adam het Hoofd was. Waarom ook alle, die uit Adams Lendenen voortgekomen zyn, voor zig zelve tot deze gehoorzaamheit verplicht blyven. Zoo zy nu voor zig zelve verplicht zyn, dan heeft Adam hare personen zoo niet onmiddelyk vervangen, dat zyn bedryf als hun eigen bedryf zoude kunnen gehouden worden voor Godt, en zy daar naa behandelt worden.

O R.

ORTHODOXUS.

Dewyl myn Broeder *Philalèthes* deze tegenwerping, door den Heer *Pantanechomenus* by een andere gelegenheit geoppert, alreeds opgelost heeft, zal het niet noodig zyn tot nog toe daar op iets anders te antwoorden, dan dat wy moeten onderscheid maken tusschen de oorsprongen en redenen ofte oogmerken der Verbintenis aan de Wetten, welke verbintenis, by voorbeeld, uit een ander beginsel en tot een ander einde komt op de Persoon van Christus, dan op de Persoonen van zyn Volk; die ook zyne Geboden bewaaren moeten, gelyk hy die zynes Vaders bewaart, hoewel Hy uit een ander beginsel, zyne Borgtocht, dan wy. Het welk gy op Eva en ons, in onderscheidinge van Adam, moogt overbrengen.

EURUDIUS.

Ik heb dit zoo begrepen, dat Adam wel is het Hoofd van het Verbond, dat God met het Menschelyk Geslacht gemaakt heeft, doch *middelende de Natuurwet*, en in veronderstellinge dat zyne Nakomelingen zyn beeld zouden deelachtig worden. Als of de Heere zeide: Adam gy zyt het natuurlyk Hoofd van het Menschdom, uit u zullen zy alle geboren worden, en zoo ook uw beeld gelyk, of uwe goede of quade gesteltheit overerven: dit is myn bepaalde en gestelde Natuurwet. Hier op maake ik met u, en alle uwe Nakomelingen in u gereekent, dit Verbond, dat, zoo gy zondigt en vervalt, gy de schuld des doods, zoo de tydelyke als eeuwige, zult onderworpen zyn: gevolgelyk uwe Nakomelingen, die volgens de Natuurwet u zullen gelyk zyn, en zoo dezelve verdorventheid mede deelachtig, ook aan dezelve schuld onderhevig.

OR-

Myn Heer, zyn dit geen klanken, die geen anderen zyn hebben, dan Adam zoo gy zondigt zult gy den dood sterven, en om dat gelyk zyns gelyken voortbrengt, zullen uwe Kinderen zulken natuur hebben als gy, en daarom, zondig zynde, mede sterven gelyk gy? Is hier nu wel iets anders dan eene Zedewet met een bedreiging, of ten hoogsten een dubbele bedreiging, dat hy zondigende tweemaal ongelukkig zoude worden, eens met te sterven, eens quaade Kinderen te krygen, die ook alle sterven zouden, niet om zyne maar om hun eige zonden: want daarom oordeelt gy op een volgende plaats onvoeglyk, dat zyne Nakomelingen onder een dubbelen schuld zouden leggen, dien van Adam, en van hen zelve. Lochen liever in het geheel dit Verbond! Schrap Paulus woorden uit. Is hier een voor allen, of alle in eenen? Komt dit overeen met een *toerekening*? Wat is by u het Verbond? trouwens: dit, zoo gy zondigt zult gy in Perfoon en in uwe Kinderen gestraft worden, want die zullen zyn gelyk haar Vader, volgens de natuur der voortteeling. Daarom handel niet bedriegelyk, van een Verbond en Verbondshoofdschap spreekende, waar door gy niets anders verstaat dan een natuurlyken staat van Adam, onder natuurlyke Wetten van zynen Schepper en Heere, zonder eening gebruik van dit Verbond om den Mensch tot een staat van hooger gelukzaligheid te brengen, daar hy ook door de natuur geen bevattinge noch verwachtinge van had, welke uwe dwalinge, nu alreede wederlegt is. Dat gy bedriegelyk spreekt, zult gy zelve best weten: anders zoud gy geen reeden hebben tot deze uwe wartaal; *Dit Verbond, zoo gy zondigt zult gy de schuld des doods onderworpen zyn, gevolgelyk uwe Nakomelingen, die volgens de Natuurwet u zullen gelyk zyn, en zoo dezelve verdorventheit of verval mede deel-*
achtig

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 413

achtig ook aan dezelve schuld onderhevig. Wie begrypt een enkele Wet met een bygevoegde bedreiging als een Verbond? strekt zig de bedreiging tot de nakomelingen uit, dat zegt gy is volgens de *Natuurwet*, dus nog geen Verbond. Wie begrypt een Verbond waart uit niemand voordeel geniet of te wachten heeft? en nochtans weet gy daar niets van. Evenwel weet gy van een *gestelde* Natuurwet, dat gelyk zyns gelyken voortbrengt, die de grond is van dit Verbond. Wat is dit, een *gestelde* Natuurwet? die met de Scheppinge zoo gestelt is, gelyk alle andere Wetten der Natuur. Anders is een Natuurwet en een *Gestelde* Wet zoo verschillende, als zaaken die anders zyn konden en niet anders zyn konden: en dan zoude dit een uitdrukking zyn die zig zelve omstoort, een *contradictio in adjecto*; *quia Lex Positiva non est Naturalis.* Zoo confundeert gy geduurig *schuld* en *straffe*, en de *schuld* is by u de tydelyke en eeuwige dood op meet dan eene plaats. Zoo praat gy van *de straffen toe te reekenen*, daar de zonde wordt toegereekent. En als Adams zonde *onmiddelyk* wierd toegereekent, zoude dat niet alleen zyn, na uw begrip, dat het geen Adam deed wy dat mede geacht wierden gedaan te hebben, maar ook, *het geen by onderging*, wy dat mede *geschattet* wierden te ondergaan, en met 'er daad, elk op zynen tyd, te ondervinden. Hoedanige manieren van spreken, niet alleen van Gods Woord, en van de Natuur der zaken, maar van alle reedelykheit abhorrende gy by geen gezonde redeneerkundigen noch Godgeleerden zult ontmoet hebben, en dus niet zoud gebruikt hebben in uwe Verdediginge, was 't niet om de Waarheit te verduisteren en uwe dwalingen te verbergen: waarom ik hier van u afscheide, tot dat gy woorden van een gezond verstand zult gesproken hebben.

X. *Samensf.*

E e

E U.

Dat gy meent dat ik bedriegelyk handele, en uw daar over verstoort, komt daar van daan, dat ik zulk een Verbondshoofdschap van Adam niet stellen kan, waar door het bedryf van den Vader in Gods oordeel wordt gehouden voor het bedryf van zyne afstammelingen, door welk bedryf de Vader voor de zelve of de straffe of den loon verdient, dewelke hy met dat bedryf voor zig zelve verdient. Volgens welk denkbeeld van Adams Verbondshoofdschap hy, in geval zyner volmaakte en standvastige gehoorzaamheit aan de Wet, als Voorwaarde tot de verkryging van de goederen des Verbonds gestelt, niet alleen voor zig zelve, maar ook voor zyne Afkomelingen het recht tot die eeuwige gelukzaligheid zoude verkregen hebben, welke wy niet dan uit den Heere Christus hebben: en waar zoude zulks na toe loopen?

O R T H O D O X U S.

Myn Heer, daar zyn Godgeleerden van onbesproke regtzinnigheid welke dit *gevolg* niet zien, dat zoo Adam door zyne ongehoorzaamheit voor alle zyne Nakomelingen *den dood* verdient heeft, hy dan ook voor alle zyne Nakomelingen door zyne volmaakte gehoorzaamheit het *recht ten leeven* zoude verworven hebben: en van oordeel zyn, dat Adam door de vervulling der Voorwaarde voor *zyn eigen Persoon* tot de belofte des Verbonds wel zoude zyn gerechtig geworden, maar voor *zyne Nakomelingen* niet verder, dan zoo lange zy zelve hunne reedelyke vermogens niet konden gebruiken, en zoo nog *als een deel van Adam* moesten gerekent worden: stellende voorts, dat die Nakomelingen, wanneer zy tot het gebruik hunner reede zouden gekomen zyn, *eeven zoo* onder het Verbond zouden gestaan hebben *als Adam zelve*, en door vervulling der Voorwaarde van het Verbond
in

in eigen Perfoon de belofte dezelfs zouden hebben moeten verkrygen: zoo dat Adam dezelve dan *nog door zyne gehoorzaamheit zoude hebben kunnen behouden, nog door zyne ongehoorzaamheit zoude hebben kunnen verdienen.* Omtrent gelyk wanneer een *Vafal* van eenig Vorft voor zig en zyne Descendenten een stuk goeds te Leen ontfangen hebbende, zyne Kinderen wegens hunne afkomst daar toe gerechtigd zyn en blyven, zoo lange zy niet, tot jaren van onderscheidinge gekomen, zelve tegen hunnen Leenheer misdryven, en door hun eigen misdaad dat Leengoed verbeuren. Dat zy dan ook poogen te bevestigen met het Voorbeeld van *Eva*, die zoo wel als Adam tot de Verbondsvoorwaarde verplicht geweest is, en daar tegen misdoende in overtredinge geweest is. *Bellarminus* schryft *de Amifs. Gr. § statu Pecc. Lib. IV. Cap. XIII.* dat het gemeene gevoelen was, indien de eerste Mensch niet gezondigt had, dewelke de geheele Natuur verbeelde, dat de zonde van elk ander Mensch maar personeel en hem byzonder eigen zoude geweest zyn, en dat daar door dezelfs Nakomelingen niet zouden befinet ofte verdorven geworden zyn. Maar andere gaan wat verder, en zeggen, dat zoo Adam in zynen rechten staat gebleven was, hy dien staat tot zyne Nakomelingen zoude overgezet hebben, en dat de Genade daar aan zoude zyn verbonden geweest, dat is, dat zy door de Genade in dien staat zouden zyn bevestigd geworden. *Nochtans niet zoo,* zegt *Bucanius* *Loco X. Q. IX.* dat zy niet zouden hebben kunnen zondigen, om dat de staat der Nakomelingen niet volmaakter nog voortreffelyker zoude geweest zyn dan die der eerste Ouderen, die van Godt zelve geschapen waren; en om dat niet meer te kunnen zondigen tot het Hemelsch leeven behoort: welke reedenen my niet voldden, om dat het hier niet op de hoedanigheit van de gaven, maar op de vastigheit van den staat na de beproevinge van het Verbondshoofd aankomt. *Waarom andere, geen half*

Werkverbond willende gedoogen, 't geen aanleiding zoude geeven om het geheel te verlochenen, van gevoelen zyn, dat door de volmaakte gehoorzaamheit Adams, zyne Descendenten *in den staat der regtheit* zouden zyn *bevestigd*, en, zonder verdere beproevinge, *onfeilbaar tot de Hemelsche Heerlykheit zouden zyn opgeleid geworden*. Waar over het wel niet noodig was te disputeeren, om dat de uitkomst geleert heeft, dat het Gods Raad niet is geweest dat zulks geschieden zoude; zoo het niet was, om den Aart dezes Verbonds te verstaan; en hoe het kan zyn, dat de uitverkorene, van de hoope tot deeze gelukzaligheid vervallen zynde, door Christus gehoorzaamheit, omdat hy als Borge in dit gevioleerde werkverbondt voor dezelve is ingetreden, tot dien verlorenen staat, *zonder toedoen van hun eigen gerechtigheit*, wedergebracht worden. En waarlyk daar is geen reeden, waarom wy de uitgestrektheit der belofte zouden enger neemen, dan de bedreiging der straffe van Adams overtredinge zig uitstrekt. Daarom weet ik niet, wat ongerymdheit gy daar in vindt, dat Adam, staande gebleven zynde, *voor zyne Nakomelingen, zoo wel als voor zigzelven*, het recht tot de eeuwige gelukzaligheid zoude verkregen hebben, of waarom gy vraagt, waar dit na toe loopen zoude?

E U R U O D I U S.

Myn Heer, gy vertelt ons dingen die *buiten de Schrift* zyn, welke daar van zwygt. Waar zegt ons die, dat Adam het leeven voor hem zelve zoude verdient hebben? ik laat staan dat hy dat verdient zoude hebben voor zyne Nakomelingen.

O R T H O D O X U S.

Dat 'er een belofte van het Hemelsch leeven aan Adam zy gedaan, heb ik te voren bewezen, en legt ingewikkelt in de bedreiging des doods, in het Pa-
ra-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 417

radys, en in den boom des leevens: en dat deze belofte door gehoorzaamheit aan de Wet en het Gebod Gods moest verkregen worden, en dus volgens het Verdrach, *ex pacto*, verdient worden, is mede vastgemaakt. Is 'er nu door Mozes pen, als hy opening geeft van den oorsprong der menschelyke elende, geen belofte *geboekt*, dat Adams nakomelingen door zyne gehoorzaamheit, het leeven met hem hebben zouden; Mozes heeft ook geen bedreiging *te boek gestelt*, dat die nakomelingen, door zyne ongehoorzaamheit, met hem sterven zouden. Nochtans is het *laatste* gebeurt, en daar is bewezen dat dit geschiedt is uit kracht van het Verbondt, waar in het Hoofd alle de Bondgenoten representerde: dienvolgende moet het met het *eerste* eeven zoo gelegen zyn.

E U R U O D I U S.

De belofte des Leevens, zoo 'er ooit eene was, behoorde tot *elken dader* die de wet gehoorzaamde, en niet aan de kinderen der genen die gehoorzaamt hadden, zoo als elk Israëlyt voor zyn Persoon Mozes wet gehoorzamen moest, wilde hy leeven. En dat het in dit Verbond men den eersten Mensch en die uit hem zouden voortkomen mede alzo was, blykt uit het geen gy zelve daar eeven wegens *Eva's* verplichtinge en overtredinge hebt aangehaalt.

O R T H O D O X U S.

Dit is geheel anders als gy zegt. Want de *tegengestelde bedreiging* des doods behoorde *niet tot elk* die zondigen zoude voor hem zelve, maar tot het geheele Menschdom, *tot allen te zamen*, zoo wanneer het Verbonds-hoofd zondigen zoude, gelyk gebleeken is. En zal men dan denken, dat Godt in zyne goedheit voor het Menschdom een weg openende, om het tot de hoogste gelukzaligheit te bevorderen, daar in *veel meer gestrengheit dan goedertierenheit* ge-

bruikt zoude hebben? Het geen gy bygebragt hebt van Israël, is niet volstrekt waarachtig, en welken zeegen den Kinderen onder haar menigmaal beloofte en geschonken is *om hunner Vadersen wille*, is u genoeg bekend; om niet te zeggen, dat de Wet *elk Israëlyt* beloofte doet en vloekt na zyn eigen werk, op dat zy in een ander Verbond mochten komen, door *personeele* overtuiging, dat zy, langs den wegh van het werkverbond, den vloek niet ontkomen, noch den zeegen des eeuwigen levens verkrygen konden. En wat *Eva* betreft, die was zoo onder de Wet in Adam, uit wien zy was, gelyk de Gemeente in Christus, uit wien zy is, onder de Wet is; niet onder den Vloek; niet om 'er den zeegen en het leeven uit te verkrygen.

E U R U O D I U S.

Uwe stelling, myn Heer, die gy enkel door gevolgtrekkinge uit de bedreiging en overgang des doods tot alle de nakomelingen Adams afleidt, komt my zoo raauw, hard en onbetaamelyk voor, dat ik my zelve daar aan stoote, en ze nooit zal overnemen, zonder beeter bewys uit Gods woordt.

O R T H O D O X U S.

Dan moet het u, myn Heer, al mede raauw, hard en onbetaamelyk voorkomen, dat Christus Volk uit zyne volmaakte gerechtigheit het eeuwige leeven hebbe; en by welken Secte hoort gy dan thuis? Wilt gy een Christen zyn, zoo moet gy uit dit voorbeeldt, van het recht ten leeven dat de uitverkoorne door de gehoorzaamheit van Christus hebben, erkennen, dat het *niet vreemd* is, dat de gehoorzaamheit van het Verbondshoofd alle de Bondgenooten *een regt ten leeven* geeft; en zoo gy daar by aanmerkt, dat deze tweede Adam, na den val des eersten, in dat Verbondt is ingetreden, om niet alleen de zonde te ver-

zoe

zoenen, maar ook voor die geene, die geen recht ten leeven uit zig zelve hadden, nog door de kragtelooosheit der Wet by het zondige vleesch verkrygen konden, door zyne volmaakte *gehoorzaamheit dat recht te verweruen*, dat het niet vreemd nog onbetaamlyk zoude zyn geweest, dat de eerste Adam, indien hy zulk een volmaakte gehoorzaamheit, zonder bezwyken, betoont had, voor zyn geflacht, het geen hy in zynen Verbondsstaat verving, zulk *een recht ten leeven zoude verkrygen hebben*. Voeg daar eens by, dat Godt *het recht tot het aardfche* aan het geheele Menschelyk geflachte in dien eenen Adam gegeven heeft, het welk onbezwaart tot ons allen zoude zyn overgegaan, zoo hy door zyne zonde voor zig en voor ons allen den vloek daar niet over gebracht had. Wat raauwigheit of onbetaamlykheit zouw het dan behelzen, zoo Godt den staat van Adam en van zyn zaadt tot een hooger geluk willende bevorderen, *het recht tot het hemelfche* aan allen in enen gaf, die de *Voorwaarde* vervulde die Hy daar toe gestelt had? Maar ik zal nog nader komen, en zeggen, dat het 'er zoo verre van daan is, dat dit hard of onbetaamlyk zoude zyn, dat deze handel Gods *hetaamelyk* voor Hem, en *mit alle zyne andere Verbondshandelingen* met des menschen kinderen *overeenkomstig* is. Daar worden geen Verboden opgerecht, dan tot welstandt en *nuttigheit* van de Bondgenooten: en al maakt Godt zyn Verbondt met zynen minderen, zyne schepselen; zyne *Goedheit* laat niet toe, dat Hy by zyn Verbondt *het nut van zyn schepsel* niet zoeken zoude. Indien nu voor Adams nakomelingen, uit zyne volmaakte en volstandige gehoorzaamheit, *geen nut* voor dezelve te wachten geweest was, zoo was dit Verbond tot derzelve *bederf* gemaakt; en zy hadden reeden zig hard over Godt te beklagen, dat hy *haar geheele Lot* betrouwt had in handen van een Vader, die haar *ewig had kunnen verderven*, gelyk geschiedt was, zonder tegenovergestelde *mogelykheit*

omt haar gelukkig te maaken. Voeg hier nu nog by, dat Godt, die nooit Verbonden maakte met *enkele Persoonen*, maar met de *Hoofden en hars Geslachten*, zig aktyd aan de Hoofden van die Geslachten verbonden heeft om zyne zegeningen te doen komen op *haar zaadt*: jaa dan zelfs, als dat zaadt zig door zyn gedrag dien zegen zoude onwaardig maken: *bepaaltende* daarom wel *zyne gerichtten* over de ongehoorzamen die onder zulke geslachten zyner bondgenoten zyn zouden: gelyk in zyn Verbond met *Noach en zyne Nakomelingen*, daar hy zig bepaalde, om de geheele Aarde niet weder met zyn Watergericht te verderven: in zyn Verbondt met *Israël*, om niet verder dan in het derde of vierde gelid te straffen: in zyn Verbond met *David*, om hem, niettegenstaande het verval zyner Kinderen, evenwel te Jerusaleem een lampe te geeven: in zyn Verbond met *Christus*, om zyne zondigende Kinderen met de roede te bezoeken, maar zyne goedertierenheit van *hem* (let wel dat zyne kinderen hier *in hem* begrepen worden) niet weg te neemen. Zoude Godt nu zoo handelen met *zondige Menschen*, maar met den *rechten Mensch* een Verbondt maken waar van *zyn zaadt* geen vruchte zoude trekken? Moet ik nog al meer zeggen? In het *Genadeverbond* worden de beloften ook uitgestrekt van de *Ouders tot derzelver kinderen*: daar wy een beeltenis in vinden mogen van Gods goedheit, in het uitstrekken van zyne beloften tot de Kinderen zyner *Volmaakt oprechten*: en nog meer in de Tafelen van het *Verbond aan Sinai*, die wat meer overeenkomst hebben met de plichten en voorwaarden van het Verbond met Adam; waar in Godt *barmhartigheit* belooft *aan duizenden*, niet *die* hem lief hebben, maar *der genen die hem lief hebben en zyne geboden onderhouden*. En daar kan geen voorbeeld getoont worden van een Verbond Gods, in het welke niet om de vaders, of 't Verbond met de vaders, eenige wel-

da.

dadigheid aan de nakomelingen beloofte ofte bedeelt is geworden, die deze anders zelve niet verdienden. Ik zegge om der Vaderen wille, ofte wel, om het Verbond met dezelve; gelyk Israël daarom in Canaan gebragt wierd, al was 't een hardnekkig volk; en die kinderen nu, onder de langduurige verhardinge tot dat de volheit der Heidenen zal zyn ingegaan, nog geliefde zyn om der Vaderen wille. De Vaderen worden daarom, in het vyfde Gebod, gezegt de dagen hunner kinderen in het Landt te verlengen: en om het Verbond hebben de vaderen het regt, om de zegeningen Gods te leggen op hunne kinderen, tot zoo verre, dat Izaak niet alleen den oprechten Jacob, maar ook den woesten Ezau door 't geloove zegenen kan. Uit al het welke ik besluite, dat het gantsch betaamlyk voor Gods goedheit, en met zyne Verbondshandelingen overeenstemmendē was, dat hy, met Adam in een verbond over de eeuwige gelukzaligheid tredende, aan de Verbondstrouw van het Verbondshoofd het geluk en voordeel zyner Nakomelinge vast maakte. Het welke wat bekrompen zyn zoude, zoo 't enkel bestond in een gelykheit van den staat waar in Adam geschapen was, en een noodzakelykheit om elk in Persoon den proef van Verbondstrouwe nog te moeten ondergaan, gelyk hun Vader: wiens gelukzaligheid, voor hem zelve alleen verkregen, mede niet weinig zoude vermindert zyn, als hy zien moest zyne Kinderen uit het Verbond Gods en de hoope des Hemels, waar toe die waren opgekweekt, in den afgrond der Helle nedergestooten. Waar by komt, dat 'er wegens Gods goedheit voor 't minste een evenredigheid moest zyn tusschen het goede en het quaade, 't welke Adams nakomelingen van hunnen Vader te wachten hadden: en die zoude 'er niet zyn, indien zy van zyne gehoorzaamheit minder voordeel trokken dan een recht tot het eeuwige leeven, gelyk zy door zy-

ne ongehoorzaamheit vervallen zyn onder *de schuld des eeuwigen doods.*

EURUDIUS.

Gy stelt, dat Christus het eeuwige leeven heeft moeten verdienen door zyne Gehoorzaamheit voor zyn Volk, *om dat Adam in gebreke gebleeven is*, in wiens plaatse Christus is ingetreden; en hier uit maakt gy op, dat Adam, zoo hy volstandig gebleven was, voor zyne Nakomelingen het leeven zoude verdient hebben door zyne gehoorzaamheit. Hier mede hebt gy het hoofdstuk uwer bewyzen begonnen, buiten twyffel om dat het uwen *Achilles is*. Daarom zal ik dien slechts affnyden door de vier volgende aanmerkingen. *Eerst*, zoo moet Christus dan, die in Adams plaatse in het Verbond is ingetreden, geen Borge voor zyn Volk zyn, maar voor Adam, om te voldoen dat gene waar toe hy voor ons in gebreke gebleven is. *Ten anderen* zoo Christus al het eeuwige leeven heeft moeten verdienen voor zyn Volk, zoo volgt nog niet, dat Adam dat voor zyne nakomelingen heeft moeten verdienen: want de verdienste des Leevens kwam niet eer te stude, voor dat Adam met zyn zaadt in den Dood vervallen waren. *Ten derde*, geen bloot *Schepsel* is in staat om voor anderen te verdienen, en op dat Christus door zyne gehoorzaamheit voor ons zoude kunnen verdienen, moeste hy *Gods* zyn: maakt gy van Adam dan mede een *Godmensch*? *Ten vierde*, het eeuwige Leeven te verdienen, is voor al iets het welke *boven de macht* van het allervolmaakste *schepsel* is, indien het zulk een natuur overklimmende staat is, gelyk gy hebt zoeken te bewyzen.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, gy vergift u geweldig, als gy myn redenering zoo begrypt, als of ik zeide, zoo Christus,
die

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 423

die door zyne gehoorzaamheit het leeven voor zyn volk verdient, in Adams plaatse ingetreden is in het geviolerde Verbondt, zoo heeft Adam voor zyn zaadt het leeven moeten verdienen. Ik heb daar uit alleen betoogd, dat het zoo vreemd en hard niet is, om 'er u aan te stooten, dat *het Verbondsboofd voor zyn Volk het recht ten leeven verdient*; om dat wy geen Christenen kunnen zyn zonder zulks te gelooven. Myne bewyzen staan verder op zig zelve, die gy niet aan en raakt, en welke ik daarom voor bondig houden mag. Maar laet ik nu eens zien de scherphheit twer cavillatien, om my den grooten zenuw af te snyden. *Eerst* zegt gy, moest Christus in dat Verbond intreden, om voor zyn volk te verdienen, dat Adam anders voor zyn zaad zoude verdiend hebben door zyne gehoorzaamheit, *zoo is Christus Adams Borge*; om te betalen 't geen waar in hy in gebreke gebleven was, en niet onze Borge. Maar dit konde een schyn hebben, zoo Christus Borge was geworden, om Adam *met alle zyn Natuurlyke Afkemmelingen* weder in het recht tot het verloren leeven te herstellen, na den smaak der Algemeene Genade-Dryvers, maar niet van ons, die hem voor *den Borge van die uitverkorenen* houden, die hem van den Vader gegeven zyn. *Ten anderen*, dat gy zegt, dat het leeven te verdienen *niet te stude kwam*, zoo lange de Menschen niet onder den dood vervallen waren, komt uit deze uwe dwalinge, dat Adam door de scheppinge na Gods beeld, als een *kind en zoon Gods*, tot het eeuwige leeven gerechtig was: welke ik meene reeds wederlegt te zyn, en niet weder moet ter tafel komen; na dat men u bewezen heeft dat Godt door een willekeurig na de Scheppinge ingevoerd Verbond een wegh geopent heeft, om den Mensch tot dien staat, welke *bovennatuurlyk* voor hem was, te brengen; en dewyl de voorwaarde, hier toe voorgestelt, was een volmaakte en volstandige gehoorzaamheit, zoo

was

was dat eeuwig leeven, uit kracht van Gods Verbond en belofte, te verdienen eer de Mensch onder den dood vervallen was, van welke hy nu, daarenboven, door voldoeninge aan Gods gerechtigheit moet worden verlost. Ten derden, ik ben immers zoo afkeerig van alle menschelyke verdiensten by Godt voor zig zelve, ik zwyge voor eenen of veele anderen, als gy, en gebruike dat woordt ook ongaarne, kennende geen andere verdienste dan *ex pacto & promissione Dei*, gelyk ik terstond gezegd heb, uit Gods verbond en belofte; en dan beteekent het by my niet meer dan een recht te verkrygen op 't geen Godt onder voorwaarde beloofde, door die voorwaarde te volbrengen. Daar Adam in den staat der regtheit geen Goddelyke Natuur toe nodig had, gelyk gy haatelyk besluit, om dat hy door zyne vermogens, onder de medewerking der Goddelyke hulpe, daar bekwaam toe was, zoo hy die gezogt had. En als 'er zonde was waar door de beledigde Majesteit van de menschelyke natuure afkeerig was gemaakt, kwam de kwaliteit van een Goddelyk Persoon te pas, maar niet zoo lange de heilige Adam het voorwerp van Gods welbehagen was, in welken staat hy *ex pacto* verdienen konde. Voor het vierde, daar gy spreekt van het eeuwige leeven voor zig en anderen te verdienen: het is waar, het voorgestelde goed is groot, en de voorwaarde zeer gering, maar de goedheit Gods is oneindig. Maar dunkt u dit vreemder, dan dat een Zondaar door Geloof in Christus recht of macht ontfangt om een Kind Gods te worden en het eeuwige leeven te verkrygen? Of houdt gy dit verdienen voor dadelyk door zyn werk verkrygen? Zulk een verdienen ken nog stel ik hier: en dit geheele verdienen van Adam bestaat in een recht of macht te verkrygen en te behouden door zyne gehoorzaamheit aan den Boom des Levens, dat is aan den Man Christus, den Zoone Gods, die daar door beteekent wordt; met

met welken Adam *door zyne gehoorzaamheit zoude vereenigt worden en blyven*, en door hem, *als Middelaar der Vereeniging*, tot de allernaauſte gemeenſchap met Godt in de heerlykheit van het eeuwige leeven gebragt worden. En zoo wel als Godt *het recht tot den thron Israëls* van zynen getrouwen Bondgenoot David heeft konnen doen afdaalen tot zyne Kinderen *om Davids wille*, heeft Godt dit *recht tot verkryging van het Hemelfch Koninkryk* door en in vereeniging met Christus tot de kinderen van zyn getrouwen bondgenoot Adam konnen doen afdaalen *om Adams wille*, zonder dat hy God en Menſche was. Voorts trekken wy 't ons niet aan, of gy ons vergelykt by zulken, die van Adam eenen *Godt-Menſch* zouden gemaakt hebben, gelyk *Mofes Bar Cepha*, de *Biffchop van Beth-raman* in de tiende eeuw, uit zyne drie boeken over het Paradys bekendt, en *Methodius* de Martelaar en *Biffchop van Patara*, alzo wy zulke vercieringen niet noodig hebben, en hoe heerlyke Perfoon de na Gods beeld gefchapene Adam zy geweest, dezelfs verdienſten voor zig en de zynen niet uit zyne perſoneele hoedanigheit, maar uit Gods Verbondt met hem en Verbondshoofdſchap afleiden.

A D I A P H O R U S.

Heer *Orthodoxus*, eer gy hier affcheidt heb ik nog iets voor te ſtellen, dat my in gedachten gekomen is toen gy gewag gemaakt hebt van die gelykenis eens *Leenheers* en zynes *Vaſals*. Men heeft onlangs deze bedenking in overweging gegeven; Of men niet behoorde de betrekkingen van Adam *buiten en binnen het Paradys* beeter te onderscheiden? *Buiten het Paradys* ſtond Adam wegens zyne ſcheppinge van natuure terſtond in eene algemeene natuurlyke betrekking en verplichtinge, die men ook een *Natuurverbond* kan noemen: maar *in het Paradys* ſtond Adam in een byzondere *Leenverplichtinge* en betrekkin-

kinge tot Godt als tot zynen Leenheer. In die algemeene *natuurlyke* betrekkinge heeft die *zetregel* steeds plaats, dat *de Zoon voor den Vader niet kan geboost worden*, en *de Vader voor den Zoon niets verdienen kan*. Maar in die byzondere *Leenbetrekking* wordt die *zetregel* opgeschort; terwyl daar in Vader en Zoon voor *een Man* staan, winst en verlies gemeen hebben, en de Zoon uit kracht van zyne geboorte een byzonder *regt* tot de *opvolging* in het *Leen* zyns Vaders heeft, dat hy, buiten die betrekking niet hebben zoude, en de Vader zelfs na zyn willekeur hem niet ontnemen kan; schoon hy *door de misdaad des Vaders*, te gelyk met den Vader, van dat *recht* tot het *Leen* *vervallen kan*. Schoon nu de *Leenen*, met de benamingen welke men in derzelver opzigt gebruikt, van laater tydt zyn, alles wat ons in den handel Gods met Adam voorkomt, is niet anders dan een *Beleening van Adam voor hem en zyne nakomelingen met het Paradys*, waar mede Godt zynen *natuurlyken* staat verbeetert heeft. Hier is een *Leenheer*, de Heere Godt, die een volkomen vrymacht over het *Paradys*, zyn eigen goedt, heeft, en aan wien de *Leenman*, als by eede tot alle trouwe verbonden is. Hier is een *Vasal*, die een Man moet zyn, gelyk Adam, die een *Vasallus capitaneus*, een eerste *Leenman* was; gelyk Eva een *Vasasor*, die een achterleen had; en alle derzelver nakomelingen hadden in *deze Ouderen* het zelve *recht*, onder dezelve *verplichtinge*. Hier is een *onbeweeglyk Leengoed*, het *Paradys*, dat Godt voor zig behouden had, doe hy Adam de heerschappy des Aardbodems gaf, maar nu uit goedheid aan Adam schonk; en dus een *Feudum Ligium*, waar voor hy Godt alleen en tot allen dienst verplicht was. Hier is een *Beleening*, die geschiedt is door Adams zettinge in dat *Paradys*, na dat hy geschapen was. Hier is een *Verplichtinge* van den *Leenman*, om het goed van zynen *Leenheer*, het *Paradys*, niet te vermin-

de.

deren, maar te *bebouwen* en te verbeteren, en te *bewaaren* tegen eenen listigen en sluipenden vyand. Hier is een bygevoegde *Servituit*, ter betooning en bevestiging van de opperheerschappy des Leenheers, de uitzondering van den boom der kennis, waar uit ook de billykheit der straffe wegens de overtreding kan aangetoont worden. Zouden wy ons met zulk een denkbeeld van Gods Verbond met Adam, tot vermindering van geschillen, niet kunnen vergenoegen?

ORTHODOXUS.

Alles wat hier in goed is legt duidelyker in die *verklaring* van het *Verbond*, welke nu uit Gods Woort gegeven en beweezen is: gelyk 'er zeker een soort van een *Verbond* tusschen den *Leenbeer* en zynen *Leenman* is. En dat 'er een *onderscheid* moet gemaakt worden tusschen de *Natuurlyke betrekkingen* de bygevoegde *Verbonds* *betrekking* van Adam tot Godt, is reeds in onze voorige *samenpraak* vastgemaakt. Maar, om dat 'er in dit *Voorbeeld* iets is 't geen met het *Verbond* overeen komt, niet te willen erkennen, *in het Verbond* het geen *in dit Voorbeeld* der *Beleeninge* *geen plaats heeft*, is niet betaamelyk: voornamelyk als men in het vergeleeken *Verbond* iets vindt 't geen van de *Leengebruiken* *afwykt*; gelyk in het *Verbond* is de *Boom des Leevens*, met deszelfs gebruik tot *verzekering* van het bestendig genot van dit *Leengoedt*, 't geen in *Leenen* na de investiture niet te pas komt. Ik geheuge in zeker *periodyk* *stukje* dit concept gelezen te hebben, en daar uit te hebben opgemerkt, dat men uit dit *Verbond* zoekt weg te schuiven alles wat met de *Consuetudines Feudorum*, in het groote *Wetboek* beschreven, niet overeenstemt; vindende daarom ook niet, dat Adams overtreding eenig ander gevolg wordt toegeschreven dan *de verbeurte van dit Parady-*
dys-

dysleen. En gelyk men wel expreffelyk *ontkent*, dat Adam eenige *belofte* ofte verwachting van een better en *Hemelfch* leeven had, willende dat hy met het bezit van dit Leengoed, en de gemeenfchap en omgang daar in met God, moefte te vreedde zyn, te meer, alzo de *boom des leevens* hem alle vreeze des doods benam en van het *bestendig genot dezer goederen verzeekerde*, zoo lange hy die niet verbeurde; zoo ftelt men zig daar tegen die gemeene bevattinge van de infteilinge van het *proefgebod* van den boom der kenniffe, en maakt daar van een *servituit* op het gebruik van het Leen gelegd, om dezen ftaat Adams in het *Paradys niet te vermengen* met zynen ftaat *buiten het Paradys* in het Natuurverbond: waar van ik geen andere reden uitvorfchen kan, dan op dat men niet behoefte te erkennen, dat het *overtreden van die Paradyswet* eenige *krenking* van 's *Menfchen natuurlyken ftaat* te wege gebragt heeft, en dat dienvolgende de *Natuur* nog in haar geheel is, alfoon de *Menfch* dat *Leengoed*, het *Paradys*, *verloren heeft voor zig en zyne kinderen*: nochtans zoo niet, of Godt kan door een nieuwe gunfte, aan zulk een *Adamskint*, 't welk met zynen *Vader* van het recht tot dit *Leengoed* vervallen is, dat verbeurde goedt *op nieuw* ter *Leen* uitgeeven. Miffe ik nu in de famenvoeging dezer denkbeelden, en is het oogmerk van die *Schryver eenvoudig*, en alleen ingericht om de verfchillende gevoelens over het *Werkverbond* by elkanderen te brengen, 't geen my zeer bedenkelyk voorkomt, zoo zal hy welhaaft zien, dat op zulken leeft, fchoenen voor allerlei voeten kunnen gemaakt worden, gelyk ik zeer gemakelyk zoude kunnen aantoonen; en dat deze bedenkking geenzins dient, om *zwarigheden weg te ruimen*, op dat beide partyen genoeg en nemen kunnen, *om met vereenigde harten voor de waarheit tegen den Sociniaanfchen* (ik voeg 'er by *Arminiaanfchen*) *aanhang*

te mogen *stryden*. Maar al genoeg van dit stukje, 't geen van 't zelve alloy is als die andere stukjens, die thans door allerlei handen, tot ondermyning van het Verbond der Werken met Adam, gemeen gemaakt worden, en in ons gesprek reeds in 't verschieet gekomen zyn.

PANTANECHOMENUS.

Ik wenschte nu dat *Philalethes* voortgang maakte met de verklaringe van zyne Beschryving, in welke hy van den *plicht van volmaakte geboorzaamtheit aan alle Gods bevelen* gesproken heeft, waar toe Godt Adam in zyne qualiteit verbonden had; het welk dan het *Voorwaardelyk gedeelte* van de Verbondsoprechting zoude zyn. Myn Heer, dit stuk wel ingezien zynde, zal het, volgens het oordeel myner vrienden, van zelve blyken, dat 'er van dit vercierde Verbond, met het plaatsbekleedend Verbondshoofdschap Adams, niets is, nochte ooit iets was. Want, daar het zeker is, dat tot alle Verbonden zekere plichten, als voorwaarden ter verkryging of genieting der voorgestelde goederen, behooren, is 'er nog nooit be- toont, dat 'er aan Adam in den staat der regtheit eenige byzondere plichten, zoo gy spys- en echt- wetten uitzondert, zyn opgelegd, die niet van stonden aan met zyne scheppinge na Gods beeld *in zyn herte ingeschreven waren*, tot welke ook ieder Mensch voor zyn persoon tot op dezen tyd toe verbonden is. En overmits deze in het hert geschrevene plichten geene andere zyn, dan die uit de natuur van Godt en het Schepsel, mitsgaders de onderlinge betrekkinge de- ger beiden, van zelve voortvloeijen; zoo kunnen wy den Mensch onder deze verplichtinge niet anders be- schouwen dan in een *staat van natuurlyke afhankelijk- heit* van Godt als zynen Schepper, Heere, Wetgee- ver en Rechter; waar door dan deze geheele ver-

X. *Samenspr.*

Ff

cier.

cierde *Verbondsstaat* van den Mensch in een oogeblik komt te verdwynen.

PHILALETHES.

Nog zoo gezwind niet, myn Heer, ten zy gy eerst oploft het geen nu zoo vast gemaakt is, aangaande de *toerekening van Adams zonde*, en den *overgang des doods door die zonde*, aan en tot alle zyne Natuurlyke Nakomelingen: het welke een staat onderstelt gantsch onderscheiden van 's menschen natuurlyke afhankelijkheit van Godt, in welken de geschapen mensch wordt aangemerkt als *in eigen persoon* en voor zig zelve, zonder eenig verder uitzigt op zyne *Nakomelingen*, tot de gehoorzaamheit aan Godt verplicht, gelyk in de *negende Samenpraak* bewezen is. Waarom de waarheit van het Verbond Gods met Adam in zyne qualiteit, als plaatsbekleedend Verbondshoofd, wel staan zal, zoo lange Paulus schriften, welke deze toerekening en overgang bevestigen, in onze handen blyven. Zoo dat gy met uw *Natuurlyk Verbond* wel moogt opkraamen, tot dat gy niet *meent* volkomen te begrypen, dat uwe Broeders, die de nieuwe en by de natuurlyke verplichting bygevoegde Verbondsbetrekkinge niet houden, daar door geensints ontkennen, dat Adam onder verplichtinge lag, om *niet alleen voor zig zelve*, in eigener Persoon, *maar ook voor zyne Nakomelingen* te gehoorzamen, maar zonder dubbelzinnigheit, of verdraajinge van den zin, welke de woorden *voor zig zelve*, of *voor zyne Nakomelingen*, te gehoorzamen, in dit geschil hebben, *beweezen hebt*, dat de Wet der Natuure, als zoodanig, den Mensch verplicht om voor zyne Nakomelingen te gehoorzamen.

PANTANECHOMENUS.

Gy vat het eerste begin van het argument myner
vrien-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 431

vrienden niet, 't geen ik u voorwerpe; 't geen hier in bestaat: zoo 'er *plichten* by deze Verbondmaking zyn voorgeschreven, moet 'er een *Wet* zyn of Instrument waar in die plichten zyn bevat: maar daar is nooit aan Adam in den staat der regtheit zoodanige *Wet* gegeven, 't geen Paulus ook deed zeggen, dat 'er voor Moses tydt geen *Wet* en was. Zoo gy nu wilt zeggen, dat 'er ook doe de in het herte *ingeschapen Wet* was; deze is maar de *natuurwet*, welke aan den reedelyken en na Gods beeld geschapenen Mensch niets anders dan de *natuurlyke plichten* voordraagt. Zoo 'er nu in een Verbondmaking altyd een Verbin- tenis tot *Verbondsplichten*, aan welker vervulling de verkryging van het Verbonds goed hangt, gestelt wordt, en vooral in Verbonden van meerderen met hunne minderen, zoo kan hier geen Verbond zyn, om dat de Mensch nooit onder een andere dan de natuurlyke verplichtinge gebracht is, en alzoo hier het weezendlykste deel des Verbonds, de verplichtinge van den minderen Bondgenoot, ontbreekt.

PHILALETHES.

Myn Heer ik heb uwer Vrienden Argument zeet wel begrepen, en ook in de Schriften van zommigen derzelve gelezen: en u alleen tot hier toe geantwoord op 't geen gy 'er hebt bygevoegd, betreffende de gehoorzaamheit of ongehoorzaamheit van *enen voor allen*. Nu zoude ik voortgegaan hebben om te zeggen op het eigentlyke Argument van die Vrienden, namentlyk dat 'er behalven de *Natuurwet* geen byzondere *Verbondswet* aan Adam gegeven is, het geen ik nu zeggen zal. En dit is, dat 'er tot een Verbond, in het welke de Mensch door een *allervolkomenste gehoorzaamheit* aan Godt, waar van hy wegens de veranderlykheit van zynen vryen wille konde afwyken, *het recht tot het eeuwige leven* voor zig en zyne Nakomelingen zoude verkrygen, *geen andere Wet*; dan de

Wet der Natuure, in het herte van den rechten Mensch ingefchreven, *noodig was*: om dat deze in het herte geschreven Wet alle de zeedeplichten van den reedelyken Mensch in derzelve beginzelen, weezens, hoedanigheden, trappen en oogmerken, zoo vast onveranderlyk en volmaakt bepaalt, dat daar door geen bedenkyke daad des geheelen Menschens, in- of uitwendig, aan het bestier en oordeel dezer Wet niet onderhevig is: gelyk 'er geen een gebod is, 't geen Moses, 't geen Christus, 't geen zyne Apostelen voorgeschreven hebben, het welke in die ingefchape Natuurwet, of *het kort begrip daar van* door den Heere Jesus opgegeven, niet begrepen is, ofte daar uit kan worden afgeleid; en al wat Godt ook willekeurig daar boven aan den Mensch zoude mogen opleggen, de beginzelen, de hoedanigheid, de maat en het oogmerk van de gehoorzaamheit aan die willekeuren, legt in die Natuurwet gegrondt. Aangezien nu die Wet der Natuure wegens haare beginzelen en volmaaktheit onveranderlyk is, zoo konde Godt, den Mensch een wegh voorstellende, om door de volmaaktheit zyner eigen gehoorzaamheit tot een staat van volmaakte heerlykheit te komen, geen *andere zedenplichten* voorschryven, dan die in deze Natuurwet begrepen waren, gelyk gy 'er nooit een eenige zult kunnen noemen, ofte de geheele Natuure Gods, ofte des Menschens, ende de onderlinge betrekkinge tusschen dezelve, moeste kunnen verandert worden, 't geen de ongerymtheit zelve zoude zyn. Maar gelyk Godt aan die volmaakte, de geheele uitgestrektheit van 's Menschens zeedelyke bedryven bepalende, en onveranderlyke Wet willekeurig eenige *uiterlyke beschikkingen* konde byvoegen, uit welker vervullingge ofte verwaarloozinge, de gehoorzaamheit of ongehoorzaamheit des Menschens aan de volmaakte Zedenwet, en de meer *inwendige plichten*, door dezelve voorgeschreven, *uitwendig* ook zoude mogen openbaar

baar worden, gelyk Hy aan Christus het gebod gaf om zyn leven af te leggen, zoo heeft ook God aan Adam, tot een proef zyner volmaakte gehoorzaamheit, die Wet der onthoudinge van den Boom gegeven, om daar door zyne volmaakte gehoorzaamheit of ongehoorzaamheit aan de ingefchape Zeedewet te openbaren; op dat daar door uitwendig ook bekend mogt worden zyne volhardinge in goet doen, of, zoo hy deed dat quaadt was in de oogen des Heeren, hy door dit uitwendig middel mocht overtuigt worden, en zyne oogen geopent, gelyk geschiedt is, waar op de benaminge slaat aan dezen Boom gegeven. Want dat dit als een *proef-gebod* der geheele gehoorzaamheit was, blykt daar uit, om dat de strafbedreiging tegen de overtredinge daar aan gehecht is, en niet aan de overtreding van het zwaarste der Wet, dat nochtans al te zamen door deze eene ongehoorzaamheit veracht en overtreden wierd, Ik zeg een *proef-gebod*, niet waar door Godt voor zig zelve een proef van zyn Schepzel wilde nemen, gelyk *Limborch* en zommige uwer Vrienden dit duiden: God wist, welke vermogens Hy zelve aan zyn Schepzel gegeven had, en waar zyne vrye wil, op zig zelve staande, bequaam toe was; en had door zyn eeuwig besluit omtrent de uitkomst een onfeilbare bepaaling gemaakt: maar waar aan des menschen gehoorzaamheit aan de ingefchape Wet, als een uiterlyk middel, zoude beproeft worden, tot zyne eigene overtuiging dat hy Gode ongehoorzaam geweest was, en daarom rechtvaardig van zyne heerlijkheit was vervallen; waar van het *overtuigende middel*, door Godt gebruikt, ook geweest is de onlochenbare overtredinge van dit proef-gebod, *Gen: III. 11.* Schikt nu eens dit *willekeurig proef-gebod*, dat in eene andere uitwendige plicht had konnen gestelt worden, en dat na de overtredinge nooit aan eenig sterveling wederom gestelt is, schikt dit eens in, zeg ik, zoo gy kunt, met eenen *Natuurlyken staat* van Adam on-

der zynen Souvereinen Heer en Schepper; 't geen niemand tot nog toe heeft kunnen doen; waarom uwe Vrienden zig alle moelts gegeven hebben, om van dit proef-gebod der Gehoorzaamheit. Adams aan de ingeschapen Wet; Verbonds-halven als een byzonder bevel daar bygevoegd, wat anders te maaken. Ik twyffle niet of dit was het doel van die Schryver, van welken de Heer *Euruodius* hier voor gesproken heeft; als hy onderscheid maakt tusschen Adams staat in en buiten het Paradys, en wil dat men een mislag begaet, als men het Proef-gebod al te zeer van het voorgaande (hy verstaat Adams Beleeninge met het Paradys) afscheurt. Hy wil zeggen dat die Wet, betreffende den Boom der kennis, niet behoort tot het Werkverbond, dat hy noemt de *algemeene Natuurlyke verplichtinge*, die men ook een *Natuurlyk Verbond* noemen kan; maar tot de *byzondere Leenverplichtinge* van Adam tot Godt, die dit Paradys-Leen met deze *servituit* bezwaart had. Welk denkbeeld beter vallen zoude, zoo de bedreiging des doods aan dit proef-gebod niet gheecht was, 't geen, zonder betrekkinge tot Adams *Natuurlyken staat*, in zyn Leenmanschap geen plaats kan vinden, om dat het *Leeven*, 't welk hy by overtreding der Proef-wet verbeuren zoude, zeekerlyk niet tot zyn *Leenmanschap* behoorde, na 't welke hy maar het *Leengoet*, het Paradys, verbeuren konde, maar tot zynen *Natuurlyken staat*. Zoo dat de onderstellinge van die Schryver niet aanneemelyk is. Evenwel heeft hy daar toe moeten komen, om dat hy schrander genoeg was om te zien, dat die woorden *Gen: II. 16. de Heere Godt GEBOD den Mensche*, uwe Vrienden zeer in den wegh leggen; welke men geweld aandoet, als men 'er een *Vaderlyken Raad* en *Waarschouwinge* Gods aan den Mensche van maakt, om niet, gelyk een van *Elifas* Leerlingen, den dood in den pot te snyden. Schamen zig dan uwe Vrienden niet, van zulke uitvluchten te zoeken, om de *Waarheit* geen gehoor

hoor te geeven? en durft men het Woordt van den Heiligen Geest zoo verdraaijen, dat men toefchryft aan de *vergiftige kracht eener Vrucht*, 't geen Hy aan de *zonde* toefchryft? ja durft men zoo befpotten de eenige Remedie, de gehoorzaamheit van Christus tot den dood, door welke alleen wy van dat Ziels en Lyfs verderf, dat uit die zonde herkomstig is, verlost kunnen worden. Moet men dit niet noemen *het gehoor van de Waarheit afwenden*, en zig *begeeven tot Fabelen*? daar zy nog al wat zonden kunnen byvoegen, en een vergelyking maken van Moeder Evas Lustjens met de *pica* en vreemde eetlust van hare Dochtertjes, die daar door zig zelf en hare Vruchten zomtyds bederven. Ik mag my met zulke beuzelingen niet ophouden, en besluite; dat Godt met dit Verbod den Stamvader en het Verbondshoofd van het voorensbewezene Verbond op een *uiterlyke proef* zyner gehoorzaamheit aan de *gebeele* ingefchapen *Wet* gestelt heeft: en of schoon *dezelfs verplichting* tot de *volmaakte gehoorzaamheit* van die *Wet natuurlyk* was, dat deze proefstelling op zyne gehoorzaamheit iets behelst dat *niet natuurlyk* was, en daarom deze schuldige gehoorzaamheit een *andere* betrekking en gedaante gaf, dan zy *van Nature* zoude gehad hebben. Waar uit nu blykt, met wat grond uwe Vrienden lochenen, dat aan Adam ooit een *Verbondswet* is gegeven. Het is wel *dezelve Wet*, die in zyn herte was ingefchreven, maar die is door de vryelyk bygevoegde proefwet in een *andere gedaante* gebragt, in welke die Natuurwet, na den Val Adams, nooit wederom aan het Menschelyk geslachte is voorgestelt; om dat, zedert de zonde, geen Mensch, aan eigen kracht ge-laaten, een proef van zulke gehoorzaamheit, waar door men ten eeuwigen Leeven zoude gerechtig worden, wederom kan uitstaan: gelyk de Jongeling op

de proef gezet van de verlochening zyner liefde tot het werelds goed, hoe zeer hy meinde alle Gods geboden te hebben onderhouden van zyn jeugd af, aantsonds befweek, *Matth: XIX. 16-22.* Daar wy de onderscheidinge van de zeedelyke plichten, geen andere dan die in de tafelen van steen en van het vleeschen herte door den vinger Gods zyn ingeschreven, en van het proef gebod, met derzelve zamenvoeginge in de aanwyzinge van den wegh tot het eeuwige leeven, in een duidelyk voorbeeld vinden voorgestelt, waar uit Gods handel met Adam, en het voorstel van een Wet en Voorwaarde des Verbonds aan hem, kan verstaan worden.

PANTANECHOMENUS.

Gy hebt nog de kracht van ons Argument niet gevat, myn Heer, en daarom kan ik in uwe oplossing geen genoegen neemen. Wy hebben geen verschil over de Verbintenis der Natuurwet, nog over de volmaaktheit der gehoorzaamheit welke zy vordert, nog over de beproevinge van die gehoorzaamheit aan eenig uitwendig middel: maar myne Vrienden loochenen, dat deze plicht van gehoorzaamheit aan Adam was voorgestelt als een Voorwaarde, ter verkryging van het recht tot een hooger gelukzaligheid, in dit by u zoo genoemde *Verbond der Werken in het byzonder*: om dat dit een eeuwige en onoplosbaare plicht is, van welke geen Mensch, zoo lange hy een reedelyk Schepzel is onder Godt staande, kan ontslagen worden.

PHILALETHES.

Evenwel kan men een groot onderscheidt bemerken in het beginzel, en oogmerk van de voldoeninge des menschen aan deze eeuwige en onoplosbaare verplichtinge, welke anders leggen in de Natuur staat dan in een Ver-

Verbonds-staat. In de *Natuur-staat*, gelyk die door de Scheppinge was ingestek, moest deze gehoorzaamheit strekken om Godt den Schepper en Weldoender in zyne hoogheit en goedheit te erkennen, te dienen en op een reedelyke wyze te verheerlyken, zonder iets meerder dan de Mensch ontfangen had, of eenig gewin voor zig zelve, uit deze gehoorzaamheit en dienst te zoeken. Maar door een *Verbondsstaat* wórd by dit *Natuurlyk beginzel en deel* der gehoorzaamheit nog een *ander beginzel* dezer plichtbetrachtinge gevoegd, het welk zyn opzicht heeft op de beloofde ofte geschonkene Goederen des Verbonds: het welke wederom verscheiden is na den verscheiden Aardt des Verbonds. Want in het *Genade-Verbondt*, in het welke de uitverkorene de eeuwige Zaligheid om niet hebben, door Christus den tweeden Adam, die, door voldoeninge aan den geheelen eisch van het *Werkverbondt*, haar van de uiterste rampzaligheid verlost, en het recht ten eeuwigen leeven verworven heeft, zoo dat zy, 't geen haar van Godt uit genade word toegereekent en geschonken, maar door 't geloof, dat de H. Geest in hen werkt, hebben aan te nemen en zig toe te eigenen, leggen deze begenadigde in den Geliefden onder de verplichtinge der gehoorzaamheit aan deze Wet, *eensdeels* wel als reedelyke Schepzelen, wegens derzelve *Natuurlyke* betrekkinge tot Godt, die, om dat zy reedelyke Schepzelen zyn, nooit kan worden ontbonden; maar *anderdeels*, om als Leden van dat tweede Verbondshoofd, en de EVA van deze ADAM, in vereeniginge met hem staande, door denzelven Geest die in Hem en in haar woont, haar Verbonds Godt te dienen te danken en wegens zyne Barmhertigheit te verheerlyken: en die uit de gehoorzame plichtbetrachtinge dezer eeuwigblyvende Wet nog eenig recht ten leeven voor Godt wilde zoeken, dien was Christus iedel geworden, en hy was van de Genade vervallen, Gal. V. 4. Maar

in het *Werkverbond* met den eersten *Adam* strekte de-
ze gehoorzaamheit, om, behalven de voldoeninge aan
de Natuurlyke verplichtinge, daar door, als de *Voor-
waarde* van Godt gestelt, *het recht tot het eeuwige Lee-
ven te verkrygen.*

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, van zulk een gebruik der ingeschapen
Wet, om, met of zonder proef-gebod, een *Voor-
waarde* te zyn, ter verkryginge van een recht tot
grooter gelukzaligheid, en vind men geen het minste
gewachby Mofes. Daarom kan ik zulks op het ge-
zach van menschen niet aanneemen, ten zy het my
duidelyk uit de H. Schrift bewezen werde.

PHILALETHES.

Daar is niets zekerder, schoon Mofes daar van
niets gemeld heeft, om dat het met zyn oogmerk
niet over een quam, het welke was, gelyk ik meer-
maals gezegd heb, ons den oorsprong der menschely-
ke elende te verklaren. Als gy niet weder van voren
aan wilt ontkennen, 't geen in het begin van ons ge-
sprek bewezen is, dat Godt met Adam gehandelt heeft
over een staat van hooger gelukzaligheid dan hy door
de Scheppinge had, en kunt gy niet lochenen, dat
de volkomene en volstandige gehoorzaamheit aan de
ingeschapen Wet, door de onderhoudinge van het
proef-gebodt betoont, de wegh en de Voorwaarde
was van Godt daar toe gestelt. Want dewyl deze ge-
lukzaligheid, daar de Mensch als Schepzel geen recht
toe heeft, alleen door Gods vrye en zuivere Goed-
heit aan Adam kon geschonken worden, ten dus Adam
geen hoopes daar op hebben konde zonder belofte aan
hem gedaan; en dewyl deze belofte niet geweest is
een *enkele en zuivere belofte*, in welken gevalle 'er geen
bedreiging, die ook hare vervulling gekregen heeft,
te pas quam, zoo moet volgen, dat Adam de hoopes

VAN

van zulk een staat gehad heeft uit een *Voorwaardelyke belofte*. Kan myn Heer ons nu eene andere Voorwaarde aanwyzén, onder welke aan Adam de Zaligheid van het eeuwig Leeven beloofd zy, dan die der volmaakte gehoorzaamheit door vervulling van het Proef-gebod betoont; zoo zullen wy het stuk nader overwegen. Doch ik denk van neen; en zulks om reedenen; dat voor *eerst* de H. Schrift ons leert, dat er maar twee wegen van Zaligheid zyn; waar van de eene is de wegh des geloofs in Christus, die door zyne Borgvoldoeninge aan den geheelen eisch der Wet dat recht voor de uitverkorenen verkregen heeft; de andere de wegh van eigenwerkelyke gehoorzaamheit; waar van de eene wordt ontdekt door het Euangelium, of de Wet des Geloofs; de andere door de Wet der werken; de eene den roem uitsluit, de andere den Menschelike roem toestaat uit zyne volbragte gehoorzaamheit, waar op de eisch van het voorgestelde goet of den loon kan worden gegrondt, die den Werkenden niet *na genade*, maar *na schuld*, wordt toegereekent, *Rom: III. 27. IV. 4.* Nu is aan Adam in den staat der regtheit het eeuwig leeven door Christus zonder werken niet geopenbaart; maar wel een Wet daar na hy te werken had op straffe van den dood: en het leeven als een genade geschenk door Christus, die den kop des Duivels, die de macht des doods had, verbreken zoude, is hem eerst bekend gemaakt na dat hy onder den dood vervallen was: dienvolgende moet hem *de wegh van de Wet der Werken*, als de Voorwaarde tot het eeuwig leeven, voorgesteld zyn. Voeg hier by *ten anderen*, dat de H. Schrift een verhandstelt tusschen het eeuwig Leeven en des Menschen volkome gehoorzaamheit aan de Wet Gods. Dit vinden wy beide by Moses, in zyne Schriften, inzonderheit *Lev: XVIII. 5.* vergeleken met *Rom: X. 5.* en by Christus, die veel meer is dan Moses, *Matth: XIX. 17. Luc: X. 28.* waar uit noodwendig volgt, dat

dat dit een *mogelyke wegh* ter verkryginge van het *eeuwige* leeven is, dien Godt zoo gelegd heeft. *Maar na den Val* is deze wegh inpracticabel, om dat niemand de Wet doet: zoo moet dan deze wegh aan Adam *voor den Val* mogelyk zyn geweest: anders zoude 'er in deze verbondene zaaken *doen en leeven* waarlyk geen verband zyn.

E U R U O D I U S.

Heer *Philathetes*, uwe Argumenten zyn zeer gemeen; en gy gedenkt niet, dat die voor lange ontzenuwt zyn, door aan te merken, dat de Heere Jesus, en zyn Apostel Paulus, niet spreken van een *Voorwaarde* of wegh ten Leeven voor den Mensch *in den staat der Regtheit*, die met het eeuwige Leeven geschapen was, en hetzelfde door gehoorzaamheit niet behoefde te verkrygen of te verdienen, als hy maar zyn beginsel, dat hy had, bewaarde; maar van een *voorwaarde* of wegh ten Leeven voor een Zondaar, naa den Val, onder het *Verbond der Genade*; het welk op *tweederlei wyze* in de huishoudinge Gods met zyne Kerke is *bedeelt*, van Moses tot Christus *onder de Wet*, en na Christus komste, en de affchaffing van Moses *Wet, onder het Euangelium*. Voor Christus, onder de *Wet*, tot welker geheele onderhoudinge Abrahams *Zaadt* doot de besnydinge van het Vleesch verbonden was, had Godt den *wegh ten leeven* gestelt door een *oprechte schoon onvolmaakte gehoorzaamheit van Moses Wet in geloove* gedaan: en dit is die *Wet der Werken*, die den roem niet uitsluit; gelyk David, Hizkia en andere geloovige meermaals roemen: het welk plaats had tot dat Christus door zynen dood die huishouding heeft afgeschafft, en eene nieuwe huishouding ingevoerd; in welke men nu niet meer door de *Wet der Werken*, maar *door het geloove, in zig de Zaaden bebbende van alle deugd en goede werken*, doch waar van men zig zelve geen roem toeëigent, tot de

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 44

de rechtvaardigheid des Leevens komt. Zoo dat gy de Leere des Apostels aangaande de Wet der Werken zeer te onpas op Adam in den staat der regtheid t'huis brengt. Want de rechtvaardigheid die uit de Wet is, zegt by hem niet anders, dan dien Wegh ofte grond van Zaligheid, welke onder het Oude Testament plaats had; welken wegh de Heere Jesus daarom, doe die huishoudinge nog stand had, aan den Wetgeleerden heeft aangewesen, als Hy van hem naa den wegh tot het eeuwige leeven gevraagd wierd.

PH I L A L E T H E S.

Myn Heer, gy geeft hier de gelegenheit tot een nieuw dispuut over eene oude Dwaalinge, die JOHAN VLAK, het domme en stoute Werktuig van het Driemanschap uwer eerste Voorgangers hier te Lande, op de baan gebragt heeft, in zyne welbekende Schriften; in welke hy de Leere der *Protestanten* zoo naa gebragt heeft tot die der *Roomschgezinden* en *Arminianen* als het hem doenlyk was, en dat Ketterfch stelsel van een bedorvene Godgeleertheit, tegen Gods Woort en de aangenomene Leere der Reformatie strydende, heeft zoeken in te voeren, het welke wy, op het voetspoor onzer zalige Leermeesters, met allen die eenige liefde voor de zuivere Genadeleere des eeuwigen Euangeliums hebben, uit al ons vermogen te keer te gaan. Hier ontdekt gy, onvoorzigtiger dan *Pantanebomenus*, waar gy t'huis hoort, en welke de reede zy, waarom gy het Verbond der Werken met Adam tegenstaat: want zoo dit erkent wordt, moeten alle uwe Dwaalingen omtrent *de Regtvaardiginge des Zondaars voor Godt* van zelve vervallen, en gy moet anders denken omtrent de Rechtervaardigheit Gods, die gy niet kent; waar door gy voor u en voor anderen een eigen gerechticheit oprigt, 't geen Abraham, de Vader en het voorbeeld aller Gelovigen, David, Hiskia, Paulus, geene Heiligen, ooit gedaan heb-

hebben, schoon zy ook in eenige *byzondere zaaks gerechtigheit* geroemt hebben, maar nooit in een *gabeele staats gerechtigheit*, gelyk de Phariseër, dien Christus deswegens ten toon stelde: terwyl alle, die zoo roemden, zoo iedel roemden, gelyk de jongeling in het Euangelium, welken Christus, door *hem onder een Proefgebod te stellen*, in zynen roem deed verstommen. Wat vertelt gy ons van een *oprechte gehoorzaamheit* aan de Wet onder de Wettische bediening, of het Oude Testament, waar door men *een recht tot het eeuwige leeven* zoude verkregen hebben, schoon die niet *volmaakt* was in alle deelen en trappen? Tot bewaaring van het Leeven, 't geen Adam had, moest hy; naa uw begrip, dat ook der Remonstranten is, gehoorzamen aan de Ingeschapen Wet, of de ingeevinge der rechte reeden; en dat die Wet zoo *volmaakt* is, dat zy alle onze zeedelyke bedryven reegelt, en daarom die gehoorzaamheit moet *volmaakt* zyn, meen ik dat in de *vorige Zamenpraak* getoont is. Nu zoude de *Zondaar*, naa den Val Adams, en van het geheele menschdom in hem, tot het *Eeuwige Leeven* gerechtig worden door eene *onvolmaakte* maar *oprechte* gehoorzaamheit: en om hem tot een *veel hooger gelukzaligheid* te brengen, dan welke Adam niet konde bewaaren ten zy door volmaakte gehoorzaamheit, zoude Godt de *strengheit* van den eisch der Natuurwet wat *zakken laten* onder de Wettische bedieninge van Moses, en die nog vry wat *laager doen daalen* onder het Euangelium. Zoo denkt gy omtrent de *Gerechtigheit* van den driemaal Heiligen Godt! En hoe denkt gy omtrent de *Genade* onzes Heeren Jesu Christi? Van Hem maakt gy eenen *halven Zaligmaker*, ofte *wat minder*: wanneer gy wilt, dat wy vergeving der zonden en ontslag van de straffe krygen om zyn lyden en sterfen als wy ons *eerst bekeeren en in hem gelooven*, en dat wy ten eeuwigen leeven gerechtig worden wegens onze *eige werken* of deugden, *uit dat geloove* gedaan.

Wy

Wy zullen elkanderen op zyn plaats nader onderhouden over deze *Ketterye*, die *Genade* in *Werk* verandert, en in geen *Protestantsche Kerke* mag verdragen worden. Nu zal ik alleen zeggen, *voor eerst*, dat gy niet vies valt in het gelooven van een *half Werkverbond* met den *geheel dooden Zondaar*, die zonder Christus niets doen kan; maar het *gebeele Werkverbond* met den *Rechtschapen Mensch*, die de *vermogens* tot de plichten had, over u harte niet krygen kunt: 't welk men zoude mogen noemen, de *Mugge* uitzygen en den *Keemel* doorzweigen. *Ten anderen*, dat Godt, behoudens zyne Heiligheit en *Rechtvaardigheit* nooit heeft kommen, en daarom niet heeft willen afstappen, van de *handhaving* zyner *Wet* in alle hare *uitgestrektheit*, als hy den *Mensch* tot de *eeuwige zaligheit* heeft willen brengen; en daarom *alle de Zeedeplichten* van den reedelyken *Mensch* omtrent Godt en zynen *Naasten* onder het *Oude Testament*, of de *bedeeling* zyner *Genade* aan *Israël*, wel strengelyk, en niet slegts by *Eede*, zoo als *Vlak* zegt, maar *onder veruloeking* tegen den *ongehoozamen*, heeft ingescherpt; en dus het geen Hy als *Schepper*, *Heere* en *Wetgeever*, by de *Scheppinge*, als *Plicht* aan den reedelyken *Mensche* opgelegd had, gelyk billyk was, *staande gebouden heeft*, als hy den *Zondaar* tot zyne zalige *gemeenschap* wilde brengen. En overmits geen *Mensch*, die leeft, vooft zyn *aangezicht* kan *gerechtvaardigt* worden, dewyl aan den *gantschen eisch der Wet* moet voldaan worden met een volle en *hartelyke gehoorzaamheit*, en die de *geheele Wet* zoude houden, en maar in een *struikelen*, een *schuldenaar* aan allen by Hem *gereekent* wordt, daarom ook de *Borge der Uirverkorenen* in dezer plaats heeft moeten treden, om niet alleen voor de *zonde* de *welverdiende straffe* te ondergaan, maar ook alle *gerechtigheit der Wet*, die in het *binnenste zynes ingewands* was, met alle *lust* en *bereidwilligheit* voor dezelve te vervullen.

E U.

Myn Heer, ik stap daar nog zoo niet af, om dat ik staande kan en moet houden, dat *Paulus*, in de aangetogene plaatsen, van de *Wet van Moses* spreekt, welke tot Gods *Verbond der Genade* met Israël behoort. Waar uit dan volgen moet, dat gy verkeerdelyk uit *Paulus* bewyft, dat de *Voorwaarde van de Werken der Wet te doen tot het Verbond Gods met Adam* behoorde; die nooit een *Wet*, behalven het ingeven van de rechte reede, ontfangen heeft: en hoe zouden dan de *Werken der Wet* hem als een *Voorwaarde* tot het eeuwige Leeven voorgeschreven zyn? Immers dat *Paulus* van de *Wet van Moses* spreekt, in onderscheidinge van het *Euangelium*, blykt niet alleen ten opzigt van die plaats *Rom. X: 5.* uit het eerste inzien zyner woorden: *Want Moses beschryft de rechtvaardigheid die uit de Wet is*, enz. maar ook in opzigt van de andere plaats, *Rom. III: 27.* waar is dan de roem? Hy is uitgesloten. Door wat *Wet*? Der *Werken*? Neen, maar door de *Wet des Geloofs*: om dat *Paulus* daar spreekt van die *Wet*, welke de Heidenen niet hadden, *Rom. II: 14.* daar de *Joden op rustten*, vs. 17. die zy overtraden, vs. 23. daar zy (*Joden*) onder waren, *Rom. III: 19.* die door 't geloof niet wierd te niet gedaan, vs. 31. Zoo dat ik my heb moeten verwonderen, hoe een oude Doctor, die ons anders in de laatste tyden veel dienst gedaan heeft, en zyne *Voorrede* voor *Ursinus Schatboek*, bladz. 140. tegens ons ievérende, heeft kunnen schryven: „ Ik weet wel, „ dat men zig veel moeite geeft, om zig en anderen „ te overtuigen, dat men te dier plaatse, door de „ *Wet der Werken* de *Wet van Moses* te verstaan „ hebbe: maar ik weet ook wel, dat ik nooit ongelukkigiger onderneeming in de *Verklaaring* der „ *Heilige Schriften* hebbe gezien. Want de *Wet* „ van *Moses* kan tegen de *Wet des Geloofs* niet ge- „ stelt

„ stelt worden: om dat zy zelve ook een *Wet des Ge-*
 „ *loofs* was, door welke de Israëlitē tot Gods barm-
 „ hartigheid, in den Messias en deszelsv's verdienstē,
 „ werden opgeleid”. enz. 't geen hy met zoo veele
 woorden herhaalt heeft in zynen *Adam en Christus*,
 Cap. IV. §. XX. Daar die zelve Doctōr, in die zelve
Voorrede voor *Ursinus*, pag. 115. aangeteekent had,
 dat *Paulus Rom. II: 14.* sprak van de *Wet, welke*
Godt door Mozes gegeven had: 't geen hy over Rom. III:
27. schryvende, ongelukkig zal vergeten hebben. Is
 het nu *Moses Wet*, die tot de bedieninge van het
Genadeverbond behoorde, welke den roem niet uit-
 floot, om dat de Loon volgens die *Wet* naa Schuld
 wierd toegerekent; zoo kunt gy met alle uwe *Tex-*
 ten niets meer bewyzen, dan dat als een *Voorwaarde*
der rechtvaardigheid onder de *Wettische*, of *Mosaische*,
bedieninge van het Genadeverbond waren de *Werken der*
Wet: maar geenzins, dat Godt aan Adam zulk een
Voorwaarde ten leeven gestelt heeft. Zoo wy nu
 met *Paulus* spreken, gelyk ik u bewyze, verdie-
 nen wy die hārde reproches niet, welke gy my zoo
 eeven gedaan hebt.

PHILALETHES.

Als ik u alles toefstaa, 't geen gy beredeneert no-
 pens de *Wet van Mozes*, die de echtste en alleen
Authentique afschrift is van de oorspronkelyke *Wet*
der Natuure, en daarom te berde gebragt wordt,
 als 'er van de *Wet* in 't gemeen als *Zeedenwet der*
Natuure, waar op 't *Verbond der Werken* gebouwt
 is, wordt gehandelt, zoo is uwe *Leere* nochtans
 regtdraats strydig met die van *Paulus*, die getuignis
 had van *Moses* en de *Propheten*; volgens welke
 nooit *Israëlyt* uit zyne werken voor Godt roem gehad
 heeft, waar op hy loon na schuld zoude hebben mo-
 gen eischen, 't geen door de *Wet des Geloofs*, daar
Israël onder stond, verhindert wierd, gelyk *Paulus*

X. *Samenspr.*

G g

Rom.

Rom. III. nadrukkelyk vertoont : zoo dat 'er ooit of ooit *geen roem* uit gedaan werk heeft kunnen plaats hebben , dan in het *zuivere* en *enkele Werkoerbond* ; in het welke geen Mensch gestaan heeft , zoo Adam daar in niet gestaan heeft , en *het werken na de Wet* hem niet als een *Voorwaarde* gestelt is , waar uit hy *roem* , en *belooninge na schuld* , zoude gehad hebben. Zoo gy aan myn gezegde twyffelt , zoo merk eens aan , dat de Apostel , in zyn *reden beleidt* , alle Menschelyke rechtvaardigheid voor Godt wederlegt hebbende , zig stelt voor eene gerechtigheit die Goddelyk is , en niet *uit de Wet* is , schoon zy *der Wet niet teegen* is , maar veel meer door het getuigenis van de *Wet* en de Propheten *bevestigd* is , welke de rechtvaardigheid des Geloofs is , die uit Christus Jesus is ; welken Christus de Apostel verklaart dat Godt , in vorige tyden , eer dat Hy , Christus , deze gerechtigheit dadelyk door zyn lyden verworven had , en dus *doe Israël nog onder de Wet was* , aan die Kerke geleert heeft , op dat geen Mensch ooit de Regtvaardigheid uit zyne werken zoeken of zig op die werken verheffen zoude. Met welk redenbeleidt des Apostels uwen Glosfen , welke die van den half Paapfchen *Vlak* zyn , lyn regt stryden. Om u te overtuigen dat ik de Waarheit zegge , zal ik u voorlezen een *Paraphrase* of korte *uitbreidinge* van Paulus woorden *Rom. III. 21.-31.* en dan voor uwe oogen stellen een *Ontleedinge* derzelve , beide van een kundige hand , waar door deze plaats van den Apostel , die gy waarschynlyk nooit met de vereischte aandagt hebt nagegaan , wat meer klaarheit by u zal krygen , als gy uwe meditatie , onder vergelykinge van den *Griekfchen Text* , daar over laat gaan. De *paraphrase* is deze.

ps. 21. Maar nu [*onder het Euangelium*] is de rechtvaardigheid Gods [*die Godt geeft en voor hem geldt en*
be-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 447.

bestaat] zonder de Wet [zonder de werken der Wet] geopenbaart [en door het Euangelium wyd en zyd bekend gemaakt] hebbende getuigenis ontfangen van [ofte onder] de Wet en de Propheten.

vs. 22. Doch eene rechtvaardigheid Gods door het gelove Jesu [als het werktuig onzer regtvaardigmakinge, in tegenstelling van de Wet, waar uit de kennisse der zonde is, en die atzo het werktuig is onzer veroordeeling volgens vs. 19, 20.] tot allen en over allen die gelooven [bet zy die zyn onder de Wet of zonder de Wet, bet zy Joden ofte Heidenen] want daar is geen onderscheit.

vs. 23. Want alle hebben gezondigt en ontbeeren de heerlijkheit Gods; [daar is by geen Mensche, Jood of Heyden, eenige hoedanigheid om welke by voor Gods zyn boofd opbeffen zoude mogen, gelyk te voren bewezen is.]

vs. 24. Wordende om niet geregtvaardigt door zyne genade door [ofte om] de verlossinge die in Christus Jesus is.

vs. 25, 26. Welken Godt te voren gestelt heeft [door het woort des Euangeliums in het welke Hy dat ontdeckte beyde onder Moses en de Propheten] [tot] een Zoenmiddel [waar door de verzoeninge geschiede] door het geloove, [het gelovig aanneemen van de verzoeninge,] in zyn bloed [zyn lyden en sterven, waar door Hy die te wege brengen zoude] om zyne regtvaardigheid [door welke Hy geen Zondaar zonder genoegdoeninge zalig maken kan] te betoonen, van wegens den voorbygang der vorens begane zonden, onder de verdraagzaamheit Gods [wanneer voor die zonden aan de Goddelyke gerechtigheit niet dadelyk was genoeg gedaan, en de uitverkorenen nochtans geregtvaardigt en gezaligt wierden] tot op de betooninge van zyne regtvaardigheid in dezen tegenwoordigen tyt: [in welchen Christus, door de dadelyke vervulling van zyne Borgtocht, aan de Goddelyke gerechtigheit ten vollen heeft genoeg gedaan].

op dat Hy regtvaardig zyn zoude [en daar voor zoude erkent worden] ook als hy regtvaardigt den genen die uit het geloove Jesu is, [en niet uit de werken der Wet, die evenwel zoude moeten erkennen, dat hem geen genade geschiede tot nadceel van de Goddelyke gerechtigheit.]

vs. 27. Waar is dan de roem? [dat iemant zoude meinen door zyne regtvaardigheit voor Godt iets toe te brengen]. Hy is uitgesloten. [Zo dat niemant by zig zelven te roemen heeft of hoogmoedig op zig zelven te zyn.] Door wat Wet? Door de Wet der Werken? [waar door wy roem op ons zelven zouden hebben, als wy daar door gerechtvaardigt wierden] Neen, maar door de Wet des Geloofs. [die ons verbindende tot het aanneemen der verzoeninge door het bloedt van Jesus, waar toe Godt Hem al van ouds af heeft voorgesteld, daer mede allen roem op onze werken uitsluit.]

vs. 28. Daarom maken wy dit besluit op, dat de Mensch door het Geloof geregvaardigt wordt zonder de Werken der Wet.

vs. 29. Is Godt der Joden [Verbonds] Godt alleen, en ook niet der Heidenen [Verbonds-Godt]? Ja [gewisselyk] Hy is ook der Heidenen [Verbonds-Godt.]

vs. 30. Nademaal de [Verbonds-] Godt een [eenig Verbonds-Godt] is, die de besnydenisse [Israël] welke uit het Geloof is, en de Voorhuit [de Heidenen] regtvaardigen zal door het Geloove.

vs. 31. Doen wy dan de Wet te niete door het Geloove? [als wy leeren, dat de Heidenen, die de Wet niet ontfangen hebben, met de Gelovigen uit de Joden, niet uit de werken der Wet, maar door 't Geloove, geregvaardigt worden?] Dat zy verre: maar wy bevestigen de Wet, [dringende die by alle Menschben aan, om ze van zonden te overtuigen, den roem te beneemen en tot Christus te dryven, om uit den gelove geregvaardigt te worden: en dringende die aan by de geregvaardigden
uit

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 449

uit het Geloof in Christus, als een regel van dankbaarheid voor de genade aan hen geschiedt; waar toe die ook aan de Kerke gegeven was.

Hier zal ik nu byvoegen de *Ontleedinge* van dit geheele reedenbeleid, op dat gy Paulus beeter moogt verstaan.

Na dat Paulus wederlegt en weggenomen heeft *alle Menschelyke gerechtigheit*, welke men na een vleesfelyke wyze van denken mogt zoeken op te rechten uit de *Wet* en *Wettifche werken*; maar die de *Wet* niet te wege brengen konde, zo, dat de *Conscientie* daar in zoude konnen beruften voor *Godt*, om dat de *Wet* alle *Menschen* van zonden overtuigt:

I. Stelt hy eene *andere gerechtigheit*, waar in het geoemdt beruften kan, in de plaats, dewelke *Godde-lyk* is, maar uit de *Wet* niet en is, hoewel zy de *Wet* en de *Leere* der *Propheten* niet tegen is, maar met derzelve *getuigenis* bekrachtigt is. vs. 21.

II. Van welke hy in dezer voegen handelt vs. 22--31. dat hy

n. Dezelve eerst bepaalt

a. Ten aanzien van hare *hoedanigheid*, als de *regtvaardigheid des Geloofs*. vs. 22. eerste deel.

β. Ten aanzien van hare *uitgestrektheid*, als behorende tot *alle gelovigen*, Joden en Heidenen, zonder onderscheidt, waarom zy ook uit de *Wet* niet konde zyn, die de *Heidenen* niet hadden. vs. 22. tweede deel.

2. Daar na in opzicht van *beide leden* zyner bepalinge betoogt.

a. En wel in opzicht van het *eerste Lidt*, dat deze *regtvaardigheid* geen *stoffe van roem* uit eenige *werken der Wet* overlaat, maar de *Conscientie* alleen in *Christus verzoeninge* doet beruften. vs. 23--28. daar hy voor deze waarheit

A. Eerst zyne *bewyzen* bybrengt

G g 3

a. Uis

II. 3. A.

a. Uit de *natuur* van de *dadelyke regtvaardigmakinge*, zo als die geschiedt in *Gods oordeel. vs. 23, 24.* daar deze natuur van *Gods regtvaardigmakinge* word verklaart, door aanwyzinge

1. Van de *Voorwerpen* die gerechtvaardigt worden, in hun eigen aart en *hoedanigheid*, medebrengeude dat hier *geen plaats voor eigen werk is. vs. 24.*

2. Van de *oorzaaken* der regtvaardigmakinge, vs. 24.

A. Van de *zyde des Menschen*, van welke niets komt dat cenige oorzakelykheit heeft, om niet.

B. Van de *zyde Gods*, ten aanzien van
a. de *bewegende oorzaak*, uit *zyne genade*,
b. en van de *verdienende*, oorzaak, door de *verlossinge die Christus Jesus is.*

b. Uit de *manier van de bedeelinge* dezer weldaad aan de Kerke door de *Wet en de Propheten*: in dier voegen, dat de Kerke geleert wierde, de gemeenschap aan deze weldaad door het geloof in Christus, en niet door *hurme werken* te zoeken. vs. 25-27. welke

1. *voorge dragen* wordt vs. 25, 26. met ver-toning

A. wat Godt in vorige tyden, als hy de genade der Regtvaardigmaking aan den uitverkorenen bedeelede, *gedaan heeft, vs. 25. eerste deel*: namelyk, Hy heeft die uitverkorenen *onder een Wet des Geloofs in Christus gebracht*, om de *verzoeninge* die hy door zyn lyden en sterven te wege brengen zoude, als de *cenige verdienende oorzaak* der regtvaardigmakinge *aan te nemen.*

B. Met wat oogmerk Godt zulks gedaan heeft,

a. Het welke *voorge dragen* wordt;

*. in

II. 1. a. A. b. I. B. a.

*. *in zig zekten*; ter betooning van zyne regtvaardigheid, door welke Godt geen Zondaar, zonder straffelyke genoegdoeninge, kan zalig maken: waarom de Uitverkorene op *Christus zoenbloed* gewezen wierden, om daar in, en niet in *burne werken*, gelovig te beruften, vs. 25. *twede deel*.

** *In betrekking tot de huishouding* en beedeeling der genade Gods *in die tyden*, in welke het zoenbloed van Christus nog niet uitgestort was, en Godts genade *de zonden*, welke in dien tyt der verdraagzaamheit bedreven wierden, voorby ging tot op den *laafsten tydt*, in welken nu *de regtvaardigheid* Gods in het lyden en sterven van Christus ter voldoeninge aan de Goddelyke gerechtigheit tén vollen *betoont* was. vs. 25. *derde deel*, en 26. *eerfte deel*. *Van wegens den voorbygang der vorens begaane zonden onder de verdraagzaamheit* Gods tot op *de betooning van zyne regtvaardigheid* in dezen tegenwoordigen tydt.

b. Waar na dit oogmerk Gods (de betooning zynere regtvaardigheid) *vollediger vertoont* wordt; op dat zyne *regtvaardigheid* zoude erkent worden, ook dan, als Hy *dien regtvaardigt*, die niet uit de werken der Wet, maar uit den *gelove Jesu is*; waar toe Godt hem *door de Wet des Geloofs* wees op *Jesu zoenbloed*, als de *eenige oorzaak* waar op zyne Conscientie in de *lydelyke rechtvaardigmakinge* beruften kan. vs. 26. *twede deel*.

2. Vervolgens word deze vertooning van Gods huishouding in de beedeeling dezer weldaad tot *Paulus oogmerk* gebragt, om daar uit op te maken, dat 'er geen *stoff* van roem overblyft voor den Mensch die geregtveerdigt wordt, om dat de *Wet des Geloofs*, waar door men verplicht wierdt om op *Christus zoenbloed* te zien, om in zyne Conscientie voor Godt te beruften, *den roem op eigen gerechtigheit uitsluit*, zoq

een Wet der Werkendaar toe eenigen voet geeven mochte. vs. 27.

B. Welke bewyzen nu tot een *wettig besluit* gebragt worden, vs. 28.

β. Waar na hy voortgaat tot het *tweede stuk*, betreffende de *uitgestrektheid* dezer *Weldaad* tot alle geloovigen *zonder onderscheid* van Heidenen en Joden. Welk stuk den Apostel vast maakt;

A. Door *aanwyzinge*, dat de *Heidenen* zoo wel deel hebben aan de *Genade* van Godts Verbondt als de *Joden*. Welke waarheit

a. Paulus *voordraagt* als een stuk door de *bevindinge* onwederspreekelyk, vs. 29.

b. En vervolgens *bevestigt*; door de *gelyke betrekkinge* Godts tot de *Joden* en tot de *Heidenen*, waar in besnydenis of voorhuidt geen onderscheid maakten. vs. 30. Zoo nu *die Joden alleen*, die *uit den geloove* waren, en niet die *uit de Werken der Wet* waren, geregtveerdigt wierden, (dat is zoo hare Conscientien enkel in de *Genade* Gods, door den *Middelaar* over haar komende, wierden geruſt gestelt, volgens de *Wet des Geloofs*), zoo moesten ook de *Heidenen* welke de *eenige Verbonds-Godt* in het Verbondt der *Genade* opgenomen had, in *die zelve Genade*, die door *Christus* is, geruſt gestelt worden in hare Conscientien door het *Geloof*. Het welke dan zyn opzigt op hare *Lydelyke Rechtvaardigmakinge* heeft.

B. Door *oplossing van een tegenwerping*: namelyk of men de *Wet* niet te niete doet, leerende eene *Regtvaardigmakinge* der genen *die de Wet niet ontfangen hebben*, door het *geloof*? vs. 31.

Nu zoude ik u nog kunnen doen hooren, wat de Kerke over deze *Dwaalingen* van *Johan Vlak*, die gy voorstaat, geoordeelt heeft, uit een *Gefchrift*, over de

de onregtzinnigheden van dien Man, door last van de *Hoogaanzienlyke CLASSIS VAN WALCHEREN*, by Hare *Gecommitteerden* opgesteld, en door die Kerkvergaderinge goedgekeurt, in den jaare 1692. waar van ik een Affchrift bezitte, ten waare ons dit te lange zoude ophouden. Evenwel kan ik niet voorby gaan, om u voor te leesen de *vyftiende Snede* daar uit, zynde een *recapitulatie* en korte herhaling, of *Summier*, van het geen in de *veertien* vorige *Sneden* voorgesteld en bewezen was; waar uit gy de Leere der Hervormde Kerke, in tegenoverstelling der Dwalingen van *Vlak*, beknoptelyk zult voor uwe oogen hebben. Dus luidt die *Snede* volgens myn Affchrift.

Het *Summier* en ordre van dit Systema komt daar op uit, dat het *D. Vlak* behaagt heeft in de Gereformeerde Kerke een heel anderen wegh in te slaan over deze zoo hoogwichtige *Leer* van onze *Rechtvaardigmakinge* voor Godt, als in de Formulieren van Eenigheit en de aangenome leer van de Gereformeerde Theologanten in het byzonder in ons Nederland was ingeslagen, zulks blykende by de aangewezenen tegenstellingen. Want,

§. 1. *D. Vlak* erkent de groote aangelegentheit van dit leerpoint, en doet groote betuigingen, dog veelzins tegen de *Actus* en het *Factum* zelve, van gebleven te zyn en te blyven by de Formulieren onzer Onderteekeninge.

§. 2. De Formulieren zyn daar op uit, om de Leere van de Godlyke Verbonden, en het stuk van de *Rechtvaardigmakinge* volgens het oogmerk Pauli alzod te verklaren, dat de Werken zyn uitgesloten van onze Gerechtigheit voor Godt.

D. Vlaks heele Schryven van de Verbonden en *Rechtvaardigmakinge* is daar henen gestrekt, om de zedelyke Werken over al in te trekken, gelyk

ook in de volgende paragraaph, ja in het geheele opstel waarblykelyk is.

§. 3. Rechtvaardigen in dezen Artikel is een volkomen vryspreekinge van een Zondaar ten leeven, en niet anders; zoo dat deze Genade niet alleen van de Heiligmakinge en Heerlykmakinge moet onderscheiden worden, maar ook den voortocht hebben.

D. Vlak erkent de beteekenis in *sensu forensi*, maar geeft 'er die ruimte aan, dat ze ook de heiligmaking en heerlykmaking insluit, en niet eer volkomen is, als wanneer de Heiligmaking zal volkomen zyn, ja het gantsche beleid van de Zaligheid ten vollen uitgevoerd. Namelyk om de goëde Werken in te trekken als blyken van de inklevende Gerechtigheit.

§. 4. 't Verbond der Werken in Adam opgericht en in Adam gebroken zynde, zyn wy in die noodzakelykheit, dat wy eenen tweeden Adam behoeven, om door zyne gehoorzaamheit gerechvaardigt te worden.

D. Vlak vindt dat Werkverbond Adams in de Schrift niet, als of om deszelfs verbreekinge de Werken moesten zyn uitgesloten uit onze Rechvaardigmakinge.

§. 5. 't Verbond der Genade, aanstonds na den Val bekendt gemaakt, is opgemaakt uit enkele beloften en Genade gaven; hoewel de bedieninge en aanbiedinge vordert het Geloove, en de bewilliging der Bondgenooten, laat u met Godt verzoenen.

D. Vlak stelt in het Genade Verbondt de stipulatie niet alleen van Geloove, maar ook van goëde Werken, niet alleen als een regel van het leeven der Bondgenoten, maar als Conditien van het Testament en Verbond der Genade.

§. 6. 't Euangelium, in tegenstelling van de Wet en 't Werkverbond, is de Genade-leer van alle tyden der

der Kerke, op dat de Geloovigen, zoo wel onder de belofte als onder de vervulling, alleen door geloove aan den Messias zouden gerechtvaardigt worden.

Volgens *D. Vlak* is het Euangelium zoo eigen aan de vervulling, dat de Geloovige onder het Oude Testament door de Wet der Werken, en na de rechtvaardigheid die uit de Wet is, zyn gerechtvaardigt.

§. 7. 8. In de bedieninge van Moses is de strenge eisch van het Werkverbond den Israëlitzen voor oogen gestelt, om zoo veel graager de beloften te omhelzen, en na den Messias te verlangen. En dat leert Paulus, dat zy niet in de gestrengte en verdoemende Wet, maar in den Messias, hare gerechtigheit moesten zoeken en vinden.

D. Vlak lochent, dat zoo een *idea* van een Werkverbond in de bedieninge van Moses te vinden is, en poogt Pauli heftige uitdrukkingen zoo te verklaren, dat de Wet, of de Wet der Werken, is het Genade Verbond des Ouden Testaments, om in dien tyd hare gerechtigheit te stellen ook in de Werken der Ceremonien.

§. 9. Hy die voor Godt gerechtvaardigt wordt, is een schuldenaar in hem zelfs voor Godt, en moet daarom aan zyn eigen waardigheid, en Werken, van wettische en inkleerende Heiligheit, t'eenemaal voor Godt verlochent wezen.

D. Vlak heeft in de distinczie van de Rechtvaardigmakinge des Godloozen en van de Rechtvaardigmakinge des Godzaligen zyn toevlucht gezocht, om te bewyzen, dat een geloovige door en om zyne Werken gerechtvaardigt wordt, *caram throno*, voor den thron Gods.

§. 10. De verantwoordinge voor Gods Vierfchaar is de voldoeninge Jesu Christi na den eisch van de Goddelyke rechtvaardigheid, en na het recht der Wet, zoo in zyne daadelyke als lydende gehoorzaamheit.

D. Vlak wil niet, dat de voldoeninge geschiedt zy
na

na den eifch van Gods rechtvaardigheid, en dat ze gezegt worde van oneindige waardy te wezen; en alzo mede wil hy, dat de diffinctie in dezen tuffchen de gehoorzaamheit van Jesus dood- en Jesus leeven werde nagelaten.

§. 11. Zullen wy door de gehoorzaamheit Jesu voor Gods Vierschaar gerechtvaardigt worden, zy moet ons toegerekent worden en wezen. Wy moeten met dien Mantel zyner Gerechtigheit alzo worden aangedaan *proprie* & *formaliter*, met dat wy, maar als of wy, die in eigener perfoon volbracht hadden.

D. *Vlak* heeft de Leere van de *imputatio justitiae Christi* zoo zeer ingewikkelt, ja ontzenuwd, dat ze niet meer kan gezegt worden ons toegerekent te wezen tot vergevinge van zonden, als tot instortinge van inkleevende gerechtigkeit: op dat doch de toerekening van Christus gerechtigkeit niet hinderlyk ware aan de rechtvaardigmakinge des Godvruchtigen door zyne Godvruchtigkeit.

§. 12. De voldoeninge Jesu Christi ons volkomen in de rechtvaardigmakinge toegerekent zynde, zoo waren wy ontheven van alle schuld, die een verbintenis is tot straffe, en gevolglyk van alle eigentlyk gezegde straffe, zoo tydelyke als eeuwige.

D. *Vlak*, gelyk hy de toerekening van Christus verdiensten stelt in de daadelyke toebrengeing van de verdiende verlossing, waar uit blykt dat de genoegdoeninge by trappen wordt toegerekent, zoo meint hy dat de Geloovige nog elende dood en verrottinge zyn onderworpen, als de eigentlyke straffen der zonde in haar zelve. En zoo blyft nog de *reatus*, voor zoo verre en zoo lange de gevolgen der zonde dueren.

„ *Neque potest auferri reatus, quo peccatum morte puniri dignum est, ergo illud quod a peccato auferri potest, est propria mortis pœna.* p. 389.

§. 13. Wordt ons toegerekent de gantsche en volkomene gehoorzaamheit Jesu Christi, als of wy die in

eigener persoon hadden volbracht, zoo vinden hier onze eigene gerechtigheden geen plaats; behalven dat die zyn voor de oogen van een heiligen en rechtvaardigen Rechter als een wegwerpelyk kleet, gelyk ze Paulus ten eenemaal heeft uitgesloten.

- *D. Vlak* is naarstig en heftig, om Paulus zo te verklaren, dat geen Werken worden uitgesloten, als in het gehêel werken die buiten Christus en de Genade geschieden, en in het byzonder onder het Nieuwe Testament de werken der Ceremonien, die nu dood, ja doodelyk zyn; maar geenzins de zeedelyke Werken van boetvaardigheid en liefde, alleen door het geloove, zonder dat ons nu iets wordt opgelegd tot vergevinge te moeten brengen, dewyl Christus het volbragt heeft.

§. 14. Het geloove, waar door wy de toegerekende Gerechtigheit Christi aanneemen, is hier maar aangemerkt als een Instrument. Om dat het is alleen dat Instrument van Godt geordineert, om de gerechtigheit van Christus aan te neemen, zo zeggen wy, dat wy alleen door het geloof gerechtvaardigt worden.

D. Vlak dryft, dat het geloove rechtvaardigt niet alleen als een Instrument, maar ook als een deugd, ja als een deugd nevens alle andere Christelyke deugden; en daarom wil hy dat woord, *sola fide*, alleen in een gezondnen zin gebruikt hebben; dat is in zoo een zin, die rechtdraats aanloopt tegen onze Catechismus en Belydenisse, en die zig heel wel inschikt met de Leere van Papisten en Arminianen in dezen: behalven dat onze Werken niet zyn van den vryen wille, en dat ze ook geen Verdiensten mogen genaamt worden. Hy meent evenwel, dat onze Controversie tegen het Pausdom zeer vermindert is, zedert het Concilie van Trenten, en wil niet, dat men langer „ tot „ een aanstoot van het Pausdom eeven dom voort „ gaat

„ gaat om in de lucht te slaan, en met zyne Schim-
 „ men te fryden. *Oeffen.* pag. 345.

Zie daar, myn Heer, zoo veel had ik u thans voor te dragen. Ik wensch, dat alle de gane, die belangstellen in de bewaaringe van de zuivere Leere der Reformatie, deze dingen zien en ter herte neemen zullen, en; tot verhoeding van den ondergang van Kerk en Staat, zig tegen uwe dwalingen zullen stellen. Want hier wringt u de schoe: om dat uwe *Plakkenistery* niet staande kan blyven, zoo 'er met Adam, en alle zyne Natuurlyke Nakomelingen in hem, een Verbond der Werken gemaakt is op de Voorwaarde van een volmaakte geboorzaamheit, om daar door voor zig zelve, en de zynen, een recht tot de eeuwige Gelukzaligheid te verkrygen. Want dan zoudt gy moeten erkennen, dat 'er geen werk, hoe genaamt, in het Genadeverbond te pas komt, om de beloftenissen van het zelve te verkrygen. Dat Christus Daadelyke gehoorzaamheit, zoo wel als de Lydelyke, den uitverkorenen in dat Verbondt tot Regtvaardigmakinge des levens wordt toegereekent, zonder dat 'er in dit opzigt iets bykomt van ons eigen. Dat de Genade voorgaat, en onze plichten, in een onaffcheidelyke verbintenis met de Genade, daar op volgen, en 'er uit voortvloeyen. Dat niet de Heiligmaking maar de Rechtvaardigmaking voorgaat, daar de Heiligmaking, het werk van den Geest Christi in ons, en niet van ons, op volgt. Alle welke Waarheden gylieden verlochent, gelyk gy mede verlochent de onmiddelyke toereekeninge van Christus geheele Borggerechtigheit met de verdienste derzelve, die gylieden wilt, dat ons alleen wordt toegereekent op ons voorgaande geloof; en wel zulk een geloof, waar in de zaaden van alle deugdén zyn, en het welk met de bekeeringe vergezelt gaat: waar van daan uwe Gebeden zyn vertellingen aan Godt hoe gy gestelt zyt, en wat gy gedaan hebt;

hebt; 't geen gy dan tot een grond legt, om het be-
loofde, van wegens uwe hoedanigheden, van Godt
te vraagen.

PANTANECHOMENUS.

Zult gy geen einde maken *Philalethes* van uwe lange
digressie, en uitweiding, over zaaken op welke men
zig zal dienen te bedenken? Gy hebt my verhindert,
myne verdere Argumenten voor te stellen, die ik heb
tegen uwe zoo genaamde *Voorwaarde van volmaakte Ge-
hoorzaamheit* om het voorgestelde goetd, het eeuwige
leeven door dezen wegh te verkrygen. Myn Heer,
volgens uwe redeneering moet die gehoorzaamheit vol-
doen aan den eisch der *ingeschapen Wet*; een *andere
Zeedenwet* en zoude men dog niet kunnen aanwyzien.
Daar is alleen bygevoegt een *uitwendige plicht* omtrent
dien Boom. Dog deze diende maar, om die gehoor-
zaamheit door een uiterlyke proef te betoonen, om
dat de Mensch een Schepzel is uit Lichaam en Ziele
bestaande: maar de *gehoorzaamheit zelve* had haar op-
zicht op die *ingeschapen Wet*, die het Schepzel ver-
bind tot de gehoorzaamheit van alles wat daar aan voor-
geschreven wordt van zynen Schepper. Nu is die *in-
geschapen Wet* de *Wet der Natuure*: en dus vorderde
Godt van den Mensch niets anders dan het geen de
rechte Natuur hem voorschreef, en de *uiterlyke betoo-
ning* dat hy aan de *Wet der Natuure* gehoorzaamde.
Waarom gelooft gy dan niet, *zulk een Voorwaarde*,
zulk een Verbondt? Dienvolgende een *Natuurlyk Ver-
bondt*, dat is een staat van *Natuurlyke afhankelijkheit*.
En waarom verwerpt gy deze bevattinge van het Ver-
bondt met Adam, daar alles, wat hier voorkomt,
zig zoo wel na schikken laat?

PHILALETHES.

Myn Heer, om die reedenen, welke ik al eerder
heb opgegeven, en niet weder zal herhaalen. Korte-
lyk

lyk zal ik u zeggen, dat deze bevattinge aan het Verbond met Adam niet voldoet. Want Natuurlyk is dat gene het welk *met de Natuure van het onderwerp versfont daar is*, en daar van niet kan gescheiden worden: en nochtans is de Mensch, in wiens hert de Natuurwet was ingeschapen, *na zyne Scheppinge*, in het Parady in een anderen staat gestelt, dan hy door de Scheppinge verkregen had. Voorts vind men in dit Verbond 't *geen van de Natuure afwykt*. Want volgens de Natuure is *elk*, in het zeedelyke, verplicht *voor zig zelve*, geen Zoon voor zynen Vader, nog geen Vader voor zyne Kinderen. Maar, volgens 't geen door Paulus gezach moet vast staan, *was een Vader hier verplicht voor allen*, in wien alle stonden, en alle gevallen zyn, zoo, dat zy nog geen Persoon hadden, en evenwel zyne eene misdaad hen allen toegeereekent is tot verdoemenis, door het oordeel Gods, het welk regtvaardig is. Daar ik nog byvoegen mag, indien hier niet anders was dan zoo een *Natuurlyk Verbond*, dat is een Natuurlyke staat van zeedelyke afhankelijkheid des Menschen van zynen Schepper, Heere en Wetgever, dat dan de *Mensch* door de volmaaktste gehoorzaamheit *geen recht* konde verkrygen voor den onafhankelyken Godt, om in *zynen gelukkigen staat* in het Parady te blyven; ik laat staan om tot een allerhoogste en zynen staat overklimmende heerlykheit van het *Hemelsche leeven* bevordert te worden; gelyk getoont is, dat Godt dit Verbondt daar toe geschikt had, en dat leeven der Heerlykheit aan de Voorwaarde zyner volmaakte gehoorzaamheit had verbonden.

PANTANECHOMENUS.

Het behoort nochtans niemand *on- of boven-natuurlyk* voor te komen, dat de Mensch, door gehoorzaamheit van de *Natuurlyke Wetten alleen*, een staat van Hemelsche en eeuwige Gelukzaligheid zoude konnen

nen verkrygen. Want dit gevoelen is eenigzins allen Menschen eigen, ook zulken, die geen andere Wet dan die der Natuure gehad hebben. En schoon 'er onder de Heidensche Wysgeeren waren, die de hoogste gelukzaligheid stelden in na de Natuure deugdzaam te leeven, hebben veele andere zeer wel begrepen, dat deugdzaam Menschen een grooter gelukzaligheid in den Hemel als een prys hunner deugdbetrachtinge te wachten hebben. Het welk een onloochenbaar bewys leevert tot versterking van myn gezegde, dat 'er geen andere Zedewet, dan die der Natuure aan den Mensch gegeven zynde, waar aan, volgens de Natuurlyke reede, de hemelsche Gelukzaligheid des eeuwigen Leevens verbonden is, wy uit zulk een Voorwaarde geen ander Verbondt, dan een Natuurlyk, kunnen besluiten.

PHILALETHES.

Myn Heer, gelyk alle Menschen in Adam vervallen zyn onder de schuld van het verbroken Werkverbond, waar van de verdorve Natuur, en menigte van dadelyke overtredingen, het gevolg zyn, met de beschuldigende Conscientie, die in alle Zondaars een oordeel, onder het oordeel Gods, over zig zelve velt, wanneer Godt in den wegh zyner Voorzienigheid dezelve wakker maakt, om op de overgeblevene Characters of merken der verdonkerde Natuurwet te letten, en hunne daaden daar mede te vergelyken, zoo moeten alle Zondaars zig zelve, en anderen die zulke dingen doen, des doods waardig houden, gelyk Paulus van de Heidenen, die Moses Wet niet hadden, ook heeft aangeteekent: en daar uit zyn de poogingen ontstaan, om, door menigerley middelen en wegen van eigen uitvindinge, den beledigden Godt te verzoenen. Onder welke veelerlei wegen de reedelykste was, die van een wederkeeringe tot de gehoorzaamheit van de Natuurwet, welke zy overtreden

X. Samenf.

Hh

den

den hadden: terwyl zy door een *Argumentum a contrario*, een bewys uit tegenstelling, besloten; zyn die gene die zulke dingen doen, die tegen de Wet der Natuure stryden, des doods waardig, zoo moet volgen, dat die gene, welke zig van zulke dingen wachten; en met alle vlyt en volständigkeit de tegengestelde deugden betrachten, het leeven en de gelukzaligheid waardig zyn: en nademaal de ondervinding leerde, dat de deugd op deze aarde zeer zelden of nooit zulke vruchten draagt, hebben de Wyzen, die de onsterffelykheit der Ziele geloofden, daar uit onbezwaarlyk kunnen opmaken, dat dit geluk bewaart was voor de Ziele in den Hemel. Hier legt de bron van dit gevoelen, van veele Heidenen, en andere natuurlyke Menschen, van de belooninge der gehoorzaamheit aan de Wet der Natuure met een eeuwig leeven: en evenwel kenden zy, die zoo redenkavelden, nog de grootheit der Menschelyke verdorventheit en onmacht, nog de Rechtvaardigheit Gods; waarom zy een eigen gerechtigkeit zochten op te rechten. Hier door denke ik nu dat uwe laatstgeopperde instantie vervalt: op welke ik nog deze remarque moet maaken; dat die Heidenen beter redeneerden dan Gylieden, wanneer zy, door een *Argumentum a contrario*, een besluit maakten van den dood tot het leeven; terwyl Gylieden uit den dood aan Adam bedreigt tot de tegenoverstaande belofte des leevens geen besluit wilt getrokken hebben.

E U R U O D I U S.

Myn Heer *Philaletbes*, gy laat 'er zomtyds zoo wat grofs onder loopen, waarom ik hier, in myne Boekerye, de vryheit gebruiken zal, om u voor een poos *Silentium* op te leggen; in hoope dat ik met *Orthodoxus* beeter zal te regt komen, hoe styf hy op zyn stuk staat, over het point 't geen nu vervolgens moet verhandelt worden. Wy zyn 'er verre van daan, dat
wy

wy lochenen zouden, dat in de bedreiging des doods eene tegenstelde belofte des levens aan Adam zoude zyn opgesloten geweest: maar wy meenen klaar te zien, dat, zodanig de bedreigde dood was, eeven zodanig het tegenoverstaande leeven moet zyn. Daarom heb ik niets tegen dat deel der beschryvinge door *Philaletbes* opgegeven, het welke spreekt van de *bedreiging des doods*, aan Adam, *indien hy Gods gebod mocht overtreden*: maar ik hoorde gaarne van u, Heer *Orthodoxe*, wat gy bepaaldelyk door dien dood verstaat, en hoe verre gy den zelven uitstrekt.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, juist zoo verre als zig de *tegenstelde belofte des Levens* uitstrekt, beide in de hoedanigheid der zaake, en ten aanzien van de Personen die in en door Adam zouden sterven. Ik denk niet, dat het u behaagt, wederom te handelen van de *Personen*, die de voorwerpen der bedreiging zyn, na dat de uitkomst geleert heeft, en uit Paulus woorden, *Rom: V.* onwiderspreekelyk bewezen is, dat de dood door Adam tot *alle zyne Nakomelingen* is doorgestaan, die alle in hem gezondigt hebben. De uitkomst wyft ontwyffelbaar aan, hoe verre deze bedreiging zig uitstrekte. En nademaal de dood aan Adam bedreigd is *als een straffe der Zonde*, blykt het ook, dat zyne Nakomelingen in hunnen betrekkelijken staat tot het Werkverbond, zoo lange zy onder een ander Verbondshoofd niet gerekent worden, den dood mede onderhevig zyn *als zodanigen straffe der Zonde*, en niet maar als een gevolg van de verswakkinge van Adams Natuure, die of door de zonde, of door het venyn der verbode Vrucht, sterffelyk geworden zynde, geene andere kinderen, dan hem hier in gelyk, konde voortteelen: mitsgaders, dat deze bedreigde dood tot hen niet overgaat door hunne *eige zondige Natuur*, welke zy uit het zondig zaad van hunnen eersten

Vader hebben; om dat zy die Natuur niet van *eeners*, maar van *twee* Menschen, Adam en Eva, hebben, en nochtans de dood om de misdaad van dien eenen geheerscht heeft door dien *eenen*, en *alle*, niet in Adam en Eva, maar in *Adam* sterven.

Maar aangezien het een gewoone en by alle Godgeleerden overgenomen onderscheidinge is, waar door men dien doodt onderscheidt in een *tydelyken* en een *eeuwigen*, hier in gegrondt, om dat alle die in Adam gestorven zyn in den *eeuwigen* dood niet ondergaan, schoon de *tydelyke* haare werking op hen gedaan heeft; en deze *tydelyke* dood weder moet onderscheiden worden in een *geestelyken* en *lichemelyken*; denk ik, dat gy my nu vragen wildt, of ik de bedreiginge zoo wyd uitstrekke, dat ik 'er den *Geestelyken*, *Lichamelyken* en *Eeuwigen* Dood te zamen onder begrype? Myn Heer, gy kent het gevoelen der Remonstranten, die wel spreken van een eeuwig sterven onder gevoelige pynen, maar meenen dat dit een eigen straffe is der genen die de genade verstootten, en het Euangelium ongehoorzaam zullen geweest hebben: maar wat Adam aangaat, zeggen zy, dat men niet leeft dat zulk een eeuwige pyniging aan hem bedreigt; veel min uitvoert zoude zyn; maar alleen de scheidinge van Ziel en Lichaam, met alle de elendigheden welke onze lichamen tot dit sterven brengen, en het gevolg het welke dit sterven zoude hebben, *een straffe van gemis*, de schade van het zalig en heerlyk leeven, waar van Adam door dien dood zoude uitgesloten worden: komende in dit stuk van de bedreiginge des doods aan Adam over een, of zeer naby het gevoelen der Socinianen, die den eeuwigen dood als een eeuwige gevoelloosheit der gestorvenen aanmerken. Voorts brengen zy voor reeden hanner meininge by; dat die spreekwyze van *den dood te sterven*, of, na de letter van den Grondtext, *stervende te sterven*, nooit den geestelyken dood, nogte de eeuwige pynen beteekent,

maar

maar alleen *zeeker te sterven*; in welchen zin die gebruikt wordt van Menschen, die andere Menschen doen sterven, over welke zy nochtans geen macht hebben om ze nog na het doodén hunner Lichamen verder te pynigen: en dat de billykheit én redé vorderen, dat wy in deze bedreigingé aan Adam geen anderen dood verstaan, dan de scheidinge der Ziele van zyn Lichaam, met het geen daar toe leidt, en de schaade zonder pyné, die na dat Lichaams sterven, dat nochtans pynlyk is, volgen zoude. Maar ik heb altyt begrepen, dat de dood aan Adam *bedreigt* (hoe verre die aan hem *nitgevoert* zy, is hier het stuk des geschils niet) en die aan allen, welke in de eeuwigé Verkiezingé tot Zaligheid niet zyn besloten, ter uitvoer zal gebragt worden, is een *Dood met Verloekingé*, alles te zamen bevattende, wat de H. Schrift met die Woorden van *Dood en Sterven* beduidt, én dus den *Geestelyken, Lichamelijken en Eeuwigen dood*: gelyk onze Kerke altyt geleert en staande gehouden heeft, en te zien is uit vergelykingé van onze *Catechismus* Vr. 10, en 11. met de *Nederl. Belydenis*, Art. XIV. en XV. mitsgaders het *Oordeel der Dordsche Synode* over de Dwalingen der Remonstranten, *Cap. I. Can. I. Cap. II. Can. I. en Cap. III. in de Verwerp. der Dwal. Art. I.* En hoewel het waar is, dat de spreekwyzé van *den dood te sterven, of stervende te sterven*, als die van Menschen en Magistraten gebruikt wordt, die andere Menschen den dood bedreigen of doen lyden, zig niet wyder in beteekenis uittrekt, dan derzelve macht, die alleen over het lichaams leeven gaat, zoo vind ik geen reede, waarom die zelve spreekwyzé, van Gods rechterlyk bedryf gebruikt, die den Zondaar in zyne Rechvaardigheid overleevert aan den Duivel die de macht des doods heeft, niet *in alle bare ruimte*, met insluitingé van den Geestelyken en Eeuwigen dood, die volgens de H. Schrift met eeuwigé pynen is, zoude verstaan worden; dewyl zy eigenaardig uitdrukt een

trapswyze voorgaande en toeneemend sterven, het welk terstont met de zonde, en *ten zelveu dage*, beginnende, zyne geheele vervulling bekومت in den *tweeden dood*; onder welken die Zondaars zelve, die Godt niet kenden, en geen andere Wet dan die der Natuure gehad hebben, door het Rechtvaardig Oordeel Gods, die de belediging zynner hooge Majesteit niet ongestraft kan laten, *met eeuwige pynen* zullen verloren gaan. Want het zoude met de billikheit en de reede veel meer stryden, dat zulke Zondaars, die geen kennis van den wegh des Leevens gehad hebben, nogtē het vermogen om door zig zelveu daar toe te komen, zwaarder en uitgebreider doodstraffe zouden onderworpen worden, dan welke aan Adam, die zoo verlicht was, en alle de vermogens tot zynen plicht had, was bedreigt. En dewyl het beweezen is, dat de Zaligheit, aan Adams *gehoorzaamheit* verknocht, geen mindere was dan des *Eeuwigen Leevens*, kan men het niet onbetaamelyk achten, dat Godt bedreigt zoude hebben zyne *ongehoorzaamheit* te straffen met de pynelyken dood der *eeuwige rampzaligheit*. Wat reede hebt gy en uwe Vrienden dan, om de bedreiging Gods aan Adam alleen tot den *tydelyken dood* en de *schaade* van het gemis der gunste Gods, na de afscheidinge zynner Ziele van het Lichaam, te bepalen, en dus mede Adams Nakomelingen om zynne Zonde, waar doot Hy, sterffelyk geworden zynde, geene andere dan zondige, en daarom sterffelyke kinderen teelen konde, alleen onder eene verbintnisse tot dezen *tydelyken dood* te leggen; en voorts te beweerē, dat de *eeuwige straffen* van Godt over den Menschē gebragt worden *middelyk*, door tuschenkomstē van hunne verdorventheit of eigen misdaden? Is dit niet, om zoo veel doenlyk tot de Remonstranten te naderen, en om zoo een grond te leggen tot *diergehyken* Leere der Rechtvaardig-
ma-

makinge; waar door een Zondaar om Christus wel vergevinge der zonden ontfangt, en van de straffe verlost wordt door zyn lyden en sterven, als hy eerst door het geloove met Hem vereenigt is; maar het recht ten eeuwigen leeven door Christus verkrygt *mid-delende zyne eige deugden en Werken?* Zulke Arminiaan-sche dwaalingen merkten de Verstandige en Waarheidlievende in de Gemeinte wel haast, toen die door eenen uwer Kweekelingen, met nog wat speculatie over de *vergiftige Vrucht van den Boom der Kennisse*, wienden te koop gevent; maar wel verre van zyne vergiftige Leere te proeven, en te koopen, hebben die zig daar tegen gestelt, en andere gewaarfchouwt; tot dat hy eindelyk heeft moeten opkraamen, en na een andere Markt vertrekken, daar hy hoopte onder de Drekwegentjes wel te zullen mogen uitfallen.

E U R U O D I U S.

Gy maakt het niet beeter, myn Heer, dan uw Vriend *Philaetbes*; maar gy doet my en myne Vrienden ongelijk, met ons het Remonstrantendom over het hoofd te smyten; daar wy wyd genoeg af zyn; om dat wy stellen, dat met den bedreigden tydeleyen dood de eeuwige dood verknocht is, welke laatste bestaat in een eeuwige afscheidinge van Godt; welke voor een reedelyk Schepzel een pynelyk kwaadt is, om dat zulk een Schepzel een begeerte heeft na het hoogste goedt, het welke nergens buiten de Vriendfchap en Gemeenschap met Godt wordt gevonden. Immers, wat andere ook daar van zeggèn mogen, ik wil u myne gedachten over den bedreigden dood wel onbewimpelt verklaren, op dat gy die toetzen moogt; wanneer gy bevinden zult, dat 'er niets in is dat met de Arminianery gemeenschap heeft; of tegen de zuivere leere strydig is. Gy weet, myn Heer, dat 'er een onderscheid is tusschen het *Proef-gebod*, en de *ingefchapen Wet*, welke onderhoudinge ofte overtredinge

dinge door de gehoorzaamheit ofte ongehoorzaamheit aan het proef-gebodt, als door een *uitwendig teeken*, moest openbaar worden. Zoo moet mede de *bedreigde dood*, die aan de overtredinge van het Proefgebodt was vast gemaakt, als een *openbaar teeken en bewys* van Adams *ongehoorzaamheit* worden aangemerkt, en daar en tegen het *niet sterven* als een *teeken* van zyne *gehoorzaamheit*. Met welke *teekens* de Heere hem dreigde, dat hy het einde en de vrugt zynere daden en staat, het zy het eeuwige *leeven*, of de eeuwige *dood*, met een *uiterlyk teeken* van deze overtredinge zoude ondervinden, namelyk de *tydelyke dood*: zoo dat, het zy hy uit zynen rampzaligen staat door des Heeren Genade verloft wierde, het zy niet, hy evenwel vooraf de *tydelyke dood* zoude ondergaan, het zy door dezelve in het *eeuwig leeven*, zoo de Heere Genade gaf, het zy in de eeuwige dood overgaando, in welk opzigt de *tydelyke dood* als een openbaar *bewys* van deze overtredinge en val aangemerkt wordt. Maar dewyl de overtredinge van het Proefgebodt een *bewys* was van het schenden der inwendige Wet, en de overtredinge derzelve noodzakelyk infloot, begrypt deze bedreiging met den *tydelyken dood* ook den *eeuwigen*, en is 'er een *bewys* van met den eeuwigen dood verknocht: welke bandt tusschen den *tydelyken* en *eeuwigen dood* door Christus weggenomen wordt, blyvende het *teeken* der overtredinge. Wat legt hier nu in, 't geen schade van het Arminianendom hebben zoude?

O R T H O D O X U S.

Myn Heer, ik moet u eerst zeggen, dat het u nog niet onderscheidt van de Arminianen, dat gy de bedreiginge van een eeuwigen doot belydt, en dien stelt in eene afscheidinge van Godt, die voor een reedelyk Schepzel een pynelyk kwaad is. Gy weet dat 'er groot onderscheidt is tusschen het *Sociniaanscb*
en

en het *Christelyk* begrip van den *eeuwigen dood*, en dat men ook zig verbeelden kan eene afscheidinge van Godt, waar van men geen pynlyk gevoel meer heeft, na dat men gestorven is: dus zoudt gy nader moeten verklaren, of het pynlyke dezer afscheidinge van Godt ook nog *na* de scheidinge van Ziel en Lichaam blyft en duurt, gelyk Christenen, uit Gods Woordt, aangaande dien nooit stervenden worm onderrigt zyn, of dat dit pynlyke alleen voor die scheidinge gaan zoude; voor dat men u, ofté uwe Vrienden, in dit stuk, van Arminianerye kan vry kennen. Wat nu ten anderen uwe byzondere gedachten aangaat, die ontleent zyn uit de onderscheidinge, van uwen *eersten Voorganger* hier te Lande gemaakt, welke den *eeuwigen dood*, als een *vergeldende straffe*, onderscheidde van den tydelyken dood, als een *oversuigende straffe*, die een getuigenis zoude geeven van Gods haat tegen de zonde, en van zynen toorn tegen den genen die dezelve bedreven had; daar op heb ik mede groote bedenkingen: want hoe zeer ik voor goede onderscheidingen ben, vreeze ik, dat deze op eenen kwaaden grond legt, overmits gy u op sommige weezendlyke dingen niet duidelyk genoeg verklaart. Ik heb daar niets tegen, dat die dood, waar door de ziele van het lichaam wordt gescheiden, een teeken en *openbaar bewys* is van Adams en van onze zonden, en van Gods toorn over dezelve; maar zulke *openbare teekenen* en *bewyzen* stelt Godt ook in alle eigentlyke, en, indien gy 't zoo noemen wilt, *vergeldende straffen*, door welke zyn toorn van den Hemel geopenbaart wordt. Hierom kan ik niet zien, dat gy eenigen grond hebt, om den tydelyken dood, als een teeken van des Menschen overtredinge, en den toorn Gods daar over, te onderscheiden van de andere teekenen zynere overtredinge, waar mede Godt toorn voor zonden vergeldt, als hy de Zondaren stelt tot een *afgryzinge voor allen vleesche*. Voorts nade-

maal in de overtredinge van het *Proefgebod* is een ongehoorzaamheit en rebellie tegen Godt; zoo wel als in de overtredinge der in het hertē *ingeschreve Wet*; waarom straft Godt de eene ongehoorzaamheit alleen met den tydelyken dood, de andere met den eeuwigen? Wat zoekt gy met deze uwe distinctie, myn Heer? Of wilt gy zeggen, dat de eeuwige dood is eene *natuurlyke straffe* van de schendinge der Natuurwet: en dat zoo mede het eeuwige leeven is een *natuurlyke belooninge* van de gehoorzaamheit der Natuurwet: en zulks om doch geen Verbond Gods met Adam toe te stemmen, maar hem binnen de paalen eener *natuurlyke betrekking van een Onderdaan tot zynen Heere* te behouden? Zal dan ook de tydelyke dood geen eigentlyke straffe der zonde zyn, gelyk die waarlyk is, en den godloozen blyft; maar alleen een teeken dat men gezondigt heeft, en den eeuwigen dood schuldig is? zoo zullen dan ook de doodstraffen, die Godt aan zondaars, of zelve en onmiddelyk, of door anderen, ter uitvoer gebragt heeft, wegens hunne grouwelen, niets meer dan *teekenen en bewyzen zyn*, dat zy overtreden hadden, en zig daar door des eeuwigen doods hadden schuldig gemaakt. Voorts merken wy den tydelyken dood tweezins aan; want zy is *geestelyk* ofte *lichamelyk*. De laatste is de scheidinge van Ziel en Lichaam. De eerste niet alleen eene berovinge van het Beeld en Leeven Gods, maar ook een scheidinge van Godt, met den schrik en vreeze voor Godt, en de wroegingen en spyt van de knaagende Conscientie, onder het gevoel van de pylen des Almachtigen die daar in gesteecken worden, en welke het begin van den eeuwigen dood al in dit leeven veroorzaken: waar omtrent ik wenschte dat gy u verklaarde, of dit alles *niet* of *al* tot den *tydelyken* dood behoort? Nu deze dingen zyn een gewis, en zomtyds wel zeer openbaar teeken, dat men gezondigt heeft; en de Conscientie alleen geeft daar van ge-

ONTWERP VAN TOLERANTIE 471

getuigenis voor duizend: en, zoo veel Adam betreft, deze geestelyke dood, vol schrik en wroeging, ging voor alle andere bewyzen heen, dat hy gezondigt had, en onder het oordeel des eeuwigen doods door zyne schuld vervallen was. Dit bleek hem terstont na zyne overtreding, schoon hy nog in het Lichaam leefde: en daar het *niet sterven* door den tydelyken dood, volgens uwe gedachten, een teeken was van zyne gehoorzaamheit, storf Adam nog in geen negenhonderd jaaren, na dat hy ongehoorzaam geworden was. Hierom verwerpe ik uwe onderscheidinge, en ik besluite, dat Godt aan Adam, indien hy overtrad, den dood in deszelfs *geheele uitgestrektheid* bedreigt heeft, gelyk die ook by trappen, eerst over zyne Ziele; daar naa over zyn Lichaam, heerschappye geoeffent heeft, zoo dat hy stervende gestorven is van den dagh zyner overtreding aan, gelyk die dood hare heerschappye over hem nog oeffenen zoude, zoo Adam door den Borge Christus, zyne schuld en straffe overnemende, niet verlost was, gelyk wy van onzen Grootvader hoopen, hoewel daar van uit Gods Woort niet onwederspreekelyk komt te blyken.

E U R U O D I U S.

Dit laatste zoude ik tegenspreken, indien het behoorde tot ons geschild: waar in ik met *Orthodoxus* zoo weinig kan te regt komen als met *Philatethes*: waarom ik 'er voor een tyd aftsappe, en *Pantaneckomenus*, het geen nog overig is met ulieden zal laten afhandelen; want ik meine, dat wy haast aan het einde van deze Conferentie zullen zyn.

P H I L A L E T H E S.

Jaa, myn Heer, wy zyn tot aan de *Openbaringe* van dit Verbondt aan Adam gekomen, dewelke van zodanige vrye en willekeurige schikkinge Gods geen kennisse

kennisse konde hebben, hoe zeer hy met alle wysheit was begaaft, zoo Godt daar van aan hem geen ontdekkinge gedaan had. Schoon het Menschelyk geslachte uit deze schikkinge Gods tot eenen zeer beklagelyken staat is vervallen, heb ik by de openbaringe van dezen door Godt beraamden wegh, welke *ten leeven* was, een woord van *Gods goedheit* willen aantrekken. Want dewyl het te vooren is vastgemaakt, dat dit Verbond, waar door aan het Menschdom zoo heerlyke hoope, boven deszelfs toen reeds gelukkigen staat, wierd voorgestelt, nog uit de natuur van Godt, nog uit die van het reedelyk Schepzel, nog uit de natuurlyke betrekking tusschen deze beide ongelyke partyen voortvloeit, en 'er geen natuurlyke reede kan gegeven worden, waar door Godt zoude verbonden worden, om de allernaaukeurigste gehoorzaamheit en dienst van zulk een Schepzel, 't welk alles aan zynen Schepper schuldig is, met eenige vermeerdering van deszelfs gelukzaligheid te beloonen, dat is, dat iemand Gode-eerst geven zoude, op dat Hy die gifte weder zoude vergelden: zoo moet volgen, dat Godt uit vrye en zuivere goedheit den Mensch tot zulk eene verhooginge geroepen heeft, en door zyne Verbonds-Wet niet vernedert ofte gedrukt heeft, gelyk de Satan in zyne verzoeking lasterde, maar door zyne schikkinge op een trap tot de hoogste gelukzaligheid gestelt heeft. Maar nademaal de wegh daar toe van Godt voorgestelt, eenigzins onderscheiden was van de natuurlyke verplichting tot gehoorzaamheit aan Godt, onder welke de Mensch geschapen was, zoo moest aan hem *ontdekking* van het welbehagen Gods gedaan worden, zoo hy zig daar in voegen, en de Voorwaarde tot de gelukzaligheid voor zig zelve en de zynen aanneemen zoude. Wanneer dit geschiedt is, heeft Moses duidelyk genoeg verklaart, schoon hy alle onderhandelingen Gods met Adam, in zyne bekorting, niet heeft

aan-

aangeteekent; namelyk niet *in de Scheppinge*, maar doe God hem *na de Scheppinge* in het Paradys overbragt, en hem het Proefgebodt der gehoorzaamheit onder de bedreiging des doods voorstelde, het welk ook door Adam aangenomen en bekend gemaakt, en daarom terfont in de verzoeking door de Vrouwe beleden is: zoo dat niemand zeggen kan, dat hier de plechtige denunciatie van de Wet des Verbonds ontbreekt.

Aangezien in alle Verbonden de nuttigheit der Verbondmakende Partyen, ofte van eene derzelve, bedoelt word, en Godt, schoon Hy in zynen wegh met het Schepsel de Openbaringe zynen Deugden na buiten beoogt, geen nut van het Schepsel kan trekken, kan ik niet denken, dat gy my betwiften zult, dat het *Gods goedheit was*, waar door aan den Mensch zodanige Verbondschikkinge wierd voorgestelt, en aan het geheele Menschelyk geslachte een gemakke-lyke wegh aangewezen, door welken het mogelyk geweest was dat alle tot die hoogste gelukzaligheid zouden komen, welken in Gods Raad alleen voor zomigen was toebereidt. Want dit ontkennende, zoudt gy ook moeten ontkennen, dat het is een rykdom van Gods goedertierentheit, verdraagzaamheit en langmoedigheit, die Godt zulke Zondaaren bewyft, die dezelve verachten, en zig aan het Woordt der Zaligheid stooten, waar toe zy ook gestelt zyn. Wy moeten altyd onderscheiden Gods verborgen Raad van zynen geopenbaarden Wille. Door zynen geopenbaarden Wille heeft Hy het geheele Menschdom, aan het welke Hy niets schuldig was, den wegh tot de hoogste gelukzaligheid geopent, en daar mede van zyne goedheit omtrent allen bewys gegeven. Door zynen verborgen Raad heeft hy onveranderlyk vast gestelt, maar eenige bepaalde keurlingen uit de Menschen, door den Man Christus, daar toe te brengen; doch niemand der genen, welke Hy daar niet toe brengen wilde,

wilde, zonder zyne schuld te verdoemen: en daarom een wegh te beraamen, door welken *alle in eenen* of schuldig tot den dood, of gerechtig tot het leeven, zouden gestelt worden: mitsgaders dien wegh tot het eeuwig leeven en de heerlykheit voor allen in eenen zoo licht en gemakkelyk te maaken, gelyk die waarlyk geweest is; zoó door de overeenkomst der natuurlyke plichten met den staat van een Mensch na Gods beeld geschapen, en de uitnemende zagtheit van het willekeurige Proefgebod, welke te zamen de Vootwaarde ter verkryging van het Verbonds-goed waren, als door de uitmuntende vermogens tot de vervulling daar van, welke Adam bezat; mitsgaders door de omstandigheden, waar in Godt hem stelde, en de behulpfels die Hy hem verleende: ten einde niemand, der genen die door hem in den dood gevallen zyn, zoude kunnen klagen, dat Godt hem, in de uitvoeringe van zynen Raad, den wegh tot de gelukzaligheid toegesloten had, welke in zoo uitmuntenden Vader, langs zoo gepasten en zagten wegh, voor hem verkrygbaar was gestelt: en hoewel het waar is, dat die dezelve gelukzaligheid niet voor hem, nog voor iemand zyner Nakomelingen, ja voor hem zelve niet, verkregen heeft, dat dit niet te wyten is aan mangel van Gods goedheit, waar door Hy zynen staat en lot heeft overgelaten aan het hazard van zulk een veranderlyken Vader, door wien hy in den grond bedorven is: overmits elk Mensch, op zig zelve staande, al was het in een staat van regtheit, buiten zulk een Verbond met zodanige bemoedigingen tot eene volmaakte gehoorzaamheit, veel meer in de onderhoudinge van het zwaarste der Wet zoude te kort schieten als Vader Adam, die, zoo groote vermogens besittende, zig aan zulk een lichte proef van gehoorzaamheit zoo zwaar bezondigt had.

PAN.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, ik moet u hier op te gemoet voeren de gedachten van eenigen onzer Vrienden, welke willen, dat die *bekendmaking* der Goddelyke beschikking aanden Mensch niet *na*, maar *in* zyne Schepplinge geschied zy. Ik weet wel dat gy daar wat tegen hebt, om dat gy niet gelooft, dat dit Verbond *Natuurlyk* is, en zoo veel wil zeggen als een staat van *Natuurlyke afhankelijkheit* Adams van zynen Schepper, hoedanigen Verbondt zy gaarne toestemmen. Nochtans komen deze gedachten beeter over een met de *Goedheid Gods* omtrent den rechtschapen Mensch, volgens u in deze *bekendmaking* geopenbaart. Want zoo den Mensch dit Verbond, waar door hem hoopes tot de gelukzaligheid van een eeuwig Hemelsch leeven gegeven wierd, niet *in*, maar *na* de Schepplinge is bekend gemaakt, zoo vind men in Gods Goedheit omtrent den Mensch een merkelyk gebrek; om dat Hy dan Adam *zonder hoopes* geschapen en eenigen tyd lang gelaaten heeft: het welk voor Adam een elendige staat zoude zyn geweest, volgens het denkbeeld 't geen Paulus ons geeft, als hy de Heidenen beschryft als Vreemdelingen van de Verbonden, die *geen hoopes der belofte* hadden. *Eph: II. 12.*

PHILALETHES.

Komt gy al met beuzelingen voor den dag, myn Heer, dan zyt gy uit gestudeert. Wonder is het, dat gy op dezelve wyze niet besluit, dat het een gebrek van Gods Goedheit was, dat Hy Adam terstont met de Schepplinge niet in den Hemel bragt, en hem nog onder beproevinge stelde. Dat een *Zondaar* en *Sterveling* elendig is buiten de hoopes op de beloften, gelyk het met de Heidenen was, is zeker: maar hoe Adam in zyne regtheit, zonder vreeze des doods, voor de bekendmaking van een hooger trap van geluk-

lukzaligheid, elendig konde gerekent worden, zal niemand ooit kunnen aantoonen. Overmits gy dan niets anders weet te zeggen, zal ik my spoeden tot het geen in myne gegevene beschrijving volgt, nopens de *bevestiging* van deze Verbonds schikking door *Gods hoog gezach*. Het is zeker, dat de aanneming der Voorwaarden door de *mindere party* het Verbond *van beide zyden* vast maakt, tot zoo verre, dat de mindere party uit de vervulling der aangenomene Voorwaarden een recht krygt, om by de meerdere party op de beloofde Goederen des Verbonds te spreken: gelyk de beloften van Gods Genade in Christus van de uitverkorenen aangenomen zynde door het Geloove, dat de H. Geest in hunne herten ingewrocht heeft, zy ook een recht van spreken voor Godt hebben. Nochtans heeft het Verbond van Godt, zoo oneindig verheven boven den Mensch, zyne *Vastigheid* niet uit de bewilliging en toestemming van den Mensch, maar uit het *hoog Gezach* van Godt zelve, die het na zyn Welbehagen aan den *Mensch* voorschryft, gelyk daar van in het Verbond der Besnydenis met Abraham een voorbeeld is. Waarom ook van Godts Verbondmakingen gebruikt wordt het woord *συνθηκῆς*, opzigt hebbende op Gods Wetgeevende macht, waar door hy zyn Verbondt beveelt; *Hebr: VIII. 6.* daar onze Overzetters het verklaren van het *bevestigen* van het nieuw Verbond: mitsgaders het woord *συνθηκῆς*, met het zamengestelde *συναρπάξας*, 't welk op het *gezach* ziet van zulk eenen, die iets voorschryven, beloven, bedreigen en ook uitvoeren kan, *Gal: III. 15. 17.* zoo als in het begin onzer onderhandeling reeds is aangemerkt. Hier door vervallen alle cavillatien uwer Vrienden, aangaande het recht, of de macht, welke Adam al of niet gehad mocht hebben, om zyne geheele Nakomelingschap te verbeelden en te verbinden, zonder hunne toestemminge daar toe; in een zaak in welke elk derzelven

een

een eigen personeel belang hebben zoude: als mede alle bedenkingen aangaande het gevaar, waar in Adam zyne eigen persoon ging stellen, om een hooger gelukzaligheid deelachtig te worden dan hem door de Scheppinge gegeven was, met welke hy zig wel zoude hebben kunnen en mogen vergenoegen. Gods hoog en Souverein gezach moest hier genoeg zyn om zyn Schepzel aan zyne schikkinge te onderwerpen, en het rechte Schepzel konde zulks niet anders dan met blymoedigheid doen, om dat het was het welbehagen van zynen Schepper, die in deze schikkinge zyne Heerlykheit openbaren wilde, en zyne Goedheit aan den Mensch deed blyken. Te meer, om dat deze schikkinge Gods zoo reedelyk en met zynen staat zoo overeenkomstig was, dat daar tegen niets was in te brengen; om dat de Mensch de volmaakte gehoorzaamheit aan de in zyn hert geschreven Wet in alle deelen schuldig was, zonder daar door eenige vermeerdering zyner gelukzaligheid te verdienen, die in eene aanbiddelyke aflating van Gods hoogste goedheit aan hem, en alle de zynen, nu als een loon van een werk, dat in zig zelve niets verdiende, wierd voorgesteld: en om dat de proef van die gehoorzaamheit, die Godt van elk zyner Afkomelingen voor zyn eigen hoofd had mogen eischen, maar nu van *eenen voor allen* vorderde, zoo licht was, als die immers konde gesteld worden. Zoo dat Adams Nakomelingen, indien die *elk voor zig zelve* op een proef hunner gehoorzaamheit gezet wierden, elk voor zig zelve, en dus te zamen oneindig meer, gevaar zouden gelopen hebben, om door duizenderlei verzoeking en beproevingen tot den zondenvall gebragt te worden, dan nu *zy alle te zamen* beproeft wierden in zoo begaafden en volmaakten Vader; van wien te wachten was, zoo 'er op een heilig Schepzel staat te maken is, dat hy, in eens, alle de zynen met zig zelve, door het uitstaan eener allerlichtste proeve, niet te vergelyken

X. *Samenspr.*

Ii

met

met die proeve uit *Matth: XIX. 21.* hier voorens bygebragt, in hunnen tegenwoordigen staat bevestigen, van de verzoeking en zonde bevryden, en een recht tot een staat van onveranderlyke gelukzaligheid verkrygen zoude: welke aanmerkingen insgelyks alle onze murmureeringen tegen het gebruik van dit *gezach* Gods moet doen ophouden.

Heeft nu Godt, door zyne Souvereine en Gezachvoerende bestelling, dezen wegh én Voorwaarde van volmaakte gehoorzaamheit tot de verkryginge van een staat van bovennatuurlyke gelukzaligheid beraamt, en zyn de plichten, op welke het Verbond, om den Mensch daar toe te brengen, gebouwt is, natuurlyk, van welke daarom ook geen dispensatie nochte ontheffing vallen kan, zonder de geheele natuurlyke betrekking tusschen Godt en zyn reedelyk Schepzel te vernietigen, zoo volgt daar uit van zelve de *vastigheit* van dit Verbond; die zodanig is, dat nooit Mensch zalig worden zal nog kan, dan op de termen en Voorwaarden van dit Verbond, is het niet door *den eersten*, door *den tweeden* Adam vervult, die voor de uitverkorenen in hem in dit zelve Verbond is ingetreden, om die van de straffe te verlossen, en ze tot de eeuwige heerlijkheit te brengen. Schoon dan dit Verbond, door Adams overtreding, van des Menschen zyde tot zoo verre krachteloos geworden en vervallen is, dat niemand nu, wegens doodschuld en onmacht der verdorve Natuure, langs dezen wegh het voorgestelde eeuwigh leeven kan verkrygen; houd het nochtans zynen stand, en zal dien altyd houden in deze opzichten: *Eerst*, voor zoo verre Godt het recht behoudt, om elk Mensch, die op de hoogste gelukzaligheid, aan Adam en zyne Nakomelingen voorgestelt, aanspraak zoude willen maaken, deze Voorwaarde van allervolmaakste gehoorzaamheit aan alle de zeedelyke Geboden zyner Wet, en zodanige proeven daar van, als het Hem mochte behagen te

be.

bepalen, voor te schryven en strengelyk af te vorderen, en hem by de minste feil daar in die gelukzaligheid te ontzeggen; gelyk Godt dat recht in zyne huishoudinge met de Menschen, tot derzelve overtuiging en vernederinge, menigmaal gebruikt heeft, en in de bedieninge des Woords aan Zondaren nog gebruikt. *Ten anderen*, in zoo verre Hy, wegens Adams val en bondbreuk, en de onze in hem, alle Menschen regtvaardig onder de straffen en vloek van het overtreden Verbond gebragt heeft en nog brengt, zoo dat zy, geen ander Verbondshoofd ingelyft wordende, daar onder blyven en stervende sterven: het welk mede blykt uit den schrik voor Gods gestrengerechtigheid, die by alle ontwaakte en overtuigde conscientien der Menschen wordt gevonden, en uit de vrugtelooze poogingen der Natuure, om middelen tot hunne verzoeninge met Godt uit te vinden; om dat 'er van de straffen, tegen den Bondbreeker bearaamt, geen dispensatie kan vallen. *Ten derden*, in zoo verre over zulks voor geen eenen Mensch verlossing van de verdiende straffe, en wederkryging der verlorene gelukzaligheid, te hoopen is, zoo niet aan de eene zyde de geheele welverdienende straffe en vloek werde gedragen, en daar door aan Gods onverzaakbaare gerechtigheit voor de schuld der Bondbreuk genoeg gedaan; en aan de andere zyde de Voorwaarde der volmaakte gehoorzaamheit ten vollen werde vervult. Waar uit dan ook *eindelyk* volgt, dat de eeuwige gelukzaligheid in dit Verbond voorgefelt, na den val Adams, in welken alle gezondigt hebben, voor alle Menschen hopeloos was, zoo niet een *tweede Adam*, als het plaatsbekleedend en persoonsvervangend hoofd van alle de uitverkorenen in Hem, zig onder dezelve schikkinge en Verbonds-Wet gestelt had, om in hunne plaats die straffe, welke aan de bondbreuk gehecht was, te ondergaan, en die zelve gehoorzaamheit, met voldoeninge aan de allerstreng-

ste beproevingen, volmaaktelyk te volbrengen; op dat zy op dezelve wyze van den dood en de vervloeking verlost, en tot de eeuwige heerlykheit zouden gebragt worden door dien tweeden Adam, gelyk zy, met alle anderen, in den eersten Adam van het voorgestelde leeven onder den dood, in deszelfs geheele kracht en uitgestrektheit, vervallen waren. Welke dingen te ontkennen, eeven zoo veel is, als de geheele leere der Zaligheit te lochenen, en den Bybel, het Boek van Gods Verbonden, waar in deze Waarheden opzettelyk verhandelt worden, tot een onverstaanbaar Boek te maken.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, ik vreeze van uwent wegen, dat gy zulk een vaste Verbonds beschikkinge, met de Leere onzer eeuwige voorverordineeringe in Christus nooit zult kunnen vereffenen. Want volgens den eeuwigen Raad Gods is nog aan Adam, nog aan iemand zyner Nakomelingen, de eeuwige gelukzaligheit voorgeschikt in Adam, maar alle, die tot die Zaligheit zyn geprædestineert, zyn daar toe geprædestineert in Christus. Nu moet immers de uitvoeringe van Gods Raad met het eeuwig ontwerp daar van overeenkomen. Hoe zoude dan Godt zulk een schikkinge van den beginne af gemaakt kunnen hebben, om de Menschen langs den wegh van een volmaakte gehoorzaamheit van Adam, of van hun eigen zelve, dat my nu om het eeven is, tot de eeuwige gelukzaligheit te brengen? My dunkt dat gy met deze vastitellinge Gods uwe eige gronden ondermynt.

PHILALETHES.

Gantschelyk niet, myn Heer; hoewel niemand ten leeven geprædestineert is in Adam, in wien 't van agteren blykt dat alle sterven, en die ten leeven geprædestineert zyn daar toe geprædestineert zyn in den
Man

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 481

Man Jesus Christus, zoo komt deze vaststellinge Gods zeer naaukeurig over een met zyne eeuwige Prædestinatie, zoo als die door ons in de *sevende Samenspraak* is voorgesteld. Volgens welke Godt in de volstreckte eeuwigheit een vast Besluit genomen hebbende, om uit het Menschdom, dat Hy konde scheppen door zyne algenoegzaamheit, eenige bepaalde personen tot de eeuwige gelukzaligheid, in eene allernaauwte gemeenschap en vereeniging met zig door den Man Jesus Christus, te verhoogen, welken Hy tot dien einde mede tot den *Middelaar deezer Vereeniging* geprædestineert had, en ze Hem in *massa pura* gegeven, om ze daar toe onfeilbaar te brengen; en, in aanmerkinge van derzelver tusschenkomenden Val, aannemende de hoedanigheid van een *Middelaar der Verzoeninge*, hunnen staat zoo den zynen te maaken, en hunne perfoonen te vervangen, dat zy door zyne goeddoeninge van de schuld wederom verlost worden, en de aan hen bestemde dog verbeurde heerlykheit verkrygen mochten: zoo was het noodzakelyk, dat 'er een wegh beraamt wierd, om dat Besluit zoo ter uitvoer te stellen, dat Gods voornemen, dat na de Verkiezinge is, vast blyvende, van de zyde Gods de heerlykheit zyner deugden, die Godt voor hadde te ontdekken, van de zyde des Menschen de wankelbaarheit der vermogens van zynen vryen Wille in hare hoogste volmaaktheit, en van de zyde van den Man Jesus Christus zyne liefde trouwe en kracht, op het roemrugtigste mochten geopenbaart worden, door die genen, welke tot deze Zaligheid verordineert waren, onfeilbaar in het bezit van dat heerlyk Leeven te stellen; dog zoo, dat die Menschen, welke volgens Gods eeuwigen Raad daar toe niet zouden komen, geen reede van klagen mochte hebben, als of zy in 't geheel buiten alle mogelykheit waren gestelt om zulk een gelukzaligheid te verkrygen. Als wy nu de zaak van achteren in de uitkomst beschouwen, was 'er

geen wegh, die tot dit alles zoo bequaam was, dan deze Verbonds beschikkinge; door welke Godt, in zyne daadelyke Voorzienigheit, te wege bragt, dat niemand met Hem tot een eeuwige en onafscheidelyke Gemeenschap vereenigt wierd, dan die door eene allervolmaakste gehoorzaamheit aan Hem de blyken van een volmaakste liefde tot Godt; boven zig zelfs en alles buiten Godt, betoont had, gelyk dit met Gods alleen liefde en dienstwaardige Natuur, mitsgaders de afhankelykheit des reedelyken Schepzels van Hem, en deszelfs verplichtinge aan Hem, overeenkomt: dat dit reedelyke Schepzel in een mogelykheit gestelt wierde, om door een waare, reedelyke, vrywillige, hartelyke en volmaakte gehoorzaamheit tot die eeuwige en onafbrekelyke gemeenschap met Godt te komen, door de uitmuntende vermogens van hun Stamvader en Verbondshoofd, aan wien voor zig en alle de zynen de belofte, onder een Voorwaarde, wierd voorgesteld, door welke hy die had kunnen verkrygen, indien hy zig gehouden had aan den Boom des Levens, den Middelaar der Vereeniging, en zyne geboden bewarende in zyne liefde gebleven was: mitsgaders dat het op de proef der verzoeking, wierd gezet in dat eene, zoo begaafde, Verbondshoofd, waar door de zwakheit van het Schepzel, van wegens de veranderlykheit der vrye wil in zyne hoogste volmaaktheit, om te komen tot de vereeniging met den oneindig volmaakten Godt, zonder de kracht van den Middelaar den Zoon Gods, zig ontdekte, en het geheele Menschelyk Geslachte, van het bestuur der eeuwige Wysheit afgewendt, zoo haast het Verbondshoofd aan de Vrouwe, en deze aan des Satans raad, gehoor gaf, van de hoope der voorgestelde gemeenschap met Godt vervallen en in den dood gestort is: nochtans niet zoo, dat daar door het voornemen Gods verandert is, om dat, de Val van allen nu tusschen in gekomen zynde, de Man Christus Jesus, volgens het

eeuwig

eeuwig Verbond der Genade, zig in de plaats der uitverkorenen stellende, derzelve straffen, by de Verbondmakinge met Adam bedreigt, op zig neemt en hen daar van verloft, mitsgaders de Voorwaarde van het gelukzalig leeven, door zyne volmaaktste gehoorzaamheit, voor hen vervult heeft, zoo dat zy het leeven niet door Adam, maar door den Zoone Gods, den Man Jesus Christus, hebben: terwyl zy, die dat missen, geen reede van klagen over Godt hebben, om dat het geheele Menschdom in het Verbondshoofd Adam, met alle bedenkelyke vermogens tot zynen plicht begaaft, en tot het leeven door den Middelaar der Vereeniging met Godt geroepen, maar van dien beteekenden Boom des Leevens afgeveeken zynde, en het leeven niet gewilt hebbende, Godt niet verplicht was het zelve aan het geheele Menschdom weder te geeven, gelyk hy, na zyne volstreckte Souvereiniteit, in ontferminge aan zommigen gedaan heeft, volgens zyne eeuwige voorverordneringe: tegen welke dan deze wegh geenzins strydig is, maar tot welker uitvoeringe die wegh zoo gepast is, dat hier door de gronden gelegd zyn tot verheerlyking van Gods Wysheit, Goedheit, Heiligkeit, Rechtvaardigheit en Barmhertigheit, tot vernedering van den Mensch, en tot het Geloof, de liefde en de aankleving der uitverkorenen aan den Man Jesus Christus den Zoon Gods, de Fontein des Leevens, en den eenigen wegh tot den Vader.

A D I A P H O R U S.

Myne Heeren, ik denk dat wy een einde zouden kunnen maken van dit gesprek, het welk lang genoeg geduurt heeft, ten zy 'er nog iets te verhandelen was betreffende de *Teekenen van dit Verbond*, uit welke Broeder *Orthodoxus* hier voren een bewys ontleent heeft voor Gods Verbondshandel met Adam, om dat de *verzegeling der beloften* voor al niet te pas komt in

een staat van Natuurlyke afhankelykheit eenes Onderdaans of Schepzels van zynen Heere en Schepper. Waarom men genoodzaakt zal zyn de teekenen te lochenen; ofte anders te erkennen, dat 'er waarlyk zulk een Verbond met Adam is opgerecht.

P H I L A L E T H E S.

Gy oordeelt recht, myn Heer *Adiaphorus*, en het is hierom, dat de *Euruoditanen*, om het bewys der Regzinningen voor een Verbond der Werken met Adam te ontwyken, alles, wat daar van by Mofes in een Sacramenteele, dat is de beloften verbeeldende en verzegelende, gedaante voor oogen staat, zoo veranderen, dat zy 'er geen geestelyken zin, nogte gebruik, voor Adam in vinden; schoon die dingen van een geheimzinnige beteekenis en leeringe zouden zyn voor ons, die in de laafte tyden met zoo veel meer licht beschenen zouden zyn, dan de Menschen van allerlei staat die voor ons geleefd hebben, zonder byzondere Goddelyke Openbaringe, ooit hadden; en dat zy beweeren, dat alle die zaken alleen tot Adams Natuurlyken Staat behoort hebben. Zoo dat 'er in het *Paradys*, niets anders voor Adam te vinden was, dan eene aangename wooninge met overvloed van levensmiddelen en verkwikkingen, die de Schepper hem in zyne goedheit gaf; en in de twee beroemde *Boomen*, niets meer dan natuurlyke middelen, om zyne gezondheid en leeven te bewaren, en de ongezonderheit met den dood te vermyden; terwyl aan hem geen gebod van den *Sabbath* zoude gegeven zyn. Maar wegens de daar na gevolgde Openbaringen Gods in de H. Schriften, inzonderheit des N. Testaments, zoude voor ons het *Paradys* met zyne *Boomen* een zinnebeeld en voorbeduidenis zyn van een gezegende Kerkstaat op de Aarde, of ook van de verkwikkinge des Hemels; de *Boom des Levens*, van Christus, die de Aucteur en Herstelder van het leeven voor een zondaar is;

is; de *Boom des Kennisse*, van schadelyke leeringen of ketteryen, en vleeschelyke begeerlykheden, waar door de Satan de menschen verzoekt en tot hun verderf verleid, en welke ook in die oorden, in welke de Kerk op aarden in hare gelukkigste omstandigheden woont, nog niet ophouden; de *Riviere van het Paradys* zig verdelende in vier *boofden*, van de prediking des Euangeliums, met de genade des H. Geestes, zig uitbreidende na alle Gewesten, enz. Die van *Socinus* aanhang verdraajen alle uitwendige schikkingen Gods in zyn Kerke voor Christus komste, die tot een geestelyk gebruik gericht waren, in een vleeschelyken zin, om dog niet toe te staan, dat de Menschen voor den tyd van Christus kennis van geestelyke en hemelsche dingen, ofte beloften daar van hadden. Zoo doen de *Euruodianen* mede in opzicht van Adam, dien Man na Gods Beeld met volmaakte kennis gerechtigheit en heiligheit geschapen; die, na hun begrip, met alle zyne heerlykheit een zeer onnozel Man zoude geweest zyn; en die evenwel, hoewel hy geen gebod van den *Sabbath* had, uit het voorbeeld van Gods ruste moest verstaan, dat hy ook in Godt had te beruften, Hem te zegenen en te heiligen. Het voegt waarlyk niet, dat men in zyne gedachten zoo ongelykmatig is. Hoe wist Adam dat Godt rustede? En evenwel zoo verlicht was hy in dit stuk, dat hy het zonder byzondere openbaring weeten konde, en daar van voor zig een geestelyk gebruik tot zyn bestier maken. Maar de beide Boomen had hy voor zyne oogen, en Godt stelde hem daar by het leeven en den dood voor. En ziet, nochtans vond de onnoozele Aardeling daar in niets, dan het geen strekte tot gebruik en nut van zyn natuurlyk leven.

PANTANECHOMENUS.

Denkt gy dan, dat *Sabbath*, en *Paradys*, en de beide beruchte *Boomen*, alle te zamen teekenen van dit

Verbond waren, door welke de *goederen* en *beloften* deszelfs aan Adam in dien staat wierden voor-oogen gedragen en verzegelt?

PHILALETHES.

Voeg 'er vry by, en de *plichten* tot deze Verbondsstaat behoorende; en dan wist ik nog geen reeden, waarom men op deze Vrage niet volstrektelyk ja zoude mogen zeggen: want ik meen, dat dit door onze Regzinnige Godgeleerden in hunne schriften, en Verbondmatige *Samenstellen der Godgeleertheid*, zoo wel bewezen is, dat ik het daar by kan laten beruften, tot dat Gylieden deze Mannen zult wederlegt hebben. Ik zal nu maar een of twee zaaken opperen, waar toegeleerde Schryvers my aanleidinge geeven. Het is aanmerkelyk, dat Moses *Gen. II. 8.* gezegt hebbende, dat Godt den Mensch diert hy geformeert had *stelde* in den Hof dien Hy geplant had in Eden, met het woord *כָּסָא*, na de uitvoerige beschryvinge van dien Hof, die hy daar op liet volgen, nogmaals *vs. 15.* herhaalt, *zoo nam de Heere Godt den Mensch, en zette hem in den Hof Eden*, met het woord *נָח*, het welk van een gelyke beteekenis is met het woord *נָח*, gelyk meer andere werkwoorden, welke een rustende letter in het begin hebben, van gelyke beteekenis zyn en verwisselt worden met zulke, die een rustende letter in het midden hebben, zoo als uit de woorden *יָנוּחַ* en *יָנוּחַ*, *יָנוּחַ* en *יָנוּחַ*, *יָנוּחַ* en *יָנוּחַ*, *יָנוּחַ* en *יָנוּחַ*, *יָנוּחַ* en *יָנוּחַ* bekendt is. Uit den wydvermaarden *Doctor WITZIUS* zie ik, dat daarom zommige het woord *יָנוּחַ* *Gen: II. 15.* zouden vertaalen, *zoo nam de Heere Godt den Mensch en deed hem rusten* in den Hof Eden, en dit zouden brengen tot de Sabbathruste, welke God aan Adam in het Paradys zoude gegeven hebben, van welke Sabbathruste het woord *נָח* ook gebruikt word *Exod: XX. 11.* en *Deut: V. 14.* Dus zoude Moses, volgens dien Doctor, te kennen geeven, dat
 Godt

Godt den Mensch, dien Hy op den *sesden dagh* buiten het Paradys geschapen had, op den *sevenden*, op welchen Hy ruste, en dien hy zegende en heiligde, in den Hof Eden bragte, om daar zynen Sabbath te houden in Godt, om vervolgens den zelve Hof te bouwen en te bewaren, na dat Adam een begin van zyn werkzaam leeven gemaakt had met de verheerlyking van Godt in zyne Deugden en Wegen, 't geen het begin en het einde van alle zyne bedryven moest zyn. Zyn deze gedachten niet demonstratif, zy mogen voor eene onschadelyke speculatie doorgaan. Zoo ook deze volgende, dat in alle deze teekenen te zamen een zinnebeeldische vertooning van de voornaamste stukken, tot dit Verbond behoorende, leide opgesloten: namelyk, de grond van deze wegh Gods met den geringen Mensch; de gelukzaligheid welke Hy denzelve gaf te hoopen; den wegh om daar toe te komen; en het middel waar door hy die moest deelachtig worden: alzoo de *Sabbath* was het teeken van Gods ~~vergenoeging~~ in zyn rechte Schepzel, en van zyn welgevallen dat Hy nam om zyne goedheit daar aan te koste te leggen; *het Paradys* een pandt van een hooger gelukzaligheid daar voor geschikt; *de Boom der Kennisse* een Verdoog van den Verbondswegh, door welchen hy die moest verkrygen ofte daar van vervallen, alzoo hy door stipte gehoorzaamheit, en goed doen, tot de genieting van het hoogste goed opklimmen, maar door ongehoorzame afwyking tot het kwaade onder het uiterste kwaad nederstorten zoude; *de Boom des Levens* een aanwyzing van het eenige middel om door volharding in goed doen, tot het eeuwige Leeven te geraken; het welk was zig te houden aan het bestier van den Middelaar der Vereeniging, met een pand van dat leeven voor hem, door dien Middelaar, de Wysheit Gods, die een Boom des Levens is voor allen die ze aangrypen, door wien elk die ze vast houdt geluk-

lukzalig wordt. Laat deze bedenkingen niet meer gelden dan zy waardig zyn. Ik acht die wel zoo gezond, als de Speculatie van hen, die den *Boom der Kennisse* houden voor een gewas, 't geen natuurlyk vergiftige vruchten droeg; 't geen ombequaam was om 'er zoo de *kennisse des goeds* uit te haalen, als *die des kwaads*: en die den *Boom des Leevens* houden voor een gewas, 't welk een levensversterkende en verlengende kracht had; een gevoelen by de *Papisten* van ouds bekendt, door *Socinus* en *Episcopus* omhelst, en nu ook door de *Euruodianen* overgenomen, om, door verlochening van een der voornaamste en onbetwistelykste Verbonds-teekenen, het Verbond zelve zoo veel gereeder te ontkennen: maar waar tegen de onze voor lange hebben aangemerkt, dat de *Boom des Leevens* geen natuurlyke kracht kan gehad hebben om het leeven des menschen te bewaaren, om dat zy geen natuurlyke kracht gehad heeft om de zonde, door welke de dood in de Wereld quam, te verhinderen. Waar uit dan van zelve volgen moet, zoo het leeven niet natuurlyk afvloeyde van het eeten van dezen boom, dat de naam van *Boom des Leevens* daar aan gegeven is, om dat die een teeken en pandt van het voorgestelde leeven was, volgens de gewoone manier van spreken, welke de H. Geest van de teekenen des Verbonds, wegens derzelve geestelyke vereeniging met de beteekende zaake, gebruikt. Ik zal hier niets meer van zeggen, nog ook van het *Paradys*, het welk voor Adam zoo wel een Pand der Hemelsche gelukzaligheid kan geweest hebben, als *Canaän* voor *Israël*, om dat myn Broeder *Orthodoxus* van het eene en het andere reeds meldinge gemaakt heeft, en onze Godgelerden deze dingen uitvoerig behandelt hebben. Het lust my ook niet, een harnasch aan te trekken voor die bevatting, dat de *Sabbath* en *Boom der Kennisse* mede onder het getal der teekenen dezès Verbonds behooren; om dat ik

'er

'er niet meer nodig heb dan een of twee, tot bewys myner stelling, dat deze Verbondschikkinge Gods *door teekenen verzegelt is*. Waar uit dan onloochenbaar is een Verbonds oprechtinge Gods met Adam: hoewel, naa onze vorige bewyzen, de waarheit van dit Verbond geen last lyden zoude, alshoon 'er geen teekenen dezès Verbonds gestelt waren; overmits Godt ook wel Verbonden heeft gemaakt zonder uiterlyke teekenen, hoedanige in Gods Verbond met David niet gevonden worden.

PANTANECHOMENUS.

Heer *Philalethes*, zoo ik u wel begryp, zoudt gy Christus voor de *beteekende zaak* van den Boom des Levens houden, op wien dit zinnebeeld, zoo door Salomon, *Spreuk*. III. 18. als door Johannes, *Openb.* II. 7. en XXII. 2, 14. zoude worden overgebracht. Maar dit komt hier zeer oneigen. De Zondaar, die onder den dood legt, moet door Christus tot het leeven gebragt worden. Maar wat had Adam in den staat der regtheit met den Verlosser van den dood te doen? Op dat ik niet zegge dat de Mensch in den staat der regtheit geen zegelen des Verbonds noodig had, die Godt om onzer ongeloovighcits wille maar by het Genadeverbondt gevoegt heeft.

PHILALETHES.

Men heeft u reeds gezegt, myn Heer, wat Adam in den staat der regtheit met Christus te doen had, die voor een Uitverkoren Zondaar een Verlosser van den dood is, als 't u maar belieft uw geheugen te ververstfchen. Of wilt gy dat ik het doe, en onze gedachten duidelyk verklaare? Weet dan, dat wy deze twee dingen vast stellen. *Voor eerst*, dat 'er, wegens den oneindigen afftand tusschen God en het Schepsel, geen vereeniging van den Mensch met God, door de onophoudelyke invloeyingen der liefde Gods, en zyne
 eeu-

eeuwige genietinge in een staat van onveranderlyke gelukzaligheid, plaats kan hebben zonder een *Middelaar der Vereeniging*, waar toe de Man Jesus Christus, in zyne persoonlyke vereeniging met den eeniggebooren en eigen Zoon Gods, van alle eeuwigheit in den raad der verkiezinge mede verordineert is, onder dit beding, dat hy, als het Hoofd der Uitverkorenen in Hem, dezelve, wat hen ook mochte wervervaaren, daar toe zoude brengen, en dienvolgende, den Val van het geheele Menschdom in eenen tusschen inschietende, Hy, als een *Middelaar der Verzoeninge*, zig in de plaatse der Uitverkorenen stellen zoude, om te doen 't geen zy moesten doen, dat is, voor hen aan de Goddelyke gerechtigheid, door het draagen van hunne welverdiende straffen, genoeg doen, en door zyne volmaakte gehoorzaamheit voor hen een recht tot het verbeurde leeven verkrygen, en ze zoo in Gods gunste herstelt zynde door zynen Geest te wederbaren, en als een *Middelaar der vereeniging* door den wegh van Heiligmakinge tot die zalige en eeuwigduurende gemeenschap met Godt in Heerlykheit te brengen. Hoewel nu dit *laatste* geen plaats had, zoo lang Adam niet zondigde, bleef nochtans het *eerste*; en de Mensch, die door den wegh van gehoorzaamheit, volgens de Voorwaarde van het Verbond, het recht ten leeven verkrygen moest, en konde zonder een *Middelaar der vereeniging* tot de bezittinge daar van niet geraaken. Dit stuk is in de *zevende Zamenpraak* genoeg in den dagh gestelt. *Ten anderen* stellen wy, dat de Mensch in zynen rechtschapen staat, volgens het Verbondt, door zyne volmaakte gehoorzaamheit het regt tot dat eeuwig heerlyk leeven, in de naauwe en onverbreekelyke vereeniging met Godt, moetende verkrygen, daar toe geen oogenblik misschen konde den invloedt, de versterkinge en het bestier van den *Middelaar der Vereeniging*, de personelyke Wysheit Gods; gelyk van achte-

te-

teren gebleken is, dat de afwendinge des herten van zyn bestier, en het gehoor na anderen raadt, hem en ons doodelyk is geweest. Het welk ons doet zien, dat de Man Jesus Christus, in zyne Persoonlyke vereeniging met den Zoone Gods, voor den Mensch in alle staaten de eenige Boom en Oorzaak of Fontein des Leevens is, wiens eere Godt de Vader van de eeuwigheit af gezocht heeft, tot welken einde Hy ook alles in den tyd gewrocht heeft; waarom Hy ook Denzelven, al van den beginne, aan den Mensch in den staat der regtheit, onder het *uiterlyk teeken* van den Boom des Leevens heeft voor oogen gestelt, zodanig gelyk hy altyd is, onder den Val ook blyft, en in alle eeuwigheit zyn zal, voor de Uitverkorenen; die tot zynen eeuwigduurenden roem, waar in de Vader zyne Heerlykheit door den Zoon zal ontfangen, van allen die zalig worden, zal geprezen worden als *het leeven zelve*, en des *leevens* eenige bron, door wien niet alleen het leeven uit den dood is, maar ook het leeven in het leevende moest bewaart en vermeerderd worden, en in de *onafscheidelyke vereeniging* met Godt in Heerlykheit moest volmaakt worden. Zoo blykt het nu, wat Adam in den staat der Regtheit met den Middelaar Christus te doen had, op wien hy door den Boom des Levens wierd geweest als *Middelaar der vereeniging*; eensdeels om zig daar aan te houden, en daar van geduurig gebruik te maken, om by Denzelven wysheit en geestelyke kracht tot zyn geheele levensbestier, ter bewaaringe van zynen rechten staat, voornamelyk onder beprosvingen en verzoekingen, en verkryginge der hooge hoope, in den voorgeschreven wegh te zoeken: 't geen hy zoo haast niet verwaarloosde, of hy heeft voor zig en ons den dood betrokken. *Anderdeels* om zig door dit *Pandt* verzeekert te houden, dat hy door den geduurigen invloedt en het bestier van dezen

dezen *Middelbaar der Vereeniging* in zynen plicht van gehoorzaamheit onder alle beproevingen volhardende, van tyd tot tyd naauwer en vaster vereenigt zoude worden met Hem, en op het einde zynere beproevinge door Hem tot dat eeuwige Leeven der Heerlykheit in de gemeenschap met Godt zoude worden overgebracht, waar van het *Paradys* hem ook tot een teeken en Pandt verstrekte. Zoo dunkt my dat het u blyken moet, wat Adam in den staat der Regtheit met Christus te doen had, en waar toe hem het *verzeegeld Verbondsteeken* van den Boom des Levens diende: mitsgaders waarom de *beteekende Boom* des Levens na den Val voor den Mensch veel nodiger geworden zynde, gelyk Godt denzelven als een Verlosser van den dood al in het *Paradys* beloofde, Godt Adam nochtans van den *beteekenenden Boom* uitsloot: namelyk tot een getuigenis van het verbroken Werkverbond, waar van die Boom een Sacrament was, ten einde de Mensch het leeven voortaan niet uit zyne Werken, maar uit de vrye en zuivere Genade Gods, in den *Middelbaar der Verzoeninge*, en Verlosser van den Dood, zoude zoeken.

Het geen gy voorts gezegt hebt, als of de Mensch in den staat der *Rechttheit* geen Sacramenten zoude nodig hebben, om dat Godt dezelve by de bedieninge van het Genadeverbond voegt, om *onzer ongeloovigheids wille*; wordt genoegsaam wederlegt door het voorbeeld van den Man Jesus Christus, in welchen geen zaad van ongeloovigheit huisveste, en die evenwel tot versterkinge tegen de verzoekingē, eer hy in den stryd ging tegen den Satan, heeft willen gedoopt worden; daar ik meer zoude kunnen byvoegen, zoo het de pyne waard was om zulke kinderachtige reedenen te beantwoorden, en wy geen einde moesten maken aan dit gesprek.

ADIA-

A D I A P H O R U S.

Jaa myne Heeren , het wórd tydt om ruste te neemen. Nochtans heb ik in het verhandelde groot vermaak gehad, en bedanke de Heeren voor 't geen ik gehoort heb, inzonderheit van Orthodoxus en Philalethes, waar door ik zeer gesterkt ben in de gronden, welke in myne jeugd te *Láiden* in my gelegd zyn, by welke ik door Gods genade hoope te blyven: willende wegens de klaarheit en vastigheit der gegevene Demonstrationen dezer Leere van het Werkverbond daar in niet onverschillig zyn: voornamelyk om dat ik begrype, hoe grooten invloedt dit stuk op veele weezendlyke deelen der zuivere Godgeleertheit heeft, die ik zoo min met een oog van onverschilligheit zoude kunnen beschouwen, dan tot de Paapsche en Remonstrantsche Dwalingen overgaan, waar tegen Godt zyne Kerke door zyne genade behoede!

P A N T A N E C H O M E N U S.

Ik zal over ~~veele zaken my~~ *nog* nader moeten bedenken, schoon ik voor een Verbond der Werken ben, als het wel verklaart word, gelyk ik getoont heb. Want schoon het by my dierbare en kostelyke waarheden zyn, *Dat* Adam het zeedelyk hoofd van zyn geslachte geweest zy, *Dat* Adam zondigende ik in en met hem gezondigt hebbe, *Dat* derhalven Adams zonde ook myne zonde zy; zoo zyn het by my deftige en diepzinnige vragen, *Hoe* Adam zeedelyk hoofd van zyn geslachte geweest zy, *Hoe* Adam zondigende, ik in en met hem gezondigt hebbe, *Hoe* derhalven Adams zonde ook myne zonde zy; aan welcher onderzoek ik nu en dan wel eens een uurken besteeden wil. Nu dank ik de Heeren en wensch hen een aangename ruste.

X. *Samenspr.*

K k

OR.

ORTHODOXUS.

Ik mede bedanke de Heeren voor hunne conversatie en geoeffent gedult, en hoopende by onze naaste te zamenkomite over de ERFZONDE met de Heeren te handelen, maake ik hier nu een

E I N D E.

